БЪЛГАРО-ГЪРЦКАТА

ЦЪРКОВНА РАСПРЯ.

отъ

Т. Ст. Бурмовъ.

Издава Св. Синодъ на Българската Църква.

СОФИЯ

Печатница на Ст. Атанасовъ и С-ie

1902

Издава Св. Синодъ на Българската Църква отъ лихвенний доходъ на капиталътъ, оставенъ отъ покойний митрополитъ, Мелетия, за душевно негово и на родителитѣ му спасение.

На милата ми дъщеря

Анна

Починжла на 8 юний 1897 година.

Ти рано и незаслуженно, любезно ми чедо, испита нещастията и мжкитѣ на този свѣтъ. Съ отлетяванието си отъ него твоята чиста душа ги отбѣгнж за винаги и се прибра въ онзи, въ който нѣма нито страдания, нито печаль и който живата ти вѣра бѣше ти направила толкозъ въжделѣннъ всредъ мжченията ти. Но съ твоето исчезванье измежду ни ти помрачи останжлий животъ на твоитѣ родители, които безутѣшно ще тжжатъ и милѣжтъ за тебе, до гдѣто, по волята Божия, се преселятъ и тѣ въ тихата и безмятежна вѣчность.

Предговоръ.

Съчинението *Българо-гръцката църковна распря* почнѫ да се печата малко по малко въ Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество още отъ 1885 година. Въ сѫщото време то се помѣщаваше по русски и въ Русский Вѣстникъ на покойний Каткова. Ние предполагахме, като почнѫхме да го работиме, да го напечатаме така сѫщевременно по български и по русски, но да видоизмѣняваме тукъ-тамъ текстътъ въ русский преводъ по вкусътъ и требованията на русското общество, т. е. отъ една страна да отсѫсваме отъ него нѣща, които не интересувахѫ много русский читатель, а отъ друга да го допълваме съ прибавки, които бѣхѫ пó-любопитни и интересни за него.

Но Катковъ се поминѫ въ 1887 год., и неговътъ мѣсеченъ журналъ преминѫ въ рѫцѣтѣ на человѣкъ, който по възгледитѣ си върху българский въпросъ се намираше подъ гръцко влияние и за това искаше да се хвали гръцкото духовенство въ ущърбъ на истината. Вслѣдствие на това ние прибѣгнѫхме за печатание русский текстъ до *Вѣстникъ Европы*, въ който помѣстихме двѣ статии отъ съчинението си. Но обстоятелствата скоро ни принудихѫ да спремъ за нѣкоя и друга година продължението на трудътъ си и съвсѣмъ да изоставимъ печатанието му по русски. Ние могохме да приготвимъ отново нѣщо по предметътъ си чакъ въ 1897 год., което и помѣстихме въ „Сборникътъ за народни умотворения, наука и книжнина“ на Министерството на Народното Просвѣщение за 1898 год. Помѣстенната въ него статия се напечата отпослѣ, като глава VII, въ *Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество*, гдѣто бѣхѫ помѣстени и предишнитѣ шесть глави. Въ сѫщото списание ние напечатахме най послѣ и послѣднитѣ двѣ глави на трудътъ си, който се завзехме, слѣдъ 1898 година, да довършимъ.

При съставеньето на съчинението си ние сме се ползовали, независимо отъ собственнитѣ ни въспоминания, още съ

сбирката отъ разни ржкописни и печатни документи, които сме прибирали и скжтвали още отъ началото, а така и съ протоколитѣ и корреспонденцията на Екзархията, като сме имали въ сжщото време предъ очи българскитѣ, гръцкитѣ и други нѣкои вѣстници на времето, издавани въ Цариградъ, както и тогавашнитѣ български периодически списания, а така и други источници.

За да може съчинението да бжде по-достжпно за читательтъ и да се прочита по-лесно, ние намѣрихме за добрѣ да съберемъ наедно всичко, напечатано до сега отъ него въ разнитѣ книжки на *Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество,* и да го издадемъ въ отдѣлна книга, толкозъ по-вече че Св. Синодъ прие да се посрѣщнжтъ разноскитѣ на печатанието отъ оставеннитѣ въ негово разпореждание фондове и така ни освободи отъ загубитѣ, които сж неизбѣжни въ настояще време при издаванието подобни книги на българский езикъ, — нѣщо за което му исказваме сърдечната си благодарность.

Като се рѣшихме така да напечатаме въ отдѣлна книга съчинението си, ние, естественно, требваше да го прегледаме отново съ внимание, да го исправимъ отъ погрѣшкитѣ и упущенията, които сж се вмъкнали при първото му печатанье, да го повидоизмѣнимъ по нѣгдѣ и подпълнимъ тукъ тамъ съ доисказванье нѣкои отъ недореченнитѣ и премълчаннитѣ при първото му обнародванье нѣща, а въ сжщото време да го освободимъ отъ разнитѣ правописания, които сж му давали, по приетий имъ редъ, разнитѣ редакции на *Периодическото Списание*, както и редакцията на *Сборникътъ на умотворенията*, и да го издадемъ съ наше собственно правописание, особенноститѣ на което не сж голѣми. Тѣ състоятъ главно въ това, че ние намираме за по-добрѣ да не се отстжпа, кога на това не ни кара никаква нужда, отъ правописанието на църковно славенский и русский езици.

Като исключимъ буквитѣ *і* и *ы*, които сега всичкитѣ български правописания исхвърлятъ, а така и *я*-то, което се често замѣнява въ българский езикъ съ *е*, ние пишемъ всичкитѣ коренни думи съ правописанието, което тѣ иматъ въ двата казанни езика, безъ да исключваме предлозитѣ *пре, предъ, чрезъ*, които сега на български обикновенно се пишатъ, безъ нужда и безъ достаточна причина, съ *ѣ* вмѣсто съ *е*.

Позовованието, че въ старитѣ български ржкописни книги, които рѣдко нѣкой сега вижда, тия предлози се били писали съ *ѣ*, не требваше да се уважи до толкова, че да ни накара да изоставимъ правописанието, което имъ е дадено въ църковно-славенскитѣ книги, повсемѣстно и откопѣ введени у насъ въ настоящата имъ редакция и съ сегашното имъ правописание, и което тѣ запазватъ и въ русский езикъ, на който сега четжтъ книги всичкитѣ ителлигентни Българе. Буквата *ѣ* би требвало да се пише въ нашътъ езикъ само тамъ, гдѣто ж има въ църковно славенский и русский езикъ. Усвоенното отъ нѣкои правило да се пище тя въ всичкитѣ думи и окончания, гдѣто тя се чува ту като *я*, ту като *е*, не може да се прилага на всекждѣ, защото въ българский езикъ замѣняванье *я*-то съ *е* става и тамъ, гдѣто никому не минува презъ умътъ да пише *ѣ* вмѣсто *е*, както показватъ слѣднитѣ примѣри: *брашнянъ*, *брашнени; платнянъ*, *платнени; жажда*, *жеденъ*; *чаша*, *чеши*; *жаба*, *жеби; Стоянъ*, *Стоене*; *Стояна*, *Стоенке; Боянъ*, *Боене; Бояна*, *Боенке*; *Еню*, *Яна*, *Енке*; *Елате*, *Яла* (вмѣсто ела); *мержанъ*, *мерженче*; *патлажанъ*, *патлаженче* и проч.

Повсемѣстното употребение въ българско на църковно-славенскитѣ книги, вслѣдствие на което тѣ сж постоянно предъ очитѣ на една голѣма часть, ако не на всичкитѣ български граждане, авторитетностьта на църковно-славенский и русский езици, които сж послужили и служатъ и досега за образованието на българский езикъ, както е послужилъ старий грьцкий за ново-грьцкий езикъ, неизмѣнностьта, въ продължение на толкова време, на тѣхното правописание ни препоржчватъ да се придържаме неуклонно о послѣдното. Съ това ние, между другото, ще имаме и сгодата да не се затрудняваме и бъркаме, когато ще ни требва да пишемъ по русски, а да пишемъ по русски, намъ ще бжде нужно занапредъ все пò-вече и пò-вече, поради распространението и господството, което придобива отъ день на день русский езикъ между славенскитѣ и други народи.

Членътъ на мжжский родъ *тъ* требва, по нашето мнѣние, да се пише исцѣло не само въ именителний, но и въ другитѣ падежи, които въ нашътъ езикъ, обикновенно се не различаватъ отъ именителний, както се вижда и отъ членоветѣ на женский и среденъ родъ, които се пишатъ и изговарятъ еднакво въ

всичкитѣ падежи. Изговарението членътъ на мжжский родъ, което въ разни мѣста е различно, не би трѣбвало да служи основание за правописанието му. Като пишемъ исцѣло този членъ, както членоветѣ на женский и среденъ родъ, ние ще избѣгнемъ еднообразието въ окончанията на мжжский и женский родове, което може да пречи понѣкога за лесното и бързо схващание на смисълътъ. Генийтъ на езикътъ турилъ различие между родоветѣ. Защо ние искусственно да премахваме това различие?

Чистото и безпогрѣшно отпечатванье у насъ става по-мжчно, отколкото другадѣ. При всичко че се много старахме да се избѣгнжтъ при напечатваньето на съчинението типографическитѣ погрѣшки, напълно не сполучихме. Тѣ се срѣщатъ за съжалѣние, доста и въ него, макаръ и неважни. Тѣ сж особенно въ по-голѣмо число противъ правописанието, което сме усвоили.

София, 31 Май 1902 г.

БЪЛГАРО-ГЪРЦКАТА ЦЪРКОВНА РАСПРЯ.

ГЛАВА I.

Прискърбната неизбѣжность на поевяванье на распрята. — Чърта отъ нравитѣ на гръцкото духовенство и сѫждения за тѣхъ между Българетѣ въ изминалий вѣкъ. — Причинитѣ за оплакванието при подобрението времената най първо отъ владицитѣ. — Безплодното ходатайство на Българетѣ отъ Търновската епархия и на Неофита Бозвелията съ Илариона Стояновича въ 1840 да се назначи въ Търново владика вмѣсто Гъркътъ Панарета Българинъ и обеснението, което му се е давало тогава. — Гъркътъ Неофитъ за митрополитъ въ Търново въ 1840—1846. — Първото заточение на Неофита Бозвелията. — Прошенията, подадени въ 1845 г. противъ Търновский митрополитъ и ходатайствата за освобождение Неофита Бозвелията отъ заточение. — Дѣятелностьта на Неофита Бозвелията и на Илариона Стояновича въ 1845 и тѣхното подиръ това заточение. — Оплакванието срѣщу Търновский владика въ 1846. — Буюрултията на Портата за преобразования, испратена на патриархътъ въ 1849. — Огромнитѣ берии и злоупотребения на гръцкитѣ владици. — Направата на българската църква въ Цариградъ и рѫкоположението на архим. Стеф. Ковачевича за епископъ при неѭ. — Исканьето въ 1850 на Видинцитѣ да се опредѣли заплата на владиката имъ и писмата по този въпросъ между Портата и Патриаршията. — Патриаршеското послание по поводъ на въпросътъ за заплатитѣ на архиреитѣ. — Отваренето въ Пловдивъ българско училище въ 1850 и полемиката по този поводъ между Българе и Гърци. — Гонението на българскитѣ учители и на славенский езикъ отъ Пловдивский митрополитъ Хрисанта и неговитѣ грабителства.

Поевяването на църковната распря помежду Българетѣ и Гърцитѣ, въ която два единовѣрни христиенски народа требваше да излѣзятъ да се расправятъ и корятъ предъ общий си мусулманский врагъ и въ която имаше да се позори предъ свѣтътъ въ лицето на гръцкитѣ архиереи висшето духовенство на Православната Църква, бѣше истинно нещастие за всичкото Православие, нещастие, което осѣщахѫ напълно и Българетѣ, когато се видѣхѫ принудени да отстояватъ принадлежащитѣ имъ, като на христиене и народъ, правдини срѣщу гръцкитѣ владици, които, по силата на самото си звание и на самитѣ си обезанности като пастири, отци и учители, требваше не само да не имъ правятъ никаква обида, но и да ги забранятъ срѣщу всички тѣхни обидници и злосторници. Тежко бѣше наистиннѫ на всекиго отъ искренно преданнитѣ

на Православната Църква христиене поевяването на тая расиря, и ето защо още отъ самото нейно начало нѣкои отъ тѣхъ погледнѫхѫ съ криво око на оплакванията на Българетѣ срѣщу духовнитѣ имъ пастири и се силехѫ да възстановятъ мирътъ въ Църквата макаръ и съ непълно удовлетворение на Българетѣ.

При неотстѫпчивостьта на едната и на другата страна распрята можеше да има нежелателни послѣдствия, както за всичката Православна Църква на Вѫстокъ, така и за самитѣ Българе. Първата можеше да претърпи голѣмъ ущърбъ, а послѣднитѣ да се раздѣлятъ и распокѫсатъ на разни исповѣдания.

Ако Българский народъ избѣгнѫ нещастието на едно религиозно распокѫсване, при всичкитѣ залягания на католишката и протестанската пропаганди да го вкаратъ въ примкитѣ си при неговото справедливо негодование срѣщу грьцкото духовенство, това той дължи, истина най-първо на свойтъ здравъ разумъ и на своята привезанность кьмъ Православната Църква; но не малко спомогнѫ за това и защитницата на Православието, нашата всегдашна благодѣтелка, Россия съ своето могѫщество, съ своитѣ предпазвания и увѣщания.

Поевяването на распрята бѣше неизбѣжно. Кой народъ може равнодушно да гледа на поробванието си, на усилията на неприятелитѣ му да го истриѭтъ отъ лицето на земята? Кой би могълъ равнодушно да стърпѣва притѣсненията съ присмиванье и гавренье, каквито сѫ правили грьцкитѣ владици на Българетѣ? Какъ можеше да не възнегодува единъ христиенинъ противъ такива пастири и учители, които на мѣсто да поучаватъ стадото си на всеко добро съ слово и примѣръ, сѫ давали въ повечето случаи поводъ само за съблазнъ?

Само грубата сила, върху която се е осланела, презъ времената на турското господство, всека безправность, е могла да принуди Българетѣ да не издигатъ гласътъ си срѣщу неправдата и притѣснението на духовнитѣ имъ властители. Че тѣ, обаче, дълбоко сѫ чувствовали тая неправда и това притѣснение, когато сѫ мълчели, не остава мѣсто за съмнѣние. Това се вижда най-ясно отъ уцѣлѣлото до насъ списание на присноспаметний иеромонахъ Паисий отъ Самоковъ: *История славено-болгарская о народахъ и царѣхъ и святихъ болгарскихъ и о всехъ дѣяния болгарскихъ*, а така и отъ авто-

биографията на Софрония Врачанский. Въ казанното списание, което е било пръснжто между Българский народъ още въ 1762 като ржкописъ, Паисий живо изобразява униженното състояние, въ което се е намиралъ Българинътъ вслѣдствие противоевангелскитѣ дѣйствия на гръцката духовна власть, и открито казва, че Цариградскитѣ патриарси, които насилно подчинили Търновската патриаршия, още *изъ перво время не поставляютъ отъ болгарскаго языка епископи Българомъ, но все отъ гречески языкъ, и не радатъ отнюдъ за болгарски школи или учение, но обращаютъ все на гречески языкъ, за то су остали Болгари прости и неучени и неискусни писаниемъ, и много сж отъ нихъ обратили на греческая политика и учение, и за свое учение и языкъ слабо брежатъ. Тая вина Болгаромъ отъ греческая духовная власть приходитъ и много насилие неправедно отъ гречески владики терпятъ въ сия времена*[1]. Преосвещенний Софроний, Българинъ родомъ отъ Котелъ, който преди да бжде посветенъ въ 1794 г. за архиерей въ Враца, е билъ мирски священникъ подъ име Стойко Владиславовъ,[2]) е оставилъ характерни бѣлежки въ автобиографията си за стремленията и нравственното състояние на високото грьцко духовенстве по оная епоха. Той расказва, че когато, по желанието на съгражданетѣ му Котленци, Гркътъ владика се съгласилъ да го упопи за седемдесеть гроша, които вече билъ взелъ, и той, Стойко Владиславовъ, се билъ вече приготвилъ съ исповѣдь предъ духовникътъ да приеме свещенството, владиката слѣдъ два дни се помѣта и му поисква сто и петдесеть гроша. Насила котленскитѣ първенци могли да придуматъ владиката да се задоволи съ още тридесеть гроша и така да вземе всичко сто гроша вмѣсто сто и петдесеть. Протосингелътъ на владиката, който запопилъ Стойка Владиславова, билъ Гръкъ неученъ и като безкниженъ въ сравнение съ новий попъ, при всичко, че учеността на послѣдний не била тогава повече отъ свободно четенье по грьцки и славенски, и за това неучений

[1]) Гл. статиитѣ *О. Паисий и Животописание* въ Периодич. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Браила, книжка III и IV, 1871.

[2]) Назначението Българинъ архиерей въ лицето на Софрония по онова време се обеснява негли до нѣкоя степень съ това, че въ мѣстата около Видинъ е владѣло тогава, както самъ Софроний казва въ автобиографията си, най-голѣмо размирство, така щото нито единъ Гръкъ не е могълъ да се рѣши да иска Врачанската епархия и да даде по тогавашний обичай пари за нея.

Гъркъ много ненавидѣлъ учений Българинъ, попъ Стойка. Този сжщий владика отпослѣ взелъ при себе си попъ Стойка на служба, направилъ го епитропъ-економъ, звание, въ което благовѣйний священникъ билъ принуденъ, „въ угода на владиката, да глоби, по грѣцкий обичай, християнетѣ подъ разни предлози“, за което послѣ била много огорчена неговата благочестива душа. Когато, по нѣманье доктори въ Котелъ, простодушний попъ Стойко се принудилъ да се цѣри у бабички, които баели, та съ това си навлякълъ епитимия отъ духовникътъ да не служи три години, владиката му възбранилъ да не служи още други три години. за да го накара да му плати 84 гроша лихва, които му билъ длъженъ неговий синъ. Това запрещение турило клетий священникъ въ крайня бѣдность. Слѣдъ ржкоположението му за архиерей, понеже ходилъ въ църквитѣ по праздницитѣ да поучава християнетѣ Българе по езикътъ имъ, то послѣднитѣ, като не чували отъ други архиереи таквозъ поучение, много се радвали и го считали за философъ[1]). Тия чърти за нравитѣ на грѣцкото високо духовенство, които мимоходно предава приснопаметний българский епископъ въ своето жизнеописание, показватъ, че грѣцкитѣ владици възбуждали негодование помежду Българетѣ и въ минжлий вѣкъ съ своето користолюбие, съ своитѣ неправди и съ своето нерадѣние за испълнение обезанноститѣ си, като духовни пастири и учители, и съ своето невѣжество. Владишкий протосингелъ, когото Софроний нарича безкниженъ и неученъ, когато самъ той, Софроний, не знаелъ още нѣщо повече отъ да чете и да пише, не ще да е знаелъ нито да прочита, нито да записва. Той ще да е занимавалъ протосингелска длъжность така сжщо, както сж сѣдѣли по онова време, та че и до преди малко, на високи граждански постове съвсѣмъ безкнижни Турци. Ако протосингельтъ на владиката е билъ человѣкъ съвсѣмъ безграмотенъ, то нѣма съмнѣние, че и самъ владиката не ще да го е много надминувалъ съ книжовностьта си.

Разумѣва се, че, както всекога и на всекждѣ бива, неприличното поведение на владицитѣ, тѣхното грабителство, тѣхнитѣ неправди сж се хвърлели по-много само въ очитѣ на по-събуденнитѣ въ онова време люди, които отъ своя страна,

---

[1]) Гл. Собственното му жизнеописание въ книжка V на Периодич. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Браила, 1872.

едно по благочестие, друго по страхъ отъ немилосърдно преслѣдванье и наказание, не сѫ дързнували, както отпослѣ ставаше, да хулятъ безъ всека оговорка и предпазванье архиереитѣ за лошитѣ имъ дѣла и съ това да даватъ поводъ да се позори самата Цървва. За това съблазъньтъ отъ противоевангелскитѣ дѣла на грѫцкото духовенство не проникналъ въ народътъ. „Но Българетѣ, забѣлежилъ тутакси Паисий, слѣдъ като поменѫлъ за неправедното обнасенье съ тѣхъ на грѫцкитѣ владици, почитаютъ ихъ за архиереи и сугубо плащаютъ имъ должное; за то по нихна простота и незлобие восприимутъ отъ Бога мзду свою, тако и они архиереи, що съ насилие, а не съ архиерейско правило творятъ Болгаромъ велика обида и насилие, и они по свое дѣло и безсовѣстие восприимутъ мзду свою отъ Бога по реченому: *яко ти воздаси комуждо по дѣломъ его*“ [1]). Истинската преданность къмъ Христовата Вѣра и Цървва и истинското благочестие съ другъ езикъ и не сѫ си служили въ нареканията, които справедливо е извиквало поведението на грѫцкото духовество откъмъ Българетѣ, освѣнъ съ езикътъ на благочестивий иеромонахъ. По този езикъ се распознаватъ истинскитѣ ревнители за достолѣпието на Православната Цървва и за благото народно отъ лицемѣрнитѣ доброжелатели на Българский народъ и врагове на Православието, които отпослѣ се появихѫ на сцената за да се ползоватъ отъ препирнята помежду Българе и Гърци за своитѣ цѣли.

Когато народното чувство, което бѣ толкозъ много заглъхнѫло въ преминалий 18 вѣкъ, почнѫ да се съживява помежду Българетѣ, за което първитѣ искри сѫ хвърлили горѣспоменѫтитѣ Иеромонахъ Паисий и преосвещенний Софроний Врачанский,[2]) а отъ друга страна хванѫхѫ да се подобряватъ и времената за народитѣ, които населяватъ Турската Империя, първото нѣщо, което имаше да обърне вниманието на всички пó-развити и пò-събудении българскп патриоти, требваше да сѫ дѣлата и стремленията на грѫцкитѣ владици. Да се прекѫсне господството и върлуваньето на послѣднитѣ въ България

[1]) Глед. книжка IV на Периодич. Списание на Българското Книжовно Дружество въ Браила, 1871, стр. 14.

[2]) Гл кн. III на Периодич. Спис. на Бълг. Книж. Дружество въ Средецъ, 1882, стр. 147—150. Кн. VI на сѫщото Период. Спис. 1883, стр. 131—146. Кн. XII на сѫщото, 1884, стр. 1—12.

и да се настанятъ архиереи Българе въ българскитѣ епархии, требваше да бѫде първата задача народна, не само защото гръцкитѣ владици бѣхѫ първата пречка за испълнение народнитѣ стремления, първитѣ трънье, които требваше да се очистятъ и махнѫтъ за да расте и крѣпне въ отечеството си българската народность, българското народно образование, но и защото да се почне дѣлото отъ тѣхъ бѣше пó лесно. Дѣлата на гръцкото духовенство бѣхѫ достоосѫдни както отъ гледна точка религиозна, така и отъ гледна точка гражданска и правителственна. Оплакваньето за тия дѣла не́ можеше да бѫде противно на Турцитѣ. Напротивъ то даваше на послѣднитѣ добъръ случай да се покажѫтъ състрадателни към онеправданнитѣ и да товарятъ отчасти своитѣ собственни грѣхове върху гърбътъ на други. Че вече бѣ дошло време за оплакванье противъ притѣсненията, показахѫ сами султанитѣ.

Султанъ Махмудъ въ пѫтуваньето си презъ 1837 г. лично възвѣсти на всекѫдѣ, че той гледа на всичкитѣ си подданници еднакво и за всичкитѣ се еднакво грижи, а синъ му Абдулъ Меджидъ даде на 1839 година съ знаменитий си Гюлхански Хатти-Шерифъ тържественно увѣрение, че висшето правителство има предъ видъ да тури край на всекакви неправди и притѣснения.

За пръвъ пѫть Българетѣ исказахѫ пò-явно желанието си да не сѫ подъ властьта на гръцки владици въ 1840 год. Въ тая година ходили въ Цариградъ да се оплакватъ отъ злоупотребленията и притѣсненията на владиката си Панарета представители отъ Търновската епархия. Имената на тия представители се помнятъ още отъ пó-старитѣ хора. Тѣ били Иванчо Карамариновъ, Никола Кетенжиоглу, Хаджи Койчо, Хаджи Славовъ отъ Търново и Колчо Басмаджиятъ отъ Габрово. По онова време се намирали въ Цариградъ также архимандритъ Неофитъ Хилендарский Бозвелията отъ Котелъ, който е билъ твърдѣ распаленъ патриотъ и голѣмъ ревнитель за възстановението на българската църковна иерархия, и монахъ Иларионъ Стояновичъ, който отпослѣ бѣ епископъ при българската въ Цариградъ църква съ титулъ Макариополски, а въ 1872 г. станѫ митрополитъ Търновски. Тия духовни лица били вече турили на умътъ си да търсятъ начинъ да се накара патриаршията да назначава за владици по българскитѣ епархии не Гърци, а Българе. Като живѣли помежду Гърци,

тѣ придобили увѣренность, че отъ само себе си патриаршията не ще никога това да направи и че и никакви молби отъ страна на Българетѣ не могжтъ ѭ на това накара. Тѣ намислили прочее да дѣйствоватъ върху патриаршията чрезъ по̀-влиятелнитѣ турски сановници. Тѣ сполучили нѣкакси да добиѭтъ на страната си помежду другитѣ паши и зетьтъ на султанътъ, Мехмедъ Али-Паша. Облягащи се на покровителството, което срѣщали у турскитѣ паши по оплакванието си срѣщу патриаршията, тѣ посъвѣгвали на представителитѣ отъ Търновската епархия да искатъ отъ правителството да се назначи за владика въ Търново Българинъ. Портата не се въспротивила на това исканье и даже показала видъ, че ще заповѣда на патриаршията да го испълни. Архимандритъ Неофитъ, който по развитието си, по опитностьта си, по познанията си е надминувалъ мнозина отъ тогавашнитѣ гърцки архиереи, билъ препоржчанъ на Портата и приетъ отъ нея като достоенъ да заеме Търновската катедра. По съвършенното си знание на грьцкий езикъ, по сношенията и познанството си съ владици и други духовни лица отъ Гърцитѣ, той е могълъ да срѣщне по̀-вече съчувствие въ синодътъ отъ колкото другъ нѣкой. Обаче Великата Цьрква, водена отъ лъжливи идеи, била още далечь отъ мисъльта да се назначаватъ на български епархии Българе владици, а особенно такива Българе, които, като Неофита Бозвелията, не само не криели происхождението си, но излѣзвали като поборници за потъпканнитѣ правдини на българската народность, на Българската Цьрква. Тя намѣрила начинъ да отклони султанското правителство отъ настояванье да се назначи за Търновски владика, вмѣсто Панарета, Българинъ. Въ сжщото време тя могла да привлече на страната си съ подаръци нѣкои отъ представителитѣ на Търновската епархия и да ги залъже съ нѣкои обѣщания, така че да се оставятъ отъ мисъльта да искатъ за Търново Българинъ владика. Тя имъ казала, че изведнажъ Българинъ не може да бжде назначенъ за митрополитъ, че Българетѣ такъвъ испитанъ человѣкъ още нѣматъ, защото онзи, който ще се назначи за митрополитъ, требва да бжде познатъ на висшата цьрковна власть, при другото, и като вѣренъ на царството подданникъ, понеже тя щѐ да отговаря предъ правителството за него. За да се удостоятъ прочее Българе за митрополити, необходимо е, обеснявало се още на търновскитѣ представители,

по̀-първо да се турятъ Българе за епископи и слѣдъ това които отъ тѣхъ се покажѫтъ вѣрни и достойни да се назначаватъ за митрополити. За Търновский митрополитъ се назначи прочее пакъ Гръкъ въ лицето на Неофита, който придоби отпослѣ печална извѣстность по упорството, съ което водѝ борбата противъ стремленията на Българетѣ за освобождение отъ притѣсненията на гръцкото духовенство. Неофита Бозвелията патриаршията се постарала да задоволи, като го назначила протосингелъ на новий Търновски митрополитъ и му дала обѣщание, че наскоро слѣдъ това ще го рѫкоположи за епископъ Врачански.

Че сѫ се подкупили търновскитѣ представители, отъ една страна, и че Великата Църква, отъ друга, гледала да успокои Търновцитѣ съ обѣщанието си да рѫкоположи епископи Българе, свидѣтелствова и самъ Неофитъ Хилендарский въ неговото съчинение „*Мати Болгарія*“.

„Милая ни майко, казва тамъ синътъ на майка си България, горкитѣ ти рожби общенародни своерѫчно-подписни и печатни елямъ-мазари съ троица тайно-коварни и народо-продаватели въ Цариградъ на 1840 г. да ги дадатъ на височайшата султанска Порта общонародно проводихме. Но они грекопатрически шпиони ги продали съ пари на патриканата, и испроводила патриканата аспидояхидна въ покривало притворности, ядоотровна митрополита въ престолния ти нѣкогажъ градъ Търново, който испървомъ обмамилъ милитѣ ти горки рожби съ нѣколко до велики български села и градища патриаршески синодоподписни писма, какво ще да имъ рѫкоположи епископи отъ болгарскаго рода въ Русчукъ, въ Ловечъ, въ Враца, въ Прѣслава и въ Ески-Загора, да имъ служатъ Богослужението по български езикъ и да имъ приказватъ слово Божие въ църквитѣ имъ, и така ни прелъсти горкий ни български народъ, който съ благодарность се умири и го прие като митрополитъ и му даде по количкото той гроша на вѣнчило, на църква и на монастирь щя да си вземе“ [1]).

Колкото било горещо желанието на тогавашнитѣ по̀-събуденни Българе и искренни патриоти да се отвори пѫть за Българетѣ до висшитѣ степени църковни въ тѣхното отечество, толкозъ по̀-чувствителна била за тѣхъ несполуката на пред-

1) Гл. *Мати Болгарія* въ книжка XI и XII отъ Период. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Браила. 1876, стр. 88.

ставителитѣ отъ Търновско да се проводи въ Търново Българинъ за митрополитъ. Отъ писмата, които испровождали до Габровската община по онова време горещитѣ ревнители за подиганьето на униженний и страждущий свой народъ, попечителитѣ на Габровското училище Василий Априловъ и Никола Евстатиевичъ Палаузовъ, които сѫ били и първитѣ двигатели на идеята за основание на по́-редовни училища въ Българско, се вижда каква горесть докарало на чувствителнитѣ български сърдца извѣстието за назначение митрополитъ въ Търново пакъ Гъркъ вмѣсто Българинъ.

Отъ тия писма [2]) се вижда между другото, че неиспълнението желанието на Българетѣ е било отдавано тогава единственно на простотата и на подкупничеството на по́-първитѣ хора въ България и на тѣхното по́между имъ несъгласие. „Ако имахѫ Българетѣ общо съгласие, казвали въ писмото си отъ 17 августъ 1840 незабвеннитѣ попечители, ако чорбаджиитѣ имъ, богатитѣ и голѣмцитѣ имъ гледахѫ за общото добро и за ползата на родътъ си и не се оставехѫ да ги подкупватъ хитритѣ владици съ дарби и армагани, за да могѫтъ чрезъ тѣхъ да угнетаватъ простий народъ, тогазъ, споредъ нинѣшното султанско узаконение, не щеше да има нито единъ Гръкъ владика въ България.“ Сѫщото потвърдява и Неофитъ Хилендарский. Послѣдний на всекѫдѣ въ съчинението си „*Мати Болгарія*“ представя нечувствителностьта, подкупничеството, изедничеството на чорбажиитѣ, като главна причина на господаруваньето и върлуваньето на фанариотитѣ владици въ България. „На всичкитѣ, казва той, народосъсипни бѣди и напасти они, поразници, сѫ ядоотровната, чумохолерна, тлетворна и всепагубна причина.“ — „Тия (подкупваннитѣ чорбажии) сѫ на греко-фатричеството тайнодѣйствующитѣ ядоотровни поразителни и всепагубни въ намѣрението сѣчева. Осатанени духове и побѣснѣли слуги! ненаситни изедници! общежителни безсовѣстни продавци и предатели, безстидни клеветници и лжесвидѣтели! безчеловѣчни и сурови общенародни поразители и прогонители! грекофатрически уста! коварносъсипное грекомудрование! искусни грекоморски бояджии!“ — „Отъ тебе премилая ми майко, сме слушали пословицата, говорящая: *кой ти*

2) Гл. *Габровското училищѣ* и неговитѣ първи попечители, Цариградъ 1866, стр. 20—25.

издълба толико глубоко очить? — Брать ми, познато е. И: *кой ли сьче и съсипва гората? — Топоришката!*“ [1]) Този възгледъ се изразява и въ писмата на Неофита Хилендарски. „Нашитѣ единоплеменни, пишелъ той, отнематъ отъ съсѣднитѣ и отъ единоплеменнитѣ си хлѣбътъ и го хвърлятъ на людскитѣ псета, за да ги лаѭтъ повече и както си щѫтъ да ги хапятъ и, когато се обадятъ, бѣснующе да ги давятъ. Не съсипва гората топорътъ, а топоришката. Съ нашитѣ камънье главитѣ ни пробиватъ...... Кой ни е кривъ“? [2]) На тогавашнитѣ патриоти като че не минувало и презъ умътъ, че Гърцитѣ, миряне и духовни, ще покажѫтъ таквозъ упорно съпротивление на справедливото и естественно желание на Българский народъ, щото когато най-послѣ се видѣхѫ че не сѫ въ сила да въспрѭтъ испълнението на това желание, тѣ предпочетохѫ да прогласятъ по̀-добрѣ Българетѣ за схизматици и да ги иматъ за чужди тѣмъ по вѣрата отколкото да припознаѭтъ тѣхното право. Колко други фактори по разни причини имаше да се въспротивятъ на Българетѣ и да направятъ неиспълними тѣхнитѣ желания! И кой знае, ако не бѣше превратътъ, извършенъ отъ послѣдната война на Россия съ Турция, да ли Българетѣ не щехѫ да иматъ и до сега още неодолими затруднения по устройството на Църквата си. Опитванието на турскитѣ държавни мѫже още въ 1872 — 1873 да се въсползоватъ за своитѣ планове противъ Българетѣ отъ схизмата, прогласена отъ Гърцитѣ противъ тѣхъ, а така и препятствията, които слѣдъ освобождението срѣщаше Българский екзархъ отъ страна на Турското правителство и на патриаршията по испълнението на султанский фирманъ за учреждението на екзархията, сѫ доказателство, че толкозъ невинното и толкозъ справедливото домогванье на Българетѣ да иматъ собственна иерархия и собственно църковно управление имаше негли за дълго време още да ги занимава.

Послѣ това, като търновскитѣ представители не сполучихѫ въ 1840 г. да измолятъ да се назначи Българинъ архиерей на Търновската катедра, изъ Българско се пръснѫлъ слухъ, въ обяснение на тая несполука, че ужъ патриархътъ възразилъ на онѣзи отъ турскитѣ министри, които били на-

---

1) Глед. *Мати Българія* тамже.

2) Глед. книжка III на Период. Списание на Бълг. Книж. Дружество въ Средецъ 1882, стр. 160.

клонни да се даде удовлетворение на търновскитѣ Българе, че по църковнитѣ закони Българинъ така сѫщо не можелъ да бѫде архиерей, както по турский законъ не може да бѫде имамъ единъ Циганинъ [1]), който слухъ произвелъ помежду Българетѣ голѣмо наскърбенье. Не може да се допусти, конечно, че патриархътъ е могълъ тогава да отблъсне исканьето на Българетѣ съ таково голословно и неоснователно възражение, защото, първо, не е вѣрно, че исламътъ не позволява священнодѣйствие на хора отъ циганско племе, второ, имало е и тогава кой да отвори очитѣ на Турцитѣ, ако би да сѫ били тѣ въ незнание и недоумѣние относително този въпросъ, и да имъ даде да разумѣѭтъ неоснователностьта и невѣрностьта на патриарховото възражение. По това време турскитѣ министри и не сѫ били вече до тамъ прости, щото да се убѣждаватъ отъ таквизъ груби доводи. Пó-преди, въ пó-невѣжественнитѣ времена, впрочемъ, могло е да се случи че нѣкой простъ и неученъ Гръкъ архиерей въ разговорътъ си съ нѣкой дебелакъ и безкниженъ Турчинъ отъ голѣцмитѣ, каквито сѫ били тогава даже и нѣкои знаменитости (напримѣръ Тепеденлията Али паша, Трестениклията и др.), да употреби подобно възражение, което, като се е повтарело сегисъ тогисъ, се е подновило въ народната мълва по 1840, когато патриаршията не се съгласила да назначи Българинъ за митрополитъ въ Търново, като въвирала въ очи по нейний обичай, че Църквата има свой редъ и свои канони, по които не се позволява да се дава архиерейски санъ на едно кое да е външно и неиспитанно по стълбата на църковната иерархия лице. Това възражение твърдѣ естественно се е облекло въ оная дебела и впечатлителна за прости умове форма, която е била пустнѫта, както казахме по-горѣ, отъ нѣкой малокниженъ и грубъ архиерей Гръкъ. [2])

Великата Църква не испълни обѣщанието си, дадено на търновскитѣ представители и подтвърдено съ синодално послание до епархията. Нито въ Русчукъ, нито въ Ловечъ, нито въ Враца, нито въ Преславъ, нито въ Стара-Загора се назначи епископъ Българинъ. Новопроизведенний Търновски вла-

1) Глед. книгата „Габровското училище и неговитѣ първи попечители“, 1866, стр. 21.

2) Невѣжеството и грубостьта на пó многого отъ гръцкитѣ архиереи се хвърлеше въ очи до послѣдне още време. На насъ самитѣ се е случвало да чуваме нѣкои отъ пó първитѣ гръцки владици да употребяватъ изражения и сравнения, които изобличаватъ голѣмата имъ грубость и невѣжество.

дика, Неофитъ, не само не взе никаква грижа да поприготви за тая цѣль нѣкои отъ българскитѣ духовници, но гледаше да пропѫди и съкруши всичкитѣ пò-достойни въ епархията архимандрити и игумени. Самъ архимандритъ Неофитъ Хилиндарский Бозвелията бѣ проводенъ въ 1842 г. на заточение въ Св. Гора. [1]) За да господарува и граби пò-свободно владиката намислилъ да привлече и привърже още повече къмъ себе си нѣкои отъ пò-първитѣ Българе, като далъ на мнозина отъ тѣхъ църковни чинове, каквото логотетъ, скевофилаксъ и пр. Съ тѣхната помощь той правилъ каквото ще, а ако нѣкой загатнелъ нѣщо за Българинъ владика, него незабавно сплашвали, че ще бѫде представенъ като бунтовникъ. [2])

Българетѣ отъ Търновската епархия се принудили да търпятъ и да чакатъ за оплакваньето си срѣщу своеволието на Фанариотинътъ владика сгоденъ случай, толкозъ повече, че и нигдѣ на друго мѣсто изъ Българско не ставало пò онова време нито най-малко движение противъ фанариотското господство. На всекадѣ още си мълчѐли, макаръ че тукъ-тамъ имало вече люди, които дълбоко негодували противъ гръцката духовна власть и напълно съзнавали злото, което излѣзва отъ нея за Българский народъ. Но събужданьето на народътъ чрезъ устрояванье на училища, на които дадоха въ 1833 год. потикъ габровскитѣ родолюбци изъ Одесса съ тѣхнитѣ грижи за отвареньето на едно пò-редовно първоначално училище въ Габрово, вървеше ако и тихо, все напредъ. Училищата никнеха отъ година на година все повече. Българскитѣ книжки все се умножавахѫ. Народното чувство полегка-легка все повече се събуждаше. Времена отъ друга страна наставахѫ все пòблаги и пò-благи. Посредъ спокойствието и мирътъ, които се въдворихѫ слѣдъ продължителнитѣ войни и вѫтрешни разми-

---

1) Отъ едно писмо, което Неофитъ Хилиндарский испроводилъ отъ Св. Гора на 24 априлий 1842 до игуменътъ на Габровский мънастирь, архимандритъ Иосифа (отпослѣ Българо-униятски архиепископъ), се вижда, че тогавашний Търновский владика си е позволявалъ всекакви клевети за да съсипе българскитѣ народни дѣятели. „Може и светиня ти, казва Неофитъ Хилиндарский въ това писмо, да познава, че още като идехме и минѫхме презъ мънастирьтъ, се рече, че сме хранили Мораити калугери въ мънастирьтъ, а послѣ малко пакъ, че сме проводили седемь наши Балканджии да го убиятъ (разумѣва митрополитъ Неофита) въ Долня Орѣховица, а най-послѣ, като ходихме на Троянский мънастирь, че сме писали 40,000 войска. Смисли прочее пастирски и митрополитски коварства.“ (Глед. 14 брой на *Читалище* за 1871 година).

2) Глед. *Мати Болгарія*.

рици, въ империята видимо се забѣлежваше стремление къмъ редъ и законность. Думата *танзиматъ* (наредби, реформи), която хванѫ да се чува все повече и повече откакъ се прогласи Гюлханский Хати-Шерифъ, имаше за всички отрезвително дѣйствие. Тя стряскаше приученнитѣ на произволъ и онеправданье и ободряваше притѣсняваннитѣ, и ето въ 1845 година Българетѣ отъ Търновската епархия се одързостяватъ пакъ да се оплачатъ отъ владиката си и да ходатайствоватъ за освобождението на архимандритъ Неофита отъ заточение. Въ тая година били подадени прошения на Високата Порта срѣщу Търновский митрополитъ отъ Лѣсковецъ, Свищовъ, отъ Търново и отъ други нѣкои мѣста, жителитѣ на които като се оплаквали отъ злоупотребленията, грабителствата и клеветитѣ на митрополитътъ Неофита, поменували, че послѣдний проводилъ архимандритътъ на заточение, както и други още духовни лица, отъ злоба и ненависть къмъ пó-достойнитѣ български духовни лица. Тогава се подало прошение противъ Търновский владика отъ името на всичката епархия и до патриархътъ. За освобождението на Неофита Хилендарский отъ заточение ходатайствовали въ 1845 и българскитѣ еснафи въ Цариградъ, които се обръщали за тая цѣль съ прошение до патриархътъ.[1])

За да може да сѫди потомството пó-нагледно, какъ злѣ сѫ се отнасели грѫцкитѣ владици въ България и частно митрополитътъ Търновски Неофитъ, ние вмѣстваме двѣ отъ горѣказаннитѣ прошения, а именно прошението отъ Лѣсковецъ до Портата и прошението на Търновската епархия до патриархътъ. Прошението отъ Лѣсковецъ гласи така:

„Съвсѣмъ не имуще никакво увѣрение на греческото архиерейство, не можеме вече да се оплакваме на Патриканата, защото не представляватъ истината на Височайшата Порта, но ѭ преобразуватъ въ своята си полза; и не имуще гдѣ на друго мѣсто да се ужалиме, прибѣгваме къ височайшата милосердная правосудящая Порта съ надежда, какъ ще сполучиме прещедрата милость на самодержавнаго и милосерднаго царя нашего, султанъ Абдулъ-Меджида, ако е и намъ позволено да се обадиме несносното отъ Грѫцитѣ архиереи тегло и да се молимъ за честьта си и за животътъ си.

---

[1]) Преписи отъ тия прошения ние добихме отъ сбирката на покойний митрополитъ Руссенски и Доростолски: Григория

„Не сме биле никога въ такова злополучно състоянiе, както въ нинѣшнее Богодаровано мирно и тихое време на многолѣтнитѣ благоденственни дни султански, въ които всичкитѣ други султански поддании живѣятъ мирно, спокойно и благополучно, а ние бѣдствоваме самото си битiе да изгубиме.

„Знае държавното царство нашата привърженность и вѣрность, която сме отъ край показвали въ различно-случайни времена къмъ височайшата Порта. Знае, че ние никогажъ никой хинаетлъкъ на царството не сме показали, но различни бѣди и напасти сме търпѣливо сносили и въ Кърджалийското време и въ Греческий бунтъ и въ Русската война, знае, че Българетѣ безъ правда претърпехѫ царскиятъ гнѣвъ въ Греческиятъ бунтъ, само защо сме биле едновѣрци, а не причастници на противното имъ дѣло. Знае всеконечно въ Русската война, какъ усърдно послужихме на царството: съ конье, съ кола, съ захире и пр., и заради заслугата ни блаженнопокойний султанъ Махмудъ помилува сиромаситѣ съ единъ милионъ грошове.

„А сега въ днешнитѣ Богодарованни мирни и благополучни времена на самодержавнаго царя, султанъ Абдулъ-Меджида да се укоряваме отъ греческитѣ архиереи за бунтовници и хинаети царски! Туй Богопротивно и человѣко-умразно (нарекание) ние отнюдъ не въсприемаме върху си . . . Нашия Търновский архиерей, сущий Грекъ, за да ни съблече и оголи измислилъ тия средства, за да плаши и затваря устата на человѣцитѣ. Ние туй хулно и умразно нѣщо кабулъ не струваме, да ни привожда отъ една страна подозрителни на царството, а отъ друга да ни полага въ умраза съ нашитѣ съотечественници мюслюмане: неотмѣнно искаме прочее да го докаже на благозаконното царско правителство, а ако е то истинно, ние да се накажеме, ако ли е отъ него само да плаши и да смразява народа измисленно, а то споредъ султанското праведнозаконие да се накаже погрѣшката, за да не впадаме въ нещастие съ нашитѣ съотечественници мюслюмане ненадеждно...

„Той се натоварилъ, говори, съ хиляди борчове, че иска да съблича свѣтътъ, и ако му проговори нѣкой молебно споредъ евангелский законъ за сиромаситѣ, а той безъ наше вѣдение ги проважда въ заточение, дающъ фесати, че сѫ царски хинаети и бунтовници и говорящъ, че му се противятъ на пълномощието, което е съ много хиляди гроша купено.

„Отъ край бѣ обичай въ нашето отечество по 11 пари въ годината на вѣнчило да събира владиката, но отъ нѣкое време станѫ обичай на три години веднажъ да си обикаля епархията и всякий по произволенню да му подари помощь. А сега тоя въ тритѣ дважди събира по колкото си гроша той ще, и нинѣ се приготовлява и третя помощь по колкото си той ще да събере! И никой не смѣе да го въспре, понеже показва, че е весма скѫпо закупилъ християнската ни вѣра и има пълномощие да бере на вѣнчило по колкото и когато си ще и никого да не пита за нищо. За то, и безъ да знаеме, проважда които сѫ ся родили, отхранили и отрасли и слугували въ полза и потреба на отечеството ни съотечественници на заточение! и отъ това негово архиерейско греческо пълномощие съвсѣмъ сѫ ся уплашили всичкитѣ человѣци: съ трепетъ и страхъ замръкватъ и осъмватъ, за да не би дошло нѣкое повелѣние за заточение!

„Архимандритъ Неофита проводи въ заточение у Света Гора, той самъ пълномощний нашъ Търновский митрополитъ знае защо; отъ Лѣсковскаго ни мънастиря архимандритъ Максима провожда въ заточение, пакъ той пълномощний знае защо; тако и други мнозина священници, священноиноци и иноци наши съотечественници бие, запира повседневно и ги провожда отъ мънастирь въ мънастирь, въ заточение, безъ никаква погрѣшка, безъ да знаеме и ние!

„Многажди се събирахме отъ нѣколко си села по нѣколко по̀-стари человѣци при пълномощнаго си архиерея въ Търновската митрополия при него, да му се молимъ да ги прости и да ги освободимъ отъ заточението, а той ни ся отговаря: „проумѣвамъ че и вий сте като нихъ.“ Питаме го, че тия какви сѫ, ние ги знаемъ отъ какъ сѫ се родили какви сѫ, и за то тя молимъ да ги освободишъ, за да си слугуватъ въ мънастиритѣ и църквитѣ, а той ся отговаря: „Тѣ сѫ бунтовници“, и съ такива негови грекоисхитрени ифтири и нихъ сиромаси изгонва въ заточение! и съблича и оголява народа ни . . . .

„Съ тия негови хитрини и коварства не ся удоволствува, но да отстрани и сирмаситѣ да му не думатъ нищо, раскопа и обкопа Лѣсковский мънастирь съ причина какъ търси силяхъ и джупхане, за да ни положи въ умраза съ нашитѣ съотечественници мюслюмане, и така ненадѣйно да паднемъ въ

нещастие подъ царскиятъ гнѣвъ, както теглихме въ Гречеcкий бунтъ безъ правда.

„Заради това молимъ съ сълзи ваше прѣвъсходителство да би показали милость намъ, които сме вѣрна и покорна царска рая и въ залогъ отъ Бога дадени свѣтлѣйшему царю нашему, султанъ Абдулъ-Меджиду, за да ни избави неговото благозаконие отъ гречеcкитѣ архиереи, които ни употребяватъ като роби за своитѣ интереси, безъ да пожалятъ честьта и животътъ на царската рая."

Прошението отъ търновската епархия до патриархътъ е подадено на грьцки. Слѣдъ нѣколко думи за важностьта, която има за всекиго собственната му честь и за предоставенната патриарху власть да дава правосѫдие, жителитѣ казватъ: „идемъ съ настоящето си смиренно да искаме удовлетворение за безсъвѣстното докачение, което направи не на едно лице, а на много души и почти на цѣлъ народъ прочутий Търновский митрополитъ, Киръ Неофитъ. Какво сме зло сторили, светѣйши владико, на този человѣкъ да хвърля пятно върху честьта на всичкий Български народъ? Кои сѫ неговитѣ доказателства, че въ Българетѣ владѣе бунтовнический духъ? Отъ що побуденъ хвърля тия стрѣли срѣщу ни? Едно само знаемъ за причина на това, а именно, че не го желаемъ за нашъ архиерей, по причина на злоупотребленията му. Ние отъ край сме вѣрни подданници на Оттоманската държава, живѣхме наедно съ нашитѣ съотечественници Оттоманетѣ, като братя и въ най-критическитѣ времена за Турция, безъ да подадемъ поводъ и на най-малкото подозрѣние срѣщу ни. Напротивъ ние бѣхме полезни за държавата, поради което приехме отъ нея единъ милионъ гроша възнаграждение. Сега же, като се прекѫснѫхѫ външнитѣ и междуособни войни и като се премахнѫхѫ всичкитѣ притѣснения, които ставахѫ преди танзимата, и правителството устрои многобройни и силни войски, и като владѣе на всекѫдѣ миръ и тишина, кои сѫ основанията на негово високопреосвещенство да прогласява предъ всичкитѣ жители на държавата, Христиене и Турци, че сѫществува *етерия* (общество), съзаклятие въ нашето отечество противъ правителството? Не стигаше да ни направи подозрителни предъ нашитѣ съотечественници, Турцитѣ, които, при най-малкото съмнѣние за таквозъ нѣщо, кой знае какъ щѣхѫ да постѫпятъ съ насъ, но отне и самия почитъ и довѣрие, съ които се ползувахме

предъ правителството, като клеветеше и заточаваше невинни человѣци. Въ отечеството ни нѣма гръцки или русски подданици. Нашитѣ съотечественници никога не сѫ въсприели да искатъ чуждо нѣкое покровителство, а сѫ търсили всекога покровителството на султана. За това, като навлекохме звѣрския гнѣвъ на негово високопреосвещенство, нѣмахме друго да очакваме, освѣнъ заточение по неговата воля. Отъ тука се вижда всичката цѣль на Търновский митрополитъ. Негово високопреосвещенство като стигна въ Търново, натоваренъ съ огромни борчове, като да му е било порѫчано да испразни касситѣ на всичкитѣ цариградски банкери, срѣщнѫ тукъ препятствие за удовлетворение на ненаситното си користолюбие. Поради това, слѣдъ нѣколко време пачнѫ да назива бунтовници, да затваря и заточава всичкитѣ, които знаеше полезни за правителството и народа, но противни на неговитѣ намѣрения, и сполучи което искаше: испроводи на заточение ученитѣ наши духовници и свещенници, които поучавахѫ народа, а други заплаши съ сѫщитѣ наказания. Поради това населението се принуди да му заплати три пѫти налэга *владичнина* въ разстояние на четири години, намѣсто доброволно пособие, дадено веднажъ само. Поради това, като оставаме другитѣ му злоупотребления, идемъ прямо да се помолимъ на вашето правосѫдие и на правосѫдието на високото правителство да ни освободите отъ него, защото негово преосвещенство прѣдпочита, види се, пó-богатитѣ и пò-отличнитѣ подданници на високото правителство да станѫтъ подданници на чужди държави, за да не му препятствуватъ на намѣренията, както на това има примѣръ въ Одринъ, Пловдивъ и другадѣ. Но нѣма да сполучи това, защото предпочитаме всички да се изгубимъ, но не и да се покажемъ невѣрни на правителството. За това, като познаваме отческото милосърдие на ваше светѣйшество и знаемъ, че имате попечение за вѣрнитѣ подданници султанови и покровителствовате онеправданнитѣ; молимъ ви да освободите отечеството отъ това чудовище, а не вече архиерей, и да го замѣстите съ лице достоуважаемо, както по учението, така и по поведението, а не като него, злонравенъ и незнающъ езика на Българския народъ, защото и ние вече имаме нужда отъ архиерей, който споредъ Апостола, да държи истинното слово, съгласно съ учението, за да бѫде силенъ, както да наставлява въ здравото учение, така и да обличава противящитѣ се,

защото нашата епархия е много докачена отъ нечестивитѣ дѣйствия негови, и разбойницитѣ сѫ готови да ни грабнѫтъ отъ пазвата на светата Въсточна Църква“.

Вслѣдствие на тия ходатайства Неофитъ Хилиндарский билъ освободенъ отъ заточението си въ сѫщата 1845 година и дошълъ отново въ Цариградъ ,гдѣто пакъ почнѫлъ съ другарьтъ си Илариона Стояновичъ да работи за добиванье правдинитѣ на потъпканний Българский народъ. Снабдени отъ находещитѣ се въ Цариградъ Български еснафи съ пълномощно писмо отъ 25 юний 1845 г. да се представляватъ отъ тѣхно име предъ правителството и предъ патриаршията по вѣроисповѣднитѣ дѣла, Неофитъ и Иларионъ често ходили при турскитѣ министри и други влиятелни лица да ходатайствоватъ предъ тѣхъ за съотечественницитѣ си и да обясняватъ тѣхнитѣ справедливи оплаквания и невинни домогвания. Въ прошението, което тѣ подали съ тая цѣлъ на Високата Порта презъ юлий 1845 г., исканията на Българский народъ по онова време сѫ формуловани въ слѣдующитѣ седемь точки: 1) Патриархътъ и синодътъ да обяснятъ, отъ гдѣ е произлѣзълъ дългътъ на патриаршията, възложенъ върху епархиитѣ, кому сѫ били дадени паритѣ и защо сѫ били дадени; 2) да се покаже на всека епархия, колко ѝ се пада да плати отъ този дългъ, за да го исплати, ако го намѣри за справедливъ, и за напредъ никой да нѣма право да прави дългъ за смѣтка на една епархия; 3) да се испроваждатъ въ Българско архиереи Българе, които да обесняватъ на народа по езикътъ му обезаноститѣ му къмъ Бога, къмъ царьтъ и къмъ ближнитѣ; 4) да се назначи на архиереитѣ мѣсечна или годишна плата и да се опредѣлятъ правдинитѣ имъ при извършванието разни свещенодѣйствия и треби; 5) да се назначатъ за присѫтствие въ синодътъ, наедно съ гръцкитѣ владици, трима отъ българскитѣ; 6) архиереитѣ да се избиратъ отъ народътъ, а да се рѫкополагатъ отъ патриархътъ, и да не се промѣнятъ другояче освѣнъ по волята пакъ на народътъ и по заповѣдь отъ Високата Порта, и 7) да се назначѫтъ въ Цариградъ четирма природни Българе за представители на Българский народъ, които да явяватъ на Портата нуждитѣ и прошенията на Българетѣ и да съобщаватъ на послѣднитѣ всичкитѣ рѣшения и повелѣния на правителството безъ посредството на Гърцитѣ.

Въ сѫщото време Иларионъ Стояновичъ подалъ на тогавашний везиръ, Решидъ-паша, едно пространно изложение за намѣренията на Гърцитѣ и тѣхнитѣ отношения къмъ Българитѣ. Въ това изложение той расправя на везирътъ съ доказателства, че Гърцитѣ иматъ предъ видъ да слѣятъ Българский народъ съ Грѫцкий, щото да стане послѣдний голѣмъ и силенъ, та да може да се въспротиви на Турското царство и да се отдѣли отъ него; че владицитѣ съ тая цѣль гледатъ да се употребява грѫцкий езикъ въ българскитѣ църкви и училища. Ако нѣкой отъ Българетѣ, казва Иларионъ, се обади противъ тия стремления на Гърцитѣ, той веднага се представя на властьта, като подозрителенъ, и се проважда въ заточение. Така пострада въ Търново архимандритъ Онуфрий отъ митрополитътъ Илариона, архимандритъ Неофитъ, архимандритъ Максимъ и отецъ Иларионъ отъ сегашний митрополитъ Неофита. Иеродиаконъ Дионисий бѣ отровенъ въ патриаршията, а протосингелъ Данаилъ въ Битоля, защото се домогвали да станѫтъ владици въ Българско. Послѣ това Иларионъ описва грабителствата и злоупотребленията на владицитѣ и казва, че послѣднитѣ закупуватъ епархиитѣ си и, като се евятъ между стадото си, друго не мислятъ освѣнъ какъ по-вече да искаратъ пари. Ако ги попита нѣкой, кѫдѣ отиватъ тия пари, тѣ отговарятъ, че ги даватъ на безчеловѣчнитѣ Турци да се закриля християнството. За да съберѫтъ тия пари владицитѣ употребяватъ всекакви безчеловѣчни средства, биѭтъ, запиратъ сирмаситѣ и имъ продаватъ имуществото. Казватъ, продължава Иларионъ, че на едно мѣсто било продадено едничкото бакраче на една сиромахкиня съ петь дѣца, когато варила ястието въ него. Ястието било хвърлено, а бакрачето продадено.

Заключенията на Илариона въ въпросното изложение сѫ слѣдующитѣ: Портата требва да отдѣли Българский народъ отъ Гърцитѣ, за да осуети политическитѣ имъ планове. Тя требва съ тая цѣль да даде на Българетѣ възможность да се сдобиѭтъ съ собственна църква въ Цариградъ. Тя требва да имъ предостави право да издаватъ въ столицата единъ вѣстникъ който може да спомогне за по-тѣсното свързванье Българский народъ съ правителството. Въ вѣстникътъ може да се печататъ статии по земледѣлието и по занаятитѣ, нѣща отъ които ще се ползова много самата държава. Портата требва да проважда

на Българетѣ владици отъ родътъ имъ, за да обесняватъ на народътъ по езикътъ му царскитѣ милости и го предпазватъ отъ лошитѣ намѣрения на Гърцитѣ. Всека епархия требва да си има въ Цариградъ представитель, който да явява на правителсвото нейнитѣ желания и да бяде като неинъ поржчитель предъ правителството. Портата требва да се погрижи да се отворятъ въ Българско училища, щото българското юношество да не е принудено да дири образование въ странство. На аенитѣ требва да се запрети упражнението на търговията чрезъ ортаци, защото отъ това ставатъ голѣми злоупотребления.

Иларионъ Стояновичъ е билъ принуденъ, както ще забѣлѣжи читательтъ, да прѣдстави домогваньето на съотечественницитѣ си като полезно и за самата турска държава.

Но обстоятелствата и политиката на онова време малко помагали на Неофита и Илариона. Патриаршията, облегнжта на подтвърденнитѣ въ трактатитѣ помежду Русия и Турция привилегии и правдини нейни и поддържана отъ могжщественната православна държава е била тогава въ най-голѣмата си сила и слава. Русската дипломация не била си съставила още въ онова време вѣрно понятие за стремленията на Гърцитѣ. Като гледала, какво невѣжество още владѣе въ България и като вѣрвала на преструвкитѣ на Гърцитѣ, тя справедливо мислила, че е добро за всичкитѣ православни христиене въ Турско да се поддържа до извѣстно време силата и обаянието на църковната власть въ лицето на Цариарадский патриархъ. Гърцитѣ, като разбрали това веднажъ, гледали всекояче да експлоатиратъ благата мисъль на русската дипломагия за своитѣ властолюбиви и користлюбиви видове и да турятъ нѣкоимъ образомъ самитѣ Русси да служатъ на панеленизмътъ противъ Славенетѣ въ Турско. Намѣсто да се проникнатъ сами съ величието на идеята на русската дипломатия и да се грижатъ за общото усилванье и развитие на христиенетѣ, находещи се подъ духовната власть на Цариградската патриаршия, като иматъ еднаква грижа за всичкитѣ и спазвжтъ еднакво уважение къмъ правдинитѣ на всека отдѣлна народность, тѣ тъпчехж всичко що не е гръцко и спомагахж само за развитието и напредваньето на гръцкий елементъ. Тѣ представехж на русский посланникъ въ Цариградъ и на всичкитѣ влиятелни лица въ Россия, колчимъ станеше нѣкое оплакванie срѣщу тѣхъ и колчимъ искахж да смажатъ нѣ-

кое лице, което се е подигало срѣщу тѣхнитѣ неправди, че Великата Църква гледа на всичкитѣ християне еднакво и че жалбитѣ противъ нейнитѣ распореждания и противъ дѣйствията на нейнитѣ представители сж слѣдствие на интриги отъ пропагандитѣ и дѣло на хора развратени и неблагонамѣренни, противъ които тя е длъжна да брани високитѣ интереси на Църквата и нейното единство, като вѣренъ залогъ на нейната сила и на нейното успѣшно противостоенье на друговѣрнитѣ пропаганди. За зла честь тогава нѣмаше добри съобщения помежду областитѣ на Турската империя, и консули русски въ нея имаше твърдѣ на рѣдко, щото истината на работитѣ не можеше да се раскрива и явява, та че и Българетѣ нѣмахж почти нигдѣ единородци, които да могжтъ, по образованието и положението си въ обществото, да иматъ достжпъ въ влиятелнитѣ русски сфери, тогава като Гърцитѣ имахж таквизи твърдѣ много не само въ Цариградъ и въ Атина, но и въ Петербургъ, Москва, Одесса и пр. Отъ друга страна, нашитѣ Българе не можехж да разумѣятъ отъ началото да вардятъ да не подаватъ никакъ съ дѣйствията си поводъ на грѣцкитѣ владици и църковници да ги клѣветятъ като неблагонамѣренни. За Неофита Бозвелията и за Илариона Стояновича се разказва, че тѣ, когато работели въ Цариградъ въ 1840 — 45 да расположатъ умоветѣ между Турцитѣ въ полза на Българското невинно желание, имали често сношение съ нѣкои Поляци, изселени отъ Россия и ревностни, както сж всекога били Поляцитѣ, ратници на латинската пропаганда, а именно съ прочутий по онова време Саджкъ паша (Чайковский), тогава още Саджкъ ефенди. Безъ съмнѣние тѣхнитѣ сношения съ послѣдний сж били невинни. Тѣ сж видѣли, че той исказвалъ съчувствие къмъ домогванието имъ и че имъ е обѣщавалъ своето съдѣйствие предъ турскитѣ велможи, и за това сж го посѣщавали. Тѣ не сж даже и подозрѣвали, че неговото съчувствие е извирало главно отъ ненависть къмъ Православната Църква и нейната велика покровителка. Но Гърцитѣ се въсползували отъ тия сношения на простодушнитѣ български патриоти и ревнители за благото на Църквата съ полский ренегатъ и сполучили да ги представятъ за подозрителни и злонамѣренни лица предъ руский посланникъ, толкозъ по-вече, че Неофитъ, като се страхувалъ, и твърдѣ справедливо, отъ Фанариотитѣ за личната си безопасность, хо-

дилъ често да нощува въ католическій мънастирь на Галата, Санъ-Бенедето. Веднажъ добита тая сполука, на Великата Църква е било вече лесно да изиска отъ султановото правителство фирманъ да се испроводятъ на заточение въ Св. Гора двамата народни труженници, които сѫ ѭ обезпокоявали съ подиганье на толкозъ неблагоприятенъ за нейнитѣ видове въпросъ.

Когато всичко било приготвено за заточението на двамата тия родолюбци и ревнители за благочестието, Фенерското духовно началство, за да може безпрепятственно да приведе въ дѣйствие намисленната отъ него мѣрка, се показало твърдѣ благосклонно къмъ тѣхъ и като готово да вземе въ внимание тѣхното ходатайство. На Неофита, за да може да дава ужъ потребнитѣ свѣдения за Българетѣ, било даже дадено помѣщение въ самата патриаршия, а Иларионъ се приемалъ отъ патриархътъ често съ особенна любезность. Това се правило съ цѣль за да не имъ се даде никакво подозрѣние за примката, която имъ била вече приготвена, защото тѣ сѫ могли чрезъ познанството си съ влиятелни лица между Турцитѣ да се откопчатъ отъ неѭ. Неофитъ билъ добрѣ извѣстенъ на Султанскій зетъ, топхане мюшюрю (началникъ на артиллерията) Мехмедъ-Али Паша, който му показвалъ особенна благосклонность, а Иларионъ Стояновичъ се ползовалъ съ доброто внимание на знаменитий тогава Решидъ Паша, на Фуадъ Ефенди (пò-подиръ Фуадъ паша) и Аали Ефенди (пó-подиръ Аали Паша), а така и на князя Стефана Богориди. И така, единъ день тѣ ненадѣйно за тѣхъ сами се грабноватъ отъ патриаршескитѣ евтаксии (полицейски) и се испроваждатъ първо на ближнитѣ до Цариградъ Принцеви острови, а оттамъ на Св. Гора, гдѣто Неофитъ билъ туренъ въ затворътъ съ окови.

Българетѣ въ Цариградъ ходатайствовали много пѫти предъ турскитѣ министри за освобождението имъ. Подавали се за това прошения и отъ Търновската епархия, гдѣто двамата страдалци сѫ имали повече познайници и приятели, но безплодно. Неофитъ се поминѫлъ въ затворътъ, а Иларионъ могълъ да се освободи отъ заточение чакъ въ 1849, вслѣдствие на ходатайството на извѣстний русски пѫтешественикъ А. Муравьева, съ когото могълъ да се види, когато послѣдний придружавалъ великий князь Константина Николаевича въ пѫтуваньето му по Св. Гора.

Неофитъ умрѣлъ въ 1848. Колко му е било тежко да сѣди, непогледнѫтъ отъ никого, въ затворътъ се вижда отъ собственнитѣ му думи въ *Мати Болгарія*: „Тежко му и горко, който испадне отъ грекофатрически клевети за общенародно добро! За него, горкий, никой не отхожда да се помоли за избавлението му, но го оставятъ любородцитѣ и си изгнива въ затворътъ! . . . Нашитѣ Болгаре само съ въздухъ ищатъ да се оттърватъ отъ фатрията грекосонмищна и за то се нахождатъ въ угнетение и въ онеправдование“[1]).

Неофитъ Хилиндарский Бозвелията ще да се споменува въ историята на българското възраждание не само като горещъ ревнитель за благоустройството на Цьрквата и за благочестието, не само като поборникъ за потъпканнитѣ правдини на народътъ си, но и като полезенъ дѣецъ на книжното и просвѣтително поле. Той е издалъ слѣднитѣ книги: 1) *Священний краткий катихизисъ*, напечатанъ въ Крагуевецъ на 1835; 2) *Краткая св. история* и *св. катихизисъ*, напечатана въ Бѣлградъ на 1835, и 3) *Славеноболгарское дѣтоводство за малкитѣ дѣца*. Послѣдната книга е издадена съ участието на Еммануила Васкидовича, такожде въ 1835, въ Крагуевецъ, въ Княжеската типография. Слѣдъ смъртьта на Неофита се намѣрили освѣнъ съчинението *Мати Болгарія*, което е вече напечатано въ Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество за 1876 година, и много други, които оставатъ още неиздадени[2]).

Съ заточението на тия първи поборници за потъпканнитѣ правдини на Българский народъ, движението, ако и да се е позадържало, не е могло да се спре за всѣкога. Огъньтъ, распаленъ отъ рѣчитѣ на одушевенний отъ патриотизмъ и христиенско благочестие Неофитъ, не е могълъ така лесно да изгасне. Напротивъ искритѣ отъ този огънь се таили глѫбоко въ сърдцата на много Българе. И самъ Неофитъ, ако и затворенъ въ светогорска кула, отъ която не му било писано да излѣзе вече, не преставалъ да го подклажда. Патриотическитѣ писма, които той проваждалъ отъ мѣстото на заточението си, сѫ били способни да възбудятъ горещо чувство и въ най-хладнокръвното сърдце[3]). Съчинението *Мати Болга-*

---

[1]) Глед. *Мати Болгарія*.

[2]) Глед. книжка III на Периодич. Списание на Бълг. Книж. Дружество 1882, стр. 153.

[3]) Глед. кн. III на Период. Списание на Бълг. Книж. Дружество, 1882.

рія, което той написалъ въ затворътъ си и което хвърля пламенни стрѣли срѣщу фанариотското духовенство и неговитѣ единомисленници и защитници, ако и да не е могло да бѫде наскоро напечатано, е простряло своето дѣйствие и по-нататъкъ отъ тѣсний крѫгъ на неговитѣ сродници и приближенни познаници.

Скоро слѣдъ заточението на Неофита и Илариона едно нечаканно обстоятелство подаде нови надѣжди на нашитѣ единородци. Това бѣ пѫтуваньето на султанъ Абдулъ-Меджида презъ България въ 1846 г. Българетѣ отъ по́-събуденнитѣ въ онова време мѣста, каквито бѣхѫ градовцетѣ и голѣмитѣ села на обширната Търновска епархия, презъ която имаше да мине султанътъ, не можехѫ да не помислятъ, че срѣщу другиго ако не, то срѣщу представительтъ на грѫцката църковна власть могѫтъ въ всеки случай безбоязненно да се оплачѫтъ, когато ще посрѣщатъ султанътъ. И дѣйствително презъ лѣтото на 1846, когато султанъ Абдулъ-Меджидъ минѫ презъ Търново, идещъ отъ Одринъ, нему се подаде съ тая цѣль арзухалъ, снабденъ съ подписитѣ и печатитѣ почти на всичкитѣ по́-главни мѣста и села отъ епархията. Въ арзухалътъ се исказвала, при оплакваньето отъ злоупотребленията и притѣсненията на грѫцкий владика, молба за назначение на негово мѣсто Българинъ. Потѫжваньето на жителитѣ отъ Търновската епархия срѣщу Неофита се взе въ внимание, но молбата за настаняванье въ Търново владика Българинъ останѫ пакъ безъ испълнение. Неофитъ бѣ наскоро извяденъ, но на мѣстото му се назначи пакъ Гръкъ, а именно Атанасий, който слѣдъ тригодишно управление Търновската епархия, се намѣри удавенъ въ кладенецътъ на митрополитский домъ.

Портата, ако и да не намираше нито прилика, нито интересъ да налегне върху патриаршията, за да ѭ принуди да испълни желанието на Българетѣ за настаняванье български владици въ българскитѣ мѣста, не можеше обаче да остане съвсѣмъ равнодушна къмъ онова, щото се вършеше на Фенеръ отъ грѫцкитѣ голѣмци, духовни и миряне, и щото правехѫ по вънъ владицитѣ. Отъ вѫтрешнитѣ расприи и гонения, които избухвахѫ отъ време на време въ Фенеръ, отъ честитѣ жалби, съ които се отправехѫ до неѭ синодътъ и първенцитѣ миряне всекогажъ, когато имаше да се свали патриархътъ, и които всекога се пълнехѫ съ тежки обвинения противъ гонимий па-

триархъ, на султанското правителство бѣше извѣстно, че самото централно управление на Цырквата имаше нужда отъ преобразуванпе. Така сѫщо жалбитѣ, които отправехѫ до него Българетѣ и които се подтвърдявахѫ сегисъ-тогисъ и отъ другитѣ християне, както и свѣденията, които имаше то отъ управителитѣ, бѣхѫ му по тънко изобразили всичката тегота, която лежеше върху населенията отъ грабителството и своеволнето на владицитѣ, които продължавахѫ да се отнасятъ съ паствитѣ си така сѫщо, както е било въ най-тъмнитѣ и безправни времена. Ерата на преобразованията бѣше се вече давно почнѫла въ гражданската сфера. Тѣ немйнуемо требваше да се захванѫтъ и въ църковната. Портата не искаше тѣ да се ограничатъ само съ гражданската. За сѫжалѣние, състоянието на умоветѣ въ Фенеръ не бѣше никакъ за това приготвено. Патриарситѣ се свалехѫ и промѣнехѫ, но работитѣ вървехѫ както и по-прѣди. Никѫдѣ въ Фенеръ не се съглеждаше съзнание, че е необходимо да станѫтъ преобразования и по църковното управление. Влиянието на лошитѣ времена бѣше докарало таквозъ испадванье, щото нито на синодъ, нито на патриархъ не дохаждаше на умътъ да се заловятъ сериозно за преобразования, ако и да виждахѫ, че самитѣ груби и варвари Турци почнѫхѫ да осѫждатъ дотогавашний вървежъ на държавата и да правятъ малко помалко реформи. За срамъ и унижение на Църквата, въпросътъ за по-добра наредба на църковнонароднитѣ работи и за искоренението на злоупотребленията по тѣхното управление се подигнѫ отъ Портата. Нѣколко време слѣдъ като се прогласи Гюлханский Хатти-Шерифъ, султанското правителство начнѫ малко помалко да наумява на патриаршията, по случай на оплакванията, които идехѫ до него, че е необходимо да се подобри църковното управление и да се прекѫснѫтъ грабителствата и злоупотребленията. То не можаше да търпи въ Църквата онзи старъ редъ, който бѣше то вече осѫдило и преслѣдваше въ гражданската сфера. Като примѣръ и доказателство на такова наумяванье и подсѣщание, може да послужи буюрултията (заповѣдь), която се е испратила на патриархътъ въ началото на 1849 и която обстоятелно показва на негово светѣйшество необходимостьта да се прекѫснѫтъ злоупотребленията и да се въведѫтъ преобразования по църковното управление. Освободена отъ възточнитѣ фрази и преведена на чисть логически езикъ, тая буюрултия гласи така:

„Високата Порта, по заповѣдь на негово величество, неедно-кратно е препорѫчвала на патриаршията да вземе мѣрки да не ставатъ злоупотребления съ паритѣ на касситѣ на патриаршията, на болницитѣ, на училищата и на другитѣ общо-полезни народни заведения и да се прекѫснѫтъ онеправданията, които нѣкои владици правятъ на населението, но нейнитѣ пре-порѫчвания останѫхѫ безплодни. Да се взематъ обаче потреб-нитѣ за тая цѣль мѣрки е неизбѣжна нужда, защото, както е извѣстно, архиереитѣ и священницитѣ требва да се грижатъ за доброто на народътъ, на който сѫ опредѣлени за пастири, и да му служатъ примѣръ съ добритѣ си дѣла, а между това нѣкои отъ тѣхъ правятъ нѣща, които не си позволяватъ нито най-грубитѣ и невѣжественни людье, и съ това ставатъ при-чина да изгубва народътъ приличното уважение къмъ духов-ний санъ и да страдаѭтъ добритѣ нрави. Понеже духовний санъ не може самъ по себе си да въспре развалениитѣ хора да не струватъ зло, а отъ друга страна не се вижда никакво добро и отъ това, че, както се увѣрява, ставала била грижа да не се назначаватъ за напредъ за духовни началници недо-стойни людье, то необходимо е да се приготвятъ и турятъ въ дѣйствие нѣкои наредби, които да удържатъ склоннитѣ къмъ злото лица, а така и да се даде край на обичайтъ да се про-даватъ духовнитѣ санове съ пари, защото той става причина на злоупотребления и грабителства. Ние сме увѣрени, че съ вашата ревность за доброго на народътъ ви и съ подмогата на благомислящитѣ владици и първенци ще се погрижите да направите щото е потребно за тая цѣль и да испълните цар-ското желание. Паричнитѣ дѣла не докачатъ никакъ религиоз-ната область; правителството не се е никога докосновало до неѭ. То не само е охранявало и ще охранява и за напредъ правдинитѣ и достолѣпието на патриархътъ и на владицитѣ, но има предъ видъ да възвиси още повече тѣхната почеть предъ народа. Поради всичко това требва да съставите часъ по-скоро единъ съборъ отъ по-избраннитѣ владици и честни първенци на народътъ, който съборъ да изработи подъ ва-ший надзоръ единъ уставъ върху горѣпоменѫтий предметъ“.

Но подканванията и предписанията на Портата за при-готвенье наредби, които да турятъ край на злоупотребленията и да запазятъ почестьта на духовнитѣ началници предъ на-родътъ, се оказахѫ безсилни да подѣйствоватъ върху умоветѣ

на Фенеръ. Това е необоримо доказателство, че фенерскитѣ владици и първенци никакъ не съзнавахѫ още лошото състояние на Цѫрквата и нѣмахѫ при сърдце нейната честь и достолѣпие. Портата не имъ предлагаше нѣкоя наредба, щото да могѫтъ да кажѫтъ, както отпослѣ имахѫ случай да говорять за предложеннитѣ отъ правителството проекти по рѣшението на бълг. въпросъ, че тая наредба не е съгласна съ канонитѣ и духътъ на Църквата. Тя ги приканваше само да приготвятъ тѣ сами подобна наредба, и то не за друго, ами да се прекѫснѫтъ грабителствата и притѣсненията, къмъ които правителството не можеше да остане равнодушно, слѣдъ като се обеви съ Хатти Шерифътъ отъ Гюлхане, изобщо срѣщу всекакви насилия и неправди. Правителството на султанътъ е имало интересъ и дългъ да настои да се спратъ часъ по̀-напредъ тѣзи грабителства и притѣснения. Види се, Фенеръ да е възражавалъ срѣщу подсѣщанията на Портата за необходимостьта да се въведѫтъ нѣкои реформи въ църковнонародното управление, та за това тя обеснява въ буюрултията си, че въпросътъ е париченъ и че тя има пълно право да предпише на висшата църковна власть да вземе потребнитѣ мѣрки да се не съблача и притѣснява населението въ исключителна полза на нѣкои владици и първенци. Портата не настояваше тогава да се устѫпятъ нѣкои правдини за удовлетворение на Българетѣ, щото да можеше да ѝ се възрази, че въ Църквата не може да става различие на народности, както отъ послѣ възразяваше патриаршията. Тя искаше само да се приготви наредба, която да удържа въ пѫтьтъ на обезанностьта своеволнитѣ людье, които могѫтъ да се промъкватъ на висшитѣ църковни степени, и съ този начинъ да се спази принципътъ, толкова тържественно прогласенъ отъ нея въ 1839 г. Отъ това всеки може да сѫди, че не презмѣрнитѣ искания на Българетѣ породихѫ дългата църковна распря, а огрубѣнието на умоветѣ и на нравитѣ помежду по̀-горнето гръцко духовенство, оскудѣнието на благочестието и равнодушието къмъ висшитѣ интереси на Църквата, вслѣдствие на помрачение отъ низкитѣ страсти, сребролюбието, властолюбието и сластолюбието.

Че грабителството и злоупотребленията на владицитѣ не сѫ били малки въ това време, че християнетѣ не сѫ могли да не се оплакватъ на Портата срѣщу тѣхъ и че послѣдната е имала пълно право да поиска отъ Църквата преобразования,

които да турятъ край на злото, се вижда между другото отъ описанието на разнитѣ берии, земани по онова време отъ владицитѣ, което дава Неофитъ Хилиндарский, който е билъ въ 1840—42 г. протосингелъ на Търновский митрополитъ Неофита и е могълъ на тая служба, както и по други случаи и обстоятелства на животътъ си, да изучи добрѣ дѣлата на гръцкитѣ владици. Споредъ това описание, когато владиката ималъ да обиколи селата на епархията си за събиранье пари, подкупеннитѣ отъ него чорбаджии предварително сплашвали на всекждѣ селскитѣ старѣи, като имъ казвали, че владиката има отъ султанътъ фирманъ да събира колкото ще пари отъ всекий християнинъ, че той може да предаде на пашата и на кадията за наказание всекиго. „Владиката, расказва Неофитъ Хилиндарский, тръгва всекога съ многочисленна свита, така щото съ него вървятъ по нѣкога не по́ малко отъ 15 градски чорбаджии, 35 попове, протосингелътъ му, 4 дякони, 25 калугери, 65 селене, 2-ма граматици, единъ кахведжия, единъ ахчия, 2-ма чибукчии, 6 сеизи, 8 сексени, натоварени съ пешкешлици, два или три едека съ златни хаши, съ позлатени зенгии и съ пискюллии нагрждници и юзди. При това се носятъ много разни такъми, каквото тенджери, легени, ибрици, постелки, завивки, наргелета, кехлибарени чибуци и пр. Като кондиса съ таквазъ свита въ едно село, владиката преспива двѣ или три нощи и зема отъ селото 550 гроша за светяванье вода за всичкото село изобщо, отъ 3300 до 1550 гроша, споредъ голѣмината на селото, милостиня отъ всичкото село. Послѣ събира по 15 гроша отъ вѣнчило и по 8 гроша отъ вдовецъ и вдовица. Слѣдъ това испитва, има ли нѣкои мжже да не живѣятъ добрѣ съ женитѣ си и да искатъ да се напущатъ. Ако има такива, той имъ взема за напущанье отъ кого 2500 гроша, отъ кого 1500, споредъ състоянието на всекиго, но не по̀-малко отъ 550 гроша. Ако съпрузитѣ се само каратъ, той имъ взема по 500, по 300 и 150 гроша, споредъ състоянието имъ. Кога се случи да се наклеветятъ нѣкои съпрузи, че се вѣнчали при всичко, че били роднина, владиката ги глобява 550 гроша, а попътъ който ги вѣнчалъ, аргосва и послѣ му взема 850 гр. да го прости. Освѣнъ това селото требва още непремѣнно да даде на протосингелътъ 150 гроша, на челебиитѣ 350 гроша, на дяконитѣ 200, на кахведжията, чибукчиитѣ и на ахчията по 50 гроша, на сеизитѣ по 24 гроша, на ясакчиитѣ по 100

гроша. По нѣкогашъ нѣкой селенинъ подарява пакъ самъ на владиката конче или юнче, за да го поменува. Въ което село има църква, владиката пресѣдява по една седмица и по-вече за да служи литургии. За литургия взема по 250 гроша. Въ такива села той ще свети вода и ще извади дискосъ, на който всекий ще хвърли по 5 гроша. Ще даде на всека църква по единъ антиминсъ и ще вземе за него 350 гроша. Оставя и по единъ уставъ и по едни минеи на грѫцки езикъ и взема за първий 80 гроша, а за послѣднитѣ по 1250 гроша; взема и отъ всека църква по 550 гроша за служенье, а така и за водосветъ по домоветѣ по 250 гроша. По нѣкои села, освѣнъ като вземе всичко горѣказанно, проважда пакъ и Турци сегмени и ясакчии, че му събиратъ отъ всекиго по 50 оки жито и ячмикъ, та че взема и по 250 оки ябълки, сушени сливи, круши и прочее отъ селото. Това сѫщо чини и по градищата. Което село не е имало да му плаги глобитѣ, него обажда клеветно на турский сѫдъ и евява, че го афоресалъ споредъ църковний законъ и повелѣлъ на ясакчиитѣ си, та обирали на селенетѣ мѣдницитѣ, тенжеритѣ, чергитѣ и веригитѣ и ги оставили на субашитѣ. Пашитѣ и мухасалитѣ проваждатъ по исканьето на Гръкътъ владика гавази, че докарватъ нѣколко селски старѣи, на които той говори предъ сѫдиитѣ: „вие дебели Българе, азъ ви познахъ, че сте противни на султанътъ, както и на христиенската ви Вѣра, ето че се опирате и не ми плащате, както другитѣ султански подданници владичнината“. Сиромаситѣ селене съ сълзи му се молятъ да ги прости и да ги почака до като найдатъ пари съ лихва да му се отплатятъ. Той имъ отговаря, проклинаещи безчеловѣчно всичкитѣ селене, мали и голѣми, и имъ казва, че догдѣ не платятъ по християнский законъ владичнината му, църквата ще стои затворена, а дѣцата имъ ще стоятъ некръстени, че не сѫ христиене, че не испълнявали христовитѣ евангелски заповѣди и не плащали заповѣданната отъ Бога и отъ султанътъ владичнина. Ако въ нѣкое село христиенетѣ поискатъ да си подновятъ срутенната църква, то, по введенний отъ гърковладицитѣ обичай, требва първо да обадятъ на владиката си, че той да отпише въ Цариградъ на фанариотския си капукехая да извади отъ Капията фирманъ за дозволение, който на нинѣшне султанско време излиза за 250 гроша, а Гръкътъ владика показва за него разноски, споредъ мѣстото, 15000, 8500, а най-малко 5500

гроша. Като вземе тѣзи пари, взима имъ и за освещението още други толкова хиляди гроша. За новъ игуменъ взима отъ мънастирьтъ по 5500 гроша и освѣнъ това иска отъ мънастирьтъ и взема всичко, що е потребно за яденье въ митрополията, както блажно масло, ячимикъ, плява и пр. За запопванье взема 2250 гроша.[1])“

Неофитъ не е исчислилъ въ горнитѣ редове разнообразнитѣ злоупотребления, каквито сѫ правили грѫцкитѣ владици въ разни мѣста. Той поменува само за грабителствата, които сѫ ставали по-често и които сѫ били по-извѣстни. Ако и да може да се рече, че всичкитѣ горѣисчисленни берии на всекѫдѣ и всекога не сѫ могли да се налагатъ и прибиратъ, картината, която ни рисува той, е вѣрна по това, че на много мѣста тѣ сѫ се прибирали и че отъ тамъ само не сѫ се вземали, гдѣто не е било възможно, споредъ тия или ония обстоятелства.

Между това въ Цариградъ движението противъ гърцизмътъ, което бѣше се поспрѣло съ испращаньето на заточение Неофита и Илариона, се почва отново подиръ двѣ години. Още когато тия труженници за доброто на народътъ и на Църквата били въ Цариградъ, между тамошнитѣ Българе се родила мисъль за построяванье въ столицата на империята българска църква, въ която да се събиратъ за слушанье Божественната Литургия по языкътъ си всичкитѣ пръснати по разнитѣ махали и предмѣстия на голѣмий градъ единородци. Тази мисъль се подига отново въ край на 1847 год. и полегка легка обладава всичкитѣ пребиваѫщи въ Цариградъ Българе, търговци и еснафи. Нея ѭ прегръща, по любородие и благочестие, и самъ Князь Стефанъ Богориди, който по онова време билъ се ползовалъ вече съ голѣмо уважение и влияние както помежду Турцитѣ, така и помежду всичкитѣ христиене. Съ неговото съдѣйствие и покровителство, българскитѣ еснафи въ Цариградъ, водени отъ първомайсторитѣ си, помежду които заслужва особенно споменуванье Никола Сапуновъ отъ Габрово, наедно съ българскитѣ търговци, подбуждани постоянно и тѣзи и онѣзи отъ Александра Екзарха, който бѣше пристигнѫлъ такожде по онова време въ Цариградъ, измолватъ въ 1849 г. отъ патриаршията разрѣшение да се направи въ столицата

[1]) Глед. *Мати Болгарія.*

една особна църква за Българетѣ, което по старанието на сѫщий князь Богориди, се скоро облича и съ надлежний султанский фирманъ. Князь Богориди, желаещи да види по̀-скоро осѫществението на благочестивото и патриотическо дѣло, побързва да подари обширний си домъ на Фенеръ за да се построи на неговото мѣсто българската църква. Възрадвани и признателни, Българетѣ единодушно рѣшаватъ да се посвети църквата на светаго Първомученика Стефана, въ паметъ на князя Стефана Богориди. Понеже щело да требва много време да се приготвятъ потребнитѣ за направата на църквата средства, то намѣрено било за добро да се отвори временно въ самий домъ параклисъ въ името на светаго Първомученика Стефана. На 17 августъ 1849 г. въ присѫтствието на князя Богориди и на много еднородци, слѣдъ водосветъ, извършенъ отъ Кесарийский митрополитъ, устроението на параклисътъ се почнѫло, и той билъ слѣдъ единъ и половина мѣсецъ вече готовъ. На 9 окт. той за пръвъ пѫть билъ откритъ за молитва на вѣрващитѣ съ архиерейско служение, което било извършено, въ присѫтствието на князя Стефана Богориди и множество Българе, на славенски езикъ отъ Созагатополский владика, когото патриаршията нарочно избрала да служи този день въ българската църква, понеже знаелъ да чете добрѣ по славенски. Слѣдъ службата учительтъ отъ Халкийското богословско училище, Неофитъ Рилский, произнесълъ прилично на обстоятелството слово въ назидание на присѫтствуващитѣ свои еднородци. Подиръ двѣ недѣли, а именно на 23 окт. въ българската църква служилъ вече и единъ отъ по̀-първитѣ синодални владици, Кесарийский митрополитъ, който казалъ на събравший се многоброенъ народъ и слово на турски.*)

Въ истото време, като билъ свършенъ параклисътъ, започнѫта била направата срѣщу него на едно каменно здание подъ название метохъ, за да има гдѣ да се прибиратъ поклонницитѣ и други пѫтници Българе, които минуватъ презъ Цариградъ. Зданието било готово подиръ шесть мѣсеца и употребено за цѣльта, съ която е било съградено. Църквата, макаръ малка и привременна, имала своитѣ свещенници, които извършвали на славенски Божествената служба всеки праздникъ, въ присѫтствието на много народъ. Но въ Цариградъ

*) Глед. Цариградский вѣстникъ отъ 15 и 29 откомврий 1849 год.

всека отъ по̀-главнитѣ църкви има за предстоятель единъ титуляренъ архиерей, който служи въ по̀-голѣмитѣ праздници и бди за добрий редъ въ църквата. Българската църква, макаръ още незначителна по зданието, се е считала църква на Българский народъ. Князъ Богориди, който бѣ направилъ толкова жъртви за тая църква, требваше, естественно да пожелае да ѝ даде также преимуществото, което иматъ по̀-главнитѣ цариградски църкви. Отъ друга страна всекиму отъ Българетѣ бѣше желателно да се тури начало за ржкополаганье въ архиерейский санъ и Българе. Въ 1850 год. се намираше вече въ Цариградъ пристигнжлъ отъ Петербургъ архимандритъ Стефанъ Ковачевичъ, който бѣ ходилъ тамъ за събиранье милостиня отъ страна на Рилский мънастирь. Ковачевичъ бѣше Сърбинъ, когото Бѣлградското правителство, когато стжпи на сръбский престолъ Александръ Карагеоргевичъ, бѣше испждило изъ княжесгвото, като привърженецъ на князя Милоша. Въ скитаньето си вънъ отъ Сърбия, той отишелъ на 1848 г, въ Рилский мънастирь и се спрѣлъ тамъ. Въ това време било току що пристигнжло даденното на мънастирьтъ дозволение отъ Петербургъ да испрати тамъ едного отъ братята за събиранье милостиня. Началството на мънастирьтъ, като видѣло Ковачевича доста събуденъ и развитъ, рѣшило да проводи него въ Петербургъ за тая цѣль. Ковачевичъ отива въ истата година въ Петербургъ и, слѣдъ като свършва тамъ миссията си, тръгва въ 1850 г. за да се завърне пакъ въ Рилский мънастирь, но по пжтьтъ се спира въ Цариградъ и се рѣшава вече да не ходи никакъ въ мънастирьтъ, при всичко че отъ послѣдний му стрували извѣстие да се представи тамъ за да даде отчетъ за миссията си. Въ Цариградъ Ковачевичъ могълъ скоро да се запознае и свърже приятелство съ единъ отъ чиновницитѣ при русското посолство, който го представилъ и на посланникътъ Титова, а така и да се препоржчи на нѣкои отъ тамошнитѣ по̀видни Българе, като человѣкъ достоенъ и способенъ да даде добъръ потикъ на направата на църквата, ако би да се ржкоположи за епископъ при неѭ. Вслѣдствие на това, и особенно като чули, че и Русский посланникъ не далъ лошъ отзивъ за него, цариградскитѣ Българе намислили да искатъ отъ патриаршията да го ржкоположи за архиерей на българската църква и за това го препоржчали и на князь Богориди, който се рѣшава да ходатайствова предъ патриаршията за ржкополо-

женнето му. Патриархътъ обѣщалъ на князь Богориди да испълни ходатайството му, но требвало още да се подаде въ патриаршията една формална молба за това отъ страна на всичкитѣ Цариградски Българе, нѣщо което било извършено на 14 августъ 1851 год. Пò-виднитѣ отъ цариградскитѣ Българе се явили този день при патриархътъ и го молили формално да ръкоположи архимандрита Стефана Ковачевича за епископъ на българската църква. Патриархътъ склонилъ да испълни желанието имъ, и на другий день Ковачевичъ приелъ посвещението си за епископъ съ титлата Лаодикийский въ църквата на махлата Джубалии.

Когато ставала въ 1851 г. мълва за ръкоположението на Стефана Ковачевича за епископъ при българската църква, мнозина отъ цариградскитѣ Българе се заловили съ усърдие за постиганьето на тая цѣль и по тази още причина че се надѣели, че ще може по този пѫть да се назначи по-лесно Българинъ за епархияленъ архиерей. Тогава видинскитѣ Българе се били оплаквали на Портата отъ владиката си. Нѣкои отъ цариградскитѣ Българе имали на умътъ си да имъ посвѣтватъ да искатъ на мѣстото му Ковачевича. Но отъ една страна скоро слѣдъ ръкоположението на послѣдний за епископъ при българската църква се показало, че той не оправдава мнѣнието, което бѣше се съставило за него, а отъ друга представительтъ на видинскитѣ Българе се подкупва отъ единъ Гръкъ владика, който знаелъ малко български, та препоръчва тогози Гръка въ Видинъ, като много способенъ и добъръ архиерей, и така мисъльта да се тури Българинъ владика на видинската епархия останѫла на страна.

Впрочемъ самитѣ Видинци въ оплакванията си, отправени до Портата въ 1850 г. срѣщу притѣсненията на владиката, формално не искали друго освѣнъ да се опредѣли занапредъ една извѣстна плата за архиерейтъ имъ, вмѣсто да му се позволява да събира отъ христиенетѣ разни берии и съ това да ги съблача и да прави разни злоупотребления. Твърдѣ е вѣроятно, че тази мисъль имъ е била внушена отъ страна на правителството, защото въ това време въ висшитѣ турски крѫгове се било съставило мнѣние, по поводъ на оплакванията срѣщу владицитѣ, че е отъ всека страна добро да се опредѣли заплатата на всичкитѣ владици, която да се събира пакъ отъ населението подъ видъ на особенъ налогъ, както се опре-

дѣли заплата и за гражданскитѣ управители, които понапредъ събирахѫ отъ населението за себе си разни даждия. Това мнѣние поддържалъ и князь Стефанъ Богориди. Разумѣвало се, че налогътъ щело да събира правителството, както и другитѣ налози. За това и видимъ, че Портата доста сериозно се опитвала въ това време да накара патриаршията да се опредѣли заплата на владицитѣ.

Отпърво рѣчьта била само за заплата на Видинский митрополитъ. Портата, като указвала на оплакванията на Видинци и на тѣхното искание да се опредѣли на владиката имъ заплата, препорѫчвала на патриаршията молбата имъ като основателна и справедлива, и давала на патриархътъ въ истото време да разбере, че не ще да е злѣ да стане мѣрката обща за всичкитѣ владици. Патриаршията, като не одобрявала тая мѣрка, се бавила съ отговорътъ си, но отъ подканванията и напомненията, които ѝ правело правителството, се принудила най-послѣ да покаже видъ, че тя изучва и разгледва въпросътъ. Съ тази цѣль тя свиквала нѣколко пѫтя събрания отъ владицитѣ и първенцитѣ и имъ предлагала да обсѫдятъ исканието на правителството. Првъвъ пѫть таквозъ събрание било свикано въ крайтъ на 1850 г. Нѣкои отъ първенцитѣ миряне, които имали сношения съ правителственни лица, били принудени да похвалятъ въ събраниено мѣрката като добра, но приело се рѣшение да се даде по първо всекиму отъ членоветѣ на събранието по единъ преписъ отъ заповѣдьта на Портата, за да могѫтъ да изучатъ по-основателно въпросътъ. Въ събранието, което било свикано слѣдъ раздаваньето на преписитѣ, било рѣшено да се отхвърли мѣрката като нецѣлесъобразна и мѫчна за приспособение. Въ отговорътъ, който се испратилъ отъ патриархътъ по този предметъ до министрътъ на исповѣданията, се расправя на дълго, че да събиратъ подаяния владицитѣ отъ паствитѣ си е старъ христиенский обичай, заповѣданъ отъ самата Вѣра; че тия подаяния, ако и да били отъ началото незначителни, отпослѣ требвало да се увеличатъ, понеже нуждитѣ станѫли по̀-много. Така, напримѣръ, сега единъ архиерей, казва патриархътъ, като влѣзе въ епархията си, е обезанъ да внесе една сумма пари първо за народната касса, отъ която се посрѣщатъ повседневнитѣ разноски на централното църковно управление, второ за кассата на болницитѣ, трете за кассата, отъ която се помага и дава милостиня на не-

имотни и сиромаси хора, четвърто за кассата на училищата, и пето за кассата на питриархътъ, който нѣма другъ доходъ за покриванье потребнитѣ на високий му санъ разноски. Освѣнъ това, той е дълженъ да внася ежегодно едно количество за исплащанье лихвитѣ на патриаршеский дългъ, нареченъ двореnъ, и за погашение на този дългъ, друго пакъ количество за обдържанието на недавно основанното богословско училище на островъ Халки и трете една сума, за помаганье на бѣднитѣ. Като внесес вичкитѣ тия сумми, той требва да намѣри още средства за посрѣщанье неговитѣ собственни разноски, за исплащанье спомоществованието си на мѣстнитѣ училища и за давание помощь и милостиня на сиромаситѣ въ епархията си, а най-послѣ да се погрижи да върне паритѣ, които сѫ се дали за него, когато е получилъ епархията, и да заплати и другитѣ направени отъ него при това разноски. Патриархътъ обеснява пò-нататъкъ, че отъ много време билъ останѫлъ обичай да събира владиката, кога първъ пѫть стѫпи въ епархията си, единъ налогъ подъ название *помощь*, който на мѣстѣ билъ веднажъ за всекога опредѣленъ, а на мѣстѣ се измѣнявалъ по съгласие между владиката и християнетѣ, а така и да събира всека година нѣкои количества, отъ които едни били опредѣлени, а други се давали доброволно. Кога се случвала нѣгдѣ расприя помежду владиката и християнетѣ, или защото владиката искалъ пó-вече отъ законното, или защото християнетѣ се упирали да му дадатъ узаконенното, тя се свършвала или съ примирение на двѣтѣ страни, по увѣщание отъ патриаршията, или съ низложение архиерейтъ. Патриархътъ излага послѣ това, какъвъ е размѣрътъ на дългътъ и казва, че той е достигнѫлъ до 6,258,989 гроша и че владицитѣ требвало да внасятъ на годината за лихвитѣ на този дългъ и за другитѣ разноски на патриаршията до 1,833,289 гроша. Негово светѣйшество заключава отъ всичко горѣказано, че не може да се опредѣли плата на Видинский митрополитъ. Църквата е покорна, казва той, на царскитѣ повелѣния, но е длъжна да обесни, че въ историята нѣма примѣръ да се е давала плата на владицитѣ и че, ако сега стане подобно нѣщо, ще се нарушатъ узаконенията и обичаитѣ, останѫли отъ старо време, и горѣисчисленнитѣ разноски на патриаршията не ще могѫтъ вече да се покриватъ.

Везирьтъ отговорилъ на тия обеснения патриархови, че обезанностьта на архиереитѣ е да управляватъ духовнитѣ дѣла

на християнетѣ и да поучаватъ послѣднитѣ на вѣрата и на добронравие, но тѣ вмѣсто да испълняватъ тази си обезанность и да бѫджтъ съ добрий си животъ примѣръ на народътъ, тѣ се само занимаватъ да събиратъ пари, което дава и на народътъ причина да престане да ги почита. Възраженнето, казва везирьтъ, че, като се опредѣли заплата за Видинский владика, ще се подаде поводъ и на другитѣ епархии да поискатъ сѫщото, и че тогава не ще можело да се събиратъ чрезъ владицитѣ пари за болницитѣ, за училищата и за бѣднитѣ, нѣма сила, защото лесно може да се пресмѣтне, каква сумма требва на годината за тия заведения, и тая сумма да се събира отъ народътъ, а не да се оставятъ владицитѣ да зематъ подъ този предлогъ колкото щжтъ пари отъ населението. Везирьтъ препорѫчва настоятелно на патриархътъ да размисли отново за този предметъ съ синодътъ и първенцитѣ на народътъ.

Патриархътъ волею неволею требвало да внесе въ синодътъ въпросътъ за ново обсѫждание. Съставена била особенна коммиссия, която да го изучи и да представи проектъ за разрѣшението му. Коммиссията предложила да се поканятъ Видинци, като искатъ да се опредѣли заплата на владиката имъ, първо, да заплатятъ частьта си отъ дългътъ на патриаршията, второ, да покажатъ едно надѣжно и състоятелно лице, отъ което владиката ежегодно да взема заплатата си и припадащата на епархията имъ сумма за обдържание на общеполезнитѣ въ Цариградъ народни заведения (разбиратъ се заведенията на народътъ, когото викатъ турцитѣ *румъ*, т. е. грьцкий или пó право римский, подъ което название се разумѣвахж всичкитѣ находещи се подъ властьта на патриархътъ християне, но които заведения бѣхж, както и всичко друго, въ властьта и за ползата само на Гръцитѣ).

Въ събранието, което било съставено въ патриаршията на 8 Мартъ 1851 г., проектътъ на коммиссията се приелъ по принципъ, и понеже, освѣнъ Видинската епархия, се подали били и отъ други още нѣкои епархии заявления, че желаѭтъ да се опредѣли на владицитѣ заплата, било рѣшено да се приграсятъ всичкитѣ епархии да испроводятъ точни списъци на вѣнчилата си, за да може да се опредѣли, каква сумма отъ общий *дворенъ* дългъ се пада на всека, съразмѣрно съ числото на нейнитѣ вѣнчила, и колко требва тя да внася еже-

годно въ патриаршията за разноскитѣ на централното управление и за оддържание на общеполезнитѣ народни заведения, така щото когато нѣкоя пожелае да има владиката ѝ заплата, да се приема нейното желание, слѣдъ като се задължи да внесе припадащата ней часть отъ дългътъ и да плаща ежегодно съотвѣтственната съ числото на вѣнчилата ѝ сумма за разноскитѣ на патриаршията и на народнитѣ заведения въ Цариградъ. На това събрание присжтствовалъ и князь Стефанъ Богориди. Патриархътъ испълнилъ рѣшението на събранието съ едно окржжно послание до всичкитѣ митрополити, което било издадено на 24 априлий.

Портата видѣла отъ всичко това, че патриаршията, като не желае да се опредѣли на владицитѣ заплата, търси причини за протакане, и презъ юний испроводила нова заповѣдь до патриарха да се даде по́-скоро край на въпросътъ. Вслѣдствие на това негово светѣйшество свикалъ пакъ събрание отъ синодътъ и отъ първенцитѣ, въ което се избрала една шесточленна коммиссия отъ трима владици и отъ трима миряне, да издири какви именно дългове има патриаршията, колко сж всичкитѣ нейни доходи, таче върху основание отъ това изслѣдвание да се състави проектъ на новата наредба, която требвало да се тури въ дѣйствие, кога се приеме да се дава заплата на архиереитѣ.

Съ избиранието на тая коммиссия въпросътъ за опредѣлението заплата на владицитѣ, възбуденъ отъ Българетѣ на Видинската епархия, заглъхнжлъ. Въпросътъ за правдинитѣ на католицитѣ и православнитѣ въ Божигробскитѣ мѣста, който се подигнж вече по това време, отвлече вниманието на правителството къмъ друга страна, и понеже отъ този въпросъ наскоро се отвори и въпросътъ изобщо за привилегиитѣ на православното духовенство въ Турската империя, който докара Кржмската война, то бѣше очевидно, че мисъльта за поправенье системата и редътъ на управлението на Цариградската патриаршия и за удовлетворение жалбитѣ на подвластнитѣ ней християне требваше да се остави на страна до свършваньето на тая война.

Но въ това сжщото време, когато въпросътъ за заплата на владицитѣ, който занимаваше всички ония, които желаехж по́-добро уреждане на църковнитѣ работи и който даваше и на Българетѣ надѣжда за едно какво-годѣ удовлетворение, се

така прекъсваше привременно, расправата на Българетѣ съ Гърцитѣ взе внезапно живость въ единъ центръ, гдѣто Гърцитѣ се мислехѫ пó-добрѣ обезпечени отколкото на всеко друго мѣсто изъ Българско срѣщу новото движение, което отъ день на день обземаше Българетѣ. Въ Пловдивъ на 1 септемврий 1850 г. се бѣ отворило съ пожъртвованията и ревностьта на чорбаджи Стоянъ Теодоровъ Чалъковъ и на неговитѣ синове българско училище, наредено и натъкмено така, щото да приготвя свещенници и учители. Главний му учитель, Найденъ Геровъ, съ старанията на когото бѣше наредено училището, тихичко работилъ цѣла година и, когато дошло време за испитанията, пригласилъ гражданетѣ, Българе и Гърци, да дойдѫтъ да видятъ плодоветѣ му. Преподаванието науки на български езикъ, което обнаружи тия испитания, смутило водачитѣ на елинизмътъ въ този градъ, които до тогава мислели, че гръцкий езикъ за всекога ще има преимуществото насрѣщѫ българский да бѫде езикъ на науката и слѣдователно да господствова безъ съперничанье въ всичкитѣ пловдивски училища. Тѣ се стресноватъ отъ това неочаквано за тѣхъ събитие и се улавятъ съ присмѣхъ и клевети да спѫнѫтъ Българетѣ и да имъ затворятъ училището. Тѣ испровождатъ до гръцкитѣ вѣстници въ Цариградъ и Измиръ писма, въ които представятъ българский езикъ, като несъстоятеленъ и неспособенъ да бѫде органъ на науката, и доказватъ, че съ начинътъ, който се е приелъ въ българското училище да се преподава науката, безъ изучението на филологията, прямо на единъ необработенъ езикъ, юношеството ще губи само времето си. Намѣрението на Българетѣ, провикватъ се главатаритѣ на елинизмътъ, не е друго, а да хвърлятъ прахъ въ очитѣ на проститѣ людье и да испѫдятъ за тѣхнитѣ цѣли гръцкий езикъ, който имъ е уварделъ вѣрата и който отъ незапаметни времена се говори отъ жителитѣ на Пловдивъ, толкозъ повече, че въ Пловдивъ има отдавна едно гръцко училище, въ което се преподаватъ наукитѣ на гръцкий обработенъ и образованъ езикъ, и слѣдователно никаква нужда нѣмаше да се отваря училище за преподаванье науки на единъ грубъ езикъ. Съ тия и други подобни брацолевения, Гърцитѣ се мѫчехѫ да заподозрятъ Българетѣ предъ Турцитѣ, като давахѫ да се разумѣе, че Българетѣ сѫ орѫдие на панславизмътъ. Българетѣ не се забавихѫ да отговорятъ на Гърцитѣ и да опровъргнѫтъ

тѣхнитѣ лъжи и клевети. Статиитѣ, които се печатахѫ въ *Цариградский Вѣстникъ* за отговоръ на обнародваннитѣ въ грѫцкитѣ вѣстници писма противъ българското училище въ Пловдивъ и противъ българский езикъ, колкото повече подигахѫ жлъчката на Грѫцитѣ съ иронията и силата на доводитѣ, толкозъ повече распалвахѫ ревностьта на Българетѣ да се учатъ по езикътъ си и да отстояватъ правдинитѣ си срѣщу притезанията на Гърцитѣ.

Но отъ статии и думи по вѣстницитѣ Гърцитѣ въ Пловдивската епархия минѫххѫ къмъ дѣла. Учительтъ отъ градъ Хаскьою, иеромонахъ Атанасий Чолаковъ, който бѣ свършилъ курсъ въ Одесската семинария въ 1848 г. и бѣше единъ отъ най-ревностнитѣ и най-добритѣ български учители въ онова време, като отивалъ презъ великденский распускъ на 1852 г. отъ Хаскьою за Стара-Загора, билъ нападнѫтъ по пѫтьтъ отъ разбойници и убитъ. Той като испълнявалъ учителската си длъжность, проповѣдвалъ и въ църквитѣ слово Божие по матерний езикъ на христиенетѣ и освѣнъ това спохождалъ въ праздничнн дни селскитѣ училища да поучава селенетѣ и учителитѣ. Неговата полезна за събужданието и просвѣщението на еднородцитѣ ни дѣятелность е била като трънъ въ очитѣ на Гърцитѣ. Убийството на такъвзи учитель и труженникъ, ако и да е било извършено негли съ цѣль само на обиранье, не можеше да не възбуди подозрѣние у Българетѣ, че той е билъ жъртва на ненавистьта на Гърцитѣ. Скоро слѣдъ тая печална случка Пловдивский митрополитъ Хрисантъ испѫжда изъ градътъ Хаскьою българската учителка и затваря българското тамъ дѣвическо училище; той изгонва оттамъ даже българский духовникъ отъ Рила, а въ Пазаржикъ, гдѣто до тогава въ църквата се четело по славенски отъ едната само страна, запрещава да се не казва нито дума вече славенска при Богослужението. Тия постѫпки на Пловдивский митрополитъ не само не срѣщали порицание у Векиката Църква, но се одобрявали. Послѣднята била испратила до митрополитътъ и до пловдивскитѣ първенци послание, въ което предписвала да се не нарушава нигдѣ сѫществовавший до тогава редъ, *τὰ καθεστῶτα*, т. е. да се не въвожда отново славенский езикъ въ училищата и въ църквитѣ, гдѣто той билъ замѣстенъ въ предишнитѣ тежки времена съ грѫцкий. Митрополитъ Хрисантъ показвалъ всекиму това послание за оправдание на постѫпкитѣ си.

Но този владика не възбуждалъ оплакване помежду Българетѣ само съ преслѣдвание езикътъ и учителитѣ имъ. Той не по̀-малко навлякълъ тѣхното негодование отгорѣ си още съ грабителството и жестокостьта, съ която събиралъ воитията си и другитѣ владишки берии. Жителитѣ отъ Хаскьойската каза се оплаквали нееднократно за това срѣщу него и най-послѣ съ документи доказали, че той събралъ отъ тѣхъ много повече отколкото е било уречено. Владиката обѣщалъ да върне количеството, което е билъ надзелъ, но той билъ далъ това обѣщание само съ цѣль да спечели време. Негово преосвещенство чакалъ емирname отъ Цариградъ за заточението на хаскьойский първенецъ Христодула, когото мислилъ за главенъ виновникъ на оплакванията срѣщу неговото грабителство. Емирнамето най-послѣ пристигнѫло, но благодарение на справедливостьта на тогавашний Пловдивский мютесарифъ, Али-Исмаилъ паша и на защитата на първенцитѣ Турци и Българе отъ Пловдивъ, Христодулъ могълъ да докаже предъ управителний съвѣтъ (идаре меджлиси), че обвиненията противъ него сѫ клевета, и да избѣгне заточението. Така сѫщо се оплаквали срѣщу притѣсненията и грабителството на владиката и жителитѣ отъ другитѣ кази. Въ „Цариградский Вѣстникъ“ отъ февруарий, мартъ и априлий 1853 г. има напечатани много писма отъ Пловдивъ, въ които подробно се описватъ тия притѣснения. Въ тѣхъ се говори начесто и за клеветитѣ, до които прибѣгвалъ владиката Хрисантъ, за да заподозри предъ правителството Българетѣ и съ това по̀-лесно да строши тѣхното съпротивление на неговитѣ намѣрения. Доказателствата, които имали Българетѣ за грабителството на владиката, били впрочемъ така убѣдителни, щото управителний съвѣтъ на санджакътъ, въ който се разглеждали оплакванията имъ, рѣшавалъ по нѣкога да върне владиката онова, щото неправедно били взели неговитѣ бирници.

Забѣлежително е, че въ това време ослѣпението на Гърцитѣ бѣше толкова още голѣмо, щото намѣсто да разумѣѭтъ, че се е приближилъ крайтъ на тѣхното господство надъ Българетѣ, таче или да се оставятъ отъ мечтата си за насилно властвование надъ тѣхъ или да имъ дадѫтъ едно удовлетворение съ нѣкои навремни отстѫпки и реформи, тѣ отъ една страна насърдчавахѫ Пловдивский владика да слѣдва неослабно борбата срѣщу паствата си, като му казвахѫ, че той ще придобие

славата на Фотия, а отъ друга се стараехѫ да заподозрятъ пловдивскитѣ Българе предъ другитѣ православни, като увѣрявахѫ, че тѣ сѫ се подигнѫли противъ владиката си, вслѣдствие на интриги отъ миссионеритѣ.

Борбата между Българе и Гърци, която отъ день на день вземаше вече нό-остръ характеръ, се впрочемъ скоро спрѣ, вслѣдствие на избухваньето между Россия и Турция война, която по гигантскитѣ си размѣри требваше да погълне всичкото внимание на Востокъ и на Западъ въ течението близо на три години.

Глава II.

Влиянието на Кримската война върху вътрешната политика на Турция и нейний планъ за дѣйствие по отношение къмъ Българетѣ послѣ тая война. — Злото отъ упорството и ослѣпението на Гърцитѣ. — Надѣждитѣ, възбудени отъ Хатти-Хумаюнътъ, издаденъ на 1856 г., и заявението, направено на Портата по поводъ на този хаттъ отъ Българетѣ.—Прискърбното обнасенье на гръцкитѣ владици въ Пловдивъ, Търново и други мѣста и борбата между тѣхъ и Българетѣ презъ 1856—1857 г. — Оплакванията на Българетѣ срѣщу гръцкитѣ владици чрезъ печатътъ и особенно чрезъ франц. органъ Presse d'Orient, и отговоритѣ на гръцкитѣ публицисти. — Пѫтьтъ указанъ въ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 год. за подобрението въ управлението на религиознитѣ общини. — Приказътъ и инструкциитѣ наПортата до Цариградский патриархъ за изпълнение предписанието на този Хатти-Хумаюнъ. — Свикваньето събрание за това въ патриаршията и неговитѣ рѣшения. — Словото на Стеф. Каратеодори, сказано за оправдание тия рѣшения и отговорътъ върху него отъ Българска страна. — Новото расположение на умоветѣ помежду Българетѣ вслѣдствие рѣшенията на свиканото събрание — Просбата имъ до правителсвото за отдѣление отъ гръцкото църковно управление. — Стълкновения помежду Българе и Гърци въ Пловдивъ и други мѣста по времето на засѣданията на събранието. — Насърдчванията на Гърцитѣ изъ Атина. — Арго сваньето поповетѣ на българската въ Цариградъ църква отъ патриаршията и безплодното старание на католищката пропаганда да се въсползова отъ този случай. — Влиянието на Цариградската българска община помежду другитѣ общини. — Побужденията за въздиганье достолѣпенъ български храмъ въ Цариградъ и залаганьето основний камъкъ за такъвъ храмъ. — Откриваньето усиленна дѣятелность помежду Българетѣ отъ страна на католическата пропаганда. — Обръщанието на Кукушанетѣ до папата. — Испращаньето по този случай въ Кукушъ Илариона Макариополский и назначението архим. Партения за Полянский епископъ. — Опасноститѣ за Православието помежду Българетѣ отъ непрестаннитѣ интриги на латинската пропаганда и отъ упорството на гръцкото църковно началство. — Необходимостьта да се направи нѣщо рѣшително и впечатлително за да се удържи народътъ въ Православието.

Кримската война има̀ послѣдствия твърдѣ важни за бѫдѫщата сѫдбина на Турската империя и на народитѣ, които ѭ населяватъ. Слѣдъ тая война турскитѣ държавни мѫжье си съставихѫ убѣждение, че спасението на Турция е въ тѣсното ѝ сближение съ западнитѣ държави и въ създаваньето вѫтре въ империята положение на работитѣ, което да не дава възможность на Россия да се мѣси и да упражнява напрешното си влияние между подчиненнитѣ на Султана християнски населения.

Поводъ за Кримската война дадохѫ привилегиитѣ на Православната Църква въ Турско, на която принадлежи самъ

Русский царъ и Русский народъ. Да се подбудятъ прочее смжщения и разногласия въ тая Църква, да се похули и унизи тя въ лицето на висшитѣ си представители и да се смали числото на нейнитѣ послѣдователи въ полза на Римската, требваше да се покаже както на Турцитѣ, така и на тѣхнитѣ западни съюзници, твърдѣ съобразно съ политиката, за която тѣ пролѣхж порои кръвь и похарчихж милиони. Този планъ требваше особенно да привлече вниманието на Франция, която открай е търсила да увеличва влиянието си по Въстокъ чрезъ распространението католицизмътъ между послѣдователитѣ на въсточнитѣ исповѣдания. Наполеонъ III имаше да добие двойно обаяние въ очитѣ на французското духовенство и на всичката Католичска Църква, ако съ неговото покровителство послѣдната направеше нови завоевания на Въстокъ, слѣдъ кръвопролитната война, за която тя го напжтствова съ горещи молитствования и благословения. Да се отлжчатъ отъ Православието, за да се присъединятъ къмъ Римската Църква и влѣзятъ така въ орбитата на Франция славенскитѣ най-паче племена, които всекога сж питаели съчувствие и любовь къмъ единовѣрната тѣмъ и единоплеменна Россия, даваше, очевидно, важенъ превѣсъ на влиянието въ Турско на тщеславна Франция, чието оржжие щомъ бѣ се увѣнчало съ бляскавъ успѣхъ. Мисъльта бѣше примамлива и за Французитѣ и за Турцитѣ Послѣднитѣ, убѣдени въ онова време, че тѣхний единственъ неприятель е Россия и че западнитѣ държави намиратъ сжщественъ интересъ да противодѣйствоватъ на тая държава по въсточната политика, съ радость приемахж отъ тѣхъ всеки съвѣтъ, който имаше за предметъ смаление на нейното влияние въ Турско между населенията на империята.

Но Гърцитѣ, макаръ и да видѣхж тутакси слѣдъ Кржмската война, че Турското правителство ще благоприятствова отсега на западнитѣ пропаганди и че послѣднитѣ, а особенно католичската, ще усилятъ дѣйствията си и ще гледатъ да се ползоватъ за цѣльта си отъ всеко благоприятно обстоятелство, не помислихж, за съжаление, да се постави Православната Църква часъ по-напредъ въ положение, въ което да може да издържи безъ вредъ всичкитѣ нападения, които тя имаше да испита отъ тия пропаганди, т. е. да се направятъ преобразования по управлението, които да подигнжтъ достолѣпието на Църквата и да удовлетворятъ справедливитѣ жалби на разнитѣ

племена, които ѭ съставляватъ. Обладани отъ своята любима мечта за господство надъ всичкитѣ православни населения въ империята, тѣ не промѣнихѫ системата си даже и тогава, когато видѣхѫ, че католическата пропаганда отъ день на день все повече придобива послѣдователи между отдѣлнитѣ лица въ България. Тѣ показахѫ таквозъ упорство предъ очевидната опасность за Православната Църква, щото накарахѫ всекиго да се усъмни въ тѣхната преданность на нейнитѣ висши интереси.

Въ това положение какво требваше да правятъ Българетѣ? Можехѫ ли тѣ търпѣливо да носятъ духовното иго, което бѣхѫ имъ наложили Гърцитѣ, само отъ една глѫбока преданность къмъ Православието, когато висшитѣ пастири на Църквата не щехѫ да знаятъ нищо повече освѣнъ да прибиратъ доходитѣ си и да крѣпятъ съ помощьта на турската власть господството на гърцизмътъ въ ущърбъ на българската и другитѣ православни народности? И да поищехѫ нѣкои отъ-помежду Българетѣ да се спре всеко движение срѣщу гръцкитѣ владици съ цѣль да се не улеснява дѣлото на пропагандитѣ, тѣ не можехѫ да иматъ успѣхъ. Неправдитѣ и злоупотребленията на гръцкитѣ владици, освѣнъ че сами по-себе си не можехѫ да се търпятъ, се рисувахѫ всеки день предъ очитѣ на народътъ отъ органитѣ на католическата пропаганда съ най-живи шарове.

При това, слѣдъ войната, единъ новъ султанский хаттъ расшири началата на справедливость и на напредъкъ, положени отъ Гюлханский Хатти-Шерифъ. Това бѣше Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 г., който прогласи равенство въ правдинитѣ помежду мусулмане и не-мусулмане и пълна свобода на вѣроисповѣданията, подтвърди на ново обѣщаннитѣ отъ Гюлханийский Хатти-Шерифъ гаранции за охранението на имотътъ, честьтъ и животътъ на всекиго въ империята и заповѣдваше да се произведѫтъ въ управлението на всичкитѣ христиенски общини съобразни съ потребноститѣ на вѣкътъ преобразования. Този султанский хаттъ, четенъ тържественно по всичкитѣ градове на империята въ присѫтствието на по́-личнитѣ хо́ра отъ Турци и христиене, възбуди навсекѫдѣ надѣждата за подобрение на работитѣ, ободри и одързости всичкитѣ онеправдани да искатъ правда и милость. И ето още върховний везиръ, Аали-Паша, не бѣше се върнѫлъ отъ Парижкий конгрессъ, на който се заключи миръть, а Българетѣ направихѫ на намѣст-

никътъ му, Кжбржзли-паша, заявление за премахванье отколѣшната неправда, която търпи Българский народъ отъ грцкото духовенство. По́-първитѣ отъ цариградскитѣ Българе, снабдени съ пълномощия отъ вънншитѣ си съотечественници, поискаха тутакси слѣдъ обнародванието на Хатти-Хумаюнътъ, аудиенция отъ везирский намѣстникъ, на която, съ прошение въ ржка, му исказахж желанието на Бълг. народъ да се удостои сега, като се откри нова ера, съ внимание и милость отъ султ. правителство. Прошението, съ което се представили тѣ предъ везирский намѣстникъ, било нарочно съставено въ думи твърдѣ общи. Просителитѣ не били увѣрени, да ли не ще се зловиди на негово височество да му се искаже прямо желанието на народътъ. Кжбржзли-паша билъ принуденъ да иска отъ тѣхъ словесно обяснение, което му се и дало. Просителитѣ му казали, че Българский народъ желае да не е, каквото е билъ досега, подчиненъ на Гърцитѣ, но да се ползова съ равни тѣмъ правдини по църковното управление и, между другото, съ правдината на контроль върху доходитѣ, които се прибиратъ отъ Българско и разносватъ по църковното управление. Кжбржзли-паша, като человѣкъ бързъ и непритворенъ, не скрилъ отъ българскитѣ представители мжчнотиитѣ, които ще срѣщне тѣхното исканье, но пакъ имъ казалъ, че правителството ще гледа да направи, което е възможно.

Въ това време, обаче, когато, съ повсемѣстното обнародванье на Хатти-Хумаюнтътъ отъ 1856 г., у Българетѣ се зароди по́-жива надѣжда да възстановятъ потъпканитѣ си правдини, и въ Цариградъ бѣ се вече направила формалната постжпка за това отъ името на цѣлий Българский народъ, нѣкои отъ владицитѣ по българскитѣ мѣста не само не щехж да разумѣжтъ, че времената се измѣнихж и че Църквата, обиколена отъ врагове, се намира въ твърдѣ критическо положение, но още така злѣ се обнасехж съ паствитѣ си, така надменно посрѣщахж справедливитѣ имъ домогвания, щото можеше да се покаже, като че да ги бѣ нѣкой нарочно турилъ да распалватъ ненависть и вражда между двата едновѣрни народи, Българе и Гърци. Съ такова достоосждно поведение се отличихж Пловдивский митрополитъ Хрисантъ и Търновский Неофитъ. И двамата тия високи представители на Църквата бѣхж влѣзли въ ожесточенна борба съ паствитѣ си и не се стжписвахж предъ никакви средства за да съборятъ

противницитѣ си. Цѣлъ Българский народъ сдѣдваше съ напрегнято внимание фазитѣ на тая борба и се наостреваше все по̀-вече и по̀-вече противъ иноплеменното духовенство, което, освѣнъ като го ограбваше, тъпчеше още и народностьта му.

Пловдивский митрополитъ, Хрисантъ продължи и слѣдъ Крѫмската война оная несъобразна съ званието на архипастирь и отецъ обноска, която бѣше възбудила противъ него отъ по̀-преди още силно негодование помежду всичкитѣ Българе на епархията му. Насърдчаванъ отъ еднородцитѣ си, той и въ новата тая ера развиваше своята енергия срѣщу Българетѣ. Като се мѫчеше съ всекий начинъ да извади по-вече пари отъ паствата си, той не преставаше да гони Българский езикъ и тѫпче възраждащата се българска народность, да затваря българскитѣ училища и да подкрѣпя гръцкитѣ. Вслѣдствие на неговитѣ распореждания въ пловдивскитѣ църкви не можеше да се каже вече нито една дума по славенски. За да надвие на Българетѣ, той все повече и повече гледаше да ги представи подозрителни предъ Портата. Неговитѣ рапорти до патриаршията, въ които домогванията на Българетѣ за по̀-добро и по̀-справедливо управление по дѣлата на епархията и на общината въ Пловдивъ се представехѫ като несъгласни съ узаконенний въ империята редъ и противни на видоветѣ на султанското правителство, не се прекѫсвахѫ. Владиката хванѫлъ още да добавя въ тия рапорти изрично, че Българетѣ не сѫ вѣрни подданници на султанътъ и че у тѣхъ владѣе революционенъ духъ. Въ началото на 1857 година той се рѣшилъ да направи съобщения отъ този видъ и преко на Пловдивский мюттесарифинъ[1]). Това било по случай на урежданието съвѣтътъ, който се събиралъ въ митрополията за да расправя училищнитѣ и църковнитѣ дѣла на градътъ и който понѣкога разгледвалъ распри между родители и чеда, между братя, сестри и други роднини, кога бихѫ това пожелали сами сваденнитѣ страни. Понеже се често случвало да засѣдаватъ въ този съвѣтъ людье, които не се ползовали съ довѣрие и почетъ помежду съгражданетѣ си и които нерѣдко злоупотреблявали съ църковно-училищнитѣ сумми, то благонамѣреннитѣ граждане молили владиката, и негово преосвещенство далъ съгласието си, да се нареди съвѣтътъ по̀-

---

[1]) Глед. дописки изъ Пловдивъ въ броеветѣ на *Цариг. Вѣстникъ* отъ 16 февр. и отъ 2 мартъ 1857 г.

добрѣ, а именно да се изберать по двама души отъ всека махла за негови членове и да се състави единъ правилникъ, по който ще гледа той подлежащитѣ нему дѣла. Съвѣтницитѣ били избрани и правилникътъ съставенъ, но владиката скоро съгледалъ, че нито съставътъ на съвѣтътъ, нито правилникътъ отговарели на неговитѣ смѣтки. За да се развали станѫлото и се върне напрешний безконтроленъ редъ, който давалъ широко мѣсто на своеволието на митрополитътъ и на неговитѣ людье измежду привърженницитѣ на елинизмътъ, Хрисантъ отива да казва на пашата, че стремленията на Българетѣ го турятъ въ голѣмо затруднение, че тѣ си наумили да учредятъ въ митрополията едно отдѣлно мехкеме, едно отдѣлно управление отъ онова, щото е наредило султанското правителство, и за това искатъ да иматъ особенъ печать и особенъ правилникъ; че той въобще съглежда у Българетѣ духъ на непокорство и съпротивление на поставеннитѣ отъ султанътъ власти и на узаконенний редъ и има силни съмнѣния за тѣхното вѣрноподданничество.[1]) Турцитѣ, колкото и да не били до тогава съгледвали у Българетѣ нѣщо подобно на онова, що имъ казвалъ за тѣхъ митрополитътъ, естественно, не можехѫ да оставятъ безъ внимание такива важни съобщения отъ страна на духовний началникъ на мѣстото, който въ качеството си на миллетъ баши (народенъ началникъ), се считаше като отговорно лице за всичко, що можеше да се върши помежду народътъ, на който той е официаленъ представитель предъ гражданската власть. Българетѣ, ако не искахѫ да останѫтъ подъ подозрѣние, требваше да изобличатъ обвинительтъ си предъ надлежната власть. Между архипастирьтъ и паствата се залови формаленъ процессъ, който отъ Пловдивъ се пренесе въ центрътъ на вилаетътъ, Одринъ, а оттамъ въ столицата. Тукъ предъ *Ахкями-Адлие* (висший сѫдъ за всеко дѣло) Българетѣ могохѫ да опровергнѫтъ всичкитѣ обвинения на духовний имъ началникъ и отецъ и да се оправдаѭтъ. Веднажъ, като се оказахѫ безосновни доноситѣ, съ които владиката мислеше да обори Българетѣ, на оплакванията, които послѣднитѣ бѣхѫ неедно-кратно заявявали противъ него и отъ които една частъ се бѣ доказала вече предъ мѣстний Пловдивский управителенъ съ-

[1]) Глед. дописки изъ Пловдивъ въ броеветѣ на *Цариър. Вѣстникъ* отъ 16 февр. и отъ 2 мартъ 1857 г.

вѣтъ, не можеше да се не даде пълно удовлетворение. Въ началото на 1857 г. митрополитъ Хрисантъ, по синодално рѣшение, се премѣсти въ Измиръ, а въ Пловдивъ се назначи Измирский владика, Паисий.

Борбата между Търновский митрополитъ Неофита и епархията му не бѣ по-малко шумна. Неофитъ, изваденъ отъ Търново въ 1846 г., вслѣдствие прошенията, които бѣше подала срѣщу него епархията му при заминуваньето на Султанътъ въ тая година презъ България, се испроводи въ 1849 г., слѣдъ трагическата смърть на митрополита Атанасия, отново на Търновската катедра. Това той сполучи, благодарение на непомѣрнитѣ задължения, съ които се бѣ нагърбилъ предъ Фенеръ, и на голѣмитѣ обѣщания, които бѣ далъ въ Търново чрезъ тамошнитѣ си приятели. Между другото той бѣ увѣрилъ Търновци, че ще се откаже отъ една голѣма часть на владичнината си въ полза на мѣстнитѣ училища, стига само да го приематъ жителитѣ пакъ за свой архипастирь. Въ това сѫщото време, когато неговитѣ приятели въ Търново, за да расположатъ умоветѣ въ негова полза, разгласявали съ най-голѣми похвали обѣщанията и благитѣ му намѣрения, случва се и неочакванната смърть на митрополитътъ Атанасия. Самоудавеньето на послѣдний, ако и да даваше поводъ да се мисли, че негли той е билъ жъртва на презмѣрната ревность на нѣкого отъ приятелитѣ на предишний владика, които въ желанието си да видятъ по-скоро угодний тѣмъ архипастирь, не сѫ имали търпѣние да дочакатъ редовното освобождение на катедрата отъ Атанасия, но това странно и необикновенно обстоятелство не побърка на Неофита да дойде въ Търново, за да земе пакъ митрополитската катедра. Мирътъ обаче между пастирьтъ и паствата пакъ не трая дълго Неофитъ не испълни обѣщанията, които бѣ далъ, и почнѫ да върши всичко онова, което по-напредъ бѣ възбудило оплаквания срѣщу него. Единственната разница, която сега се забѣлежи въ него, бѣше тая, че той сега гледаше да бѫде въ добри отношения съ по-преднитѣ хора не само на епархиалний градъ, но и на всичкитѣ по-голѣми села отъ епархията. Даже той предпочиташе сега да бѫде по-вече угоденъ на първенцитѣ отъ по-голѣмитѣ села, отколкото на голѣмцитѣ отъ градътъ Търново. Опитътъ го бѣ научилъ, че първитѣ иматъ по-голѣмо влияние въ дѣлата на епархията, отколкото послѣднитѣ. Но тази

предпочтителна угодливость сама по себе си не стигаше да се поддържа миръть помежду владиката и паствата, толкозъ повече, че да се угоди на всичкитѣ по-влиятелни хора не бѣ възможно. Неофитъ пренебрегнѫ главното условие, съ което се придобива любовьта на населението, т. е. нелюбостяжанието и отеческото попечение за неговото добро. Негодованието, което възбудихѫ отново въ епархията грабителството и произволътъ на владиката, се попритъпка презъ Крѫмската война, но щомъ послѣднята се свърши, то избухнѫ съ всичката си сила. Епархията се отново повдигнѫ срѣщу Неофита, но тозъ пѫть далечь не така едподушно, каквото въ 1845 и 1846 г. Владиката намѣри възможность сега да парализува отчасти гонението противъ него. Нѣкои отъ по-първитѣ Българе на градътъ Търново бѣхѫ закупвали презъ Крѫмската война бегликътъ на овцетѣ и бѣхѫ си позволили голѣми злоупотребения при събиранього на този налогъ. Чорбаджиитѣ на по голѣмитѣ села отъ епархията бѣхѫ вече обнаружили тия злоупотребения и искахѫ да се възбуди преслѣдванье срѣщу закопувачитѣ на бегликътъ. Неофитъ прие страната имъ и отказа да тури печатътъ си върху мазбатата (опредѣление) на управителний съвѣтъ, съ която се одобрявахѫ дѣйствията на закуповачитѣ по събирањето налога. Вслѣдствие на това всичката епархия се раздѣли на двѣ партии. Едната съ закуповачитѣ бѣше противъ владиката, а другата съ владиката противъ закуповачитѣ. При всичко, че закуповачитѣ не бѣхѫ невинни, но понеже тѣхний личенъ интересъ се прикриваше съ булото на патриотизмъ и на радѣнието за доброто на народътъ, то по-голѣмата частъ отъ населението се обади срѣщу владиката. Всичката епархия се развълнува. Всека отъ двѣтѣ партии глецаше да събере повече подписи върху арзухалитѣ си, за да покаже, че народътъ е съ неѭ. Неофитъ, за да обори по-лесно противницитѣ си, счете за добро да испроводи въ Цариградъ преданни нему хора. Закуповачитѣ, които предвождахѫ противната на владиката партия, като видѣхѫ това, се затекохѫ и тѣ тутакси въ столицата. Понеже закуповачитѣ имахѫ за ортаци по събирањето бегликътъ и нѣкои отъ по-първитѣ Турци на градътъ Търново, то въ движението противъ владиката зехѫ участие и мнозина отъ беевետѣ, а чрезъ тѣхъ и една часть отъ турското население. Вслѣдствие на взаимнитѣ обвинения на двѣтѣ партии, Портата се принуди

да проважда нѣколко пѫти единъ слѣдъ други особенни коммиссари отъ Цариградъ за разгледванье дѣлото върху самото мѣсто. Едни отъ тия коммиссари земахѫ страната на владиката, а други страната на неговитѣ противници. Понеже се уловихѫ дири отъ злоупотребенията на закуповачитѣ и на ортацитѣ имъ Турци, а при това владиката бѣше пустнѫлъ въ ходъ клевета, че Българетѣ били непокорни и невѣрни на султанътъ, то се хвърлихѫ въ тъмницата и Турци и Българе.[1]) Клеветата за непокорство и невѣрность къмъ Султанътъ се е всекога имала отъ гърцкитѣ владици, като най-сгодно орѫжие за оборванье и стѫпкванье на Българетѣ. Българското народно предание[2]) дору и за упраздненето на Българската патриаршия не знае друга причина освѣнъ клеветата на Цариградский патриархъ, че Българетѣ сѫ готови да се повдигнѫтъ противъ султанътъ и да си върнѫтъ царството. Търновский митрополитъ Неофитъ бѣше отъ ония Грьцки владици, които сѫ умѣли най-хитро да употребяватъ това орѫжие, като сѫ се престрували сами за най-преданни на султанското правителство. Въ крайтъ на Крѫмската война, на Неофита билъ даденъ орденъ меджидие, който му окачилъ на шията самъ управительтъ Галибъ паша, въ присѫтствието на първенци отъ Турци и Българе. За да искаже вѣрноподанническата си признателность, владиката отишелъ, отъ конакътъ съ орденътъ

---

[1]) Въ дописскитѣ на *Presse d'Orient* и на *Царигр. Вѣстн.* изъ Търново презъ 1856 г. има много указания та тия събития.

[2]) Това предание е записано въ единъ отъ преписитѣ на Историята на Иеромонаха Паисия отъ Самоковъ съ слѣдующитѣ думи: „*Патриархъ Нѣк то Цариградский, аду наслѣдникъ,* діаволу другъ, вторый Јуда, новый Арія ошолъ при Царя Селима на поклоненіе и сказалъ ему: царю многолѣтний, есть твои поданници Болгарскій родъ, суровы человѣцы, въ бранѣхъ непобѣдимыи, и аще не смиришь ихъ до конца, то паки възстанутъ на тебе и возмутъ землю свою отъ тебе, но да разоришъ началныя мѣста ихъ и градоначалниковъ ихъ, и тогда будешъ миренъ отъ брани . . . Тогда Султанъ съ великою яростию воззревъ на него, въпроси его: да гдѣ есть началное мѣсто ихъ? Рече же патріархъ Селиму: имъ есть столный градъ Терново, въ Ѳракіи Адрианъ-градъ. Тогда воста съ великимъ гнѣвомъ на Болгарію въ лѣто Христово 1522. Селимъ самъ разори Ѳракію отъ Адріанъ-градъ до Срѣдецъ-града, а единъ каймакамъ Мурза татарскій сосъ 46 тысящами войска татарска по край Дунава и Стара Планина вся разсыпаша отъ Черниго моря до Видинъ, а въ Македонію посла своего везиря сосъ 33 тисящею войска, начавъ отъ Драма даже до Босна, все потурчилъ, Доспатъ планина тогда истурчилъ, Еспину, Крупникъ, Кочени вси тогда истурчили . . . Тогда и Терновскія патріаршія огнемъ сожегоша и патріарха мечемъ заклаша. (Гл. статията: „Отецъ Паисий, неговото време, неговата история и ученицитѣ му“ въ кн. IV на *Периодическото Списание на Българското Книжовно Дружество* въ Браила, 1871 г.

на шията, право въ църквата и служилъ тамъ молебенъ за здравието и дълголѣтието на Султанътъ. На другий день такъвзи молебенъ се челъ, по негова заповѣдъ, и въ всичкитѣ църкви на градътъ Търново. Въ сѫщата година Неофитъ говорилъ въ деньтъ на Светитѣ Апостоли проповѣдъ, въ която се показалъ толкозъ угодливъ къмъ Турцитѣ, щото ги представилъ съ христиенетѣ за членове на едната отъ вѣка сѫществуваща всемирна Църква Божия. Проповѣдьта се напечатала, по негово желание, въ всичкитѣ цариградски вѣстници. Неофитъ очаквалъ всеобща похвала, но грѫцкитѣ публицисти, вмѣсто похвала, подигватъ срѣщу него глъчъ, че проповѣдвалъ ересь, и Неофитъ прибързва да се откаже отъ авторството на напечатанната проповѣдь. Презъ лѣтото на истата 1856 година се случва въ Габровската околия едно малко възстаническо движение, извѣстно и до сега въ околията подъ название: *Дѣдовата Николова работа*, споредъ името на главатарьтъ му, дѣда Никола. То е било толкозъ нищожно, че не може и да се назве възстание. Макаръ, че когато дѣдо Никола се появилъ въ околията съ четата си отъ десетина юнаци, тукъ-тамѣ му се показало съчувствие отъ страна на младежитѣ, но никой отъ тѣхъ не го послѣдвалъ сериозно, и когато се чуло, че идѫтъ заптиета срѣщу възстанницитѣ, дѣдо Никола останѫлъ само съ десетината души, съ които билъ дошелъ въ околията. При поеваваньето на заптиетата и тѣзи десеть души се разбѣгали. Това нищожно само по-себѣ си движение толкозъ добрѣ идело обаче на смѣткитѣ на митрополитътъ Неофита, толкозъ му помагало да хвърли подозрѣние върху Българетѣ, да сплаши и обори противницитѣ си, щото послѣднитѣ хванѫли да се съмнѣватъ и да вѣрватъ, че негли самъ владиката го е устроилъ, за да имъ надвие пò-лесно и да притъпче всеко противъ него негодование.[1]) Каквато и да е била причина на дѣдовото Николово дѣло, но то даде възможность да се подозрятъ и запрѫтъ мнозина Българе, като съмнителни и съучастници въ него, а така и да се препорѫчи на правителството владиката Неофитъ, като добъръ стражъ на интереситѣ на държавата въ Търновската епархия и да се даде пò-голѣма вѣра на неговитѣ думи за бунтовничеството на Българетѣ. Патриаршията взела также поводъ отъ възста-

---

[1]) Глед. *Цариг. Вѣстникъ* отъ 18 май 1857 г.

нието на дѣда Никола да се покаже предanна на оттоманската власть. Тя испратила въ Търново единъ екзархъ съ синодално писмо до митрополитътъ, въ което съвѣтвала Българетѣ да стоятъ мирни, да се не бунтуватъ и да не правятъ никакви несъгласни съ обезанностьта на вѣрноподданници, постѫпки. Това писмо направило твърдѣ тежко впечатлѣние помежду Българетѣ. То като че да било написано съ цѣль да подтвърди, че помежду Българетѣ наистиннѫ има хòра подозрителни и бунтовници. Такова поне тълкование му се дало тогава помежду нашитѣ едиородци, и за това тѣ се взели да се оправдаватъ срещу навѣтитѣ му чрѣзъ Французскитѣ вѣстници въ Цариградъ.[1]) При всичкитѣ си, обаче, разнообразни интриги владиката Неофитъ не може да сполучи, щото желаеше, т. е. да надвие на народната партия, която искаше испъжданьето му отъ Търново, та да остане и за напредъ Търновский митрополитъ. Въ крайтъ на мартъ 1857 г. той се повика въ Цариградъ, отгдѣто вече не се върнѫ въ Търново. Въ слѣдната година се назначи въ Търново новъ митрополитъ Гръкъ въ лицето на Григория, който до тогава бѣше владика въ Митилини. Патриаршията може́ и тозъ пѫть да остави безъ испълнение желанието на епархията да ѝ се назначи владика отъ българска народность, но бѣше принудена да търси между гръцкитѣ архереи человѣкъ, който да знае българский езикъ, и такъвъ тя намѣри въ лицето на Митилинский Григория, който при всичко че бѣ сѣдѣлъ двадесеть и петь годинъ епископъ въ Струмица, едвамъ можеше да каже криво-лѣво нѣколко думи по български. Патриаршията се оправдаваше съ него, че направила за Търново онова, което е длъжна да направи, т. е. да проводи тамъ архипастирь, който може да поучава паствата си на езикътъ ѝ, макаръ че Григорий толкозъ злѣ говореше язикътъ на новата си паства, щото бѣше хиляда пѫти по̀-добрѣ за архиерейското му достолѣпие да не дързнува да говори по български. Нему било сѫдено впрочемъ да бѫде послѣдний Гръкъ владика въ древне-престолний българский градъ.

Когато борбата се водеше съ такава живость презъ 1856 и 1857 година противъ гръцизмътъ въ Пловдивъ и Търново, не оставахѫ, разбира се, равнодушни къмъ дѣлата на влади-

---

[1]) Гл. *Presse d'Orient* и *Цариг. Вѣстникъ* отъ 7 февр. 1857.

цитѣ си и Българетѣ по другитѣ мѣста. Така по онова време нееднократно се оплаквахѫ срѣщу владиката си Дионосия Българетѣ отъ Силистра, че по жажда за пари той увеличилъ платата за вулитѣ, дозволявалъ незаконни съпружества и възбранявалъ да се чете по славенски въ цьрквата, и че събраннитѣ за направата на цьрква пари той употребилъ за въздигание владишкий конакъ, и вслѣдствие на тия оплаквания въ Силистра биде проводенъ патриаршеский екзархъ.[1]) Отъ Скопия негодувахѫ противъ митрополитътъ си Иоакима, че изгонилъ дѣятелний български учитель Иордана Х. Константинова, като го наклеветилъ предъ властитѣ, че билъ съвѣтвалъ народътъ да не плаща данъци. Въ София роптаехѫ противъ владиката Гедеона, че той помежду другитѣ разни злоупотребения произнаселъ отлѫченье отъ Цьрквата *за скверенъ придобитъкъ*. Отъ Одринъ се дигаше голѣма врява, че тамошний владика не позволявалъ на Българетѣ да четѫтъ на славенски въ собственната имъ цьрква, която иматъ въ махалата Киришхана, преслѣдвалъ българскитѣ учители, налагалъ грьцкий языкъ и клеветилъ Българетѣ, че били немирници.[2])

Оплакванията отъ разни мѣста се заевявахѫ на правителството ѝ на патриаршията, но въ сѫщото време се изражавахѫ и презъ печатътъ. Истина, че до 1859 година въ Турската империя се издаваше само единъ българский вѣстникъ, и той бѣше незавидний *Цариградский вѣстникъ*, който за пръвъ пѫть се появи въ 1848 год. и се издаваше по веднажъ въ недѣлята на неголѣмъ листъ, но за оплакванията си противъ грьцкото духовенство Българетѣ имахѫ на расположението си, освѣнъ българский листъ, и французский въ Цариградъ органъ Presse d'Orient, който по политически съображения на драго сърдце отваряше стълповетѣ си за тая цѣль. Редакцята на този послѣдний вѣстникъ сама съставеше цѣли дописки възъ основание отъ извѣстията, които ѝ се съобщавахѫ отъ разни мѣста. Нерѣдко тя и сама излѣзваше съ особени статии да доказва правдинитѣ на Българетѣ и да осѫжда дѣйствията на грьцкитѣ владици. Често нейний главенъ редакторъ печаташе за тая цѣль и открити писма до

---

[1]) Дописка въ Presse d'Orient отъ 19 ноемврий 1857 г.

[2]) *Цариг. вѣстн.* отъ 1 и 9 мартъ, отъ 6 април. 1857 и отъ 18 януар. 1858 г.

патриархътъ, които носехѫ подписътъ му. Помежду многото друго, французский органъ порицаваше гръцкото духовенство и за това, че не се погрижило да се печататъ нѣгдѣ въ Турско Богослужебнитѣ славенски книги, които се употребяватъ въ българскитѣ църкви, вслѣдствие на което Българетѣ се били принуждавали да купуватъ Богослужебнитѣ книги, които се печататъ въ Россия и които съдържатъ молитви за Русский царь.[1]) При всичкото си притворство вѣстникътъ не можеше да скрие отдѣ произлиза неговото съчувствие къмъ Българетѣ. Нему сѣдѣхѫ като трънъ въ очитѣ свързкитѣ на Българетѣ съ Россия. Тия свръзки додѣвахѫ, разбира се и на Турцитѣ, и вѣстникътъ имъ ги посочваше за да помнятъ, че требва тѣ да се пресѣкѫтъ, нѣщо, което можело лесно да стане, споредъ както имъ бѣ вече пришепнѫто, ако се присъединятъ Българетѣ до Римската църква. Чрезъ Presse d'Orient негодованието на Българетѣ срѣщу висшето гръцко духовенство ставаше извѣстно въ най-малкитѣ си подробности и помежду Гърцитѣ. Но гръцкитѣ вѣстници или отговарехѫ, че всичко, що се пише въ французский вѣстникъ, е скроено и измислено отъ неговата редакция, и че Българский народъ е привързанъ къмъ Великата Църква, но само нѣкои и други лица надошли отъ сѣверъ и отъ другадѣ помежду Българетѣ вълнуватъ този народъ съ цѣль да превзематъ въ рѫцѣтѣ си всичкото надмощие, или пакъ доказвахѫ, че Българетѣ нѣматъ право да искатъ отдѣлно църковно управление, защото отдѣлно църковно управление се позволява само на отдѣлни исповѣдания или секти, а Българетѣ иматъ сѫщото вѣроисповѣдание, което и Гърцитѣ.[2])

Впрочемъ каквото и да казвахѫ Българетѣ или Гърцитѣ, каквито планове и да се кроехѫ помежду Турцитѣ и агентитѣ на латинската пропаганда по поводъ на разногласието между двата народа, въ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 г. бѣше вече указанъ въ общи чърти пѫтьтъ, по който требваше да се опита най-напредъ разрѣшението на распрята помежду Гърци и Българе и отъ който Турското правителство не можеше да отстѫпи. Тамъ бѣше речено, че правдинитѣ и привилегиитѣ, дадени на разнитѣ христиенски общини отъ султанитѣ, ще се

---

[1]) За примѣръ глед. дописката на Presse d'Orient изъ Търново отъ 10 декемврий 1856 г., помѣстена и въ *Цариг. вѣстникъ* отъ 29 декемвр. 1856 г.

[2]) *Цариг. вѣстникъ* отъ 28 мартъ и 13 априлий 1857.

подтвърдятъ наново и ще се вардятъ, но всека христиенска община е длъжна въ единъ определенъ срокъ да прегледа привилегитѣ и правдинитѣ си и да представи на Високата Порта единъ проектъ за преобразованията въ нейното управление, каквито се изискватъ отъ напредъкътъ на просвѣщението и на времето. По-частно още реченый султанский хаттъ указваше, че властьта, дадена на патриарситѣ и владицитѣ на разнитѣ христиенски исповѣдания отъ Мохамеда II и неговитѣ преемници, ще се постави въ гармония съ новото положение, което имъ се обезпечва; че началото за назначение патриарситѣ до животъ ще се приспособи слѣдъ преглежданьето избирателнитѣ правилници; че всичкитѣ дотогавашни владишки берии ще се прекѫснѫтъ и вмѣсто тѣхъ на владицитѣ ще се назначатъ заплати, и че управлението на доходитѣ и на другитѣ недуховни дѣла на немусулмаскитѣ народи ще се предаде въ всека религиозна община на единъ съвѣтъ отъ духовни и мирски лица, избрани въ нѣдрото на самата община.

За изпълнение на тия предписания на чутовния Хатти-Хумаюнъ Портата испроводи въ началото на ноемврий 1857 година до Румската, т. е. Гръцката, Ерменската и Католичската патриаршии, както и до Еврейский хахамбашия приказъ, съ който предложи на всека отъ тия немусулмански общини да изработи указаннитѣ преобразования, като имъ предписа и нѣкои правила относително редътъ, по който тѣ ще се изработятъ. Правилата, които се предписахѫ на гръцката патриаршия, съдържѫтъ, че въ патриаршията ще се състави за изработванието на изискваннитѣ реформи съборъ отъ седемь синодални владици, отъ десеть души миряне, взети испомежду първенцитѣ и еснафитѣ въ Цариградъ, по петь отъ тѣзи и онѣзи, и отъ представители на епархиитѣ, избрани отъ всеки еялетъ т. е. вилаетъ по единъ. Членоветѣ за този съборъ изъ синодалнитѣ владици имаше, споредъ тия правила, да укаже самъ синодътъ подъ предсѣдателството на патриархътъ, а десетьтѣ души първенци и еснафи требваше да избере едно главно събрание, състояще отъ владици, първенци и представители на еснафитѣ, каквито събрания въ онова време обикновенно се свиквахѫ, когато имаше да се избере патриархъ или да се размисли за нѣкои по-важенъ предметъ. Това събрание требваше да представи на Портата десеть имена отъ

първенци и десеть имена отъ старѣитѣ на еснафитѣ, а тя да назначи по петь души отъ единий и отъ другий классъ. Правилата за избираньето представители отъ еялетитѣ съдържахѫ, че първенцитѣ на всека кааза ще изберѫтъ едно лице испомежду си, което да не е извършвало никакво престѫпление, да познава мѣстнитѣ дѣла, да има недвижимъ имотъ и да е живѣло поне десеть годинъ въ каазата. Това лице требваше да отиде въ градътъ на *ливата* или на *каймакамството*, гдѣто пò-първитѣ хòра требваше да изберать испомежду си три лица съ горѣказаннитѣ качества, та че тия три лица и лицето отъ каазата да отидатъ въ мѣстний *мездлишъ* или съвѣтъ, и този съвѣтъ да избере едного отъ тѣхъ и да го испроводи въ главний градъ на еялетътъ. Въ послѣдний този градъ, имаше да стане ново избрание по сѫщий редъ, както въ градътъ на каймакамството, а именно испроводеннитѣ отъ всичкитѣ каймакамства на еялетътъ лица требваше заедно съ лицето, което имаше да се избере отъ първенцитѣ на еялетский градъ, да отидѫтъ въ еялетский съвѣтъ и тамъ съ старѣитѣ на еялетътъ, имащи сѫщитѣ горѣреченни качества, да изберѫтъ лицето, което щеше да бѫде представитель на еялетътъ за казанний съборъ. Това лице требваше да се испроводи въ Цариградъ, снабдено съ потребната мазбата. Въ съборътъ, съставенъ така отъ владици, първенци и еснафи, живущи въ Цариградъ, както и отъ представители на еялетитѣ, имаше да предсѣдава патриархътъ, а въ негово отсѫтствие пó-първий отъ владицитѣ. Въ всеко засѣдание требваше освѣнъ това да се намира едно длъжностно лице отъ Портата, за да слуша, щото щеше да се говори и рѣшава въ съборътъ. Споредъ тия правила въ съборътъ, очевидно, не можеше да влѣзятъ пó вече отъ трима или четирма Българе, защото еялетитѣ, отъ които можехѫ да дойдатъ представители Българе, не бѣхѫ пò-вече отъ четире, а помежду синодалнитѣ владици нѣмаше нито единъ Българинъ. Така сѫщо не можеше да се чака, че отъ изборътъ на главното събрание въ патриаршията ще влѣзе помежду десетьтѣ души първенци и еснафи нѣкой Българинъ. И наистина, въ съборътъ имаше всичко трима Българе единъ отъ Видинъ, единъ отъ Търново, и единъ отъ Пловдивъ. Князь Богороди, който бѣше туренъ помежду петьтѣ цариградски първенци, не можеше да се счита като членъ, държащъ българска страна, защото той

не вземаше и не можеше да вземе таквазъ роля на себе си по отношенията и положението си посредъ Турцитѣ и Гърцитѣ.

Независимо отъ правилата, по които имаше да се състави съборътъ, Високата Порта испроводи до патриаршията и наставления относително предметитѣ, които требваше той да обсѫди и рѣши. Споредъ тия наставления, съборътъ требваше при изработванието новия уставъ за църковно-народното управление на Румската религиозна община или народъ: 1) да предвиди въ него за избранието на патриархътъ и на владицитѣ правила, които, като спазватъ ненарушимъ църковний и вѣроисповѣденъ редъ, да даватъ и на правителството и на народътъ здрави гаранции; 2) да обсѫди и опредѣли начинътъ на съставеньето смѣсений отъ владици и миряне съвѣтъ, който ще има да расправя недуховнитѣ дѣла, а така да разграничи тия недуховни дѣла отъ духовнитѣ, както и отъ оння, които може да се гледатъ отъ правителството; 3) да опредѣли заплатитѣ на патриархътъ и на владицитѣ, всекиму споредъ степеньта и нуждитѣ му; 4) да обсѫди и рѣши размѣрътъ на налогътъ, който ще требва да се расхвърля за тия заплати върху населенията, състоящи подъ властьта на патриархътъ, както и начинътъ на събираньето му; 5) да обсѫди и опредѣли начинътъ по който ще може да се плати дългътъ на патриаршията, нареченъ дворенъ, и 6) да покаже, какво съдѣйствие ще се иска отъ правителството при събиранньето на налозитѣ за заплатитѣ и за дългътъ. Изработенний за горѣозначеннитѣ предмети уставъ ще има, се каза още въ инструкциитѣ, сила на законъ, слѣдъ като се утвърди съ султанско ираде. Ако уставътъ бѫде приетъ едногласно отъ всичкитѣ членове на съборътъ, той ще се утвърди безъ измѣнение, но ако между тѣхъ се окаже разногласие, той ще се подвъргне на възрѣнието на султанътъ съ обеснение мнѣнията на странитѣ. Въ заключение на тия наставления Портата препорѫчваше на съборътъ да държи тайно съвѣщанията и рѣшенията си. [1])

Вслѣдствие на горѣказанний приказъ патриаршията испроводи окрѫжно послание до митрополититѣ за избиране пред-

---

[1]) Приказътъ и наставленията на Портата относително съборътъ се напечатахѫ въ цариградскитѣ грцъки вѣстници, щомъ се испроводихѫ въ патриаршията, а отъ послѣ се приложихѫ и при изработенний отъ съборътъ уставъ, който патриаршията издаде въ много екземпляри, освѣнъ на гръцки още и на българскии языкъ, подъ название: *Устави общи за благоустроението на дѣлата църковни и народни на православнатѣ христиене, подчинени Вселенскому прѣстолу и подданни Е. В. Султану, въ Цариградъ, 1862 г.*

ставители отъ еялетитѣ съобразно съ даденнитѣ отъ Портата правила, но догдѣ да се избератъ тия представителье, догдѣ да стигнѫтъ въ Цариградъ и да се състави съборътъ, минѫ се почти цѣла година. Съборътъ едвамъ може да направи първото си засѣдание презъ октомврий 1858 г. Прѣди всичко той, естественно, требваше да си направи вѫтрешенъ правилникъ т. е. да опредѣли, какъ и кога ще ставатъ неговитѣ съвѣщания. Понеже една часть отъ неговитѣ членове бѣхѫ чиновници на Портата, а други синодални владици, то, очевидно, нито еднитѣ нито другитѣ можехѫ да посветятъ много време за съвѣщание по неговитѣ занятия. При това требваше да се дава време на коммиссиитѣ да изработватъ проекти за обсѫждание въ съборътъ. Вслѣдствие на всичко това въ вѫтрешний правилникъ се опредѣли съборътъ да има засѣдание само единъ пѫть въ недѣлята, а именно въ петъкъ, като день, въ който членоветѣ на съборътъ измежду чиновницитѣ на Портата бѣхѫ свободни отъ занятия по службата си.

Съборътъ продължи засѣданията си повече отъ година, но още въ първитѣ мѣсеци се прекарахѫ и обсѫдихѫ всичкитѣ по̀-главни въпроси, така че, тѣ и да не бѣхѫ още окончателно рѣшени, можеше още отъ начало да се знае, какво ще имъ бѫде рѣшението. Въ программата и наставленията, които даде на съборътъ султановото правителство, не се намираше нито най-малкото указание или подсещанье да се разгледатъ исканията на Българетѣ, но въ тѣхъ бѣше казано, че при изработванието правилата за избиранието на патриархътъ и на владицитѣ, требва да се намѣри нѣкой справедливъ начинъ, щото да се обезпечатъ интереситѣ както на правителството, така и на народътъ, т. е. да се установи редъ, щото избираемитѣ лица да сѫ добри и за правителството и за народътъ. Поради това, съборътъ, ако искаше да испълни миссията си, както требва, и да положи трайни основи за единството на църковното управление, можеше и требваше да се занимае съ желанията на Българетѣ и да намѣри начинъ за удовлетворението имъ, толкозъ повече че българскитѣ представители обърнѫхѫ вниманието на патриархътъ и на съборътъ върху този въпросъ още въ първитѣ мѣсеци на неговитѣ засѣдания. Въ едно заявление, което тѣ адресувахѫ презъ декемврий 1858 год. до патриархътъ, като председатель на съборътъ, и до което се присъедини и представительтъ на

Босна, тѣ поискахѫ да се назначаватъ за напредъ владици, които да могѫтъ да поучаватъ паствата си на языкътъ, който тя говори, а за да се не нарушава това правило и изобщо за да не се обиждатъ нѣкакъ другояче епархиитѣ, тѣ предложихѫ владицитѣ да се избиратъ, по древний обичай, отъ духовенството и отъ по́-първитѣ мирски лица на епархията, а да се рѫкополагатъ епископитѣ отъ митрополитътъ си, а митрополититѣ отъ патриархътъ. Доказателствата, които тѣ привождахѫ за подкрѣпението на толкозъ умѣренитѣ си желания, бѣхѫ необорими. „Не е наша работа, казвахѫ тѣ въ заявлението си, да приказваме тука за злинитѣ и жалбитѣ, които ставатъ по всичкитѣ въобще епархии. Като представители, единъ на Босна, а другитѣ на българскитѣ епархии, ние се ограничваме да изложимъ вкратцѣ страданията и оплакванията само на христиенскитѣ населения, които ние представляваме въ този съборъ, като оставяме на другитѣ членове на съборътъ да сѫдятъ, до колкото тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ общи и на представляемитѣ отъ тѣхъ епархии. Человѣкъ, по́-многото пѫти безкниженъ, който нѣма никакво понятие за архиерейскитѣ обезанности и нищо не разбира нито отъ языкътъ, нито отъ нравитѣ на населението, неизвѣстно какъ, се избира, се рѫкополага и се испровожда въ нашитѣ злополучни епархии за пастирь. Като пристигне въ епархията, той оставя безъ внимание священнитѣ си обезанности и се залавя единственно, въ противность на църковнитѣ правила, да събира даждията си, и ако би да му се опре на това нѣкой отъ старѣитѣ или отъ другитѣ жители на епархията, той, прави каквото прави, гледа да го махне отъ тамъ. Така той извършва всичко, щото му е запретено отъ 4-тото правило на седмий Вселенски съборъ, безъ да си докарва на умътъ, което зарѫчва на владицитѣ първо-върховний апостолъ Петръ, глаголещъ: **пасѣте є҆́же въ васъ ста́до Бо́жїе, посѣща́юще не нꙋждею, но волею и по бо́зѣ, ниже́ непра́ведними привытки, но оусердно; ни ꙗ҆́ко облада́юще причтꙋ, но ѻ҆́брази бывайте стадꙋ** (I Петра V, 2): А вмѣсто да гледа да научи языкътъ и нравитѣ ни, че да му разбиратъ христиенетѣ, кога имъ сказва, като архиерей, поучителни слова, и отъ една страна да ги привлече и привеже по́-добрѣ на себе си, а отъ друга да распространи помежду имъ църковното и друго потребно учение, той не само е далечъ отъ всичко това, но, което е най-лошо, възбраня подъ разни предлози да се пѣе и чете въ църквитѣ Божест-

венната и свещенна служба на понятний тѣмъ славенски езикъ, а имъ налага да четѫтъ и пѣѭтъ по еллински, — езикъ, който тѣ никакъ не разбиратъ, така щото, като се лишаватъ отъ архиерейското му поучение, отнема имъ се и самата духовна храна, слушанието и разумѣнието на Божието слово. Забравя той, че когато Светитѣ Апостоли щехѫ да се разидѫтъ по земята, за да распростанятъ вѣрата въ Господа нашего Иисуса Христа, Богъ имъ проводи Светий свой Духъ, за да имъ разбиратъ всичкитѣ народи. И ꙗвѝшасѧ и҆̀мъ раздѣлє́ни ѧзы́ци, ꙗ҆́ко ѻ҆́гнєнни, сѣ́дє жє на є҆ди́номъ коемꙋ́ждо и҆хъ, и исполнишасѧ Дꙋха Свѧ́та, и начаша глаго́лати ѧзыки (Дѣян. Апост. II, 1. 11.) Той не помни и онова, щото казва апостолъ Павелъ: хощꙋ́ жє всѣ́хъ васъ глаго́лати ѧзыки . . . да цєрковъ созда́ніє прїє́млєтъ . . . . и пр. (I Кор. XIV, 5—16). О, колко добрѣ разумѣ и приспособи на праотцитѣ наши тия Божественни думи общата наша матерь Велика Христова Църква, по времето на приснопаметний и достойний за нашата безкрайна признателность патриархъ Фотий, който съ разумнитѣ си начини привлече къмъ християнската Православна Вѣра всичкий нашъ народъ и испроводи нарочно на мѣстото ни премѫдри и добродѣтелни духовни отци и учители, светитѣ Кирилла и Медодия, не за да ни наложатъ гръцкий езикъ, но да преведѫтъ на славено-български нашъ езикъ Божественното Писание и всичката свещенна служба, щото да може да слави Бога съ собственний си езикъ новопросвещенний тогава нашъ народъ. За това тѣ и припечелихѫ, привързахѫ и прилѣпихѫ народътъ ни на Православната Вѣра и на Великата Христова Църква толкова ягко, щото при всичкитѣ си презмѣрни усилия папата, както знаете, не може да го отдѣли отъ неѭ. Ако патриарситѣ бѣхѫ ни всекога провождали, по примѣрътъ на Фотия, пастири и учители, подобни на Кирилла и Методия, нѣмахме нищо да кажемъ. Но отъ малкото, щото казахме по́-горѣ, разумѣхте, че архиереитѣ, които сѫ били намъ провождани въ послѣднитѣ времена, не могѫтъ, по нещастие, да се нарекѫтъ истинни и добри пастири. Гласътъ на истинний пастирь, споредъ Евангелието, се чува отъ овцетѣ, и той своѧ̀ ѻ҆́вцы глаша́єтъ по и҆́мєни и изго́нитъ ихъ и єгда своѧ овцы ижденєтъ, предъ ними ходитъ, и овцы по нємъ идꙋтъ, ѩко вѣдѧтъ гласъ єго, по чꙋждємъ жє нє идꙋ́тъ, но бѣжа́тъ отъ нєго̀, ꙗ҆́ко нє знаютъ чꙋждаго гласа.... Пастырь до́брый дꙋ́шꙋ свою̀ полага́єтъ за ѻ҆́вцы, а наєм-

никъ, иже нѣсть пастырь, ему же не суть овцы свои, видитъ волка грядуща, и оставляетъ овцы, и бѣгаетъ (Іоан. X, 3—6). Нужда е прочее да се премисли дълбоко, съ какви средства ще да е възможно да се поправи за напредъ този редъ на работитѣ. Споредъ нашето мнѣние, онзи, който ще се постави владика на една епархия, освѣнъ вѫтрешнитѣ, така да се каже, качества (каквото: да е съ житие и поведение непорочно, щото да го иматъ на почетъ още и иновѣрцитѣ, да знае учение мирско и духовно), требва да има още необходимото онова средство, съ което би могалъ непосредственно да се сближи, съедини и споразумѣе съ народътъ, който ще да насе, сирѣчъ да знае *ветхий и говоримий* му езикъ, защото само съ това средство той може да стане свой на народътъ и да му се не вижда за чужденецъ и при това да испълнява, както требва, архиерейскитѣ и наставническитѣ си обезанности. Всекий, който би ималъ тия вѫтрешни и вънкашни качества, отъ който родъ и да е, могалъ би, извѣстно, да стане архиерей, както по другитѣ, така и по нашитѣ епархии, защото всичкитѣ православни христиене, вѣрни подданници на царството, сѫ и требва да сѫ равни предъ законътъ, и никой отъ тѣхъ не требва да има исключителни нѣкои правдини и привилегии. Ние искаме прочее да се рѣши отъ този правдолюбивъ съборъ, щото занапредъ да се не проважда на епархиитѣ ни за владика онзи, който не знае съвършенно добрѣ езикътъ ни, понеже това е противно на здравий разумъ и на Евангелието, подъ страхъ, че, ако би да се проводи, не ще се приеме отъ епархията". *) Въ сѫщото заявление българскитѣ представители предложихѫ да се отреди, съгласно съ предписнието на Хатти-Хумаюнътъ една плата за архиеритѣ или пакъ да се опредѣлятъ, както намѣри за благословно съборътъ, берийтѣ имъ, щото за напредъ да не става никакво по тая часть злоупотребление.

Ето колко умѣренни бѣхѫ исканията на Българетѣ въ 1858 година. Въ заявеньето, което подадохѫ тогава на съборътъ бълг. представители, нѣма, както видѣ читательтъ, нито една дума не само за отдѣлно българско църковно управление, но и за архиереи отъ българска народность. Българскитѣ представители молеха само, възъ основание на Вѣрата, на самото Евангелие, на здравий человѣшки смисълъ,

*) Глед. книжка втора на *Бълг. Книжици* за юний 1859 г.

да се не проваждатъ въ бълг. епархии за архиереи лица, които не знаѭтъ българский езикъ, защото, такива лица не сѫ въ състояние да испълнятъ обезанноститѣ на епископското си служенье. Какво по̀-справедливо, по̀-основателно и по̀-умѣренно можеше да бѫде отъ това исканье? Тѣ молеха още да се върне Църквата относително избиранието на архиереитѣ къмъ обичайтъ, който е сѫществувалъ въ първитѣ вѣкове на християнството т. е. архиереитѣ да се избиратъ отъ духовенството и отъ по̀-личнитѣ миряне на епархията. Това послѣднето искание тѣ заявихѫ за обезпечение на първото. Тѣ като че не вѣрвахѫ, че патриаршията ще може така лесно да се остави отъ старий си навикъ да испроважда въ българскитѣ епархии за архиереи лица, които не знаѭтъ българский езикъ, и за това искахѫ да се избиратъ владицитѣ, по древний обичай, отъ духовенството и отъ по-личнитѣ людье на епархията. Ако съборътъ бѣше желалъ да даде на Българетѣ удовлетрорение, той можеше да испита причинитѣ на исканията имъ и да направи щото е възможно за удовлетворението имъ. Истина, че той можеше да има основание да не приема напълно да се избиратъ архиереитѣ отъ духовенството и отъ по̀личнитѣ миряне по древний обичай, но съ цѣль да се въдвори миръ и гармония между пастиритѣ и пасомитѣ, между управляющитѣ и управляванитѣ въ Църквата, нему се падаше да потърси начинъ да се предостави и на епархиитѣ какво годѣ участие въ избиранието на архиереитѣ, макаръ и отдалеченно. Противъ исканьето да знаѭтъ владицитѣ съвършенно добрѣ езикътъ на паствитѣ си, той не можеше да направи никакво възражение. Но съборътъ не само не обърнѫ никакво внимание на заявеньето на представителитѣ на славенскитѣ епархии, но не допусти даже да се помене за него дума въ протоколътъ на засѣданието, на което се то представи. Само, при затвареньето на засѣданията на съборътъ, когато единъ отъ бълг. представители, а именно Търновский, заяви, че той не ще да подпише изработенний уставъ, понеже исканията на неговитѣ съотечественници не се зехѫ въ внимание, въ протоколитѣ се упоменѫ за българскитѣ искания, колкото да се обесни отсѫтствието на подписътъ на казанний български представитель. Сѫдбината, види се, е искала да не остане на Гърцитѣ никакъвъ предлогъ за извинение и оправдание относително послѣдствията, които докара незачитаньето отъ съ-

борътъ тия умѣренни искания на Българетѣ. Истина, че въ правилата на изработенний отъ съборътъ уставъ за качествата на избираемитѣ за архиерейство се постанови съ двѣ непълни думи, че онзи, който ще се избира за архиерей, требва да знае освѣнъ „грьцкий езикъ още турский и славенский споредъ епархията, на която ще се се опредѣли“, но това постановение, направено въ такъва спотаена и слаба форма, послѣ рѣшителното отхвърленье на заявенното отъ българскитѣ и босненский представители исканье да се не проважда въ една епархия архиерей, който не *знае въ съвършенство* езикътъ на нейнитѣ християне, бѣше, очевидно, недостатъчно да въспре злоупотреблението, противъ което се оплаквахѫ Българетѣ, и слѣдователно не можеше да се счита удовлетворително. Всекиму бѣ извѣстно, че въ Богословското училище на островъ Халки, което бѣше овновано съ цѣль да се приготвятъ достойни за архиерейство лица, се преподаваше отдавна за тая цѣль славенский езикъ, но никой отъ въспитанницитѣ Гърци, които бѣхѫ свършили курсътъ въ това училище и отъ които едни се готвехѫ за архиереи, а други бѣхѫ вече приели архиерейский санъ, не знаехѫ нѣщо повече отъ да прочитатъ по славенски, а Българе въспитанници въ него се приемахѫ твърдѣ нарѣдко. За мнозина отъ архиереитѣ Гърци се говореше въ патриаршията, че знаели славенский и българский езикъ, когато тѣ едвамъ можехѫ да прочитатъ и кажѫтъ криво-лѣво двѣ думи по български. Тия примѣри показвахѫ всекиму, какво сѫ разбирали Гърцитѣ, кога казваха въ уставътъ, че избираемий за владика требва да знае освѣнъ грьцкий езикъ и славенский. Желанието на Българетѣ бѣше да иматъ не архиереи, които да знаѭтъ да прочитатъ по славенски, но архиереи, които да знаѭтъ съвършенно добрѣ, както сегашний българский, говоримъ и писменъ езикъ, така и древний църковнославенский, и това именно желание бѣхѫ заявили предъ съборътъ българскитѣ представители наедно съ босненский. Ако съборътъ бѣше искренно желалъ да удовлетвори Българетѣ, той требваше да постанови чисто и просто, че въ епархии съ българско или съ друго негръцко население занапредъ ще се пращатъ за архиереи исключително лица, които владѣѭтъ напълно писменний и говоримий езикъ на населението.

Колкото до исканьето на българскитѣ представители да се отредятъ заплати на архиерентѣ или да се опредѣлятъ доходитѣ, които ще иматъ тѣ за обдържанието си, то бѣше съгласно съ предписанието на Хатти-Хумаюнътъ и съ инструкциитѣ, които бѣше испроводила на съборътъ Портата. Но владицитѣ, и особенно така нареченнитѣ митрополити геронди т. е. митрополититѣ старци или старѣи, както се наричахѫ митрополититѣ на по̀-ближнитѣ до Цариградъ осемь епархии, които бѣхѫ и постоянни членове на патриаршеский синодъ[1]), не се съгласявахѫ подъ никакъвъ начинъ да се опредѣли заплата на архиерентѣ. Тѣ казвахѫ, че съ опредѣлението заплата на владицитѣ се докачала била Вѣрата и Църквата и че на такова нѣщо примѣръ нѣма въ църковната практика. Съ исключение на двама трима души измежду миряпетѣ, всичкитѣ други членове на съборътъ бѣхѫ пристанѫли отъ най-напредъ на страната на владицитѣ. Но ако предложението да се отредятъ заплати на владицитѣ не се посрѣщнѫ съчувственно отъ болшинството на членоветѣ на съборътъ, никой обаче не можеше да отрече, че требва поне да се опредѣли размѣрътъ на разнитѣ берии и правдини, които ще се събиратъ за владиката. Болшинството на съборътъ прие прочее едногласно, че требва въ всекий случай да се опредѣли точно, кога колко ще се дава на владиката, било отъ цѣлата епархия, било отъ частни лица. Но понеже това мнѣние противорѣчеше на изричнитѣ предписания на Портата, съборътъ рѣши да се отреди една депутация отъ трима четирма негови членове, която да попита правителството, съгласно ли ще е то вмѣсто заплата да се опредѣли само размѣрътъ на даждията, каквито ще могѫтъ да се допустнѫтъ въ полза на архиерентѣ. Фуадъ-

[1]) Да бѫдѫтъ така постоянни членове на синодътъ митрополититѣ на по̀-ближнитѣ до Цариградъ осемь епархии, каквото Ираклийската, Халкидонската, Никомидийската, Дерконската, Кизичската, Никейската, Ефесската и Кесарийската, е наредилъ, както казва Захария Матасъ въ исторический си каталогъ на Цариградскитѣ патриарси, патриархъ Самуилъ, онзи сѫщий, който унищожи Охридската и Ипекската независими архиепископии. Споредъ наредата на Самуила, утвърдена и отъ Портата, нищо отъ църковнитѣ дѣла не можеше да стане безъ мнѣнието на всичкитѣ тия осемь митрополити или поне на по̀-многото отъ тѣхъ, макаръ че сѫ имали право да присѫтствоватъ въ синодътъ и другитѣ архиереи, които би се случайно намѣрили въ Цариградъ. Това узаконение съсрѣдоточи въ рѫцѣтѣ на герондитѣ всичката власть и породи много злоупотребения. Герондитѣ, като бѣхѫ безсѣнни членове на синодътъ, държехѫ подъ терроръ всичкитѣ други владици и правехѫ каквото щѫтъ. Патриархътъ, когото тѣ промѣнехѫ, щомъ поищехѫ, бѣше въ тѣхнитѣ рѫцѣ, като едно просто орудие.

паша, тогава министръ на външнитѣ дѣла и на исповѣданията, обеви на депутацията, която му бѣ съобщила мнѣнието на владицитѣ и заключението, до което бѣ дошълъ вслѣдствие на това съборътъ, че правителството иска непремѣнно да се опредѣли количеството, което ще зематъ занапредъ владицитѣ, та че ако рѣчьта заплата се види нѣкому неприлична, тя може да се замѣни съ друга. Съборътъ, послѣ този отговоръ, требваше отново да се занимае съ въпросътъ за заплатитѣ. Владицитѣ, обаче, все се противехѫ. Подиръ нѣколко засѣдания, посветени отново на обсѫждането този въпросъ, мирскитѣ членове на съборътъ се убѣдихѫ, че владицитѣ никакъ не сѫ съгласни да се туря тѣмъ заплата, и се принудихѫ да се отнесѫтъ отново до Портата и да ѝ изложатъ писменно ходътъ на въпросътъ и препятствията, които срѣща той отъ страна на владицитѣ. Това тѣ направихѫ на 7 юний 1859 г. Надлежний министръ Фуадъ-паша, комуто се подаде изложението, отговорилъ устно, че съжалѣва, гдѣто съборътъ така бавно върши дѣлото си, а особенно, че въпросътъ за заплатитѣ срѣща такова голѣмо препятствие отъ страна на архиереитѣ. Той казалъ при това, че правителството ще вземе потребнитѣ мѣрки да се не спира този въпросъ и да се рѣши съгласно съ предписанието на Хатти-Хумаюнътъ и съ желанието на населенията. Слѣдъ мѣсецъ послѣ това се испрати заповѣдь до патриаршията да си отидѫтъ незабавно въ епархиитѣ по́-влиятелнитѣ отъ синодалнитѣ владици, а именно Халкидонский, Никомидийский, Ефесский, Кизичский, Ираклийский и Дерконский, понеже тѣ отдавна не били, казваше се въ заповѣдьта, посѣщавали епархиитѣ си, и отъ това много дѣла на тамшнитѣ християне оставали безъ надлежно рѣшение. На Портата бѣше се доложило, че тия митрополити сѫ най-много противни да се опредѣли заплата на архиереитѣ и че тѣ парализуватъ съ влиянието си всичкитѣ старания на съборътъ да даде благополученъ край на този въпросъ, и за това тя рѣши да ги расправи по епархиитѣ имъ, та да може съборътъ да сврши по́-лесно дѣлото си.

Слѣдъ отдалечението на горѣреченнитѣ синодални членове, съборътъ рѣши въпросътъ за даванье заплата на владицитѣ утвърдително. Той опредѣли на всеки владика заплатата и изработи правила, по които ще се прибиратъ за неѭ пари отъ населението. Той прегледа отново и прие оконча-

телно рѣшенията, каквито бѣше направилъ вече върху предметитѣ, които бѣхѫ му указани въ инструкциитѣ на Портата, т. е. рѣшенията си върху избиранието на патриархътъ и на владицитѣ, върху съставеньето на синодътъ и на смѣсенний съвѣтъ и върху дългътъ на патриаршията. Избираньето на патриархътъ се нареди да става съ участието на всичкитѣ подчиненни на Вселенский престолъ митрополити и на мирски представители отъ Цариградъ и отъ двадесеть и осемь изъ по̀-главнитѣ епархии, когато отпреди то се извършваше исключително отъ синодалнитѣ владици и отъ по̀-преднитѣ цариградски гърци. На митрополититѣ, които се намиратъ въ епархиитѣ си, се даде право само да показватъ кандидати, а на митрополититѣ, които сѫ членове на синодътъ, се даде, освѣнъ това право, още и правото да избиратъ окончателно за патриархъ едного отъ тримата кандидати, които имаше да покаже избирателното събрание, съставявано отъ синодалнитѣ владици и отъ мирскитѣ представители на Цариградъ и на 28-тѣ епархии. Избиранието на владицитѣ се прие да става, каквото и по̀-напредъ, отъ синодътъ, но се показахѫ по̀-опредѣленно качествата, които требва да иматъ избираемитѣ. За да не ставатъ части премѣстения на архиеритѣ отъ епархия на епархия, както е било до тогава, постанови се, че всекий архиерей, а така и патриархътъ, да се назначава на катедрата си до животъ. За патриаршеский синодъ се постанови да състои отъ 12 члена. Правото за присѫтствие въ синодътъ се даде на всичкитѣ митрополити и се нареди да се викатъ, по единъ извѣстенъ редъ, за присѫтствие въ синодътъ всеки двѣ години по шесть митрополита. За смѣсенний съвѣтъ се каза, че ще състои отъ четирма изъ синодалнитѣ владици и отъ осемь мирски членове, които имаше да се избиратъ само отъ представителитѣ на цариградскитѣ енории. При това се показахѫ аттрибутитѣ на патриархътъ, на синодътъ, на смѣсенний съвѣтъ и тѣхнитѣ взаимни отношения, както и обезанноститѣ на митрополититѣ. За патриаршеский дългъ, нареченъ дворенъ, се рѣши да се исплати съ единъ налогъ върху всичкото православно население, зависяще отъ Вселенский престолъ. Въ главата на уставътъ за архиерейскитѣ заплати не само се означи отдѣлно заплатата на всекиго отъ митрополититѣ и епископитѣ, както и на патриархътъ, но се показахѫ още и всичкитѣ случаи, въ които единъ

архиерей има право за особенно възнаграждение при извършванье на священнодѣйствие. Съборътъ приложи още въ крайтъ на изработенний отъ него уставъ и нѣколко общи правила за мънастиритѣ и за надзоръть, на който тѣ подлежѫтъ, макаръ че този предметъ не се намираше въ числото на въпроситѣ, които, споредъ инструкциитѣ на Портата, требваше да се разгледатъ и рѣшатъ.

Българетѣ, като видѣхѫ така, че тѣхнитѣ най-умѣренни искания не се взехѫ въ внимание отъ съборътъ, не можехѫ, разбира се, да останѫтъ равнодушни. Съборътъ имаше поржчение да покаже преобразованията, потребни за доброто управление на църковно-общинскитѣ дѣла на всичкия Румский народъ, подъ който се разумѣвахѫ и Българетѣ. Ако Българетѣ, които имахѫ въ него представители, бихѫ замълчели, слѣдъ като той не зачете тѣхнитѣ даже най-умѣренни искания, легално пѫтьтъ за поправление на извършенното отъ съборътъ имъ се затвареше. Правителството можеше, като утвърдеше изработенний отъ съборътъ уставъ, да имъ възрази, че като не сѫ направили никакво заевяванье противъ този уставъ, преди да се утвърди, неудобно иде той сега наново да се разваля и преглежда. Поради това тѣ съ време заявихѫ и на Портата и на патриархътъ, че не сѫ доволни отъ наредбата, която приготви съборътъ. Още презъ ноемврий 1859 г. Българетѣ отъ Пловдивъ проводихѫ въ този разумъ заявления до върховний везирь и до патриархътъ, и тѣзи заявления се съобщихѫ на съборътъ въ засѣданието му отъ 4 декемвр. Наскоро слѣдъ това пристигнѫхѫ подобни заявления отъ Търново, Шуменъ, и по̀-подиря отъ Стара-Загора, Казанлъкъ и пр.[1]) Заявлението отъ Търново се подаде на съборътъ лично отъ представительтъ на епархията, Никола Минчооглу. Въ заявленията си Българетѣ посочваха на Портата и на патриархътъ, че Българский народъ не бѣ представенъ въ съборътъ съразмѣрно съ численностьта си, защото само трима Българе въ разни времена сѫ се намирали на засѣданията му; че съборътъ, като отхвърли тѣхното умѣренно искание да се избиратъ владицитѣ отъ епархиитѣ и не взе никакви мѣрки да се назначаватъ Българе архиереи на българскитѣ катедри, показа ясно, че не се е водилъ отъ духъ на

---

[1]) *Гл. Цариgр. вѣстникъ* отъ 16 яннуар. 1860 г. и *Бълг. книжици*, книжка 1 за февруарий, книжка 2 за мартъ 1860 г.

справедливость, и че Гърцитѣ искатъ да имъ бѫде Българский народъ и занапредъ подчиненъ, както е билъ до сега. Търновский представитель, като подаде протестътъ на търновскитѣ жители срѣщу дѣянията на съборътъ, прибави още устно, че Българетѣ сѫ твърдѣ обидени отъ Великата Църква, защото е унищожила патриаршеството имъ въ Търново и независимата имъ архиепископия въ Охрида и защото грърцкитѣ архиереи гонятъ славено-българский езикъ и налагатъ принудително гръцкий. Той обеви още, че Българский народъ не се задължава да участвова въ исплащаньето на патриаршеский дългъ, преди да се прегледа и издири точно колко е той и преди да се докаже, че е наистиннѫ направенъ за полза на православнитѣ християне.

Съборътъ заключи засѣданията си на 16 февруарий 1860 г. При затвареньето му единъ отъ мирскитѣ негови членове и цариградски първенци Гърци, докторъ Стефанъ Каратеодори, сказа една рѣчь, въ която, като поменуваше за препятствията, които бѣше срѣщалъ съборътъ отъ страна на герондитѣ и за отказътъ на нѣкои отъ неговитѣ членове, владици и миряне, да подпишатъ постановленията му, говореше и за оплакванията на Българетѣ противъ съборътъ и за отричаньето имъ да приематъ и подпишѫтъ неговата наредба. Въ рѣчьта си Каратеодори се пустнѫ още да опровърсгава надълго жалбитѣ на Българетѣ противъ съборътъ и тѣхнитѣ притезания. Той каза въ неѭ, че Българетѣ се били оплаквали неосновательно противъ съборътъ, за гдѣто той не взелъ въ внимание тѣхнитѣ искания. Съборътъ требвало да се занимава само съ предметитѣ, които му били изрично указани въ инструкциитѣ на Портата, а отъ прошението, което били подали малко нѣщо преди затвареньето на засѣданията му Търновскитѣ жителье, се виждало, че Българетѣ се оплакватъ, че тѣхното духовенство не се ползова съиститѣ права въ очитѣ на Великата Църква, съ каквито и гръцкото, и че тѣ искатъ сами да избиратъ митрополититѣ и епископитѣ си, а и двата тия въпроса били вънъ отъ программата, която дало на съборътъ правителството. При това, продължаваше Каратеодори, светата наша Църква не дѣли духовенството на гръцко и българско. Тя не прави и не знае подобно различие, както не различава и духовенство влашко или албанско, арабско или гръкоарменско. Тя знае само едно православно духовенство. Да се приеме

пъкъ да се избиратъ владицитѣ отъ епархиитѣ имъ, както е било въ апостолскитѣ и въ по̀-древнитѣ слѣдъ тѣхъ времена, е невъзможно, защото този обичай поради смущенията, на които е давалъ мѣсто, е унищоженъ отдавна и замѣненъ отъ Църквата съ другъ узаконенъ редъ. Каратеодори не остави безъ да помене въ рѣчьта си такожде и за оплакваньето на българский представитель отъ Търново касателно унищожението българскитѣ самостоятелни архиепископии и гонението на славенский язикъ и каза, че едното и другото сѫ безосновни. Вселенската Църква и седемьтѣ Вселенскэ събори, обесняваше той, знаѭтъ само петь патриарха, а другитѣ, каквито е могло да има, тя не познава, и тѣ вече се упразднихѫ отдавна, понеже не само бѣхѫ безполезни, но и докарвахѫ смущение и безредие въ странитѣ, гдѣто сѫществувахѫ. Че славенский язикъ не се билъ гонилъ отъ архиереитѣ на Цариградската патриаршия, Каратеодори доказваше съ това, че священното писание било преведено на славенский язикъ, по старанието на патриарха Фотия, отъ двама свети мѫжье, Солунски Гърци, Кирилла и Методия, и че, щомъ се основало Богословското училище на островъ Халки, патриаршията настанила въ него особенъ учитель за славенский язикъ. А че архиереитѣ се грижели да се преподава гръцкий язикъ въ първоначалнитѣ училища на епархиитѣ, тѣ заслужвали били съ това не укоръ, а похвала, защото съ гръцкий язикъ, на който има всекакви научни книги, просвѣщението можело по̀-лесно да се распространи отколкото съ българский язикъ, на който такива книги нѣма. Гръцкий язикъ се изучава и въ най-просвѣтеннитѣ страни, добавеше учений докторъ. Каратеодори възрази най-послѣ и срѣщу заявлението на Търновский представитель относително дългътъ на патриаршията, като казва, че злѣ или добрѣ направенъ този дългъ, той требва да се исплати отъ всичкитѣ онѣзи, въ името на които е билъ направенъ, особенно кога срѣщу това не е послѣдвалъ на време никакъвъ протестъ отъ тѣхна страна.

Словото на Ст. Каратеодори, който се считаше за твърдѣ свѣдущъ въ дѣлата и учението на Православната Църква, бѣше назначено да даде отговоръ отъ страна на съборътъ и на патриаршията върху оплакванията и притезанията на Българетѣ. То се напечата, освѣнъ въ вѣстницитѣ, но и въ отдѣлни брошури и се раздаде на всеждѣ, гдѣто требваше. То даде на

Българетѣ най-ясно да разберѫтъ, че Гърцитѣ нѣматъ ни най-малко на умътъ си да имъ устѫпятъ въ едно какво годѣ отъ исканията имъ, но се готвятъ ди ги държатъ въ сѫщото подчинение, въ което сѫ ги имали и до тогава. Понеже това слово имаше за цѣль да оправдае съборътъ предъ общественното мнѣние и да докаже, че исканията на Българетѣ сѫ безосновни, послѣднитѣ требваше да побързатъ да му се отговорятъ, нѣщо, което се и направи. Подъ название *Ἀπάντησις εἰς τὸν λόγον τοῦ κυρίου Σ. Καραθεοδωρῆ* (*отговоръ на словото на г. Ст. Каратеодори*) се състави и пустнѫ въ публиката отъ българска страна една брошура, въ която се нашироко доказвахѫ исканията и оплакванията, заявени въ съборътъ отъ българский представитель изъ Търново, и се оприовъргавахѫ всичкитѣ противъ тѣхъ доводи на учений докторъ[1]).

Вд сѫщото време, като се пустнѫ горѣреченната брошура за защита на Българскитѣ искания предъ грѫцкото общественно мнѣние, живущитѣ въ Цариградъ Българе се обърнѫхѫ въ крайтъ на мартъ съ прошение до Високата Порта, въ което поставехѫ на видъ пристрастието на съборътъ и неговата несправедливость и искахѫ отъ името на всичкий Българский ндродъ съвършенно отдѣление отъ Гърцитѣ. „Грѫцкото дѹховенство, казвахѫ тѣ въ това прошение, освѣнъ гдѣто не смѣта вѣрноподанний Българский народъ за равенъ съ Грѫцкий, но и думата Българинъ вдигнѫ и заличи отъ страницитѣ на хрониката, и насъ като брои ужъ за Гърци, докарало ни е въ едно умственно робство. А това понеже е противъ височайшата воля и противъ християнската Вѣра, то вѣрноподданнитѣ Българе, както тия, що живѣѭтъ въ Цариградъ, така и ония, що сѫ по вънъ, дързнахѫ преди двѣ три годинъ да направятъ главоболие на царското правителство, та поднесохѫ многобройни жалби, съ които молихѫ да се исправи състоянието на работитѣ по правда и правосѫдие. Спротивъ това, по височайше повелѣние, нареди се дз се състави въ грѫцката патриаршия едно временно събрание за да поправи работитѣ. Това събрание ако и да се нареди и състави, но по-

---

[1]) Брошурата бѣше направена отъ лицето на Търновский представитель, Николи Хаджи Минчооглу и носеше неговий подписъ. Тя се издаде на грѫцки като преводъ отъ български, макаръ че първоначално бѣ съставена на грѫцки. Съставительтъ ѝ бѣ Гаврилъ Кръстевичъ.

вечето му членове бидохѫ посочени и отбрани отъ грѫцка страна, тъй щото отвънъ само трима български представители се намѣрихѫ въ него; а пъкъ отъ цариградскитѣ Българе, царски подданници, на които числото надминува нѣколко пѫти числото на цариградскитѣ Гърци, подданници царски, не се повика нито единъ. По това ако и да се разбираше, че многото ще е на страната на Гърцитѣ, но надѣехме се, че тѣ не щѫтъ да излѣзѭтъ изъ предѣлитѣ на правдата, но щѫтъ да се погрижатъ да исправятъ недостатъцитѣ въ вѣроисповѣднитѣ ни работи. Понеже, както разбрахме отъ рѣшенията станѫли по вишегласие, че нашътъ народъ е оставенъ подъ грѫцкий шаръ въ напрешнето си положение, па освѣнъ това даровете и милостинята, които се давахѫ до сега като за поминъкъ на духовенството, сега ги поставили и наредили като единъ дългъ за заплата. При това подъ име народенъ дългъ се показватъ седемь милиона гроша. Но тоя дългъ, и въ случай да е истинский, понеже е направенъ отъ Гърцитѣ само за осѫществение на тѣхнитѣ намѣрения, то съвсѣмъ нѣма що да докача нашътъ народъ. Всичкитѣ тия работи понеже сѫ противни на Вѣрата ни и съвършено неприлични на лица, които се намиратъ въ духовнитѣ дѣла, то ние не само не можемъ да се намираме подъ тѣхното духовно управление, но не можемъ още да бѫдемъ задружно съ тѣхъ. За това, спротивъ както го иска Вѣрата ни, желаемъ и просимъ да бѫдемъ отъ всека страна отдѣлни отъ тѣхъ, та, на царско здравие, като си имаме цѫркви, като си имаме епископи, духовници и попове, способни да управляватъ духовнитѣ ни работи, да добие и нашътъ народъ правдинитѣ, които иматъ и другитѣ подданни народи, да се нареди за насъ отдѣлно духовно управление, щото да се избавимъ отъ различнитѣ неправди, угнетения, които тегли народътъ ни, и да ни управляватъ отъ насъ человѣци человѣколюбиви, съвѣстни и милостиви, които знаѭтъ языкътъ и умѣѭтъ да ни управляватъ духовно. Чрезъ това многократно ще се увеличи отдавнашната ни преданность и доказанна привързанность къмъ престолътъ на н. ц. величество, и отъ голѣмата благодарность и признателность на сърдцата ни щѫтъ излизатъ денонощно молби и благословии за н. ц. величество“.[1])

---

1) Това прошение се намира помѣстено въ книжка втора за май м. 1860 г. отъ *Бълг. Книжици*. То бѣше първо съставено на турски и отъ турски се преведе на български за обнародванье.

Такова расположение на умоветѣ между Българетѣ произведе свиканний въ патриаршията съборъ съ неговътъ отказъ да вземе въ внимание тѣхнитѣ умѣренни искания. Българетѣ се убѣдихѫ твърдѣ ясно, като видѣхѫ надменностьта, съ която Гърцитѣ въ съборътъ посрѣщнѫхѫ тѣхнитѣ скромни желания, че не ще е възможно, догдѣ се намиратъ съ тѣхъ наедно, подъ една и сѫщата църковна администрация, да се не нащърбява тѣхната народность въ полза на гърцката, и за това се рѣшихѫ да искатъ пó-настоятелно отдѣлно отъ Гърцитѣ църковно управление. До такова сѫщо заключение доведохѫ Българетѣ и събитията, които се развивахѫ по времето на засѣданията на съборътъ, вънъ отъ неговата ограда. Въ Пловдивъ Гърцитѣ все повече и повече се ярехѫ и враждувахѫ противъ Българетѣ, че искатъ да се викатъ Българе и да се ползоватъ съ матерний си езикъ. Българетѣ отъ Пловдивъ се нееднократно молихѫ въ 1858 и въ 1859 г. на патриаршията да дозволи да се чете по славенски поне въ една отъ седемьтѣ въ този градъ църкви, които сѫ сградени, както и се поддържахѫ повечето съ български пари, но Великата Църква не ги удостояваше нито съ единъ простъ отговоръ. Всеко търпѣние, обаче, има граници. Въ недѣля на 29 ноемврий 1859 г. единъ отъ ученицитѣ на българското училище въ градътъ се рѣшава да чете апостолътъ по Български въ църквата Св. Богородица. Макаръ че пó-вечето отъ прихожанетѣ на тая църква сѫ отъ българска народность но пò-първитѣ отъ малцината Гърци, които ходятъ въ нея, щомъ чуватъ че се чете по славенски, даватъ сигналъ за нападенье, и на светото мѣсто се произвежда прискърбна сцена. Богомолцитѣ поченватъ да се биятъ, да си скубятъ коситѣ единъ на другъ и да се ритатъ съ най-голѣмо ожесточение. На другий день, 30 ноемврий, по случай на праздникътъ Св. Андрей първозванъ, сѫщата сцена се повтаря съ не пó-малка ярость. Въ сѫщото време сбиванието хванѫло да става тукъ тамъ и по улицитѣ. За да не порастне безредицата и за да се покаже колко-годѣ справедливо, Турското правителство се видѣ принудено да препорѫчи на патриаршията, че е необходимо Българетѣ въ Пловдивъ да се удовлетворятъ поне отчасти. Съвѣтвана въ този сѫщий разумъ и отъ руското посолство, Великата Църква испрати послание до Пловдивский митрополитъ, съ което позволяваше да се чете сла-

венски въ двѣ само отъ пловдивскитѣ църкви, по слѣдващий редъ: или и въ двѣтѣ тия църкви да се чете всеки пѫть отъ едната страна по гръцки, а отъ другата по славенски, и литургията дъ се служи веднажъ по славенски, а другажъ по гръцки, или единъ пѫть да се чете и пѣе всичко по гръцки и въ двѣтѣ, а другъ пѫть всичко по славенски. Но когато на 20 декемврий, въ недѣля хванѫло да се чете въ църквата, по распореждание на митрополитътъ, патриаршеското послание, Гърцитѣ произвели съ нападението си върху Българетѣ още по̀-голѣмо смѫщение и безчиние отколкото на 29 и 30 ноемврий. Църковнитѣ книги, свѣщитѣ, свѣщницитѣ и иконитѣ, употребени вмѣсто оружие отъ двата противни стана, хвърчели по всичкитѣ посоки. Такива сблъсквания между двѣтѣ народности въ светитѣ храмове, гдѣто всичкитѣ вѣрващи се събиратъ за еднодушна молитва къмъ Небесний Отецъ, ставахѫ и другадѣ. Облегнѫти върху силата и привилегиитѣ на патриаршията, насърдчавани и спомагани отъ гръцкитѣ консули, Гърцитѣ нито най-малко не бѣхѫ расположени да уважатъ правдинитѣ на Българетѣ и да се откажѫтъ отъ мечтата си за господство на еллинизмътъ върху всичкитѣ други православни народности, находещи се въ Турция. Тѣ не иначе си представехѫ Българетѣ освѣнъ Гърци съ българский говоръ (*Βουλγαρόφωνοι*). До толкозъ тѣ бѣхѫ далечь отъ да разумѣѭтъ, че Българетѣ иматъ своя особенна народность и, споредъ естественний законъ, не могѫтъ да се откажѫтъ отъ неѭ, за да се претопятъ въ Гърци. Въ сѫщото това време, когато Българетѣ заевявахѫ все по-силно и по̀ силно своитѣ желания за самостоятелно отъ Гърцитѣ сѫществование, въ Атина обеснявахѫ това движение, като че да става то отъ еллине и въ средата на еллинизмътъ, по интриги на панславиститѣ. Въ началото на 1860 година въ тамшния сенатъ и въ тамшната камара на депутатитѣ ораторитѣ, като говорехѫ въ този смисълъ, настоявахѫ, щото министерството да проводи по българскитѣ мѣста умни и опитни лица, за консули, за да могѫтъ успѣшно да противодѣйствоватъ на интригитѣ на панславизмътъ. Министрътъ на външнитѣ дѣла даде увѣрение и въ двѣтѣ законодателни тѣла, че си е ималъ грижата за това. Дописникътъ отъ Атина на гръцкий вѣстникъ *Ἡμέρα*, като съобщава този епизодъ въ писмото си отъ 7 май на истата 1860 година, дума за пояснение на

смисълътъ на ораторитѣ отъ двѣтѣ законодателни тѣла, че требва наистинѫ „да се обърне внимание върху този предметъ, щото жителитѣ на еллински мѣста, които иматъ произхождение и стремления еллински, да не служѫтъ на чужди цѣли. Еллинский езикъ, продължава той, се е говорилъ отъ онѣзи, които сѫ спасили просвѣщението. Еллинский езикъ чрезъ неподражаемитѣ си съчинения е съхранилъ презъ толкова вѣкове еллинизмътъ и станѫлъ, като се е отпечаталъ въ всичкото съдържание на Християнската Вѣра, ограда на еллинската народность. Сега като забравяме тѣзи благодѣяния, ние се раздѣляме и казваме, че нѣма нищо общо между еллинъ и еллинъ. Да говорятъ на собственний си езикъ, нѣма никой да имъ завижда, защото всекий говори на единъ езикъ или на едно нарѣчие, което е приелъ отъ баща си. Но да сѫ еллине нѣкои и да населяватъ еллинска земя, че да се отвръщатъ отъ чувството на народностьта ни е жестоко, безмѣстно. Какъвто езикъ и да говорятъ Тракийцитѣ, Македонцитѣ, Дакийцитѣ, тѣ не могѫтъ да изоставятъ изучението на безсмъртнитѣ съчинения, останѫли отъ предцитѣ имъ Аристотеля и Платона, каквото и отъ пò-новитѣ списатели, Евгения, Теотоки, Кораи и проч. Поради това празни сѫ нечестивитѣ усилия на онѣзи, които, служащи на интереси чужди за еллинизмътъ, вдъхватъ на еллинскитѣ населения умраза срѣщу еллинското име, защото на Еллинетѣ, гдѣто и да живѣѭтъ тѣ, имъ стига умътъ да разсѫдятъ, че надѣждата за величието имъ се основава върху единството на панеллинизмътъ, което се утвърждава върху единството на вѣрата и на езикътъ и че всека мисъль за раздѣление разваля въ самото основание надѣждитѣ за бѫдущето имъ. Нека Албанецътъ и Българинътъ говорятъ на езикътъ си, но въ църквитѣ ще се чува винаги онзи езикъ, на който се е проповѣдвалó Евангелието въ свѣтътъ и на който сѫ написани съчиненеята на Богоглаголивитѣ отци. Всичкитѣ учебни заведения въ еллинскитѣ земи ще иматъ за най-главенъ предметъ тълкуванието на безсмъртнитѣ творения на бащитѣ ни, отъ които учащитѣ се могѫтъ да зематъ истинно образование и да украсятъ душитѣ си съ добродѣтелитѣ на просвѣщението. Който се отрича отъ еллинизмътъ, бидейки Еллинъ, отрича се отъ неговитѣ начала, отрича се отъ историята на вещитѣ, отрича се отъ истинната, която е сѫщий Богъ“.

Тия брацолевения не само не убѣждавахѫ никакъ Българетѣ, но ги още повече подбуждахѫ да търсятъ всекояче правдинитѣ си и да излѣзятъ отъ подчинението, въ което искахѫ да ги държатъ Гърцитѣ. Въ фазата, въ която се намираше распрята по времето, когато свиканний въ патриаршията съборъ обсѫждаше новий уставъ за църковнонародното управление на православнитѣ христиене, зависящи отъ Цариградската патриаршия, малко едно дружелюбие отъ страна на Гърцитѣ можеше много да успокои Българетѣ, но превзети отъ своитѣ мечтания, Гърцитѣ както въ Цариградъ и въ Атина, така и на всекадѣ не щехѫ нито да чуватъ за усѫпки въ полза на българската народность. Сама патриаршията дѣйствоваше въ това време така неблагоразумно и безразсѫдно, щото, вмѣсто да успокоява духоветѣ, тя нерѣдко ги още повече раздражаваше. Откато не взимаше въ внимание оплакванията на живущитѣ вънъ отъ Цариградъ Българе противъ ония владици, които бѣхѫ се вече твърдѣ много забѣлежили съ безсмѣстни дѣла, тя нечаканно паскърби съ една несбмисленна постѫпка и цариградскитѣ. Въ недѣля, на 12 юлий 1859 г., българската въ Цариградъ църква не се отвори, защото патриаршеский протосингелъ бѣше аргосалъ нейнитѣ попове по причина, че тѣ веднажъ били опѣли въ българската църква едно дѣте българско, а другъ пѫть вѣнчали едно Българче, безъ да присѫтствова при свещеннодѣйствието и грцкий попъ отъ енорията имъ. Тая постѫпка на патриаршеский протосингелъ възбуди голѣмо негодование между всичкитѣ ни единородци въ Цариградъ. Българетѣ иматъ една църква въ Цариградъ и за черкуванье въ неѭ се събиратъ отъ всичкитѣ махали и краища на голѣмий градъ, но ето грцкото духовно началство затваря, по една нищожна причина, и тая единственна тѣхна църква въ праздничний день, въ който тѣ могѫтъ да дойдѫтъ въ неѭ за черкуванье. Предъ видъ на знамето, което бѣше вече открито развѣела въ това време посредъ Българетѣ латинската пропаганда, като ужъ единственно спасително за тѣхъ при упорството, съ което грцката патриаршия отблъсваше тѣхнитѣ законни желания, тая постѫпка бѣше твърдѣ неблагоразумна. Че реченната пропаганда, която тогава дебнеше всекий удобенъ за цѣльта си случай, искаше да се въсползова отъ раздражнението, което се произведе между Българетѣ въ Цариградъ отъ неблаго-

разумното аргосванье на българскитѣ попове, нейний органъ в. *България* не се забави нито минута да покаже това най-ясно. „Гърцитѣ опозорихѫ непорочната наша вѣра, се провикнѫ той тутакси слѣдъ този случай. Гърцитѣ обезчестихѫ предъ цѣлъ свѣтъ народното наше име. Гърцитѣ се поругахѫ съ народната наша въ Цариградъ църква. Гръцкий патриархъ за да направи кефътъ на единъ фенерски гръцки попъ, аргосва священнослужителитѣ Българе на Българската църква. Чухте ли и чувате ли, братя Българе? Горка участь ни е постигнѫла. Сега вече става явно за насъ, че самовластието на гръцкото духовенство ни е накарало да испиемъ чашата на гореститѣ и на срамътъ. Гръцкото духовенство, види се, не знае какво требва за това да се надѣе отъ ожесточението на единъ народъ и за това тъй безсмисленно се обхожда съ насъ! Подиръ туй варварско и богохулно поведение на гръцкий патриархъ какво остава намъ да сторимъ? Нищо друго освѣнъ да се съберемъ и ние въ църквитѣ си и всенародно да аргосаме и ние гръцкий патриархъ и гръцкитѣ владици и да прекѫснемъ отъ сега всеко сношение съ тѣхъ, ако искаме и народностьта наша да не бѫде тъй презирана и вѣроисповѣданието наше ненарушавано[1]) . . . . Въ аргосваньето на бълг. попове има едно обезчестенье. Нашитѣ Българе сѫ длъжни да зематъ, безъ да се маѭтъ, приличнитѣ мѣрки и средства, за да не приематъ нови обезчестевания, за да излѣзятъ отъ срамното си робство. Кои сѫ прочее тия средства? Тѣ не сѫ многочисленни. На кѫсо само едно средство има. Това средство е лесно. Нашитѣ Българе го познаватъ. Оння, които не го познаватъ, ще го открыѭтъ безъ мѫка. Прочее ние не ще говоримъ за него. Ние оставяме грижата на нашитѣ бащи, на нашитѣ исторически паметници да говорятъ на всекиго отъ нашитѣ съотечественници[2])".

По щастие, обаче, всичкитѣ старания на пропагандата да се въсползова отъ раздражението, което тя така искусно распалваше помежду Българетѣ поради тая случка, останѫхѫ суетни. Благоразумието нави, толкозъ повече, че и патриархътъ, посвѣтванъ и свѣстенъ во време, побърза този пѫть да осѫди постѫпката на протосингелътъ си и да обеви на владиката на Българската църква, че нейнитѣ попове ще мо-

[1]) Глед. вѣстникъ *България* брой 19 отъ 1859 год.
[2]) Глед. извънред. листъ на *България* отъ 13 юлий 1859.

гжтъ за напредъ свободно да извършватъ всичкитѣ треби, както е било и до тогава. Нашитѣ съотечественници въ Цариградъ не направихж по този поводъ нищо повече освѣнъ да подадѫтъ на Портата прошение, въ което молихж „да се подарятъ и на Българетѣ правдини, съ които се наслаждаватъ другитѣ христиенски народи, находещи се подъ властьта на султанътъ, та да се дигне посредството на гръцката патриаршия помежду В. Порта и вѣрноподанний българский народъ, и за това да се даде на настоятельтъ на българската църква единъ особенъ печатъ и да се приематъ отъ Портата неговитѣ представления.[3])“

Немаловажно бѣше въ това критическо време да набива така благоразумието помежду цариградскитѣ Българе, защото гласътъ имъ се слушаше и отъ вънншитѣ Българе. Слѣдъ Кръмската война Българетѣ въ Цариградъ придобихж малко по малко първенство надъ всичкитѣ си по вънъ съотечественници. Скоро подирь нея нѣкои отъ тѣхъ се оказахж позабогатѣли и извѣстни както на нѣкои отъ турскитѣ велможи, така и на нѣкои отъ по-първитѣ лица помежду Гърцитѣ, вслѣдствие на което тѣ бѣхж придобили влияние помежду всичкитѣ ни съотечественници въ Цариградъ и вънъ отъ него. Съ влиянието и богатството си тия Българе незамѣтно образуваха въ Цариградъ единъ новъ за българщината центръ, около който хванжхж да се групиратъ полегка легка и интеллигинтни сили, и ето въ 1857 година въ столицата на империята се основава подъ название „Българска Книжнина“ едно българско книжовно дружество, което въ слѣдующата година почнж да издава едно периодическо списание подъ название *Български Книжици*. Българската Книжнина съ нейното периодическо списание още повече обърнж погледитѣ на вънншитѣ Българе къмъ съотечественницитѣ имъ въ Цариградъ, и Цариградската българска община станж твърдѣ скоро първа помежду всичкитѣ други български общини. Послѣднитѣ приемахж съ довѣрие всичкитѣ нейни извѣстия, слушахж нейнитѣ съвѣти и безбоязненно слѣдвахж нейний примѣръ. Цариградската община бѣше за тѣхъ ръководеща въ всичко. Българската Книжнина, която изникнж въ нейнитѣ нѣдра и се наскоро слѣ съ нея, даде на Цариградската община удобно средство да за-

---

[3]) Глед. в. *България* брой 22 отъ 1859 год.

върже по́-правилни сношения съ всичкитѣ български общини и да ги крѣпи около себе си. *Българскитѣ Книжици* се припознаха за нейнъ органъ. Онова, което се казваше въ тѣхъ, се считаше казано отъ страна на Българската цариградска община. Да стане така послѣднята ржководеща за другитѣ общини повлия и мисъльта, че Цариградъ има най-голѣмото право и най-голѣмитѣ преимущества да бжде центръ за всичкитѣ Българе, както бѣше и за другитѣ християнски народи въ империята. Тази мисъль, като истичаше отъ самото положение на работитѣ, завчасъ се припозна и пригърнж отъ всичкитѣ ни съотечественници. Въ Цариградъ, като столица на империята, се устранявахж най-лесно всичкитѣ трудности, които изниквахж въ провинцията по неразбранщината и своеволието на управителитѣ. Сплетнитѣ и клеветитѣ, които можехж да спжватъ всеко добро и народополезно дѣло въ единъ кой годѣ областенъ центръ, се удобно лъсвахж въ столицата. Но въ Турската империя, гдѣто народитѣ се распознаватъ по религията, която исповѣдватъ, и гдѣто тѣ упражняватъ народнитѣ си правдини подъ религиозенъ видъ, първо условие за образованието на единъ народенъ центръ бѣше издиганието на една видна народна църква. По църквата имаше да се види народътъ, и около църквата имаше да се проевява неговътъ народенъ животъ. Българската църква въ Цариградъ бѣше наистиннж църква, въ която се черкувахж живущитѣ въ Цариградъ Българе и която представеше вече Българский народъ въ столицата. За това тя требваше да се приведе въ положение, щото не само да внушава на чужденцитѣ уважително понятие за българский народъ, но и въ самий този потъпканъ и забравенъ народъ да възбуди самоуважение и народна гордость. Мисъльта прочее да се построи вмѣсто тогашната домова църква единъ великолѣпенъ храмъ бѣше естественна и се налагаше всекиму повелително. Съобразно съ това високо назначение на българската въ Цариградъ църква, вече въ крайтъ на 1858 година при нея се намираше, като предстоятель и архиерей, Иларионъ Стояновичъ. Слѣдъ освобождението си отъ заточение въ 1849 г. Иларионъ бѣше занелъ длъжностьта на светогорский епитропъ въ Цариградъ и въ тая длъжность не само блистателно оправда довѣрието, съ което бѣхж го почели светогорскитѣ отци, но придоби уважение и въ самата патриаршия. Като виждахж

това, Цариградскитѣ Българе пожелахѫ да го иматъ за архиерей при народната бълг. църква и молихѫ патриаршията да испълни това имъ желание. Молбата имъ се подкрѣпи сѫщо и отъ князя Стефана Богориди, и Иларионъ Стояновичъ биде рѫкоположенъ[1]) за архиерей предстоятель на българската въ Цариградъ църква, подъ название Макариополский, на 5 октомврий 1858 година. Почти въ сѫщото време бѣше полученъ фирманъ и за построяваньето на новий храмъ, и мотиката бѣше вече се ударила за раскопванье мѣсто за основанията му. Презъ лѣтото на слѣдующата 1859 година работата се залови съ най-голѣмо оживление въ надѣжда, че отъ всекѫдѣ, гдѣто има Българе, ще пристигне надлежната помощь. Патриархътъ, по молба на ефорията, която се избра отъ общината да рѫководи дѣлото за въздиганьето храмътъ, прикани съ окрѫжно всичкитѣ митрополити да съдѣйствоватъ за събираньето помощи. Едно въззвание отъ страна на самата ефория къмъ всичкитѣ Българе туреше на видъ важностьта на тая църква за бѫдущето развитие и напредъкътъ на българската народность. Въ очакванье на щедри помощи отъ всекадѣ, на 25 октомврий се заложи торжественно и основний камъкъ. Священний обредъ на залаганието извърши самъ Вселенский патриархъ Кириллъ въ присѫтствието на патриарситѣ, Александрийский Каллиника, Антиохийский Иеротея и Иерусалимский Кирилла, на русский посланникъ Князя Лобанова и на представительтъ на Сърбия Милана Петрониевича. Грьцкий посланникъ бѣше сѫщо приглассенъ, но пристигнѫ слѣдъ обредътъ. Основний камъкъ положи князь Николай Конаки Богориди, синътъ на князя Стефана Богориди, който бѣ, както вече упоменѫхме, исходатайствовалъ позволението за построението на българский храмъ въ Цариградъ и бѣ подарилъ за това домътъ си, но който бѣше вече починѫлъ малко нѣщо преди настоящето празднество. Тържественностьта, съ която бѣше заложенъ основний камъкъ, присѫтствието на първитѣ иерарси на Въсточната Църква и на представителитѣ на православнитѣ държави сочехѫ на всичкий свѣтъ голѣмото значение на въздиганната църква.[2])

---

[1]) Достойно е за забѣлежванье, че патриаршията, преди да даде съгласието си за рѫкоположението Илариона въ архиерейски санъ, го обвърза съ расписка, че не ше никога да иска епархия. Толкозъ по онова време тя бѣше още далечь отъ мисъльта, че требва да задоволи Българетѣ съ нѣкои устѫпки.

[2]) Глед. *Царигр. Въстникъ* отъ 18 октомвр. 1858. — *Български Книжници* за октомврий 1859.

Когато така се залагаше основата на българский въ Цариградъ храмъ въ присѫтствието и съ благословението на четиретѣ въсточни патриарси, никой отъ присѫтствоващитѣ не мислеше, че около това самото мѣсто, гдѣто така единодушно възнасехѫ молитва къмъ Бога именититѣ архипастири заедно съ българското духовенство и съ Българский народъ, имаше слѣдъ шесть мѣсеца да избухне пъленъ разривъ между този народъ и първенствоващата отъ четиретѣ въсточни Църкви и че ще се нанесе тежъкъ ударъ на единството, въ което той до сега се е намиралъ съ неѭ. Но събитията връвехѫ напредъ неестественно бърже. Тѣ не бѣхѫ и въ рѫцѣтѣ на Българетѣ. Исконний врагъ на Православната Църква се вмъкнѫ помежду Българетѣ и ги дълбаеше ежедневно за да ги тикне въ единъ пѫть, по който да се отлѫчатъ за всекога отъ неѭ. Римската пропаганда, която, споредъ както вече казахме, требваше да се ползова отъ благоприятнитѣ обстоятелства, които създаде за неѭ Крѫмската война, не се забави наистиннѫ нито най-малко да се расположи за усиленно дѣйствие помежду Българетѣ. Тя имаше вече приготвени за цѣльта си дѣйци измежду самитѣ Българе. Въ училището, което бѣхѫ основали Лазариститѣ въ цариградското предмѣстье Бебекъ, бѣхѫ замамени още преди Крѫмската война нѣкои Българчета, които лесно се надъхахѫ тамъ въ полза на католицизмътъ и послѣ станѫхѫ най-усърдни дѣйци на пропагандата между съотечественницитѣ си. За да не даде подозрѣние на Българетѣ съ прямото си появение помежду тѣхъ, пропагандата скрои планъ, щото вмѣсто неѭ да заговорятъ и заработятъ приготвеннитѣ отъ неѭ Българе, като че отъ само себе си, по доброжелателство къмъ съотечественницитѣ си и по чистъ патриотизмъ. Съ тая цѣль тя основа вѣстникъ *България*, въ който съ устата на Българинътъ Драганъ Цанковъ говорехѫ на народътъ самитѣ миссионери папищашки. Послѣднитѣ ако и да излѣзохѫ да говорятъ като ужъ патриоти Българе и като преданни на Православната Църква християне, но още отъ първитѣ броеве на листътъ си ясно показахѫ шарътъ (боята) си. Още отъ първитѣ имъ порицания противъ грѫцкото духовенство се видѣ, че въ тѣхнитѣ лица говорятъ не просто възмутени отъ поведението на високото грѫцко духовенство православни Българе, а закоренѣли католици и явни врагове на Православната Църква.

Като искусни стратегици, папищашкитѣ калугери не нападнѫхѫ прямо изведнажъ Православната Църква. Тѣ отпърво заобикалехѫ отдалечь, за да дойдѫтъ до главний пунктъ, който имахѫ предъ очи. Тѣ не искахѫ изведнажъ да се явятъ предъ народътъ, като явни проповѣдници на католицизмътъ, защото бѣхѫ увѣрени, че съ това ще му произведѫтъ лошо впечатлѣние и ще го отврътнѫтъ изведнажъ отъ тѣхъ си. Тѣ намирахѫ за по-добрѣ да приготвятъ пѫтьтъ къмъ това съ окривяванье и порицание всичкото грьцко духовенство презъ всичкитѣ времена, стари и нови, съ представянье Гърцитѣ и всичко, щото е грьцко въ неблагоприятенъ видъ. Тѣ казвахѫ, че и въ старо и въ ново време Гърцитѣ сѫ сѣели само безнравственность, басни и суевѣрие, лъжи и ереси и препорѫчвахѫ да се исхвърли языкътъ имъ изъ училищата и да се введе вмѣсто него латинский, като обладаващъ ужъ несравнено по-добра, по-нравственна и по-голѣма литература. Тѣ утвърждавахѫ, че цариградскитѣ патриарси не само нѣматъ никаква каноническа власть надъ Българетѣ, но и сами не сѫ канонически патриарси, че тѣ често падали въ ереси, и въ истото време показвахѫ, че напротивъ папата се е всекога почиталъ като првъ иерархъ и началникъ на всичката Църква, че той е всекога държалъ истинното учение и изобличавалъ еренитѣ, въ които почти всекога падали Цариградскитѣ патриарси.

Но не сѫ само Гърцитѣ православни. Россия, къмъ която всекога сѫ били обърнѫти очитѣ на Българетѣ, исповѣдва також Православната Вѣра. Поради това издателитѣ на *България* требваше да хвърлятъ по-легка легка мракъ и върху Россия, върху нейнитѣ стремления и нейний духъ, върху нейната Църква и нейната цивилизация. Тѣ препорѫчвахѫ даже да се не учи русский языкъ, защото съ него се развалелъ българский. Вмѣсто руский языкъ требвало да се учи французский и на този послѣдний языкъ да се даде предпочтение предъ всичкитѣ други европейски язици. Естественно бѣше този враждебенъ на Православието и на славенството духъ да възбуди реакция въ средата на Българский народъ, отъ толкова вѣкове свързанъ съ православната Всточна Църква и искренно преданъ на Россия. Срѣщу издателитѣ на в. *България* и прокарваната отъ тѣхъ посока се обявихѫ гласно въ печатътъ освѣнъ редакторитѣ на издав-

шитѣ се тогава въ Цариградъ периодически списания, Гаврила Кръстевича и Алекс. Екзарха также и нѣкои отъ тогавашнитѣ учители, каквото Т. Стояновъ-Бурмовъ отъ Габрово, Боте Петковъ отъ Калоферъ и други. Т. Ст. Бурмовъ откри противъ в. „България" редовна полемика. Редакторитѣ и учителитѣ, които така изобличавахѫ вредната за народътъ и противна на Православната Цѫрква посока на вѣстникъ *България*, станѫхѫ предметъ на най-жълчни нападения отъ страна на папищашкий органъ. Тѣмъ имъ се написаше най-безцеремонно не само всекакво лично оскърбление и докачение, но нерѣдко тѣ се представехѫ, подъ название московити и панслависти, за подозрителни предъ правителството люди. Нѣкои отъ тия защитници на отечествената Вѣра, се принудихѫ да мълчатъ само и само да не ставатъ вече предметъ на безсрамно гавренье и присмиванье и да не си навлекѫтъ на главата нѣкое зло отъ страна на правителството, предъ което ги клеветеше в. *България*. Само единъ Бурмовъ продължи да се бори до край съ органътъ на пропагандата.

Порицанията срещу Въсточната Цѫрква, съединени съ похвали за Римската и за нейнитѣ представители, намѣрихѫ ненадѣйно съчувственъ отзивъ въ единъ малоизвѣстенъ до тогава кѫтъ на Македония. Този кѫтъ бѣше мъничкий градъ Кукушъ, или Кълкъчъ, (по Турски Хавретъ-Хиссаръ), на който жителитѣ сѫ почти всички Българе. Въ този градецъ, благодарение на старанията и патриотизмътъ на учителитѣ му, Димитрия Миладиновъ и Ксенофонта Жинзифовъ, българското чувство се пробуди по́-рано отъ колкото въ много по́-голѣми градове въ Македония. [1]) Въ началото на 1858 г. въ училището и църквитѣ на градъ Кукушъ се употребяваше вече въпреки противението на Полянский владика, Мелетия, [2]) българский язикъ. Между това жителитѣ на Полянската епархия, между които Кукушанетѣ занемахѫ по̀-предне мѣсто, бѣхѫ отдавна недоволни отъ епископътъ си Мелетия и нееднократно бѣхѫ се оплаквали отъ него предъ митрополитътъ му и предъ Великата Цѫрква. Въ разстояние на единадесеть годинъ, презъ които Мелетий е стоелъ на полянското епископско сѣдалище, тѣ три пѫти ходатайствовали

---

[1]) Глед. *Бълг. Книжица* за май 1858 год.

[2]) Полянский владика е епископъ подчиненъ на Солунский митрополитъ и носи названието си отъ градецътъ Поляна или по турски Дойранъ.

за промѣнението му, но не се послушвали. Въ началото на 1859 г. епархията, и особенно Кукушъ, отново се подигнѫ съ оплаквания противъ него. Солунский митрополитъ Неофитъ, този сѫщий, който бѣше преди малко митрополитъ въ Търново, испрати въ Кукушъ екзарси да направятъ потребното дознание върху жалбитѣ и обвиненията срѣщу Мелетия. Екзарситѣ намѣрихѫ, че оплакванията на паствата срѣщу пастирьтъ сѫ справедливи. Митрополитътъ отне отъ недостойний епископъ епархията, но намѣсто да ѭ предаде на единъ отъ тримата кандидати Българе, споредъ както го бѣхѫ молили жителитѣ и споредъ както той имъ обѣщавалъ, той ѭ повѣри пакъ на единъ Гръкъ, който му билъ заплатилъ за това огромна сумма. Неиспълнението обѣщанието отъ митрополитътъ направи силно впечатлѣние въ всичката епархия, а особено между Кукушанетѣ. Кукушъ е градецъ, който отстои отъ Солунъ не повече отъ шесть часа, а въ послѣдний този градъ има миссия папска отъ калугери лазаристи, има и французский консулъ. Кукушанетѣ, като ходили въ Солунъ да се оплакватъ отъ владиката си, били насочени да се запознаѭтъ съ тамошнитѣ агенти на католичската пропаганда. Тѣмъ имъ се пришепнѫло още, че слѣдъ като останахѫ така излъгани въ надѣждитѣ си да добиѭтъ слѣдъ Гъркътъ Мелетия епископъ Българинъ, тѣ ще изиграѭтъ една много добра игра на митрополитътъ и ще сполучатъ испълнението на желанието си, ако чрезъ посредството на католичската миссия въ Солунъ се обърнѫтъ до папата и поискатъ отъ него рѫкоположението на единъ владика за епархията си. Кукушанетѣ, кои отъ невѣжество, кои отъ слабо благочестие и озлобение противъ гръцкото духовно началство, пригърнѫли лесно тая мисъль, толкозъ повече, че агентитѣ на пропагандата имъ обѣщали златни планини отъ обращението до папата. Послѣднитѣ ги увѣрили, че въ градътъ имъ ще се отворятъ добрѣ наредени училища за дѣцата и отъ двата пола, че тѣ ще иматъ покровителството на Франция, като французски подданници, и че това всичко ще добиѭтъ съ едно само припознаванье главенството на папата, защото въ църквитѣ имъ ще се чете и служи, както се е чело и служило досега и както се служи въ всичкитѣ други православни църкви. Че такива обѣщания сѫ се давали на Кукушанетѣ отъ страна на пропагандата, се вижда отъ прошението до папата, което имъ били приготвили

на французский езикъ нейнитѣ агенти и което Кукушанетѣ подписали и подпечатали. Пропагандата се стараеше да стане постжпката на Кукушанетѣ въ такива условия, щото по неж да се поведжтъ лесно и другитѣ Българе. Съ тая цѣль и прошението, което се представи за подписъ на Кукушанетѣ, бѣ съставено въ такива термини, щото да се вижда като че ония, които сж го подписали, нищо друго не сж направили освѣнъ че сж отблъснжли гръцкото духовенство, като нечистиво и пагубно, и припознали папата, като върховенъ началникъ на Църквата. Не само кукушкитѣ Българе, но и други християне въ тѣхното положение, на които не сж извѣстни хитроститѣ на папскитѣ миссионери, не би се подвоумили да подпишжтъ прошение, съставено въ такъва примамлива форма. Това се ясно вижда отъ текстътъ му, който е слѣдний: „Ние долуподписаннитѣ, жители на епархията Поляна, съ наше голѣмо неудоволствие, съ глжбоко и неизразимо сърдечно стѣснение сме принудени да исповѣдаме предъ цѣлъ свѣтъ, че нашата Въсточна Православна Църква достигнжла е днесь въ такова едно достоплачевно положение, което не може да се опише. И толкова пò-глжбока е нашата горесть и душевно потресение, че ние доказваме, че злото нави нашето търпѣние. Уви, ония които бѣхж длъжни да сж свѣтлината и источникътъ на всека християнска добродѣтель, сирѣчь нашитѣ първи пастири и църковни началници, нареченнитѣ сирѣчь наши архиепископи, тъпчжтъ съ крака законитѣ и таинствата на Църквата. И ония, които сж посвоили църковнитѣ имоти, сж нѣколко лица облечени съ священнически характеръ, истина, но които нѣматъ нито вѣра, нито съвѣсть, нито характеръ, человѣци властолюбиви, честолюбиви, вдадени въ сребролюбие и които за интересъ ще направжтъ всекакъвъ видъ лошавини. Като патриаршеский Цариградский синодъ състои отъ такива лица, само посебе си се разумѣва, че и по епархиитѣ се пращатъ епископи въ всичко подобни на тия, които ги пращатъ, и нимъ они продаватъ епархиитѣ за голѣма цѣна. Цѣльта на тия епископи не е да учатъ стадото христово, нито да се грижатъ за неговитѣ духовни нужди, но единственно да събиратъ пари законно и незаконно и да ги пращатъ въ Фенеръ на грцката патриаршия и на своитѣ покровители. Отъ нихъ народътъ не само не получава никаква духовна полза, но още има голѣма вреда веществена и нравственна

и голѣмъ съблазнъ отъ нихното распутно и немонашеско житие. Съ една дума такива епископи сѫ една тежина и една скръбна рана за стадото Христово. Особно търпи отъ това развратно гръцко духовенство наший Българский народъ, защото той нѣма злоба въ сърдцето си и се страхува отъ Бога, и като гръцкото духовенство знае това, то злоупотребява съ простодушието и откровенностьта на този народъ. Единъ отъ най-прочутитѣ въ своето распутне и развратно житие е и нашътъ досегашенъ епископъ, Мелетий. Единадесеть годинъ има откакъ той епископствова, или по̀-добрѣ да речемъ, неистовствова въ нашата епархия, като бѣсенъ вълкъ въ овче стадо. Нѣма грѣхъ, нѣма беззаконие, което той явно или тайно да не е сторилъ. И кой може да опише мерзскитѣ дѣла на това духовно лице, дѣла, съ които мерзостно е хвърлилъ въ умраза истинната Вѣра и високий ѝ характеръ предъ всичкий свѣтъ? Кой може да искаже неговитѣ лоши обичаи, неговитѣ насилия и неговитѣ грабителства? Колко семейства той съвършенно разори, като прави злото съ хиляди средства. Три пѫти ние се оплаквахме на Църквата противъ този влъкъ въ овча кожа, но она не щеше никакъ да ни слуша. Напразно ние ѝ представехме всичкий вредъ, който происходи отъ единъ такъвъ пастирь, напразно ние се мѫчихме да разбудимъ най-малката христиенска ревность и съчувствие въ сърдцата на върховното църковно правителство. То слушаше нашитѣ кървави жалби съ велико хладнокръвие. Тогава ние, за да можемъ да съхранимъ Вѣрата си цѣла и неповредима, както сме ѭ приели отъ предцитѣ си и да запазимъ себе си отъ развратното това гръцко духовенвтво, твърдо рѣшихме да го оставимъ и да се обърнемъ до негово светѣйшество, папа Пия IX, и да го признаемъ него и неговитѣ наслѣдници по апостолското сѣдалище за духовенъ началникъ надъ насъ, по слѣдний начинъ: 1) ние приемаме съпричастието на сѣдалището на св. Петра, върху което Иисусъ Христосъ основа Църквата си, на което е върховно сѣдналъ Пий IX и управлява тая истата Църква Христова. Въ истото време ние истинно вѣрваме, че Пий IX е истинний наслѣдникъ на свети Петра и вѣрваме нашата Въсточна Църква такава, каквато сме ѭ приели отъ светитѣ Отци и отъ светитѣ Веселенски Събори[1]. 2) Ние желаемъ

[1]) Тия изражения сѫ намислени така, за да може да се разумѣе, че подписаннитѣ на прошението вѣрватъ въ всичко, както учи Римската Църква, безъ да подозрѣватъ сами, че казватъ подобно нѣщо.

и слѣдователно молимъ Пия IX да не се направи никакво измѣнение въ обредитѣ (обичаи, тържества и Богослужение) църковни, въ преподаваньето на таинствата, въ състоянието на нашитѣ свещенници и въ езикътъ, по който ще ставатъ църковнитѣ молитви между насъ, който езикъ е старий български или славенский езикъ. 3) Нашата епархия ще се ввѣри на единъ архиепископъ, избранъ по нашитѣ общи желания, на което избиранье ще помолимъ Пия IX да даде своето одобрение. 4) Архиепископътъ и духовенството, които ще управляватъ епархията и енориитѣ, требва да сѫ всички Българе подъ заповѣдьта и покровителството на Пия IX и на наслѣдницитѣ му. 5) Училищата требва да сѫ подъ управлението и грижитѣ на архиепископътъ и на епитропитѣ. Българский езикъ съ народнитѣ си букви ще бѫде всекога главний езикъ и основата на учението на юношеството. Учителитѣ ще се избиратъ отъ архиепископътъ и народътъ. Подъ тоя начинъ молиме ние негово светѣйшество Пия IX да ни приеме въ стадото си и подъ крилата си. Такова е съединението, което искаме съ апостолското сѣдалище, за да могѫтъ и другитѣ наши съотечественници да ни подражаѭтъ и да излѣзятъ отъ подъ властьта на безредното и безсъвѣстно грцко духовенство. Дано Богъ тъй да може да се прослави отъ насъ и отъ всичкитѣ други Българе. Най-послѣ ние молимъ негово светѣйшество Пия IX да приглаcи за наша полза французкото правителство да ни защищава при изрядний нашъ самодържецъ Абдулъ Меджида противъ всеко неправедно притѣснение и гонение, което зломисленното и безсъвѣстно грцко духовенство може да дигне противъ насъ. Най-сетнѣ като сме увѣрени, че нашитѣ покорни молби ще се услишатъ, ние подписваме съ всичко почитание. 12 юлий 1859 г., въ Кукушъ.“ [1]).

Прошението, както вижда читательтъ, носи дата 12 юлий, а слухътъ за подаваньето му се разгласи чакъ въ началото на септемврий. Първото извѣстие за постѫпката на Кукушанетѣ се даде въ дописка изъ Солунъ до французский вѣстникъ Presse d'Orient, която тутакси се обнародва и въ вѣстникъ *България*. Споредъ тая дописка, прошението до папата се подало въ крайтъ на августъ чрезъ началникътъ на лазариститѣ въ Солунъ, Тюррока. Послѣдний, щомъ приелъ про-

[1]) Това прошение е напечатано въ *в. България* отъ 12 септ. 1859 брой 25.

шението, отишълъ въ Кукушъ за да влѣзе въ сбщение съ новата паства на папата и да направи тамъ потребнитѣ распореждания за устройството ѝ. Ако прошението и да носи дата 12 юлий, а Тюррокъ е отишълъ въ Кукушъ въ крайтъ на августъ, требва да се предположи, че на 12 юлий ще е било направено само едно съглашение между миссията въ Солунъ и водачитѣ на Кукушанетѣ, което е било испроводено въ Римъ за одобрение, а прошението се е дѣйствително подало съ всичкитѣ формалности въ крайтъ на августъ, когато е било пристигнало въ Солунъ извѣстие, че папата е съгласенъ да приеме Кукушанетѣ съ условията, които сѫ му били испратени отъ агентитѣ на пропагандата и препорѫчени, като най-сгодни за да се помамятъ Българетѣ да влѣзятъ въ Католическата Църква.

Обръщанието на Кукушанетѣ до папата произведе силно впечатлѣние посредъ православното общество въ Цариградъ. Мълвехѫ се впрочемъ и истинно безпокоехѫ ония преимуществено людье, които разбирахѫ опасностьта и които всекога сѫ имали при сърдце интереситѣ на Православието. Огъньтъ бѣше запаленъ и можеше да обхване всичка България, ако се не вземехѫ во време мѣрки за угасваньето му. Но кой можеше да убѣди Кукушанетѣ да се отвърнѫтъ отъ това, щото бѣхѫ направили? Тая обезанность лежеше, разбира се, най-първо на Солунский митрополитъ, но той бѣше изгубилъ отдавна довѣрието на всичката Полянска паства. При това той не само не можеше самъ да говори на езикътъ ѝ, но и въ всичката му митрополийска областъ не се намираше духовно лице, способно да повлияе съ езикътъ и съ характерътъ си върху заблуденнитѣ и раздразненитѣ жители на Полянската епархия Нѣмаше таквозъ лице и въ всичкий сонмъ на окрестнитѣ митрополити, нѣмаше го и помежду всичкитѣ грѣцки епископи. Българетѣ не вѣрвахѫ вече нито на единъ Гръкъ. По щастие при българската църква въ Цариградъ се намираше вече достоуважавано и способно за тая миссия духовно лице изъ самитѣ Българе, което патриаршията бѣше облекла, ако и не охотно, преди година съ архиерейский санъ. Това лице бѣше, както се сѣща читательтъ, титулярний епископъ при реченната църква Иларионъ Макариополский. Той само можеше, като родолюбивъ Българинъ и достоуважаванъ владика, да има успѣхъ помежду озлобеннитѣ отъ грѣцкото духовенство кукуш-

ски Българе. Патриаршията прибърза прочее да потърси неговитѣ услуги и да го испроводи пò-скоро въ Кукушъ. Като научватъ това, агентитѣ на пропагандата въ Цариградъ вэематъ и тѣ отъ своя страна потребнитѣ мѣрки, за да се даде отпоръ на патриаршеский пратенникъ. Съ тая цѣль отива въ Кукушъ самъ главний началникъ на лазариститѣ, Боре. Преосвещенний Иларионъ могълъ да стигне въ Кукушъ само петнадесеть минути преди папский агентъ. И двамата пратенници тутакси се уловили съ ревность за дѣлото, за което бѣхѫ отишли въ градецътъ. Преосвещенний Иларионъ не се забавилъ да обесни на всичкитѣ пò-първи тамъ Българе, какво ще каже обращението имъ до папата и какви послѣдствия може то да има. Кукушанетѣ му расказали за свое оправдание премногото лошавини, които видѣли отъ грѫцкитѣ владици и упорството, съ което бѣ отблъсвала патриаршията тѣхното справедливо желание, да иматъ Българинъ родомъ и достоенъ архиерей. Тѣ казали най-послѣ, че сѫ готови да се отвърнѫтъ отъ папата, ако Великата Църква имъ испроводи такъвъ архиерей и именно оногози, когото тѣ ѝ бѣхѫ вече искали, т. е. архимандритъ Партения, който бѣше свършилъ курсъ въ Московската духовна академия и който въ това време бѣше учитель въ българското на Фенеръ училище. Преосвещенний Иларионъ увѣрилъ Кукушанетѣ, че се надѣе да може това имъ желание да се испълни, и тутакси писва въ Цариградъ, че, за да се отрекѫтъ Кукушанетѣ отъ папата и удържатъ въ Православната Църква, необходимо е да се даде удовлетворение на предишнята имъ просба, да иматъ за епископъ архимандритъ Партения. Колкото и да не бѣше по волята на патриархътъ и на старцитѣ (герондитѣ) въ Фенеръ да рѫкоположѫтъ за Полянский епископъ архимандритъ Партения, който не бѣше тѣмъ свой человѣкъ, макаръ и да бѣше учителствовалъ въ патриаршеската семинария на островъ Халки, тѣ не можехѫ другояче да сторятъ. Архимандритътъ Партений, като въспитанникъ на Московската духовна академия, бѣше извѣстенъ отъ добра страна и на русското посолство. Поради това послѣдното не се забави да настои да се рѫкоположи той, пó-скоро за Полянски епископъ и да се испроводи часъ пó-напредъ въ Кукушъ. Патриаршията нѣмаше какво да възрази, толкозъ повече че архимандритътъ ако и патриотъ Българинъ, владѣеше добрѣ грѫцкий езикъ и, като бивший учитель на славенский езикъ въ Халкин-

ската семинария, бѣше лице извѣстно и испитано. Партений биде ръкоположенъ на 29 октомврий въ патриаршеский храмъ и подиръ два дни заминѫ за Кукушъ, гдѣто пристигнѫ на 14 ноемврий. Макаръ че въ Кукушъ бѣхѫ навлѣзли вече доста католически калугери и калугерки, но дѣлото на пропагандата, успѣшно сиъвано отъ преосвещ. Илариона, който, за да бди върху интригитѣ на папскитѣ калугери, стоя тамъ до крайтъ на октомврий, се съвършено парализова, слѣдъ като пристигнѫ тамъ желанний отъ жителитѣ Българинъ епископъ. Агентитѣ на пропагандата, като виждахѫ, че се осуетяватъ надѣждитѣ, които тѣ свързвахѫ съ постѫпката на Кукушанетѣ, разгласихѫ два дни слѣдъ рѫкоположението на Партения, че послѣдний билъ пръвъ подалъ на Кукушанетѣ мисъль да се обърнѫтъ до папата; че той билъ на два пѫти съчинявалъ прошението, което Кукушанетѣ испратили до папата, [1]) но тия извѣстия съ нищо се не доказахѫ и могѫтъ слѣдователно да се гледатъ като чиста клевета срѣщу преосвещенний Партения. Латинската пропаганда, както е правила и другадѣ, прибѣгваше и помежду насъ Българетѣ къмъ всекакви интриги, за да сполучи цѣльта си. Правилото: цѣльта оправдава средството, се прилагаше отъ неѭ неизмѣнно и въ България. Партений се намѣри отпослѣ въ много по́-трудно положение, откаквото бѣше предъ рѫкоположението му за Полянский епископъ, но никога не подаде поводъ да се помисли, че той е склоненъ на уния съ Римската Църква.

Планътъ на пропагандата не се постигнѫ. Вмѣсто папски архиепископъ, подъ властьта на когото по легка легка да дойдѫтъ всичкитѣ Българе, въ Кукушъ се настани за православенъ епископъ лице, което желаехѫ жителитѣ му, и за унията съ Римската Църква тамъ вече не ставаше дума. Но примѣрътъ бѣше вече даденъ, опитътъ направенъ. Ползуещи се отъ станѫлото, пропагандата пое открито да проповѣдва чрезъ вѣстникътъ си унията и да доказва нейното удобно осѫщественье. При неустѫпчивостьта на грыцкото църковно началство при раздражението на умоветѣ помежду Българетѣ, което искусно поддържахѫ агентитѣ на папството и за което давахѫ обилна пища постѫпкитѣ на грыцкитѣ владици, примѣрътъ на Кукушанетѣ можеше лесно да намѣри подражатели.

---

[1]) Гл. бр. 32 на в. *България* (23 окт. 1859).

Истина, че нѣкои отъ тогавашнитѣ наши публицисти и защитници на Православието, на брой единъ двама и особенно единътъ отъ тѣхъ (Бурмовъ), неуморно отражавахѫ всичкитѣ удари на пропагандата и раскривахѫ всичкитѣ нейни лукавства и интриги, колкото безстидно и да ги клеветеше и позореше тя, но опасностьта бѣше все пакъ голѣма, толкозъ повече, че мнозина отъ нашитѣ учители предпочетохѫ да си мълчѫтъ, за да не паднѫтъ въ устата на издателитѣ на папский органъ, а други пъкъ имъ се подмилквахѫ и даже имъ исказвахѫ пълно съчувствие. Повърхното и недостаточното образование, което имахѫ повечето отъ нашитѣ учители, ги правеше неспособни да си съставятъ вѣрно понятие за цѣлитѣ на пропагандата и да оцѣнятъ послѣдствията на унията, която се проповѣдваше въ България. Недоученната младежъ, при такъвъ съблазнителенъ примѣръ отъ страна на учителитѣ, се въсхищаваше отъ новата проповѣдь, като отъ нѣщо съвременно, напредничаво и патриотическо. При слабото си религиозно въспитание, тя не само не се възмущаваше отъ всекидневнитѣ нападки и оскърбения които правеше в. *България* на Православната Църква, но намираше едно удоволствие да ги чете, като рѫкоплещеше на издателитѣ му. Повечето отъ учителитѣ и отъ младитѣ бѣхѫ увѣрени, че идеята за унията съ Римската Църква е патриотическа идея и заключава глъбокъ политический смисъль, и отъ душа се смѣехѫ на всички, които ѭ осѫждахѫ, като на рѫждясали и исфирясали глави. Ако при това настроенье на повечето отъ учителитѣ и младитѣ. България имаше тогава настоящето устройство, при което така малко може да се чува гласътъ на благоразумнето и на опитностьта, повечето отъ българскитѣ мѣста щехѫ да се поуниятятъ още въ 1859 година. По щастие, тогива пó-старитѣ и пó-опитнитѣ не бѣхѫ още испуснѫли юздитѣ и не можехѫ да ги испуснѫтъ при редътъ, при правилата, до които се придържаше Турското правителство. Послѣднето, когато желаеше да узнае мнѣнието и расположенията на населенията или кога искаше да имъ внуши нѣкои наставления и съвѣти или да имъ направи нѣкое предложение, не се обрѫщаше къмъ народнитѣ масси; въ такива случаи то диреше всекога пò-първитѣ, пò-личнитѣ и пó-почтеннитѣ хора. Вслѣдствие на това, пó-първий классъ хора, каквито бѣхѫ всичкитѣ пó-заможни и пó-степенни людье, упражнявахѫ пълно влияние въ народътъ. Съ тѣхъ се съглася-

вахѫ и всичкитѣ священници и всичкитѣ по́-опитни и по́-стари хора. Въ тоя классъ хора религията, преданията, вѣковнитѣ тежнения на народътъ имахѫ голѣмъ корень и съхранявахѫ всичката си важность. Благодарение на това щастливо обстоятелство, усилията на латинската пропаганда да отлѫчи нѣкои български епархии отъ Въсточната Православна Църква, отъ Въсточното славенство, за да ги вкара въ турско-латинската орбита противъ Россия и да распокѫса по религията Българский народъ, се впълно осуетихѫ. На распрята съ Гърцитѣ се даде чисто-народно насочвание. Българетѣ требваше да се домогватъ да получатъ правдини по църковно-народното управление не подъ ново име и вѣроисповѣдание, а подъ онова сѫщото, което бѣше имъ дала историята, т. е. като Българе православни, а не като Българе католици или унияти. Таково насочвание, въ противоположность съ западно-католишкото, бѣше не само съгласно съ народното честолюбие, съ народната гордость и честь, но ѝ се налагаше повелително отъ добрѣ разбраний народенъ интересъ. То предовардеше България отъ распокѫсванье, усилваше народното чувство и обезпечваше нейната цѣлость при распадението на Турция.

Пропагандата, естественно, не изгуби надѣждитѣ си, слѣдъ несполуката си въ Кукушъ. Нейната проповѣдь ако и да не хванѫ тамъ корень, тя разбра отъ примѣрътъ на този градъ, че българскитѣ населения нѣматъ нѣкое си особенно отвращение или боязнь отъ папството, и заключи, че като се поработи още и се почака догдѣ се убѣдятъ Българетѣ, че нито патриархътъ, нито правителството ще имъ дадѫтъ онова, което желаехѫ, нейното дѣло може да се увѣнчае съ пъленъ успѣхъ. Тя бѣше увѣрена, че Българетѣ ще се принудятъ да се обърнѫтъ къмъ папата, кога се убѣдятъ отъ времето, че Цариградский патриархъ нѣма да направи нищо за тѣхното удовлетворение. Нейний органъ постоянно твърдеше, че напразно ще чака Българский народъ отъ него възобновенье на иерархията си. Между това гръцкото духовно началство постѫпаше така, като че да искаше да покаже, че агентитѣ на пропагандата право казватъ. Патриархъ Кириллъ бѣше обѣщалъ на ефоритѣ на българската народна църква, по времето на кукушкото движение, че занапредъ въ българскитѣ епархии, които оставатъ безъ архиерей, ще се проваждатъ

владици Българе. Но първий случай, който се представи слѣдъ това, показа, че обѣщанието на негово светѣйшество не било искренно. Презъ декемврий 1859 г. умрѣ Охридский митрополитъ Иоанникий. Живущитѣ въ Цариградъ Охридчане и ефоритѣ на българската църква помолихѫ патриархътъ да назначи, по обѣщанието си, за Охридский митрополитъ единъ Българинъ. Тая молба се повтори наскоро и съ прошение изъ Охрида. На патриахътъ се указахѫ и три уважавани духовни лица, като еднакво приемливи и желаеми отъ епархията. Тѣ бѣхѫ преждебившия Величский митрополитъ, Авксентий, който тогава сѣдѣше безъ епархия въ Цариградъ, Иларионъ Макариополский и архимандритъ Антимъ, тогава учитель въ Халкинската семинария, а отпослѣ Видински митрополитъ и Български Екзархъ. Негово светѣйшество отпърво избѣгваше подъ разни предлози да искаже мисъльта си, а послѣ самото дѣло показа, че той никога не е ималъ на умъ да испълни даденното си обѣщание. За Охридски митрополитъ се назначи пакъ Гръкъ въ лицето на Величский епископъ Мелетия. Охридчанетѣ незабавно протестувахѫ противъ това назначение и помолихѫ съ прошение, което имаше десеть хиляди подписи, то да се отмѣни. Тѣ указвахѫ, че изборътъ на църковното началство е отъ несполучливитѣ, защото Величский епископъ, който е билъ по̀-напредъ протосингелъ на преждебившия Охридский владика, имъ е извѣстенъ отъ лоша страна. Тѣ помолихѫ отново, да се назначи за Охридски митрополитъ единъ отъ горѣпоменѫтитѣ тѣхни кандидати, но молбата имъ се не взе въ внимание. Сѫщо така останѫхѫ безъ внимание и многократнитѣ жалби на Самоковчанетѣ противъ владиката имъ Матея, нареченъ, поради несвѣстнитѣ си дѣла, Дели-Матей. Патриаршията не се съсъгласи да го извади отъ Самоковъ, както молеше епархията. Тя нареди само да не ходи той самъ въ Самоковъ, но да се счита пакъ той Самоковски митрополитъ, а епархията да управя вмѣсто него нѣкой си Паисий, Българинъ истина, но вече извѣстенъ помежду съотечественницитѣ си за недобритѣ си нрави. Самоковската епархия молеше да ѝ се назначи за архипастиръ преосвещенний Авксентий, за когото поменѫхме по̀-горѣ. Неудовлетворени такожде останахѫ и Българетѣ отъ Шумненската епархия, които непристойнитѣ дѣла на архипастирьтъ имъ Венеамина бѣхѫ отдавна извадили изъ търпѣнье.

Заключението, което истичаше отъ упорството, съ което патриархътъ отхвърли и въ тритѣ тия случаи молбитѣ на Българетѣ, бѣше отъ най-прискърбнитѣ. Какво по̀-нататъкъ можеше да се чака отъ него, кога той не испълнява собственнитѣ си обѣщания и кога не отстранява нито такива ненавистни владици, каквито бѣхѫ станѫли за паствитѣ си Самоковский Матей и Шумненский Венеаминъ?

Но като не можеше вече да се очаква нищо добро отъ собственната воля на патриархътъ, като и съборътъ, който бѣше повиканъ да изработи нова наредба за управлението на Цървката, отхвърли толкозъ умѣреннитѣ молби на Българетѣ, ясно бѣше, че ако се не предприемеше нѣщо по́-рѣшително и по́-впечатлително за народътъ, агентитѣ на пропагандата щехѫ съвсѣмъ да го завладѣѭтъ и да го повлекѫтъ подиря си. — Патриотитѣ, привърженци на вѣковнитѣ народни предания и на народното Православно Исповѣдание, требваше сега най-много да напрегнѫтъ силитѣ си, за да намѣрятъ средство да удържатъ съ себе си народътъ. При други обстоятелства можеше се повъзчака и потърпѣ безъ вредъ. Сега бавностьта и недѣятелностьта можехѫ да се истълкуватъ въ най-неблагоприятенъ за исходътъ на дѣлото смисълъ.

На народътъ не можеше вече да се казва, че Великата Църква ще земе въ внимание неговитѣ желания. Дѣлата показахѫ на всички най-ясно, че Гърцитѣ искатъ и за напредъ да продължѫтъ господството си надъ Българетѣ. Единственната надѣжда бѣше правителството. Предполагаше се, че послѣднето не може да презре толкозъ справедливитѣ желания на единъ цѣлъ народъ. Но Султановото правителство, слушахѫ се гласове, като правителство свѣтско и друговѣрно и при това задължено да уважава привилегиитѣ и правдинитѣ на патриарситѣ, не може да насили патриаршията. Догдѣто, казвахѫ тия гласове, Българетѣ припознаватъ патриархътъ за свой религиозенъ началникъ, турското правителство ще го припознава и то за такъвъ тѣхенъ началникъ. Ако Българетѣ нѣмахѫ за основанието на собственна иерархия нужда отъ патриархътъ, т. е. не ищехѫ неговото съгласие, неговото благословение и одобрение, а приготвехѫ сами иерархията си и поищехѫ отъ правителството да ѭ припознае като иерархия за Българский народъ, правителството не щеше да се намѣри въ затруднително положение. Отъ него не щеше да се иска

тогава да се мѣси въ духовнитѣ дѣла на патриаршията, да земе на себе си, така да се рече, духовна власть, да създава иерархия, нѣщо което не би му било въ никой случай възможно. То щеше да има да упражни въ този случай само свѣтската си власть, нѣщо, което никой не може да му въспрети и което му е много лесно да направи.

Въ едно съвѣщание, направено въ началото на мартъ 1860 г. при българската църква на Фенеръ, между Илариона Макариополский, Т. Ст. Бурмовъ и Хр. Тъпчилеща, които имахѫ тогава най-голѣмо влияние върху ходътъ и насочването на въпросътъ, това умозаключение се припозна за основателно. Тогава пакъ се рѣши между тѣхъ, че тая мисъль, която се подмѣтнѫ и въ прошението, което се подаде на Султановото правителство въ крайтъ на мартъ, требва да се развие съ най-голѣмата ясность. Българский народъ, рече се въ това совѣщание, требва да обеви и прогласи, че не припознава вече Цариградский патриархъ за свой духовенъ началникъ, не счита за свои архипастири и владици гръцкитѣ архиереи и не може да ги счита за такива по религиозната си съвѣсть и по учението на Вѣрата, която той исповѣдва, че той ги отхвърля всичкитѣ, като нечестивци и че той припознава за свои архипастири и истински архиереи само народнитѣ си архиереи. Дѣлата и животътъ на гръцкото високо духовенство, достоосѫдни сами въ себе си, давахѫ широко каноническо основание за такава присѫда надъ него. Да се покаже, че споредъ църковнитѣ канони, споредъ учението въобще на Вѣрата, гръцкитѣ архиереи незаслуженно носехѫ архиерейский санъ и безосновно се считахѫ отци и пастири на Христовото стадо, а особенно по отношение къмъ Българетѣ, които тѣ разнообразно притѣснявахѫ и озлобявахѫ, бѣше необходимо потребно. Брошурата *Българетѣ и високото гръцко духовенство*, написана отъ Т. Ст. Бурмовъ, която се напечата първо отдѣлно, а послѣ и въ Българскитѣ Книжици, отговори на тая потребность. Тя обесни новата фаза, въ която влѣзваше расправата на Българетѣ съ гръцкото високо духовенство и която знаменателно се откри съ непоменуванието въ българската църква името на патриархътъ на връхъ Великденъ презъ 1860 год. Въ нея говорехѫ цариградскитѣ Българе на вънншнитѣ си съотечественници. Тѣ имъ обеснявахѫ въ нея, защо се въспротивихѫ, да се помене името на патриархътъ при велик-

денската служба и защо преставатъ вече да припознаватъ патриархътъ и всичкитѣ други владици за архипастири. Като излагаше пó-главнитѣ обвинения срѣщу гръцкото високо духовенство, брошурата правеше слѣдующето заключение, което е въ сѫщото време въззвание къмъ всичкитѣ Българе да подражаѭтъ примѣрътъ на цариградскитѣ си еднородци:

„Като напълно разбрахме и зехме въ внимание тѣзи и други разни злоупотребения, тѣзи противни на християнското учение, еретически и безбожнически постѫпки на гръцкий патриархъ и на гръцкитѣ владици, ние еднодушно рѣшихме, съгласно съ цьрковнитѣ закони, да не ги припознаваме вече за священноначалници, като осѫдени и исхвърлени отъ духовний чинъ и отъ самата Цьрква, съ силата на Божественнитѣ и Отечески закони. Ние се отричаме отъ тѣхъ, ние ги отхвърляме, за да увардимъ светостьта и достолѣпието на Православието, за да се утвърди чинъ и редъ въ цьрковнитѣ ни дѣла, по Съборнитѣ правила. Тъй ни заповѣдва Православната Вѣра, тъй постѫпили нѣкога и нашитѣ предци, както свидѣтелствова предисловието на една кормча книга, та си съставили независима отъ гръцкий патриархъ иерархия, макаръ нравитѣ на гръцкото високо духовенство и да не сѫ били тогава до толкозъ лоши и заблуждението му толкозъ голѣмо, колкото сега. Тъй постѫпили, казваме, нашитѣ предци, тъй требва и ние да постѫпиме, ако почитаме светостьта на Вѣрата си и слушаме Апостолското учение, което дума: *ако ние или ангелъ отъ небето ви благовѣсти пó-вече отколкото ви благовѣстихме, да бѫде анаѳема* (Галат. I, 8). Ние, както е на всички извѣстно, сме имали патриарси и патриаршии. Това право, що сме имали, на никого не сме го дали и никой не може да ни го отнеме съ правда, като се е припознавало то толкозъ време отъ православни патриарси и владици и като сѫ го одобрявали презъ нѣколко вѣкове толкова славни оттомански царе. То си е наше и на наши владици, честни и добродѣтелни, благочестиви, учени и послушни на султановото правителство требва да се връчи, като, споредъ изложеннитѣ религиозни причини, гръцкитѣ владици не могѫтъ да бѫдѫтъ намъ духовни началници и като слѣдователно сѫ безъ право да ни иматъ подъ духовното си управление. Таквизи български владици си и сега имаме нѣколцина, и тѣхъ като припознаваме за истински православни епископи съ

учение, животъ и чувства таквизи, каквито заповѣдватъ апостолскитѣ, съборнитѣ и отечески правила, тѣмъ ще се повинуваме въ духовнитѣ си дѣла, а грѫцкий Цариградский патриархъ и грѫцкитѣ владици, които ни разорили патриаршията и тъпчѫтъ и насъ и Вѣрата ни, не припознаваме за нищо, нито почитаме, като еретици симонисти и исхвърлени отъ духовний чинъ и отъ Цѫрквата по светитѣ цѫрковни правила.

„Не се съмнѣваме, че и другитѣ наши еднородци, като душевно смѫтени отъ гнусното поведение на фанариотскитѣ владици, както свидѣтелствоватъ многото имъ жалби и протести противъ тѣхъ, сѫ съгласни съ тѣзи наши чувства, защото е извѣстна всекиму тѣхната любовь къмъ чистотата и светостьта на нашата Вѣра и защото и тѣ желаѭтъ да ѭ освободимъ отъ тъпканье, което сѫ ѝ толкозъ недостойно до сега правили грѫцкитѣ владици. Всичкитѣ Българе добрѣ знаѭтъ високата царска воля да не притѣснява никой никого да си исповѣда вѣрата другояче откакто му заповѣдватъ нейнитѣ правила и съвѣстьта му и сѫ твърдо увѣрени, че ще приематъ въ тъзи работа благосклонното покровителство на негово императорско величество султанътъ, великодушний ни самодържецъ, и че императорското правителство ще прибърза да удовлетвори нашитѣ справедливи искания, възбудени отъ желание да се опазятъ небутнѫти канонитѣ на нашата Вѣра, толкова пò-скоро, колкото пò-скоро види, че му се заявятъ сѫщитѣ искания съ едно общо съгласие отъ всичкитѣ областни наши съотечественници. Нашитѣ народни архиереи, които имаме въ столицата, както е всекиму извѣстно, иматъ право, по цѫрковнитѣ правила, да рѫкополагатъ епископи, гдѣто е потребно, като имъ се заеви желание за това и имъ се представятъ хора отъ нашъ родъ съ чиста и непорочна съвѣсть, съ прилично учение и съ подобаѭще благочестие. Съ този начинъ като си наредимъ *благообразно и по чину* цѫрковнитѣ дѣла и освободимъ Вѣрата си отъ тъпканье, ние ще да въсхвалимъ съ чиста съвѣсть и съ сърдечно успокоение всеблагаго Бога, който ни е далъ съвѣсть и разумъ благодатию Св. Духа своего да възобновимъ достолѣпната наша иерархия, и съвъкупно ще възблагодаримъ съ радостни и топли чувства благоутробнѣйшаго нашего царя, султанъ Абдулъ-Меджида, който

иска всичкитѣ му поданни да иматъ еднаква свобода и невъзбранно да си исповѣдватъ вѣрата по законитѣ й. Аминъ".

Този езикъ бѣше негли прекаленъ, но съ него само можеше да се удържи въ рѫцѣтѣ на привърженницитѣ на Православието народътъ и да се парализуватъ дѣйствията на пропагандата. Исхвърлението имената на гръцкитѣ иерарси изъ църковнитѣ молитви съ заявенье, че Българский народъ не ги припознава за владици и ги отритва за всекога отъ себе си, смути мнозина въ православний миръ, но се оказа спасително за Православието помежду Българетѣ. То даде найголѣма рельефность на девиза, който се принудихѫ да напишѫтъ на знамето си защитницитѣ на Православието, посредъ опасноститѣ, които създаваше пропагандата съ непрестаннитѣ си интриги и които увеличваше упорството на висшето гръцко духовенство. Този девизъ бѣше: *Православна българска иерахия, независима нито отъ папа, нито отъ патриархъ.*

ГЛАВА III.

Непоменуваньето името на Патриархътъ въ българската църква въ Цариградъ по заевенье отъ народътъ и замѣненьето многолѣтствието за него съ многолѣтствие за султанътъ. — Причинитѣ на това замѣнение. — Благосклонното отнасенье на Портата къмъ тая постѫпка на Българетѣ. — Впечатлѣнието, произведено отъ нея посредъ Гърцитѣ. — Иларионъ Макариополский виканъ за обеснение въ патриаршеский синодъ. — Свещенодѣйствованье на българското духовенство въ Цариградъ безъ зачитанье патриаршията и нейнитѣ наредби. — Служенье Литургия отъ Илариона безъ патриаршеско разрѣшение въ качеството му на самостоятеленъ бълг. архиепископъ. — Преждебившний Велешский митрополитъ, Авксентий, като вторий представитель послѣ Илариона на българската подновенна самостоятелна иерархия. — Примѣрътъ на цариградскитѣ Българе, послѣдванъ отъ еднородцитѣ имъ въ провинцията. — Прошенията, подавани на Портата и адресситѣ, испращани Илариону по този случай. — Състоянието на Цариградската патриаршия. — Отставката на патриархътъ Кирилла. — Възобновенье борбата между привърженцитѣ и противницитѣ на новитѣ наредби за управлението на патриаршията. — Наредбата за избиранието патриархътъ, потвърдена отъ Портата и испратена въ патриаршията. — Нейнитѣ отличителни чърти. — Препирни помежду двѣтѣ партии, по поводъ на нейното приспособенье и тѣхнитѣ взаимни обвинения. — Отлаганье свикваньето на избирателното събрание по причина на тия препирни. — Първото засѣдание на това събрание и кандидатитѣ за патриаршеската катедра. — Старанието на синодалнитѣ старци да се не избере за патриархъ Антимъ Куталианосъ. — Избиранието за патриархъ Кизичский митрополитъ Иоакима. — Отричанието на Българетѣ отъ участие въ избиранието патриархътъ. — Расположението на умоветѣ между Българетѣ до и подиръ избиранието патриархътъ. — Рѣшението на Портата за разгледванье българский въпросъ отъ смѣсенна коммиссия съ предварително условие Българетѣ да отидѫтъ да се поклонятъ на патриархътъ. — Лошото впечатлѣние, произведено между Българетѣ отъ това предварително условие. — Опасноститѣ отъ неговото испълнение посредъ борбата съ латинската пропаганда. — Разнообразнитѣ приеми на тая пропаганда за поколебанье умоветѣ на Българетѣ въ полза на уния съ Римската Църква. — Отпорътъ срещу нея отъ народний лагерь. — Крайното немарение и хладнокръвие на Гърцитѣ нарещѫ опасноститѣ отъ пропагандата. — Благоприятнитѣ дѣйствия на Турското правителство въ нейна полза. — Прошение, подадено на Портата отъ Българетѣ посредъ неблагоприятнитѣ за тѣхното желание признаци. — Усугубенье старанията на пропагандата да извлече полза отъ лошото състояние на българското народно дѣло.

Рѣшението̀ да се заеви тържественно, че Бълг. народъ отхвърля властьта на Цариградский патриархъ, до което дойдохѫ, както поменѫхме въ предидущата глава, трима отъ най-влиятелнитѣ въ насочваньето ходътъ на распрята лица, не се подложи на разглежданье въ съвѣтътъ на по̀-първитѣ людье между цариградскитѣ Българе, както ставаше всекога, кога се касаеше да се направи една по̀-важна стѫпка по на-

родно-църковнитѣ работи. Знаеше се, че нѣкои отъ тия людье, като считахѫ за по̀-първо дѣло направата на почнѫтий вече въ столицата голѣмъ храмъ, за напредъкътъ на който, по тѣхно мнѣние, бѣше необходимо да се поддържатъ добри отношения съ патриаршията, ще се въспротивятъ на такова рѣшително расѫсванье вързкитѣ съ неѭ, и не ще може да се земе едно формално постановенье за него въ съвѣтътъ. Нѣмаше пакъ и съмнѣнье, че намисленното заевенье ще се прокара успѣшно и безъ такова постановенье, защото частно нѣкои и други отъ по̀-влиятелнитѣ хора се посветихѫ предварително въ планътъ и се придумахѫ да го приематъ. Двамата първенци Българе Хр. П. Тъпчилеща и Х-жи Ник. Минчоглу, които се евявахѫ по онова време предъ турскитѣ държавници п͏особенно предъ извѣстний Аали Паша по българското дѣло и които бѣхѫ удобрили планътъ за демонстриранье противъ патриархътъ, се наехѫ да отговарятъ за него предъ правителството. Иларионъ Макариополский, съгласието на когото бѣше незбѣжното условие за испълнението на този планъ, стоеше твърдо за него, макаръ и да знаеше, че всичката отговорность въ очитѣ на патриаршията ще падне върху му. Въ сѫщото време първий по̀-силенъ гласъ отмежду защитницитѣ на Православието бѣше се произнесълъ, такожде както казахме вече, въ полза на планътъ. Всичкитѣ прочее необходими за прокарваньето му елементи бѣхѫ на лице. Отъ страна на множеството или народътъ не можеше да има препятствие. Отъ онова безотчетно благоговѣние, което възбуждаше нѣкога си името на Великата Църква въ простодушнитѣ Българе, не бѣ вече останѫло никакъвъ почти слѣдъ, подиръ псувнитѣ и гавреньето, на които отъ двѣ години насамъ бѣше предметъ въ печатътъ всичкото висше гръцко духовенство. Агентитѣ на католическата пропаганда друго не желаехѫ, освѣнъ да видятъ часъ по̀-напредъ единъ такъвъ скандалъ въ средата на православнитѣ Българе, какъвто щеше да бѫде исхвърлението отъ църковнитѣ молитви името на патриархътъ по заявенье и настояванье отъ страна на събранний въ църквата народъ въ на̀й-тържественний и знаменитъ християнский праздникъ. Тѣхното сѫдѣйствие бѣше прочее отъ на̀й-ревностнитѣ. Въ деньтъ 3 априлий 1860 год., първий день на пасхата презъ тая година, когато бѣше нагласено да стане шумната демонстрация противъ Цариградский патриархъ,

бѣхѫ дошли въ българската църква на Фенеръ, освѣнъ дѣйствително набожнитѣ хорица, още и всички ония, на които сърдцето, по тая или оная причина, бѣше вече отдавна престанѫло да се сгрѣва отъ огъньтъ на благочестието и които, вслѣдствие на това, бѣхѫ се вече предали въ рѫцѣтѣ на пропагандата, едни по своекористни видове, а други по легкомислие и вѣрвание на нейнитѣ лъстиви увѣрения и обѣщания. Тѣзи людье съ нетърпѣние, разумѣва се, чакахѫ минутата, когато, по установенний редъ, имаше да се прогласи многолѣтствие за Вселенский патриархъ, на Литургията, която извършваше Илярионъ Макариополский, за да протестуватъ колкото се може по̀-громко срѣщу несправедливостьта на висшата гръцка църковна власть спрямо Българский народъ и да спрѫтъ възнасеньето името на патриархътъ. Многолѣтствието за патриархътъ се възглашава, както е извѣстно, при архиерейското служенье слѣдъ испѣваньето трисвятое, което бива преди четеньето Апостолътъ. На Великдень, както и въ други нѣкои велики праздници, вмѣсто Трисвятое, както се знае, се пѣе: *Елици во Христа крестистеся.* Когато прочее се испѣ тая пѣсень и диаконътъ изговори първитѣ думи на многолѣтствието: *Святѣйшему Кириллу*, нѣколко обърнѫти къмъ него, по предварителний сговоръ, гласове изъ средата на хо̀рата отъ реченната категория го внезапно спрехѫ съ забѣлежванье, че не бива вече да се поменува името на патриархътъ. Това се подтвърди малко по-малко отъ всичкий събранъ въ църквата народъ, слѣдъ което послѣдва единъ видъ кратко совѣщанье между черкуващитѣ се, отъ което се видѣ, че наистиннѫ всички единогласно одобряватъ да се не поменува вече името на патриархътъ и че искатъ вмѣсто него да се помене името на султанътъ. Съгласието така констатирано, вмѣсто многолѣтствието за патриархътъ, се испѣ едно многолѣтствие за султанътъ. На първоначинателитѣ и водачитѣ бѣше добрѣ извѣстно, че таквазъ постѫпка, каквото исхвърленьето името на патриархътъ въ една църква, стояща въ собственната негова епархия до самий му престолъ, е нарушение на неговитѣ припознати и утвърдени съ множество султански фирмани правдини и че патриархътъ, на когото властьта се пазеше още въ всичката ѝ пълнота, ще поиска отъ гражданската власть да се исправи станѫлото безчиние и да се накажѫтъ виновнитѣ. До тогава за съпротивление на неговата власть за без-

поредки и смущения въ църковно отношение посредъ подчиненнитѣ нему християне се наказвахѫ, по неговата дума, не само духовни, но и мирски лица. Отъ друга страна турскитѣ държавници стоехѫ по онова време още много високо наспротивъ българскитѣ първи хора, щото послѣднитѣ да могѫтъ въ продължителна бесѣда съ тѣхъ охолно да се расправятъ за станѫлото въ бълг. църква нарушение на правдинитѣ на патриархътъ. Гърцитѣ имахѫ и въ това отношение преимущество надъ българетѣ. Освѣнъ патриархътъ и синодалнитѣ владици, които по самото си положение можехѫ много по̀лесно и по̀-свободно да се виждатъ и се обесняватъ съ министритѣ и сановницитѣ на Високата Порта, отколкото скромнитѣ и боязливитѣ български чорбажии, мнозина отъ мирянетѣ Гърци бѣхѫ, било по службата и положението си, било по други причини, тѣсно познати съ високопоставеннитѣ Турци. При таквизи отношения на Българетѣ и Гърцитѣ къмъ турскитѣ министри и влиятелни голѣмци, при силата на патриаршескитѣ правдини и привилегии, отвѣтственнитѣ предъ правителството български първенци не можехѫ да не се страхуватъ да ги не сполѣти нѣкое зло за незачитанието утвърденний въ църквата редъ и нарушение правдинитѣ на патриархътъ. Изискваше се прочее да се представи постѫпката не само като слѣдствие на едно народно незадоволство срѣщу патриархътъ, но въ истото време да се потули тя съ изявление глѫбоки чувства на благодарность и на преданность къмъ султанътъ, щото правителството да се принуди, волею неволею, да погледне на работата снисходително. Ето защо се намисли да се испѣе многолѣтствие султану вмѣсто установенното отъ Църквата многолѣтствие за патриархътъ. Макаръ че, по учението на Апостолътъ, молитвата за владѣющий царь е задължителна, но въ българскитѣ църкви не бѣше обичай до тогава да се възнася нито молитва, нито многолѣтствие за султанътъ. Страхътъ, да не падне върху имъ гнѣвътъ на правителството за постѫпката противъ патриархътъ, накара Българетѣ да отстѫпятъ отъ сѫществовавши до тогава обичай.

Многолѣтствието за султанътъ, съ което се замѣсти многолѣтствието, установено за патриархътъ, бѣше слѣднето:

„Многолѣтна да сотворитъ Господь Богъ державнѣйшаго, тишайшаго и благодѣтелнѣйшаго нашего царя султанъ Абдулъ-

Меджида ефендимисъ. Господи сохрани его на многая лѣта". [1])

Слѣдъ като се испѣ това многолѣтствие, Литургията се продължи пó-нататъкъ, но, когато слѣдъ освещението дароветѣ требваше, по църковний редъ, да се възгласи отъ самий служащъ архиерей името на патриархътъ, Иларионъ Макариополский споменѫ „Всякое епископство православныхъ", споредъ както е обичай, кога служи архиепископъ, който не зависи отъ друга църковна власть. Това той направи, не само защото народътъ отново заеви да се не споменува вече името на патриархътъ, но и защото требваше да се покаже, че въ неговото лице се възстановява вече древнята българска самостоятелна църковна иерархия.

Слѣдъ литургията, пѣвцитѣ испѣхѫ слѣдната пѣсень въ честь и похвала Султану:

Веселися, нашъ народъ,
Бога прославяй
И за мирний свой животъ
Царя благодаряй.
Боже, царя съхрани,
Подари му дълги дни,
Славно да живѣй
Султанъ Меджидъ,
Абдулъ Меджидъ.
Даръ Божественъ тя огрѣ,
Отъ успокоение
Простота се спрѣ,
Тръгна на учение.
Боже! Царя съхрани и проч.
Чаканий онзи часъ
Дойде като станѫ
Любомѫдръ царь надъ насъ,
Мѫжъ Меджидъ Султанъ.
Боже, царя съхрани и проч.
Като мѣсецъ въ полунощь,
Той съ правда грѣе,
Ако има нѣкой лошъ,
Отъ страхъ се люлѣе.
Боже, царя съхрани и проч.
Съ голѣмъ той вика гласъ,
Ревность да распаля
За учение въвъ насъ,
Пакъ насъ да похваля.
Боже, царя съхрани и проч,

---

[1]) Глед. в. „България", година II, стр. 35, 103.

Много годинъ живъ бѫди,
Царю силний, славний,
Вишний да благослови
Трона ти държавний.
Боже! Царя съхрани и проч. [1])

За пó-вѣрно ограждение отъ всекакво претълкованье постѫпката, станѫла противъ патриархътъ, пѣвцитѣ, по распореждание отъ главатаритѣ, пѣхѫ тая пѣсень, цѣлъ почти день, на балконътъ на бълг. метохъ. По пладне, въ сѫщий день когато, както е извѣстно, се събира народътъ въ църквата за така нареченното второ Въскресение и се извършва вечерня съ четенье Евангелието на разни езици, нѣкои си млади, насъскани отъ агентитѣ на латинската пропаганда, поискахѫ, като за нова демонстрация, да се не чете Евангелието на грецки, нѣщо което имъ се не отказа, но което и не привлече особенно внимание. [2])

Презъ деньтъ двамата горѣспоменѫти чорбажии, съ съгласието на които станѫ демонстрацията, ходихѫ да съобщатъ на Високата Порта за станѫлото и се върнѫхѫ успокоени, че министритѣ не ги смъмрали, а напротивъ ги слушали съ засмѣно лице. Излѣзваше, че и Портата и Българетѣ бѣхѫ еднакво доволни отъ извършенното, макаръ че причинитѣ на това доволство не бѣхѫ едни и сѫщитѣ за едната и за другата страна. Не пò-малко се радвахѫ, обаче, и агентитѣ на латинската пропаганда. Българетѣ се радвахѫ, защото мислехѫ, че очакванията имъ ще се сбѫднѫтъ, че Портата не ще ги принуди да се подчинятъ на патриархътъ, а ще припознае собственната имъ иерархия. Портата бѣше пакъ доволна, защото се откриваше переспектива за смутни въ Православно-въсточната Църква, послѣдствията на които ще бѫдѫтъ расклащанието на тая Църква и негли отстѫпанието на Българетѣ отъ Православието, а чрезъ това и намаленнето на русското влияние посредъ християнското население на империята. Радостьта на агентитѣ на пропагандата истичаше отъ голѣмий шансъ, който имахѫ за успѣхъ.

Станѫлата на връхъ Великдень въ българската църква постѫпка развълнува Грецитѣ. Тѣхнитѣ патрици, владици и

[1]) В. „България“ год. II, стр. 35. „Български Книжици“, книжка първа за априлий 1860.
[2]) В. „България“ год. II, стр. 5.

първеници се разлутахѫ тутакси по посолствата и по капиитѣ, да подготвятъ и нагласятъ на всекждѣ умоветѣ противъ Българетѣ. На едни мѣста тѣ представехѫ тая постѫпка, като плодъ на русски подбуждания и интриги, а на други ѭ изваждахѫ като дѣйствие отъ враждебнитѣ на Православието пропаганди, гдѣ както понасеше. Помежду Българетѣ тогава бѣше се даже разнесълъ слухъ, че нѣкои отъ Гърцитѣ, помежду другото, рапортували на Високата Порта, че българскитѣ пѣвци пѣли не Султану многолѣтствие, а на Русский императоръ, и то въ посолството, въ което били уштъ нарочно испратени за това до тридесеть ученици. [1]) Този слухъ се до толкозъ считаше тогава за истински, щото лицата, избрани тогава изъ средата на народътъ за привременни представители по църковния въпросъ, се принудихѫ да го опровергаватъ въ в. „България". [2])

Отъ грьцкий печатъ, на който тогава главенъ представитель бѣше вѣстникъ *Βυζαντίς*, се виждаше ясно за всекиго, че Гърцитѣ гледахѫ на великденската постѫпка на Българетѣ не само като на нарушение на църковнитѣ канони, не само като на нащърбение на каноническата власть на патриархътъ, но и като на посегнованье върху правата на самия „Ромейский" народъ. Цариградъ е епархия на Вселенский патриархъ, а по църковнитѣ правила единъ епископъ не бива да свещеннодѣйствова въ епархията на другиго, безъ да има за това позволението и благословението му. Цариградский епископъ е още и глава на епископитѣ и митрополититѣ отъ подвластната на Цариградский престолъ область, и всекий отъ тѣхъ требва, съгласно съ съборнитѣ постановления, да поменува името му при Богослужението. Поради това въ Цариградъ е обичай, щото както отвънъ дошлитѣ епархиални владици, така и епископитѣ, които сѫ назначени за първостоятели при нѣкоя цариградска църква, да зематъ разрѣшение отъ патриархътъ не само кога ще извършѭтъ Литургия, но и кога ще пожелаѭтъ да присѫтствуватъ при Богослужението, стоещи въ владичский тронъ, наметнѫти съ мантия.

Иларионъ Макариополский, отъ като не възнесе името на патриархътъ въ Литургията на Великдень и откато поменѫ, като началникъ на афтокефална Църква „Всекое епископство

---

[1]) „Бълг. Книжици" книжка първа за априлъ 1860, стр. 103.
[2]) В. „България" год. II, стр. 52.

православныхъ", не поиска още патриаршеското разрѣшение за стоението си на тронътъ съ архиерейска мантия въ слѣдующий день. Въ очитѣ на Гърцитѣ това бѣше не просто едно нарушение канонитѣ, но явно диганье глава на единъ епископъ противъ каноническото му началство. Патриархътъ не искаше да знае, че исхвърленьето името му въ българската църква бѣше направено по желание на събранний въ нея народъ, че то бѣше изражение на негодованье за незачитаньето правата на законнитѣ желания на Българский народъ. Въ неговитѣ очи тука имаше само нарушение на канонитѣ и възмущение на единъ отъ подчиненнитѣ му епископи. За това той свика на 9 априлий синодътъ и повика въ него Илариона, за да даде отговоръ за дѣйствията си. Българский епископъ се направи на боленъ и не отиде въ синодътъ. Патриархътъ го повика слѣдъ три четире дни отново. Тозъ пѫть Иларионъ се рѣши да се представи въ синодътъ. Попитанъ отъ патриархътъ за причината на противоканоническата си постѫпка, той далъ обеснение, че се е принудилъ да се съобрази съ желанието на народътъ, за да го упази въ Православната Църква. „Българский народъ е твърдѣ недоволенъ отъ Великата Църква, казалъ повиканий на сѫдъ епископъ, за гдѣто тя не взе въ внимание неговитѣ желания, и е опасно пропагандитѣ да се не въсползоватъ съ това негово недоволство и го откѫснѫтъ отъ Православието. За да не стане това, а още и като немогѫ да спрѫ вълнението, азъ требваше до една извѣстна степень да се увождамъ по течението, защото съ този само начинъ ще можехъ да запазѭ влиянието си помежду еднородцитѣ си, въ интересътъ на Православието". Синодътъ не се убѣдилъ, че Иларионъ говори сѫщата истина. Той го подозрѣлъ, че хитрува, и за това поискалъ отъ него настоятелно да се постарае да вразуми съ съвѣтитѣ си народътъ и да не допуща за напредъ подобни безчинства въ повѣренната му църква. Иларионъ казалъ, че е съвѣтвалъ народътъ и пакъ ще го съвѣтва, но не се надѣе да има успѣхъ. Той помолилъ синодалнитѣ владици да зематъ и тѣ на себе си трудъ да поучатъ народътъ, понеже всички иматъ пребивание почти до самата българска църква и могѫтъ, когато пожелаѭтъ, да му дадѫтъ наставленията си. Синодътъ разбралъ отъ това, че е безполезно да се чака исправление на станѫлото отъ самий епископъ на

българската църква. За това патриархътъ поиска съ такрирь (писменно представление) отъ Високата Порта да се накаже виновний архиерей. [1]) Въ пò-напрешни времена Портата веднага щеше да даде слѣдствие на патриаршеский такрирь, и Илarionъ на часътъ щеше да бѫде испратенъ въ кулата на нѣкой отдалеченъ мънастирь. Но едно че времената бѣхѫ вече се измѣнили, а друго, — и то е главното, — че турскитѣ държавници си бѣхѫ турили на умътъ да използоватъ отношенията на Българитѣ къмъ патриаршията, такрирьтъ на патриаршията останѫ безъ дѣйствие.

Усмихванията, съ които посрѣщнѫхѫ министритѣ на Портата расказътъ на българскитѣ първенци за станѫлото на Великдень въ българската църква, безсилието, въ което се оказа патриаршията насрѣща постѫпката на Българетѣ, дадохѫ поводъ на послѣднитѣ да вѣрватъ все пò-вече и пò вече, че сѫ въ пѫтьтъ на испълнението на желанията си, че тѣхната иерархия, съ Илариона Макариополский на чело, ще се утвърди и припознае. Духовенството на българската църква дѣйствоваше прочее отъ день на день пó-смѣло. Поповетѣ хванѫхѫ да вѣнчаватъ и кръщаватъ, безъ да обрѫщатъ нито най-малкото внимание на заведеннитѣ въ Цариградъ поредки и обичаи, споредъ които вулата за вѣнчавание се зема отъ патриаршията, а самото вѣнчаванье или кръщавание става съ съгласието на свещенницитѣ отъ енорията, гдѣто живѣе женихътъ или родителитѣ на дѣтето. Отъ българска гледна точка се мислеше, че да се продължава варденьето на тѣзи поредки ще рече да се припознава още властьта на патриаршията надъ Българетѣ и да се подкопава свещенноначалството на собственната Българска Църква, което се провъзгласи на Великдень. Иларионъ Макриополский, ако и да не раздѣлеше впълно оптимизмътъ, който преобладаваше тогава посредъ Българетѣ, и се страхуваше, че негли патриаршията ще сполучи да го испрати, както и пò-преди, на заточение, и сега негли за всекога, даваше такожде на свѣтътъ отъ време на време да разбере, че българската иерархия е подновена и че той се счита за прѣвъ нейнъ пред-

---

[1]) „Бълг. Книж.“ (кн. първа за 1860). В. „България“ год. II, стр. 50, 52. Ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς διορισθείσης ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς 21 φεβρουαρ. 1864 πρός διαφώτησιν τοῦ Βουλγαρικοῦ Ζητήματος. Стр. 15.

ставитель. Освѣнъ като не искаше вече отъ патриаршията благословенье за стоеньето си на владический тронъ съ мантия при Богослужението въ църквата, той наскоро, а именно на 24 априлий, се рѣши и да служи безъ нейно разрѣшенье, прѣстѫпление необикновенно голѣмо въ очитѣ на гръцкитѣ владици отъ страна на единъ подчиненъ патриарху епископъ. Народътъ отдавно желаеше да види слѣдъ великденската демонстрация Илариона, че служи пакъ въ църквата, като че да се увѣри, че наистиннѫ въ неговото лице се установява самостоятелно българско свещенноначалство. Мислеше се, че ако самото българско духовенство, самитѣ представители на българската подновена иерархия показватъ съ дѣйствията си, че считатъ провъзгласенното българско самостоятелно свещенноначалство за законно, не само Турцитѣ, но и цѣлъ свѣтъ, по легка легка, ще признае това свещенноначалство. Да се образува и поддържа такова мнѣние работеше обаче и пропагандата, която смѣташе, че колкото повече се разобщава Българската Църква отъ патриаршията, толкова по много се отваря пѫть за осѫществяньето нейний кроежъ.

Илариона увѣщавахѫ нѣкои да служи на Гергевдень като на голѣмъ праздникъ, когато имаше да се събере народъ въ българската църква отъ всичкитѣ махали и краища на столицата. Но едно малко нерасположение усили колебанията на ново провъзгласенний българский свещенноначалникъ, и службата на Гергевдень не станѫ. На другий день, въ недѣля, Иларионъ поуздравѣ, та се поободри и рѣши да служи. Народътъ, който отново бѣше се стекълъ въ голѣмо множество, като видѣ, че новонареченний българский свещенноначалникъ невъзбранно извършва Богослужението въ качеството си на независимъ глава на народната Българска Църква, вкуси отново радостьта на надѣждата, че потъпканнитѣ български права ще се възстановятъ. [1])

Службата, извършена на 24 априлий отъ Илариона безъ патриаршеското благословенье, побуди негово светѣйшество да поднови постѫпкитѣ си предъ Високата Порта за усмиреннето на българский епископъ. Патриархътъ испроводи, по този случай, до надлежний турский министръ новъ такрирь, въ който настояваше да се наложи на Илариона заслуженното на-

---

[1]) „Бълг. Книж.“, кн. вт. за априлий 1860, стр. 117.

казание. Но Портата не намѣри и тозпжть за благословно да уважи ходатайството му. [1])

Провъзгласенната българска самостоятелна иерархия имаше освѣнъ Илариона още единъ вѣренъ представитель въ лицето на бившиий Велешский митрополитъ, Авксентия, който, подобно Илариону, се рѣши да се отложи отъ патриаршията и да излѣзе на челото на новата българска иерархия. Авксентий бѣше человѣкъ съ монашеско образование и въспитание, каквито се даватъ въ Рилский мънастирь, отъ братията на който бѣше излѣзълъ. Той бѣше достигнжлъ архиерейски санъ, преди още да се подигне българо-гръцката распря, при слѣднитѣ обстоятелства. Когато билъ монахъ презъ 1830 — 1835 въ Рилский мънастирь, той се понравилъ по пъргавината си на тогавашний Кюстендилский владика, гъркътъ Артемия, който дохождалъ лѣтно време за расходка въ мънастирьтъ. Артемий задържалъ младий монахъ при себе си и го направилъ дяконъ. Авксентий слугувалъ вѣрно и усърдно на господаря си владика. Артемий, като виждалъ тая вѣрность и усърдие, му показвалъ все по́вече и по̀вече довѣрие и най-послѣ му предалъ въ ржцѣтѣ всичкото си домакинство. Между това, Авксентий се отличилъ въ архиерейский домъ не съ едно само честно и усърдно слугуванье. Съ любознателностьта и съ трудолюбието си той могълъ такожде полегка-легка да изучи отъ владиката и неговитѣ хора още и гръцкий езикъ. Отъ всичко това на Артемия дошло на умътъ да повѣри епархията на вѣрний си и честний дяконъ Българинъ, а самъ да отиде да живѣе въ Цариградъ, на кждѣто, освѣнъ старитѣ му привички и въспоминания, го теглили удобствата и приятноститѣ на столичний животъ, за които е въздишалъ въ малкий и скроменъ българский градецъ. Епархията интересувала гръцкий владика само като помѣстье (чифликъ), което давало добри доходи. Авксентий билъ испитанъ вече, че е добъръ и вѣренъ икономъ и че по́-добрѣ и отъ самий владика митрополитъ ще събира доходитѣ отъ епархията и управлява домакинството на архиерейский домъ. Чрезъ приятелитѣ си въ столицата, Артемий сполучилъ да земе отъ патриаршията одобрение за привожданье въ испълнение мисъльта си, и ето Авксентий единъ день нечаканно се произвожда въ епископ-

[1]) Тамже.

ский санъ и приема въ управление Кюстендилската епархия, като викарий на Артемия, който скоро послѣ това заминува за Цариградъ. Епископътъ Българинъ управлявалъ близо до 10 годинъ епархията, като внаселъ всека година, споредъ собственнитѣ му думи, по двѣ хиляди турски лири на Артемия, сумма немаловажна, най-паче въ онова време. Но Авксентий е събиралъ отъ епархията повече отъ двѣ хиляди лири въ годината, защото той проваждалъ на Артемия тая сумма, слѣдъ като покривалъ, освѣнъ своитѣ лични разноски, още разноскитѣ на дяконитѣ си и на всичкий архиерейский домъ. Слѣдъ десеть годинъ управляванье Кюстендилската епархия, Авксентий билъ премѣстенъ въ Мостаръ за Герцеговинский владика, гдѣто се намиралъ сѫщо около десеть годинъ, подиръ което билъ назначенъ митрополитъ за Велесъ съ порѫченье да управлява въ истото време и сосѣдната Кюстендилска епархия и да провожда доходитѣ на напрешния неинъ владика Артемия, който бѣше произведенъ за Александрийский патриархъ, но като се не прие за такъвзи отъ жителитѣ на Александрия и отъ Египетското правителство, бѣше останѫлъ безъ епархия. Още като се бѣ поканилъ за този постъ отъ Вселенската патриаршия, която искаше да предаде празната Александрийска катедра на свой кандидатъ безъ да пита александрийскитѣ християне, Артемий, като предполагаше, че този планъ може да не се сполучи, се бѣ условилъ съ патриаршията, че ако Александрийцитѣ го не приематъ, той ще има пакъ занапредъ въ негово си распорежданье Кюстендилската епархия. Предположението на Артемия се сбѫдна. Слѣдъ като се той наименова въ Цариградъ за Александрийский патриархъ, Египетското правителство, съгласно съ желанието на александрийскитѣ християне, възрази, че намѣсванието на Вселенската патриаршия въ дѣлата на Александрийската Църква е противно на обичаитѣ и несъобразно съ каноническата самостоятелность на послѣдната. Артемий, слѣдъ като не можѐ да отиде въ Александрия, остана да живѣе, както и по-напредъ, въ Цариградъ съ титулътъ бившний патриархъ Александрийский и получаваше архиерейскитѣ доходи на Кюстендилската епархия, които му събираше и испращаше Велешкий митрополитъ Авксентий. На Авксентия бѣше обѣщано, че като умре Артемий, той ще бѫде назначенъ Кюстендилски митрополитъ. Слѣдъ смъртьта обаче на Артемия, Кюстендил-

ската епархия се вржчи пакъ на единъ Гъркъ, а Авксентий се назначи за Диррахийски митрополитъ, безъ да се попита предварително, приема ли това ново назначение, или не приема. Учуденъ отъ тая постжпка на патриаршията, Авксентий дохожда въ Цариградъ и заевява, че той не приема новото си назначение. На основание на това негово заявление, патриаршията назначава другъ единъ владика за Дурацо, а Авксентий остава безъ епархия. Това бѣше кждѣ 1859 година. Понеже назначението на Авксентия за Диррахийски митрополитъ бѣ станжло безъ неговото предварително съгласие и понеже той бѣше формално заявилъ, че го не приема, той и не искаше да се нарича бившій Диррахийскій митрополитъ, споредъ както го титулуваше патриаршията по сжществующій обичай, а се викаше самъ и подписваше бившій Велешскій митрополитъ до самата си смърть, макаръ че това бѣше несъобразно съ наредбитѣ на патриаршията и съ общеприетитѣ обичаи.

Авксентий, като се съгласи да се тури на чело на новопрогласенната българска самостоятелна иерархия заедно съ Илариона, не се оскърби или поне съ нищо не показа, че се оскърбява за гдѣто, слѣдъ отхвърленьето патриаршеската власть, священноначалникъ, т. е. патриархъ на Българската Църква се прогласи не той, а Иларионъ, макаръ че послѣдний бѣше тогава само единъ титуляренъ епископъ безъ епархия, а той Авксентий бѣше старъ митрополитъ, който бѣ управлявалъ повече отъ двадесеть годинъ разни епархии. Напротивъ той даде примѣръ на рѣдка скромность и търпѣние, като устжпваше първото мѣсто на Илариона и при Богослужението, колчимъ се случваше да священнодѣйствоватъ и двамата наедно. Истина че Иларионъ го превъсхождаше по умътъ и образованието си, но много ли сж онѣзи, които се прекланятъ прѣдъ това превъсходство и доброволно устжпватъ зарадъ него на по̀-млади отъ тѣхъ въ чиноначалието своето старшинство?

Авксентий, ако и стоещъ на вторий планъ въ новата фаза, въ която влѣзе българо-гърцката распря слѣдъ великденската постжпка на цариградскитѣ Българе, показа обаче съ дѣйствията си, че приема да носи еднаква отговорность съ Илариона. Той съзнаваше правотата на българското дѣло въ всичката му пълнота и като человѣкъ, който е ималъ случай да изучи отблизо духътъ и стремленията на гръцкото духовенство, бѣше убѣденъ, че послѣднето доброволно никога не ще

се съгласи да припознае самостоятелна иерархия за Българский народъ. Поради това той пригърнѫ новото народно движение отъ всичкото си сърдце и на Петдесетница служи Литургия въ българската на Фенеръ църква безъ патриаршеско позволение съ въсторгъ и благоговѣние, каквито може да вдъхва само една чиста и спокойна совѣсть. [1])

Великденската постѫпка на цариградскитѣ Българе послужи примѣръ за подражание на живущитѣ въ провинцията еднородци тѣхни. Послѣднитѣ, едни слѣдъ други, исхвърлихѫ отъ църквитѣ си имената на мѣстнитѣ грцки владици и ги замѣстихѫ съ името на султанътъ. На много мѣста това се извърши въ праздникътъ на Светитѣ Просвѣтители славенски, Кирилла и Меѳодия. Съ исхвърленьето имената на грцкитѣ владици и отричаньето отъ патриархътъ се прогласяваше на всекждѣ за священноначалникъ на Българската Църква Иларионъ Макариополский. За огражденье срѣщу преслѣдванье отъ страна на владицитѣ се поменуваше, по примѣрътъ на цариградскитѣ Българе, името на султанътъ и се пѣеше горѣприведенното многолѣтствие: „Веселися нашъ народъ“. [2])

Забѣлежително е че къмъ това движение се присъединихѫ и нѣкои отъ грцкитѣ владици, като виждахѫ, че Портата е равнодушна къмъ такриритѣ на патриаршията и че послѣднята не може да направи да се почита нейната власть. За такъвъ се показа най-първо Софийский митрополитъ Гедеонъ, който бѣше се съгласилъ да се поменува името на Илариона вмѣсто името на патриархътъ и заявилъ, че ще се води въ всичко по желанията на мѣстната българска община. Още повече. Като извършвалъ на 29 юний (Петровдень) Божественната Литургия, Гедеонъ самъ произнесълъ многолѣтствие Българскому священноначалнику съ думитѣ: *Ἱλαρίωνος τοῦ ἱεράρχου πάσης Βουγλαρίας πολλά τά ἔτη.* Пѣвцитѣ заедно съ всичкий народъ въстърженно испѣли въ отговоръ на тия негови думи, по български: „многая му лѣта Илариону, Българскому священноначалнику.“[3]) Слѣдъ нѣколко време обаче Гедеонъ се усъмнѣва въ успѣхътъ на българското дѣло и се помѣтнова отъ обѣщанията, които бѣ далъ на паствата си,

[1]) В. „България“, година II, стр. 135.

[2]) В. „България“ год. II, стр. 104, 106, 123, 130, 131, 156, 157, 163, 166, 179, 180.

[3]) „Бълг. книжици“, книжка първа за юлий 1860, стр. 70. В. „България“ год. II, стр. 189.

когато му се показваше, че Българетѣ ще добиѭтъ освобождението си отъ патриаршията, и се надѣеше, че като върви по водата имъ, той ще може да се задържи и за напредъ митрополитъ въ София.[1]) Че нѣкои отъ гръцкитѣ владици бѣхѫ готови на радо сърдце да пригърнѭтъ правото дѣло на Българетѣ, ако бѣхѫ увѣрени, че послѣднитѣ ще сполучатъ въ желанията си, за това още по̀-убѣдително говори примѣрътъ на Пловдивский митрополитъ, Паисия, който по такава сѫщо смѣтка се присъедини къмъ Българетѣ и имъ останѫ вѣренъ до самата си смърть.

Като исхвърлехѫ изъ църковнитѣ молитви имената на гръцкитѣ владици и провъзгласявахѫ за свое священноначалство, вмѣсто патриаршията, началството на българската въ Цариградъ църква въ лицето на Илариона, нашитѣ съотечественници, подсѣтвани отъ Цариградъ и по подражанье едни на други, заевявахѫ разобщението си съ гръцкото духовенство и прогласеньето своята народна иерархия още и предъ правителството на Високата Порта. За такова заевенье имъ даде добъръ случай и пѫтуваньето на великий везирь, Мехмедъ Кабрѫзлѫ паша отъ Цариградъ до Нишъ, което той бѣше предприелъ, по поводъ на една окрѫжна нота отъ русский министръ на външнитѣ дѣла, князя Горчакова, до подписавшитѣ Парижский миръ европейски държави. Въ тая нота се указваше, че христиенетѣ въ Европейска Турция, вопреки обѣщаннитѣ въ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 г. реформи и облегчения, се онеправдаватъ и притѣсняватъ, както и по̀-напредъ, и се искаше да се напомнятъ на Портата нейнитѣ задължения. Тая стѫпка на императорский Русский кабинетъ сочеше да докара работата до едно испитванье състоянието на христиенетѣ въ Турската Империя отъ страна на петьтѣ велики държави. За да не стане това, Англия и Франция, тогавашнитѣ вѣрни съюзници на Турция, посъвѣтвахѫ султановото правителство да побърза то само да испита състоянието на подвластнитѣ нему христиене и така да се не даде възможность на едно външно намѣсванье въ вѫтрешнитѣ дѣла на държавата. Съ тая цѣль султанътъ назначи везирь Мехмедъ Кѫбрѫзли паша, комуто порѫча незабавно да отиде въ Румелия т. е. Европейска Турция, за да разгледа състоянието на под-

---

[1]) В. „България“ година II, стр. 189. 316.

данницитѣ му и, ако се намѣрятъ злоупотребления отъ страна на властитѣ, да накаже виновницитѣ имъ. Злоупотребленията бѣхѫ най-много ставали въ Нишско. За това везирьтъ отиде право въ Нишъ. На отиванье и връщанье нему му се дадохѫ отъ християнетѣ на мѣстата, презъ които заминѫ, прошения, въ които се исказвахѫ нуждитѣ, желанията и оплакванията имъ. Българетѣ почти на всекѫдѣ се оплакахѫ между другото, отъ гръцкитѣ владици и молихѫ правителството да ги освободи отъ тѣхното господство и имъ припознае собственната иерархия.[1]) Нашитѣ еднородци отъ мѣстата, презъ които не лежеше пѫтьтъ на везирьтъ, испроводихѫ по другъ начинъ прошения въ истий разумъ.

Независимо отъ прошенията, които се отправехѫ отъ окрѫжията, Българетѣ се ползовахѫ и отъ всеки случай да искажѫтъ на султановото правителство желанията и молбитѣ си за потвърдение и припознаванье тѣхната подновена иерархия. Така търговцитѣ Българе, които се бѣхѫ събрали на Узунджовский панаиръ презъ септемврий 1860 г. отъ всичкитѣ краища, гдѣто живѣе Българский народъ, не пропустихѫ този случай безъ да испратятъ на името на султанътъ едно прошение, като отъ страна на всичкий народъ, за да покажѫтъ, че не петь-шесть души сѫ възбудили въпросътъ за Българска иерархия, както казвахѫ Гърцитѣ, но че това е общо желание на всичкитѣ Българе и че всичкитѣ едногласно молятъ негово величество да припознае народното българско священноначалство въ лицето на преосвещеннаго Илариона. Въ това прошение сѫ турени около 750 подписа на Българе отъ 32 града.[2])

Като испровождахѫ такива прошения до правителството, нашитѣ еднородци, едни слѣдъ други, отправехѫ въ сѫщото време до преосвещеннаго Илариона адресси, въ които му заѣвявахѫ, че се отричатъ отъ гръцкий Цариградский патриархъ, че прекѫсватъ всеко сношение съ него и съ проводенитѣ отъ него владици и че се подчиняватъ на началството на българската въ Цариградъ църква, на което бѣше той представитель. Въ тѣзи адресси Иларионъ се нерѣдко титулу-

---

[1]) „Български Книжици", кн. първа за юний 1860, стр. 32, 33. В. „България", год. II, стр. 186, 2,9.

[2]) В. „България" год. II, стр. 413.

ваше, като Цариградский патриархъ, *всесветѣйший.*[1]) Тѣ бѣхѫ съставени по-вече по слѣдний образецъ, който имъ се испрати отъ Цариградъ:

„Високопреосвещеннѣйший владико, милостивѣйший архипастирю и отче! Послѣ смиренното и покорно цѣлование светата ви десница, ние долоподписанитѣ жители (еди-кои) прихождаме да ви извѣстимъ съ настоящето си, че и насъ, както и другитѣ наши еднородци, Цариградский патриаршеский престолъ, който е съ интриги потъпкалъ народната ни иерархия въпреки църковнитѣ закони, е отдавна накаралъ съ разнообразнитѣ си злоупотребления и престѫпвания на законитѣ да мислимъ за избавлението си отъ него, но догдѣ на Божественний Промисълъ не било угодно да опредѣли особенно за това време, ние продължавахме да охкаме подъ притѣснителната му власть. Сега като се научихме ненадѣйно за отречението отъ реченний престолъ, което торжественно направили нашитѣ еднородци въ Цариградъ, съ радость се отрекохме и ние отъ богоумразната власть на гръцкото духовенство, като исхвърлихме изъ църковнитѣ си молитви името на патриархътъ и на проводенний отъ него архиерей, на мѣстото на които турихме да се молимъ за благоденствието на чадолюбивѣйший царь нашъ, султанъ Абдулъ Меджида, и за ваше високопреосвещенство, като за църковенъ нашъ началникъ. За тази наша постѫпка ние извѣстихме честното правителство съ особенни махзари (прошения), съ които го и молимъ да припознае за наше духовно началство онова, което нашата съвѣсть, сѫобразно съ законитѣ на Вѣрата, ни кара да припознаваме, сиречь църковното настоятелство при българската наша народна църква въ Цариградъ, която считаме за истинна наша духовна майка. Това и вамъ, високопреосвещеннѣйший владико, извѣстяваме и подтвърждаваме съ нашитѣ подписи и печати, че ние на драго сърдце отъ сега нататькъ имаме да припознаваме за църковно началство началството при българската наша народна църква, отъ което се и обевяваме зависими, споредъ както искатъ законитѣ на нашата Вѣра, и до него ще се обръщаме за всичкитѣ си религиозни нужди и дѣла. Това наше общо писмо ви дава право да дѣйствовате, като пълномощенъ отъ наша страна, за утвърдение отъ високото

[1]) В. „България" год. II, стр. 333, 404.

правителство нашата зависимость отъ църковното началство на реченната църква въ Цариградъ и за припознаваньето отъ него подновенната наша иерархия. Надѣеще се, че не ще ни оставите безъ отеческий вашъ отговоръ на това наше писмо, оставаме смиренни ваши во Христѣ чада".[1])

Тия адресси, заедно съ прошенията, отправени до Високата Порта, насърдчавахѫ Илариона посредъ неизвѣстностьта и съмнѣнието, и той отъ време на време се рѣшаваше да извръшва дѣйствия на истинский български самостоятеленъ свещенноначалникъ. Така, кога жителитѣ на Балчикъ, които бѣхѫ вече заевили, че се отхвърлятъ отъ Гръцката патриаршия и не припознаватъ испроводенний отъ неѭ владика за свой архипастирь, го помолихѫ да имъ рѫкоположи единъ свещенникъ, Иларионъ испълни молбата имъ. Рѫкоположението биде извършено въ българската църква въ Цариградъ, и попътъ си отиде благополучно въ Балчикъ да попува, като всеки другъ попъ.[2])

Новото движение на Българетѣ срѣщу Цариградската патриаршия завари послѣдната въ едно разнебитено състояние. Распритѣ, които се бѣхѫ породили помежду по̀-главнитѣ владици и първенцитѣ міряне относително новитѣ наредби, които се разисквахѫ и одобрихѫ въ така нареченний отъ Гърцитѣ народенъ съборъ, не бѣхѫ още утихнѫли. Уставътъ, изработенъ отъ този съборъ, не бѣше още утвърденъ отъ Портата. Недоволната отъ него партия интригуваше да се не утвърди, а другата се мѫчеше да осуети нейнитѣ интриги. И двѣтѣ партии се гонехѫ една друга съ ожесточение. Патриархъ Кириллъ, който бѣше предсѣдатель на реченний съборъ и се стараеше да държи една срѣднина помежду двѣтѣ спорещи страни, не угоди нито на едната, нито на другата. Отекченъ отъ труднощитѣ, съ които имаше да се бори и които се увеличихѫ съ новото движение на Българетѣ, упрекаванъ и отъ двѣтѣ партии въ слабость и бездѣйствие, той наскоро слѣдъ великденската постѫпка на цариградскитѣ Българе науми да си даде оставката. Но Портата не бързаше да ѭ приеме, понеже искаше да има време да разгледа и утвърди изработенний отъ съборътъ уставъ, щото изборътъ на преемникътъ му

---

[1]) В. „България" год. II, стр. 234, 247. „Български Книжици", книга първа за юлий 1860, стр. 69—70.

[2]) „Български Книжици", книга втора за юний 1860, стр. 52.

да стане не по старитѣ, а по новитѣ наредби. Най-послѣ, когато новоизработенний уставъ бѣше вече и прегледанъ, тя обеви патриарху, при неговото ново настояванье за уволнение, че той може да си даде, по установенний редъ, оставката, нѣщо, което светѣйший Кириллъ и направи на 11 май. При всичко това Портата пакъ не прибърза да отговори, по обичайтъ, съ буюрултия, че оставката на патриархътъ е приета и че требва да се назначи единъ патриаршески намѣстникъ, догдѣ се избере новъ патриахъ. Преди да испроводи таквази буюрултия, Портата се погрижи да се допълни главата отъ новий уставъ за избиранието на патриархътъ съ нѣкои постановения, които да даватъ ручателство на правителството, че избранний патриархъ не ще бѫде отъ неугоднитѣ нему лица. Министрътъ на вънишнитѣ дѣла, отъ когото зависеше тогава департаментътъ на исповѣданията, освѣнъ мусулманското, повика на 6-й юний нѣколко отъ владицитѣ и първенцитѣ гърци и имъ каза, че понеже патриархътъ требва да се ползова съ довѣрието на правителството, требва да се постанови въ уставътъ, че правителството прегледва каталогътъ на кандидатитѣ за патриаршеский престолъ, преди окончателното избрание, и заличава имената на онѣзи отъ тѣхъ, които се не ползоватъ съ неговото довѣрие. Министрътъ имъ препорѫчилъ прочее да свикатъ на засѣдание членоветѣ на съборътъ, който изработи новий уставъ, за да разгледатъ неговото предложение. Това обстоятелство стреснѫ отново противницитѣ на новоизработеннитѣ наредби, които бѣхѫ се малко посмълчели, като гледахѫ, че за тия наредби се не говори много. Тѣ се заловихѫ отново да работятъ срѣщу туреньето имъ въ испълнение. Понеже така нареченнитѣ геронди бѣхѫ, както поменѫхме въ втората глава, распратени по епархиитѣ си, а пакъ тѣ бѣхѫ душата на опозицията срѣщу тия наредби, то тѣхнитѣ единомисленници въ Цариградъ, като чухѫ, че ще се свика отново съборътъ, не оставихѫ небутнѫтъ камъкъ за да направятъ да се повикатъ за участие въ съборътъ и герондитѣ. Послѣднитѣ, ненаучени да сѫ далечь отъ дѣлата, мрѣхѫ да се върнѫтъ часъ напредъ въ Цариградъ, особенно като имаше да се избира новъ патриархъ и всекий отъ тѣхъ желаеше ако не самъ да сѣдне на патриаршеский престолъ, то поне да види покаченъ на него приятельтъ си. Въпросътъ за избиранието бѫдущий патриархъ бѣше разигралъ и останѫлитѣ

въ Цариградъ владици, членове на синодътъ. „Печално е, казваше единъ грьцкий вѣстникъ, да гледаме тѣзи архиереи да кръстосватъ всекидневно пѫтищата и да ходятъ по различни мѣста и най-паче по чуждитѣ посолства съ цѣль да интригуватъ да се изберать за патриаршеската катедра, или пакъ да проповѣдватъ, подъ предлогъ че не могѫтъ сами избра патриархъ, че е нужда да се повикатъ и честнитѣ геронди. Вѣстникътъ като укоряваше тия владици за интригитѣ имъ, осѫждаше и патриархътъ за недѣятелностьта му. Но владицитѣ привърженци на герондитѣ и противници на новоизработеннитѣ наредби не сполучихѫ въ домогателствата си. Съборътъ държѐ засѣдание безъ тѣхъ и одобри предложението на министрътъ за предварително преглеждвание отъ правителството каталогътъ на кандидатитѣ. Той постанови обаче, при това, че, като ще се прегледва отъ правителството каталогътъ на кандидатитѣ, избранний за патриаршеската катедра ще заема постътъ си безъ да чака утвърждението си отъ Портата, споредъ както е било обичай до тогава.[1])

Така допълнена, главата отъ устзвътъ за избранието на патриархътъ се утвърди отъ Високата Порта и се испрати въ патриаршията. Скоро слѣдъ това, а именно на 5-й юний, се съобщи на патриархътъ, че той е вече освободенъ отъ патриаршний постъ. Въ истий день патриархъ Кириллъ свиква по този случай архиереитѣ и, като се прости съ тѣхъ, остави патреаршеский домъ. Забѣлежително е, че единъ отъ синодалнитѣ архиереи, а именно Никейский Иоанникий, въ отговоръ на прощалната рѣчь на негово светѣйшество, си позволилъ да обърне нѣколко тежки думи срѣщу него, като казалъ, че Църквата била доведена по времето на неговото патриаршество въ плачевно състояние. Види се, че Никейский митрополитъ е искалъ съ това порицание насрѣщѫ патриархътъ въ часътъ, когато послѣдний бѣше вече безсиленъ, да се препорѫчи на общото внимаие, като ревнитель за славата и за величието на престолътъ, защото слѣдъ това той се одобри за патриаршеский намѣстникъ до избиранието на бѫдѫщий патриархъ. Три дни слѣдъ като остави патриаршията светѣйший Кириллъ, а именно на 8 юлий, архиереитѣ се събрахѫ да чуѭтъ султанский приказъ за неговото отстранение отъ

[1]) „Български Книжици“, книжка втора за май 1860 стр. 12 и кн първа за юний 1860 г. стр. 34, 35.

престолътъ и да разгледатъ и утвърденната отъ Портата глава на новий уставъ за изборътъ на патриархътъ. Тѣ намѣрихѫ въ тая глава нѣкои неприемлеми, споредъ тѣхно мнѣние, измѣнения и рѣшихѫ да се направи на Портата бѣлежка за тѣхъ, а така и да се постанови, че патриархътъ се припознава отъ правителството, щомъ стане избранието му, преди да иде той да се представи на министритѣ, нѣщо, което бѣше рѣшилъ преди малко и съборътъ, но което Портата не взе въ внимание. Слѣдъ това тѣ пристѫпихѫ да изберать патриаршеский намѣстникъ, нѣщо, което извършихѫ слѣдъ много карания и препирни помежду си.[1])

Споредъ новата наредба, требваше преди всичко патриаршеский намѣстникъ да прикани подвластнитѣ на престолътъ архиереи да означи всекий отъ тѣхъ въ запечатанъ бюлетинъ, кое лице счита достойно да сѣдне на патриаршеската катедра. Това требваше да стане въ разстояние на четиредесеть и единъ день, откакъ се упразни патриаршеский престолъ. Слѣдъ изминаваньето на този срокъ, требваше да се състави въ Цариградъ едно избирателно събрание, въ съставътъ на което имаше да влѣзятъ, 1) членоветѣ на синодътъ и другитѣ епархиални архиереи, които би се случайно намѣрили въ столицата, 2) мірскитѣ членове на така нареченний смѣсенъ съвѣтъ при патриаршията, 3) представителитѣ на двадесеть и осемь отъ по́-извѣстнитѣ и по́-голѣмитѣ епархии, 4) капу-кехаитѣ (агентитѣ) на Влашко, Молдова и Сърбия, 5) Самосский князь, ако се намира въ столицата, 6) трима отъ патриаршескитѣ чиновници, логотетътъ и двама други, 7) троица отъ по́-старитѣ имперски сановници, имащи първъ и вторъ чинъ, 8) двама отъ находещитѣ се въ военна служба съ полковнический чинъ и трима отъ гражданскитѣ чиновници на държавата, 9) четирма отъ ученитѣ, които сѫ най-извѣстни, 10) петима отъ търговцитѣ, 11) единъ отъ сарафитѣ, 12) десеть души отъ еснафитѣ и 13) двама отъ енорнитѣ на Цариградъ и на Босфорътъ. Избирателното събрание имаше да распечата испратеннитѣ отъ архиереитѣ бюлетини, да запише имената на показаннитѣ въ тѣхъ кандидати и да прибави и други, които би се одобрили отъ една третина на членоветѣ му. Каталогътъ на всичкитѣ така записанни кандидати треб-

---

[1]) „Български Книжици", книга първа за юлий 1860. Стр. 66.

ваше да се представи на Портата, която имаше да изличи неугоднитѣ ней лица, ако би да има такива, и да го върне назадъ, послѣ което събранието требваше да избере съ тайно гласоподаванье трима отъ незаличеннитѣ кандидати. Отъ тия трима кандидати архиереитѣ имаше, слѣдъ призованье Святаго Духа, да изберѫтъ, съ тайно гласоподаванье и по вишегласие, въ присѫтствието на всичкитѣ членове на събранието, едного, който требваше да се прогласи за патриархъ.

Портата отъ най-напредъ утвърди отъ новий уставъ само главата за избранието патриархътъ, колкото да послужи при предстоявшето избрание преемникъ на светѣйший Кирилла, а другитѣ части удържа, за да ги разгледа и обмисли въ по̀-нататашно време. Намѣстникътъ отправи поканителнитѣ до архиереитѣ писма, тутакси слѣдъ като се испрати въ патриаршията утвърденната отъ Портата нова наредба за изборътъ на патриархътъ, но взаимната вражда и недовѣрието на двѣтѣ противни една на друга партии не само се не прекѫснѫ, но като че сѫ още по̀-вече усили, когато се пристѫпи до приспособеньето на новий уставъ. Наскоро слѣдъ като се избра патриаршеский намѣстникъ, привърженцитѣ на уставътъ поискахѫ да се нареди една коммисия отъ двѣ духовни и двѣ мірски лица, която да надзирава за правилното приспособенье на новата наредба относително изборътъ на патриархътъ. Двѣтѣ мірски лица требваше, споредъ тѣхъ, да се зематъ измежду членоветѣ на съборътъ, който изработи новий уставъ, защото имаше съмнѣние, че архиереитѣ, които изобщо бѣхѫ противни на този уставъ, не ще го приспособятъ добросъвѣстно при избиранието патриархътъ.

Намѣстникътъ и синодътъ отпърво одобрихѫ това искание, но послѣ се помѣтнѫхѫ. Тѣ намѣрили, подиръ едно ново съвѣщание, че не требва да се допущатъ мірянетѣ да се мѣсятъ въ дѣлата на Цървата. Помѣтнованието имъ огорчи членоветѣ на съборътъ, но понеже исканьето имъ не бѣше предвидѣно въ уставътъ, тѣ не можехѫ да настоятъ за испълнението му. Намѣстникътъ възражаваше, че не му е възможно да испълни нѣща, за които нѣма нито постановенье въ уставътъ, нито нѣкое особенно распорежданье отъ Портата. Членоветѣ на съборътъ се видѣхѫ принудени да се ограничѫтъ съ единъ протестъ, който публикувахѫ въ вѣстницитѣ. Този документъ съдържаше горчиви за висшето гърцко духовенство истини. Той е

необоримо свидѣтелство за справедливостьта на оплакванията на Българетѣ срѣщу грѣцкитѣ владици, като подписанъ отъ такива авторитетни и ползоващи се съ общо уважение между Гърцитѣ лица, каквито бѣхѫ членоветѣ на съборътъ, който изработи новий уставъ. Поради това той заслужва особенно внимание. Той бѣ адресуванъ на името на патриаршеский намѣстникъ и съставенъ въ слѣднитѣ думи:

„Отвѣтственностьта на ваше преосвещенство е голѣма въ сегашнитѣ смѫтни времена. Отъ васъ ще се иска отчетъ за доброто или лошото управление на народнитѣ и църковни дѣла. За това и вамъ излагаме онова, което е потребно да го чуете и кажете и на другитѣ членове на иерархията, които сѫ около васъ. Систематическото пренебрежение на священнитѣ църковни правила и страшнитѣ злоупотребления, които се извършватъ отъ много вече годинъ насамъ, достигнѫхѫ да расклатятъ религиознитѣ убѣждения на чедата на светата Православна Църква и да подкопаѭтъ почитанието имъ къмъ священний клиръ. До Великата Църква сѫ дохождали едно слѣдъ друго много оплаквания, а така и на правителството сѫ се подавали непрестанно жалби, но никога не е ставала грижа за коренното имъ премахванье, и рѣдко на тѣзи жалби се е давало успокоително за народътъ рѣшение, защото да се защити онзи, който очевидно е виновенъ, се е считало, както се и до сега още дума, *братолюбива обезанность на святителско вгстрадание.* Отъ премногото зло правителството се принуди да заповѣла да се състави привременний народенъ съборъ. Той требваше да направи голѣми трудове, като имаше да се бори съ послѣдователитѣ на една пълна съ злоупотребления система, но съ Божията помощь той свърши дѣлото си. Сега требва да се приспособи наредбата за избранието на патриархътъ. Отъ добрий успѣхъ на това дѣло ще зависи бѫдущето на Ромейский народъ, и намѣстникътъ, който може много да повлияе върху избранието на патриархътъ, ще принесе голѣма полза, ако улови добрий пѫть. Ние членоветѣ на съборътъ не рачихме да се препираме за избранието намѣстникътъ, което си присвоихѫ тукъ находещитѣ се архиереи, като не го мислехме за важно, но за сѫщественно нѣщо считаме да се назвачатъ двѣ мiрски лица отъ членоветѣ на привременний съборъ, които да наблюдаватъ за приспособеньето на утвърденний вече уставъ. Вие се съгласихте на това

предложение заедно съ всичкитѣ архиереи, но не го испълнихте. Ваше преосвещенство казвате, че за да го испълните, требва да имате една особенна за това заповѣдь отъ правителството, а пакъ приехте безъ такава заповѣдь за членове на синодътъ лица, които нѣматъ право на това. И други несъгласни съ безпристрастието нѣща можехѫ да се намѣрятъ у васъ, ако да се потърсехѫ. При такъвъ ходъ на работитѣ управлението на народнитѣ дѣла, отъ една отрана, и приложението на новата наредба за избранието патриархътъ отъ друга, като се намиратъ въ рѫцѣтѣ на архиереитѣ, надѣждитѣ на народътъ нѣматъ крѣпка основа. За това ние слагаме отъ себе си отговорностьта за послѣдствията, но си запазваме правото да защитимъ народнитѣ интереси въ всичко, което е извършено или има да се извърши отъ ваше преосвещенство и отъ архиереитѣ произволно".[1])

Владицитѣ — противници на новитѣ наредби отговорихѫ на този протестъ съ една брошура, въ която се доказваше, че членоветѣ на съборътъ сѫ самозванци, защото послѣдний е билъ вече растуренъ; че изработеннитѣ отъ този съборъ наредби, за да иматъ законна сила, требва да се одобрятъ отъ патриаршията и отъ народътъ, нѣщо което нѣма да стане. Сегашното потресение на Църквата, казва по̀-нататъкъ авторътъ на брошурата, е дѣло на малцина нѣкои міряне и духовни, които, привлекохѫ на страната си патриархътъ и се въсползовахѫ съ простотата на представителитѣ отъ провинцията, потъпкахѫ правдинитѣ на народътъ и узаконихѫ наредби, каквито повечето понасятъ на личнитѣ имъ интереси. Тия сѫщитѣ малцина людье сега се згматъ да представятъ всичкий народъ и да управятъ дѣлата му.

Вслѣдствие на тая борба помежду двѣтѣ партии, свикваньето на избирателното събрание, което требваше да стане слѣдъ 41 день отъ деньтъ на отставката на патриархътъ, т. е. на 17 августъ, се отложи. Въ съставътъ на избирателното събрание имаше, както видѣхме по-горѣ, да влѣзятъ мірски лица отъ различни категории, отъ държавнитѣ и патриаршески чиновници, отъ ученитѣ и прочее. Тия лица требваше да се укажѫтъ отъ патриаршията поименно. При взаимното недовѣрие на двѣтѣ партии, това не можеше така лесно да стане. При

---

[1]) „Бъл. Книжици", кн. втора за юлий 1860, стр. 81, 82

това находещитѣ се по онова време въ Цариградъ архиереи бѣхѫ повечето лица, които бѣхѫ дошли въ столицата, повикани отъ патриаршията да отговарятъ на подигнатитѣ противъ тѣхъ обвинения. А пъкъ, споредъ отдавнашний обичай, архиереитѣ които би се случайно намѣрили въ Цариградъ, участвоватъ въ засѣданията на синодътъ. Породи се въпросъ, требвали и подсѫдимитѣ архиереи да участвоватъ въ избранието патриархътъ. Новий уставъ за избранието патриархътъ дава това право на всичкитѣ архиереи, които би се случайно намѣрили въ Цариградъ, така сѫщо каквото и на членоветѣ на синодътъ. Привърженцитѣ на новитѣ наредби нѣмахѫ никакво довѣрие къмъ подсѫдимитѣ архиереи. Противницитѣ имъ обаче намѣрихѫ интересъ да защищаватъ послѣднитѣ въ този случай. По едно време бѣше се рѣшило въ патриаршията да се състави синодътъ само отъ архиереи, които не сѫ подсѫдими, но това рѣшение не се прокара и испълни. Между това по случай че ще се избира патриархѫтъ, Портата даде позволение да се върнѫтъ въ Цариградъ всичкитѣ архиереи — геронди, които ако и да бѣхѫ отдалечени отъ Цариградъ поради противението имъ на новитѣ наредби, но бѣхѫ, споредъ старитѣ узаконения, по право членове на синодътъ. Съ тѣхното дохождание въ столицата противната на новитѣ наредби партия се усили и хванѫ да се опитва, да ли не ще сполучи да издѣйствова отъ Портата позволение да се избере патриархътъ по старата избирателна наредба. Освѣнъ постѫпкитѣ, които направи за тая цѣль предъ Портата патриаршеский намѣстникъ, всичкитѣ членове на синодътъ, съ искючение митрополититѣ на Арта, на Амасия и на Мелееникъ, се отнесохѫ до надлежний министръ съ прошение, въ което, като описвахѫ прискърбното състояние на църковно-народнитѣ дѣла, което отъ день на день ставало по́-плачевно поради отлаганьето избиранието на патриархътъ, искахѫ да се обеви растуренъ съборътъ, който изработи новитѣ наредби и който тѣ наричахѫ привременна коммисия, понеже безъ растуреньето му избранието на патриархътъ не можело се извърши съгласно съ църковнитѣ правила, съ народнитѣ привилегии и съ новий уставъ. Светитѣ старци знаехѫ, че веднажъ растуренъ този съборъ, всичката власть влизаше пакъ въ рѫцѣтѣ имъ, и тѣ полегка легка ще могѫтъ да поставятъ всичко по мнѣнието. вкусътъ и стремленията си. Но прошението имъ се не взе въ внима-

ние отъ Портата, която повече бѣше наклонна да поддържи привърженницитѣ на новитѣ наредби отколкото тѣхнитѣ противници. Тя имаше интересъ да се турятъ въ дѣйствие новитѣ наредби, които бѣха се изработили по нейно распореждание, направено на основание на Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 година. Тѣхното приспособенье щеше да бѫде доказателство, че този Хатти-Хумаюнъ се ужъ испълнява полегка легка. [1])

Членоветѣ на народний съборъ, вопреки волята на архиереитѣ, приехѫ участие заедно съ синодътъ въ означението лицата отъ разнитѣ категории чиновници, които требваше да влѣзятъ въ съставътъ на избирателното събрание. Тия лица, като се веднажъ означихѫ и като нѣмаше вече защо и по-нататъкъ да се отлага избранието на патриархътъ, това събрание се свика най-послѣ на 20 септемврий. Въ първото засѣдание на избирателното събрание имаше да се отворятъ бюлетинитѣ на архиереитѣ и да се състави каталогътъ на кандидатитѣ. Отъ архиерейскитѣ бюлетини се оказахѫ кандидати предишний Цариградский патриархъ Антимъ отъ Ефесъ, който се викаше и Куталианосъ (съ 35 гласа), предишний Цариградский патриархъ Григорий (съ 17 гласа), предишний Цариградский патриархъ Антимъ Византийский (съ 1 гласъ), Александрийский патриархъ (съ 5 гласа), и митрополититѣ Кизичский (съ 8 гласа), Никейский (съ 1 гласъ), Дерконский (съ единъ гласъ) Солунский (съ единъ гласъ), Серресский (съ 3 гласа) и Брусенский (съ 1 гласъ). Отъ страна на събранието се прибави до тия кандидати Халкидонский митрополитъ. [2])

Помежду Гърцитѣ бѣше се образовало мнѣние, че въ такова смутно и критическо за патриаршията време требва да се избере за патриархъ человѣкъ енергиченъ, рѣшителенъ, опитенъ и мѫдъръ, който да може, както се казваше, да приведе Цырквата въ пó-напрешното ѝ състояние, т. е. да спъне Българетѣ въ новото имъ движение и ги тури пакъ подъ кракътъ на Гърцитѣ. „Не се касае за малко нѣщо, въсклицаваше вѣстникъ „Византисъ". Най-свещеннитѣ интереси и привилегии на народътъ ни се намиратъ въ опасность, ако се не въскачи на патриаршеский престолъ человѣкъ, надаренъ

---

[1]) „Бълг. Книжици", книга първа за септемврий 1860, стр. 5 отъ Съвременна лѣтопись".

[2]) „Български Книжици", книга втора за септемврий 1860, стр. 19 отъ „Съвременна лѣтопись".

съ изискванитѣ качества“. За такъвъ човѣкъ общественното мнѣние между Гърцитѣ намираше предишний Цариградский патриархъ Антима отъ Ефесъ, съ прозование Куталианость, този сящий, който, по общо тъкожде указание отъ общественното мнѣние, се избра за патриархъ дванадесеть годинъ по́-подирь и прогласи Българетѣ за схизматици. По тази причина той имаше помежду кандидатитѣ, показани отъ архиереитѣ на́й-много гласове. Но синодалнитѣ старци го не щехж, тъй като не бѣхж добрѣ съ него и знаехж, че той не ще ги слуша. По тази причина, щомъ се даде на Портата за преглежданье каталогътъ на кандидатитѣ, тѣ заедно съ други нѣколко архиереи се събиратъ и подписватъ молба до правителството да се исключи Антимъ Куталианосъ отъ числото на кандидатитѣ. За да подкрѣпятъ молбата си, тѣ осипватъ Антима съ всевъзможни клевети. „Съ каква съвѣсть, думаше Византисъ, тѣзи честни старци ще призватъ Всесветаго Духа да ги просвѣти за избранието на началникътъ на Църквата и на народътъ, когато така се обевихж срѣщу кандидатътъ, когото всичкий почти народъ желае за глава на църковно-народното си управление“. Портата не исключи обаче Антима Куталианоса отъ числото на кандидатитѣ, и въ второто засѣдание на избирателното събрание, въ което всичкитѣ членове, духовни и міряне, требваше да изберътъ отъ всичкитѣ кандидати трима души, той получи на́й-многото гласове. Но за патриархъ имаше да се прогласи онзи отъ тия трима, когото посочатъ архиереитѣ при тайното гласоподаванье въ църквата, слѣдъ призвание Духа Святаго, а тѣ можехж, като щжтъ, да изберътъ отъ тримата кандидати оногова, който бѣ получилъ на́й-малко гласове. Исходътъ на гласоподаваньето въ църквата имаше много да зависи отъ рѣшението на въпросътъ, ще ли да участвоватъ въ това гласоподаванье и подсждимитѣ архиереи, въпросъ, който бѣше се подигналъ вече и по̀-преди, но не бѣше още рѣшенъ. Слѣдъ като се избрахж тримата кандидати въ второто засѣдание на избирателното събрание, този въпросъ се тури на дневний редъ въ събранието, но при разискванието му пренията между двѣтѣ противни една на друга партии бѣха толкова горещи и страстни, щото се съпроводихж съ псувни и бой, и въпросътъ останж нерѣшенъ, поради което гласоподаваньето на архиереитѣ въ църквата се отложи за по̀-подиръ, когато се той рѣши.

Вмѣсто да се споразумѣжтъ нѣкакъ помежду си и не мѣсятъ въ такъвъ единъ предметъ друговѣрното правителство, и двѣтѣ партии се отнесохж до Портата съ жалби и оплаквания. Всека гледаше да убѣди турскитѣ министри, че правото е на нейната страна. Портата се произнесе най-послѣ, че въ гласоподаваньето, което има да стане въ цървата, требва да приематъ участие всичкитѣ архиереи. Послѣднитѣ се събрахж послѣ това въ църквата, та избрахж не Антима Куталианоса, а едного отъ герондитѣ, Кизичский митрополитъ Иоакима, който и се въскачи на патриаршеската катедра подъ името на Иоакимъ II. [1])

Раздорътъ между привърженцитѣ и противницитѣ на новитѣ наредби, който се обнаружи така явно за всичкий свѣтъ въ средата на гръцкото общество и духовенство, по случай избиранието патриархътъ, и по поводъ на който се чухж отъ самитѣ Гърци твърдѣ нелестни отзиви за висшето гръцко духовенство, послужи на Българетѣ необоримо доказателство за отпаданието на гръцкитѣ владици отъ християнский духъ и за закоренението имъ въ злото. Тѣ оправдавахж съ тѣзи скандали, происходещи въ нѣдрото на самата „Велика Църква", постжпката си за отричаньето отъ патриаршията и се насърдчавахж отъ тѣхъ да постоянствоватъ въ стремлението си за припознаванье отъ правителството тѣхната фактически сжществующа иерархия. При това избранието патриархътъ имъ подаде случай да заявятъ отново както предъ правителството, така и предъ самата патриаршия рѣшимостьта си да се държатъ на далечъ отъ послѣднята. Въ числото на 28-тѣ епархии, отъ които, споредъ новий уставъ, требваше да се пращатъ представители за събранието, което избира патриархътъ, имаше нѣколко и чисто български, каквото Софийската, Търновската и Видинската. Като се поканихж отъ страна на патриаршията да испроводятъ представители, Българетѣ отъ тия епархии въобще оставихж безъ внимание поканата, а нѣкои още заявихж съ особенни писма, че веднажъ като сж се отрекли отъ патриаршията и признаватъ за свое священноначалство священноначалството при българската църква въ Цариградъ, тѣ не могжтъ да участвоватъ въ избиранието на патриархътъ, като чуждъ тѣмъ и принадлежащъ на друго

---

[1]) „Български Книжици", кн. втора за септ. и кн. първа за октомврий 1860 въ „Съвременна лѣтопись".

племе цьрковенъ началникъ.[1]) Така сѫщо постѫпихѫ и цариградскитѣ български първенци, които патриаршията бѣше поканила да приематъ участие въ избирателното събрание съ цѣль, отъ една страна, да позалъже и погаделичка тия влиятелни помежду съотечественницитѣ си лица, а отъ друга да покаже на свѣтътъ че приглася еднакво Българе и Гърци да приематъ участие въ избирането на общий имъ цьрковенъ началникъ. „Приехъ, отговори на патриаршеский намѣстникъ единъ отъ тѣхъ, пригласителното ваше отъ 15 септ. писмо, съ което ме каните, по одобрение на св. синодъ и на първенцитѣ отъ ваший народъ, да присѫтствовамъ на събранието което ще стане на 20 септ. за избранието патриархътъ. Понеже, както ви е извѣстно, Българский народъ се отказа да припознава Вселенский патриархъ и понеже всичко, което е сторено и ще се стори въ патриаршията, не може да има никаква важность за него, защото тя е чужда за него, то и азъ, като съмъ членъ отъ Българский народъ и като сподѣлямъ тия негови чувства, не могѫ да присѫтствовамъ въ това събрание, за да земѫ участие въ избранието.[2])

Избранието на патриархътъ станѫ въ началото на октомврий т. е. на четвъртий мѣсецъ отъ оставката на светейший Кирилла, а на седмий отъ какъ се провъзгласи подновяваньето на българската народна иерархия въ лицето на Илариона. Ако избирането на патриархътъ се отложи за доста дълго време, това се обесняваше съ желанието на Портата и на гръцкото общество да се избере патриархъ по новитѣ наредби, а пъкъ тѣ, отъ една страна, още не бѣхѫ потвърдени отъ Султанътъ, а отъ друга, за приспособеньето имъ се искаше една извѣстна подготовка, особенно като тѣ срѣщахѫ съпротивленье отъ страна на висшето духовенство. Но помежду Българетѣ се предполагаше и вѣрваше, че негли султановото правителство има намѣрение да припознае българската иерархия и отдѣли българскитѣ епархии отъ Цариградската патриаршия, та за това се отлага избирането на новий патриархъ. Въ бератътъ, който се дава на патриархътъ слѣдъ избранието му, се изброяватъ неговитѣ правдини и се опредѣля подвѣдомата нему цьрковна область, като се всключаватъ и напрешнитѣ независими славенски патриаршии: Тър-

---

[1]) „България“ год. II, стр. 332, 349.
[2]) „България“ год. II, стр. 420.

новската, Охридската и Ипекската. Ако портата има да припознае за българскитѣ епархии особно управление, тя трѣбва да ги исключи изъ бератътъ на патриархътъ, а това би било най-лесно да стане, казвахѫ си Българетѣ, догдѣто още не е заетъ патриаршеский престолъ и не се е далъ отново beratъ. Но ето най-послѣ патриархъ се избра и му се даде beratъ по старата форма, а българский въпросъ се не разрѣши. Това обстоятелство смути до нѣкждѣ нашитѣ еднородци, толкозъ повече че скоро слѣдъ избранието на патриархътъ хванѫ да се носи мълва, че за българский въпросъ ще се нареди една коммиссия отъ Българе и Гърци, която да разгледа жалбитѣ на Българетѣ срѣщу висшето духовенство, но че преди това Българетѣ трѣбва да отидѫтъ да цѣлунѫтъ рѫка на новий патриархъ. Този слухъ се подтвърди и званично. Министрътъ на външнитѣ дѣла повика единъ день преосвещенний Илариона и му съобщи, че Портата е намѣрила за благословно да се разгледатъ оплакванията на Българский народъ противъ патриаршията отъ една смѣсенна коммисия, но че предварително ще трѣбва да се испълни една формалность откъмъ новий патриархъ, т. е. Българетѣ трѣбва въ лицето на своитѣ първенци да му засвидѣтелствоватъ почитанието си, като на свой висшъ религиозенъ началникъ. Противъ съставеньето на една смѣсенна коммиссия за обсѫжданье жалбитѣ и желанията на Българский народъ, нашитѣ еднородци нѣмаше какво да възразятъ, съвсѣмъ че това не показваше скоро разрѣшение и окончание на тѣхното дѣло. Рѣшението на по-важнитѣ въпроси обикновенно се подготвева съ изучение отъ коммиссии. Но исканьето да отидѫтъ Българетѣ да се поклонятъ на патриархътъ подкопаваше всичката основа, на която бѣхѫ се тѣ турили отъ Великдень насамъ съ отхвърленьето си отъ грѫцкото духоветство и прогласеньето собственна народна иерархия. То показваше, че не е ималъ убѣдителна сила за Турцитѣ онзи силлогизмъ, който си бѣхѫ построили нашитѣ еднородци преди великденската постѫпка, а именно че като заявятъ, че не могѫтъ по религиозната си съвѣсть да почитатъ грѫцкитѣ владици за свои архипастири и че за такива могѫтъ да тачатъ само архиереитѣ, които иматъ отъ своя собственна народность, Портата не ще има затруднение да припознае особенно священноначалство за Бълг. народъ въ лицето на послѣднитѣ. Ако българскитѣ главатари въ Цариградъ отп-

дѣхѫ отново при патриархътъ, тѣ щехѫ да покажѫтъ съ това на всичкитѣ си вънШни еднородци, че надѣждата за подтвърденье провъзгласенното българско священноначалство, съ която ги питаехѫ и съ която се отблъсвахѫ наляганията за уния съ Римската църква отъ страна на хората, които бѣше вече спечелила латинската пропаганда, се е оказала неоснователна. Тѣ щехѫ при това да се изложатъ на подозрѣние, че не радятъ за народнитѣ интереси, и да подтвърдятъ клеветитѣ на органътъ на тая пропаганда, че ужъ вършели народнитѣ работи по увлечение отъ егоизмъ и по своекористни видове.

Българетѣ въ описванното време имаше да се борятъ не само срѣщу Гърцитѣ, но и срѣщу римската пропаганда, покровителствована отъ Франция и Австрия и добрѣ видѣна отъ самото Турско правителство. Тѣ требваше така умно да каратъ работата си, щото и на Гърцитѣ да се противятъ съ успѣхъ и на пропагандата усилията да осуетяватъ. Борбата съ послѣднята бѣше толкозъ по-мѫчна, че тя бѣше успѣла вече да простре на всекждѣ примкитѣ си и бѣше заплела въ тѣхъ една голѣма часть отъ така нареченната интелигенция. При това обстоятелствата бѣхѫ извънредно благоприятни за неѭ, понеже и самитѣ събития искуственно се приготвехѫ въ нейна полза. Когато Гърцитѣ не само се противехѫ на възстановеньето българската иерархия, но и гледахѫ да закопаѭтъ за всекога българската народность, латинската пропаганда обѣщаваше пълно испълнение на желанията на Българский народъ за самостоятелно и отдѣлно отъ Гърцитѣ развитие, и то безъ трудове и жъртви отъ самитѣ Българе. Съ единъ само редъ въ едно писмо, че приематъ унията съ Римъ, Българетѣ попарвахѫ Гърцитѣ като съ врѣла вода и се освобождавахѫ за всекога отъ тѣхъ. Никакви подозрѣния, никакви клевети и главоболия нѣмаше вече да тревожатъ послѣ това никой Българинъ. Пропагандата при това така искусно замамваше и така лукаво се ползоваше отъ всеко обстоятелство, щото осуетеньето нейний планъ и предпазваньето народътъ отъ нейнитѣ внушения ще се счита всекога една голѣма сполука въ българската история.

Пропагандата дѣйствоваше явно и тайно. Явнитѣ ѝ дѣйствия се вършехѫ чрезъ нейний органъ „България“,[1]) а тай-

[1]) Вѣстникъ „България“, на който отвѣтственъ издатель и редакторъ въ първитѣ три годинъ бѣше Драганъ Цанковъ, бѣше явенъ, както споме-

нитѣ бѣхѫ всевъзможни интриги и подкупи, всевъзможни кроежи въ споразуменье съ Турцитѣ за измамванье Българетѣ. Главнитѣ теми, които развиваше за цѣльта си по това време в. „България“ бѣхѫ тия. Цариградский патриархъ нито е самъ канонический патриархъ, нито има каноническа власть надъ Българетѣ. Той не ще да се съгласи никога да се състави едно самостоятелно църковно управление за Българетѣ, а султанътъ, отъ когото Българетѣ искатъ да имъ даде народна иерархия, не може това да направи, защото не е нито папа, нито патриархъ. Та и да се предположи, че Българетѣ ще се сдобиѭтъ съ една иерархия безъ папата, тая иерархия нѣма да ги ползова много, защото и българскитѣ владици сѫ като гръцкитѣ, безъ добро въспитание и безъ благочестие, тогава като ако Българский народъ се отнесеше до папата и припознаеше неговата власть надъ себе си, щеше да има кой да наблюдава надъ българскитѣ владици, и българската църква щеше да има единъ искусенъ кормчий. Припознаваньето на папата има да се погледне съ добро око и отъ Турското правителство, защото съ него се затваря на Россия пѫтьтъ за интригуванье помежду Българетѣ, подданници на империята, пѫть, който щеше да е широко отворенъ, ако се допустеше една самостоятелна иерархия, каквато ѭ искатъ Българетѣ, и това е една отъ главнитѣ причини, по която Високата Порта не ще никога да се съгласи да припознае на Българетѣ една самостоятелна иерархия, която ще е чисто и просто една башибозушка иерархия. Исканьето една таквазъ иерархия не ще се удовлетвори отъ Турцитѣ и по тази още причина че то дава поводъ да се помисли, че Българетѣ ще поискатъ пòподирь да се освободятъ и отъ Султанътъ. Ония, които се противятъ на уния съ Римската Църква, сѫ русски орудия, хора егоисти, които се увличатъ отъ русски пари и за тия пари вършатъ работата на Россия въ вредъ на собственний си народъ.[1])

Ако католичский органъ си позволяваше да обнародва статии, въ които да доказва, че учреждението на една неза-

---

нахме въ втората глава, органъ на папската миссия отъ лазаристи въ Цариградъ. Послѣднитѣ хвърлехѫ чрезъ него обикновеннитѣ стрѣли на папството срѣщу Православната Въсточна Църква подъ всевъзможни видове, за да убѣдятъ Българетѣ да приематъ унията.

[1]) Вѣстн. „България“ год. II стр. 25, 33—34, 49, 193, 194, 207, 250 394, 458, 542, 54ᴗ и 547.

висима отъ патриархътъ и отъ папата иерархия ще отвори широкъ пѫть за влиянието на Россия помежду Българетѣ, ако той клеветеше въ стълповетѣ си главатаритѣ на Българский народъ и представителитѣ на самостоятелното народно направление въ духътъ на Православието, че сѫ русски орѫдия, читательтъ може да си представи, какви не други още интриги сѫ си позволявали тайно агентитѣ на латинската пропаганда за сполука на цѣльта си. Водачитѣ на Българский народъ въ онова време, които работехѫ съ перото, требваше да раскриватъ всичкитѣ тѣхни хитросплетения, лукавства и интриги, да отблъсватъ старателно всичкитѣ имъ набѣждания и да опровергаватъ всичкитѣ имъ софизми. Тѣ требваше да вдъхватъ на народътъ увѣренность въ правотата на дѣлото му, надѣжда и постоянство и да го насърдчватъ да стои именно въ този пѫть, въ който вървеше, въпреки трудноститѣ и препятствията, които се предвиждахѫ за постигваньето неговитѣ желания. Ето, за примѣръ, единъ откѫсъ отъ тѣхнитѣ рѣчи, съ които се обръщахѫ къмъ народътъ за да го предопазятъ отъ неправилни сѫждения и погрѣшни увлечения по поводъ на неблагоприятнитѣ извѣстия, за които по горѣ споменѫхме, и които агентитѣ на пропагандата хитро експлоатирахѫ:

„Тщетно нѣкои се силятъ да увѣряватъ свѣтътъ, че ако Българетѣ не сполучатъ сега да се освободятъ отъ гръцката иерархия, тѣ щели за винѫги или за дълго време още да останѫтъ подъ нейната власть, и поради това требвало да прибързатъ да измѣнятъ религиознитѣ си вѣрвания, за да добиѭтъ покровителството на папата. Предзанети отъ мисли, които имъ сѫ внушени отъ други и на които важностьта и вѣрностьта нито сѫ испитали, нито пакъ могѫтъ негли испита, увлечени още отъ себелюбиви расчети, хора съ таквизъ умове, безъ съмнѣние, не проумѣватъ всесилното дѣйствие на напредъкътъ, на който наредбитѣ на империята даватъ свободно пространство за распостиранье. Ако да приказваше нѣкой съ тѣхъ преди десеть или петнадесеть годинъ и да имъ предказваше настоящето отношение на Българетѣ къмъ гръцкитѣ владици, презрѣни отъ народътъ или испѫдени отъ градоветѣ, това отношение, безъ съмнѣние, щеше да имъ се представи много по-невѣроятно, отколкото добиваньето една народна независима иерархия съ едни честни и законни средства, при посредството на Оттоманското правителство. Веке сега, въ растоянието

на 15 годинъ, народътъ позна униженното състояние, въ което сѣди гръцкото духовенство, почувствова умраза къмъ него, поиска съвършенното му изпжжданье, за да го замѣсти съ свое народно, което да може, движимо отъ вѣра и родолюбие, да се подчини на наредба, по̀-съобразна и по̀-съотговорна съ състоянието на страната и съ времето. Какво ще бжде пакъ подирь други петнайсеть годинъ? Не се съмнѣваме, че гръцкото духовенство, ако да продължеше, въпреки нашитѣ очаквания и основателни надѣжди, за десеть годинъ още своето сегашно господство, щеше само отъ себе си да падне и се обезсили съвършенно. Веке сега владицитѣ станжхж за присмѣхъ на подчиненнитѣ си, като сж принудени да употребяватъ, намѣсто напрешнята си сила и напрешнитѣ си заплашвания, низки ласкателства и подли подкупвания, за да се държатъ на мѣстата си. Какво пакъ ще бжде, кога сегашното петнайсетгодишно поколѣние стжпи въ мжжский възрастъ и поеме управлението на дѣлата? Нѣмаме съмнѣние, че гръцкитѣ владици сами отъ себе си ще си оплужтъ и се съзобятъ на мѣстата си. Самата патриаршия, нѣкога страшна и силна, а сега веке презрѣна и унизена, ще се още по̀-вече обезсили и унизи, подъ влиянието на благодѣтелнитѣ наредби, които ввожда правителството въ страната, и подъ влиянието на образованието, което народътъ въсприима и което тя до сега тщетно се е мжчила да въспре чрезъ външнитѣ си дѣйци.

„Това щеше да стане, ако гръцкитѣ владици сполучехж, по нѣкои непредвидѣнни обстоятелсгва, да се удържатъ и тозпжть на мѣстата си, и Българетѣ останехж de jure подъ именната имъ власть, и то не отъ друго, но отъ самото презрѣние, въ което щеше да ги има всичкий народъ. Ние не поменуваме за оная нравственна сила, която неминуемо ще да придобижтъ Българетѣ въ това временно разстояние, за онова значение, което още по̀-вече ще да спечелятъ предъ очитѣ на Високата Порта съ своето трудолюбие, съ своята честность, вѣрность и благопокорливость, за онова приближение до високопоставеннитѣ лица на империята, — плодъ отъ просвѣщенното и вѣрното служение, — което ще да иматъ тѣхнитѣ народни дѣйци и представители. Стига единъ человѣкъ да разгледа внимателно и безъ предубѣждение минжлото, за да се убѣди за това неминуемо израсванье и усилванье на Българский народъ, което ние приемаме за несъмнѣнно въ указванното време.

„За какво сега служи и какво може да докара онова измѣнение на религиозното ни вѣрванье, което ние презъ толкова вѣкове сме пазили, съ което толкова време сме живѣли, това отстѫпничество отъ светата Вѣра на нашитѣ предци, което нѣкой прелъстени ни проповѣдватъ съ таквозъ усърдие? Ако Българетѣ, всичкитѣ или нѣкоя часть отъ тѣхъ, се склонятъ да направятъ какво годѣ, било и нѝй-малко промѣнение на досегашнитѣ си религиозни вѣрвания, това тѣ ще направятъ не по убѣждение, а по желание да се освободятъ отъ грѫцкото духовенство и по лъстивитѣ обѣщания, които имъ даватъ агентитѣ на папищашството. Но за почитанье ли е онзи человѣкъ и толкова повече онзи народъ, който си промѣня религиозното вѣрванье, за да добие нѣкои права, които му обѣщаватъ миссионеритѣ? Увѣрени ли сме още, че ще добиемъ непремѣнно тѣзи права, които ни се обѣщаватъ, и че ще знаемъ да ги завардимъ? Защо да се не предположи, че онзи, който е лъгалъ, може пакъ да излъже? Папищашскитѣ калугери сѫ много лъгали, за да распространятъ властьта на папата. Какъ може да се надѣѭтъ Българетѣ да видятъ добро отъ папата и отъ неговитѣ калугери, когато иститѣ му подданници викатъ противъ неговото тиранско управление, когато е извѣстно, че истото папищашско духовенство, което само себе си хвали, далечъ не е свободно нито отъ развратъ, нито отъ властолюбие? Тежко на този народъ, който мисли да придобива права съ промѣнение вѣрата си, който вѣрва на лъжливитѣ обѣщания на папскитѣ калугери и който, като не ще самъ да употреби трудъ и време, за да се освободи отъ една незаконна власть, отива да се туря подъ друга още по̀-незаконна и съ това само промѣня властитѣ, безъ да добива нѣщо сѫщественно. Той се предава на едно духовенство, което винѫги е търсило господство и което, за да достигне цѣльта си, винѫги е готово да употреби всекакви средства.

„Когато наумихме на нѣкои отъ ревнителитѣ на папството, които предпочитатъ да се покорятъ на папата и да приематъ уния по̀-добрѣ, отколкото да почакатъ още нѣкое време въ това състояние, въ което сме сега, и да придумватъ народътъ да има търпѣние и постоянство, когато, казваме, имъ наумихме, че папищашскитѣ калугери, каквито обѣщания и да даватъ, могѫтъ твърдѣ лесно да ги не испълнятъ и да ни въртятъ,

както щѫтъ, като много по́-силни, по́-опитни и по́-лукави отъ грѫцкитѣ, тѣ ни дадохѫ този отговоръ: „въ този случай оставяме папищашитѣ и ставаме каквито ни ареса“. И тѫй тѣ, види се, ще редятъ вѣритѣ, догдѣто да намѣрятъ нѣкоя вѣра таквази, която да имъ дава всичко на готово, която да не иска отъ тѣхъ никакъвъ трудъ и да не имъ причинява никакви мѫчнотии, щото тѣ само да блаженствоватъ и царуватъ. Кой не види, че това сѫ на̀й-глупави разсѫждения, на които могѫтъ да се слагатъ само безсъвѣстнитѣ и вѣтреннитѣ хора? Кой не разумѣва, че, ако ние самички не се стягаме и не си отваряме добрѣ очитѣ, ако се облягаме само на покровителството на другитѣ и чакаме да си подигнемъ народностьта безъ трудъ и жертви отъ насъ сами, ние винѫги ще сме слуги на другитѣ, които ще се ползоватъ, както и Гърцитѣ, съ нашата простота и бездѣйность? Напраздно се лъжатъ нѣкои, че едно духовенство, каквото папищашското, може да помогне на единъ кой и да е народъ, на̀й-паче простъ и непредопазливъ. Въ сегашно време нѣма почти нигдѣ духовенство, което вплъно да отговаря на висотата на положението си. Ако ние Българетѣ искаме да сме независими отъ Гърцитѣ, то е за да можемъ да наредимъ църковнитѣ си работи съобразно съ Вѣрата си и за да можемъ да сѫществуваме въ империята, като особенъ народъ, който да се развива и съвършенствова самостоятелно, подъ държавното покровителство на султанътъ, съобразно съ нуждитѣ и интереситѣ си, а не подъ влиянието и съ спънкитѣ на това или онова духовенство, което ще ни налага прямо или косвенно щениита си. Чини ни се, че никой отъ насъ не мисли, че нашето собственно духовенство, което искаме да е независимо, ще може да води народътъ къмъ напредъкъ само по себе си. То все ще бѫде подъ влияние, но това влияние ще истича отъ средата на самийтъ народъ, отъ неговото съзнание и отъ неговитѣ стремления, поради което и духовенството ни ще бѫде народно. Нашето духовенство, ако и да не ще бѫде отъ първъ пѫть съвършенно, съ време ще се усъвършенствова, понеже, съобразно съ новитѣ понятия, нему нѣма да му се даде пълна власть и независимость, за да коснѣе въ невѣжество, но ще се тури въ прилична зависимость отъ народътъ, който съ напредваньето си ще понуждава и него да върви напредъ, или по̀-добрѣ да кажемъ, напредваньето на народътъ и на духовенството ще вървятъ заедно,

понеже послѣднето ще е народно. И така като народътъ и духовенството ще дѣйствоватъ взаимно върху си друго, тѣ ще се удържатъ помежду си отъ крайности. А пъкъ ако духовенството не зависи отъ народътъ, но напротивъ припознава за свой началникъ и глава лице, което не може да има никакво съчувствие къмъ Българетѣ и ще дири своитѣ собственни интереси то непремѣнно ще се удали отъ народътъ, ще се подчини па чуждо за него влияние и ще распространява това чуждо влияние и въ народътъ. Тогава ще ли да можемъ да кажемъ, че сме нѣщо придобили отъ промѣнението на Вѣрата, направено съ цѣль да придобиемъ нѣщо? Франция, която е страна силна и независима, прабдолюбива и просвѣтена, счете за потребно, когато правеше преобразования въ крайтъ на минжлото столѣтие, да ограничи голѣмата власть на папата въ предѣлитѣ си, та ние ли сега ще считаме за маловажна тази истата власть, която е тяготѣла и тяготѣе и до сега надъ нѣкои народи противъ волята имъ! Напразно прочее казватъ прелъстеннитѣ или подкупеннитѣ ревнители на папищаството: „ние ще да придобиемъ, но нѣма да изгубимъ; нито пакъ Вѣрата си ще измѣнимъ, понеже ще си останемъ съ обредитѣ и догмитѣ, които сега държимъ“. Не е ли измѣнение на религиозното вѣрвание, догдѣ сме припознавали Христа за невидимъ глава на Църквата, да хванемъ да припознаваме за видимъ неинъ глава и намѣстникъ Божий на земята Римский папа? Като го припознаемъ за намѣстникъ Божий предъ правителството и предъ всичкий свѣтъ, съ какви очи можемъ оти утрѣ да се плачемъ срѣщу него, че ни налага нѣкои си негови щения? Не ще ли има всеки право да ни каже тогава: „да сте мислили, когато сте го припознавали за намѣстникъ Божий; сега нѣмате право да му се не покорявате“. [1])

Въ разсжжденията и съвѣтитѣ, които се съдържатъ въ горнитѣ редове, се отражаваше ясно, че пó-напрешнята надѣжда за скоро припознаванье българската възобновенна иерархия бѣше поколебана отъ новий обратъ, който зехж работитѣ слѣдъ избранието патриархътъ, и че въ очитѣ на тогавашнитѣ водачи най-голѣмото зло, което можеше да се роди отъ този неблагоприятенъ обратъ, бѣше отлжчваньето на народътъ отъ Православието и вкарваньто му въ прямкитѣ на пропагандата.

---

[1]) „Български Книжици“, кн. втора за октомвр., стр. 155—160.

Гърцитѣ не щехѫ нито да знаѭтъ за тази опасность. Тѣ ѭ не виждахѫ, таче и не вѣрвахѫ, ако нѣкой имъ ѭ показваше. Тѣмъ имъ се чинеше, че всичко, щото имъ се казваше по този предметъ, имъ се казваше съ цѣль да се подплашатъ, та да направятъ устѫпки на Българетѣ. Тѣ гледахѫ само какъ да спѫнѫтъ Българетѣ и да се удържатъ въ привилегированното си положение. Като се преструвахѫ предъ Русситѣ, че скърбятъ за бѣдственното състояние на Църквата и имъ се оплаквахѫ, че всичкото зло произлѣзва отъ католическата пропаганда, тѣ всекояче се стараехѫ да увѣрятъ Турцитѣ и Европа, че движението на Българетѣ е подсторено отъ Россия, отъ панславиститѣ. [1] По-ученитѣ отъ средата на мирскитѣ и духовнитѣ имъ лица, между другото, си губехѫ времето да пишатъ статии и брошури, въ които да доказватъ неоснователностьта на исканията на Българетѣ. Тия брошури, вмѣсто да убѣдятъ Българетѣ и да ги възвърнѫтъ отъ посоката, която бѣхѫ зели, ги раздразнехѫ още повече противъ Гърцитѣ, като показвахѫ ясно нежеланието имъ да признаѭтъ сѫществуванието на българската народность и нейното право за самостоятелно развитие. Такова раздразнение произведе [2] въ това време между Българетѣ особенно брошурата, която се издаде презъ есеньта, съ одобрение на патриаршията, отъ първий секретарь на патриаршийн синодъ, отпослѣ митрополитъ Кизический, Григорий, и която доказваше, че България открай е била подчинена на Цариградский патриаршийн престолъ и че православната Българска Църква никога не се е признавала отъ Всеобщата Църква за самостоятелна. [3]

Нежеланието на Гърцитѣ да се даде справедливо удовлетворение на Българетѣ и тѣхнитѣ усилия да се потъпче българското движение съдѣйствовахѫ, не може по-добрѣ, на видоветѣ на пропагандата. Турското правителство, което бѣше отдавна скроило ролята, която требваше да играе въ драмата, не мислеше нито най-малко да ги стресне съ нѣкое внушително

---

[1]) В. „България“ год. II, стр. 281.

[2]) Гледай статията „Правдата на Българетѣ срѣщу лъжитѣ на Фанариотитѣ“ въ *Бълг. Книжици* за декемврий 1860.

[3]) **Заглавието на тая брошура е:** Πραγματεία περί τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οικομενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐπί τῶν ἐν Βουλγαρια Ορθοδόξων ἐκκλησιῶν ὑπό Γρηγορίου ἀρχίγραμματέως τῆς ἱερας Σινόδου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Εκκλησίας. Εν Κονσταντινουπόλει 1860.

напомненье въ полза на Българетѣ, както очаквахѫ послѣднитѣ. Напротивъ то като че ги насърчаваше съ неговитѣ отзиви за българскитѣ оплаквания да гледатъ на тѣхъ равнодушно. Такова дѣйствие, напримѣръ, ще да е ималъ върху тѣхъ отзивътъ на великий везирь въ рапортътъ, който той подаде на султанътъ относително резултатътъ на пѫтуваньето си по областитѣ на Европейска Турция и който се обнародва въ крайтъ на ноемврий. По поводъ на оплакванията, които бѣхѫ му се подали отъ страна на Българетѣ срѣщу гръцкитѣ владици, везирьтъ каза само това въ този рапортъ, че помежду другитѣ злоупотребления и лошавини той забѣлежилъ и една таквазъ, която изисква бързо и дѣйственно премахванье. Тая лошавина била не дотамъ поучителното поведение на нѣкои отъ членоветѣ на високото гръцко духовенство. Великий везирь отдава справедливость на по̀-вечето отъ гръцкитѣ владици, но забѣлежва, че има помежду тѣхъ и таквизи, които не взематъ въ внимание свойството на миссията си и се вдаватъ въ злоупотребления, неприлични на санътъ имъ. Но той се надѣе, че новий уставъ, който се изработи отъ нарочно съставенната за това коммиссия (народний гръцки съборъ) и който той ще поднесе въ непродължително време на негово величество за утвърдение, „ще тури край на това състояние на работитѣ, което унижава духовенството и тежи на християнетѣ."[1]) За това, че Българетѣ искатъ признание на възобновенната си иерархия и отдѣление отъ Гърцитѣ, великий везирь не поменѫ нито съ една дума, като че никой не му бѣ говорилъ за подобно нѣщо и като че той не знаеше да се е подигалъ нѣгдѣ подобенъ въпросъ. Отъ неговътъ рапортъ всеки можеше да се убѣди, че султановото правителство нѣма на умъ да уважи жалбитѣ и молбитѣ на Българетѣ за признание независимата имъ иерархия. Агентитѣ на пропагандата, които се ползовахѫ отъ всичкитѣ неблагоприятни за Българетѣ обстоятелства, за да покажѫтъ, че на Българский народъ не остава другъ пѫть за сполука на желанията му освѣнъ обращение съ двѣ думи къмъ папата, експлоатирахѫ за цѣльта си отзивътъ на великий везирь относително начинътъ, съ който могѫтъ да се премахнѫтъ злоупотребленията на гръцкото високо духовенство и се удовлетворятъ оплакванията, възбудени отъ тия злоупотребления.[2])

[1]) „Български Книжици", книга първа за декемврий 1860. — „България" год П, стр. 595, 596.

[2]) „България", год. П, стр. 593.

Ако и озадачени така отъ всекждѣ, водачитѣ на Българский народъ не изгубихж обаче, куражътъ си. Далечъ отъ мисъльта да направятъ нѣкоя постжпка предъ папата, тѣ не по̀-малко се отстранявахж и отъ всеко общение съ патриаршията. Тѣ стоехж твърдо на основата, върху която се положихж съ великденската постжпка, като вѣрвахж, че рано или късно тя ще ги приведе къмъ желанната цѣль. Заключението, което вадѣхж агентитѣ на католичската пропаганда отъ рапортътъ на везирьтъ, тѣ опровъргавахж съ всевъзможни доводи,[1]) а заповѣдьта на султановото правителство да идлтъ да се подчинятъ на патриархътъ тѣ рѣшихж да отклонятъ съ едно ново прошение, въ което представихж релъефно свойтъ погледъ върху въпросътъ и причинитѣ, по които не могжтъ да отидлтъ да засвидѣтелствоватъ на патриархътъ своето почитанье.

„На високото императорско правителство, казвахж тѣ, въ това прошение, е извѣстно, че Българский народъ, който всекога е считалъ за голѣмо свое щастие да е послушенъ и покоренъ на законний си господарь, е туренъ въ царството подъ властьта на едно другоплеменно духовенство, а чрезъ това и подъ властьта на единъ народъ, такожде рая на султанътъ. Гръцкото духовенство и Гръцкий народъ се ползоватъ, вслѣдствие на привилегированното си положение, съ всичкитѣ права и царски милости, а Българетѣ се гледатъ, като съвършенно безправни. Гръцкий народъ съ това се обаче не благодари, но иска да слѣе Българетѣ въ своята народность съ цѣль да се усили насрѣщж Оттоманското царство. Патриаршията си е присвоила противъ Вѣрата власть надъ Българетѣ съ цѣль да служи на интереситѣ на Гръцкий народъ противъ Оттоманската Порта. Владицитѣ, които тя испраща въ България, противъ волята на българското население и слѣдователно противъ заповѣдитѣ на самата му Вѣра, отъ една страна го съблачатъ съ грабителствата си, а отъ друга му налагатъ въ църквитѣ и въ училищата гръцкий езикъ. Това поведение на гръцкитѣ владици, което е явно противно на Вѣрата, огорчава до глжбината на сърдцето Българетѣ. Гръцкото духовенство при това разваля съ неговътъ безнравственъ животъ добритѣ нрави на населението, и така Вѣрата, намѣс-

---

[1]) „Български Книжици", книжка първа за декемврий 1860, стр. 330.

то да спомага за усъвършенствованье нравитѣ, става причина на развалата имъ. Българский народъ се оплака нееднократно предъ султановото правителство срѣщу гръцкото духовенство, но като видѣ, че на неговитѣ оплаквания не се даде никакво внимание и че тѣ не се зачетохѫ и отъ съборътъ, който се свика да изработи нови наредби, той се рѣши, слушащъ заповѣдитѣ на Вѣрата си, да исхвърли името на патриархътъ и на всичкитѣ отъ него испратени владици изъ църковнитѣ си молитви, като имена на человѣци богопротивни. Тази постѫпка, като запозѣдвана отъ самата Вѣра, не може да се счита престѫпление предъ очитѣ на султановото правителство. Българский народъ очакваше че, слѣдъ като се самъ развърза религиозно отъ всеко подчинение на гръцкото духовенство, султановото правителство ще счита отъ своя страна также като че не сѫществува вече това подчинение и ще припознае народната му иерархия, на която той единственно може да се подчинява по законитѣ на Вѣрата си. Ако това не станѫ до сега, причината ще да сѫ клеветитѣ и неправото тълкованье на Вѣрата отъ страна на гръцкото духовенство. Българский народъ се отхвърли отъ гръцката патриаршия и поиска да се припознае неговата народна иерархия по съображения, който истичатъ отъ самата му Вѣра. Султановото правителство може да се увѣри въ това отъ лица знающи Вѣрата, която исповѣдва този народъ. Българский народъ поиска отъ друга страна да му се припознае собственна иерархия, за да влѣзе въ непосредственни сношения съ султановото правителство и нему да служи, а не на единъ, като него, рая народъ. Съ припознаваньето българската иерархия султановото правителство не уврежда нито Цариградский патриархъ, нито нѣкого другиго, но извършва правосѫдно дѣло. Цариградский патриархъ не е единственъ религиозенъ началникъ въ Православната Църква, каквото папата въ католическата. Българетѣ мислятъ, че ако Гърцитѣ иматъ четире патриарха и единъ независимъ архиепископъ (Кипрский), може и тѣмъ да се припознае поне единъ независимъ архиепископъ, за посвещението на когото тѣ нѣматъ нужда отъ никой патриархъ, понеже той се намира вече помежду имъ. Българетѣ се отрекохѫ отъ патриархътъ, като отъ еретикъ и безбожникъ, по религиозната си съвѣсть. Сега тѣмъ имъ се налага да отидѫтъ да му въздадѫтъ честь. Българетѣ молятъ султановото правител-

ство да не ги принуждава на това, защото е противно на съвѣстьта имъ. Патриархътъ е нѣкоимъ образомъ църковно отлученъ отъ Българетѣ, а църковното отлучение запрещава всеко сношение съ отлученний, догдѣ се той не исправи. Ако представителитѣ на Българский народъ би посѣтили послѣ това патриархътъ, то тази постѫпка, независимо отъ това, че е противна на съвѣстьта имъ, ще докара още раздѣление и раздоръ въ народътъ. На високото царско правителство е извѣстно че въ столицата на негово императорско величество се издава единъ вѣстникъ на българский езикъ подъ тайното управление на папищашски калугери.[1]) Този вѣстникъ освѣнъ че вече двѣ год. разнообразно хули Вѣрата на Българетѣ и се подиграва съ нея, непрестанно още увѣрява народътъ, че августѣйший нашъ царь не може да припознае независимостьта на нашата иерархия, и да ще, и за това този листъ винѫги кани народътъ да се поклони на папата и да земе отъ него независима иерархия, а българскитѣ представители, които се евяватъ предъ Високата Порта по църковний въпросъ, представлява предъ народътъ, като безумни и подкупени отъ Гърцитѣ. Откакъ се е научилъ, че Високата Порта ги кара да отидѫтъ да направятъ посѣщение на патриархътъ, реченний листъ непрестанно вика и се радва, че ужъ се оправдали неговитѣ думи. Ето царството, казва той, не може безъ папата да припознае иерархията ни, ето подкупеннитѣ български представители, наедно съ подкупеннитѣ български владици, ще отидѫтъ при патрикътъ. Народътъ, като чака толкова време и не сполучва нищо, не знае на представителитѣ си ли да вѣрва, или на папищашский листъ. Ако сега българскитѣ представители и владици отидѫтъ при патриархътъ, освѣнъ че това ходенье само ще се разчуе и ще се отзове злѣ въ народътъ, реченний листъ изъ единъ пѫть ще распръсне слухъ за него и ще го представи по своему по всичка България, за да ги опозори и обезчести за неговата си цѣль. Народътъ тогава, като изгуби надѣжда, ще се хвърли може, кой на кѫдѣто знае. На Българский народъ ще му е до глубини сърдца жално да види религиозното си раздѣление поради туй само, че не му се припознава иерархията; жалостно ще бѫде и на потомството да чете до нѣкога причинитѣ на това раздѣле-

---

[1]) Думата е за в. „България“.

ние. Отбраннитѣ (т. е. разумнитѣ) не могѫтъ да повѣрватъ, разумѣва се, на оная нелѣпость, че ушъ августѣйший ни царь не можелъ, както близо двѣ годинъ утвърждава папищашский листъ, да припознае независимостьта на църковната наша иерархия, особенно като тѣ знаѭтъ, че тая иерархия се е припознавала толкова време отъ славнитѣ му предшественници до унищожението ѝ, станѫло преди 90 годинъ, по интригитѣ на гръцката патриаршия, и че тя се е потвърдила и отъ Хатти-Хумаюнътъ (на 1856), който, освѣнъ че подновява всичкитѣ древни права, дадени, кога и да е, на христиенетѣ отъ османскитѣ царье, имъ дава и други нови. Поради всичко това покорнитѣ Българе молятъ високото императорско правителство, въ името на милоститѣ, дадени отъ августѣйший имъ царь, султанъ Абдулъ-Меджида, да земе предъ очи състоянието имъ и безъ да ги кара да направятъ предвирително посѣщение на гръцкий патриархъ, който е сега отстѫпникъ отъ Вѣрата имъ, да припознае иерархията, която си иматъ, за да да се умиротвори българското население и успокои въ религиознитѣ си чувствования. Това ще бѫде една милость, която още по̀-вече ще привърже Българский народъ до престолътъ на османскитѣ царье"[1]).

Нашитѣ еднородци искахѫ прикрито да изразятъ скръбьта и негодованието си за това че Турското правителство допущаше органътъ на католичската пропаганда в. „България" да се гаври съ Православната Вѣра и да хули безнаказанно всички ония, които не се водятъ по неговитѣ съвѣти; че то всичко натъкмяваше така, щото да се раскѫса Българский народъ по вѣроисповѣданието си на нѣколко части. Като не можехѫ открито да рекѫтъ на турскитѣ държавни мѫже, че тѣ искатъ да распокѫсатъ цѣлокупний Българский народъ, съ цѣль да го обезсилятъ за всекога, българскитѣ главатари и представители изразявахѫ това полегато, като казвахѫ, че на Българский народъ ще да е до глубини души жално да види религиозното си раздѣление поради това само, защото не му се припознава иерархията и че и на потомството ще е много криво да чете до нѣкога причинитѣ на това раздѣление. Това прикрито оплакванье не можеше, разумѣва се, да накара Турцитѣ да промѣнятъ злонамѣренната си политика.

---

[1]) „Български Книжици", книга втора за декемврий 1860, стр. 383—391.

Малко ще да ги е било грижа турскитѣ държавни мѫже по онова време, че на Българский народъ ще бѫде до нѣкога си жално да се научи, че той се е раздѣлилъ въ религиозно отношение поради тѣхний отказъ да припознаѭтъ иерархията му, или пакъ че представителитѣ и главатаритѣ на чисто българското движение негодуватъ срѣщу тѣхната политика, натъкмена къмъ такова раздѣление. За тѣхъ главното бѣше да се сполучи распокѫсваньето, а за да се сполучи то, имаше голѣми шансове. Вече едно течение за уния съ католичската Чърква бѣше се образовало. На Турското правителство не оставаше друго освѣнъ да му расправя пѫтьтъ и да го улеснява, а това то и правеше съ приканваньето Българетѣ да отидѫтъ отново да се подчинятъ на патриархътъ.

Агентитѣ на пропагандата усугубихѫ дѣйствията си, когато не останѫ вече съмнѣние, че Турското правителство нѣма намѣрение да припознае българската възобновенна иерархия. Като поставехѫ на видъ, колко ще е унизително за Българетѣ отново да се покорятъ на патриархътъ, когато съ произнасеньето едното име само на папата можехѫ да сполучатъ испълнението на желанията си, тѣ подбутвахѫ, чрезъ преданнитѣ тѣмъ хора, проститѣ Българе отъ еснафитѣ въ Цариградъ да се събиратъ сегисъ тогисъ въ метохътъ на българската църква, за да заевяватъ, че ако българската иерархия се не припознае отъ правителството, тѣ не ще се подчинятъ отново на грѣцкийп атриархъ, но ще се отнесѫтъ до папата. Между това намѣрихѫ се едно двѣ лица и отъ водачитѣ на чисто народното движение, които мислехѫ, че негли ще е добрѣ да се направи една стѫпка въ полза на унията, за да се постресне малко патриаршията.[1]) Ободрявани тайно отъ тия лица, еснафитѣ отъ день на день правехѫ по́-явни заевления въ полза на унията. Въ това сѫщото време когато ставахѫ тия заевления, едно ново обстоятелство помогнѫ на агентитѣ

[1]) Постѫпката на тия лица, ако и да е достойна за осѫжданье, требва строго да се различава отъ поведението на людието, които дѣйствовахѫ като органи на пропагандата. Първитѣ съзнавахѫ, че Българский народъ не требва да отстѫпа отъ вѣроисповѣданието си и да се дава да го върза за шията папата, но мислехѫ, че ако нѣкои Българе привременно прогласятъ уния съ Римъ, то всичкий православенъ миръ ще възнегодува противъ патриаршията, и послѣднята ще се принуди на отстѫпки, а пъкъ ония людье, които орудовахѫ съ в. „България", като издатели, сътрудници и кореспонденти, се стремѣхѫ да отлѫчатъ Българский народъ за всекога отъ Православната Църква, като бѣхѫ се съвършенно отождествили съ исконнитѣ противници на Православието и врагове на въсточното славенство.

на пропагандата окончателно да склонятъ умоветѣ посредъ проститѣ хора въ позла на унията. Балчишкий попъ, когото бѣ запопилъ презъ юний въ Българската църква на Фенеръ Иларионъ Макариополский, се арестува въ началото на декемврий, по стараннята на Варненский гръцкий владика, и се испроводи право въ патриаршията въ Цариградъ. Той сполучва на скоро слѣдъ това да побѣгне изъ патриаршията въ българската църква, а оттамъ въ католически мънастиръ Санъ-Бенедето,[1]) гдѣто се обевява униатинъ и съ това се спасява отъ всекакви по̀-нататашни преслѣдвания. Тов а обстоятелство, растълкувано и обяснено, направи силно впечатлѣние на настроеннитѣ въ полза па унията прости умове. Агентитѣ на пропагандата се въсползовахѫ съ него за да ускорятъ деньтъ на провъзгласеньето ѝ.

---

[1]) „България“ год. II, стр. 595, 602, 608 и 609. „Български Книжици“, книга втора за дек. 1860, стр. 401.

ГЛАВА IV.

Приеманьето уния съ Римската Цървка отъ една часть Българе въ Цариградъ. — Актътъ, подписанъ отъ тѣхъ за поднасенье на папата. — Въззвание къмъ всичкий народъ отъ страна на другитѣ Българе въ Цариградъ. — Старанията на пропагандата за опровержение възраженията отъ страна на православний българский станъ противъ унията. — Поспѣшний отвѣтъ на папата върху молбитѣ, изразени въ актътъ за унията. — Ненапредвание на унията при всичкитѣ старания на дѣйцитѣ на папството и при всичкитѣ улеснения, давани тѣмъ отъ Портата. — Възникновенье на мисълта за незабавно назначение на особенъ патриархъ за униятитѣ Българе. — Изъбранието на простий старецъ Иосифа Соколский за кандидатъ на това звание. — Завожданьето въ Римъ старецътъ Соколский отъ началникътъ на Лазариститѣ. — Аудиенцията му у папата. — Ржкоположението му за архиепископъ съ титлата апостолский намѣстникъ за униятитѣ Българе. — Завръщаньето му въ Цариградъ. — Окржжно послание на Патриархъ Иоакима, по поводъ приеманието уния отъ една часть Българе въ Цариградъ. — Отговоръ върху това послание отъ името на българската народна църква въ Цариградъ. — Планъ на сжщий патриархъ за спжвание движението на Българетѣ. — Низложеньето българскитѣ народни владици отъ патриаршията, съединено съ нѣкои отстжпки въ полза на Българский народъ. — Маловажностьта на тия отстжпки въ свезь съ планътъ на Портата за откъсванье Българетѣ отъ Православната Църква. — Предубѣждението за чуждъ пръстъ въ българското движение. — Усилията на Гърцитѣ за поддържание на това предубѣждение — Обращанието на българскитѣ народни владици и представители къмъ Евангелский съюзъ съ молба за поддръжка. — Безуспѣшностьта на ходатайствата на този съюзъ предъ правителствата на протестантскитѣ държави въ полза на Българский народъ. — Мѣркитѣ на Портата за поддържание опредѣлението на патриаршеский съборъ относително българскитѣ владици. — Стѣсненното положение на Българетѣ вслѣдствие на тия мѣрки и тѣхното заевенье предъ Портата за съставенье отдѣлна отъ православнитѣ Гърци община. — Безплодностьта на това заевенье. — Мисълта за испращанье въ Цариградъ представители, взети измежду способнитѣ и влиятелни людье на всичкитѣ окржзи. — Распорежданьето на Портата за испроважданье българскитѣ народни владици на заточенье предъ самий праздникъ Въскресение Христово. — Цѣльта на това распореждание. — Натрупваньето ма множество народъ около метохътъ на българската църква въ Цариградъ за възпиранье испращанието владицитѣ на заточение. — — Ходатайства предъ султанътъ и предъ посланницитѣ на великитѣ държави за тази цѣль. — Оставеньето въ покой владицитѣ при българската църква презъ времето на свѣтлий праздникъ. — Тѣхното заточение слѣдъ праздникътъ и завѣтътъ имъ към всичкий народъ по този случай. — Безполезното опитвание на агентитѣ на папството за склоняване владицитѣ въ полза на унията предъ самото имъ заминавание за мѣстата на заточението имъ.

Унията, за която толкозъ усилно работехж съ в. „България“ агентитѣ на папството, може́ да се приеме отъ една часть Българе въ Цариградъ на 18-й декемврий, благодарение, както казахме въ предидещата глава, на неблагоприят-

ний обратъ, който бѣше зелъ въпросътъ за припознаванието българската независима иерархия, а така и на тайното съдѣйствие, което дадохѫ на реченнитѣ агенти двѣ отъ ръководещитѣ въ православний станъ лица, а именно Иларионъ Макариополский и Христо Тъпчилеща, съ цѣль да се даде по̀голѣмъ вѣсъ на желанията на Българский народъ предъ представителитѣ на православний християнский свѣтъ. Вслѣдствие на това тайно спомагание, нѣкои отъ находещитѣ се при българската църква духовни лица, лесно се склонихѫ да послѣдватъ съвѣтътъ на явнитѣ привърженци и проповѣдници на унията. Въ условенний день тѣ зематъ отъ църквата Богослужебни книги и църковни одежди, повличатъ подиря си стотина двѣстѣ души прости хорица и отиватъ съ тѣхъ въ домътъ на Латинский архиепископъ, Брюнони, да заевятъ, че приематъ съединение съ Римската Църква. Проститѣ хорица така лесно се увлекли въ тая стѫпка, защото имъ било казано, че всичкий народъ съ първенцитѣ и духовенството приема унията. Духовнитѣ лица, които отидохѫ въ домътъ на Латинский архиепископъ за да заевятъ, че ставатъ унияти, бѣхѫ архимандритъ Макарий отъ Самоковъ, архимандритъ Иосифъ, игуменътъ на Габровский мънастирь съ дяконътъ отъ сѫщий мънастирь, Виссариона и попъ Тодоръ отъ Видинъ, священникъ при българската църква. Водачитѣ на това движение отъ мирянетѣ бѣхѫ Драганъ Цанковъ отъ Свищовъ, Д-ръ Георги Мирковичъ отъ Сливенъ, Манолъ Ивановъ отъ Стара-Загора, Никола Ефтимовъ Сапуновъ отъ Габрово, Стоянъ Джейковъ отъ Копривщица и Иванъ Клинката отъ Калоферъ. Извѣстени съ време за деньтъ и часътъ, когато имаше да стане заевеньето, Латинский архиепископъ, Брюнони и Армено-католичский патриархъ, Хассунъ чакахѫ въ домътъ на първий, окрѫжени отъ многочисленно духовенство, поевяванието на Българетѣ. Попитани за предметътъ на посѣщението имъ, водачитѣ отговорили отъ страна на духовенството и на народътъ, че Българетѣ сѫ имали, преди години, свое народно духовенство, своя народна иерархия, която имъ билъ далъ въ старо време „духовний началникъ на всичкитѣ християне и наслѣдникътъ на Св. Петра“. Но тая иерархия била унищожена, по интригитѣ на гръцкото духовенство. Сега нуждитѣ на народътъ искали нейното възобновение. „Прочее ние молимъ, казали по̀-нататъкъ водачитѣ, н. преосв.

Арменский патриархъ и н. преосв. Католичский архиепископъ да посредствоватъ предъ негово светѣйшество, папа Пия IX, който е единственъ законенъ и канонический наслѣдникъ на Св. Петра, за да поднови народната и каноническата ни иерархия. Но ние принасяме тая молба съ условие, че обредитѣ, обичаитѣ и езикътъ на нашето Богослужение ще останѫтъ непокѫтнати". Армено-католичский патриархъ, чрезъ когото ставалъ разговорътъ по турски, съобщилъ на всичкото присѫтствоваше католичско духовенство това заевенье и послѣ отговорилъ на Българетѣ, че монсиньоръ Брюнони и той179 зематъ на себе си да посредствоватъ, както предъ папата да се поднови Българската иерархия, безъ да се докачатъ обредитѣ и обичаитѣ на сегашното вѣроисповѣдание на Българский народъ, така и предъ Високата Порта да припознае тя бѫдѫщий български патриархъ. За казанното отъ двѣтѣ страни се съставилъ и подписалъ протоколъ, послѣ което архимандритъ Макарий се наелъ да расправи съ едно словце предъ народътъ, какви сѫ били страданията на Българетѣ отъ грѫцкото духовенство, въ какво състоятъ желанията имъ и че тия желания не могѫтъ да бѫдѫтъ удовлетворени отъ султановото правителство безъ съединението съ Римската Църква. Слѣдъ това словце на българский архимандритъ всички слѣзли въ църквата, гдѣто отъ първо се слушала една рѣчь, казана отъ страна на единъ отъ католичскитѣ свещенници, който говорилъ по сѫщата тема, която развили въ рѣчитѣ си Армено-католичский патриархъ и архимандритъ Макарий, а послѣ се челъ актътъ за съединението на Българетѣ съ Римската Църква, който билъ съставенъ въ слѣднитѣ думи:

„На цѣлъ християнский свѣтъ е познато, че въ старо време Българский народъ имаше една народна каноническа независима иерархия, която бѣше съединена чрезъ връзки на покорность съ светата всеобща[1]) Римска Църква и бѣше припозната отъ тая послѣднята за каноническа и независима. Особенни обстоятелства, съединени съ непозволенни средства, допустихѫ на грѫцкий Цариградский патриархъ да лиши Българский народъ отъ това каноническо учреждение и да присъедини къмъ свойтъ престолъ правата му. Отъ нея епоха насамъ Българетѣ не престанѫхѫ да протестуватъ явно и съ

[1]) Предпочело се да се каже всеобща вмѣсто католичска, защото послѣднята дума не звучи добрѣ за ухото на Българинътъ.

въздишанье отъ сърдце противъ това грабванье на тѣхнитѣ най-священни права. Сегашний нашъ народъ, като исповѣдва сѫщитѣ убѣждения, счита това право за неотемлемо и неизсрочвано и, одързостенъ отъ увѣренията, дадени отъ н. и. в. султанътъ, наший господарь, въ Хатти-Хумаюнътъ отъ 6/18 февруарий (1856), увѣрения, които обезпечватъ на всичкитѣ жители на Оттоманската империя свободата на съвѣстьта, протестува днесь както сѫ всекога протестували неговитѣ прадѣди, и толкозъ по̀-вече, че той съзнава опасностьта за общенародната нравственность и за умственното развитие отъ антиканоническитѣ угнетения и злоупотребения на гръцкото духовенство. Съблазненъ отъ безнравственното поведение и отъ развратний животъ на гръцкитѣ владици, отъ които много има на този часъ да отговарятъ предъ сѫдилището за дѣтоубийство и насилванье[1]), и ревнивъ за упазванье Православната Вѣра въ оная чистота, въ която му е била предадена отъ прадѣдитѣ му и въ която и тия послѣднитѣ сѫ ѭ приели отъ светитѣ Апостоли и отъ Вселенскитѣ събори, Българский народъ, докаченъ въ религиозната си съвѣсть отъ всичко това, рѣши да скѫса връзкитѣ, които го свезватъ съ гръцкий Цариградский патриархъ, да се откѫсне отъ неговата неканоническа власть и да обеви, както сега и обевява всенародно, че почита и припознава, сега и до вѣка, светата Българска Цариградска Църква за своя истинна майка. Българский народъ желае, щото, чрезъ посредството и грижитѣ на тая света Църква, да се поднови древнята му каноническа и независима иерархия, а нейний началникъ, както и наслѣдницитѣ му, да носятъ титлата българский патриархъ. Като припознава реченний священноначалникъ за глава на всичкитѣ български църкви, на всичкото българско духовенство, на което, както и на реченнитѣ църкви, ще е той управитель, съобразно съ църковнитѣ правила и царски закони, Българский народъ желае, щото подновяванието на неговата каноническа независима иерархия да се извърши подъ покровителството на светата западна Римска Църква, която въ старо време е припознала българската иерархия за каноническа и независима. По тая причина ние долуподписаннитѣ, на които народътъ е далъ пълномощие да направимъ потребнитѣ постѫпки, за да подновимъ свързка съ светата западна Римска

---

[1]) Подобни указания можехѫ да се избѣгнѫтъ въ единъ толкозъ тържественъ актъ, но злобата и фанатизмътъ на патерътъ съчинитель на актътъ надвили на чувството на благоприличието.

Църква, чрезъ посредството на началникътъ на тая Църква, който е истинский наслѣдникъ на Св. Петра и върховенъ началникъ на християнската Римска Църква, обевяваме тържественно, че припознаваме за свети догмитѣ и обредитѣ, които слѣдва светата западна Римска Църква, увѣрени сме, че църковнитѣ ни обреди и Богослужението ни, а тъй и обичаитѣ на духовенството ни и начинътъ на исповѣданието догмитѣ, ще останѫтъ небутнѫти, споредъ както е дозволено и рѣшено отъ Флорентийский съборъ относително догмитѣ и обредитѣ на въсточнитѣ Църкви. Долуподписаннитѣ молятъ прочее негово светѣйшество, папа Пия IX, като приема, спротивъ горѣизложенний начинъ, съединението и общението на нашата Българска Църква, да благоизволи да припознае, безъ всекакво ограниченье, нашата каноническа и независима иерархия. Нӑй-послѣ ние покорно молимъ негово светѣйшество да благоволи да се погрижи да пригласи негово величество, Французский императоръ, като пӧ-старъ синъ на Църквата, да посредствова предъ н. и. в. султанътъ, щото да се припознае нашата иерархия за независима и отъ Оттоманското правителство и да окаже то усердно покровителство противъ интригитѣ, които могѫтъ да дойдѫтъ отъ гръцкото духовенство, или отъ друга нѣкоя страна. Сѫщо молимъ Французското правителство да благоизволи да ни даде покровителство и добритѣ си услуги, както ги дава на другитѣ народи отъ Оттоманската империя, които припознаватъ Западната Църква. Като туряме надѣждата си въ християнската любовь на ваше светѣйшество, ние подписваме съ нӑй-голѣма синовня почесть [1]).

Актътъ, както забѣлежва читательтъ, е съставенъ така, щото, като изражава всичко, щото е потребно за съединението съ Римската Църква, не само да не дава никакво подозрѣние на Българинътъ, че прави съ подписваньето му нѣщо неумѣстно и безпѫтно, но и да се вижда, като че той не съдържи друго освѣнъ исказванье и подтвържденье дѣйствията, извършени отъ Великдень насамъ и послѣдвани отъ всичкий Българский народъ, който призна за свое духовно началство священноначалството на българската въ Цариградъ църква. Българинътъ припознава съ този актъ *„сега и до вѣка светата Българска Цариградска Църква за своя истинска ду-*

---

[1]) „Българ[с]ки Книжици", книга втора за декември. 1860. — В. „България", год. II, стр. 617 — 719.

ховна майка". Разликата е само въ това, че подновеньето на българската независима иерархия става „подъ покровителството и съ грижата на светата Римска Църква", но и това не е нѣщо ново и нечуванно, защото отъ тая сѫщата света Римска Църква е била въ старитѣ времена установена и утвърдена българската каноническа независима иерархия. Сега же подновяваньето чрезъ тая Църква българската иерархия ще има и това добро, че ще тури Българский народъ подъ силното покровителство на Франция. Добъръ за папството и приемливъ за Българетѣ, актътъ удовлетворяваше и честолюбието на по старий синъ на Римската Църква, като правеше да ечи неговото име посредъ славенскитѣ населения на Турската Империя и отвареше пѫть за расширението влиянието на Франция по Востокъ.

На другий день слѣдъ подписваньето този актъ Турското правителство обеви, по докладътъ на Армено-католичский патриархъ, че е съгласно да припознае и утвърди българската униятска община въ Цариградъ, вслѣдслвие на което реченний патриархъ тутакси приготви за неѭ една привременна църква въ Галата. До гдѣ да се види, какъ ще върви и какви размѣри ще има новоучреденната община, за нейний привремененъ началникъ се избра архимандритъ Макарий. Нейнитѣ дѣла до правителството се вършехѫ, обаче, въ първитѣ времена, чрезъ посредството на Армено-католичский патриархъ, по представление отъ архимандрита Макария.

В. „България" извѣсти за станѫлото на 18 декемврий обращение къмъ папата отъ страна на една часть Българе въ Цариградъ съ извънреденъ листъ съ слѣднитѣ думи: „Отгдѣ да захванемъ, не знаемъ . . . какъ да изразимъ всичкитѣ си душевни впечатлѣния! . . . . Всичко се извърши . . . . Деньтъ 18 декемврий 1860 г. е най благополучний день отъ всичкитѣ, които преминѫхме откакъ нашитѣ майки сѫ ни донесли на свѣтъ. Деньтъ 18 декемврий ще е за насъ първий народенъ праздникъ . . . . . "

Щомъ се расчу, че нѣкои отъ живущитѣ въ Цариградъ Българе приели уния съ Римската Църква, всичкитѣ по първи и пó-благоразумни людие отъ нашитѣ еднородци въ турската столица се незабавно събрахѫ на съвѣщание въ метохътъ на българската църква, гдѣто всичкитѣ едногласно осѫдихѫ тая постѫпка, като пагубна и унизителна за Българский народъ,

и всички се отзовахѫ съ негодование и порицание за лицата, които бѣхѫ главнитѣ нейни виновници. Ония двамина отъ рѫководещите людье, които бѣхѫ спомогнѫли за провъзгласеньето унията, подѣлихѫ това порицание срѣщу главнитѣ двигатели наравно съ другитѣ членове на събранието. Толкозъ силно преобладаваше помежду пó-зрѣлитѣ и поредъчни въ това време людье отвращението къмъ мисъльта, че Българский народъ требва да отстѫпи отъ праотеческото си вѣроисповѣдание, за да му се припознаѭтъ отъ Турското правителство църковнитѣ правдини, щото всеки, който искаше да минува за человѣкъ отъ тая категория, се срамуваше да каже сочувственна дума за унията.

За да се не излъжатъ еднородцитѣ въ провинцията относително людието, които се рѣшихѫ да се обевятъ унияти на 18 декемврий, и за да се предопази въобще народътъ отъ подобна постѫпка, събравшитѣ се въ метохътъ пò-извѣстни Българе рѣшихѫ да испратятъ до всичкитѣ живущи вънъ отъ Цариградъ свои съотечественници едно възззвание, въ което, като имъ даватъ пояснителни свѣдения за станѫлото, ги съвѣтватъ također да се не помамятъ подиръ агентитѣ на пропагандата, но да стоятъ твърдо на истинно патриотическата народоспасителна и достолѣпна почва. Възззванието, по нѣманье въ това време народенъ вѣстникъ, се напечата на единъ отдѣленъ листъ, който се распрати на всекѫдѣ, гдѣто живѣѭтъ Българе. Въ това възззвание на цариградскитѣ Българе до всичкий Българский народъ се отражаватъ твърдѣ ясно възрѣнията на представителитѣ на чисто народната посока върху унията, тѣхното мнѣние относително главнитѣ виновници на станѫлата въ полза на католицизмътъ стѫпка, и въобще се изрисовватъ много чърти отъ епохата. То е интересно за потомството въ всичкитѣ тия оттошения. Неговътъ текстъ е слѣдний:

„Отгдѣ да захванемъ, пита извънредний листъ на „Латиния“ (т. е. „България“ [1]) отъ 18 декемврий. Отгдѣ да захванемъ, питаме и ние. Толкова противонародно, толкова безмисленно може ли да се постѫпи? Отгдѣ и какъ станѫ това, що обнародва папищанский листъ? Кое е това народно ду-

---

[1]) Нашитѣ еднородци не желаехѫ да нарекѫтъ органътъ на пропагандата съ неговото име „България“, като виждахѫ, че е органъ на чужди, а не български интереси.

ховенство? Кои сѫ тѣзи народни представници, за които хортува този народоубийственъ листъ? Какво видѣхѫ и що предосѣтихѫ тѣзи мними представници, че отидохѫ да направихѫ постѫпка, която за винаги ще да е срамъ за народътъ? Нѣкой принуди ли ги, нѣкой насили ли ги? Отгдѣ таквази постѫпка? Съотечественници! Здравата и голѣмата часть на народътъ стои вѣрна на народната си Вѣра и постоянствова въ рѣшимостьта си да добие съ законенъ и честенъ начинъ онова, което желаемъ, по исканието на религията ни [2]), сирѣчь народна независима иерархия. Всички ние имаме основателни надѣжди, че високото правителство на н. и. в. августѣйший ни царь нѣма да остави Българский народъ да се онеправдава отъ грѫцката патриаршия, но ще му удовлетвори законното желание. Постѫпката, за която поменува извънредний листъ на Латиния е постѫпка на хора безъ характеръ. И може ли наистиннѫ да бѫде другояче? Ето главнитѣ лица, които ѭ извършихѫ съ своиственната имъ безхарактерность и низость. Първий е извѣстний предатель Драганъ Цанковъ, който, като гледа, че цѣльта, която гони наедно съ папищашскитѣ калугери, не ще да се достигне, и той ще остане въ вѣчно презрѣние, гонимъ отъ всекиго Българина, гдѣ да си е лъжи изрече въ мерзский си листъ, за да смути и обезкуражи народътъ, дано го потегли нѣкакъ на страната си. Низостьта и развратностьта на този лъже-българинъ е извѣстна между нашитѣ съотечественници. Вторий е Георгий Мирковичъ Сливненецъ, нѣкой си докторъ, който, като не може да се ползува отъ докторията си, прибѣгнѫ при папищашскитѣ калугери, като станѫ събратъ на Цанкова по дѣлата и чувствованията си. За него е доста да се каже, че той самси е думалъ много пѫти, че е человѣкъ безъ вѣра, но че той ушъ съвѣтва Българетѣ да припознаѭтъ папата поради нѣкои си негови политически съображения. Третий е нѣкой си Манолъ Ивановъ отъ Загра. Този человѣкъ се е до сега омюхлюзвалъ три пѫти. Въ отчаянното състояние, въ което се сега намѣрва, той е готовъ и по̀-голѣма стѫпка да направи, а не само папата да припознае за глава на Цѫрквата и за намѣстникъ Христовъ.

[2]) Да се казва, че Вѣрата налага на Българетѣ да си искатъ народна независима иерархия, бѣше потребно, за да се не възбужда подозрѣние и негодование въ Турцитѣ. Основание да казватъ така, нашитѣ еднородци намирахѫ, между прочимъ, въ 34 апостолско правило, което гласи: „Епископамъ *всякаго народа* подобаетъ знати перваго въ нихъ и признавати его, яко главу“

Четвъртий е Никола Ефтимовъ Сапуновъ. Какво е и що е този человѣкъ, него го Габровцитѣ доста знаѭтъ. На четворицата тия може да се приложатъ, като помагачи, нѣкой си Стоянъ Жейковъ Копривщенецъ, познатъ за глупавата си послушность, и Иванъ Клинката отъ абажийский еснафъ, който имъ биде въ тая случка орѫдие, та излѫга нѣкои отъ събратията си еснафи да зематъ участие въ недостойната постѫпка. Това сѫ реченнитѣ представници, за които упоменува извънредний листъ на Латиния. Отъ два-три мѣсеца насамъ тѣзи безсрамни хора непрестанно сѫ ходили да смущаватъ умоветѣ на еснафитѣ тютюнжии, абажии и проч. Тѣ сѫ ги лъгали и кандардисвали различно. Ту имъ сѫ казвали, че Портата не може да припознае на Българетѣ независима иерархия и че тя ущъ лъже народната коммиссия, ту сѫ ги увѣрявали, че тя рѣшително веке е отказала на Балгаретѣ въ исканието имъ и че най-доброто поради това е да се отнесѫтъ Българетѣ до папата. Това като вършихѫ два-три мѣсеца и като малко успѣхѫ, тѣ намислихѫ да сторятъ по́ рѣшителна постѫпка. Ето тѣ се съгласяватъ съ Армено-католичский патриархъ да имъ даде едно кюше въ една отъ църквитѣ на Армено-католицитѣ и обѣщаватъ на единъ отъ поповетѣ на българската народна църква, попъ Тодора, 1000 гроша мѣсечина, и на единъ несвѣсенъ калугеръ отъ Хилиндарский мънастирь, по име Макарий, на когото всичкото достоинство е въ голѣмата му брада, 2500 гроша, а послѣ и пртриархъ българский да го направятъ. Сребролюбието у хора, които не почитатъ вѣрата си и нито ѭ познаватъ, е едно шило, което ги кара да се хвърлятъ на всекѫдѣ, кѫдѣто имъ видятъ очитѣ. Оставало сега на лъжливитѣ народни агенти да нагласятъ день, кога да отворятъ църквата си и да провъзгласятъ унията си. Но требвало да има народъ, или да се рече, че има народъ, а отгдѣ той да се земе? Нашътъ Българский народъ си знае народната църква и въ папищашска не стѫпа, понеже той си знае само неговата Вѣра, неговата Църква и, както е праведно, тѣхъ само обича и почита. Безсрамнитѣ агенти и служители на папищашството, побудени отъ желание да турятъ въ дѣло онова, за което толкова време сѫ лъгали народътъ и съ това паднахѫ въ още по́-голѣмо безчестие отколкото изнапредъ, не се много чудятъ, какъ да сторятъ. Тѣ отиватъ, та излъгватъ народътъ, че всичкитѣ Българе, търговци и владици

сѫ се съгласили на унията и сичкитѣ до единъ сѫ си дали вече подписитѣ, и му казватъ въ еди-кой день да се намѣри всеки въ еди-коя църква. На́й-простодушнитѣ, или на́й-вѣтърничавитѣ и лудитѣ послушватъ, та отиватъ, но и пакъ всичкитѣ били около сто и петдесеть души, въ числото на които се намѣрили и нѣколко Арменци и други хо̀ра по любопитство. Простодушний старецъ Иосифъ, игуменътъ на Габровский мънастирь, отишълъ и той съ дяконътъ си Виссариона, като билъ коварно излъганъ отъ съотечественникътъ си Никола Евтимовъ Сапуновъ. Това е многочисленний народъ, това е народното духовенство, за които поменува санбенедетската утребка Латиния. Ако бѣше това нѣщо работа на единъ многочисленъ народъ и на народното духовенство, този народъ и това духовенство требваше да приеме уния въ народната българска църква, а не да се крие въ кюшетата на армено-католическитѣ църкви. Агентитѣ на папищащството, ако бѣхѫ малко по́-честни, требваше да си намѣрятъ всичко, което имъ е било потребно за тази цѣль, или пакъ съ умно постѫпванье да накаратъ Армено-католицитѣ да имъ го доставятъ, ако не можехѫ тѣ сами, а не да сѫ принудени били заедно съ побѣгналий попъ Тодора да откраднѫтъ отъ българската църква черковни одежди, книги и други работи. Каква безсрамность! каква низость! Тя пада единственно върху лудитѣ глави на четиретѣ главни агенти на противонародната работа, която станѫ на 18 Декемврий. Поповетѣ се надѣели, че ще служатъ литургия въ този день. Тъй мислели и другитѣ, но Папищашитѣ не вършатъ тъй, както мислятъ нѣкои простодушни Българе. Тѣ, въпреки обѣщанието си, зематъ простодушнитѣ Българе на *истинтакъ*, та ги испитватъ хубавичко, вѣрватъ ли въ главенството и намѣстничеството на папата, познаватъ ли за свети догмитѣ на Римската Църква, и, като чули отговоръ *да*, зели имъ и подписи за по́-голѣмо увѣрение. Сетнѣ ги събиратъ въ една католическа църква, гдѣто Арменский патрикъ имъ казалъ слово на турски. Словото изражавало радостьта на Арменский патрикъ и увѣрявало ново-обращеннитѣ да не мислятъ, че ще иматъ покровителството на коя да е чужда сила, нъ че си оставатъ пакъ рая по подданство, а по вѣра католици. Но какво станѫ послѣ? Простодушнитѣ тютюнжии и бахчеванжии виждатъ, че сѫ станали жъртва на една коварна измама, и се повръщатъ сега единъ по единъ, като искатъ назадъ, въ простотата

на сърдцето си, подписитѣ си и като се силно ерятъ върху агентитѣ на папищаштвото. Съотечественници! Ето какъ е работата. Народътъ е чистъ отъ това безчестие. То пада главно върху четирмата горѣреченни агенти, сирѣчь върху Драгана Цанкова, който придоби гнусна извѣстность въ отечеството ни, и върху неговитѣ едномисленници и сътрудници Георгя Мирковича, Манола Иванова Заграчанина и върху Никола Евтимова Сапунова Габровчанина. Кой изъ насъ не желае да си добиемъ народна независима иерархия, както иска Вѣрата ни?[1]) Но работата не е да ѭ добиемъ съ измѣнение на Вѣра, по желанието на подкупеннитѣ, безсовѣстнитѣ и най-главнитѣ неприятели на милото ни право, а съ законенъ и честенъ начинъ, както иска цѣлий нашъ народъ и както е благоприлично предъ человѣцитѣ. Въ туй законно добиванье требва да бѫдѫтъ положени station старанията на всеки истински Българинъ, него желаемъ и искаме и всички ние, и, съ Божията воля, милостьта на възлюблений ни господарь, султанъ Абдулъ Меджида, нѣма да ни остави, безъ да испълни това горещо желание на всичкитѣ истински Българе, вѣрнѣйши нему подданници. Господь да продължи на многая лѣта бligитѣ му дни! Цариградъ, 22 декемврий 1860. Духовенство: *Макариополский Иларионъ, прежде Велешкий Авксентий, иеромонахъ Иларионъ, споменуемий излъганъ священнодиаконъ Виссарионъ, священнодиаконъ Рафаилъ, священнодиаконъ Алексий*. Народни представители: *Х. Н. Х. Д. Минчоглу Търновский представитель, Димитръ И. Гешоoглу народенъ представитель, Хр. П. Тъпчилещовъ*. Търговци: *Н. П. Тъпчилещовъ, Хр. Д. Караминковъ, Мих. Д. Панайотовъ, К. В. Славчевичъ, К. Мариновичъ, Димитрий Добровичъ, Хр. С. Арнаудовъ, П. Д. Павловъ, Дим. Н. Бракаловъ, Киро Х. Поповъ, Мих. Райковичъ, Ив. В. Чокановъ, Хр. Х. И. Мавридовъ, Петръ Николаевичъ, Ст. Д. Бояджовъ, Божилъ Ивановъ, Киро Иванчо Х. Петрови, Дим. Х. Несторовъ, И. Р. Хаджаровъ, Г. Груевъ, И. Г. Дайнеловъ, Иванъ Найденовъ учитель, Т. Ст. Бурмовъ редакторъ на Българскитѣ книжици, Х. Генчо Х. Ф. Холовичъ, Станчо Х. Гаврииловъ, Братия Г. Комсиеви, Ив. Иордановъ, С. Г. Симовъ, Никола Авраамовъ, Хр. К. Басмаджиевъ*. Еснафи: *прото-*

[1]) Глед. предидущата бѣлежка

майсторъ Драганъ Г. Чавдаровъ, протомайсторъ Иванъ Р. Франджовъ, протомайсторъ Иванъ Дочовъ, протомайсторъ Хр. Т. Рабаджовъ, протомайсторъ Енчо Т. Еленкинъ, Стойко Мирчовъ, Калчо Ивановъ, Киро Лазаровъ, Никола Павловъ, Димитръ Хр. Балтаджи, Димитръ Ивановъ, Гошо Мирчовъ Царевъ, Петръ Н. Карадимовъ."

В. „България" побърза да отговори на това въззвание съ извънреденъ листъ. Въ отговорътъ си, той като кореше всекакъ главатаритѣ на народътъ въ Цариградъ, посочваше превъсходството на положението, въ което се намирали били униятитѣ Българе предъ православнитѣ, т. е. че първитѣ били вече званично припозната община, а вторитѣ се лъжели само съ праздни надѣжди.

Възраженията, които се отправехѫ отъ православний българский станъ срѣщу унията, бѣхѫ предметъ на особенно внимание отъ страна па пропагандата. Тя се стараеше съ всевъзможни начини да ги опровергне, за дано нѣкакъ се склони по скоро Българский народъ да се подчини на папата. Понеже на простий народъ, при преминуваньето отъ едно исповѣдание въ друго, най много прави впечатлѣние промѣнението въ обредитѣ, а пъкъ отъ страна на противницитѣ на унията се непрестанно твърдеше, че униятитѣ промѣнятъ Вѣра, че и самитѣ обреди на Православното Исповѣдание, които имъ се сега запазватъ, ще бѫдѫтъ слѣдъ време замѣнени съ обреди чисто католически, то агентитѣ на пропагандата намѣрихѫ за добрѣ, преди да дойде отговорътъ отъ папата върху молбата, отправена до него на 18 декемврий, да издаде Армено-католичский патриархъ Хассунъ едно писмо отъ името на Римский първосвещенникъ въ смисълъ такъвъ, щото да не остане никакво съмнѣние, че както догмитѣ, така и обредитѣ на Въсточното Исповѣдание ще бѫдѫтъ запазени за Българетѣ, които приематъ уния. Въ това писмо, издадено четире дни слѣдъ провъзгласението унията, въ отговоръ на писмото, което адресувахѫ до него водачитѣ на униятската община, Хассунъ казва: „вашитѣ религиозни обреди, обичаи и начинътъ на исповѣданието догмитѣ, установени отъ светитѣ Отци и упазени благочестиво, не само нѣма да се измѣнятъ, но ще се почитатъ и ще приематъ ново подтвърденье, както обеви това тържественно сегашний върховенъ първосвещенникъ н. с. папа Пий IX въ своето окрѫжно отъ 6 януарий 1848, про-

водено до въсточнитѣ християне. Вашето духовенство съ народната му иерархия ще се почита и подтвърди въ своитѣ степени и почести. Прочее, духовенството и иерархията, която ще ви управлява, ще бѫдѫтъ вашето духовенство и вашата народна иерархия, подъ защитата на върховната власть на върховнитѣ първосвещенници, които сѫ толкозъ обичали вашата Църква и вашътъ народъ.“

Сѫщевременно Портата побърза да потвърди думитѣ си, че припознава Българо-униятската община. Тя даде печатъ на тая община, нѣщо което не бѣше направила за Българоправославната, ако послѣдната и да считаше вече близу деветь мѣсеца отъ отдѣлението си отъ гръцката Цариградска патриаршия.[1])

За да има бързъ успѣхъ унията, папата отъ своя страна подтвърди въ нӑй-скоро време думитѣ на Армено-католический патриархъ. Въ посланието. което Пий IX отправи до Латинский архиепископъ въ Цариградъ, монсиньора Брюнони, по случай на извѣстието за приеманието уния отъ една часть Българе въ Цариградъ, стоятъ, между другитѣ, тия думи: „ние ви написахме, честний брате, безъ всека забава това послание. съ което ви препорѫчваме да извѣстите, въ нашето име, на сѫщитѣ съединенни Българе, че ние се крайно радваме за тѣхното толкозъ желанно връщанье въ исповѣданието и единството на Всеобщата Църква, и въ нашето име още да ги увѣрите, съ нӑй-благосклонни думи, за особенната и съвсѣмъ отеческа нѣжность, която имаме за тѣхъ, като ги пригърнете съ любовь, като наши нӑй обични чада на Всеобщата Църква, и имъ кажете, че ние сме расположенн да извършимъ всичко, което може да бѫде въ тѣхна голѣма духовна полза, и дано даде Богъ скоро да пригърнемъ и да видимъ съединенни съ насъ и съ този Петровъ престолъ всичкитѣ други членове на благородний Български народъ, особенно ония, които сѫ въ духовенъ чинъ и които сѫ почетени съ високи църковни чинове. Сѫщитѣ тия обични чада, съединеннитѣ Българе, изложихѫ ни твърдѣ почетно въ горѣреченнитѣ тѣхни писма своитѣ желания за упазванье тѣхнитѣ свещенни и законни обреди, тѣхното Богослуженье и тѣхната иерархия. За това, честний брате, вие ще подтвърдите, въ

---

[1]) Вѣстникъ „България,“ год. II, стр. 650.

нашето име, онова, което имъ вече отговори честний братъ Антонъ (Хассунъ), Арменский патриархъ, сирѣчь, че ние имъ даваме твърдѣ драговолно онова, което изрекохме и обевихме ясно и открито върху тия точки съ нашето окржжно послание отъ 6 яннуарий 1848 до въсточнитѣ християне[1])".

При всичката мегка форма на актътъ за присъединението къмъ Римската Църква, при всичкитѣ увѣрения отъ страна на представителитѣ на папата въ Цариградъ, че догмитѣ, обредитѣ и обичаитѣ при Богослужението, които отличаватъ Православната Църква отъ другитѣ Църкви, не ще се въ нищо измѣнятъ; че българското духовенство ще управя църковно-общинскитѣ дѣла на Българский народъ „подъ защита на върховната власть на върховнитѣ първосвещенници", увѣрения, които прибърза да подтвърди и самъ папата; при всичкитѣ улеснения, които правеше на Българо-униятската община Портата; при всичкитѣ, отъ друга страна, неблагоприятни и съмнителни знакове, че ще може да се припознае българската независима отъ патриархъ и отъ папа иерархия; при всичкитѣ голѣми затруднения, които посрѣщаше чисто народното дѣло, унията не напредваше. Напротивъ, слѣдъ като се узна, че тя е дѣло на малцината явни агенти на пропагандата, мнозина отъ ония, които бѣхж, по незнание, зели участие въ постжпката на 18 декемврий и фигурирахж при първитѣ събрания въ униятската църква, хванжхж да се оттеглеватъ полегка легка. Въ униятската община останжхж само онѣзи, които, по тая или оная причина, имахж личенъ интересъ да стоятъ въ нея и колкото други по̀-прости хорица тѣ можехж да задържатъ съ личното си влияние. За да не замръзне работата въ самото още начало, Портата прибърза, по молбата на главатаритѣ на унията, да се распореди да се припознаьжтъ отъ надлежнитѣ власти особенни мухтари за Българетѣ унияти въ всичкитѣ махали на Цариградъ, безъ да се гледа, има ли или нѣма въ тѣхъ жители Българе. Но и тая мѣрка не произведе очакванното дѣйствие и не повлия за успѣхътъ на унията. Незабавното отдѣление на българската народность отъ гръцката по всичкитѣ махали, отдѣление, което толкозъ се е желало отъ Българский народъ, не прилъга нашитѣ еднородци. Названието унияти Българе, за които

---

[1]) В. „България" год. II. стр. 705, 706.

се назначавахѫ тия мухтари, показваше всекиму, съ каква цѣна се е придобило това отдѣление и какъвъ характеръ то носи. Мухтаритѣ унияти бѣхѫ мухтари in partibus.

Още по-голѣмо фиаско претърпѣхѫ агентитѣ на папството въ провинцията. При всичкитѣ приканвания и замамвания на тѣхний органъ, дълго време населението не заеви нигдѣ желание за съединение съ Римската Църква. Предаденни на пропагандата хора имаше обаче на всекждѣ. Тѣзи хора работехѫ съ усърдие и постоянство достойни за по-добри дѣла. Тѣ придумвахѫ народътъ съ всевъзможни средства да послѣдва примѣрътъ, даденъ на 18 декемврий въ Цариградъ, но безуспѣшно. Едвамъ слѣдъ два мѣсеца отъ провъзгласението унията въ Цариградъ, агентитѣ на папството могохѫ да примамятъ една часть отъ Българетѣ въ Едрине и да основжтъ и въ този градъ единъ малъкъ центръ[1]). Гласътъ, който се разнасеше по всичка България отъ страна на представителитѣ на чисто-народното дѣло, се внимателно слушаше и слѣдваше. Нашитѣ еднородци осѣщахѫ правотата и чистотата на този гласъ и не се поддавахѫ на софизмитѣ и примамванията на агентитѣ на пропагантата, колкото хитро и да дѣйствовахѫ послѣднитѣ.

Представителитѣ и дѣйцитѣ на папството въ Цариградъ мислехѫ, че, като се провъзгласи веднажъ унията въ Цариградъ и се учреди тамъ една българска църковна община подъ покровителството на папата, всичкий Българский народъ непремѣнно ще се присъедини до нея, кога се научи, че Портата отказва да припознае българската независима иерархия, и поради това бѣхѫ не малко озадачени, като видѣхѫ, че очакванията имъ, които бѣхѫ толкозъ вѣрно, но видимому, пресмѣтнѫти, не се сбѫдватъ. Тѣ се принудихѫ да прибѣгнѫтъ къмъ средства, съ които да се произведе по-силно впечатлѣние по-между Българетѣ въ полза на унията. За такова средство, най-първо, тѣ намѣрихѫ да се рѫкоположи отъ папата единъ патриархъ за Българетѣ, безъ да се гледа, че е още малко между тѣхъ числото на послѣдователитѣ на унията. Кога се чуе, че за съединеннитѣ съ Римската Църква Българе

---

[1]) Опитваньето да се увлече въ унията населението въ Казанлъкъ останѫ безъ успѣхъ. Въ Едрине спомогнѫ на пропагандата, безъ съмнѣние, упорството на Гърцитѣ да не допущатъ употребеньето на Българский езикъ въ църквитѣ и училищата.

е назначенъ патриархъ отъ българский родъ, и че този патриархъ е припознатъ отъ султановото правителство, и то въ онова сжщото време, когато българскитѣ архиереи отъ православний станъ, Иларионъ и Авксентий, които бѣхж вече извержени отъ патриаршията, ще да сж негли въ заточение (на пропагандата това бѣше станало извѣстно отъ турски източници по рано), та нѣма съмнѣние, — мислехж си агентитѣ на пропагандата, че всичкитѣ Българе, волею неволею, ще влѣзятъ въ широкоотворениитѣ отъ папата врата за въздиганьето българската народна иерархия и освобождението българската народность отъ грърцкото поробощение. За кандидатъ на патриаршеското звание тѣ одобрихж архимандритъ Иосифа Соколски[1]), игуменътъ на Габровский мънастирь.

Архимандритъ Иосифъ Соколски бѣше дошълъ отъ Габрово въ Цариградъ въ началото на мѣсецъ ноемврий 1860 година, съ единственна цѣль да види, какво става съ въпросътъ за българската иерархия и да ли скоро ще хванжтъ да се ржкополагатъ Българе за владици. Ако и да бѣше почти безкниженъ, защото едвамъ можеше да чете и да пише, той, като бѣше виждалъ отблизу, какво нѣщо сж грърцкитѣ владици, мислеше, че е не по̀-малко достоенъ отъ тѣхъ да носи архиерейска митра. Той имаше основание да мисли даже, че превъсхожда въ много отношения тия владици и че въобще е единъ отъ по-първитѣ и по̀-достойнинѣ духовни лица на България. Той знаеше уставътъ на Богослужението, като петьтѣ си пръсти, четеше наизустъ много псалми и молитви, държеше страна въ църквата, на вечерня и утреня, въ пълно съзнание, че проумѣва и върши дѣлото си по̀-добрѣ отъ всичкитѣ попове въ Габрово. При това той бѣше основалъ единъ мънастирь, на който бѣше вече игуменъ въ архимадритски санъ близу до тридесеть годинъ. Отдавна време още той подаваше на всичкитѣ мънастирски братя примѣръ на строгъ постъ и въздържание. Презъ Великий постъ той не ѣдеше по три дни, а по нѣкога и по петь дни, и по̀-вече отъ педесеть годинъ не бѣше турелъ месо въ устата си. Всичко това съставеше, споредъ него, преимущества, които му даватъ право

[1]) Званието Соколски старецътъ Иосифъ имаше отъ Габровский мънастирь, който, по мѣстото, гдѣто е построенъ, се нарича освѣнъ Габровски още и Соколски. По подражание на монаситѣ на другитѣ обители, игуменътъ и братията на мънастирьтъ, прибавехж до имената си, кога се подписвахж, званието Соколски.

ако не да управлява епархия, то поне да носи архиерейский санъ и да възлага на главата си митра, кога служи въ мънастирьтъ. „Не могѫ вече да търпѭ, казваше той, въ началото на 1860 г. на едного, който заминуваше за Цариградъ, да гледамъ че ставатъ владици само Гърцитѣ. Занеси много здравие на еди-кои-си чорбажии въ Цариградъ отъ мене и гледайте да ме направите пò-скоро владика. Азъ искамъ, като служѫ, да турямъ и азъ на главата си митра. Ако би патрикътъ да не ще да ме направи владика, отивамъ въ Римъ да ме направи папата“. Въ простотата си, Иосифъ Соколский и не знаеше, какво е различието между Римский папа и Цариградский патриархъ. Той знаеше, че има папи светци, както Св. Левъ, Св. Григорий, Св. Силвестръ и проч., на които бѣше нееднократно челъ житието въ четьи-минеитѣ. Но че отпослѣ папитѣ съ своето властолюбие отстѫпихѫ отъ чистотата на Христовото учение и допустнѫхѫ неизвѣстни на древнитѣ Отци нововведения, той не знаеше това отчетливо. Поради това той и не разбираше, защо да не бѫде той рѫкоположенъ за архиерей отъ папата, ако гръцкий патрикъ не е на това съгласенъ. Като стигнѫ въ Цариградъ, Иосифъ Соколский сѣдѣ нѣколко недѣли при българската църква на Фенеръ въ очакванье, че скоро ще се припознае отъ Портата българската иерархия и той ще бѫде завладиченъ. Като се протакаше работата и като бѣше му умрѣзнало да сѣди въ Цариградъ далечъ отъ рѣкитѣ и горитѣ на Габровската планина, за които отколѣ вече въздишаше сърдцето му, той лесно се помами отъ привърженцитѣ на унията, които често слушаше да му казватъ, че Гърцитѣ нѣма никога да се съгласятъ да ставатъ и Българе владици, че чорбажиитѣ лъжатъ, а пакъ папата, щомъ му се поиска българска иерархия, ще ѭ даде незабавно, та че и него самаго ще направи завчасъ владика. Когато агентитѣ на папството намѣрихѫ за цѣлесъобразно да се рѫкопожи пò-скоро патриархъ за Българо-униятската община и хванѫхѫ да премислеватъ, като кое отъ духовнитѣ лица на тая община ще да е нàй-добрѣ да се препорѫчи за това звание, тѣ дойдохѫ до убѣждение, че архимандритъ Иосифъ Соколский притежава нàй-сгоднитѣ, споредъ тѣхъ, качества да носи патриаршеската мантия. Старецътъ Иосифъ бѣше крайно добродушенъ и простъ. Като гледахѫ, че не отбира нищо, а пъкъ не е нито лукавъ, нито злонравенъ, нито

сребролюбивъ, а още и води животъ благочестивъ и добродѣтеленъ[1]), дѣйцитѣ на пропагандата и главатаритѣ на новата униятска община не се страхувахѫ отъ него, че ще злоупотреби съ високото си положение или че не ще се води отъ тѣхъ. Тѣ бѣхѫ увѣрени, че, при тия качества, той ще бѫде въ рѫцѣтѣ имъ, като едно най-послушно дѣте.

Избранното за патриархъ лице требваше да се рѫкоположи отъ самий папа, и поради това дѣдо Иосифъ Соколский требваше да се заведе въ Римъ. Тая миссия зехѫ на себе си началникътъ на лазариститѣ въ Цариградъ, Боре, който бѣше и най-ревностенъ дѣятель на латинската пропаганда между Българетѣ, Драганъ Цанковъ и д-ръ Георгий Мирковичъ. Бѫдѫщий архиепископъ и патриархъ на съединенитѣ Българе требваше да се съдружава и отъ единъ диаконъ, и за такъвъ се намѣри диаконъ Рафаилъ, монахъ отъ Рилский мънастирь, който таկожде бѣ приелъ унията и който по послѣ се произведе за епископъ на униятитѣ Българе въ Едрине[2]). Всичкитѣ тия лица отидохѫ въ Римъ, като депутация отъ страна на Българский народъ, която да помоли светий отецъ да даде на този народъ единъ патриархъ въ лицето на старецътъ Иосифа Соколский. Депутацията тръгнѫ отъ Цариградъ на 15 мартъ 1861 год., а пристигнѫла въ Римъ на 22 мартъ[3]). На станцията отъ вѣчний градъ депутацията посрѣщнѫлъ, по заповѣдь на папата, самъ префектътъ на пропагандата, кардиналъ Барнабо, който ѭ и завелъ въ приготвенний за неѭ домъ. Въ сѫщата вечерь когато пристигнѫли, членоветѣ на депутацията имали дълга аудиенция у кардинала Барнабо. „Колко поздравления! колко ободрения! колко доказа-

---

[1]) За бившия игуменъ на Габровский мънастирь Раковский каза тукъ-тамѣ въ списанията си (глед. между другитѣ: „Българский вѣроисповеденъ въпросъ съ Фанариотитѣ и голѣмая мечтайна идея панелинизма", че билъ разбойничилъ въ младитѣ си години. Ние сме имали възможностьта да провѣримъ този слухъ у людье, които сѫ знаели отъ много време и отблизо Иосифа Соколский. Тѣ всекога сѫ отричали, да е той правилъ нѣкой видъ разбойничество съ каква годѣ цѣль Може неговото якко здравие, неговото юначество, неговото бързо ходенье, неговото легко качванье и слѣзванье по горитѣ, когато той бѣще даже осемдесеть годишенъ старецъ, да сѫ дали поводъ нѣкому да предположи, че той при тия качества безъ друго ще да е билъ предводитель въ младото си време на нѣкоя чета разбойници. Но това предположение не се е подтвърдило съ никой фактъ.

[2]) Диаконъ Рафаилъ се намираше въ 1860 г. при бившия Велешский владика, Авксентий, като неговъ дияконъ. Той прие уния по причина на едно подозрѣние, което паднѫ върху му, когато въ началото на 1861 г. се откраднѫхѫ на Авксентия около триста лири.

[3]) Глед. „България" год. II, стр. 801. Год. III, стр. 66.

телства отъ почесть и благосклонность ни даде негово високопреосвещенство", пишеше оттамъ въ вѣстникъ „България" единъ отъ членоветѣ на депутацията, който не ще да е билъ другъ освѣнъ Боре; „но най-много, колко негово високопреосвещенство бѣше щастливъ да ни извѣсти, че депутацията ще има, слѣдъ малко време, щастието да се представи на светий отецъ. Вечерьта срѣщу нашето пристиганье въ Римъ светий отецъ се бѣше малко разболѣлъ по времето на службата въ църква и бѣше даже баялдисалъ. Бѣхѫ го изнесли отъ църквата, и той не бѣше още оздравелъ. Но, щомъ се извѣстилъ за нашето пристиганье, извикалъ: „съ молитвитѣ на този добъръ народъ (Българетѣ) азъ оздравехъ, и азъ вардѭ първий приемъ за тѣхната депутация. Само нека благоволятъ да потърпятъ два три дни и да се помолятъ още за мене". Слѣдъ четире дни кардиналъ Барнабо и секретарьтъ му Каналди завели депутацията въ Ватиканъ съ особенни екипажи. Щомъ тя влѣзла въ приемний салонъ, папата извикалъ: „елате, елате, чада мои; елате, чакамъ ви". — „Светий отецъ бѣше правъ, разказва по нататъкъ корресподентътъ на „България" и облегнѫтъ на масата си. Ние бѣхме му цѣлунѫли вече краката и се разговарехме, когато негово високопреосвещенство, кардиналътъ префектъ на пропагандата и секретарьтъ му, които влезохѫ слѣдъ насъ, му казахѫ, че архимандритътъ желае да му отправи нѣколко думи по български". Пий IX тутакси поканилъ българский архимандритъ да говори, и той ушъ исчелъ по български едно словце, което ималъ написано и което е било съставено по французски отъ Боре, а преведено на Български отъ едного изъ Българетѣ-членове на депутацията. Въ словцето се казва, че съединеннитѣ Българе се връщатъ въ Вѣрата на бащитѣ и дѣдитѣ си, че Българский народъ, до като билъ покоренъ и вѣренъ на рѫководеньето на бащата на голѣмата християнска фамилия, законний наслѣдникъ на Св. Петра, билъ благополученъ и богатъ съ духовни и мирски блага, но, прелъстенъ отъ лошъ примѣръ и вѣроломни съвѣти, той поискалъ да се отдѣли, подобно на блудний синъ въ евангелската притча, отъ фамилията и, като се отдалечилъ въ най пустата страна, страната на заблужденнето, се хранилъ много вѣкове съ жълѫдъ, т. е. „съ нечистото учение на Фотиевата схизма". Най-послѣ като гинелъ отъ бѣдность и гладъ, той си напом-

нилъ светий отецъ, който го е родилъ за животътъ на христиенството. Въ това припомненье той си казалъ, въ лицето на съединеннитѣ Българе: да идемъ да го намѣримъ, като припознаемъ, че сме съгрѣшили на небето и предъ него. „Тъй светѣйший отче, — казвалъ при свършванье словцето си старецътъ Иосифъ, — ние се връщаме подъ стрѣхата си, одързостени отъ вашето призование, което не е само призованието на прошката, но още гласътъ на любовьта и на нѣжностьта. Ние сме слаби тълкователи на всичкитѣ наши братия Българе, съединени съ насъ въ сѫщото исповѣдание на католичската вѣра. Ако има още отъ тѣхъ, които да се задържатъ предъ вратата отъ предразсѫдъцитѣ, невѣжеството или отъ други препятствия, благословението, което ще ни дадете, ще привлече, надѣемъ се, сѫщата благодать върху тѣхъ, и така ние ще станемъ пакъ едно стадо подъ единъ пастирь. Аминъ[1]).“

Папата зелъ послѣ това отъ ржцѣтѣ на българский архимандритъ словцето, което било написано не само по български, но и по французски, и отговорилъ, че съ голѣмо удоволствие приема проводенната отъ Българетѣ депутация; че той се билъ нажалилъ отъ радость, като се научилъ, че една часть отъ тѣхъ се върнали въ вѣрата на бащитѣ си и че това връщание е едно отъ най-голѣмитѣ утѣшения, които Богъ му праща. Като помолитствовалъ да утвърди Богъ въ рѣшението имъ ония Българе, които сѫ се върнѧли въ пазвата на Римската Църква, и да вдъхне на другитѣ мисъльта да послѣдватъ примѣрътъ имъ, и като изразилъ пълна надѣжда, че молитвитѣ, които възнася къмъ небето за това, ще бѫдѫтъ чуени, Пий IX свършилъ съ тия думи: „колкото до ония нѣща, които се отнасятъ само до мене, знайте, чада мои, и не забравяйте, че азъ искамъ да съдѣйствовамъ на вашето съвършенно връщание въ пазвата на истинската паства съ всичкитѣ възможни и прилични средства. Нека прочее този добъръ старецъ (архимандаитъ Иосифъ) се приготви. Въ недѣля, гдѣто иде, азъ самъ ще го ржкоположѫ владика. Нищо по прилично отъ това да послѣдвамъ и азъ преданията на мойтъ предшественникъ, папа Св. Николай I, който ржкоположи първий ви архиепископъ, веднажъ като сте се съ-

---

[1]) В. „България“, год. Ш, стр. 65, 66. Старецътъ Иосифъ не е моглъ нито просто да прочете това словце, ако не му е било написано съ едри църковни букви и ако не го е преговарелъ двѣ три недѣли най малко.

образили и вие съ преданията на вашитѣ прадѣди". Слѣдъ това Пий IX извѣстилъ, че е заржчалъ за бждущий български архиепископъ единъ потиръ, но той не билъ още готовъ, и че и другитѣ членове ще иматъ подаръци. На отпущанье, когато депутацията му се кланела до земя, а архимандритъ Иосифъ стоелъ на колѣнѣ, негово светѣйшество уловилъ архимандритътъ за ржка, дигнжлъ го и му казалъ: „ще се погрижимъ да основемъ една семинария за българското духовенство". Когато архимандритътъ тръгнжлъ да излѣзва изъ салонътъ, папата му билъ казалъ по български: „сбогомъ, българский патриарше". Слѣдъ аудиенцията у папата, депутацията била заведена у държавний секретарь, кардиналъ Антонели. Презъ всичкото време на пребиваньето си въ Римъ, депутацията била предметъ на особенно внимание отъ страна на папский дворъ и на жителитѣ на градътъ. Нейнитѣ членове били развождани по забѣлежителнитѣ мѣста на вѣчний градъ въ особенни хубави кола, дадени въ разположението ѝ отъ папский дворъ. Жителитѣ на Римъ, всеки пжть, като се зададели колата на стареца Иосифа, викали: „да живѣе Българский патрирхъ[1])."

Но Иосифъ Соколский, при всичко че и самъ папата го поздравилъ на аудиенцията съ титлата български патриархъ, се наименова въ папската грамота не патриархъ, а *архиепископъ* и *апостолский намѣстникъ на съединеннитѣ Българе*. Въ писмата изъ Римъ, които бѣхж се испратили тогава за напечатванье въ цариградскитѣ вѣстници, се казваше, че титлата апостолски намѣстникъ, безъ да има пò-малко значение отъ титлата патриархъ, давала пò голѣми привилегии отъ послѣдната. „Титлата апостолский намѣстникъ се предпочете, думаше едно писмо, обнародвано въ journal de Constantinople отъ 17 априлий, за да се удовлетворятъ въ най-голѣмъ раз-

[1]) (Гл. „България" год. Ш, стр. 65, 66, 67). Този разказъ за пребиванието на Иосифа Соколский въ Римъ е основанъ на съобшенията, които е счела потребно да направи пропагандата. Той представлява бившиіи игуменъ на Габровский мънастирь въ чърти, каквито приличатъ на единъ въспитанъ и живелъ въ цивилизовано общество монахъ. Но старецътъ Иосифъ, очевидно, не е могълъ да издържи тая роля. Вслѣдствие на крайнята си простота и нецивилизованность, той е правилъ въ обнасеньето и разговорътъ си както на аудиенцията си у папата и при другитѣ високопоставенни лица, така и на официалнитѣ обѣди, на които е билъ поканванъ, много постжпки не само несъгласни съ приличието, но и явно груби и неумѣстни, и това е дало поводъ на много забавни анекдоти и разкази относително неговото пребивание въ Римъ.

мѣръ потребноститѣ на положението, което заема отъ день на день вѣроисповѣдното движение на Българетѣ". Но папата се обрекълъ, въ присѫтствието на кардиналитѣ, архиепископитѣ и прелатитѣ отъ въсточний обредъ, да даде на архиепископътъ и титлата патриархъ, когато числото на съединеннитѣ Българе достигне петь стотинъ хиляди, щото да има подъ негова власть нѣколко епархии.

Иосифъ Соколский и другитѣ членове на депутацията били осипани съ подаръци. Папата подарилъ на архиепископътъ скѫпоцѣненъ потиръ и архиерейско облачение по въсточний обредъ, а жителитѣ на Римъ му поднесли, за споменъ, една дароносица. Мирскитѣ членове на депутацията получили между другото ордени отъ негово светѣйшество, въ възнаграждение заслугитѣ имъ за Църквата.

Новорѫкоположенний архиепископъ и апостолский намѣстникъ на съединеннитѣ Българе пристигнѧ въ Цариградъ на 14 Априлий. На-скоро слѣдъ пристиганието си, Иосифъ Соколский направи посѣщения на Латинский архиепископъ, монсиньора Брюнони и на Армено-католичский патриархъ, монсиньора Хассуна. Многочисленна свита отъ духовни и мирски лица, въсѣднѫли на конье, и послѣдвани отъ гавази, испроводени отъ Портата, го съдружаваше при тия посѣщения съ сѫщий алай [1]).

Въ очитѣ на цариградското простолюдие Иосифъ Соколский бѣше вече, споредъ този алай, такъвзи сѫщо патриархъ, както и другитѣ патриарси, Арменский, Гръцкий и пр. Агентитѣ на пропагандата и униятитѣ Българе го нарекохѫ также патриархъ. Тѣ дору и вратата на домътъ, гдѣто бѣше униятската църква и имаше мѣстопребиванието си старецътъ Соколский, не наричахѫ другояче освѣнъ патриаршески врата[2]). Въ сѫщность тѣ имахѫ право. Униятитѣ Българе получихѫ въ лицето на Иосифа Соколский въ гражданско отношение

---

[1]) Когато минуваше така тържественно по улицитѣ на Цариградъ, старецътъ Иосифъ често забравеше, че новий неговъ санъ и официаленъ характеръ му налагатъ извѣстна сдържанность и степенность, и за това, като се срѣщнеше съ нѣкого отъ старитѣ си познайници, правеше нѣкои движения съ рѫката, които изражавахѫ неговото негодование или доволство по отношение към лицето, което бѣ срѣщнѫлъ по пѫтьтъ. Толкозъ голѣма бѣше неговата простота и неподготвенность да заема прилично високата степень, която му се даде.

[2]) Гл. „България" год. III, стр. 68.

такъвъ сжщо духовенъ началникъ какъвто имахж Арменцитѣ, Армено-католицитѣ и Гърцитѣ въ лицето на своитѣ патриарси.

Съ ржкоположението особенъ архиепископъ за Българо-униятитѣ и съ незабавното му припознаванье отъ Портата за тѣхенъ народоначалникъ (миллетъ-баши), тържеството на привърженцитѣ на унията стигнж най-горнята си степень, толкозъ по̀-вече че, когато така тѣ тържествувахж и се хвалехж съ пълна сполука, въ станътъ на православнитѣ Българе надѣждитѣ за припознаванье отъ Портата независимата православна българска иерархия бѣхж се почти изгубили, и отчаянието бѣше готово да обземе всичкитѣ духове. Но нашитѣ однородци, както въ столицата, така и въ провинцията, се опазихж отъ искушението и не се увлекохж въ унията, както се очакваше въ турскитѣ политически кржгове и както мислехж въ Римъ, основаващи се на увѣренията на агентитѣ на пропагандата. Това впрочемъ се дължи отнюдъ не на грижитѣ и предпазванията на гръцкото духовенство, а на превъзмоганието, което имаше въ сърдцето на тогавашнитѣ по̀-влиятелни еднородци наши гласътъ на здравий разумъ и на истинский патриотизмъ, всекога вѣренъ на праотеческитѣ предания.

Приеманието унията отъ една часть на цариградскитѣ Българе не произведе въ умоветѣ посредъ гръцкото общество и висше духовенство нѣкое промѣнение. То възбуди въ патриархътъ и окржжаващитѣ го владици по̀-вече негодование срѣщу главатаритѣ на българската въ Цариградъ община, които работехж наедно съ Илариона, за да се припознае народната българска православна иерархия, отколкото настроенье да се направятъ нѣкои сериозни устжпки за удовлетворенье народнитѣ български желания и премахванье опасностьта отъ страна на латинската пропаганда. Патриархъ Иоакимъ издаде въ послѣднитѣ дни на декемврий едно послание до подвѣдомнитѣ нему православни християне въ столицата и нейнитѣ предмѣстия, съ което запрещаваше посѣщението униятската църква, като не принадлежаща вече на православието, и въ истото време осжждаше както ония Българе, които приехж съединението съ Римската Църква, така и тия, които бѣхж останжли вѣрни на Православието, но бѣхж заявили, че не признаватъ вече надъ себе си властьта на Цариградский патриархъ и бѣхж се произнесли да се не поменува вече неговото име въ българската народна църква. Негово светѣй-

шество особенно порицаваше въ посланието си народнитѣ български архиереи, които представеше, като виновници на отцѣплението отъ Православието на еднитѣ и на несъобразното съ канонитѣ постановление на другитѣ. Това окрѫжно послание, освѣнъ че не можеше да повлияе нито най-малко върху умоветѣ на униятитѣ Българе, които не искахѫ нито да чуѭтъ, какво мисли патриархътъ за постѫпката имъ, озлоби и ожесточи противъ негово светѣйшество още по-вече Българетѣ, които бѣхѫ си начрътали да искатъ да се обезпечи отдѣлното развитие и самоуправление на Българский народъ безъ отстѫпвание отъ праотеческата Вѣра, и това тѣ изразихѫ твърдѣ недвусмислено съ отпечатваньего на единъ отговоръ върху патриаршеското окрѫжно писмо, който носеше подписъ: „отъ народната Православна Българска Цырква", и който тѣ распратихѫ навсекждѣ въ провинцията. Този отговоръ е проникнѫтъ отъ чувството на голѣмо негодование противъ патриархътъ, което се проевява твърдѣ рѣзко на всека редушка. Вмѣсто да се погрижи за удовлетворението справедливитѣ искания на Българский народъ и съ това да затвори вратата на пропагандитѣ, негово светѣйшество, казва се въ отговорътъ, изсипва всевъзможни порицания върху всичкитѣ Българе, защото поискахѫ цырковната си независимость, съгласно съ отеческитѣ и съборни постановления. Патриархътъ и синодътъ си присвояватъ название: Цырква Христова, но Българетѣ не могѫтъ съ това да бѫдѫтъ введени въ заблуждение и да ги считатъ за дѣйствително представлеващи Цырквата Христова. Българетѣ також де нито най-малко не даватъ внимание на думитѣ на негово светѣйшество, че били нарушили цырковнитѣ правила, като отблъснѫхѫ властьта му, която е служила за потъпкванье българската народность, българский езикъ и за извършванье злоупотребления и притѣснения, които унижаватъ Вѣрата. „Каква ще да е тази Цырква Христова, която да дозволява на владицитѣ многообразно и разновидно да притѣсняватъ невиннитѣ христиене, да подаватъ съблазнителни примѣри, а да не дозволяватъ да имъ кажѫтъ самитѣ христиене: „или испълнете заповѣдитѣ на Иисуса Христа, „основательтъ на Вѣрата и заповѣдитѣ на светитѣ му Апос-„толи, или ще ги испълнимъ и ще ви распѫдимъ; или вар-„дете цырковнитѣ правила и дайте на народътъ правдинитѣ „му, или ще ги увардимъ и ще си земемъ правдинитѣ, които

„ни даватъ тѣзи правила; или образи бивайте на стадото и „го поучавайте съ примѣрътъ си, стига сте го притѣснявали „и развращавали съ беззаконията си, или ще ви отхвърлимъ „и ще си намѣримъ пастири по Вѣрата. Нека не мисли негово светѣйшество, че Българетѣ сѫ добитаци, които не знаѭтъ какво правятъ, и че поради това той може пакъ да ги накара да си турятъ шиитѣ подъ неговътъ омотъ, като имъ каже, че тѣ престѫпили правилата съ това, че му отхвърлили властьта. Българетѣ, не само нѣма да останѫтъ пакъ подъ гръцкитѣ владици и да ги гледатъ равнодушно, като се гаврятъ съ Вѣрата, но ще се постараѭтъ да принудятъ и тѣхъ сами, волею неволю, да тръгнѫтъ въ правий пѫть. Негово светѣйшество нѣма нито най-малко право да говори не само противъ православнитѣ Българе, които му отказватъ повиновение, но нито срѣщу ония, които се отдѣлихѫ отъ Православието и приехѫ католицизмътъ, защото сама патриаршията е причина на тѣхното отстѫпление. Тѣ бѣгатъ отъ неѭ окаяннитѣ, но, разумѣва се, паднахѫ въ по̀-лошо. „— Отговорътъ се свършваше съ увѣщание къмъ всичкитѣ еднородци да се вардятъ „отъ фанариотский квасъ", да се не поддаватъ на вѣтърътъ, който вѣе отъ латинската пропаганда, и да бѫдѫтъ увѣрени, че „правдата на Българетѣ ще надвие на лъжата на Фанариотитѣ" и че Българский народъ съ постоянството си ще добие иерархия независима както отъ патрикътъ, така и отъ папата.

На този отговоръ върху патриаршеското окрѫжно послание се приготви отъ страна на патриаршията едно дълго опровержение, което се напечата на гръцки и български подъ насловие: „*λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς*, глаголи и да не умолкнеши", (Дѣян. XVIII, 9), но то освѣнъ че не можеше, разбира се, да разубѣди нѣкого отъ Българетѣ, ами останѫ, може да се каже, незабѣлежено, като че да не се е еявало на свѣтътъ.

Патриаршията осѣщаше, обаче, че съ едно запрещение отъ нейна страна да не посѣщаватъ православнитѣ христиене униятската църква, съ едно порицание постѫпката на българскитѣ народни архиереи, които се явно турихѫ на чело на движението противъ неѭ, съ едно мъмренье и осѫжданье всички ония, които послѣдвахѫ това движение, тя не ще може да се ограничи. Българетѣ, дору и въ очитѣ на мнозина отъ

Гърците, не бѣхѫ съвсѣмъ криви. Предъ видъ на опасностьта отъ пропагандитѣ, предъ видъ на очевидната справедливость на оплакванията на Българетѣ, патриаршията требваше да направи нѣщо за тѣхно удовлетворенье, ако не искаше да навлече на себе си порицанието на всичкий православенъ свѣтъ. Да бѫде устѫпчива и благоразумна се подавахѫ ней съвѣти и отъ такива мѣста, гласътъ на които тя не можеше съвсѣмъ да пренебрегне безъ страхъ за по́-лоши послѣдствия. Патриархъ Иоакимъ намѣри прочее за добрѣ да направи нѣкои маловажни устѫпки на Българетѣ, но, за да се вардятъ за напрѣдъ въ неприкосновенность правдинитѣ на Вселенский престолъ и за да бѫде той по възможность ограденъ въ бѫдущето време срѣщу такива посегвания, каквито си позволихѫ цариградскитѣ Българе на чело съ Илариона и Авксентия, негово светѣйшество намисли да съедини тия устѫпки съ строги мѣрки противъ нарушителитѣ на канонитѣ и на правдинитѣ на престолътъ. За да подготви испълнението на този планъ той, на́й-първо, изиска отъ находещитѣ се въ България гръцки владици да му представятъ отъ страна на Българетѣ адресси, въ които да се изевява преданность и покорность на Великата Църква. Тия адресси имаше да послужатъ на негово светѣйшество за доказателство, че голѣмата и здравата часть на Българский народъ остава твърда въ праотеческата си преданность къмъ Великата Църква, че слѣдователно смущенията върху църковна почва, които ставатъ тукъ тамъ, сѫ дѣло на малцина нѣкои честолюбци, миряне и духовни лица, противъ които църковната власть требва да земе надлежнитѣ мѣрки, съгласно съ канонитѣ. Подобни адресси, които се вижда отъ архивата на патриаршията [1]), се испратили обаче само отъ Кюстендилъ, отъ Нишъ, отъ Враца, отъ Бѣлоградчикъ, отъ Ловечъ и отъ Видинъ, при всичко че сѫ били искани навсекѫдѣ изъ Българско. Противонародний духъ, въ който сѫ съставени нѣкои отъ тия адресси, явно показва, че тѣ сѫ били диктовани отъ самитѣ владици и че сѫ могли да бѫдатъ подписани само отъ нѣколко подлизници и мюзевири, каквито на всекѫдѣ е имало и има и сега. Сѫщо така, едновременното имъ испращанье около крайтъ на яннауарий и тѣхното еднакво съдър-

---

[1]) Ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς διορισθείσης ὑπό τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς 21 φεβρουαρίου 1864 πρὸς διαφώτησιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, стр. 21—23.

жание не оставятъ мѣсто за съмнѣние, че сѫ се испращали по предписанье отъ висшето църковно началство.

Адрессътъ отъ Кюстендилъ изражава негодование противъ ония, които сѫ се дигнѫли срѣщу мѣстний владика, обвинява народний български архипастирь Авксентия, че се опитвалъ да отлѫчи отъ православната Вѣра Кюстендилската епархия, обевява, че Гъркътъ архиерей на тази епархия е канонический неинъ архипастирь, който ѝ е направилъ много добрини, и нарича Великата Църква кърмилница, наставница и покровителка [1]). Въ адрессътъ отъ Нишъ се исказва негодование срѣщу ония отъ цариградскитѣ Българе, които приехѫ уния; но той осѫжда и Българетѣ, които дирятъ народнитѣ си правдини отъ патриаршията, като оставатъ твърди въ праотеческата си Вѣра. Подписаннитѣ думатъ въ него: „провъзгласяваме всички ония, които се опитватъ да смутятъ мирътъ и спокойствието на общата наша майка Църква, като мятежници и отстѫпници отъ Великата Христова Църква . . . Не сподѣляме никакъ нововводимитѣ отъ чужбина идеи, на които двигатель сѫ страстьта и своекористието, и удостовѣряваме, че, като пребиваваме въ отеческитѣ предания, приемаме за вѣроисповѣденъ началникъ когото би ни испратила, като способенъ и испитанъ, Великата Църква, и както открай нашитѣ бащи сѫ били благодарни отъ непрекѫсванний редъ на светитѣ архиереи, които ни сѫ били испращани отъ Вселенский престолъ, така и ние сме преблагодарни отъ нашътъ владика“ и пр. Жителитѣ на Враца сѫщо изказватъ въ тѣхний адрессъ крайня благодарность отъ новий имъ епископъ Българинътъ Паисий [2]). Жителитѣ на Бѣлоградчикъ осѫждатъ ония Българе, които сѫ приели унията и исказватъ признателность къмъ Великата Църква и къмъ владиката си. Въ адрессътъ си Видинци казватъ, че осѫждатъ малцината безрасѫдни Българе, които отъ нѣколко време се мѫчатъ по всекакъвъ на-

---

[1]) Въ протоколътъ на синодътъ отъ 2 мартъ се споменува и за друго едно прошение отъ Кюстендилъ, въ което жителитѣ, като осѫждатъ постѫпката на Българетѣ, които приехѫ уния, искатъ да се отдалечатъ отъ епархията имъ нѣкои немирници, които сѣели раздоръ между Гърци и Българе.

[2]) Той е онзи сѫщий Паисий, когото патриаршията, както поменѫхме въ втората глава, бѣше испратила въ 1859 да управлява Самоковската епархия. Патриархъ Иоакимъ, наскоро слѣдъ стѫпаньето си на престолътъ, счете за добрѣ да го отдалечи отъ Самоковъ, глѣто неговото пребиванье дигаше голѣмъ глъчъ, и да го испрати въ Враца, а Врачанский Доротея, тоже Българинъ и съ нрави като Паисиевитѣ, да назначи въ Пиротъ (гл. „България“, год. II, стр. 537).

чинъ да вкаратъ нововведения въ Православната църква. Тѣ считатъ още за своя длъжность, като гледатъ „какъ злославнитѣ уста на тия Българе не пощадили честьта на Църквата и на священний клиръ“, да принесатъ на послѣдната благодарностьта си, че ги удостоила съ такъвъ архиерей. „Честь и слава е за насъ, прибавятъ тѣ, да се причисляваме до цѣлий православенъ свѣтъ, понеже сме всички братия безъ различие на племе и на народъ. Това като исповѣдваме въ съвѣстьта си, осѫждаме лъжата и измамата на ония, които се провъзгласятъ самозванни представители на Българетѣ ради своитѣ преисподни цѣли и търсятъ предъ Високата Порта и предъ Църквата правдини ужъ отъ страна на всичка България“ [1]).

„Отъ тия адресси и прошения, бѣлежи се въ докладътъ на коммиссията на общото (гръцко) събрание, свикано въ 1864 год. въ патриаршията за разгледванье българский въпросъ, патриархъ Иоакимъ, като видѣ, че православний Български народъ се размѫща отъ малцина нѣкои, и че христоименното испълнение негодува противъ великодушието на Великата Църква, съзва на 24 февруарий 1861 голѣмъ съборъ отъ бившитѣ Цариградски патриарси, отъ блаженнѣйшитѣ патриарси (т. е. Александрийский, Иерусалимский и Антиохийский) и отъ всичкитѣ находещи се въ Цариградъ свети архиереи, между които бѣхѫ и Българетѣ по произхождение — Родосский Игнатий, Пиротский Доротей и Врачанский Паисий. Този съборъ, като зе въ внимание противоканоническото поведение на Макариополский Илариона и на бивший Дирахийски Авксентия и като ги пригласи три пѫти, споредъ священнитѣ канони, да дойдѫтъ да дадѫтъ предъ него отвѣтъ, понеже се не свихѫ по непокорство, ги извъргнѫ отъ архиерейский санъ, като въздрузивши новъ жъртвенникъ въ самий центръ на Вселенский престолъ, като непокорни, като отстѫпници и като нарушители на 31 и 35 апостолски правила, на 15 правило на Двукратний вселенски съборъ, на 5 правило на Антиохийский съборъ и пр. Едновременно съ тѣхъ той извъргнѫ, по сѫщитѣ причини, и Пловдивский митрополитъ, Паисия [2]), които вси-

[1]) Глед. Ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Διορισθείσης . . . стр, 21—23.

[2]) Паисий, както поменѫхме въ III глава, се присъедини нелицемѣрно до паствата си, която се отложи отъ Великата Църква наедно съ другитѣ български епархии, и на-скоро слѣдъ избранието патриархъ Иоакима заеви формално въ едно послание до представителитѣ на епархията си, че е готовъ не само да се не отдѣля отъ паствата си, но и душата си да положи за неѭ, като истински неинъ пастирь (гл. това послание въ „България“ II, стр. 563).

чки се осѫдихѫ на заточение. Съборътъ лиши отъ санъ и свещенницитѣ и дияконитѣ, коато бѣхѫ рѫкоположени отъ реченнитѣ архиереи [1])".

Патриархъ Иоакимъ смѣташе, че съ извърженнето Илариона, Авксентия и Паисия, домогателството на Българетѣ да се припознае за тѣхъ една самостоятелна иерархия се посича въ кореньтъ си, толкова по̀-вече че съ извържението българскитѣ владици, по старъ обичай, бѣше свързано и заточението имъ, за което патриархътъ бѣше се споразумѣлъ предварително съ Портата. Щомъ бѫдѫтъ извържени и заточени владицитѣ, които представлявахѫ българската иерархия, послѣдната ще се обърне въ една неосѫществима мечта, мислеше си негово светѣйшество, и Българетѣ, по необходимость, ще се задоволятъ съ нѣкои устѫпки, натъкмени за удовлетворенье народното имъ самолюбие. Но патриархъ Иоакимъ и окружавшитѣ го архиереи останѫхѫ горчиво излъгани въ предположенията си. Лишението отъ санъ българскитѣ народни архиереи не озадачи нито на̀й-малко нашитѣ еднородци. То ги само огорчи и още по̀-вече раздразни противъ патриаршията. Отъ тѣхна точка на зрѣние, тая мѣрка нѣмаше нито на̀й-малко основание въ учението на Църквата и въ съборнитѣ правила. Апостолскитѣ и съборнитѣ правила, които послужихѫ на събранний въ патриаршията съборъ, като основание за извържението отъ църковний чинъ Илариона, Авксентия и Паисия, споредъ българското въззрѣние, не можехѫ да се приложатъ справедливо къмъ българскитѣ народни архиереи. Българский народъ, българскитѣ архиереи се отложихѫ отъ подчинение Цариградскому патриарху, защото се убѣдихѫ, че послѣдний не се съгласява доброволно да възвърне на този народъ неоспоримитѣ му правдини; че гръцкото духовенство иска и занапрѣдъ да притѣснява, съ името на Вѣрата и на Църквата, българската народность въ полза на гръцката и да господарствува надъ Българетѣ, като надъ племе, което като че е нему заробено по силата на самитѣ църковни узаконения. Такова стремление отъ страна на гръцката иерархия, като явно противно на християнската Вѣра, бѣше способно да развълнува всекий Българинъ. Лишението отъ санъ българ-

---

[1]) Ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς διορισθείσης ὑπό τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς 21 φεβρουαρίου 1864 προς . . . . стр. 23, 24.

скитѣ владици не бѣше друго, въ очитѣ на Българетѣ, освѣнъ изражение на това сѫщото стремление. При това съборътъ, който го произнесе, наруши, отъ пристрастие, самитѣ правила на църковното сѫдопроизводство, споредъ които единъ привлеченъ къмъ отвѣтственность епископъ се вика въ епископский съборъ на сѫдъ чрезъ епископи или съ грамота три пѫти, и за еяванието му предъ сѫдътъ се дава мѣсеченъ, двумѣсеченъ и даже годишенъ срокъ, споредъ обстоятелствата (74 Апостолско правило и 18 правило на Картагенский съборъ). Българскитѣ архиереи, Иларионъ и Авксентий, се викахѫ въ едно и истото засѣдание на съборътъ, който ги осѫди, три пѫти въ разстояние на два часа, а не на единъ или пò-вече мѣсеци, и се викахѫ отъ двама архимандрити, а не епископи, а Пловдивский Паисий не се повика никакъ [1]). Че съборътъ и патриаршията произволно нарушихѫ правилата на църковното сѫдопризводство, това се засвидѣтелствува на-скоро и отъ дванадесеть владици-членове на този съборъ, които бѣхѫ подписали извержението на българскитѣ архиереи отъ църковний чинъ. Въ едно прошение, което подадохѫ на Портата тия архиереи нѣколко мѣсеци слѣдъ съборътъ, за да се оплакватъ отъ произволътъ на патриарха Иоакима, тѣ, между другитѣ обвинения противъ него, указахѫ и на неправилното осѫжданье и извърженье българскитѣ народни архиереи. „Какъ станѫ, пишехѫ тѣ въ прошението си, низложението на българскитѣ архиереи? То се предначарта отъ него (патриархъ Иоакима), и опредѣленнитѣ отъ църковнитѣ правила три призования станѫхѫ въ сѫщото засѣдание на съборътъ въ разстоянието на два часа, безъ да се даде изискванното отъ съборнитѣ правила време. Между това българскитѣ архиереи, още преди да си разиде съборътъ, бѣхѫ извѣстили на патриархътъ званично чрезъ Високата Порта, че тѣ ще се представятъ въ съборътъ да дадѫтъ отговоръ, но негово светѣйшество не само не послуша правий съвѣтъ на правителството [2]), нъ още и излъга Високата Порта, защото отговори лъжливо и самоволно, че ужъ вече било произнесено приличното наказание и, тоз-

---

[1]) Паисий самъ свидѣтелствова за това въ частното си до Автокефалнитѣ православни Църкви послание, приложено до общото, което адрессувахѫ Българетѣ архиереи въ 1869 до тия Църкви, за да оправдаятъ дѣйствията си.

[2]) Портата бѣше се споразумѣла съ патриархътъ за извържението и заточението владицитѣ, но намираше за добрѣ да се покаже, че ужъ съвѣтва на негово светѣйшество умѣренность.

часъ подиръ заминаваньето на испроводенний отъ Портата чиновникъ, принуди съборътъ да подпише низложението. Че това станѫ тѫй, никой отъ членоветѣ на съборътъ не може го отрече [1])“.

Вслѣдствие на всичко горѣказано, низложението на народнитѣ български владици не само не може́ да спре, както мислеше Великата Църква, движението помежду нашитѣ еднородци за пълно отдѣление отъ Гърцитѣ по църковното управление, но го още по много успи. То раздвои още по́нашироко и наглѫбоко Българский народъ отъ патриаршията.

Окружното патриаршеско послание, съ което се съобщаваше лишението отъ санъ българскитѣ владици, запрещаваше на християнитѣ, подъ страхъ на отлѫчвание отъ Църквата, да зематъ благословение отъ реченнитѣ владици. Българетѣ, като не считахѫ за нищо опредѣлението на съборътъ и пазехѫ напрешнитѣ си отношения към архиереитѣ си, т. е. ги почитахѫ за свои истински архипастири, погледнѫхѫ на това запрещение, като преко отлучвание и анатема, произнесени срѣщу всичкий Българский народъ, и за това въ нѣкои мѣста, каквото Търново и Габрово, тържественно изрекохѫ въ църквитѣ проклинания съ анатема противъ патриархътъ [2]). Мнозина отъ нашитѣ еднородци въ столицата настоявахѫ да стане сѫщото и въ народната ни Църква въ Цариградъ, но едно че можеше да произлѣзе кръвопролитие между Българе и Гърци, понеже се чуваше, че нѣкои луди глави испомежду послѣднитѣ се готвели да нападнѫтъ на Българетѣ въ случай че се прокълне патриархътъ, а друго че прокълнанието не ще принесе никаква практическа полза, въ българската църква въ Цариградъ не станѫ нищо подобно. Тамъ се чете само, наскоро слѣдъ изверженнето народнитѣ владици, именно на 5 мартъ, Недѣля на Православието, едно слово, приготвено отъ Т. Бурмовъ, въ което се хвърлеше погледъ върху дѣйствията и стремленията на гръцкото духовенство отъ гледна точка строго християнска въ паралель съ дѣйствията и стремленията на Българетѣ и се извождаше заключение, че изверже-

---

[1]) Илариовъ Макариополский и Паисий Пловдивский такожде указвѫтъ въ посланията си отъ 1860, отправени до всичкитѣ самостоятелни православни Църкви, на това свидѣтелство, като на необоримо доказателство, че съборътъ е неправилно дѣйстврвалъ при низложението имъ.

[2]) В. „България“, год. III, стр. 1 , 21.

нието, произнесено отъ съборътъ на грѫцкитѣ владици противъ българскитѣ, нѣма никакво законно основание и поради това е недѣйствително.

Това слово, като отговоръ отъ страна на Българетѣ върху първата *званична* присѫда на патриаршията по тѣхното народно движение за възстановение потъпканнитѣ имъ правдини, е забѣлежителенъ исторический актъ. То не се напечата въ нѣкой вѣстникъ, или периодическо списание, а се распрати въ отдѣлни летящи листове на всекждѣ изъ Българско. Ние не *могохме*, за съжалѣние, да го намѣримъ запазено нито въ нашата сбирка, нито другадѣ нѣгдѣ.

Низложението владицитѣ отъ съборътъ не произведе желанното отъ патриахътъ дѣйствие между Българетѣ още и по тая причина, че устѫпкитѣ, които бѣ той свързалъ съ тая мѣрка, далечъ не удовлетворявахѫ справедливитѣ желания на Българский народъ и сами по-себе си твърдѣ ясно говорехѫ за пристрасното постѫпанье на негово светѣйшество. Тия устѫпки одобрени отъ сѫщий съборъ, който произнесе низложението и утвърдени съ султанский фирманъ, се съобщихѫ едновременно съ низложението по всичкитѣ епархии. Въ очитѣ на патриархъ Иоакима и на неговитѣ съвѣтници тѣ оправдавахѫ строгостьта на Църквата противъ непокорнитѣ ней български архиереи. Въ очитѣ на Българетѣ тѣ показвахѫ сѫщото стремление отъ страна на патриаршията за осуетенье усилията на Българский народъ да се установи отдѣлно отъ Гърцитѣ, българско църковно общинско, управление.

Султанский фирманъ, който утвърди тия устѫпки, гласеше така:

„Извѣстно е на всичкитѣ, че най-голѣмото ми царско желание е спокойствието и безопасностьта на всекий классъ отъ моитѣ императорски подданници. Понеже царството ми одобри просбитѣ, които изрази устно и писменно предъ високото ми правителство състоящето подъ духовната власть на всточната Църква българско племе, а именно да се назначаватъ духовнитѣ му отци и управници, митрополититѣ т. е. и епископитѣ му, испомежду лицата, на които има пълно довѣрие и да знаѭтъ още и языкътъ му, като просби, испълнението на които ще способствова за пълното благоденствие на това племе, както и ще внесе миръ и спокойствие среди него въ вѣроисповѣдно отношение, и понеже удовлетворението

на тия просби се е видѣло за необходимо отъ царството ми, за това се възложи на главний началникъ на въсточната Църква, Рейский патриархъ, да размисли върху устжпкитѣ, които се допущатъ отъ църковнитѣ правила и да ги представи. Реченний патриархъ, като свика съборъ, състоящъ отъ пребивающитѣ въ столицата ми бивши Цариградски патриарси, отъ сегашнитѣ патриарси на Александрия, на Антохия и на Иерусалимъ, отъ членоветѣ на постоянний синодъ на митрополититѣ и отъ епископитѣ, разисква този въпросъ съ тѣхъ, и резултатътъ на това разисканье представи съ докладъ, подпечатанъ отъ всичкитѣ участвовавши въ засѣданието на съборътъ лица. Въ този докладъ се съдържатъ слѣднитѣ членове:

„1) Отсега нататъкъ за чисто българскитѣ епархии ще да се предпочитатъ и назначаватъ за митрополити и епископи духовни лица отъ българско произхождение, които сж безъ укоръ и обладаватъ изискваннитѣ отъ църковнитѣ правила качества, а така и лица, които знаꙗтъ добрѣ българский езикъ.

„2) Ако въ единъ отъ чисто-българскитѣ градове осиротѣе митрополията или епископията, и неговитѣ христиенски жители предложатъ едногласно за осиротѣлата катедра нѣкое духовно лице, което има изискваннитѣ отъ църковнитѣ правила качества и което е испитано и извѣстно на патриаршията по разумътъ и способноститѣ си, такава синовна молба ще се приема съ благодарение отъ патриаршията.

„3) Едно Богословско училище ще се основе въ съответственно мѣсто, за да се изучватъ въ него Българетѣ, които желаꙗтъ да стжпятъ въ духовно звание, и разноскитѣ на това училище ще се покриватъ отъ христиенетѣ, находещи се въ чисто българскитѣ епархии и други мѣста на императорската ми държава, а уроцитѣ, които ще се преподаватъ въ него, за да не съдържатъ нищо противно на Въсточното Христиенско Вѣроисповѣдание, ще се опредѣлятъ съ программа, съставена отъ патриаршията.

„4) Надзорътъ върху това училище ще се възложи върху митрополитътъ на епархията, гдѣто ще се то намира, и върху настоятели, избирани испомежду испитанни духовни лица.

„5) Въ всичкитѣ български училища ще се предпочита изучението на българский езикъ и на неговата литература отъ всекий другъ, като се въспретява всека книга съ съдържание

противно на православната Вѣра и на императорското ми правителство.

„6) За всеко нарушение на горѣказаннитѣ распореждания и постановения относително училищата и за всекъ недосмотръ при избранието на учителитѣ, а така и за всеко немаренье отъ страна на послѣднитѣ въ испълнение учителскитѣ имъ обезанности, вкратцѣ за всеко нерадѣнье и несъглежданье по надзорътъ и управлението на училището сѫ отговорни митрополитътъ и настоятелитѣ.

„7) Единъ или двама отъ митрополититѣ на България ще засѣдаватъ, както и по́-преди, въ синодътъ на митрополититѣ, като ще се промѣнятъ и замѣстяватъ, единъ подиръ другъ, всеки двѣ годинъ, по каноническо указание отъ патриархътъ.

„8) Въ Богословското училище на островъ Халки ще се прибиратъ ученици и отмежду Българетѣ, както е било и по́-преди.

„9) Доходитѣ на находещитѣ се въ България митрополити и епископи ще се опредѣлятъ съ особенъ званиченъ уставъ.

„10) Въ църквитѣ на чисто българскитѣ митрополитски и епископски епархии църковнитѣ обреди ще се извършватъ по български.

„11) Измежду пребивающитѣ въ Цариградъ първенци Българе ще се избиратъ и назначаватъ нѣкои за членове въ настоятелствата (епитропства) на патриаршията и на другитѣ нейни учреждения.

„12) За да се образуватъ дѣцата на находещитѣ се въ столицата ми православни Българе и за да изучватъ собственний си езикъ, ще се основе едно първоначално училище въ оградата на българската църква подъ надзорътъ на патриаршията.

„13) Званичнитѣ църковни книжа, които ще се испращатъ до митрополититѣ и епископитѣ на чисто българскитѣ епархии, ще се пишѫтъ по гръцки и по български.

„14) Патриаршията ще се грижи, по възможность, да улеснява и расправя относещитѣ се до неѭ благословни просби и дѣла на Българетѣ.

„15) Патриаршията ще испровожда, кога е нужда, надлежни духовни лица за издирванье поведението на митрополититѣ и на епископитѣ въ България, както и на всичкитѣ

въобще духовни лица и учители, и за испрабление биващитѣ отстѫпления и недостатки.

„Понеже горѣизложеннитѣ петнадесеть члена се представихѫ на Високата ми Порта, както се каза, съ мазбата, и, като се прочетохѫ и обсѫдихѫ единъ по единъ въ министерский съвѣтъ на държавното ми царство, се съобщихѫ и на самодържавието ми, и то се увѣри, че тѣ отговарятъ на подобренията, които справедливо дирятъ христиенскитѣ жители въ България, споредъ настоящитѣ имъ истински нужди, и че пълното имъ приспособление може да въдвори църковенъ миръ посредъ извѣстнитѣ съ своето честно и добро поведение императорски мои подданници Българе, за това издадохъ високото си царско ираде, да се повѣстятъ непосредственно, а въ сѫщото време и всекий да побърза да направи искренно и прямодушно което требва, безъ да допуща нѣщо противно нему. Поради това и се издаде настоящий ми императорски фирманъ, украсенъ и съ високий ми царски автографъ. Писа се въ 1277 година отъ егирата въ крайтъ на мѣсецъ рамазанъ“ [1]).

Съборътъ, който рагледа тия устѫпки, намѣри за добрѣ такожде да се назначатъ незабавно за Пловдивъ и Шуменъ, гдѣто катедритѣ бѣхѫ вакантни, Българе митрополити, и за Пловдивский, той одобри Ксантский митрополитъ Панарета, а за Шуменский—архимандритъ Антима (отпослѣ български екзархъ), който тогава бѣше учитель въ Богословското на островъ Халки училище. И двѣтѣ тия лица отъ българский родъ бѣхѫ отблизу извѣстни на патриаршията [2]).

Единъ бързъ погледъ върху устѫпкитѣ, които направи на Българетѣ патриархъ Иоакимъ показва, че тѣзи устѫпки сѫ твърдѣ несѫщественни и освѣнъ това еластични. Нѣкои пъкъ отъ членоветѣ, въ които тѣ се заключаватъ, не само че не представятъ нѣкоя особенна устѫпка, но обезпечватъ нови права на патриаршията и обвързватъ Българетѣ съ нови за-

---

[1]) См. Ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Διορισθείσης . . . .

[2]) Панаретъ бѣше отъ години извѣстенъ на патриарха Иоакима и се считаше вѣренъ нему человѣкъ. Той бѣше наченѫлъ духовното си поприще съ това, че се бѣ главилъ писарь при Иоакима, когато послѣдний бѣше Кизичский митрополитъ. Отъ послѣ той бѣ рѫкоположенъ за викарий на Кизичската митрополия и по-подиръ назначенъ за митрополитъ въ Ксантъ (Скеча) Антима знаехѫ въ патриаршията такодже отдавна, защото той бѣше се въспитвалъ въ сѫщото това Халкинско Богословско училище, въ което отпослѣ бѣше учитель, и бѣше испращанъ въ Московската духовна академия отъ самата патриаршия за усъвършение богословското си образование.

дължения къмъ неѭ. Портата, обаче, ги счете, както показва султанский фирманъ, за удовлетворителни. Султановото правителство, както изесняваше официозний по това време органъ, Journal de Constantinople, имаше предъ видъ да отвори на българското движение два пѫтя, единътъ — унията съ Римската Църква, а другиятъ — подчинение подъ Цариградската патриаршия съ горѣприведеннитѣ устѫпки. Портата смѣташе, че, при неудовлетворителностьта на послѣднитѣ, Българетѣ ще предпочитатъ първий отъ тия два пѫтя, нѣщо, което ѝ се искаше. Подъ предлогъ че ужъ е неутрална, тя видимо тикаше Българетѣ въ пазвата на католицизмътъ. Нейнитѣ истински желания обаче се ясно отражавахѫ въ нейний официозенъ органъ, който нерѣдко така сѫщо канеше нашитѣ еднородци да се съединятъ съ Римската Църква, както и припознатитѣ органи на пропагандата. Като работеше въ тая посока, той се стараеше между другото да покаже, че Портата ужъ не можела да се рѣши да припознае независима иерархия за Българетѣ, защото чрезъ таквази иерархия щело да се отвори пѫть на чуждо, т. е. на русско влияние помежду тѣхъ. Че чрезъ унията съ Римъ Българетѣ подпадатъ сѫщо подъ чуждо влияние, официозътъ на Турското правителство не отричаше, но той считаше това влияние за далечно и повърхностно, отъ което Портата не можела да има страхъ за спокойствието на своитѣ области и за вѣрностьта на своитѣ поданници. Той отиваше още и пò-надалечъ, като казваше, че нàй-послѣ Българетѣ съ приеманьето уния не правели нищо лошо въ религиозно отношение, защото съ това тѣ се връщали въ пазвата на Църквата отъ расколътъ на Фотия. [1]) Отъ коментариитѣ му върху устѫпкитѣ на патриарха Иоакима, се ясно виждаше, че тѣ се бѣхѫ удостоили съ султанско праде, защото се добрѣ съгласувахѫ съ планътъ на Портата за вкарвание Българетѣ въ католицизмътъ. „Отъ двѣтѣ нѣща, казваше турский официозъ, требва да стане едното: или Българетѣ да приематъ католицизмъ, — полето е свободно, пѫтьтъ откритъ, привилегиитѣ сѫ дадени —, или да останѫтъ привързани на Великата Църква съ правдинитѣ, които имъ тя сега дава и при които движението на партията, която иска едно църковно самоуправление, не ще си има вече мѣстото и

---

[1]) Гледай въ в. „Българія“ год. II, стр. 690, 691.

ще се превърне въ единъ видъ оппозиция, която нѣма нищо общо съ религията. Автономната Църква, народната църква патриархътъ ѭ даде съ единъ актъ, който, ако е добъръ въ религиозно отношение, още пò-добръ е въ политическо, защото туря край на положението, въ което ставахѫ намѣси отъ страна. Устѫпкитѣ сѫ голѣми. На Българский народъ е дадено правото, 1) да си избира владицитѣ измежду собственното духовенство, 2) да употребява языкътъ си, да си има особенни училища и 3) да проважда единъ или двама владици въ светий синодъ, и ние имаме право да кажемъ, че раздѣлението на Българетѣ отъ патриаршията, което ще е твърдѣ плачевно въ политическо отношение, и учреждението на една отдѣлна автономна Църква не ще имъ дадатъ нѣщо пò-вече. За напредъ Българетѣ нѣматъ три пѫтя, ами само два: да останѫтъ привързани на патриаршията, или да се върнѫтъ въ пазвата на Римската Църква. Да се положи така въпросътъ е предпочтително отколкото другояче. Съ тозъ начинъ се отдалечаватъ вече политическитѣ влияния и интриги." Турский официозъ се осѣщаше принуденъ да даде на устѫпкитѣ на патриархътъ значение и важность, каквито тѣ нѣмахѫ. Инакъ пристрастието и интригата на Портата щехѫ да бѫдѫтъ твърдѣ явни. Нареканието, че тя се ползова заедно съ представителитѣ на католицизмътъ отъ раздорътъ между Българе и Гърци, че тя даже подклажда този раздоръ въ съгласие съ пропагандата, не бѣше безъ основание, и официозний органъ требваше да се погрижи да го отстрани, поне за приличие, съ нѣколко бѣлежки, нѣщо което той направи, безъ да може, разумѣва се, да убѣди нѣкого[1]). Фактитѣ говорехѫ силно и краснорѣчиво.

По предположение, че Българска независима православна иерархия може да бѫде органъ въ рѫцѣтѣ на Россия, въ полза на католицизмътъ работехѫ по онова време и Англичанетѣ. Органътъ на английското посолство въ Цариградъ, *Леванъ Хералдъ*, казваше, че, ако Българетѣ не могѫтъ да се обърнѫтъ въ протестанство, хиляда пѫти било пò-предпочтително да станѫтъ унияти, отколкото да сполучатъ да иматъ сѣнката на една народна Църква, която би могла лесно да стане орѫдие и таенъ агентъ на Россия.[2])

---

[1]) В. „Българія", год. III, стр. 1, 2.

[2]) Глед. въ „България", год. II, стр. 731.

За да се убѣди общественното мнѣние въ Европа, а така и посредъ Турцитѣ, че една българска независима иерархия може да стане органъ на Россия, работехѫ постоянно, освѣнъ агентитѣ на лантинската пропаганда, такожде и Гърцитѣ съ всичката извѣстна тѣхна хитрина. Въ това сѫщото време, когато се прогласи унията отъ една часть Българе въ Цариградъ и когато агентитѣ на католицизмътъ напѫвахѫ всичкитѣ си сили, било да покажѫтъ на Българский народъ, че единственний възможенъ исходъ за него е съединение съ Римската Църква, било да представятъ, че да се припознае Българската православна иерархия е опасно за Турция, Гърцитѣ утвърждавахѫ въ една напечатана въ Парижъ брошура (La Vérité sur la question bulgare), че Българетѣ сѫ били всекога подчинени на Вселенский престолъ: че тѣхнитѣ обвинения противъ гръцкото духовенство и тѣхнитѣ оплаквания отъ него сѫ безосновни; че учреждението българска независима иерархия, безъ да ползова нѣщо самитѣ Българе, ще введе опасното за Турция начало на народноститѣ, вмѣсто началото на религиозни общини, и при това доказвахѫ, че русский панславизмъ е подбудилъ Българетѣ да искатъ народна независима иерархия. „Is fecit cui prodest, думаше авторътъ на брошурата. Само русский панаславизмъ може да извлече полза отъ положението, въ което Портата и народноститѣ на Востокъ ще намѣрятъ опропастяванието си. Естественно е, прочее, да се предположи, че той е пакъ виновникътъ на българското вълнение. Една борба, на която ожесточението е равно съ тайнственностьта ѝ, се е заловила отъ нѣколко годинъ помежду гръцката Църква и русский панславизмъ. Подиганьето на Българетѣ противъ властьта на гръцкитѣ владици е само една отъ нейнитѣ фази. Ние можехме да представимъ преко доказателство на това, като наведехме фактове, които доказватъ, че русскитѣ консули въ Пловдивъ, Едрине, Силистра, Варна и проч. сѫ истинскитѣ подбудители на мнимото народно движение на Българетѣ....... Сѫщата оная русска партия, която въ 1853 год. подигнѫ дълга и кървава война, блъска още и сега Россия въ славолюбивата политика, отъ която тя се показваше, като че да се е отрекла. Между положението въ 1853 и настоящето състояние на вещитѣ сѫществува, какъ и да е, голѣмо сходство. Както въ 1853 Россия *не виждаше неудобство да се*

образува отъ България една независима държава (глед. № VI отъ *тайната и конфиденциална корреспондиция* на Сеймура), сжщо така и *сега Россия не вижда неудобство да състави България независима Църква*[1]). Въ 1853 тържественни договори свързвахж Россия съ Турция, обаче Россия направи тогава сжществованието на Турция въпросно. Днесь тя, споредъ всичкото си минжло, требваше да е естественна защитница на правдинитѣ на гръцката Църква, обаче тя работи срѣщу тая сжщата Църква". Като припомнева слѣдъ това настояванието на князь Меншикова въ 1853 да даде Портата единъ *сенедъ*, че ще варди ненарушимо правдинитѣ, привилегиитѣ и волноститѣ на православно-въсточното духовенство, така, както ги е то имало тогава, и като привожда нѣкои относещи се до това мѣста отъ нотитѣ на русский извънреденъ посланникъ, авторътъ на брошурата казва: „при видътъ на тия актове, всекий ще си каже, че ако има нѣкоя държава, на която да не се пада да критикува сегашното stato quo на гръцката Църква, тая държава е Россия. По тая причина нейний посланникъ въ Цариградъ се въспира сега да говори отъ срамъ. Но, косвенно, има ли усилие, има ли жъртва, която руский панславизмъ да не е направилъ, за да сполучи съсипваньето на това сжщо духовенство, което той искаше да удуши въ 1853 въ скутоветѣ на покровителството си?" Като обвинява така безсрамно Россия, че тя била подбудила българското движенье, за да съсипи гръцкото духовенство, Гъркътъ съчинитель простира още безочливостьта си въ лъганьето до тамъ, щото казва, че ужъ русский панславизмъ, т. е. Россия, като работела на Западъ въ полза на Българетѣ, убѣждавала тамошнитѣ либерали, че се касае за събужданьето на една притесненна народность, а католицитѣ увѣрявала, че едно случайно сблъскванье помежду Българетѣ и Гръцката патриаршия ще може да даде случай за *една добра работа* въ полза на католицизмътъ. Съчинительтъ съ усърдие събаря тия мними маневри на русский панславизмъ, послѣ което се обръща съ увѣщание къмъ европейский печатъ да раскрие предъ публиката работата, както си е, и свършва това увѣщание съ слѣднитѣ думи: „Кога Россия види, че мнѣнието на Западъ не се лъже, възможно е тя да

---

[1]) Редоветѣ сж подчертани въ подлинникътъ

не се рѣши да продължава едно таквозъ опитванье, което би могло да има и за неѭ тързде важни послѣдствия. Поддържката на печатътъ и на общественното мнѣние даде въ 1853 на Турция куражъ да защищава правдинитѣ си. Тази пакъ поддържка требвало би да ѝ се даде и сега още въ българский въпросъ. Ние настоятелно призоваваме сериознитѣ людье да размислятъ върху тая точка. — Ние ще бѫдемъ щастливи, ако сполучимъ да убѣдимъ читательтъ, че въ българский въпросъ работата не е за интереситѣ на нѣкои попове отъ едно *предмѣстье* на Цариградъ, но за тия иститѣ интереси, които общественното мнѣние знай така добрѣ да заварди преди седемь години[1])".

Гърцитѣ и сами не вѣрвахѫ, разумѣва се, това, щото казвахѫ предъ европейский свѣтъ и предъ Турцитѣ за Россия, т. е. че нейната рѫка работи въ българското движение за съсипвание гръцкото духовенство и за изравнение пѫтътъ на панславизмътъ, но въ Европа отдавна е станѫло обичай да се подплашва, съ преисподнитѣ ужъ интриги на Россия, общественното мнѣние, за достигание извѣстна цѣль. Самата истина бѣше, че Россия се отнасеше еднакво дружелюбно къмъ Гърци и Българе и се грижеше да ги примири помежду си, като увѣщаваше Гърцитѣ да направятъ сериозни устѫпки на Българетѣ, а послѣднитѣ придумваше да не настояватъ всичко изведнажъ непремѣнно да имъ се даде, защото всичкото да се сполучи изведнажъ е мѫчно, а постепенно да се върви къмъ желаемото е нѣщо естественно и надѣжно. Такъвъ съвѣтъ даваше Россия на Гърцитѣ и Българетѣ, за да ги помири, но нито еднитѣ, нито другитѣ оцѣнихѫ надлежно нейнитѣ добри намѣрения, а общитѣ врагове на Россия, на Гърци и на Българе това и искахѫ.

Като гледахѫ, че постиганието народното желание ставаше все пò-вече и пó-вече съмнително вслѣдствие на упорството и на интригитѣ на Гърцитѣ отъ една страна, и на коварството на Турцитѣ отъ друга, и като разумѣвахѫ, че несполуката може да има, поради улесненията, които Портата даваше на агентитѣ на папството, твърдѣ пагубни послѣдствия, водачитѣ на чисто българското движение въ Цариградъ намислихѫ презъ януарий 1861 год. да поискатъ поддържката на Евангелский

[1]) Глед. La Vérité sur la question bulgare, Paris, 1861, p. 52—48.

Съюзъ за дѣлото на свободно отъ Гърцитѣ нареждание Българската Църква. Нѣкои отъ америкатскитѣ миссионери, членове на този съюзъ, които се трудехѫ, съ помощьта на единъ двама Българе, надъ преводътъ на Священното Писание по-български, бѣхѫ съобщили чрезъ тия Българе на владиката Илариона, не безъ задни, разумѣва се, цѣли, че тѣ съжаляватъ, че правителството на Високата Порта препятствува на Българский народъ да устрои църковното си управление, както самъ разумѣва, и го принуждава да се покорява на Гръцкий патрикъ и да почита за свои архипастири и духовни отци хора, които сѫ злѣ наранили неговото сърдце съ тѣхното нехристиенско обнасение и които той гледа, като свои най-върли неприятели. Миссионеритѣ бѣхѫ обеснили при това на Българский священноначалникъ чрезъ сѫщитѣ лица, че дружеството „Евангелский Съюзъ", отъ което клонъ се намира и въ Цариградъ и което има за главна цѣль да защищава на всекѫдѣ свободата на съвѣстьта, би могло да спомогне, съ своитѣ ходатайства предъ правителството на протестанскитѣ държави, да се не прави насилие на Българетѣ въ дѣлото на религията, а да се оставятъ свободни да се устрояватъ църковно и да си избиратъ пастири, както имъ се за добрѣ види, по тѣхното вѫтрешно убѣждение. За да стане таквозъ ходатайство, не се искало друго отъ Българетѣ освѣнъ да се обърнѫтъ тѣ съ едно изложение на работата си до цариградский клонъ на реченното дружество и да го помолятъ да имъ окаже съдѣйствието си за безпрепятственно нареждание църковнитѣ имъ дѣла. Слѣдъ като приемелъ такова едно изложение, Цариградский клонъ на Евангелский Съюзъ изведнажъ ималъ да се отнесе до представителитѣ на протестантскитѣ държави въ Цариградъ, т. е. до английский, американский, прусский, голландский, датский и шведо-норвежский посланници съ молба да направятъ на Портата потребнитѣ представления, щото тя да престане да принуждава Българетѣ да се подчиняватъ, въпреки съвѣстьта си, на гръцкото духовенство. Въ критическото положение, въ което се намираше народното дѣло въ началото на 1861 година, съдѣйствието отъ чья и да е страна за благополучното му искарвание на добъръ пѫть бѣше скѫпо. Помощьта на шесть правителства, три отъ които, Английското, Американското и Прусското имахѫ неоспоримъ вѣсъ въ Цариградъ, не бѣше, наистиннѫ, за презирание, а особенно

когато тая помощь имаше да се поиска и да се даде върху основанието на единъ общепризнатъ и осветенъ принципъ, каквото е свободата на съвѣстьта. Народнитѣ владици, представители и първенци се отнесохѫ прочее до клоньтъ на Евангелский Съюзъ съ единъ меморандумъ, въ който като раскривахѫ, на основание отъ канонитѣ и обичаитѣ на Православната Църква, правото на Българский народъ да има собственна независима иерархия и указвахѫ притѣсненията, които претърпѣва българската народность отъ страна на висшето гръцко духовенство, молехѫ Евангелский Съюзъ да помогне да се припознае отъ Портата това право, толкова по̀вече, че този народъ се е ползовалъ съ него до прѣди 90 годинъ и че то, като се е признавало така въ старитѣ времена отъ султанитѣ, е още и на ново подтвърдено съ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 година, който обезпечва на христиенетѣ всичкитѣ права, каквито сѫ тѣ имали отъ древне време и до сега. Този меморандумъ бѣше отбѣлеженъ съ деномѣсечие 13 януарий. Комитетътъ на клоньтъ отъ Евангелский Съюзъ, като го получи, отнесе се незабавно до представителитѣ на шестьтѣ протестантски държави въ Цариградъ съ ходатайство да подкрѣпятъ съ приятелското си влияние предъ султановото правителство просбата на Българетѣ. Писмото, което той отправи съ тая цѣль по адрессътъ на казаннитѣ представители, доказва неоспоримо, че българскитѣ архиереи и първенци отъ православно-народний станъ не сѫ нито на̀й-малко мислили да приематъ протестантство, споредъ както утвърждаваше тогава в. „Българія“ съ цѣль да покаже, че ужъ и тѣ вече се рѣшили да промѣнятъ Вѣра, само че избиратъ протестантството, а не католицизмътъ. Това писмо, преписъ отъ който се намѣри въ нашата сбирка, е съставено въ слѣднитѣ думи [1]:

„Господине! Ще да е достигнѫло, безъ съмнѣние, до вашето знание, че Българский народъ се старае отъ нѣколко време да свали отъ себе си игото на гръцката иерархия и иска отъ Оттоманското правителство възстановеньето на древнето си право да избира епископитѣ си измежду сънародницитѣ си. Мотивитѣ, върху които се основава това исканье, сѫ изложени въ меморандумътъ отъ 13/25 януарий 1861, адрес-

---

[1] Този преписъ е сѫщий онзи преписъ, който бѣше се далъ тогава на владицитѣ и първенцитѣ отъ комитетътъ на клоньтъ. Той е писанъ съ рѫката на единъ отъ членоветѣ на този комитетъ.

сованъ до Евангелский Съюзъ отъ епископитѣ, духовенството, представителитѣ и главнитѣ членове на Българската община въ този градъ. Тѣ казватъ най-първо въ този меморандумъ, че Българската Църква е била съвършенно независима отъ Цариградската патриаршия до 1767 година, въ която тогавашний патриархъ Самуилъ, подкрѣпенъ отъ фанариотскитѣ архонти, сполучилъ съ интригитѣ си да добие отъ Оттоманското правителство упразнението на Охридската архиепископия и да тури Българский народъ въ зависимость отъ Цариградската патриаршия. Тѣ бѣлежатъ второ, че господството на грѣцкитѣ владици е било всекога умразно на славенскитѣ населения. Народътъ гледа на тия владици, които не знаѭтъ езикътъ му и въспиратъ употребеньето му въ църквитѣ и училищата, като на егоисти — тирани, които нѣматъ друго предъ видъ освѣнъ да спѫватъ моралното му развитие. Тѣ ги обвиняватъ още въ възмутителни злоупотребения и въ най-унизителна безнравственность. Тѣ поставятъ на видъ, че, като молятъ Високата Порта да ги освободи отъ господството на реченнитѣ владици, друго не правятъ освѣнъ че искатъ да имъ се върнѫтъ древнитѣ привилегии; че Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 год. подкрѣпя искането имъ, като подтвърждава различнитѣ привилегии, които сѫ били давани на християнетѣ, подданници на империята, отъ времето на Мохамеда II. Тѣ бѣлежатъ освенъ това, че не искатъ нищо повече отъ онова, което иматъ другитѣ народонаселения, турени подъ скиптрътъ на султанътъ, и тѣ особенно се наблягатъ на фактътъ, че Гърцитѣ иматъ четире патриархии: Цариградската, Александрийската, Антиохийската и Иерусалимската и една автономна архиепископия, Кипърската, отъ които всека е независима отъ другитѣ. Тѣ отблъсватъ обвинението, че нѣкои ушъ чужди влияния сѫ ги подбутнѫли да заевятъ това исканье, като увѣряватъ, че движението имъ е отъ сами тѣхъ, и исказватъ непоколебима вѣрность къмъ правителството на н. и. в. султанътъ. Като не сѫ могли още да сполучатъ да се припознае официално отъ Високата Порта църковната имъ независимость, тѣ се обръщатъ до Евангелский Съюзъ, който е припознатъ, като приятель и защитникъ на свободата въ религиозно отношение, съ молба да имъ не откаже поддържката си. Долуподписаннитѣ се осмѣлватъ, отъ страна на клоньтъ на Евангелский Съюзъ въ Цариградъ, да обърнѫтъ

вниманието на ваше превъсходителство върху тая толкозъ важна постжпка и да ви помолятъ да употребите вашето приятелско влияние предъ султановото правителство, за да се съгласи то да отдѣли Българский народъ, споредъ желанието му, отъ вѣдомството на Цариградский патриархъ. Позволете ни да изложимъ вкратцѣ причинитѣ, които ни подбудихж да направимъ тая молба. 1) Движението на Българетѣ, до колкото ни е позволено да сждимъ за него, е движение на цѣлъ народъ, а не на една партия, и ние мислимъ, че то е излѣзло отъ събужданьето на народний духъ въ българското население, който го подбужда да отваря училища и да търси съ жадность Свещенното Писанье, преведено на Българский езикъ, както свидѣтелствова за това продажбата на много хиляди екземпляри отъ преводътъ. 2) Ние мислимъ, че това движение е съвършенно независимо отъ всеко друго влияние и отъ всека политическа комбинация, враждебна на султановото правителство. Ние мислимъ още, че българетѣ се броятъ между на̀й-вѣрнитѣ подданници на негово величество. 3) Тѣхното исканье да имъ се възстанови правото да избиратъ духовнитѣ си началници испомежду си, право, което сж тѣ упражнявали преди много вѣкове и което имъ се отрича само отъ единъ вѣкъ насамъ, е, споредъ насъ, исканье, узаконено отъ Хатти-Хумаюнътъ, който обезпечва религиозната свобода на всичкитѣ подданници на султанътъ безъ различие. 4) Припознаваньето отъ султановото правителство независимостьта на българскитѣ духовни началници отъ Цариградский патриархъ се съвършенно оправдава, споредъ насъ отъ фактътъ, че българското население е много по́-вече на брой отъ гръцкото въ Европейска Турция и, вѣроятно, се въскачва до четире-петь милиона. 5) Ние имаме основание да мислиме, че оплакванията на Българетѣ сж справедливи и че тѣ проистичатъ отъ доказанното грабителство и непристойно поведение на по̀-вечето отъ гръцкитѣ владици. 6) Поддържаньето господството на гръцкитѣ владици въ българскитѣ епархии, ни се чини, ще е твърдѣ неблагоприятно за нравственното и умственното усъвършенствованье на населенията, което ще може да се достига на̀й-добрѣ само съ употребеньето народний езикъ. 7) Очедвидно е, че ако правителството на султанътъ не се съгласи да припознае на Българетѣ правото да избиратъ епископитѣ си, една значителна часть отъ тѣхъ ще

гледа да достигне тая цѣль въ споразумѣнье съ папството, и така ще излѣзе единъ расколъ, вреденъ на преобразованието, съсипливъ за общината и противенъ на интереситѣ на правителството. 8) Ние сме на мнѣние, че, като приеме едно толкозъ справедливо исканье, правителството ще спечели благодарностьта и ще укрѣпи преданностьта и вѣрностьта на всичкий Българский народъ къмъ султанътъ. 9) Клоньтъ на Евангелский Съюзъ въ Турция, като земà най-живо участие въ всеки мѣстенъ въпросъ, който има свързка съ религиозната свобода, счита своя длъжность да приеме молбата за симпатия и поддържка, съ която се обръща къмъ него българската община, и да изрази своето вѫтрешно убѣждение, че императорското (султановото) Правителство, като постѫпи въ това обстоятелство, съгласно съ припознатото отъ Хатти-Хумаюнътъ начало, ще заварди собственнитѣ си интереси и ще удовлетвори едно исканье, основано върху права, които самó е даровало на подданницитѣ си. 10) Ние се научихме отъ разни страни, че султановото правителство е добрѣ расположено къмъ Българетѣ и ние се надѣемъ, по тая причина, че представителитѣ на протестантскитѣ държави, като искажатъ такова мнѣние върху предметътъ, ще му дадѫтъ една силна подпора. Въ заключение, ние ще прибавимъ, че е твърдѣ желателно да не се продължава вече тежкото състоянье на неизвѣстность и на безпокойствие, въ което се намира българската община. За това ние и молимъ ваше превъсходителстро да употребите всеко влияние, което ще ви се покаже добро, за ускорение рѣшението на единъ толкозъ важенъ въпросъ. Цариградъ, 5 февруарий 1861".

Посланницитѣ на протестантскитѣ държави не приехѫ да се застѫпятъ за Българетѣ. Ония отъ тѣхъ, на които гласътъ се слушаше пó-вече, не помръднахѫ нито пръстъ въ тѣхна полза, по тия, види се, сѫщи причини, по които английский въ Цариградъ вѣстникъ предпочиташе, както поменахме пó-горѣ, да станѫтъ Българетѣ пó-добрѣ католици, отколкото да сполучатъ да съставятъ независима отъ патриаршията Българска Църква, а посланницитѣ на дребнитѣ протестантски държави, естественно, бѣхѫ длъжни да се съобразятъ съ мнѣнието на своитѣ пó-влиятелни коллеги.

Отъ отговоритѣ на английский и голландский посланници, които се оказахѫ, въ нашата сбирка, се вижда, че

тѣ се ограничили съ изражение на платоническо съчувствие къмъ Българетѣ, като се извинили, единъ по една причина, а другъ по друга, че не могѫтъ да зематъ дѣятелно участие въ защитата на българското дѣло. „Моето мнѣние е, казва сиръ Генрихъ Бульверъ, тогавашний представитель на Англия въ Цариградъ, е че патриархътъ треба вовреме да направи устѫпки, да пожъртвува мирското си върховенство, за да спази единството на Църквата, и това мнѣние азъ съмъ заевявалъ открито. Що се касае до въпросътъ, какъ треба да постѫпи Портата, има много съображения да се зематъ въ внимание, а, между тѣхъ, и фактътъ още, че едно мусулманско правителство би постѫпило несъгласно съ правилата, отъ които се е рѫководило Оттоманското Правителство, ако се намѣсеше въ религиознитѣ дѣла на една християнска община, и опасноститѣ отъ едно таквозъ намѣсванье сѫ толкозъ голѣми, колкото и сгодитѣ, които би излѣзли отъ него. Моята линия на поведение е такожде да не правѭ дѣятелно посредство въ подобно дѣло; но азъ се считамъ щастливъ, че могѫ да кажѫ, че нашитѣ мисли сѫ въобще еднакви и че, до колкото дозволяватъ благоразумието и скромностьта, азъ не ще оставѭ да ги не поддържѫ". Голландский посланникъ казалъ, въ отвѣтътъ си, че той се радва на всеко искренно религиозно пробужданье, което има за цѣль премахваньето на едно притѣснително и несправедливо поробванье подъ една фанатическа Църква, и че той съ голѣмо внимание и съ голѣмъ интересъ слѣди движението на българската община, но че, поради официалното положение, което заема, той требва да се въздържа отъ всеко преко намѣсванье въ религиознитѣ разногласия, които възникватъ въ империята. „Друго е нѣщо, свършва той, да заевявамъ, колко високо цѣни Нидерландското правителство, а така сѫщо и азъ самъ, принципътъ на пълната свобода на съвѣстьта, който прие недавно и Оттоманското правителство, а така и справедливото и безпристрастното приспособление на този принципъ, нѣщо, което, разумѣва се, азъ не щѫ оставѭ, при всеки сгоденъ случай, да правѭ предъ Оттоманското правителство.

Като видѣлъ, че постѫпката му прѣдъ посланницитѣ на шестьтѣ протестантски държави нѣма онова дѣйствие, което очаквалъ, комитетътъ се отнесълъ тутакси до Евангелский Съюзъ въ Лондонъ. На основание на докладътъ на коми-

тетътъ, предсѣдательтъ на съюзътъ, Коллингъ Ердли, се обрѫщалъ, както се види отъ писмото му до комитетътъ, находеще се въ нашата сбирка, до английский министръ на външнитѣ дѣла, лордъ Жонъ-Руселя, съ молба да подѣйствова въ Цариградъ да се припознае отъ Портата независимостьта на българската народна Църква, и самъ писалъ до сиръ Генриха Бульвера писмо, въ което го убѣдително молилъ да съдѣйствува на Българетѣ да постигнѫтъ желанията си. Той говорилъ съ сѫщата цѣль и съ турский посланникъ въ Лондонъ, Мусуруса, но послѣдний му билъ казалъ, че чуждо влияние се мѣси въ движението на Българетѣ, т. е. сѫщото онова, което се било шушнело и въ Цариградъ, споредъ както писалъ комитетътъ. „Но, признавамъ се, казва Коллингъ Ердли, азъ не могѫ да разумѣѭ, какъ русската дипломация ще да подбужда противно на гръцкий патриархъ движение; но може пъкъ и да става таквозъ нѣщо, и ние требва да увѣщаваме нашитѣ приятели Българе да се отдалечаватъ отъ всеко нѣщо, което не прави честь на дѣлото имъ“.

Вслѣдствие прочее на това обще страхуванье въ политический свѣтъ (което у едни е било негли пò-вече присторно, отколкото истинско), че въ движението на Българетѣ противъ гръцкий патриархъ ще да има русский пръстъ и че една независима Българска Църква ще стане орѫдие въ рѫцѣтѣ на великата сѣверна империя, а така и вслѣдствие на стремлението на Турцитѣ за распокѫсванье Българский народъ въ религиозно отношение, каквото и да предприемехѫ нашитѣ еднородци за достиганьето цѣльта, отиваше напраздно. Между това работата, слѣдъ низложението народнитѣ ни владици, не търпѣше вече протаканье.

Почти тутакси слѣдъ осѫжданието българскитѣ владици отъ съборътъ, се показа, че патриархътъ се е споразумѣлъ съ Портата за тѣхното лишение отъ санъ и испращанье на заточение, макаръ че послѣдната се стараеше да направи да се повѣрва, че тя съвѣтвала ушъ негово светѣйшество да не бърза да приема крайни мѣрки. Три-четире дни слѣдъ като биде низложенъ, Иларионъ, който не искаше да зачете за нищо тая строгость на патриаршията противъ него, служи Литургия пакъ въ българската църква. Щомъ станѫ извѣстна тая негова постѫпка, министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, който всекога гледаше да се покаже за доброжелатель и приятель

ушъ на Българетѣ, прати на българский епископъ извѣстие, че е по́-добрѣ да не се намира вече при реченната църква, поне за нѣколко дни. Това извѣстие той предаде Илариону чрезъ двамата първенци Българе, Хр. П. Тъпчилеща и Хажи Никола Минчооглу, които отъ време на време се евявахѫ предъ него съ цѣль да чуѭтъ нѣщо по народното дѣло. Споредъ наставленията, които бѣше имъ далъ хитрий турски дипломатъ, истинската причина за отдалечението на Илариона, т. е. че така се заповѣдва отъ министрътъ, не требва да се открива никому, а требвало да се каже само, че Иларионъ отива, по причина на недобро расположение, да промѣни за нѣколко дни въздухътъ, за което горѣреченнитѣ първенци му били испросили нарочно позволение отъ Портата. Иларионъ, който бѣше вече опитвалъ строгостьта на Великата Църква, като чу тази заповѣдь на министрътъ, се тутакси усъмни за личната си безопасность. Той се отдалечи отъ българската църква, отъ първо на Принцевитѣ острови, а послѣ въ Ени-Махале (село при Босфорътъ), гдѣто избра жилище, за всеки случай, въ домътъ на единъ чуждъ подданникъ, за да не може турската полиция да го грабне тутакси, щомъ ѝ се заповѣда. Едновременно съ това, на преосвещенний Аксентия, който также бѣше священнодѣйствовалъ слѣдъ извержението, се даде отъ страна на сѫщий министръ да разбере, че требва да се въздържа за напредъ отъ всеко священнодѣйствие. Въпросътъ, какво требва да се прави за да се излѣзе отъ това трудно положение, бѣше въ устата на всичкитѣ. Насилието, което се правеше на нашитѣ еднородци отъ страна на Портата въ чисто вѣроисповѣднитѣ дѣла, бѣше явно. Но какъ и на какво основание можеше то да се отстрани? Съ постѫпкитѣ си Портата явно показваше, че тя дѣйствително ще слѣдва, по единъ отъ двата пѫтя за развързванье българский въпросъ, който посочваше, както поменѫхме по горѣ, Journal de Constantinople, официозний нейнъ органъ, т. е. че или Българетѣ, като оставатъ православни, требва да се подчинятъ на патриархътъ, или пакъ ако не щѫтъ да му се подчинятъ и искатъ да се отдѣлятъ отъ него, требва да изберѫтъ, къмъ кое друго исповѣдание ще принадлежатъ. Портата имаше предъ очи съ тази тактика, както казахме, да принуди Българетѣ да се присъединятъ, кои къмъ католичската Църква, кои къмъ протестантскитѣ. За да не направятъ нито едното, нито другото, и въ сѫщото време да

запазятъ независимостьта си отъ гръцката патриаршия, нашитѣ еднородци въ Цариградъ намислихѫ да подадѫтъ на султановото правителство заевенье въ слѣдующий смисълъ. Цариградский патриархъ обеви българскитѣ народни владици лишени отъ санътъ имъ по тази само причина, че тѣ зехѫ страната на Българский народъ, който, притѣсняванъ отъ него, отхвърли духовната му власть. Патриархътъ отлѫчи отъ Църквата и прокълнѫ такожде всичкитѣ Българе за това, че тѣ се оплаквахѫ противъ него на Високата Порта и поискахѫ да се даде край на страданията имъ. Послѣдната негова постѫпка въздигнѫ една стѣна между Гръцката и Българската Църкви, въпреки старанията на императорското правителство да се даде удовлетворение на Българский народъ и да се въцвори миръ между двѣтѣ страни. Цариградскитѣ Българе сѫ принудени, прочее, да заевятъ отъ страна на угнетенний и прокълнатий Българский народъ, че, понеже неговата съвѣсть го задължава, съгласно съ правилата на праотеческата му Вѣра, да отхвърли окончателно отъ себе си духовната власть на Цариградский патриархъ, той образува една отдѣлна религиозна община подъ названието: „Българска Християнска Църква свободна и независима отъ Църквата на православнитѣ Гърци“, и тѣ молятъ Високата Порта да припознае официално тая Църква и да ѝ предостави пълна свобода да служи на Бога и да се нарежда по убѣжденията си.

Това е новата вѣра, това е протестантството, за приеманьето на което се хулехѫ тогава отъ страна на агентитѣ на латинската пропаганда народнитѣ владици и първенци[1]). Това не бѣше нито нова вѣра, нито протестантство, а бѣше просто по̀-рѣзка форма на заевеньето, което направихѫ Българетѣ въ Цариградъ миналата година и къмъ което се присъединихѫ еднородцитѣ имъ отъ провинцията. Тая форма се намисли отъ нѣмай кѫдѣ, съ цѣль да се парализува стремлението на Портата да принуди Българетѣ да приематъ католицизмъ или протестантство и да се отлѫчатъ отъ православновъсточната орбита, стремление, на което вмълно съчувствовахѫ и нейнитѣ тогавашни интимни съюзници. Истина, че протестсжскитѣ мисионери обикалехѫ тогава дѣйцитѣ отъ народний лагерь доста много и гледахѫ дано съ нѣкой начинъ

[1]) В. „Българія“ год. II, стр. 689, 778.

ги склонятъ да направятъ нѣкоя таквазъ постѫпка, която да тури Българската Църква въ категорията на протестантскитѣ, но се убѣдихѫ, че главатаритѣ на чисто народното движение старателно избѣгватъ всека фраза, която може да означава сближение на Българската Църква съ протестантскитѣ, и че тѣ желаѭтъ да се припознае тя официално свободна и независима отъ грѣцкото духовенство и пакъ да си остане въ всичко православна. Че таквази бѣше цѣльта на казаннитѣ главатари, че тѣ т. е. имахѫ предъ видъ да сполучатъ нѣкакъ да убѣдятъ Портата да припознае Българската Църква за отдѣлна по управлението отъ Грѣцката, ако ще би найпослѣ и съ съдѣйствието на Евангелский Съюзъ, се принудихѫ да исповѣдатъ и самитѣ дѣйци на папството и за това писахѫ въ в. „Българія", че ужъ обращението на народнитѣ владици и първенци до Евангелский Съюзъ било имъ внушено отъ Россия.[1]) Портата сѫщо така проумѣ смисълътъ на горѣказанното заевенье на народнитѣ владици и представители, т. е. че тѣ иматъ предъ видъ едно отдѣлно българско църковно управление, безъ да разумѣватъ нѣкое измѣнение на вѣроисповѣданието. За това тя отговори, когато ѝ се поднесе горѣпоменѫтото заевенье, че не е възможно да се припознае по този начинъ Българската Църква, като отдѣлна християнска община въ империята. Ако тая Църква, бѣше казалъ тогава на българскитѣ представители министрътъ на вънншитѣ дѣла, Аали-паша, е нова нѣкоя секта, ние не можемъ да ѭ припознаемъ, защото правителствата на всичкитѣ страни сѫ приели за правило да не позволяватъ основанието на нови вѣри и секти. Ако ли пакъ тя принадлежи къмъ едно отъ сѫществующитѣ вѣроисповѣдания, католическо, протестантско, православно и проч., това требва да се каже изрично, за да знае правителството, съ кое име да ѭ обозначи.

Отъ този отговоръ всички Българе окончателно се убѣдихѫ, че Турското правителство си бѣ предначъртало да ги накара или да се подчинятъ на патриархътъ, ако искатъ да държатъ Православното Исповѣдание, или да приематъ друго, ако желаѭтъ да иматъ отдѣлно отъ грѣцката патриаршия църковно управление. Въпросътъ, какви постѫпки требва да станѫтъ по́-нататъкъ, за да се признае правото на Българский

---

[1]) В „Българія" год. II, стр. 787.

народъ да има свое собственно църковно управление, съ запазванье праотеческото му исповѣдание, останѫ да се рѣши отъ представителитѣ, които имаше да дойдѫтъ въ Цариградъ отъ всичкитѣ български окрѫзи. Мисъльта да се испратятъ представители отъ всичкитѣ окрѫзи и особенно да се изберѫтъ за тая миссия способни, учени и влиятелни людье възникнѫ още кѫдѣ крайтъ на 1860 година, когато правителството хванѫ да исказва видоветѣ си относително българското движение и предложи на малцината български представители въ Цариградъ да отидѫтъ да се подчинятъ на патриархътъ. Сега, като народнитѣ владици се обевихѫ отъ съставенний въ патриаршията съборъ лишени отъ архиерейский си санъ и като правителството ясно показва, че то не ще имъ позволи да пренебрегватъ съборното опредѣление, защото нѣма намѣрение да припознае официално сѫществованието на една българска самостоятелна Цървка, нуждата да се испроводятъ отъ всичкитѣ български окрѫзи представители, за да се намѣри нѣкой цѣръ на трудното положение, се съзна по̀-живо на всекѫдѣ.[1])

Преди да дойдѫтъ представителитѣ, народнитѣ владици се испра̀тихѫ отъ Портата на заточение, съгласно съ рѣшението на горѣказанний съборъ. Ние поменѫхме по́-горѣ, че министрътъ на външнитѣ дѣла заповѣда, Иларионъ да се отдалечи отъ българската църква, а Авксентий, който се остави да живѣе въ частната си кѫща при неѭ, да не извършва никакво священнодѣйствие. Двамата народни владици стоехѫ така, единътъ затворенъ въ една кѫща, далечь отъ народътъ и отъ църквата, а другий, ако и пребиваващъ до самата църква, но безъ право да тури патрахиль мѣсецъ и половина. Наближаваше Великдень. Мнозина очаквахѫ, че поне за праздникътъ преосвещенний Иларионъ ще се завърне при църквата. Бѣхѫ останѫли шесть седемь дни до светий день, когато министрътъ на външнитѣ дѣла извѣсти чрезъ двамата горѣреченни първенци, че въ съвѣтътъ на министритѣ се разсѫдило за добрѣ да се проводятъ народнитѣ български архипастири на заточение въ Анадолъ „за два три мѣсеца“. Министрътъ

---

[1]) До сега съ воденьето народното дѣло се занимавахѫ и се явевахѫ предъ Портата, като български представители, първенцитѣ измежду цариградскитѣ Българе, но ц отъ тѣхъ само двама трима имахѫ формално пълномощие за това отъ нѣкой окрѫгъ. Другитѣ представехѫ Българетѣ въ Цариградъ, които отъ своя страна се считахѫ дѣйствоващи отъ името на всичкий Българский народъ.

съобщи това рѣшение въ деньтъ, когато бѣ пристигнжлъ отъ Римъ старецътъ Иосифъ Соколский, ржкоположенъ отъ папата за българо-униятски архиепископъ [1]). Българскитѣ народни владици, низложени отъ патриархътъ и унизени, требваше да вървятъ на заточение въ истий день, когато униятский архиепископъ, посрѣщнжтъ и приетъ, като патриархъ, правеше въ съпровождение на една бляскава свита, официалнитѣ си посѣщения. Когато Българетѣ, които се съединихж съ католичската Църква, тържествувахж, когато въ тѣхний станъ се бѣхж вече вплълно осжществили всичкитѣ желания на Българский народъ, когато тѣ се радвахж вече на единъ патриархъ отъ родътъ си, на едно отдѣлно отъ Гърцитѣ българско църковно управление, когато тѣ, така удовлетворени, се готвехж весело да посрѣщатъ великий христиенский праздникъ, Българетѣ, които не искахж да послѣдватъ примѣрътъ имъ, които ходатайствовахж да се припознае за българската народность една, отдѣлна отъ гръцката, православна иерархия, требваше да се разочаруватъ въ надѣждитѣ си, да разумѣжтъ, че се хранятъ съ мечти, да съзнажтъ погрѣшката си и да ж исправятъ, да оставятъ безисходний пжть, на който се намирахж, и да стжпятъ на онзи, който води къмъ испълнението на желанията имъ, т. е. да пригърнжтъ католицизмътъ.

Портата, както се каза по-горѣ, бѣше дала съгласието си да се заточатъ българскитѣ народни владици още преди да произнесе съборътъ тѣхното низложение; инакъ послѣдний не щеше да бърза да ги низложи и особенно да постанови да се испратятъ на заточение. Едно просто низложение, безъ заточение низложеннитѣ, бѣше по онова време за патриаршията безцѣлно. Да низложи просто българскитѣ владици, безъ да иска заточението имъ, патриаршията можеше още на другий день слѣдъ постжпката имъ, която се зе като нарушение на канонитѣ. Ако тя не направи това тутакси слѣдъ провинението имъ, то бѣше по единственната причина, че Портата не се съгласяваше тогава изведнажъ да се заточатъ низложеннитѣ. Портата пъкъ не склоняваше отъ начало да се наложи наказание на българскитѣ владици, защото искаше да види по-напредъ,

---

[1]) Въ истий день Портата бѣше проводила по телеграфътъ заповѣдь въ Пловдивъ да се арестува и испрати на заточение въ Св. Гора тамошний митрополитъ Паисий, нѣщо, което незабавно се испълни („Българія" год. III, 9).

какъвъ характеръ ще вземе българското движение, гдѣ ще отиде то и какъ именно ще може тя по̀-добрѣ да се въсползова отъ него за цѣлитѣ си. Когато събитията се достатъчно развихѫ и разумѣ, че извержението българскитѣ владици отъ духовний чинъ, съединено съ заточение, както искаше патриархътъ, може да спомогне за отстранението Българетѣ отъ Православната Църква, султановото правителство даде съгласието си да се земе тая мѣрка срѣщу тѣхъ отъ странѫ на Великата Църква. Вслѣдствие на това, то бѣше длъжно, когато владицитѣ се извъргнѫхѫ, на̀й-първо да имъ не позволи да не зачитатъ опредѣлението на съборътъ, нѣщо, което то и извърши, като заповѣда, Иларионъ, комуто не довѣряваше, да се отдалечи отъ българската църква, а Авксентий да се въздържа отъ всеко священнодѣйствие, до гдѣто да дойде моментътъ, когато, по планътъ му, бѣше на̀й-цѣлесъобразно да се испълни рѣшението за заточение българскитѣ владици.

Сѫщевременно съ извѣстието, че българскитѣ народни архипастири ще се испратятъ на заточение, на Илариона се позволи да се върне при българската църква. По распорежданьето на Портата, той имаше да слѣзе отъ Ени-Махале на Фенеръ, на 20 априлий когато се падаше светий Великий Четвъртъкъ, и оттамъ да върви съ събратътъ си Авксентия на 22 априлий, Великата Сѫббота, въ Азия на заточение. Да пресѣди Иларионъ два дни при българската църква и да върви на заточение въ надвечерието на Великдень бѣше нагласено, безъ съмнѣние, съ цѣль да се принуди той да приеме унията. На Турцитѣ бѣше се подшушнѫло, че Иларионъ, за да избѣгне неприятноститѣ на заточението, което му предстоеше предъ самий праздникъ, ще се рѣши да се подчини на папата, а неговътъ примѣръ ще послѣдва безъ друго и митрополитъ Авксентий.

Иларионъ се вернѫ въ назначенний день при българската църква съдруженъ отъ множество вѣрни на праотеческата Вѣра и на народното дѣло съотечественници, които бѣхѫ отишли надалечь да го посрѣщнѫтъ и доведѫтъ въ българский метохъ, гдѣто бѣше жилището му и гдѣто го чакаше събратъ му Авксентий. Тутакси слѣдъ неговото пристиганье, метохътъ и дворътъ на църквата се испълнихѫ съ народъ, който бѣше надошълъ, за да засвидѣтелствова глѫбоката си скърбь, по случай нечаканната печална развезка. Едни отивахѫ, други до-

хождахѫ. Но ония, които си отивахѫ, бѣхѫ все по малко отъ тѣзи, които дохождахѫ. Събранний около пастиретѣ си народъ не искаше да се разотиде. Какво сѫ сторили тѣзи невинни старци, се чувахѫ гласове изъ средата на множеството. Ако има нѣкой виновенъ, то сме ние, а не тѣ. Тѣ дѣйствовахѫ по нашето исканье, по нашитѣ желания. Нека прочее Портата проводи насъ на заточение, а не тѣхъ. Ние не даваме архипастиретѣ си. Тия гласове бѣхѫ изражение на една обща мисъль, която бѣше въ умътъ на всичкитѣ, на чувството, което осѣщаше всеко българско сърдце. Поради това събранний народъ се рѣши да стои неотстѫпно около пастиретѣ си, за да въспре заточението имъ. Предполагаше се, че, понеже вината на владицитѣ бѣше вина само отъ гледна точка на Великата Църква, вина, която Българетѣ считахѫ за лишена отъ основание въ религиозно отношение, правителството, кога му се помоли народътъ да не го лишава отъ пастиретѣ, които си е избралъ по религиозната си съвѣсть, не ще се рѣши да употреби сила за да испълни опредѣлението на патриаршеский съборъ и наскърби съ това цѣлъ вѣрноподданнъ народъ, а напротивъ ще намѣри въ молбитѣ на този народъ извинение да отклони отъ себе си испълнението му, особенно ако тѣ се подкрѣпятъ още съ ходатайство предъ самий султанъ и предъ посланницитѣ на чуждитѣ държави.

Когато народътъ бѣше така събранъ около пастиритѣ си, двамата чорбажии, чрезъ които Аали-паша бѣше съобщилъ рѣшението на Портата за заточението имъ, дойдохѫ при църквата съ единъ чиновникъ, който бѣше натоваренъ да прочете емирнамето за заточението. Чорбажиитѣ искахѫ да се видятъ съ владицитѣ насамѣ, но, по недовѣрие, нито народътъ, нито владицитѣ се съгласихѫ на такова частно свижданье. Чорбажиитѣ и чиновникътъ се принудихѫ да идѫтъ сами въ стаята, гдѣто сѣдѣхѫ владицитѣ. Тука единътъ чорбажия, а именно Хажи Никола Минчооглу поиска повелително отъ множеството да се оттегли изъ стаята, но, въ отговоръ на това, биде нападнѫтъ и злѣ набитъ отъ ядосанний народъ. Въ смущението, което произлѣзе по този случай, чиновникътъ на Портата исчeзнѫ и вече не се показа втори пѫть. Малко време слѣдъ това се еви при църквата полицията и поиска да се разотиде народътъ, но подъ предлогъ, че всички сѫ дошли, едно, да се черкуватъ по случай на праздникътъ, а друго, да

засвидѣтелствоватъ на архипастиретѣ си живото си участие въ тѣхната сждбина и да молятъ правителството, ако е възможно, да ги не проважда на заточение, защото сж невинни, нито единъ не послуша това поискванье. Като видѣ, че не ще бжде послушана доброволно, полицията не счете за нужно да употреби насилие. Народътъ се остави да се бере около църквата но въ кварталътъ се испрати войска, която отъ време на време минуваше около църквата за да напомнева на събраната тълпа, че никакво безчиние не ще се търпи. Два часа слѣдъ залѣзваньето на слънцето, дойде въ метохътъ самъ министрътъ на полицията, съдруженъ отъ джандарми и достатъчно войска, и поиска да види владицитѣ. Щомъ влѣзе при тѣхъ, той имъ обеви предъ всичкий народъ, че е дошълъ да испълни ирадето за заточението имъ. Нѣколцина отъ страна на народътъ му расправихж, единъ слѣдъ другъ, че владицитѣ нѣматъ никаква вина, защото тѣ не сж направили друго освѣнъ че сж испълнили желанието на народътъ, на който не позволява совѣстьта да припознава гръцкий патриархъ за свой духовенъ началникъ, и за това нека по̀-добрѣ се накаже всичкий народъ, а не само тѣ, ако наистиннж Българетѣ сж осждени да бждтъ роби на гръцката патриаршия. Пашата отговори, че веднажъ като е излѣзло царско ираде, то требва да се испълни, каквото и да се казва. На това му се възрази, че ирадето е излѣзло, по злобата на гръцкий патрикъ; че на Българский народъ се прави голѣма несправедливость, която не ще да е добрѣ извѣстна на негово величество, султанътъ; че народътъ вѣрва, че, като се оплаче на негово величество за тая несправедливость, султанътъ ще бжде милостивъ и ще отмѣни заповѣдьта си за заточението българскитѣ владици. „Ние, добавихж онѣзи, които говорихж, сме рѣшени да не предадемъ доброволно архипастиритѣ си, догдѣ не ни се даде възможность да представимъ на негово величество нашитѣ оплаквания, таче вие ни правете каквото щете.“ Министрътъ на полицията отново расправи, че е невъзможно да не се испълни повелѣнието на султанътъ, като се опитваше ту съ кротость и сладость, ту съ строгость и сърдитина да убѣди народътъ да се не противи на испълнението на ирадето, но като видѣ, че той постоянствова да иска да му се даде време за представенье султану жалбата му, премълче и си отиде. Нощьта мина безъ всекакви приключения. Народътъ не се разиде, но

и полицията, която се евяваше сегисъ тогисъ около метохътъ за наблюденье, не го пждеше. На другий день, Великий Петъкъ, се избрахж двѣ депутации, отъ които едната да подаде жалба на султанътъ, когато ще отива въ жамията за Богомолие, а другата да се представи на посланницитѣ на великитѣ държави и да имъ подаде прошение. Както въ жалбата до султанътъ, така и въ прошението до посланницитѣ се излагаше несправедливостьта, която се прави на Българский народъ, като му се не зачитатъ оплакванията противъ гръцкото духовенство и му се не припознаватъ правдинитѣ по църковна часть. Заключението имъ бѣше молба да се припознае правото на Българский народъ за църковно самоуправление и да се оставятъ въ покой неговитѣ архипастири. И двѣтѣ депутации испълнихж възложенното имъ поржчение. Депутацията, която бѣше натоварена да подаде жалба на султанътъ, имала случай да расправи и устно нейното съдържание предъ двама влиятелни въ това време министри, морский и военний, които подали надѣжда, че молбата на народътъ ще се вземе въ внимание. Депутацията, която се представи на посланницитѣ, се прие отъ едни, каквото отъ английский и австрийский студено, а отъ други съ изражение на едно само платоническо съчувствие. Нѣколко часа слѣдъ подаваньето султану жалбата, дойде отново въ метохътъ министрътъ на полицията и обеви, че султанътъ благоволилъ да заповѣда да се оставятъ владицитѣ на мѣстата имъ презъ времето на праздницитѣ. Народътъ посрѣщнж тази вѣсть съ исказванье чувства на глжбока благодарность, съ четенье молитва и пѣенье многолѣтствие за Султанътъ. Мислеше се, че, като се оставятъ владицитѣ въ покой презъ праздницитѣ, ще да е възможно и съвсѣмъ да се измолятъ отъ заточението.

Праздникътъ се посрѣщнж и испрати съ радость. И двамата владици служихж на първий день литургия съ всичкото възможно тържество, безъ да бждатъ за това обезпокоени отъ чия и да е страна. Народътъ, ако и да се трупаше по дворътъ на църквата и около метохътъ презъ първитѣ дни, хванж да се порастурва къмъ крайтъ на седмицата. Страхуваньето, че владицитѣ ще се испратятъ на заточение, бѣше намалело. Но ето въ сжббота сутреньта дохождатъ при църквата, мюстешаринътъ (съвѣтникътъ) на министерството на външнитѣ дѣла, Кабули-ефенди и началникътъ на жандармитѣ,

Салихъ-паша, съдружени отъ нѣколко роти войска. Тѣ обевяватъ на владицитѣ, че рѣшението за заточението требва да се испълни, и ги поканватъ да се приготвятъ тутакси за въ пѫть. На метохътъ се намирахѫ само петдесеть души Българе, които се помолихѫ на представителитѣ на властьта, както и по-напредъ, да се не безпокоѭтъ владицитѣ и да се не прави на Българский народъ таквази несправедливость. „Владицитѣ, отговорихѫ сановницитѣ на Високата Порта, требва да идѫтъ на заточение поне за петнайсеть дни. Ирадето на султанътъ не може да се не испълни". Събранитѣ около архипастиритѣ си Българе се доближихѫ до тѣхъ съ цѣль да ги не предадѫтъ и не искахѫ да отстѫпятъ. Кабули-ефенди и Салихъ-паша се помѫчихѫ още веднажъ да ги убѣдятъ да се не противятъ на ирадето, понеже то требвало да се испълни поне за малко време, и, като нѣмахѫ успѣхъ, поискахѫ помощьта на войската. По скомандование, сълдатитѣ сложихѫ орѫжието си долу и едни се наредихѫ по сълбата отсамъ и оттатъкъ чакъ до горний катъ на метохътъ, гдѣто бѣхѫ владицитѣ, а други навлѣзохѫ въ стаята имъ и извадихѫ единъ по единъ всичкитѣ Българе, които бѣхѫ въ неѭ. Извадениитѣ се препращахѫ отъ рѫка на рѫка презъ редътъ на сълдатитѣ, които бѣхѫ на сълбата и по улицата. Послѣ това владицитѣ бидохѫ спокойно отведени презъ една отъ съсѣднитѣ съ метохътъ кѫщи до каикътъ съ 10 чифта лопати, който ги чакаше при неѭ, и чрезъ нѣколко минути бѣхѫ вече на параходътъ, който бѣше приготвенъ да ги заведе къмъ бреговетѣ на Мала Азия, отгдѣто преосвещенний Иларионъ имаше да върви за Кютая, а преосвещенний Авксентий за Воло. На вапорътъ отдавна чакаше пристиганьето на светитѣ старци Драганъ Цанковъ съ единъ двама още отъ агентитѣ на католичската пропаганда испомежду Българетѣ, съ цѣль да ги прикани да се обевятъ унияти и се спасѫтъ отъ заточение. Той билъ съставилъ въ нѣколко реда и заевлението, което требвало да подпишатъ народнитѣ архипастири за да се освободятъ тутакси отъ всеко понататъкъ преслѣдванье. Но преосвещеннитѣ Иларионъ и Авксентий отхърлихѫ съ презрение предложението му. Слѣдъ малко параходътъ се оттегли и тръгнѫ къмъ Брусенскитѣ брегове. Светитѣ старци предпочетохѫ да страдаѭтъ въ изгнание до крайтъ на животътъ си, отколкото да помрачатъ подвигътъ си за светото дѣло на

народътъ и на Църквата съ отстжпване отъ истинитѣ на православната праотческа Вѣра. Тѣ предпочетохж, казваме, да страдажтъ презъ цѣлъ животъ, защото, когато се испращахж на заточение, никой не можеше да знае навѣрно, ще ли нѣкога да се върнжтъ, или не отъ затънтенитѣ мѣста на Азиятска Турция, за които се испровождахж. Това е бляскаво доказателсво за чистотата на побужденията, по които тѣ пригърнжхж народното дѣло, и на неподдѣлната имъ преданность къмъ Православната Църква.

Слѣдъ заминуваньето на архипастиритѣ, вратата на българската народна църква въ Цариградъ се обвихж, въ знакъ на обща народна скръбь, съ черно платно, посредъ което блестеше бѣлъ кръстъ. Този кръстъ требваше, както тогава се каза, „да напомнева на всичкитѣ истински Българе търпѣнието и надѣждата, които тѣ требва да иматъ, като истински християне, догдѣ се познае правдата имъ“ [1]). Въ деньтъ, когато оставихж българский метохъ, за да идатъ на заточение, народнитѣ архипастири се обърнжхж къмъ сътечественницитѣ си съ слѣднето послание:

„Възлюбленни о Христѣ чада наши, вси истински Българе! Благодатъ Божия да прибжде съ всички васъ до скончания вѣка! Знаете всички, че до сега бѣхме наедно, подвизавващи се за светото дѣло на Вѣрата и на народностьта. Сега настанж време да се раздѣлимъ тѣлесно, а не душевно. Ние отиваме, по висока заповѣдь, на заточение, защото ни представихж за бунтовници на народътъ, тогава като ние бѣхме едни испълнители на светитѣ заповѣди на нашата Божественна Вѣра, която Фанариотский патрикъ безсрамно тъпчи, за да притѣснява всичкий нашъ народъ. Съвѣстьта ни е, възлюбленни чада наши, чиста предъ всесветаго Бога, и ние съ душевна радость отиваме да пострадаемъ за правдата и истината. Намъ не ни е мжчно да претърпимъ и самата смърть за светостьта на името Божие, което се хули съ беззаконното постжпване на фанариотскитѣ калугери. Но нашата душевна радость ще пораства отъ день на день по́-много, ако слушаме, че вие всички, въодушевени отъ любовь къмъ православната наша Вѣра, постоянствовате съ твърдость, която е прилична на светото нейно име, да добие народътъ ни правдинитѣ,

---

[1]) „Български Книжици“, год. IV, мѣсецъ май 1861, стр. 27—37.

които ни тя заповѣда да си искаме, безъ да се уклонявате нито на десно, нито на лѣво, нито къмъ Фанариоти, нито къмъ папищаши, нито къмъ нѣкоя друга страна. За нейното име ние страдаемъ, съ нейното име и васъ увѣщаваме да стоите вѣрни на нейнитѣ свети начала. Съ тѣзи мисли ние отиваме, съ тѣхъ желаеме и васъ пакъ да намѣриме. Надѣждата ни е на Бога, и утѣшението ни е отъ него. Той да ни закриля, той да проводи своето Божественно утѣшение върху всички насъ, като благоволи да излѣе на насъ милостьта си чрезъ избранникътъ си, кроткий нашъ самодържецъ Султанъ Абдулъ-Меджида, комуто всички молитствоваме отъ все сърдце дълги и щастливи години. Цариградъ, 29 априлий 1861. Макариополский Иларионъ, преждебившиий Велешкий Авксентий"[1]).

Това послание прие название завѣтъ и се напечата въ множество екземпляри. То се распрати на всекждѣ въ провинцията, а въ Цариградъ се раздаде непосредственно на народътъ, когато той, нѣколко дни слѣдъ заминаваньето на народнитѣ архипастири, бѣше се стекълъ въ българската църква да празднува деньтъ на светитѣ славенски просвѣтители, Кирилла и Методия.

Заточението свърза Илариона и Авксентия съ всичкий Българский народъ пó-ягко отнапрежъ. Тѣ бѣхѫ въ неговитѣ очи мѫченици за правото дѣло. Намѣсто да се раздвоѭтъ и распокѫсатъ слѣдъ отдалеченьето на архипастиретѣ си, нашитѣ еднородци се още пó-вече скрѣпихѫ подъ знамето, което носехѫ народнитѣ владици, и се зехѫ съ още пò голѣма енергия да търсятъ правдинитѣ, които имъ принадлежатъ, като на отдѣленъ народъ въ империята. „Фанариотитѣ, думаше се въ словото, сказано отъ Т. Ст. Бурмовъ на 11 май, въ българската народна църква въ Цариградъ, помислихѫ да ни разлѫчатъ съ архипастиретѣ ни, но тѣ ни още пòвече свързахѫ съ тѣхъ. Тѣ ги отдалечихѫ отъ насъ тѣлесно, но ни накарахѫ съ това да не ги изваждаме никога изъ мислитѣ си и да имаме винаги образътъ имъ въ сърдцата си. Заточеннитѣ наши свещенноначалници сѫ нȃй-вече сега съ насъ, и ние съ тѣхъ. Пò-напредъ, когато тѣ сѣдѣхѫ тѣлесно по между насъ, и никой ги не буташе, ние малко осѣщахме съюзътъ си съ

---

[1]) Гл. в. „България," год. II, стр. 105.

тѣхъ: но сега, сега не се минува минута да не се смислимъ за тѣхъ и да ги не спомнимъ. И тъй, тѣ сѫ сега по̀-вече съ насъ, отколкото по̀-преди. Насъ не може вече нищо да ни раздѫчи отъ тѣхъ, нито планини, нито морета, нито разстояние, нито стихии. Ние сега ще продължимъ священната работа за освобождението ни отъ фанариотското робство и за подигваньето потъпканната Вѣра съ по̀-голѣмо засилванье, съ по̀-жива дѣятелностъ. И нѣма съмнѣние, че съ търпѣнието и постоянството си, ние ще възтържествуваме надъ тѣзи притѣснения и гонения, които посрѣщаме отъ беззаконнитѣ фанариоти. *Въ свѣтътъ ще бѫдете скърбни*, казалъ Иисусъ Христосъ на Апостолитѣ, *но дерзайте, защото азъ надвихъ на свѣтътъ*. Скърбни сме сега и ние, братие, че ни гонятъ Фанариотитѣ, тѣзи нови Фарисеи и стари идолопоклонници, но дерзайте, защото побѣдата ни е приготвена отъ самаго Иисуса Христа. Ние се боримъ съ истото зло, съ което се борилъ избавительтъ нашъ, Иисусъ Христосъ. Сегашнитѣ фанариотски калугери сѫ едни нови Фарисеи, по̀-лоши отъ отколѣшнитѣ. Разликата е, че ние не сме онѣзи безпомощни и слѣпи Иудеи, посрѣдъ които древнитѣ Фарисеи лъжели. Ние сме укрѣпени съ благодатьта Божия, която свелъ на земята Иисусъ Христосъ, и сме освѣтлени отъ Божественното учение, което той проповѣдвалъ . . . . Ако Фанариотитѣ почитахѫ светостьта на Християнската Вѣра, ако познавахѫ Божественний нейнъ Основатель, тѣ не щехѫ толкова рѣшително да отблъсватъ справедливитѣ искания, които заевихѫ Българетѣ, подбуждани отъ ревность къмъ Вѣрата, отъ любовь къмъ нейното име, и не щехѫ да употребятъ гонения и заточения да потъпчатъ онзи благочестивъ духъ, който ни въодушеви да поискаме отъ тѣхъ испълнението на заповѣдитѣ Христови и нарежданьето църковнитѣ дѣла, сообразно съ висотата и чистотата на Християнството. *Сія вся сотворять, яко не познаша Отца, ни Мене.* Нека възблагодаримъ Господа Бога, братие, че паднѫло такова високо жребие на нашій народъ, щото да стане той причина за очистеньето злоупотребленията, които введохѫ Фанариотитѣ въ светата Църква Христова, и за възвръщаньето честьта и славата, която принадлежи на светото име Христово. Нека се радваме за гоненията, които претърпѣхме отъ тѣхъ, ради светий подвигъ, който сме поднели върху себе си, и нека

никакъ не се отчайваме за благополучното му довършванье. Силата Божия се въ немощь извършва . . . . . . Въ тѣзи свети и чисти стремления, угодни на Господа, е нашата главна надѣжда. Отъ тѣхъ вземаме ние всичката си сила да стоимъ срѣщѫ беззаконнитѣ калугери фанариотски. Тѣ сѫ нашето общо утѣшение. Отъ тѣхъ вдъхновенни, нашитѣ свети архипастири предпочетохѫ страданията на заточението отъ спокойствието. Нека бѫдемъ увѣрени, че истата светость и чистота на нашитѣ стремления сѫ вѣренъ залогъ за сполучваньето на наштѣ общи желания[1])".

Идеалътъ, който бѣхѫ си начъртали нашитѣ еднородци въ борбата съ Фанариотитѣ и който така свѣтло се рисуваше предъ тѣхъ всредъ затруднителнитѣ събития, бѣше несравненно по̀-високъ и по́-увлекателенъ за религиозното и духовно чувство, отколкото перспективата, която имъ предстоеше, ако послушехѫ слугитѣ на папството, и която бѣше изневѣренье, отстѫпничество, скъсванье връзкитѣ на еднoплеменностьта, на вѣковнитѣ предания и вражда противъ истинскитѣ благодѣтели и доброжелатели на България, и ново поробощенье подъ една по̀-тежка духовна власть. Представителитѣ на първий естественно требваше да наддѣлѣятъ надъ защитницитѣ на втората. Така и станѫ, както ще видимъ въ слѣдната глава.

---

[1]) „Бъл. Книжици", год. IV за май 1861, стр. 17, 18 и 19.

ГЛАВА V.

Пристиганьето на представители въ Цариградъ отъ по-вечето български мѣста презъ лѣтото на 1861. — Старанията имъ за изработванье единъ меморандумъ за подкрѣпа на българскитѣ желания. — Официалното имъ представенье предъ великий везирь и неговътъ отрицателенъ отговоръ върху просбата имъ да се припознае отдѣлна иерархия за Българетѣ. — Необходимостьта да се представи вмѣсто независима иерархия другъ проектъ за удовлетворение българскитѣ нужди и желания. — Съставеньето на такъвзи проектъ отъ осемь предложения. — Важностьта на тия предложения и несъотвѣтственностьта имъ съ видоветѣ на Портата. — Общественното мнѣние помежду Гърцитѣ и отзивътъ на патриаршията за тѣхъ. — Настроеньето на двѣтѣ страни за борба и тактиката на едната и на другата. — Чувствата на новоназначеннитѣ отъ патриаршията Българе владици.—Рѣшението на нѣкои отъ тѣхъ да заминѫтъ за епархиитѣ си. — Отказътъ на населението на София да приеме новоназначенний за Софийската епархия митрополитъ, Българинътъ Доротея, и смущенията, произлѣзли въ градътъ по поводъ на неговото опитванье да занеме насилно катедрата си.— Распореждание отъ Портата да излѣзе Доротей изъ София и да се посели въ Одринъ. — Печатьтъ, като средство за боренье помежду двѣтѣ страни.—Разслабваньето на унията съ избѣгваньето на дѣда Иосифа Соколский и съ завръщаньето на всичкото нейно духовенство въ православната Българска Църква. — Посланието на Иосифа Соколский до бившата негова униятска паства и възванието на бившитѣ униятски священници къмъ всичкий Български народъ. — Новото сглобяванье на Униятската община и нейното безплодно опитванье да привлече на своя страна едного отъ българскитѣ заточенни владици. — Рѣшението на Портата да се състави коммиссия отъ Българе и Гърци за разглежданье българскитѣ искания и за примирение двѣтѣ страни. — Бавностьта на съставеньето на тая коммиссия поради раздорътъ между патриархъ Иоакима и синодалнитѣ владици. — Изглажданьето на този раздоръ. — Съставеньето синодътъ на патриаршията и учреждението на смѣсенний при неѭ съвѣтъ по новий уставъ. — Ново прошение отъ страна на българскитѣ представители до Портата. — Заповѣдь отъ министрътъ на външнитѣ дѣла, всека отъ двѣтѣ страни да означи имената на лицата, които ще ѭ представятъ въ смѣсенната коммиссия. — Испълваньето на тая заповѣдь и откриваньето на засѣданията на коммиссията. — Споразумѣнието помежду двѣтѣ страни относително първото отъ осемьтѣ български предложения. — Безплодното имъ опитванье за споразумѣнье относително второто и обращанието имъ къмъ министрътъ на външнитѣ дѣла по този поводъ. — Разискваньето начинътъ за избранието на владицитѣ въ очакванье отзивътъ на правителството. — Засѣдание на коммиссията подъ председателството на министрътъ и неговото предложение да се земе, като основа за съставътъ на синодътъ, числото на населението. — Несполуката на опитваньто за споразумѣние помежду двѣтѣ страни върху началото на численностьта на населението и новото имъ обращание до министрътъ. — Вторично засѣдание на коммиссията подъ председателството на министрътъ и неговото заевенье, че, при невъзможностьта на доброволното споразумѣние между странитѣ, рѣшението на въпросътъ остава върху правителството.—Протаканьето на работата поради нови сбутни въ патриаршията.—Паданието на патриархъ Иоакима и избранието новъ патриархъ. — Ново стькмявание на латинската пропаганда за дѣйствие помежду Българетѣ. — Появеньето на унията въ Енидже — Вардаръ и въ Малко Търново. — Безус-

пѣшностьта на новитѣ усиленни дѣйствия на пропагандата. — Поевеньето на „Българската Пчела" въ Браила и нейната посока. — Основанието на „Съвѣтникъ" и неговата сѫдбина.

Осѫщественьето исканьето на Българетѣ да се възстанови напрешната имъ независима иерархия въ лицето на народнитѣ имъ владици, Илариона и Авксентия, станѫ твърдѣ проблематично, когато тия владици се низложихѫ презъ февруарий 1861 година отъ единъ съборъ на гръцки патриарси и владици и презъ априлий на сѫщата година се проводихѫ, по распорежданьето отъ Високата Порта, на заточение въ Мала Азия. Труднотитѣ, които срѣщнѫ съ това въпросътъ за независимата българска иерархия, имаше да се развържатъ и изгладятъ отъ новитѣ представители, които требваше наскоро да пристигнѫтъ въ Цариградъ отъ разнитѣ български окрѫжия. Презъ май 1861 година, тия представители хванѫхѫ наистиннѫ да дохождатъ единъ слѣдъ другъ въ столицата на империята и въ крайтъ на този мѣсецъ въ неѭ се намирахѫ вече близу до тридесеть души, упълномощени да представляватъ Българский народъ по църковно-народнитѣ му дѣла [1]). Тѣ всичкитѣ имахѫ редовни пълномощия, кои отъ

---

[1]) „Бълг. Книж." год. IV. стр. 66 кн. III.

Ние цитуваме въ настоящий исторический очеркъ нѣкои отъ периодическитѣ списания, които се издавахѫ презъ описваното въ него време, за да се даде видима историческа достовѣрность на расказътъ. Но ние често допълняме съдържащитѣ се въ тѣхъ извѣстия, споредъ собственнитѣ си въспоминания, а така и представяме фактитѣ въ оная свѣтлина, въ която ги знаехѫ по-свѣдующитѣ людье отъ съвременницитѣ. Събитията, излагани отъ гледна точка на съвременницитѣ и на дѣйцитѣ на епохата, иматъ несравненно по-голѣма обективность, отколкото когато се излагатъ отъ несъвременникъ по еднитѣ писменни паметници на времето. Тая бѣлежка за цитуваннитѣ списания се отнася особенно до ония, които сѫ се намирали подъ нашата редакция, каквото „Българскитѣ Книжици", „Съвѣтникъ" и проч.

Понеже „Българскитѣ Книжици" се често цитуватъ въ първата часть на периодътъ, който описваме въ настоящата глава, то считаме неизлишно да представимъ тука вкратцѣ историята имъ.

„Българскитѣ Книжици" бѣхѫ издание на дружеството „Българска Книжнина", което се основа въ 1856 год. въ Цариградъ и се намираше подъ влиянието на Българската въ този градъ община. Тѣ се започнахѫ подъ редакцията на покойний Д. Мутьевъ и излѣзвахѫ по една книжка въ двѣтѣ недѣли. По причина на болѣсть и на други затруднения, Мутьевъ се принуди да остави редакцията преди да се свърши годината. Книжкитѣ, 24 въ годината. требваше да дотъкми до крайтъ на 1858 година Ив. Богоровъ, който бѣше поканенъ да помага на Мутьева още преди да остави послѣдний редакцията. За редакторъ презъ следнята 1859 година общината пригласи Гаврила Кръстевича, тогава членъ на търговското въ Цариградъ сѫдилище, който доискара благополучно годината, но да продължава да редактира изданието и за напредъ се рѣшително отказа. Тогава за редакторъ на списанието се пригласихме ние. „Книжицитѣ" се намирахѫ подъ нашата редакция отъ януарий 1860 до априлий 1862 година, и презъ една часть отъ това време, а

цѣла епархия, кои отъ едно само окржжие, и представехж ако не всичка цѣлокупна България, то поне повечето нейни части. Истина, че нѣкои мѣста не испроводихж нарочно людье

именно отъ май до ноемврий 1860 се издавахж всека недѣля, като политически вѣстникъ. Отъ ноемврий 1861 до юний 1862 тѣ требваше да се издаватъ пакъ два пжти въ мѣсецътъ, по заповѣдь отъ цензурното началство, което бѣше забѣлежило на общината, че тя нѣма право да ги вади всека недѣля като вѣстникъ, защото позволението е дадено да се издаватъ книжки (китапчикларъ) за четенье, въ двѣтѣ недѣли веднажъ, а не еженедѣленъ политически вѣстникъ.

По причина, че по̀голѣмата чусть отъ платата ни за редакцията презъ 1860 ни се бѣ дала съ простъ записъ само и че съ такъвъ сжщо записъ ни бѣ платило за една голѣма часть отъ учителската ни служба прѣзъ двѣ години и три мѣсеца (отъ ноемврий 1857 до февруарий 1860) и Габровското училище, ние, съ цѣль да не се набиратъ въ ржцѣтѣ ни, вмѣсто пари, едни само записи, бѣхме турили въ условията си за редактираньето на „Книжицитѣ" презъ 1861 година съ тогавашнитѣ имъ настоятели, Ст. Брадински и Ат. Симовъ, че ще да държимъ редакцията презъ тая година до като има възможность да се заплаща отъ спомоществованията за трудътъ ни редовно всеки мѣсецъ, така щото нито тѣ да се намѣрятъ въ неприятно положение спрямо насъ, нито ние да имаме главоболие въ случай, че бихме работили на кредитъ, а послѣ не би се оказали пари за исплащанье условенното ни възнаграждение. Реченнитѣ настоятели испълнявахж това условие до януарий 1862. За този мѣсецъ пари се не оказахж за редакторътъ, но ние работихме и презъ него, както и презъ слѣдниятъ, въ надежда, че негли се внесжтъ отнѣгдѣ пари отъ спомоществователитѣ на изданието. Тая надѣжда обаче не се испълни. Ние работихме цѣли два мѣсеца, безъ да получимъ възнаграждението си и безъ да знаемъ, ще ли могжтъ поне по̀-нататъкъ да се събержтъ пари, за да ни се наплати трудътъ, вслѣдствие на което ние се принудихме да обевимъ на настоятелитѣ, че понеже не испълняватъ задължението си, ние ще оставимъ редакцията, нѣщо, което и сторихме въ началото на мартъ. Слѣдъ нѣколко дни обаче настоятелитѣ получватъ отнѣгдѣ си пари, но вмѣсто да ни заплатятъ съ тѣхъ трудътъ за двата изминжли мѣсеца според задължението си и така да ни дадjтъ възможность да държимъ и за напредъ редакцията на изданието до крайтъ на годината на настоятелството имъ, която истичаше въ мѣсецъ май, тѣ отиватъ и се споразумѣватъ съ покойний Сава Филаретовъ, тогава чиновникъ при русското въ Цариградъ посолство, да земе той редакцията на „Българскитѣ Книжици" за останалитѣ до крайтъ на годината два мѣсеца, като го увѣрили, че ние сме се вече рѣшително отказали отъ нея. Но русский чиновникъ не можеше да излѣзе като редакторъ на периодическото издание на общината, безъ да се подигне една врява помежду униятитѣ Българе срѣщу него и безъ да се навлече „бела" върху самата община. Това неудобство се устрани съ съглашение помежду двѣтѣ страни, че Филаретовъ ще редактира Книжицитѣ подъ името на едно друго лице, а именно подъ името на Ивана Найденовъ, тогава учитель при училището на българската църква въ Цариградъ. Тази е причината, че „Книжицитѣ" които ние редактирахме отъ началото на 1860 до мартъ на 1862, излѣзохж за априлий и май отъ тая послѣднята година подъ друга редакция, а не подъ нашата. Слѣдъ това „Българскитѣ „Книжици" вече се не издавахж. Капиталътъ на книжнината, събранъ отъ пожертвованията на родолюбивитѣ и заможнитѣ наши еднородци, бѣше достаточенъ да обезпечи изданието имъ негли за всекога, но той се пръснж въ „вересии". По нерадѣние на настоятелитѣ на изданието въ разнитѣ градове, пари отъ спомоществованията влѣзвахж твърдѣ бавно и малко, макаръ че „Книжицитѣ" се печатахж и испращахж редовно по пощата. Недостигътъ на доходитѣ се покриваше съ готовитѣ пари отъ капиталътъ, който, естественно, требваше единъ день да се свърши и, по нѣманье пари, да се спре на̀й-послѣ и изданието.

да ги представятъ, а опълномощихѫ за това нѣкои отъ живущитѣ въ Цариградъ Българе, нѣщо, което освобождаваше тия мѣста отъ разноски, а въ сѫщо време удовлетворяваше честолюбието на нѣкои отъ цариградскитѣ Българе. Пò-личнитѣ измежду нарочно испратеннитѣ отъ разнитѣ епархии и окрѫжия лица бѣхѫ д-ръ Стоянъ Чомаковъ, представитель на Пловдивската и Софийската епархии, П. Р. Славейковъ, представитель на Врачанската и Севлиевската кази, Н. Михаиловский, представитель на Търновската каза, д-ръ Коста Павловъ, представитель на Ловченската епархия, д-ръ Величко (Вичо) Пановъ, представитель на Шумненската епархия, Иванъ Добровичъ или Добровский, представитель на Сливненскй каймакамлъкъ, Хаджи Господинъ Славовъ, представитель на Старо-Загорската каза, архимандритъ Теодосий, игуменъ на Капинский мънастирь, Икономъ попъ Петко и Іеромонахъ Пахомий, представители и тримата на Търновската епархия и Икономъ попъ Христо, представитель на Свищовската каза. Отъ живущитѣ въ Цариградъ Българе докторъ Зах. Струмский представляваше Кюстендилската епархия, Цвѣтко Узуновъ—Елрине, Хр. Караминковъ —Плевненската каза, Костантинъ Славчевичъ—Разградската каза. Самитѣ Цариградски Българе избрахѫ за свои представители слѣднитѣ лица: Х. Тъпчилеща, Хажи Никола Минчооглу, Дим Гешоглу, Евтимия Дебрели, Д. Хажи Несторовъ, Недѣлка Бъркаловъ и Ив. Хажи Петровъ[1]). Пълномощията на всичкитѣ представи-

---

Отъ равносмѣтката на настоятелството при спираньето изданието се оказа, че всичкий капиталъ на книжнината се заключава въ „вересии“ за спомоществованията, които останѫхѫ неисплатени и до днесь.

Като не можѐ да прибере паритѣ отъ спомоществователитѣ на изданието си, Книжовната Община не може́ и да заплати почтенно суммитѣ, които дължеше за редактиранье и печатаньето му. Единъ отъ печатаритѣ, Александръ Екзархъ се опита да извади паритѣ си за печитаньето „Книжицитѣ“, нѣщо до 20 хиляди гроша, по сѫдебенъ редъ, но не сполучи, защото сѫдътъ, ако и да припозна правото му, осѫдената страна — общината нѣмаше нито пари въ кассата, нито други нѣкои имущества на лице. Книжовната Община и намъ останѫ длъжна за списваньето „Книжицитѣ“ до четиредесеть турски лири, които и до сега не ни се наплатихѫ, както не ни се наплатихѫ и дванадесетьтѣ хиляди гроша отъ платата ни за учителската служба въ Габровското училище. Послѣднето хванѫ поне отпослѣ да претендува, че требвало да ги прихване за пособието, което ни се е давало отъ Априловскитѣ пари по времето на въспитанието ни, при всичко, че по условията, които е опредѣлилъ въ завѣщанието си покойний Априловъ за даваньето на учащитѣ се юноши пособия отъ неговитѣ сумми, не се изискваше да се прихващатъ непремѣнно тия пособия срѣщу заплатитѣ, които ще приематъ въспитанницитѣ за службата си подиръ завръщанието си въ отечеството.

[1]) Бълг. Книжици“ год. IV, стр. 111.

тели гласехѫ еднакво, а именно, че тѣ се испращатъ въ столицата да ходатайствоватъ предъ Правителството на султанътъ да припознае за Българетѣ една особенна, независима отъ патриархътъ и папата, иерархия. Вслѣдствие на това тѣ, слѣдъ нѣколко съвѣщания помежду си относително задачата имъ и начинътъ за испълнението ѝ, единогласно признахѫ, че не могѫтъ да молятъ за друго нѣщо Високата Порта освѣнъ да припознае тя българската иерархия за независима. Но тая молба требваше да се изложи мѫдро и да се подкрѣпи съ вѣски за султановото правителство доказателства, които да го накаратъ да ѭ приеме. Рѣши се прочее да се състави едно обстоятелно изложение на предметътъ, единъ *мемурандумъ*, както се рече тогава, и да се подаде на султановитѣ министри. Това бѣше и първата длъжность на новодошлитѣ представители, които бѣхѫ ушъ избрани испомежду по̀-ученитѣ, по̀-способнитѣ и по̀-опитнитѣ людье на България, за да въспълнятъ онова, което не можехѫ да направятъ старитѣ чорбажии, които до тогава водехѫ дѣлото и на невѣжеството на които се отдаваше досегашний му неуспѣхъ. Новоизброннитѣ пратенници народни требваше да покажѫтъ на дѣло вѣщината и способностьта си.

За да се състави потребний меморандумъ, требваше, естественно, единъ отъ по̀-ученитѣ представители да начъртае първоначалний проектъ и да го представи, за обсѫждание, на всичкитѣ други. Но оказа се, че на когото и да се посочеше като на по̀-приготвенъ за таквази работа, бързаше да намѣри причина да се откаже отъ този трудъ. Когато, напримѣръ, се указа на сливненский представитель Добровский, кото на человѣкъ, който отдавна пипа перо и се занимава съ обсѫжданье разни въпроси въ печатътъ, той прибърза дори да заеви, че се билъ съгласилъ да вземе представителский мандатъ отъ Сливненци съ условие, че не ще улови въ никой случай перото да напише нѣщо по въпросътъ, за който взема този мандатъ. Слѣдъ дълго пререпиранье по между него и другитѣ представители, че той криво е разбралъ миссията си, като се е условилъ да не хваща перо по нея, и слѣдъ безплодно очакванье, дано нѣкой другъ отъ само себе си се обади, че се наема да напише меморандумътъ, принуди се, отъ срамъ, Д-ръ Стоянъ Чомаковъ да обеви, че той би го написалъ, но ще е принуденъ да прибѣгне за това до французский езикъ,

на който му било ушъ по-сржки да изложи мислитѣ си, отколкото на българский езикъ. Нека бжде и на французский езикъ, отговорихж другитѣ представители, стига само да се напише веднажъ този меморандумъ. Взе се прочее Д-ръ Чомаковъ да напише по французски меморандумътъ и нѣкога-никога го донесе свършенъ въ събранието на представителитѣ. Послѣднитѣ трябваше сега да се искажжтъ, намиратъ ли го да оговаря впълно на цѣльта, за която е написанъ, но всичкитѣ не знаехж французски, та че и онния, които знаехж, не можехж да расчетатъ написанното отъ Чомакова, защото почеркътъ на докторътъ и особенно французский му почеркъ бѣше отъ нѣй-неразборчивитѣ. Станж нужда да се потърси вънъ отъ крѫгътъ на представителитѣ лице, което да надвие на новата спънка, т. е. да расчете написанний отъ Чомакова меморандумъ и да го преведе на български, за да се разгледа въ събранието на представителитѣ. Такова лице се намѣри въ редакторътъ на Българскитѣ Книжици, Т. Ст. Бурмовъ. Той расчете меморандумътъ и го предаде въ чистъ българский преводъ на народнитѣ пратенници, и тѣ, слѣдъ обсжжданье и разискванье предметътъ въ нѣколко засѣдания, слѣдъ разни измѣнения и допълнения на написанното отъ Чомакова, могъхж нѣй-послѣ да установятъ една редакция, която да задоволява всичкитѣ. Новосъставенний по този начинъ българский текстъ на меморандумътъ трябваше да се преведе отново на французский езикъ, за да се предаде на министритѣ на Високата Порта и да се съобщи на всекждѣ другадѣ, гдѣто трябва. Тая грижа се възложи пакъ на Чомакова.

Но догдѣ да се напише първоначалний проектъ на меморандумътъ, догдѣ да се расчете и преведе на български, догдѣ да се обсжди, исправи и допълни въ съборътъ на всичкитѣ представители, се измина доста време, и послѣднитѣ съ днесь, съ утрѣ да се свърши той, че да вървятъ съ него при везирьтъ, оставихж да се измине доста време, безъ да се представятъ официално на Портата. Да се чака догдѣ отново се преведе меморандумътъ на французски, че тогази да се евятъ предъ първий султановъ министръ, щеше да се изминатъ още нѣколко недѣли, а пъкъ вече се чувахж думи и натяквания, че народнитѣ пратенници въ разстояние на повече отъ единъ мѣсецъ не само не сж направили каква годѣ

постжпка въ полза на работата, но не сж се и представили званично комуто требва и нито поне просто сж предявили пълномощията си на Високата Порта. Отъ друга страна много отъ общинитѣ не бѣхж се задължили да плащатъ на представителитѣ си съдържание за по̀-вече отъ два три мѣсеца време. Намѣри се прочее за добрѣ, представителитѣ да не чакатъ преводътъ на меморандумътъ на французски, но да отидатъ да се евятъ предъ везирьтъ и предъ министрътъ на външ-нитѣ дѣла по́-ско̀ро. Това представенье станж на 9 юний (1861). Везирь въ това време бѣше Мехмедъ Кабржзли-паша, а министръ на външнитѣ дѣла, който по тогавашний редъ, завѣдваше и исповѣданията, бѣше Аали-паша. На аудиенцията у великий везирь, народнитѣ пратенници представихж на негова свѣтлость пълномощията си съ едно късичко заевление, въ което се казваше, че всичкитѣ тия пълномощия гласятъ едно и сжщото, а именно че пратенницитѣ сж натоварени да ходатайствоватъ предъ султановото правителство да се припознае българската иерархия за независима и че тѣ, по тая причина, молятъ първий „векилинъ“ на негово величество да съизволи да уважи това ходатайство. Кжбржзли-паша, человѣкъ съ лютъ и запалчивъ характеръ, като прочелъ това заевление, не можълъ да направи спокойно бѣлежкитѣ си относително съдържанието му, но се развикалъ и раскряскалъ, като увиралъ въ очитѣ на представителитѣ заевлението, че тѣ требва да извадятъ отъ главитѣ си мисъльта за независима иерархия, защото таквозъ нѣщо не е възможно да стане по много причини, помежду които била и тая, че ужъ договоритѣ съ другитѣ държави не допущали това. Везирьтъ разумѣвалъ очевидно трактатитѣ на Портата съ Россия и е искалъ като да покаже на Българетѣ, че сжщата оная държава, която тѣ смѣтатъ за своя благодѣтелка и покровителка, е противна да имъ се припознае независима иерархия. Като се поуспокоилъ, първий султановъ министръ обеснилъ на българскитѣ представители, че тѣ могжтъ да искатъ отъ правителството на негово величество освѣнъ независима иерархия, всько друго нѣщо, което мислятъ, че може да подобри положението на българското население въ църковно отношение. „Правителството е готово да ви изслуша внимателно и да вземе мѣрки за испълнение на желанията ви, добавилъ той, но за независима иерархия дума вече да не продумвате“. Като видѣли,

че визирьтъ имъ така сърдито и строго заповѣдалъ да не казватъ нито дума вече за независима иерархия, бѣднитѣ български представители, на брой около тридесеть души, се растреперали отъ страхъ, цалували смиренно скутътъ на султановътъ пълномощникъ (векиль) и си излѣзли, безъ да продуматъ нито една дума въ защита на справедливото искание на народътъ си. Като подошли въ себе си, тѣ отишли при Аали-паша, който, въ противоположность съ Кабрѫзли-паша, имаше мегки маниери, говореше кротко и тихо и искусно скриваше вѫтрешната си мисъль. Аали-паша забѣлежилъ сѫщо, че правителството не ще може да се вземе да осѫществи мисъльта на Българетѣ за независима иерархия, но исказалъ бѣлежката си съ начинъ такъвзи, щото българскитѣ народни пратенници се значително успокоили, и нѣкои отъ тѣхъ се осмѣлили даже да се пооплачѫтъ предъ него, че Мехмедъ-Кабрѫзли-паша ги злѣ смъмралъ и изгълчалъ загдѣто исказали въ заевлението си желаньето на народътъ за независима иерархия. Аали-паша съ засмѣно лице отговарилъ на това, че везирьтъ обича такожде Българетѣ, но че той, по характерътъ си, говори всекога строго.

Както и да е, но да се говори тутакси пакъ на правителството за независима българска иерархия, слѣдъ като се произнесе така категорически великий везирь противъ идеята за таквази иерархия и слѣдъ като подтвърди думитѣ му и онзи турский държавенъ мѫжъ, който съ мегкостьта на характерътъ си и съ благосклонното приеманье българскитѣ първенци и чорбажии бѣше най-много спомогнѫлъ да се зароди у Българетѣ крѣпка надѣжда за нейното осѫщественье, не се виждаше отъ никого за благоразумно и цѣлесъобразно. Отъ друга страна, какъ да се изостави изведнажъ такава една народна и патриотическа идея, която бѣше проникнѫла на всекѫдѣ между еднородцитѣ, въодошевяваше и крѣпеше въ едно цѣло всичкий народъ? Нейното изоставенье, при интригитѣ на агентитѣ на папството, не бѣше и безопасно за народната цѣлость. Послѣднитѣ можехѫ да се въсползоватъ отъ тая стѫпка и да докаратъ едно жалостно распокѫсванье на народътъ. Въ сѫщото време представителитѣ навличехѫ върху си подозрѣние и нарекание, че сѫ се продали, или че сѫ се оставили да ги излъжатъ. Всекий отъ тѣхъ, желаѭщъ да мине за горещъ и честенъ патриотъ, предпочиташе да се

покаже непреклоненъ равнитель и поборникъ на идеята за независима иерархия. Тая идея бѣше станжла вече като отличителенъ знакъ на патриотитѣ, макаръ че съ нея се прикривахж много непатриотически и своекористни стремления. Тя се поддържаше отъ живущитѣ въ Сърбия и Влахо-Молдова патриоти Българе, които мислехж за движение противъ самото Турско правителство, понеже имъ се показваше като добро средство за политическо вълненье и дразненье народътъ. Тия Българе удрехж на всеко отъ нея уклонение жигътъ на измѣнничество и предателство. Агентитѣ на папството, като знаехж, че Българетѣ съ исканьето независима иерархия се намирахж въ безисходенъ пжть, бѣхж въ въсхищение, че намирахж помежду българскитѣ патриоти въ Сърбско и Влахо-Молдовско такива усърдни съратници въ планътъ си за привличаньето Българский народъ въ католицизмътъ, и отъ своя страна, колкото се може пó-вече, распалвахж огъньтъ въ сжщий смисълъ. Лица, които се осмѣлвахж да кажжтъ права дума за положението на работата, се посочвахж на народната ненависть и мъщение, като предатели. Ние бѣхме написали въ „Бълг. Книжици“ една двѣ статии, за да приготвимъ общественното мнѣние, че при една извѣстна, добрѣ направена, наредба на църковното управление, можеше да се достигне сжщото, което се имаше предъ видъ съ исканьето независима иерархия. Нѣкои отъ младитѣ търговчета въ Балъ-капанъ счетохж тия статии за измѣна и отидохж да подбудятъ абаджиитѣ и другитѣ еснафи да дойджтъ да ни искатъ смѣтка за това отстжпванне отъ народната идея. Въ избѣжанне обеснения съ насъскано простонародие, ние се принудихме да отсжтствоваме единъ день отъ жилището си и да търсимъ убѣжище въ сърбското агенство, гдѣто покойний Гарашанинъ, тогава извънреденъ пратенникъ на князь Милоша, ни оказа твърдѣ любезно гостеприемство.

Но да се завърнжтъ народнитѣ пратенници по мѣстата си, безъ да сж се опитали да направятъ нѣщо за доброто на народътъ, не бѣше также благоразумно. Правителството, което до сега се показваше благосклонно къмъ Българетѣ, можеше да погледне на тѣхъ съ криво око, ако тѣ продължавахж да се оплакватъ отъ грьцката патриаршия, безъ да се съобразяватъ съ неговитѣ указания относително начинътъ, съ който може да се даде удовлетворение на тѣхнитѣ оплак-

вания. То можеше и да помисли, че българското движение срѣщу гръцкото духовенство има наистинѫ широка политическа цѣль, споредъ както му се подшушваше отъ гръцка и отъ други неприятелски страни, и това не щеше да има добри послѣдствия за българското дѣло. Както Българетѣ, така и Гърцитѣ, въ домогванията си едни противъ други, смѣтахѫ единствено върху помощьта на султановото правителство. На чьято страна се окажеше наклонно послѣднето, тя имаше и да спечели. Всичко това като взехѫ въ внимание, представителитѣ намислихѫ да съставятъ и подадѫтъ на Високата Порта единъ такъвъ проектъ, който, безъ да съдържи мисъль за независима иерархия, да обезпечва на съотечественницитѣ имъ почти всичкитѣ права на едно отдѣлно църковно-народно управление. Този проектъ се заключаваше въ слѣднитѣ осемь предложения, които се подадохѫ, на 16 юлий (1861), на министрътъ на външнитѣ дѣла и на исповѣданията:

„1) Българский вѣрноподданъ на славний оттомански престолъ народъ, понеже се счита по вѣроисповѣданието си отъ паствата на Гръцкий патрикъ, моли да има право да участвува въ избиранието му, споредъ многочисленностьта си.

„2) Членоветѣ на св. синодъ, който до сега се съставеше само отъ гръцки владици, безъ да има нито единъ Българинъ, да сѫ отсега нататакъ половината Българе и половината Гърци, които всички да се грижатъ, подъ председателството на патрикътъ, за работитѣ, който надлежатъ до Вѣрата ни.

„3) Българскитѣ владици, които ще да сѫ членове на синодътъ, да съставятъ освѣнъ това наедно съ други още шесть души, избрани помежду почетнитѣ Българе миряне, единъ смѣсенъ български съвѣтъ. Този съвѣтъ да разглежда всичкитѣ работи на Българский народъ, които не се касаѭтъ до вѣроисповѣданието.

„4) На нáй-достойний отъ владицитѣ, които ще се намиратъ въ смѣсенний български съвѣтъ, и на единъ мирянинъ неговъ помощникъ, избранъ измежду нáй-почтенитѣ Българе, да се даде единъ народенъ печатъ, за да иматъ тѣ право да извѣщаватъ и молятъ правителството за всека една народна работа. Двамата тѣзи, владиката и мирянинътъ, да се намиратъ винаги при българската църква въ Цариградъ.

„5) Патрикътъ да нѣма власть да снема и замѣня първий митрополитъ и миряninътъ помощникътъ му. Сваленьето и замѣняваньето имъ да се извършва отъ високото правителство, кога имъ се намѣри нѣкоя вина отъ реченний народенъ съвѣтъ.

„6) Когато ще се назначава за нѣкоя българска епархия владика, да се избиратъ двѣ духовни лица отъ епархията и да се испроваждатъ въ Цариградъ. Което отъ тия двѣ лица се избере отъ средоточний народенъ български съвѣтъ, откато се представи на патрикътъ, да се ръкоположи за архиерей на епархията, споредъ каноннтѣ на Вѣрата.

„7) Въ онѣзи епархии, гдѣто има Гърци и Българе размѣсенно, владиката да се избира отъ онзи народъ, който е пó-многочисленъ въ епархията, сирѣчь той да е Гръкъ, ако Гърцитѣ сѫ пò-много по нофузътъ, или Българинъ, ако бройтъ на Българетѣ е пò-голѣмъ. Владиката, който ще да е избранъ за размѣсенна съ Българе и Гърци епархия, требва да знае добрѣ и двата язика, гръцкий и българский. Никаква спънка да не става отъ сега нататъкъ на жителитѣ на едно село или на една махла да употребяватъ въ църквитѣ и въ училищата матерний си езикъ.

„8) Откато се одобрятъ горѣизложеннитѣ точки, понеже на владицитѣ и на другитѣ духовни лица не ще подобава да събиратъ съ сила отъ царската рая и сиромашия, подъ име мирия, различни данъци, да се назначи, съ одобрение отъ високото правителство, на всекиго отъ тѣхъ една плата съобразна съ степеньта му.

„За да се увардятъ и испълнятъ всичкитѣ тия точки, да се дозволи да се съчини едно низамъ-наме, което да се прегледа и одобри отъ високото правителство [1])!"

Представителитѣ подадохѫ на Високата Порта горний проектъ съ оговорка, че тѣмъ е порѫчено да искатъ независима иерархия, но че тѣ отстѫпватъ отъ смисълътъ на пълномощията си и предлагатъ този проектъ, подчиняйки се на исканьето на Правителството, въ надѣжда, че негли и народътъ, който ги е испратилъ, ще намѣри, че той достатъчно обезпечва правдинитѣ му. Съ тая оговорка тѣ, отъ една страна се ограждахѫ срѣщу нареканията, които можеше да извика по-

[1]) Гл. „Български Книжици", год. IV. стр. 183.

стжпката имъ, а отъ друга запазвахж правото на народътъ да се върне пакъ, въ случай че стане потребно, на исканьето независима иерархия.

Всекий може лесно да види, че съ осемьтѣ горни предложения, Българский народъ придобиваше нѣщо по-вече отколкото можеше да му даде една независима отъ патриархътъ иерархия. Българетѣ, споредъ първото отъ тия предложения, имаше да участвоватъ въ избранието на патриархътъ „споредъ многочисленностьта си“, т. е. съразмѣрно съ числото си по отношение към другитѣ подчиненни на Вселенский престолъ племена. Понеже тѣхното число е по-голѣмо отъ съвъкупното число на всичкитѣ тия племена, то очевидно е че вишегласието при изборътъ на патриархътъ, направенъ възъ основание на численностьта на населението, щеше да бжде на тѣхна страна, и слѣдователно тѣ можехж да изберать за Вселенский патриархъ когото пожелаехж отъ владицитѣ, а слѣдователно и единого отъ българскитѣ архиереи. Първото предложение, ще рече, твърдѣ явно обезпечваше на Българетѣ шансътъ да видятъ единъ день кормилото на Великата Църква въ ржцѣтѣ на единъ свой еднородецъ, нѣщо, което при занеманьето половината на синодалнитѣ столове отъ Българе, споредъ както гласи второто предложение, означаваше, просто и чисто, обсебванье Вселенский престолъ отъ Българетѣ. Независимо отъ това, споредъ третето, чотвъртото и петото предложения, българскитѣ владици, които ведно съ патриархътъ Българинъ щехж така да държатъ въ ржцѣтѣ си сждбинитѣ на Вселенский престолъ, имаше да съставятъ съ шесть души миряне едно особно управление за народно-църковнитѣ дѣла на Българетѣ, на което духовний глава и помощникътъ му мирянинъ щехж да представляватъ предъ султанскитѣ власти всичкийтъ Българский народъ и да се отнасятъ до тѣхъ формално за всека една работа, касажща се до този народъ. Тия двама представители на отдѣлното отъ патриаршията българско църковно-народно управление се избиратъ и свалятъ само по искание на българский смѣсенъ съвѣтъ, безъ всека намѣса отъ страна на патриархътъ и въ двата случая. Най-послѣ споредъ шестото и седмото предложение, Българе владици имаше да се назначатъ не само въ чисто-българскитѣ епархии, но и въ ония отъ смѣсеннитѣ, въ които болшинството на населението се съставлява отъ Българе, т. е. въ всичка Тракия

и Македония. Очевидно е, че Гърцитѣ щехѫ сто пѫти по̀скоро да се съгласятъ да се припознае една отдѣлна независима иерархия за Българетѣ, отколкото да допустятъ редътъ, който бѣше проектиранъ съ осемьтѣ горѣозначенни предложения и споредъ който Българетѣ, като имахѫ всичкитѣ права и сгоди на едно отдѣлно църковно управление, превземахѫ въ ржцѣтѣ си и самийтъ Вселенски престолъ съ всичкото подчинено нему православно население въ Европейска и Азиятска Турция.

Но и при таквазъ очевидность, щомъ станѫхѫ извѣстни осъмьтѣ предложения, посрѣдъ Българетѣ се подигнѫхѫ отъ разни страни хули и порицания противъ представителитѣ, че, по дѣйствието на една чужда рѫка, били продали правдинитѣ на народътъ и повредили интереситѣ му. Независимо отъ крѫговетѣ, които стоехѫ подъ влиянието на агентитѣ на папството, такива хули и натяквания идехѫ сѫщо и отъ живущитѣ въ Сърбия и Влахо-Молдова патриоти Българе и намирахѫ нашироко отгласъ въ „Дунавский Лебедъ", който по онова време се издаваше отъ Раковский въ Бѣлградъ [1]). Благодарение, обаче на разесненията, които се давахѫ въ органътъ на Българската въ Цариградъ община, „Български Книжици", които тогава служехѫ за органъ на представителитѣ, а така и на довѣрието, което имаше народътъ къмъ послѣднитѣ и другитѣ народни дѣйци въ Цариградъ, врявата, която се вдигнѫ по поводъ на осемьтѣ предложения, минѫ, безъ да произведе нѣкое особенно дѣйствие, и народното дѣло може́ невъзбранно да се насочи и поведе по линията, начъртана въ тия предложения.

Отъ само себе си се разумѣваше, че новитѣ български предложения, които обемахѫ нѣщо по̀-вече отколкото една съвършенно независима иерархия, не можехѫ да отговарятъ на видоветѣ и желанията на турскитѣ държавни мѫже, които бѣхѫ си турили на умътъ да се въсползоватъ отъ българското движение за разслабание Православната Църква, привилегиитѣ на която по онова време бѣхѫ имъ като трънъ въ очитѣ, и за разпространение католицизмътъ между на̀й-многобройното отъ населенията, които стоехѫ въ нейната пазва. Като заповѣдваше на българскитѣ представители да не

---

[1]) Глед. 42 бр. на „Дунавский Лебедъ" и Български Книжици, год. IV стр. 189, 249, 440.

продумватъ нито дума вече за независима иерархия, великий везирь, Мехмедъ Кжбрызли-паша е ималъ на умътъ си да накара Българетѣ да сторятъ едно отъ двѣтѣ, или да пригърнжтъ католицизмътъ или, ако не, да се задоволятъ съ нѣкои незначителни реформи по църковно-народний имъ битъ, натъкмени не толкова за удовлетворението имъ, колкото за подкопаванпе привилегиитѣ на православното духовенство. Че той е ималъ таквозъ нѣщо на умътъ си, се доказа отъ проектътъ за реформи въ църковното управление, който нѣкои приближени нему сановници Турци и потурчени Поляци каквито Саджкъ-паша (Чайковский) и проч. бѣхж препоржчали на представителитѣ, като ушъ най-сгоденъ за Българский народъ и приемливъ за Портата. Препоржката бѣше станжла чрезъ Пловдивский представитель, Чомакова. Послѣдний бѣ взелъ, както поменжхме по-горѣ, на себе си грижата за превождането на чистъ французский езикъ меморандумътъ, който бѣ изработенъ отъ пратенницитѣ на народътъ. Като се намираше въ постоянно сношение съ реченнитѣ сановници и се съвѣтваше съ тѣхъ, съ цѣль да има поддържката имъ, Чомаковъ бѣ имъ показалъ таможде приготвенний отъ представителитѣ меморандумъ до Високата Порта. Сановницитѣ Поляци намѣрили, че този меморандумъ е дългъ и че, като такъвъ, не ще се прочете съ внимание отъ голѣмцитѣ. Тѣ предложили на българский представитель да имъ го даде да го съкратятъ и преработятъ на чистъ французский езикъ. Чомаковъ се съгласилъ на това. Съ тѣхнитѣ старания меморандумътъ излѣзе, дѣйствително, съкратенъ и написанъ съ гладъкъ и чистъ французский езикъ, но не въ този духъ, въ който бѣхж го съставили народнитѣ представители, и той дохождаше до заключение съвсѣмъ друго откаквото бѣше заключението на одобренний отъ пратенницитѣ на народътъ меморандумъ. Неговото заключение състоеше отъ слѣднитѣ два пункта: 1) да се унищожи свѣтската власть на духовенството, така щото владицитѣ да иматъ да испълняватъ само духовнитѣ си обезанности, и 2) да се състави въ всека епархия по единъ съвѣтъ за разглежданье и рѣшение дѣлата на бракосъчетанье и бракоразвожданье, защото тия дѣла, гледани и рѣшавани до сега недобросъвѣстно, били, заедно съ свѣтската власть на владицитѣ, ушъ единственната причина на смущенията въ совѣстьта на христиенетѣ, на злоупотребенията и онеправданията.

Съставенний отъ приближенитѣ до везирьтъ чиновници Поляци и Турци меморандумъ се отхвърли съ презрѣние отъ всичкитѣ представители, които вмѣсто него подадохѫ, както казахме пó-горѣ, осемьтѣ предложения. Тия предложения не бѣхѫ по волята на Портата, но, веднажъ като ѝ се подадохѫ отъ името на всичкитѣ български представители, тя требваше да ги съобщи на патриархътъ, ако не за друго, то поне за свѣдение. Тя знаеше, че послѣдний нѣма да побърза да ги приеме, но съ тѣхъ нему се даваше да разбере, колко още трудности му предстоѭтъ по българский въпросъ и поради това колко голѣма нужда има той отъ покровителство по този въпросъ. Постѫпката на правителството дѣйствително озадачваше негово светѣйшество. Мастилото на султанский фирманъ, съ който се утвърдявахѫ недавнитѣ 15 устѫпки на Великата Църква, като достаточни и удовлетворителни за българското население, не бѣше още изсъхнѫло, а пѫкъ ней се препращахѫ вече нови и твърдѣ неумѣренни искания отъ страна на Българетѣ. Осемьтѣ български предложения, както се виждаше и отъ отзивитѣ на гръцкий печать, бѣхѫ въ очитѣ на всичкитѣ Гърци, нѣщо твърдѣ нелѣпо и безсмисленно, за да можеше патриаршията да се рѣши да разисква, кои отъ тия предложения би могли да се приематъ и кои не. И дѣйствително патриархътъ незабавно отговори на Портата съ такрирь, че новитѣ искания на Българетѣ отнюдъ не сѫ приемливи.[1]) Негово светѣйшество обяснилъ това и устно въ едно свиждание, което ималъ съ великий везирь на 2 августъ (1861) заедно съ Александрийский и Иерусалимский патриарси[2]).

Отзивътъ на патриаршията върху осемьтѣ предложения тури още пó-вече на штрекъ Българетѣ, които бѣхѫ зели вече предъ очи, че борбата имъ съ Фенеръ може да се продължи още нѣколко годинъ, при всичко че Аали-паша, който въ крайтъ на юлий (1861) замѣсти Кабрѫзли-паша въ голѣмото везирство, бѣше почнѫлъ отново да ги залъгва съ обѣщания, че исканията имъ ще се удовлетворятъ. Поради това начинътъ, съ който Българетѣ се борехѫ срѣщу Фенеръ, не се измѣни, слѣдъ като се съгласихѫ съ 8-тѣ предложения да припознаѭтъ

---

[1]) „Бълг. книжици“, год. IV, стр. 193—194.

[2]) Εκπαιδευτικά και Εκκλησιαστικά ὑπο' Καλλίφρονος. Εν Κωνσταντινουπόλει. 1867 стр. 198.

властьта на Вселенский патриархъ. Нашитѣ еднородци и подиръ това странехѫ отъ патриаршията, не приемахѫ испращаннитѣ отъ неѭ владици, противехѫ се на исплащаньето опредѣленнитѣ въ тѣхна полза даждия и избѣгвахѫ отъ всеко общение съ висшето грьцко духовенство. Тѣ се нареждахѫ така, щото да могѫтъ да прекаратъ още години безъ владици. Священното миро, което се освещаваше и раздаваше отъ патриаршията и което можеше единъ день да се свърши, тѣ принавахѫ отъ намаленье съ подбавенье дървено масло, а дѣлата, които по-напредъ се рѣшавахѫ отъ архиереитѣ, каквото бракоразвождапье, а така и управлението на църквитѣ се възлагахѫ на съвѣти, съставени отъ духовни и мирски лица. Такива съвѣти малко по малко се учредихѫ навсекѫдѣ, гдѣто нѣмаше никакво общение между архиерейтъ и паствата. Споредъ мисълъта на нашитѣ еднородци въ онова време, страненнето отъ грьцкото духовенство имаше да се продължава, догдѣто се то склони на българскитѣ искания. Въ послѣдний случай то очевидно доказваше, че е оставило заблужденията си и влѣзло въ правий пѫть, и Българетѣ, които бѣхѫ се подигнѫли срѣщу него, като противъ еретическо, можехѫ безъ противорѣчие на сами себеси, да стѫпятъ отново въ общение съ него[1]). Отъ своя страна патриаршията гледаше да развали тая тактика на нашитѣ еднородци. Тя заповѣдваше на владицитѣ да се не мърдатъ отъ мѣстата си и да гледатъ съ всички средства да принуждаватъ Българетѣ да имъ се подчиняватъ и да припознаватъ архиерейскитѣ имъ права. Споредъ това и архиереитѣ Българе, които назначи патриархъ Иоакимъ за нѣкои отъ българскитѣ епархии, каквото Пловдивский Панаретъ, Шумненский Антимъ, Софийский Доротей, Кюстедилский Игнатий и Врачатский Паисий, трѣбваше по-скоро да вървятъ въ епархиитѣ си. Но едни отъ тия владици, каквото Пловдивский и Шумненский, не толкова негли по родолюбие, колкото по пресмѣтванье че не ще бѫдѫтъ приети отъ населението, ако се рѣшатъ да отидѫтъ тутакси въ епархиитѣ си, и че съ таквазъ постѫпка само ще разстроѭтъ спокойствието си и ще навлекѫтъ върху си умразата на еднородцитѣ си, отлагахѫ подъ разни предлози отиваньето въ мѣстата на назначеньето си, а другитѣ, каквото

---

[1]) Гл. „Български Книжици“, год. IV. Стр. 196, 182.

Софийский, Врачанский и Кюстендилский, се рѣшихѫ единъ слѣдъ други да отидѫтъ въ епархиитѣ си. Послѣднитѣ двама, ако и да се навиквахѫ и се не приемахѫ отъ паствитѣ си, успѣхѫ насилно да се засѣдятъ посредъ тѣхъ, а Доротей Софийский бѣ принуденъ поради енергическото съпротивление, което посрѣщнѫ отъ страна на населението на градътъ София, да напустне епархията си.

Рѣшителностьта, съ която София се отказа да приеме испроводенний отъ патриаршията владика, екнѫ на всекѫдѣ и показа, че движението противъ послѣднята е вече проникнѫло въ глѫбината на массата на народътъ. Софиянци бѣхѫ извѣстили Доротея още като бѣше въ Цариградъ, че не ще го приематъ, но той, увѣренъ, че, кое съ поддържката на властьта, кое съ ласкателства и подкупи, ще успѣе да се наложи, тръгнѫ за епархията си и стигнѫ невъзбранно въ Берковица, гдѣто се запре за нѣколко дни, догдѣ си приготви партия въ София. Софиянци и тука го извѣстили, че не ще го приематъ, но той, осланящъ се на обѣщанната му отъ управительтъ поддържка и на малцина нѣкои чорбажии, потеглилъ за столнината на епархията. Като чули, че неугодний тѣмъ владика вече тръгнѫлъ изъ Берковица за градътъ имъ, Софиянци затварятъ митрополията, за да не може той да влѣзе въ нея. Но мютесарифинътъ, който настоявалъ да се приеме Доротей, заповѣдалъ да се отвори владичский домъ. Като станѫла извѣстна тази заповѣдь изъ градътъ, жителитѣ се набрали около митрополията съ цѣль да не допустятъ да се отвори. Пашата се опиталъ отпърво да ги убѣди съ добро да се не противятъ на распоредданията му, но, като не сполучилъ, се принудилъ да употреби въоръжена сила, за да ги распръсне. Ограждаванъ отъ войската срѣщу народната ярость, Доротей влѣзълъ въ митрополията. Мнозина отъ жителитѣ били арестувани по случай на това вълнене, което се продължило нѣколко дни. За да докажѫтъ, че подъ никой начинъ не ще се съгласятъ да припознаятъ испратенний отъ грѫцката патриаршия владика за свой архипастирь, гражданетѣ рѣшили да се затворятъ всички църкви и окрестни мънастири, а свещеницитѣ и калугеритѣ да се испокриятъ, така щото владиката да нѣма какъ да упражни духовната си власть. Доротей отъ своя страна правилъ всичко, що му било възможно, за да побѣди упорството на Софийското население. Враждата

помежду пастирьтъ и пасомитѣ се продължи така седемь мѣсеца, отъ юний до декемврий (1861). Въ послѣдний този мѣсецъ Доротей отрѣзалъ брадата и косата на нѣкой си попъ Тошо и наложилъ на главата му вмѣсто калимавка фесъ, защото този попъ не щелъ да земе отъ него благословение за да погребе единъ неговъ роднина. Видътъ на опозоренний така отъ ненавистний владика свещеникъ възмутилъ населението на градътъ, което завчасъ се натрупало около митрополията и можело на часътъ да расхѫса безсрамний натурникъ. Потребвало незабавно да се повика войска за да се предвари злото. Военната сила спасла пратенникътъ на Фенеръ отъ народната ярость, но до двадесеть души отъ населението били злѣ ранени отъ сълдатитѣ, ако послѣднитѣ и да дѣйствовали само съ гърбътъ на сабитѣ и прикладътъ на пушкитѣ, за избѣгвание на кръвопролитие, и една стѣна отъ оградата на митрополията била свалена. На другий день жителитѣ подали прошение на управительтъ да го молятъ да издѣйствова заповѣдь отъ по̀-горнето началство за отдалечението на Доротея отъ градътъ, като му заевили съ нѫйрѣшителенъ начинъ, че догдѣ фенерский владика стои, помежду имъ, дюгенитѣ на чаршията ще се държатъ затворени. Управительтъ, който бѣ извѣстилъ по̀-горнитѣ власти за станѫлото въ София, съобщилъ имъ и тая молба на нейнитѣ жители. Въ отвѣтъ той получилъ заповѣдь да предложи на Доротея да излѣзе изъ София и да иде въ Одринъ[1]).

Борбата между народътъ и владицитѣ на Фенеръ, били тѣ отъ българско или грьцко происхождение, се проеви, подъ този или онзи начинъ, и въ други мѣста, каквото въ Кюстендилъ, Враца, Плевенъ, Търново, Нишъ и проч. Владицитѣ намирахѫ тукъ-тамѣ помежду чорбаджиитѣ защитници и съ тѣхното съдѣйствие се мѫчехѫ да разстройватъ тактиката, която бѣхѫ препорѫчали на народътъ неговитѣ родолюбиви водачи.

Едно отъ средствата, съ които българскитѣ патриоти орудовахѫ противъ патриаршията въ това време, бѣше пакъ, както и по̀ напредъ, печатътъ. Съ печатътъ се подостри още отъ нѫй-напредъ българското население да се дигне противъ

---

[1]) „Български Книжици", год. IV. стр. 86, 133—139, 151, 264, 266 480—482.

патриаршията. Съ него се поддържаше и сега възбуденното противъ нея негодование. Той оправдаваше предъ правителството и предъ общественното мнѣние дѣйствията на Българетѣ противъ гръцката иерархия. Той поддържеше надѣждитѣ на народътъ и той подшушваше средствата и начинътъ на борбата за съсипванье господарството на другоплеменното духовенство. Съ него нашитѣ съотечественници се мжчехж да подѣйствоватъ и върху умътъ на послѣднето, като му раскривахж справедливостьта и законностьта на исканията си и му показвахж несъобразностьта на неговитѣ дѣйствия и стремления съ основнитѣ начала на християнската Вѣра. За да обърнжтъ по̀ силно вниманието на гръцката иерархия върху това, що пишехж за нея, българскитѣ публицисти по нѣкога адрессувахж открити писма на името на нейний първъ и главенъ представитель, Вселенский патриархъ. Таково писмо подъ заглавие, „послание отъ истинно православнаго Христиенина до Цариградский патриархъ, нареченъ Вселенский“ се напечата напримѣръ въ „Българскитѣ Книжици“ за августъ 1861 г. Въ това писмо твърдѣ остро се изобличаваше несъгласната съ духътъ на истинското и древне християнство посока на Великата Църква и нелѣпостьта на нейнитѣ домогателства.

Гръцката иерархия съзнаваше силата на печатътъ и гледаше да си послужи и тя съ него, но тъй като нейното дѣло бѣше явно криво, а отъ друга страна „Цариградский Вѣстникъ“ (изданъ отъ Александра Екзарха), който бѣше тя избрала да прокарва идеитѣ си помежду Българетѣ и да парализира дѣйствията на враждебний ней българский печатъ, бѣше до немай кждѣ слабъ както въ отношение на мислитѣ, така и въ отношение на изложението, тя нѣмаше никакъвъ успѣхъ. „Цариградский Вѣстникъ“, може да се каже, още по̀-вече я увреждаше, отколкото ползоваше, като даваше съ своитѣ слаби и несполучливи статии поводъ на другитѣ органи отъ българский печатъ за язвителни нападки както върху самий му издатель, така и върху патриаршията, на която той служеше. Патриаршията си служеше на широко također съ гръцкий печатъ. Но послѣдний по крайното пристрастие, съ което се отличаваше, далечь отъ да располага Българетѣ къмъ примирение съ Великата Църква, ги още по̀вече раздражаваше противъ нея.

Българетѣ можехѫ да се располагатъ за дълга борба противъ грѫцката иерархия, съ блага надѣжда за успѣхъ, още и по тая причина, че провъзгласенната на 18 дек. 1860 уния, която всѣваше пагубна вражда и раздѣление помежду единъ и сѫщий народъ и чиито представници и покровители всекояче се стараехѫ да спънѫтъ чисто народното движение, се злѣ посѣче въ самий си корень още отъ първата половина на мѣсецъ юний 1861. Архиепископътъ и апостолский намѣстникъ за Българетѣ унияти, Иосифъ Соколский, побѣгнѫ на 6 юний отъ униятската цѫрква съ бератътъ, който бѣше получилъ отъ султанътъ, и отиде въ Россия, а нѣколко дни слѣдъ това оставихѫ унията и се завърнахѫ въ Православието също и другитѣ духовни лица, които стърчехѫ на чело на Униятската община, а именно архимандритъ Макарий Хилиндарский, икономъ хажи попъ Христо отъ Троянъ, попъ Димитъръ Гавриловъ отъ Балчикъ, попъ Тодоръ Тошковъ отъ Видинъ, попъ Григорий попъ Минковъ отъ Казанлъкъ и иеродиаконъ Иосифъ (Тодоръ Икономовъ). Всичкитѣ тия лица бѣхѫ доста съвѣстни да раскѫсатъ всека връзка съ папството и да се върнѫтъ въ праотеческото си исповѣдание, щомъ видѣхѫ, че сѫ се излъгали въ предположенията и надѣждитѣ си. Тѣ били мислили, че унията, както лъжехѫ агентитѣ на пропагандата, не е друго освѣнъ припознаванье на папата за върховенъ началникъ на Цѫрквата безъ всеко отъ негова страна намѣсванье въ цѫрковно-общинскитѣ дѣла на народътъ и че, като съ таквазъ проста и безсъдържателна уж формалность се отварели широки врата за въздиганьето на българската иерархия и за събиранието на всичкий Български народъ подъ нейната сѣнка, постѫпката имъ ще се подражае на всекѫдѣ въ България. Но сѫщината на работата не се забави да се лъсне предъ очитѣ имъ. Първо и първо, унията не посрѣщнѫ съчувствие въ народътъ. Нито една епархия, нито едно даже окрѫжие не се помами да се присъедини до новоучреденната Българо-униятска община и да се тури подъ властьта на архиепископътъ и апостолский намѣстникъ за Българо-униятитѣ. Въ сѫщото време изъ народний православенъ станъ се непрестанно сипехѫ укори върху духовнитѣ и свѣтски водачи на унията, като върху измѣнници и предатели, а пакъ католичското духовенство гледаше все повече и повече да си подчини съвършенно новата униятска община и да ѝ тури пе-

чатътъ на католицизмътъ. „Отъ покровитель, Хассунъ (Армено-католический патриархъ), разказва въ исповѣдьта си единъ отъ тогавашнитѣ пò-видни членове на Българо-униятската община, бѣше станжлъ пъленъ распоредитель на униятскитѣ дѣла. Всичко се вършеше по единъ пжть, начъртанъ отъ него и отъ Боре, началникътъ на Лазариститѣ въ Цариградъ. Всичко ставаше не тжй, както се виждаше за нужно въ събранието на униятската община, а както бѣше натъкмено отнапредъ. Събранието требваше само да одобрява натъкменното. Не стига това, на събранието требваше да тежи непосредственно и властьта на пропагандата. Нѣколко Поляци, особенно единъ докторъ съ чървена брада, на когото името съмъ забравилъ, не преставахж да посѣщаватъ униятската църква и да ѝ даватъ съвѣти за пристжпаньето на напредъ, сирѣчь къмъ католичството. Това сжщото правехж и Лазариститѣ отъ Санъ-Бенедето (католический мънастирь въ Цариградъ). Тѣ не преставахж да твърдятъ на духовнитѣ ни, че разликата между унияти и католици требва да се махне и че католическитѣ попове требва да дохаждатъ въ униятската църква, а униятскитѣ да ходятъ въ Санъ-Бенедето да служатъ. Единъ день, на fête-Dieu, станжхж даже гюрюлтии за това. Лазариститѣ налягахж да идятъ и униятскитѣ попове на служба и на литания въ Санъ-Бенедето, а тѣзи послѣднитѣ като не щехж, породихж се доста горчиви забѣлежки отъ едната и другата страна. На тѣзи фактове приложихж се и други, които още пò-вече разбудихж съмнѣнията на униятитѣ за полезностьта на пжтьтъ, който сж уловили. Нѣколко славенски католически свещенници, съ Гагарина на чело, дойдохж да предлагатъ услугитѣ си на униятската църква и да искатъ да останжтъ привременно свещенници при неѭ. Предложението имъ се отхвърли, но самото му поевяванье показваше, кждѣ клонятъ намѣренията на пропагандата. Едвамъ се загубихж тия попове, ето ви нови опитвания отъ страна на пропагандата и на ревностнитѣ католици. Отъ Австрия се испроводихж славенски книги за въсточното Богослужение съ католически измѣнения. Въ символътъ на Вѣрата стоеше: *отъ Отца и Сына исходящаго.* Около сжщото време Лазариститѣ предложихж на И. да се запише въ тѣхний орденъ и да иде въ Парижъ да чиракува нѣколко време.“ [1])

---

[1]) Глед. „Читалище“ година II, брой 12, стр. 599 и 600.

Униятитѣ видѣхѫ, ще рече, съ очитѣ си, че предпазванията, които имъ се правехѫ отъ страна на чисто народнитѣ дѣйци относително стремленията и намѣренията на католическата пропаганда си имали мѣстото. При това незавидно състояние на униятската община, бѣше твърдѣ естественно да се поеви раскаяние въ добросъвѣстнитѣ и благонамѣреннитѣ нейни членове. Незлобивий и простодушний старецъ Иосифъ Соколский требваше първъ отъ всички да испита биенье на съвѣстьта. Слѣдъ утихваньето на шумътъ, произведенъ отъ драмата, на която бѣше геройтъ, той естественно требваше често да прекарва презъ умътъ си всичкитѣ нейни дѣйствия. Като пресмѣтваше при общото настроение, което обзе униятското духовенство, какъ лесно папата го произведе на степеньта архиепископъ и апостолический намѣстникъ, него, рогачъ отъ планината, както самъ той се наричаше, и като чуваше, този онзи да му казватъ още въ очитѣ, че станѫлъ слѣпо орѫдие въ рѫцѣтѣ на латинската пропаганда, въ вредъ на народностьта си, че на стари години отстѫпилъ, за срамъ, отъ Вѣрата на бащитѣ си и нарушилъ дълговременнитѣ свои монашески правила и обѣти, тъй като, между другото ѣлъ и благо въ Римъ презъ Великитѣ Пости, той дойде въ живо раскаяние и пожела да се върне въ Православната Църква. Така като бѣше настроенъ, той съ радость посрѣщнѫ мисъльта, която му се внуши, да остави униятската община и да замине за Россия. Заслугата да се внуши на дѣда Иосифа тая мисъль, принадлежи на П. Р. Славейковъ, който бѣше, както видѣхме по-горѣ, единъ отъ народнитѣ представители, дошли въ 1861 отъ провинцията въ Цариградъ. Славейкова бѣше подбудило да отвлече старецътъ отъ униятската община русското посолство, чрезъ Н. Геровъ, русский вицеконсулъ въ Пловдивъ, който тогава се намираше въ Цариградъ. Славейковъ се познаваше съ дѣда Иосифа отколѣ, и това обстоятелство улесняваше задачата, която му бѣ възложена. Да отиде въ едновѣрна и еднопллеменна Россия, да види нейнитѣ светини и да събере милостиня отъ нейнитѣ голѣмци за неговътъ Габровски мънастирь е било едно отъ пламеннитѣ желания на старецътъ Соколский презъ много години наредъ. Сега това желание, за осѫществяваньето на което той се бѣ толкова пѫти безплодно опитвалъ; имаше да се испълни, при една блѣскава обстановка: Той имаше да отиде въ Россия, не като простъ игуменъ, а

като владика, и владика-ревнитель на Православието. Поради това споразумѣнието между него и Славейкова, кога и какъ требва да се тури въ дѣйствие планътъ за отпѫтуваньето му безъ да усѣти нѣкой отъ агентитѣ на пропагандата, се установи лесно и въ кѫсо време. По това предварително споразумѣнье, Славейковъ дохажда на 6 юний заранька, твърдѣ рано, на униятската архиепископия, гдѣто го чакалъ приготвенъ за пѫтуванье старецътъ Соколский, и оттамъ тръгватъ двамата наедно за русский параходъ, който щеше да върви този день за Одесса. Догдѣ да разумѣѭтъ агентитѣ на пропагандата, гдѣ е отишълъ Българо-униятский архиепископъ, пароходътъ замина съ него за Одесса. Старецътъ пристигнѫ благополучно въ пристанището на този градъ, гдѣто се посрѣщнѫ съ подобаещата почесть отъ нашитѣ еднородци. Слѣдъ малко той заминѫ за Киевъ, гдѣто му бѣ назначено мѣстопребиваньето, и отъ тамъ се не върнѫ вече никога въ България.

Ненадѣйното побѣгванье на Българо-униятский архиепископъ въ Россия, като молния порази агентитѣ на пропагандата. Но станѫлото се не връщаше. Глъчкитѣ и псувнитѣ, съ които тѣ осипахѫ по този случай Россия, като ѭ считахѫ за виновница на тежкий ударъ, който имъ нанесе постѫпката на старецътъ Иосифъ Соколский, не можехѫ да имъ принесѫтъ никаква полза толкозъ повече, че бившій апостолический намѣстникъ за Българо-униятитѣ, съ послание до напрешнята си малобройна паства, подробно изложи причинитѣ, които сѫ го накарали да се отхвърли отъ католицизмътъ и да се повърне пакъ въ Православието. Ето въ какви думи той обесняваше въ това послание постѫпката си:

„Притѣсненията, които нашътъ Български народъ търпеше отъ фанариотскитѣ владици, бѣхѫ достигнѫли до нáй-голѣма степень и карахѫ всекий Българинъ да помисли какъ да се отстрани това голѣмо за насъ зло. Папищашскитѣ калугери се обѣщавахѫ да ни дадѫтъ средства за това и ни сочехѫ една добра бѫдѫщность. Като постигахме злото положение на народътъ си и онова униженно състояние, въ което го поставихѫ Фанариотитѣ, ние се рѣшихме да се съгласимъ съ папищашскитѣ калугери, а нáй-вече защото тѣ, като не щехѫ отъ насъ никаква жертва, т. е. като не ни принуждавахѫ да направимъ ни нáй-малко измѣнение въ вѣрванията, обредитѣ и обичаитѣ на нашето вѣроисповѣдание, давахѫ ни

надежда, че въ скоро време ще се освободимъ отъ Фенерската патриаршия и ще получимъ народната си независима иерархия, ако само се съгласимъ да почитаме папата за покровитель на нашето българско духовенство. Това тѣхно желание като нѣмаше нѣкоя важность, ние се съгласихме. Съгласихме се, и нашата постжпка бѣше благсродна, защото ние имахме предъ очи народното добро, общата полза. Но уви! надеждата, която ни давахж папищашскитѣ калугери, се обърнж въ горка безнадежность. Нашата цѣль, нашитѣ стремления и желания се разсипахж въ прахъ. Папищашскитѣ калугери криели, подъ своитѣ, по видимому, добри обѣщания, друга цѣль, и тази тѣхна цѣль била да погубятъ насъ, бѣднитѣ Българе, да ни грабнжтъ отъ пазвата на нашата Православна Вѣра и да ни хвърлятъ въ пропастьта, която тъй искусно приготвили, т. е. да ни предаджтъ въ желѣзнитѣ ржцѣ на жестокий папа, отъ когото никога нѣмаше да се освободимъ. Ние горко оплакваме сега нашето заблуждение, раскайваме се и се отричаме отъ унията, т. е. отъ папата и отъ всичкитѣ негови привърженци. Съвѣтваме и васъ, възлюбленни наши чада, които сте стапжли, подобно намъ, жъртва на коварнитѣ езуитски обѣщания, да се откажете отъ унията и отъ всичко, що е папищашско. Откажете се, чада наши, догдѣ е още рано, догдѣ има време и догдѣ езуититѣ не сж ви стиснжли въ желѣзнитѣ си ржцѣ. Не се лъжете отъ името уния и не вѣрвайте ония, които казватъ, че въ унията ще намѣрите спасение отъ фенерскитѣ угнетения. Нашето спасение отъ Фанариотитѣ е въ нашата твърдость и рѣшимость, а унията не е нищо друго освѣнъ примка, въ която езуититѣ се стараjжтъ да ни пъхнжтъ съ измама. Това го казваме, защото сме го испитали на себе си и сами сме били въ тази примка. Надѣваме се, възлюбленни чада, че вие ще чуете отеческий ни гласъ, ще чуете нашето увѣщание и ще послѣдвате примѣрътъ ни, съ което ще заслужите нова любовь и ново уважение отъ другитѣ наши братия Българе, които бѣхж тъй щастливи, че не се измамихж отъ езуитскитѣ коварни обѣщания. Общото наше желание е да си добиемъ народна независима иерархия. До сега другитѣ наши братя постоянствовахж въ желанието си. Нека се съединимъ и ние съ тѣхъ и нека се надѣваме, че милостивий нашъ царь султанъ Абдулъ Меджидъ,

(комуто Богъ да подари дълги дни) като се увѣри въ законностьта на българскитѣ желания, ще ги удовлетвори".

Да бѣше единъ само старецътъ Иосифъ Соколский оставилъ унията, можеше да се каже, че агентитѣ на пропагандата се излъгали, като препоръчали на папата да ръкоположи за Българский архиепископъ единъ человѣкъ простъ и непостояненъ, който се лъже и скланя, като дѣте, на която страна го помамятъ; но заедно съ него се оттеглихѫ отъ униятската църква и се завърнѫхѫ въ Православието, освѣнъ диаконъ Рафаила, всичкитѣ духовни лица, които стоехѫ на нейното чело, като засвидѣтелствовахѫ тържественно раскаянието си въ едно особенно послание до всичкитѣ си съотечественници, съ което раскривахѫ отъ собственъ опитъ стремленията на католичското духовенство и предпазвахѫ народътъ си отъ унията, като отъ опасна примка.

„Твърдѣ познато е на всекиго, казвахѫ тѣ въ посланието си, че отъ двѣ годинъ насамъ се е гласно запроповѣдвала помежду нашътъ бѣденъ народъ уния съ Римската Църква или католицизмъ (папищанство), като нѣщо единственно спасително за него. Много се до сега хортува срѣщу тая уния и много се тя похвали отъ друга страна. Ние, братия Българе, поради горещото си желание, което имахме да се освободи Българский народъ отъ фанариотский яремъ, имахме слабостьта да приемемъ унията и да ѝ туримъ начало помежду Българетѣ. Отъ 18 декемврий на 1860 до сегашний мѣсецъ — въ разстояние на шесть мѣсеца — ние бѣхме първитѣ нейни дѣятели, ние представехме Българетѣ, ние подписахме актоветѣ за съединението съ папищашитѣ, ние свещенноначалствовахме надъ униятитѣ. Отъ насъ нищо скрышно нѣмаше, никой съвѣтъ безъ насъ не ставаше. Ние испитахме и видѣхме всичко. Послушайте ни сега, братя, да ви кажемъ, какво нѣщо е уния и каква пагуба ще да е тя за Българетѣ, ако би тѣ да ѭ приематъ. Вѣстникъ „България", истинский органъ на папищашитѣ, двѣ годинѣ блядослови, че унията съ Римската Църква оставя непокѫтнѫти нашитѣ религиозни вѣрвания и основава Църквата и народната независимость на Българетѣ. Измама! Измама! любезни съотечественници, езуитска умразна измама! Нѣкои отъ нашитѣ съотечественници пишехѫ и доказвахѫ срѣщу този вѣстникъ, че папищашкитѣ калугери малко по малко ще измѣнятъ вѣрванията на онѣзи,

които се съединяватъ съ тѣхъ, ще ги направятъ пълни католици и ще ги подчинятъ съвършенно подъ папата и подъ неговитѣ агенти, въ разстояние на петдесеть годинъ. Но не! тѣ били твърдѣ умѣренни. Това, което тѣ казвахѫ, че ще стане за петдесеть годинъ, станѫ за шесть мѣсеца. Още се не присъединилъ никой градъ, никоя епархия къмъ католичската Църква, агентитѣ на папата хванѫхѫ да се мѫчатъ да ни измѣнятъ религиознитѣ вѣрвания. Тѣ въ очитѣ хванѫхѫ да ни хортуватъ, че ние криво вѣрваме и че требва да държимъ онова вѣроучение, което и тѣ. Щомъ се отвори училище при униятската църква, тѣ поискахѫ да введѫтъ въ него папищашский катихизисъ. Дважъ трижъ веке ни нудихѫ да приемемъ въ църквата папищашски книги. Голѣми усилия се употребихѫ отъ насъ, за да въспремъ това, и едвамъ успѣхме, като имъ представихме, че никой другъ нѣма да ни послѣдва. На ученицитѣ, които сѫ въ училището имъ на Бейолу, тѣ не позволихѫ да се исповѣдватъ и причащаватъ въ униятската църква, колкото и да ги молихме за това, но ги исповѣдвахѫ и причащавахѫ тѣ самички, съвършенно по папищашски, като ги накарахѫ дору и съ шъпа да се кръстятъ. Когато измамихѫ и заведохѫ дѣда Иосифа въ Римъ, предъ насъ рекохѫ че ще го водятъ въ Бейрутъ да го рѫкоположатъ тамъ униятски епископъ. Въ Римъ като го завели, накарали го, казваше съ сълзи на очитѣ си самъ дѣдо Иосифъ, да служи съ папата не по наша Литургия, но по друга, която му приготвили, и да чете „Вѣрую“ съ прибавлението „и отъ Сына“. Това имъ не стигало, но искали да му обръснѫтъ и главата. Насилѫ могълъ нещастний старецъ да се измоли да не правятъ надъ старинитѣ му това безчестие. Като видѣхѫ, че ние не се съгласяме съ тѣхнитѣ мисли, агентитѣ на папата съ лукавство гледахѫ да се съгласимъ да приемемъ въ общината си двама езуити, които бѣхѫ изучили добрѣ българский езикъ, и послѣ да имъ дадемъ рекомендателни писма, за да идятъ да проповѣдватъ по Българско уния. Колкото за свободата, която имахме да извръшваме наредитѣ си и да управяме малката си униятска община, достатъчно е да речемъ само, че нищо не можеше да стане безъ волята на Армено-католичский патриархъ Хассуна и на папский намѣстникъ Брюнони, ако и да бѣше нареченъ священноначалникъ на униятитѣ единъ отъ насъ, отпърво

архимандритъ Макарий, а послѣ дѣдо Иосифъ. Което тѣ заповѣдвахж, това требваше да стане. Ако нѣкой искаше друго, него го намразехж. И кой можеше нѣщо да направи не по тѣхната воля, когато тѣ дѣйствовахж чрезъ французский посланникъ? Тѣ нарочно избрахж дѣда Иосифа за архиепископъ, защото мислехж, че като человѣкъ простъ, той ще може да се върти лесно, като едно орждие. Още, споредъ каквото тѣ приказвахж, никой не може да стане епископъ, догдѣ се не земе отъ папата дозволение въ Римъ. Отъ всичко това ние се съвършенно увѣрихме, че папищашитѣ искатъ да ни турятъ въ робство, по-тежко отъ онова, въ което сж ни държели до сега Фанариотитѣ. Ние видѣхме, че нашето искренно желание да се освободимъ отъ фанариотското иго чрезъ унията ще ни тури подъ друго, по́-лошо, и ще измѣни религиознитѣ ни вѣрвания, и рѣшихме да се оттеглимъ отъ униятската църква, ако и да има единъ отъ насъ, а именно архимандритъ Макарий, да зема отъ неѭ 20 хиляди гроша. Намъ ни бѣше тежко да ни бори съвѣстьта и да мислимъ, че ще ни проклина потомството. Дѣдо Иосифъ побѣгнж отъ едно чисто раскаяние и твърдо убѣждение, че езуитската пропаганда е съ зло намѣрение, споредъ както и свидѣтелствова неговото писмо, което той обръща къмъ всичкитѣ наши съотечественници. Сега папищашитѣ го хулятъ разнообразно, че билъ безчестенъ человѣкъ, че имъ зелъ паритѣ и проч. Ние знаемъ, че той остави въ ржцѣтѣ на Жейкова за униятската църква негови си пари до 30 хиляди гроша, които не може да си земе, и че, когато той липса, униятската църква бѣше въ на́й-голѣма скудность откъмъ пари. Папищашитѣ, като видѣхж, че унията не върви, спрѣхж да даватъ пари, и самъ вѣстн. „България“, който толкова лъже, бѣше спрѣнъ, защото Цанковъ не щеше да го издава за по́-малко отъ петь хиляди гроша въ мѣсецътъ. Боре даваше само двѣ, като осѣщаше негли, че и тѣ сж нафиле. Този вѣстникъ носи името Цанковъ или Ваклидовъ, а се списва отъ папищашкитѣ калугери, и главний му редакторъ е калугерътъ Авериантъ. Той почнж пакъ да се издава, защото Хассунъ се обѣща да дава, наедно съ Поляцитѣ, по 3000 гроша въ мѣсецътъ, освѣнъ двѣтѣ хиляди на Боре. Не се лъжете, братия Българе, ние познахме всичко и се завърнжхме въ пазвата на Православната Църква, защото имахме искренно желание да помогнемъ на

народътъ си, а не да го загубимъ. Бждете увѣрени, че езуитскитѣ орждия, Драганъ Цанковъ, Георги Мирковичъ, Христо Ваклидовъ, Манолъ Ивановъ и Жейковъ вършатъ работа на папищашитѣ само и само за пари. Тѣ сж хора низки и безбожни. Тѣ само сега оставатъ при папищашитѣ, за да ковжтъ синжири за милий ни народецъ. Но напразно. На Промисла Божий било угодно да ни избави отъ ново робство. Той допусти да приематъ нѣкои чистосърдечни Българе унията, колкото да я познаятъ, за да се предопази по-лесно всичкий ни народъ отъ капанътъ, който тя бѣ турила. Ние му въздаваме благодарение отъ всичкото си сърдце, че благоволи да тури помежду тия чистосърдечни Българе и насъ недостойнитѣ [1])".

Посланието има дата 16 юний 1861 год. и носи слѣднитѣ подписи: Бившийй привремененъ священно-началникъ на униятската община архимандритъ Макарай, Икономъ Х. попъ Христо отъ Троянъ, попъ Димитрий Гавриловъ отъ Балчикъ, попъ Тодоръ Тошковъ отъ Видинъ, даскалъ Тодоръ Икономовъ (иеродиаконъ Иосифъ) и попъ Григорий попъ Минковъ отъ Казанлъкъ.

Слѣдъ това оттеглеванье на духовенството, униятската община въ Цариградъ, ако и да се не растуря съвършенно, се считаше като осждена на смъртъ и не вджхваше вече никому страхъ. Въ нея останжхж по-вечето людье, които бѣхж се отколѣ свързали съ агентитѣ на папството и бѣхж твърдѣ далеко отишли по службата си на пропагандата, та се срамувахж да преминжтъ изведнажъ въ православний станъ, или намирахж своето препитание въ новосъставенната религиозна община, та бѣхж се зарекли да не се покорятъ на силата на вещитѣ.

За да може да сжществува, униятската община требваше да побърза да се снабди съ священници. Но да се намѣрятъ тутакси български православни священници, които да приематъ унията, слѣдъ като бившето униятско духовенство така громко се отказа отъ нея и я похули вовсеуслишание, бѣше немислимо. Поради това водачитѣ на общината рѣшихж да търсятъ лица за священници помежду нейнитѣ най-вѣрни членове. За таквизи се намѣрихж диаконъ Рафаилъ Д. Поповъ, който, като останж по лични съображения въ униятската църква, надраго

[1]) Гл. „Бълг. Книжици", год. IV, стр. 89—92.

сърце прие да бѫде рѫкоположенъ за неинъ священникъ, и нѣкой си Ив. Ваклидовъ, който имаше отколѣшни свръзки съ паннщанскитѣ калугери въ Цариградъ и не намираше за себе си нѣкое по-добро поприще вънъ отъ унията. И двамата биднхѫ рѫкоположени, по нѣманье наблизу нѣкой униятский епископъ, отъ католочский въ Цариградъ архиепископъ, Брюнони. Ударътъ, нанесенъ така на унията въ главний й центръ, требваше, безъ съмнѣние, да се озове и въ ония малко мѣстности по провинцията, гдѣто тя бѣше се загнѣздила, или вече й се виеше гнѣздо.

Като бѫхтехѫ умътъ си, какво да сторятъ за да поправятъ работата си, агентитѣ на пропагандата помислихѫ, че народнитѣ български владици, които вече сѣдѣхѫ четире мѣсеца въ заточение, ще да сѫ се утѣснили и отчаели, като сѫ видѣли, че нито е близу разрѣшението на въпросътъ, за който тѣ се заточихѫ, нито пъкъ се прави нѣщо за възвръщанието имъ отъ заточение, ако и да бѣ рекло правителството, че тѣ се отдалечаватъ само за два-три мѣсеца, и по тая причина би се негли съгласили въ отчаянието си да припознаѭтъ папата и да излѣзятъ отъ неприятното положение, въ което се намѣрвахѫ, ако се подбутнехѫ отъ страна и се приканехѫ отново. Рафаилъ Д. Поповъ, който наскоро слѣдъ рѫкоположението си за священникъ на униятската община зе званието на неинъ началникъ, безъ да му се даде обаче султанский бератъ, бѣше отблизо познатъ на преосвещенний Авксентия, при когото бѣше сѣдѣлъ нѣколко годинъ диаконъ-прислужникъ. Въ съвѣтътъ на агентитѣ на пропагандата и на водачитѣ на униятската община се намѣри прочее благословно да се обърне той до напрешний си старецъ съ едно нѣжно писмо, съ което да се опита да го склони да припознае папата. Писмото се състави, подписа и испроводи по назначението си. Въ него бѣхѫ употребени всичкитѣ способи на убѣждение, които можехѫ да поколебаѭтъ духътъ на единъ невиненъ и онеправданъ отъ патриаршията български архиерей. „Не се мѫчѫ да ви доказвамъ, старче, думаше Рафаилъ въ това писмо, че независима (иерархия) и представителитѣ си отидохѫ. Остава сега напълно подчинение подъ разбойническото съборище фенерско съ 15-тѣ имъ убийственни точки, вамъ познати. Кажете ми, честний отче, съ чиста българска съвѣсть, человѣкъ ближе ли онова, що е плюлъ. Той

ще прилича, да, на песъ возвращся на свою блевотину. Туй е слѣдствието на постоянството и на надеждата. Четете въ вѣстникъ „България“ и ще видите, съ каква интрига представителитѣ попове въ Търново се трудятъ да подчинятъ народътъ. Това за мнимитѣ православни. Нека ви кажѫ и за насъ съединеннитѣ съ Римъ. Доклѣ бѣше ваше преосвещенство тука, познаваше всичко. Подирь вашето заминуванье, представителитѣ чрезъ русско влияние проводихѫ негово преосвещенство, г. Соколский въ Россия, отъ която причина послѣдва голѣмо движение въ цѣла Европа, даже и самий папа малко се смути, но, като до сега народътъ постоянствува, пакъ си получихме честьта предъ св. отецъ. Канцелярията ни работи политически работи. Честното правителство всичко въ точность върши, въ полза на народътъ, и ни спомага. Отъ това се види, че и правителството спомага на съединението, за да се унищожи русското влияние между народътъ ни, отъ което слѣдва, че независима иерархия нѣма никога. Отъ това прочее и вашето освобождение е съмнително, защото зависи отъ Фенеръ, а Фенеръ за насъ милость не ще да покаже, и яжкъ за старостьта ви. Прочее, за да се избавите, нужно е да припознаете св. отецъ, отъ което ще намѣрите успокоение мужду ни, ще станете на цѣла България началникъ и апостолический намѣстникъ. За това подъ неизвиняеми доказателства не подпадайте, а рѣшете веднажъ за всекога да ни станете началникъ и управитель духовенъ. И тъй като се рѣшите и пишете право до съборътъ ни, надѣваме се, че чрезъ телеграфътъ ще получите освобождението си и ще тръгнете насамъ. Инакъ съжалѣвамъ ви, старче, съжалѣвамъ отистина да страдате въ старость безъ причина и да станете жертва неизвиняема (невинна), но дойдете да станете причина на освобождението на цѣлъ народъ, за да ви остане името въ вѣчно въспоминание въ историята“[1]).

Преосвещенний Авксентий, далечъ отъ да се полъже по думитѣ на напрешний си прислужникъ, проводи напротивъ въ Цариградъ писмото му да се публикува за знание, че агентитѣ на папството не сѫ престанѫли да работятъ съ всичкитѣ възможни начини за достижение цѣльта си.

---

[1]) „Бълг. Книжици“, год IV, стр. 314, 315.

Стремлението за добиванье правдини на църковно самоуправление съ едното име на народътъ, безъ най-малко отстѫпление отъ догмитѣ и обичаитѣ на отеческата Вѣра и безъ подчинение на една друга иноплеменна духовна власть имаше само по себе си явно превъсходство надъ начинътъ, който показвахѫ за това агентитѣ на папството. Но обаянието и силата на чисто националната идея порастнѫ сугубо слѣдъ посрамваньето, което претърпѣхѫ привърженцитѣ на идеята за съединение съ Римската Църква и подчинение подъ папата.

Успокоени временно отъ тая страна, народнитѣ представители и дѣйци можехѫ да продължаватъ съ пò-голѣмо усърдие старанията си за постиганье народното желание. При всичко, че официозний вѣстникъ на Високата Порта, Journal de Constantinople ги обвиняваше и сега, както и пò-напредъ, че били дѣйствовали по чуждо влияние[1]), тѣ не губехѫ надежда, че правителството на султанътъ ще удовлетвори вѣрноподданний си народъ, и за това не преставахѫ да се евяватъ сегисъ тогисъ при върховний везирь Аали-паша. Послѣдний ги приемаше всекога ласкаво и единъ день имъ каза: че за разглежданье българскитѣ искания ще се учреди една смѣсенна отъ Гърци и Българе коммиссия. Ако това и да значеше, че работата може дълго още да се протака, но българскитѣ дѣйци вѣрвахѫ и увѣрявахѫ, че осемьтѣ тѣхни предложения скоро ще влѣзятъ въ сила. Коммиссията за разгледванье българскитѣ искания имаше да се учреди съ знанието и съгласието на патриаршията[2]). Представителитѣ, които бѣхѫ дошли отъ вънъ и се поддържахѫ отъ общинитѣ, като виждахѫ, че доста време се изминѫ и може още да се измине, безъ да се свърши нѣщо, а пъкъ общинитѣ не могѫтъ да имъ плащатъ мѣсечени неопредѣленно време, хванѫхѫ да се разотиватъ единъ слѣдъ други, така щото работата останѫ най-послѣ въ рѫцѣтѣ само на трима четирма отъ тѣхъ, между които докторъ Стоянъ Чомаковъ, като по събуденъ и испратенъ отъ двѣ голѣми епархии, Пловдивската и Софийската, играеше първата роля. Съ тѣзи малцина дошли нарочно отъ провинцията представители работехѫ обаче всекога наедно и пò-първитѣ лица отъ Цариградската българска община, отъ

---

[1]) „Бълг. Книжици", год. IV, стр. 218—220.

[2]) „Бълг. Книжици", IV, стр. 336.

които едни представлявахѫ не само тая послѣдната, но и нѣкои отъ външнитѣ.

Разотиваньето на по̀-вечето отъ представителитѣ не побърка съ нищо на ходътъ на работата. Тѣ и да не бѣхѫ си отишли, щехѫ да сѣдятъ съ сгърнати рѫцѣ цѣла зима, тъй като съставенето на коммиссията отъ Българе и Гърци, която имаше да разгледа българскитѣ искания и която требваше, по мисъльта на Портата, да стане съ съгласието на Великата Църква, се забави за много време, поради раздорътъ, който се породи помежду патриархътъ и синодалнитѣ владици и поглъщаше вниманието имъ презъ нѣколко мѣсеци наредъ. Патриархъ Иоакимъ не разбираше да управя Църквата, както смѣтахѫ синодалнитѣ архиереи, когато подавахѫ гласъ за него, т. е. че той ще се допитва за всичко до тѣхъ и нищо нѣма да върши безъ тѣхното предварително одобрение и рѣшение. Наскоро слѣдъ възкачванието си на престолътъ, той показа съ дѣйствията си, че иска да налага волята си на синодътъ и да управя църковнитѣ дѣла самостоятелно. Новий уставъ на патриаршията бѣше отистина изрично предписалъ патриархътъ да не прави нищо безъ рѣшение на синодътъ, и бѣше подробно опредѣлилъ отношенията помежду имъ, но оная часть, въ която се опредѣлятъ тия отношения, не бѣше още утвърдена отъ върховната власть. Негово светѣйшество, като се ползоваше отъ това обстоятелство за да управя неограничено Църквата, въ истото време се стараеше да се не утвърди и да не влѣзе въ сила уставътъ. Тази посока на патриарха Иоакима възбуди противъ него силно негодование помежду архиерентѣ-членове на синодътъ, което сподѣли и всичкото грѣцко общество въ столицата. Помежду синодалнитѣ владици възникнѫ даже мисъль да се иска отдалечението му отъ престолътъ, при всичко че и година време още не бѣше се изминѫло отъ избранието му, и поради това тринадесеть отъ тѣхъ се отнесохѫ до Портата съ прошение, въ което го обвинявахѫ въ разни злоупотребления и произволни дѣйствия. До това прошение се присъединихѫ и мнозина отъ по̀-първитѣ людье на грѣцкото въ Цариградъ общество. Но патриархъ Иоакимъ не бѣше человѣкъ, който да остави неприятелитѣ си да вършатъ свободно противъ него каквото знаѭтъ. Като се научва, че се подписало отъ по̀-вечето владици едно натъкмено противъ него прошение до Портата и че душата на дви-

жението противъ него между синодалнитѣ архиереи били Ефесский, Никомидийский и Пловдивский митрополити, той се разпорежда, първий и вторий отъ тия владици да се отдалечатъ на Принцевитѣ острови, а послѣдний да се интернира въ предмѣстието Санъ-Стефано. Въ сѫщото време негово светѣйшество съобщава на Портата, че има да ѝ се подаде едно прошение, подписано отъ мнозина владици и първенци миряне, съ което той се обвинява въ разни незаконни дѣйствия. Поради това той моли султановото правителство, преди да направи нѣкоя постѫпка, възъ основание отъ това прошение, да дозволи да се привикатъ обвинителитѣ му предъ единъ сѫдъ, за да се сѫдятъ съ него, та че ако излѣзе той виновенъ, да му се наложи законното наказание. Вслѣдствие на тая молба министрътъ на вънишнитѣ дѣла провожда на 5 октомврий (1861) въ патриаршията преписъ отъ прошението, което му се било подало противъ патриархътъ, съ заповѣдь да се състави една слѣдственна коммиссия, която да разгледа съдържащитѣ се въ прошението обвинения противъ него, нѣщо, което негово светѣйшество незабавно испълва. Коммиссията се състави отъ бившитѣ Вселенски патриарси, Григория, Антима и Кирилла, отъ Иерусалимский патриархъ, Кирилла, и отъ архиеритѣ-членове на синодътъ, които не бѣхѫ подписали прошението противъ патриархътъ, и на 8 октомврий почнѫ дѣлото си, въ присѫтствието на първий драгоманинъ на Портата, Аарифи-бея. Владицитѣ, които бѣхѫ се обевили противъ патриархътъ, се привикахѫ и распитвахѫ въ разстояние на десетина дни. Негово светѣйшество отговори на показанията и обвиненията имъ съ едно писменно изложение, което самъ прочете въ засѣданието на коммиссията. Като изслуша това изложение, послѣдната рѣши да се сравни то съ показанията на архиеритѣ и съ протоколитѣ на синодътъ. Сравнението ѭ убѣди, че обвиненията на архиеритѣ сѫ безосновни, и тя състави докладъ до Портата, че патриархътъ не е кривъ. Като узнахѫ това, архиеритѣ подадохѫ на правителството ново прошение, въ което протестувахѫ противъ докладътъ на коммиссията и молихѫ да имъ се дозволи да се сѫдятъ съ патриархътъ предъ върховний сѫдъ (ахкиами-адлие), или предъ арзъ-одасѫ (кабинетъ на н. в. султанътъ), за да се види, тѣ ли сѫ клеветници, както се бѣ казало въ докладътъ на ком-
[illegible]

миссията, или патриархътъ е недостоинъ за катедрата. Прошението имъ остана, обаче, безъ послѣдствие[1]).

Патриархътъ и владицитѣ не престанахѫ и слѣдъ това да се гонятъ единъ други. За да се прекѫсне тая вражда и да се турятъ въ редъ работитѣ на Църквата, нѣкои отъ по-първитѣ Гърци намислихѫ да се свика въ патриаршията едно събрание отъ най-почетнитѣ въ гръцкото общество лица. Това събрание намѣри за потребно да моли патриархътъ да се склони да се тури въ дѣйствие новий уставъ, като единственно средство за поправенье лошото състояние на църковнитѣ дѣла, а така и да се избере една коммиссия отъ осемь члена, която да работи наедно съ негово светѣйшество за приложението на този уставъ. Портата отъ своя страна даваше на светѣйший Иоакима сѫщий съвѣтъ. Налегнѫтъ така отъ всекѫдѣ, патриархъ Иоакимъ се принуди да свика въ крайтъ на януарий (1862) народно събрание отъ 90 мирски и 20 духовни лица, предъ което тържественно заеви, че приема приспособлението на новий уставъ безъ всеко измѣнение. Събранието изслуша съ благодарность това заевенье и пристѫпи до назначението членоветѣ на синодътъ, съгласно съ постановленията на новий този уставъ. Наскоро, а именно презъ мѣсецъ мартъ, се уреди, по новий уставъ, и така нареченний смѣсенъ съвѣтъ, състоещъ отъ 12 члена, отъ които осемь миряне и четире архиереи[2]). Съ промѣнението членоветѣ на синодътъ

---

[1]) Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ ὑπὸ Καλλιφρονος, стр. 199, 200.

[2]) Ἐκπαιδευτικά καί Ἐκκλησιαστικά, стр. 200—205 — По този уставъ четиретѣ архиереи, членове на смѣсенний съвѣтъ, избира синодътъ заедно съ патриархътъ отпомежду синодалнитѣ членове, а мирскитѣ членове избира едно събрание, състоеще отъ представители на енориитѣ въ Цариградъ и предмѣстията му. Като бѣхѫ свикани презъ мартъ 1862 за избиранье мирскитѣ членове, представителитѣ на реченнитѣ енории избрахѫ, по внушение отъ патриаршията, но между тия членове и двама Българе, а именно Гавриила Кръстевича и Дим. Ив. Гешовъ, които отъ първо се отказахѫ отъ това избрание, но послѣ се съгласихѫ да го приематъ, по съвѣтъ отъ правителството и съ одобрение отъ българскитѣ главатари въ Цариградъ, като се мислеше, че тѣхното присѫтствие въ съвѣтътъ ще спомага на дѣлото на българо-гръцката коммиссия, която имаше да разгледа българскитѣ искания, и ще докара едно съглашение помежду двѣтѣ страни. Гърцитѣ съ избиранието на тия двама Българе за членове на смѣсенний съвѣтъ имахѫ друго предъ видъ. Тѣ искахѫ едно да покажатъ, че патриаршията не е патриаршия само на Гърцитѣ, а на всичкитѣ православни племена, находении се въ предѣлитѣ на нейната юрисдикция, и че за участие въ управлението на нейнитѣ дѣла се привикватъ людье отъ всичкитѣ тия племена, а друго да помаскажатъ избранитѣ за членове на реченний съвѣтъ Българе и ги расположатъ да

и съ преставаньето на патриархътъ да се тури въ дѣйствие новий уставъ, враждата и гонението противъ негово светѣйшество притихнѫ.

Когато патриархътъ и архиереитѣ се гонехѫ така помежду си българскитѣ представители, като гледахѫ, че по тѣхната работа нищо се не върши, намислихѫ да подадѫтъ ново прошение до Високата Порта, толкозъ по̀-вече че въ крайтъ на годината се промѣни върховний везирь, и на мѣсто Аали-паша се назначи Фуадъ-паша, който до тогава се намираше въ Сирия, като извънреденъ султански коммиссаръ по случай на станѫлитѣ тамъ презъ 1860 година смущения. Като описвахѫ въ това прошение несносното положение на народътъ си подъ властьта на Цариградската патриаршия и обидитѣ, които претърпѣваше той отъ страна на грѫцкото духовенство и на грѫцкий изобщо елементъ, българскитѣ представители казвахѫ, че, по общото желание на еднородцитѣ си, тѣ отпърво молили султановото правителство да позволи да се възобнови българската народна иерархия, унищожена преди едно столѣтие отъ Гърцитѣ, но то, по причини нему извѣстни, не намѣрило възможно да се испълни тая имъ молба, и поради това тѣ били принудени да молятъ да се даде цѣръ на злото подъ другъ видъ. „Проникнѫти, думахѫ тѣ, отъ желание да вардимъ правдинитѣ на нашитѣ братя и въ истото време да покажемъ покорностьта си на заповѣдитѣ на Високата Порта, ние изработихме, заедно съ депутатитѣ отъ 30 кази за тая цѣль, единъ проектъ отъ осемь члена, който имахме честь да подложимъ покорно на одобрението на императорското правителство. Този проектъ, ако и да придоби, споредъ както ни се показа, благосклонностьта на Високата Порта, се отхвърли отъ патриархътъ, който го обеви мечтателенъ“. Като указвахѫ на умѣренностьта и справедливостьта на исканията, заключающи се въ този проектъ, отъ една страна, и на нестърпимото положение на народътъ си, отъ друга, българскитѣ представители свършвахѫ проше-

---

теглятъ къмъ нея. По тия съображения такожде се избрахѫ малко по̀-подиря Никола П. Тъпчилещовъ за членъ въ коммиссията, която имаше да разгледа смѣткитѣ и състоянието на патриаршеската касса, и д-ръ Ст. Чомаковъ за членъ на настоятелството на великото грѫцко народно училище, но нито единътъ, нито другий приехѫ избранието по причина, че отъ страна на патриаршията още нищо не бѣ се направило, което да доказва нейнитѣ по̀добри намѣрения относително Българский народъ.

нието си съ тѣзи думи: „Потребно е, ваше височество, да се тури край на това състояние, и понеже происхождението, нравитѣ, езикътъ и чувствованията ни отличаватъ и отдѣлятъ отъ Гърцитѣ, понеже единственната свързка на религиозното общение се ослаби отъ злоупотребленията на патриаршията, понеже помежду насъ и Гърцитѣ сѫществува сега само взаимно чувство на умраза, ние пристѫпаме да молимъ смиренно н. и. в. да благоволи да гледа на насъ, като на свои чада и непосредственни подданници, за да се не вижда Българский народъ по́-доленъ отъ другитѣ племена на обширната империя, и да просимъ ваше височество да рѣшите благосклонно въ високата си мѫдрость сѫдбината на този народъ, като дозволите да се поднови самостоятелната му иерархия, или, по крайней мѣрѣ, да дадете една наредба, която, подобно на горѣпоменѫтий проектъ, изработенъ отъ долоподписаннитѣ, да обезпечва материалнитѣ и нравственнитѣ му интереси и да туря основи за благоденствието му подъ отеческата власть на наший августѣйший самодържецъ[1])“.

Като въ отговоръ на тая молба, Високата Порта ускори назначението на смѣсенната коммиссия. Министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, каза на Българетѣ и на патриархътъ, че требва всека страна да му яви имената на лицата, които тя избира да ѭ представляватъ въ коммиссията, и които требваше да не бѫдѫтъ по́вече отъ петь. Българетѣ побързахѫ да се съобразятъ съ тая заповѣдь и доложихѫ на министрътъ, че тѣ избиратъ за свои членове въ тая коммиссия: Полянский епископъ, Партения, който по онова време бѣше дошълъ въ Цариградъ, преслѣдванъ отъ Солунский грѣцкий митрополитъ, Гаврила Кръстевича, който тогава бѣше членъ на търговский сѫдъ въ Цариградъ, доктора Ст. Чомакова, представитель отъ Пловдивската и Софийската епархии, Ѝ. П. Тъпчилещова, търговецъ, и Т. Ст. Бурмовъ, публицистъ. Това бѣше презъ Февруарий 1862 год. Изборътъ на лицата, които имаше да представи патриаршията, се позабави, защото въ последнята изникнѫ распря за начинътъ на избиранието на тия лица. Патриархътъ искаше да се изберѫтъ тѣ отъ него и отъ синодътъ, а членоветѣ на смѣсенний съвѣтъ настоявахѫ да стане изборътъ отъ сѫщий този съвѣтъ подъ предсѣдател-

---

[1]) Гл. „Български Книжици“, год. IV, стр. 489—494.

ството на негово светѣйшество. Препирнята се рѣши найпослѣ отъ правителството така, както мислеше смѣсенний съвѣтъ. Лицата, които се избрахѫ за членове на коммиссията отъ страна на патриаршията, бѣхѫ: Артский митрополитъ, Софроний, Ларисский митрополитъ, Стефанъ, Стефанъ Каратеодори, придворенъ медикъ, Павлаки Мусурусъ, секретаръ на министерството на външнитѣ дѣла (харжие кятиби) и Костаки Адосиди, чиновникъ тоже на Портата[2]). Високата Порта одобри както лицата, представенни отъ българска страна, така и лицата, показани отъ страна на патриаршията. Слѣдъ това одобрение не оставаше друго освѣнъ избраннитѣ отъ двѣтѣ страни лица да се съберѫтъ на едно мѣсто и да почнѫтъ дѣлото си. Но изникнѫ нова мѫчнотия. Гдѣ требва да се събиратъ на засѣдание членоветѣ на коммиссията? Патриархътъ намираше за умѣстно и прилично да засѣдава коммиссията въ оградата на патриаршията, но Българетѣ не можехѫ да се съгласятъ на това. Засѣданието на коммиссията въ патриаршията, по тѣхното мнѣние, можеше да се претълкува, като тѣхно вече подчинение или като предвѣщание на подчинението имъ подъ патриархътъ въ напрешний видъ и можеше да произведе лошо впечатлѣние посредъ Българский народъ. За това Българетѣ искахѫ коммиссията, като назначена отъ правителството, да засѣдава въ присѫтственнитѣ мѣста на Високата Порта. Гърцитѣ възражавахѫ, че не е прилично и нѣма защо да засѣдава една коммиссия по църковнитѣ дѣла на два християнски народа въ правителственно присѫтственно мѣсто. При неустѫпчивостьта на едната и на другата страна, министрътъ на външнитѣ дѣла се распореди да стане първото засѣдание на коммиссията въ Високата Порта, и тамъ сама коммиссията да рѣши, гдѣ ще ставатъ понататъшнитѣ нейни засѣдания. Това распорежданье съобщи на всекого едного изъ членоветѣ на коммиссията самъ патриархътъ съ особенни пригласителни писма. Въ тия патриаршески писма се казваше, че първото засѣдание на коммиссията ще стане на 18 юний 1862 г., въ Високата Порта, „по високо одобрение“ отъ самото правителство, и че въ това засѣдание ще се опредѣли, гдѣ отпослѣ ще се събира тя редовно, за да гледа работата

[2]) Български Книжици“, год. IV, стр. 655, 663, — Ἐκπαιδευτικά και Ἐκκλησιαστικά ὑπο καλλίφρονος, стр. 208.

си. Въ назначенний день членоветѣ на коммиссията и отъ двѣтѣ страни се събрахѫ прочее въ една отъ стаитѣ на департаментътъ на исповѣданията въ Високата Порта и, слѣдъ прочитаньето на патриаршеското приглашение, пристѫпихѫ да опредѣлятъ мѣстото, гдѣто ще държи коммиссията занапредъ засѣданията си. Гръцкитѣ членове дълго настояваxѫ да бѫде това мѣсто въ патриаршията, а българскитѣ искахѫ, по горѣизложеннитѣ причини, да е то въ Високата Порта. По нѣмай-кѫдѣ, Гърцитѣ требваше най-послѣ да приематъ мнѣнието на Българетѣ, които подъ никой начинъ не се съгласявахѫ да засѣдава коммиссията вънъ отъ Високата Порта.

Послѣ това коммиссията пристѫпи къмъ дѣлото си. Думата се падаше най-първо на българскитѣ членове, тъй като коммиссията бѣше учредена да разгледа българскитѣ оплаквания и искания. Българскитѣ членове заевихѫ, че за да се удовлетворятъ оплакванията на тѣхнитѣ съотечественници, необходимо е да се приематъ за основа на бѫдѫщето управление на Църквата осемьтѣ предложения на българскитѣ представители, съобщени вече както на правителството, така и на патриаршията, и представихѫ тие предложения въ коммиссията, която рѣши да ги разгледа едно по едно, за да се види, да ли не би могли и двѣтѣ страни да се съгласятъ върху тѣхъ съ нѣкои промѣнения. Разискваньето се почнѫ отъ първото на реченнитѣ осемь предложения, което се касае до избранието патриархътъ и което се заключаваше въ тия думи: „Българский вѣрноподданни на славний Оттомански престолъ народъ, понеже се счита по вѣроисповѣданието си отъ паствата на гръцкий патрикъ, моли да има право да участвова въ избранието му, споредъ многочисленностьта си“. Гръцкитѣ членове изведнажъ се исказахѫ, че не приематъ това основание за распредѣлението гласоветѣ при избранието главата на църковното управление. Българскитѣ членове, слѣдъ безполезни опитвания да убѣдятъ гръцкитѣ въ справедливостьта на искането си, се видѣхѫ принудени да отстѫпятъ отъ него и да приематъ, съ нѣкои незначителни измѣнения, наредбата за избранието патриархътъ, опредѣлена въ новий уставъ на патриаршията. Бѣше и немислимо, че Гърцитѣ ще приематъ предложенната отъ Българетѣ за избранието патриархътъ основа, която щеше да има за слѣдствие обсебваньето Вселенский престолъ отъ Славенетѣ. Българскитѣ членове пре-

мислихѫ, че е по̀-добрѣ да отстѫпятъ въ този пунктъ, за да могѫтъ да настоятъ съ по̀-голѣма твърдость да се приематъ другитѣ имъ искания, като по̀-важни и по̀-сѫществении.

При обсѫжданието на второто българско предложение, което гласи, че патриаршеский синодъ требва да се съставя занапредъ на половинъ отъ Гърци и Българе, станѫ дълго и широко препирание. Отъ дума на дума българскитѣ членове се принудихѫ да искажѫтъ всичкитѣ горчиви оплаквания и обвинения, направени отъ съотечественницитѣ имъ противъ висшето гръцко духовенство. Тѣ посочихѫ гонението, което това духовенство е правило на българский езикъ и на българскитѣ учители, старанията му за истребление българската стара книжнина и изобщо неговото стремление за потъпкванье българската народность и клеветитѣ му предъ турскитѣ власти срѣщу Българский народъ. Тѣ указахѫ на сребролюбието и грабителството му, и на̀й-послѣ на безнравственното му поведение. Тия осѫдителни дѣйствия на висшето гръцко духовенство се представехѫ отъ българскитѣ членове, като убѣдително доказателство, че Българский народъ има право да търси занапредъ надежна гаранция противъ повтареньето имъ въ бѫдѫщето, а такава гаранция, по тѣхно мнѣние, би било съставеньето на патриаршеский синодъ отъ Българе и Гърци на половинъ, тъй като синодътъ избира и назначава владицитѣ и той натъкмява всичкитѣ църковни дѣла. Единъ синодъ, на който половината отъ членоветѣ ще бѫдѫтъ отъ българска народность, не ще допусти, разсѫждавахѫ българскитѣ членове на коммиссията, нѣкоя обида срѣщу българското племе, а напротивъ ще рѫководи управлението на Църквата съобразно съ правилата на Вѣрата и съ потребноститѣ на всичкого православно население. За по̀-голѣмо подкрѣпление исканието си, българскитѣ членове на коммиссията указвахѫ още и на това, че Българетѣ превъсхождатъ по числото си съвокупностьта на всичкитѣ други подчинении на Вселенский престолъ христиенски племена. Гръцкитѣ членове възражавахѫ, че исказваннитѣ срѣщу висшето гръцко духовенство обвинения сѫ лишени отъ основание, че гръцкитѣ архиереи не сѫ преслѣдвали българската народность и българската книжнина, а че и да се е случвало нѣкои владици да сѫ испадвали въ недостатки и да сѫ се уклонявали отъ обезанноститѣ си, такива сѫ били на-

казвани отъ висшата църковна власть. При това съ постановленията на новий уставъ на патриаршията се устранява занапредъ ръкоположението на недостойни архиереи. Но въ отблъсваньето българското предложение за съставътъ на синодътъ Гърцитѣ се наблягахѫ нáй-много върху скроенното отъ тѣхъ начало, че въ Църквата не се било допущало различие на народность, защото апостолъ Павелъ казва: „нѣсть Іудей, ни Еллинъ, нѣсть рабъ, ни свободь“.

Тая препирня се повтаря въ нѣколко засѣдания наредъ безъ всека полза. Гръцкитѣ членове на коммиссията не щехѫ да признаѭтъ справедливостьта нито на единъ отъ доводитѣ на събратията си Българе. Но отъ друга страна тѣ осѣщахѫ, че не ще препорѫчатъ добрѣ нито себе си, нито патриаршията, ако не наппревятъ каква годѣ, поне несѫществена, отстѫпка въ полза на Българетѣ, и поради това, тѣ предложихѫ да се земе за съставътъ на синодътъ слѣднето основание: да се раздѣлятъ всичкитѣ подчиненни на Вселенский престолъ епархии на слѣднитѣ 6 части: 1) епархии Азийски, 2) епархии на Островитѣ, 3) епархии на Епиръ и Тесалия, 4) епархии на Тракия, 5) епархии на Македония и 6) епархии на България и Босна, и отъ митрополититѣ на всека отъ тия шесть части да се привикватъ периодически по двама за засѣдание въ синодътъ. Българскитѣ членове не приехѫ това предложение, понеже съ указанний въ него способъ съставътъ на синодътъ въ сѫщность оставаше сѫщий, какъвто бѣше опредѣленъ въ новий уставъ на патриаршията, споредъ който всичкитѣ митрополити иматъ еднакво право за участие въ синодътъ и всичкитѣ се привикватъ периодически по единъ извѣстенъ редъ за засѣдание въ него.

Слѣдъ дълги препирни и опитвания за спогодба, и двѣтѣ страни се убѣдихѫ нáй-послѣ, че не ще могѫтъ да дойдѫтъ до никакво съглашение върху този пунктъ, и тъй като коммиссията бѣше учредена отъ Портата, то требваше ней да се рапортува за несполуката. Рѣши се, намѣсто общъ рапортъ, всека страна да си направи отдѣлно рапортътъ и да изложи въ него въззрѣнията си, нѣщо, което и двѣтѣ испълнихѫ. За да оправдаѭтъ исканьето си да се състави синодътъ на половинъ отъ шесть гръцки и шесть български владици, българскитѣ членове изложихѫ въ рапортътъ си сѫщитѣ доводи, които и пò-напредъ бѣхѫ се нееднократно представлявали на

Портата въ защита на българскитѣ притязания и които тѣ обстоятелно раскрихѫ, веднажъ и дважъ, на представителитѣ на патриаршията въ коммиссията. Грьцкитѣ членове, които сами себе си не наричахѫ другояче освѣнъ *не-български членове*, за да покажѫтъ съ това, че тѣ ушъ представляватъ не Гърцитѣ само, а и всичкитѣ други, освѣнъ Българетѣ, находещи се подъ властьта на патриаршията христиенски племена, т. е. Арнаутитѣ, Арабитѣ и пр., посочихѫ въ рапортътъ си[1]), че първото отъ осемьтѣ български искания могло да се рѣши, слѣдъ като допустили тѣ, — „не-българскитѣ членове“ на коммиссията, за удовлетворение на Българетѣ, доста голѣми измѣнения въ постановленията на уставътъ на патриаршията за избранието патриархътъ. Така сѫщо, когато се пристѫпило до обсѫжданьето второто българско исканье, т. е. исканьето да бѫде синодътъ съставенъ отъ шесть грьцки и шесть български митрополити, тѣ, „не-българскитѣ членове“, пакъ се показали устѫпчиви и за това предложили да се раздѣли диоцезътъ на Вселенский престолъ на шесть части и всека отъ тѣхъ да испраща периодически по два архиерея за съставенье синодътъ, нъ българскитѣ членове не се съгласили на това предложение, ако и да се обезпечвало съ него присѫтствието въ синодътъ на достаточно число български и славенски владици, въ всеко време, а все постоянствовали да искатъ да се съставя синодътъ отъ шесть Гърци и шесть Българе митрополити, исканье безмѣстно и нелѣпо, защото ако се то приемело, требвало било да се допусти, че единъ Евреинъ, напримѣръ, който би се покрьстилъ и послѣ удостоилъ да бѫде архиерей на една епархия, не могълъ да засѣдава въ синодътъ, като не принадлежащъ нито на грьцка, нито на българска народность, и че митрополититѣ на българскитѣ епархии, които сѫ на брой по малко отъ не-българскитѣ, имали да засѣдаватъ въ този случай по-дълго време отъ митрополититѣ на не-българскитѣ епархии. Така напр. на Пиротский владидика щело било да се падне да дохожда за засѣдание въ синодътъ всеки три годинъ, а на Кесарийский или на Критский всеки 10 годинъ, т. е. не щело било да има равество помежду митрополититѣ. Доводитѣ, на които основаватъ българскитѣ членове исканьето си за съставътъ на синодътъ, че

---

[1]) Ние могъхме да добиемъ недавно единъ преписъ отъ този рапортъ изъ архивитѣ на патриаршията.

ушъ духовни лица отъ българско происхождение не се ръкополагали за владици, че гръцкитѣ митрополити били недостойни и не сѫ работили за нуждитѣ на Българский народъ, за неговото просвѣщение и развитие, били неоснователни: 1) защото въ християнската религия както и въ мусулманската, не се позволявало различие на народность, и Великата Църква никога не била правила различие на народность, но всекога еднакво била произвождала духовнитѣ лица подданници на империята, отъ която и да сѫ тѣ народность, въ всичкитѣ духовни степени, и доказателство на това било, че и въ послѣднето време имало въ разстояние на 40 години трима вселенски патриарси родомъ Българе, и 2) защото новий уставъ на патриаршията забранявалъ да се рѫкополагатъ занапредъ недостойни за архиерейский санъ клирици, а попечението за свѣтскитѣ нужди на християнетѣ, съ което по̀-напредъ били натоварени патриархътъ и синодътъ, сега по този уставъ било възложено на смѣсенний при патриархътъ съвѣтъ, колкото до столицата, и на първенцитѣ на всеко мѣсто, заедно съ архиерейтъ, колкото до областитѣ. Отъ друга страна властьта на Цариградский патриархъ не се ограничавала била само съ подлежащитѣ на неговата юрисдикция области въ Турската империя, а се простирала и по̀-нататъкъ, защото Вселенский престолъ билъ и висший духовенъ сѫдия за всичкитѣ православни народи. До Цариградский патриархъ сѫ били обръщали, кога възникватъ религиозни въпроси, всичкитѣ православни патриаршии и Църкви, и въ неговий синодъ се били разглеждали и рѣшавали по̀-вечето отъ църковнитѣ дѣла на Молдо-Влахия, Сърбия и на Йоническитѣ острови. Ако прочее би се далъ народенъ цвѣтъ на синодътъ на Цариградский патриархъ, то всичкитѣ подъ слънцето православни щели били да възнегодуватъ и щело да ослабне довѣрието имъ къмъ този синодъ, а така и да се намали неговата важность. Таквозъ бѣше съдържанието на рапортътъ на гръцкитѣ членове.

Понеже правителството можеше да се забави съ рѣшението си относително рапортитѣ на двѣтѣ страни, то, за да не се губи времето, членоветѣ на коммиссията намѣрихѫ за добрѣ да минѫтъ на друго нѣкое отъ осемьтѣ български предложения и него да разискватъ. По това съображение тѣ пристѫпихѫ до разискваньето шестий пунктъ, въ който става рѣчь за избранието архиереитѣ. Относително този пунктъ двѣтѣ

страни могъхѫ, слѣдъ нѣколко дебати, да достигнѫтъ до едно съглашение. Тѣ приехѫ, че занапредъ ще се държи въ патриаршията единъ каталогъ, въ който ще се записватъ кандидатитѣ за архиерейский санъ, а за такива ще се считатъ духовнитѣ лица, които иматъ предвидѣннитѣ отъ уставътъ на патриаршията качества и сѫ издържели опредѣленний отъ него испитъ. Вписваньето на кандидатитѣ ще става по предложение отъ архиереи и миряне и, кога осиротѣе една епархия, то при избранието за неѭ архипастирь, ще се предпочитатъ кандидатитѣ, които сѫ били предложени отъ тази епархия, или, ако не се намиратъ таквизи въ каталогътъ, ще иматъ първенство, предъ другитѣ кандидати, пó-достойнитѣ, пò-способнитѣ и пò-запознатитѣ съ обичаитѣ и езикътъ на осиротѣлата епархия кандидати, предложени отъ съсѣднитѣ епархии. Каталогътъ ще става въ два екземпляра, отъ които единътъ ще се намира при синодътъ, а другий ще се държи при смѣсенний съвѣтъ. Българскитѣ членове на коммиссията приехѫ този начинъ на избранието архиереитѣ, като предполагахѫ, че занапредъ българский елементъ ще се представлява въ синодътъ пропорционално съ численностьта си и че споредъ това послѣдний не ще се увлича отъ напрешното си пристрастие къмъ Гърцитѣ. Но, за да не останѫтъ нѣкакъ измамени, тѣ се отказахѫ да подпишатъ формалний текстъ на рѣшението на коммиссията, преди да се знае, какъ именно ще се съставя занапредъ синодътъ. Отъ тука се разбра, че коммиссията не ще може да направи нищо, преди да се рѣши важний пунктъ за съставътъ на синодътъ, и поради това тя отложи засѣданията си, догдѣ султановото правителство издаде рѣшението си по рапортитѣ, които му се подадохѫ отъ двѣтѣ страни.

По щастие, това рѣшение не се замае твърдѣ много. На 5 февруарий 1863 министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, свика членоветѣ на коммиссията въ домътъ си и ги тури да разискватъ въпросътъ за съставътъ на св. синодъ въ негово присѫтствие. Слѣдъ като всека страна исказа доводитѣ, по които не приемаше мнѣнието на другата, министрътъ, за да ги доведе до едно съглашение, имъ предложи да зематъ, като основание за рѣшението на въпросътъ, цифрата на населението на епархиитѣ, така щото митрополититѣ на епархиитѣ, които иматъ пò-вече население, да се викатъ на засѣдание въ

синодътъ по́-често и по́-задълго време отъ митрополититѣ на епархиитѣ, на които населението е по́-малко. „Понеже, каза Аали-паша, архиеритѣ представляватъ въ синодътъ, между другото, и интереситѣ на находещитѣ се въ епархиитѣ имъ християне; понеже, споредъ сегашний уставъ на патриаршията, всичкитѣ митрополити безъ исключение, каквото и да е населението на епархиитѣ имъ, многобройно или малобройно, иматъ еднакво право да участвоватъ въ засѣданията на синодътъ всеки 14 годинъ; понеже това еднакво за всичкитѣ митрополити участие въ засѣданията на синодътъ е явно несъгласно съ интереситѣ на епархиитѣ, които иматъ многобройно население, за това мислѭ, е справедливо и благопристойно да се земе, като основание за рѣшение на въпросътъ, численностьта на населението на епархиитѣ, така щото ако нѣкоя епархия, напримѣръ, има толкова население колкото други десеть епархии наедно, нейний митрополитъ да дохажда за засѣдание въ синодътъ презъ единъ и сѫщий периодъ десеть пѫти, а всекий отъ десетьтѣ по́ малки епархии само веднажъ [1]).

„Въ сѫщность това основание бѣ сѫщото, на което и Българетѣ осланехѫ исканието си да бѫде синодътъ съставенъ отъ шесть грърцки и отъ шесть български архиереи. Нашитѣ еднородци искахѫ да иматъ поне шесть владици въ синодътъ, понеже бѣхѫ увѣрени, че Българетѣ въ подвластнитѣ на патриархътъ области сѫ по́-много отъ съвокупното число на всичкитѣ други находещи се въ тия области православно-християнски племена. Другитѣ шесть сѣдалища въ синодътъ тѣ оставехѫ, подъ името Гърци, за всичкитѣ тия племена. Аали-паша, негли и не бѣ премислилъ, че основанието, което той предлагаше, е едно и сѫщото съ българското. Но, както и да е, съ предложението си той подкрѣпи напълно видоветѣ на Българетѣ, толкозъ по́-вече че, като го излагаше, той предварително обесни, че, по султанското ираде, издадено преди двѣ годинъ, по молба на патриаршията, за българскитѣ епархии ще се назначаватъ владици Българе. Българскитѣ членове на коммиссията съ радость прочее приехѫ предложението на турский министръ. На Грърцкитѣ членове то не можеше да бѫде по волята, но тѣ не показахѫ това предъ султанский векилинъ. Напротивъ единъ отъ тѣхъ, а именно Пав-

---

[1]) Гл. Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ ὑπὸ Καλλίφρονος, стр. 216.

лаки Мусурусъ, съ цѣль да се покаже добъръ и покорливъ на министрътъ, отговори, че е възможно да се намѣри начинъ за съглашение между двѣтѣ страни върху бройтъ на населението на епархиитѣ. Счете се прочее като прието отъ двѣтѣ страни, че съставътъ на синодътъ ще се опредѣли, върху основание отъ бройтъ на населението на епархиитѣ, и пашата отпустнѫ членоветѣ на коммиссията.

Въ засѣданието, което коммиссията държѐ подирь това въ обикновенното си мѣсто на Портата, гръцкитѣ членове предложихѫ, ущъ възъ основание отъ бройтъ на населението, слѣдний проектъ: да се раздѣлятъ всичкитѣ епархии на три разреда, отъ които единъ да обеме епархиитѣ, на които населението не надминува тридесеть хиляди души, другий — епархиитѣ, въ които населението не е по̀-горѣ отъ петдесеть хиляди, а третий — епархиитѣ, които иматъ население по̀-вече отъ петдесеть хиляди души, и отъ всеки разредъ да се привикватъ еднакво число митрополити за засѣдание въ синодътъ въ единъ извѣстенъ периодъ. По този проектъ епархиитѣ, които имахѫ не по̀-вече отъ тридесеть и петдесеть хиляди души население, каквито бѣхѫ почти всичкитѣ гръцки епархии, се изравнявахѫ съ епархиитѣ, които броехѫ по̀-много отъ петдесеть хиляди души население, каквито бѣхѫ българскитѣ, отъ които едни се считахѫ и съ по̀-вече отъ двѣстѣ хиляди души население, и слѣдователно митрополититѣ отъ гръцкитѣ епархии, на които числото превъсхождаше нѣколко пѫти числото на българскитѣ епархии, щехѫ да бѫдѫтъ пакъ по̀-много отъ българскитѣ митрополити въ синодътъ. Българскитѣ членове указахѫ на тая черта на проектътъ и го отхвърлихѫ, послѣ което гръцкитѣ членове се върнѫхѫ на напрешний си проектъ да се раздѣлятъ на шесть географически части подчиненнитѣ на Вселенский престолъ епархии, съ прибавка обаче да се увеличи бройтъ на българскитѣ епархии, като се раздѣлятъ голѣмитѣ български митрополии, каквото Търновската, Пловдивската, Одринската, Кюстендилската и Босненската [1]) на двѣ, а българскитѣ епископии, каквото Руссенската и Ловченската, да се възведатъ на митрополии. Съ тия проекти гръцкитѣ

[1]) Босненската ерархия, като славенска, Гърцитѣ турехѫ въ българскитѣ, за да уголѣмятъ числото на послѣднитѣ въ очитѣ на българскитѣ членове на коммиссията, като бѣхѫ увѣрени, че Бошняцитѣ, които въ 1859 бѣхѫ протестирали противъ панеллинскитѣ стремления на патриаршията заедно съ Българетѣ, ще теглятъ и занапредъ по̀-вече къмъ послѣднитѣ отъ колкото къмъ Гърцитѣ.

членове нѣмахѫ друго предъ видъ, освѣнъ да се показватъ, че ушъ приематъ принципътъ, предложенъ отъ министрътъ, и работятъ върху този принципъ за съглашение съ българскитѣ. Послѣднитѣ нѣмахѫ причина, защо да се оставятъ да ги залъгватъ Гърцитѣ съ подобни проекти, когато смисълътъ на предложението на министрътъ бѣше колкото ясенъ, толкози и сгоденъ за тѣхнитѣ съотечественници. Тѣ обевихѫ прочее категорически на другаритѣ си Гърци, че митрополититѣ требва да се привикватъ за засѣдание въ синодътъ чисто и просто възъ основание на числото на населението въ епархиитѣ имъ, т. е. митрополититѣ на голѣмитѣ епархии да засѣдаватъ по-дълго и по-начесто отъ митрополититѣ на малкитѣ епархии. При внимателната грижа на грьцкитѣ членове да се не нащърби съ нищо сѫщественно установенний въ уставътъ на патриаршията редъ, който бѣше натъкменъ да обезпечва на Гърцитѣ пълно господаруване надъ другитѣ христиенски племена, и при постоянството на Българетѣ да се приложи добросъвѣстно принципътъ на численностьта, който явно подкопаваше това господаруване, коммиссията не може вече да направи нито стѫпка напредъ. За да се не губи напразно времето въ безполезни препирни, и двѣтѣ страни се съгласихѫ да прекѫснѫтъ засѣданията си и да се отнесѫтъ пакъ до правителството. И едната и другата страна подадохѫ пакъ на министрътъ на вънннитѣ дѣла рапортитѣ си, въ които обеснявахѫ и защищавахѫ мнѣнието си. Слѣдъ като се изминѫ нѣколко време отъ това, Аали паша покани пакъ коммиссията да се събере въ конакътъ му. День за това събрание бѣше назначенъ 2 юний 1863. Като се евихѫ въ този день всичкитѣ членове на коммиссията въ домътъ на министрътъ, послѣдний отвори засѣданието и покани и двѣтѣ страни да размѣнятъ възгледитѣ си върху спорний предметъ въ негово присѫтствие. Разискванията станѫхѫ на дълго и на широко. И отъ двѣтѣ страни се говори по нѣколко пѫти. Като изслуша що си възражаватъ една на друга странитѣ, пашата министръ, ако и да имъ правеше сегисъ тогисъ бѣлежки, догдѣ тѣ говорехѫ, не напрѣ обаче да приематъ Гърцитѣ неговото начало за съставеньето синодътъ, а се удоволствова само да заеви, че се убѣдилъ вече, какво двѣтѣ страни, изоставени сами на себе си, не ще могѫтъ да се съгласятъ по между си, и че поради това распрята имъ остава да се рѣши отъ правителството.

Българетѣ мислехѫ, че тозпѫть правителството наистиннѫ само̀ вече ще рѣши препирнята, нъ на Високата Порта нѣмахѫ таквозъ намѣрение. Аали-паша, който, било като везирь, било като министръ на вънншитѣ дѣла (постове, които той заемаше, едно слѣдъ друго, презъ 1860—1870), се занимаваше на́й-много отъ другитѣ турски държавни мѫжье съ българский въпросъ, обичаше да поддържа въ Българетѣ надежда, че правителството само́ ще рѣши въпросътъ въ тѣхна полза, но, на дѣло, не бързаше да направи никаква рѣшителна въ този смисълъ стѫпка, и това противорѣчие между думитѣ и дѣлата му се повтаря по̀-вече отъ десеть годинъ. Така той, ако и да обеви въ засѣданието на коммиссията отъ 2 юний 1863, че правителството ще обмисли и рѣши само́ въпросътъ, не направи нищо подобно. Нѣкога-никога той се задоволи да каже само на българскитѣ представители, които слѣдъ растурваньето на коммиссията бѣхѫ молили съ ново едно прошение, или да се приематъ осемьтѣ тѣхни предложения, или да се припознае отдѣлна за Българетѣ иерархия, че Високата Порта ще издаде ущъ рѣшението си слѣдъ като се избере новъ патриархъ на мѣстото на светѣйший Иоакима, който презъ юлий 1863 се свали отъ престолътъ по жалбата на синодътъ и на смѣсенний съвѣтъ.

Ние казахме по́-горѣ, че презъ есеньта на 1861 год. една голѣма часть отъ синодалнитѣ архиереи заедно съ мнозината отъ грцкитѣ първенци подадохѫ на Високата Порта жалба противъ патриархъ Иоакима. Негово светѣйшество, ако и да успѣ да се задържи тогава на престолътъ, наскоро, обаче, възбуди пакъ негодование противъ себе си въ всичкото грцко общество. Заевеньето, което той направи на 28 януарий 1862 предъ едно голѣмо събрание отъ духовни и мирски лица, че е съгласенъ да се приложи, безъ измѣнение новий уставъ, се окза неискренно. Той продължаваше и слѣдъ това заевенье да управя църковнитѣ работи, безъ да се съобразява съ постановленията на уставътъ, и съ това подигнѫ противъ него си, както новий синодъ, така и смѣсенний съвѣтъ. Новий уставъ прѣдписваше, въ случай че патриархътъ не испълнява обезанноститѣ си, да му направи отпърво два пѫти формална бѣлежка едно отъ двѣтѣ управителни тѣла на патриаршията, т. е. синодътъ или смѣсений съвѣтъ според категорията на произволнитѣ дѣйствия, които си е той

позволилъ. Ако тя е чисто духовна, бѣлежката се прави отъ синодътъ, въ противенъ случай, тя става отъ смѣсенний съвѣтъ. Ако патриархътъ и слѣдъ тия двѣ бѣлежки продължава да се уклонява отъ уставътъ, тогава и двѣтѣ учреждения наедно му напомнюватъ уклонението. Нaй-послѣ, ако и слѣдъ това се не исправи, тѣ се отнасятъ до Портата съ прошение за сваленьето му отъ престолътъ. Св. синодъ и смѣсенний съвѣтъ направихѫ на негово светѣйшество предписванитѣ отъ уставътъ бѣлежки, нъ той ги не взе въ внимание. Тѣ се принудихѫ прочее да се отнесѫтъ до Портата, за да ѭ молятъ да го отстрани отъ управлението на Църквата. Въ прошението, което подадохѫ за тая цѣль на султановото правителство, тѣ казвахѫ: „Отдавна ние виждахме нужда да прибѣгнемъ до милостьта на държавното царство и да искаме да се освободи народътъ ни отъ сегашний патриархъ Иоакима, но се въздържехме, като се надѣехме, че нашитѣ чести бѣлежки и представления ще го накаратъ да прекрати произволнитѣ си дѣйствия и злоупотребления и да се съобрази нaй-послѣ съ новий уставъ на патриаршията, който е въ дѣйствие отъ двѣ годинъ вече насамъ. Опитътъ, обаче, ни убѣди, че е невъзможно негово светѣйшество да промѣни мнѣние и поведение, т. е. да обуздае вкоренената въ душата му стара наклонность къмъ злоупотребления и произволъ и да се съобрази съ новий уставъ. Той непрестанно го е нарушавалъ и препятствовалъ на приспособлението му, което е останѫло гола дума, а злоупотребленията на старата система сѫ били въ пълна сила. Отъ една страна поради неговото високо положение, и отъ друга, поради извѣстната на всички негова наклонность къмъ тирания и своеволие, синодалнитѣ митрополити сѫ се така наплашили, щото сѫ се обърнали на риби безгласни спрямо неговитѣ произволни дѣйствия. Негово светѣйшество не почита нито султанскитѣ узаконения, нито нашитѣ църковни правила, нито новий уставъ, така щото безъ стѣснение продължава да извършва влѣзлитѣ по-напредъ въ обичай и сега изрично запретени отъ този уставъ злоупотребления[1]). Между това народътъ, при всичко че се намира

[1] Споредъ грцкий вѣстникъ „Византисъ", патриархъ Иоакимъ земалъ, противъ уставътъ, пари отъ владицитѣ, които рѫкополагалъ или премѣствалъ, както напримѣръ отъ Веррийский и Визийский, а така и отъ всичкитѣ игумени, които минуватъ презъ Цариградъ; удържалъ у себе си паритѣ,

въ оскждность, поради извѣстнитѣ на Високата Порта обстоятелства, които не даватъ възможностьта да се събиратъ опредѣленнитѣ отъ уставътъ доходи за народното ковчежничество, не е преставалъ да му исплаща редовно всека година опредѣленната за патриархътъ заплата отъ 500,000 гроша. Негово светѣйшество не благоволи да земе искренно въ внимание представленията, които, съгласно съ предписанията на уставътъ, му се направихж много пжти, и да се остави отъ постоянното претълкуванье и нарушенье на тия предписания, така щото напослѣдъкъ, като му се указвахж въ пълно засѣдание несъгласнитѣ съ уставътъ постжпки негови, той, вмѣсто всеко друго обеснение, дързнж да каже: „азъ така ще правиж, а ако не ви е угодно постжпваньето ми, можете да ме наковладите!“ Отъ всичко това ние дойдохме до твърдо убѣждение, че той е неисправимъ и че, догдѣто той е патриархъ, никога не ще да се турятъ въ дѣйствие новитѣ наредби. Тъй като старата система се упразни, а новата не се приспособява, то всичкитѣ ни народни и църковни работи се побъркахж и разстроихж. Ние се принудихме прочее да приложимъ членътъ на уставътъ за паданьето на патриархътъ и да се отнесемъ, синодъ и смѣсенъ съвѣтъ, до високото правителство и да го помолимъ да отдалечи отъ патриаршеский престолъ киръ Иоакима“.

Съ подобно прошение се оплакахж отъ патриархъ Иоакима такоже Иерусалимский патриархъ и Синайский архиепископъ. Негово светѣйшество, като узнава всичко това, далечь отъ мисъльта да даде самъ отставката си по този случай, испровожда тутакси на правителството писменъ протестъ срѣщу обвинителитѣ си, който подновява на другий день и устно предъ министрътъ на външнитѣ дѣла. Въ сжщото време той пуща да се подписва въ негова полза едно прошение отъ архиереитѣ и свещенницитѣ на всичкитѣ енории въ Цариградъ. Синодътъ и смѣсенний съвѣтъ се принудихж, по исканье отъ правителството, да подтвърдятъ просбата си за

които архиереитѣ испровождали за исплащанье дълговетѣ си на църковно-народната касса, искалъ огромна сумма отъ Иерусалимский патриархъ, за да му спомага во въпросътъ за мънастирскитѣ имущества въ Влахо-Молдова, като го заплашвалъ, че въ противенъ случай ще зарови за всекога този въпросъ, велъ скритомъ преписка съ князь Куза въ вредъ на мънастирскитѣ интереси и проч. (гл. извлечение отъ „Византисъ“ вь в. „Съвѣтникъ“ год. I, брой 15).

сваленьето патриархътъ отъ престолътъ съ дълго извлечение отъ своитѣ ежедневни протоколи. Несъгласнитѣ съ канонитѣ и уставътъ дѣйствия на негово светѣйшество излѣзохѫ неоспорими, вслѣдствие на което Портата требваше да издаде заповѣдь за отдалеченьето му отъ престолътъ. Тая заповѣдь се съобщи въ патриаршията на 11 юлий 1863 год. отъ единъ нарочно испратенъ за това чиновникъ на Портата. Споредъ обичайтъ, патриархътъ слѣдъ това требваше и самъ да си испрати въ синодътъ отставката, но светѣйший Иоакимъ не бързаше да испълни тая формалность, поради което синодътъ се принуди да му ѭ науми чрезъ депутация отъ членоветѣ си. Въ отговоръ на подканваньето на синодътъ да си даде, по обичайтъ, отставката, негово светѣйшество казалъ, че е излишно да си дава отставката веднажъ, като вече Портата го е отрѣшила отъ престолътъ по исканье на двѣтѣ висши църковни учреждения. При това той забѣлежилъ, че има да зема още пари отъ нѣкои владици за даванието имъ епархия и че като си прибере тия пари, ще помисли върху предложението на синодътъ относително отставката му. Слѣдъ нѣколко дни обаче, а именно на 19 юлий, той се принуди да испроводи въ синодътъ отставката си безъ предварителното испълнение на това условие. Сега не оставаше друго освѣнъ да се пристѫпи до избиранье новъ патриархъ. Слѣдъ извършванье всичкитѣ формалности, предписани за това отъ новий уставъ, за преемникъ на светѣйший Иоакима се избра Амасийский митрополитъ Софроний, който пристигнѫ отъ Амасия въ Цариградъ и стѫпи на катедрата си на 22 октомврий (1863)[1]).

При сваленьето на единътъ патриархъ и избираньето на другий Българетѣ си останѫхѫ прости зрители, като стоехѫ твърдо на правилото си да странятъ отъ общение съ Гърцитѣ по църковнитѣ дѣла, догдѣ имъ се не даде пълно удовлетворение, при всичко че противницитѣ и гонителитѣ на патриархъ Иоакима утвърждавахѫ, че неговото паданье ще улесни развръзваньето на българский въпросъ. Нашитѣ съотечественници знаехѫ, че личностьта на патриархътъ нѣма голѣмо влияние върху ходътъ на тѣхното дѣло и че всекий патриархъ, като Гръкъ, ще гледа на тѣхнитѣ искания, както

---

[1]) Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ ὑπὸ Καλλίφρονος, стр. 220—226.

и другитѣ Гърци. Тѣ очаквахѫ удовлетворение на исканията си не отъ патриаршията, а отъ Високата Порта, като мислехѫ, че послѣдната, отъ нѣмай кѫдѣ, ще се принуди нѣй-послѣ да ги задоволи. Всичко, което тѣ направихѫ по поводъ паданието на патриархътъ, бѣ да помолятъ султановото правителство да заповѣда да се не избира новъ патриархъ, преди да се приематъ исканията имъ, съдържащи се въ осемьтѣ предложения, така щото да могѫтъ слѣдъ това и тѣ да зематъ участие въ избранието на бѫдущий имъ общъ съ гърцитѣ духовенъ и народенъ началникъ. Тѣ мислехѫ, че Портата наистиннѫ се е рѣшила вече, както бѣ казалъ Аали-паша предъ коммиссията на 2 яннуарий (1863), да тури край на распрята. Но послѣдний имъ възрази, че, по уставътъ на патриаршията, избранието патриархъ требва да се извърши въ разстояние на 40 дни отъ какъ стане празенъ престолътъ, а пакъ за разрѣшението на такива важни въпроси, каквито съдържатъ осемьтѣ български предложения, се изисква по̀-вече време отъ 40 дни, и че тѣ требва да се рѣшаватъ кога църковната власть се напълно представлява въ лицето на единъ патриархъ. Турский държавенъ мѫжъ съвѣтваше по този случай Българетѣ да приематъ участие въ избранието на патриархътъ, ако и да не се е рѣшило дѣлото имъ, като че не щеше да знае тѣхната тактика по отношение къмъ патриаршията. За да ги склони на това участие, той имъ каза, че избранието може да стане споредъ наредбата, установена въ българо-гръцката коммиссия. Тази мисъль той внуши и на гърцитѣ, вслѣдствие на което коммиссията държе, отъ нѣмай-кѫдѣ, едно особенно засѣдание за да размисли, какъ би могло да се тури въ дѣйствие предложението на министрътъ. Отъ размѣнението ма мислитѣ между двѣтѣ страни се видѣ обче, че нито Българетѣ, нито Гърцитѣ бѣхѫ наклонни да се избере патриархъ споредъ поменѫтата наредба, догдѣто другитѣ въпроси на распрята оставахѫ висещи [1]).

Изъ отговорътъ на министрътъ на външнитѣ дѣла върху просбата на Българетѣ да се не избира патриархъ догдѣ се не приематъ тѣхнитѣ предложения, опитнитѣ и свѣдущитѣ люди можехѫ да заключатъ, че българский въпросъ ще да стои още време висещъ. Отъ българскитѣ представители и дѣйци на онова

---

[1]) Гл. „Съвѣтникъ", год. I, броеве 15 и 19.

време, които очаквахѫ всекий день благоприятно за Българский народъ разрѣшение на распрята отъ самото Турско правителство, се искаше голѣма доза на търпѣние и на благоразумие, за да не свърнѫтъ, при такава медлителность и протаканье отъ страна на Портата и при такова упрямство, каквото показахѫ Гърцитѣ въ смѣсенната коммиссия, ни на десно, ни на лѣво, ами да постоянствоватъ да вървятъ изъ пѫтьтъ, който бѣхѫ си начъртали, т. е., да искатъ да се припознае правото на Българский народъ исключително въ неговото име като отдѣленъ народъ, безъ най-малко нащърбяванье на вѣрованията му и сливанье съ друга религиозна община. Неизвѣстностьта, трудноститѣ на борбата и многото протаканье можехѫ да повлияѭтъ злѣ върху умоветѣ. Въ интриги и подскоросванье да се остави вѣрний и народополезний пѫть и да се хване другъ, нѣмаше недостатъкъ. Латинската пропаганда, посрамена съ оттеглеваньето на Иосифа Соколский и другитѣ духовни лица отъ унията, се спотаева само четире петь мѣсеца, догдѣ да види, рѫководима отъ ходътъ на събитията, какъ би могла да се залови отново за дѣлото си. Разотиваньето на по̀-вечето отъ представителитѣ преди да се свърши нѣщо, бавнитѣ начини, които употребяваше Аали паша за разрѣшаваньето на распрята, отварехѫ на нейнитѣ дѣйци нова перспектива за успѣхъ. Тѣ требваше сега да бѫдѫтъ само по̀-предпазливи и по̀-внимателни отколкото напредъ, щото да не се повторятъ напрешнитѣ имъ погрѣшки. Като се готвьхѫ така отново да опитатъ щастието си, тѣ трбеваше на̀й-напредъ да се погрижатъ да се тури униятската община въ напрешнитѣ условия на отдѣлна и самостоятелна община и слѣдователно да ѝ се даде новъ припознатъ отъ Портата началникъ. Този началникъ требваше обаче да представлява съ личностьта си и съ минѫлото си надежна гаранция, че слѣдъ като му се врѫчи управлението на общината, не ще да отиде, единъ день, по стѫпкитѣ на старецътъ Иосифа. Таквози лице между духовнитѣ, които се рѫкоположихѫ отъ монсиньоръ Брюнони, когато се разбѣга първото духовенство на общината, нѣмаше. Рафаилъ Д. Поповъ, който слѣдъ избѣгваньето на дѣда Соколский, се наименова за очи началникъ на общината, ако и да се показваше преданъ на унията и постоянъ, не бѣше още добрѣ испитанъ. Не бѣше заздравено, че ако му се даде султанский бератъ, не ще побѣгне и той единъ день, съ

него, като първий униятский архиепископъ. За това пропагандата намѣри за най-цѣлесъобразно да се назначи за началникъ на общината, съ султанский бератъ въ ржка, духовно лице, родено и въспитано въ католицизмътъ. За такъвзи се намѣри да е нѣкой си Петръ Арабажийский, Българо-католикъ отъ така нареченнитѣ Павликене. Въ истото време, като нѣмаше още помежду Българетѣ унияти усердни служители на идеитѣ на католицизмътъ, счете се за добрѣ да се привикатъ нѣколко попове отъ Поляцитѣ. Всичко това органътъ на пропагандата в. „България“, който почнж отъ априлий 1862 да се издава отново, обесняваше и оправдаваше по слѣдний начинъ: „Нѣщото, което най-много наскърби папата, както ни пишатъ отъ Римъ, е гдѣто въ България не се намира поне едно духовно лице, което да познава Богословието, църковната история и църковното право, за да го ржкоположи за архиерей, щото, малко по-малко, да се организува Българската иерархия на сжщата степень, както сж иерархиитѣ на другитѣ народи. Малка ли бѣше скърбьта на папата да види архиепископътъ, когото ни той даде, когото той самъ ржкоположи за архиепископъ и който щеше да бжде първий камъкъ за направата священното здание на нашата народна иерархия, малка ли бѣше, казваме, скърбьта на папата да види този архиепископъ да побѣгне и да остави стадото си? И не само папата видѣ това съ неудоволствие, но още и неговото величество, султанъ Абдулъ Меджидъ, тъй щото, когато поискахме отъ Високата Порта единъ новъ фирманъ за единъ новъ началникъ, негово височество, Аали-паша ни отговори, че споредъ обстоятелствата, въ които се намирахж нашитѣ работи, той ще даде фирманъ само на таквози духовно лице, което не се е отхранило въ грѣцката схизма, на вѣрностьта на което той може да се надѣва и което да е отхранено по-добрѣ отколкото духовнитѣ лица, ржкоположени отъ Грѣцкий патрикъ. Слѣдователно, що требваше да направимъ ние тогава? Ние бѣхме принудени да молимъ официално папата да ни даде за началникъ почтенното духовно лице, което управлява днесь нашитѣ духовни работи (Петра Арабажийский), и да му даде воля да остави латинский обредъ, та да земе нашътъ. И папата и н. в. султанътъ въсприехж съ голѣмо благодарение нашитѣ искания. Що требваше още да правимъ, когато нашитѣ попове не рачахж да се отнасятъ по-добрѣ отколкото се отнасехж, когато

бѣхѫ подъ Грѣцкий патрикъ, та ни оставихѫ? Ние требваше да направимъ да се ръкоположатъ други български попове и да пригласимъ двама полячски попове които да сѫ унияти родени и твърдѣ изучени въ църковнитѣ науки, за да допълнятъ, тъй да кажемъ, невѣжеството на нашитѣ. Ето на какво ни принуди лишението отъ владици и попове, добрѣ изучени, добрѣ предадени на унията и съ добро поведение". [1])

Петръ Арабажийский, ако и да се назначи за началникъ на униятската община съ султанский бератъ, не се удостои обаче съ епископский санъ отъ папата. Той си останѫ свещенникъ. Папата го отличи само съ епископский пръстенъ. По-главнитѣ отъ Българетѣ унияти въ Цариградъ не веднажъ бѣхѫ молили папский намѣстникъ въ турската столица, Монсиньоръ Брюнони да се погрижи да се тури за началникъ на общината единъ архиерей, нъ имъ се отказваше въ молбата. Причина за отказътъ бѣше всекога, че помежду Българетѣ унияти нѣмало още достойни за епископский санъ лица и че униятската община не била още достоточно голѣма [2]). Погрѣшката, направена съ Иосифа Соколский, се живо помнеше и не биваше да се повтори.

Друга още погрѣшка отъ миналото, която пропагандата съзна, бѣше че тя прибърза да налага на униятитѣ латинскитѣ обреди. Сега тя си тури на умътъ, и тая погрѣшка старателно да избѣгва. Въ окрѫжното писмо, което отправи Петръ Арабажийский на 1 яннуарий 1862 до всичкитѣ съединенни съ Римската Църква Българе, слѣдъ като се припозна съ султантанский бератъ за началникъ на униятската община въ Цариградъ, се даваше слѣднето наставление: „Като приехме отъ светий отецъ управлението на българското стадо, наложи ни се отъ негово светѣйшество да спазваме въсточнитѣ обреди точно. За то и вамъ заповѣдваме да не дързне нѣкой да измѣни нѣщо или по своя воля, или по принуждение, защото той ще се покаже съ това, че престѫпа църковнитѣ закони и нарушава желанието на светий отецъ. Църквата е земний рай, въ който разнитѣ обреди сѫ благовонни цвѣтя. Арменокатолицитѣ, Халдеитѣ, Маронититѣ си иматъ свои собственни обреди. Въ Галиция Славенетѣ иматъ нашитѣ обреди. Всички тия обреди Римската Църква ги пази сѫщо тъй, както сѫ

---

[1]) В. „България", год. IV, стр. 145 и 146.

[2]) В, „България", год. IV, стр. 370.

установени отъ времето на Светитѣ Отци. За то строго да вардите обредитѣ на восточнитѣ Свети Отци: Василия Великаго, Ивана Златоустаго, Ефрема, Дамаскина и пр., и тъй да испълняте волята на светий отецъ". [1])

Това сѫщото расправя съ особенно старание и окрѫжното писмо, което бѣше испроводилъ папата до всичкитѣ восточни патриарси, архиепископи и епископи презъ пролѣтьта на 1862. Въ това писмо Пий IX, слѣдъ като показва, че, споредъ Светитѣ Отци и Вселенскитѣ Събори, първенството принадлежи на Римский престолъ, обевява, че различието въ обредитѣ не е противно на единството на Църквата, а напротивъ ѝ дава достоинство и великолѣпие, и че ония, които казватъ, че Римъ, кога приема въ католическата Църква восточнитѣ христиене, искалъ да си напустнѧтъ обредитѣ, клеветятъ папский престолъ. За опровержение на тая клевета, той казва, че папитѣ, негови предшественници, всекога сѧ обевявали въ посланията, които сѫ испращали до восточнитѣ Църкви, че почитатъ законнитѣ обреди на тия Църкви [2]).

Като се рѣши така да избѣгва напрешнитѣ си погрѣшки, пропагандата се пуснѫ отъ ново на дѣло. В. „България" който бѣше престанѫлъ да излѣзва слѣдъ побѣгваньето на Иосифа Соколский и на другитѣ духовни лица отъ униятската църква, почнѫ отъ априлий 1862 пакъ да се издава подъ напрешната редакция и по сѫщата программа. За да расположи българското общественно мнѣние въ полза на унията, той между другото се мѫчаше съ всичкитѣ начини да покаже, че представителитѣ и другитѣ народни дѣйци въ Цариградъ се споразумѣватъ съ патриаршията, безъ да сѫ упълномощени на това отъ никого, че тѣ гледатъ само собственнитѣ си интереси и за тия интереси продаватъ народътъ; че Гърцитѣ, като пó-лукави, ще измамятъ въ всеки случай Българетѣ при споразумѣнието, което сега става между двѣтѣ страни: че само унията може да даде пълно удовлетворение на всичкитѣ религиозни и народни нужди на Българетѣ въ Турско и да ги въздигне отъ сегашното имъ незавидно положение [3]).

Новитѣ засиленни дѣйствия на пропагандата имахѫ за слѣдствие поевеньето на унията въ Енидже-Вардаръ (Воден-

---

[1]) В. „България", год. IV, стр. 12.
[2]) В. „България", год. IV, стр. ?2.
[3]) В. „България" год. IV, стр. 43, 57, 115, 121, 125.

ска епархия) и въ Малко Търново (Одринска епархия). Въ първий отъ тия малки градовце се евява за дѣятель на пропагандата нѣкой си попъ Димо. Той прилъгалъ до стотина души отъ жителитѣ на градецътъ Ениджe-Вардаръ да подпишѫтъ едно прошение до началникътъ на униятската община въ Цариградъ, че желаѭтъ да приематъ унията, и отива да подаде това прошение самъ на Петра Арабажийски. Послѣдний приема новий служитель на папството съ отворени обятия и за малко време го снабдява съ едно емирнаме отъ великий везирь до Солунский валия, въ което се заповѣдва да се отдѣлятъ нофузитѣ на всичкитѣ ония Българе въ вилаетътъ, които заевяватъ желание да се съединятъ съ католичската Църква, и да се дава на попъ Дима всеко улеснение по управлението на религиознитѣ дѣла на тия Българе. Пропагандата очакваше, че като се припознае така особенъ началникъ на Българетѣ-унияти въ вилаетътъ, унията ще се поеви за скоро време въ много други освѣнъ Ениджe-Вардаръ мѣста. Но нейнитѣ очаквания не се сбѫднѫхѫ. Основанието униятски центръ въ Малко Търново, гдѣто за агентъ на пропагандата бѣше се назначилъ свещенникъ Иванъ Ваклидовъ, сѫщо останѫ безплодно. Гръцката патриаршия се съумѣса да испроводи съ време въ Малко Търново двѣ духовни лица Българе, а именно владиката Преславский, Антима (по́-подиря български екзархъ) и архимандритъ Пахомия, онзи сѫщий, който въ 1861 бѣше представитель на Търновската епархия и който, както поменѫхме, се очерни отпослѣ съ потурчванье. Тия двѣ духовни лица сѣдѣхѫ около два мѣсеца въ реченний градецъ и съ поесненията, които давахѫ на тамшнитѣ Българе за унията, успѣхѫ да парализуватъ дѣйствията на пропагандата както вѫтрѣ въ градецътъ, така и въ неговитѣ околности [1]).

Като не сполучи така съ усилията си въ горѣозначеннитѣ затънтени и притѣснени отъ гърцизмътъ мѣста, пропагандата намисли да употреби други способи. Пустнѫхѫ се лъжливи извѣстия, че на много мѣста нашитѣ съотечественници рѣшили били да приематъ уния. Обнародва се даже единъ актъ за съединение съ Римската Църква, който се билъ ушъ приелъ и одобрилъ въ по́-главнитѣ градове и села на Тър-

[1]) Гл. „България“ IV год. Стр. 12, 13, 26, 26, 27, 60.

новската епархия презъ окт. 1862[1]). Но и тия хитрости не принесохѫ полза на служителитѣ на папството, при всичко че около това истото време се оказахѫ въ мънастирьтъ Санъ-Бенедето въ Цариградъ двама владици, единътъ Гръкъ, другий Българинъ, готови да приематъ унията. Първий бѣше Хрисантъ Евдоксиадский, викарний епископъ на Одринский митрополитъ, Кирилла, а другий Софийский митрополитъ, Доротей. Хрисантъ се бѣ принудилъ да прибѣгне въ реченний мънастирь вслѣдствие на едно скарванье съ кириархътъ си, поради което бѣше повиканъ да иде въ патриаршията да даде отговоръ за поведението си. Доротей бѣше, както казахме пò-горѣ, испратенъ, по висока заповѣдь, въ крайтъ на минѫлата 1861 година отъ София въ Едрине. Нему, види се, му умръзна да чака въ Едрине расплитанието на българо-гръцкитѣ работи, щото и той да знае, каква ще бѫде пò-нататъкъ сѫдбината му. Забравенъ въ този градъ, почти безъ средства за живѣенье, той намисли да направи нѣщо, за да напомни на свѣтътъ за сѫществуванието си и да излѣзе отъ несносното положение, въ което се намираше. Чрезъ униятатитѣ, които имаше въ Едрине, той влѣзе въ споразумѣние съ представителитѣ на пропагандата въ Цариградъ, като показваше видъ, че има намѣрение да приеме унията. По това споразумѣние, той пристигнѫ презъ есеньта на 1862 въ Цариградъ и се посели въ мънастирьтъ Санъ-Бенедето. Щомъ дойде въ столицата, той прибърза да направи посѣщение на Латинский архиепископъ, монсиньора Брюнони, и на Армено-католичский патриархъ, монсиньора Хассуна. Съ тия и други свои постѫпки той искаше да покаже, че наистиннѫ има расположение къмъ католичската Цързва, но въ сѫщото време се споразумѣваше съ Гръцката патриаршия, на която казваше, че се мѫчи да отвърне Българетѣ отъ унията, и че, за да има възможность да говори съ тѣхъ, се преструва, че ужъ и той желае да се присъедини къмъ католичската Цързва. Както и да е, но нàй-послѣ се оказа, че както митрополитътъ на София, Доротей, така и епископътъ на Евдоксиада, Хрисантъ, който бѣше се поселилъ преди него въ мънастирьтъ Санъ-Бенедето и който также не бѣше още окончателно пригърналъ католицизмътъ, се дѣйствително мѫчили, догдѣто

---

[1]) Тамже, стр. 142, 147, 247, 262, 391, 392, 399.

се намирали въ католичский мънастирь, да убѣдятъ униятитѣ Българе да се върнѫтъ пакъ въ Православната Църква, но че като не сполучили въ тия си старания, тѣ се завръщатъ въ патриаршията. Каква е именно била мисъльта на Българинътъ владика при сношенията му съ представителитѣ на католицизмътъ и съ униятитѣ, да ли да види отблизо, що може да очаква, ако приеме унията, или пакъ да придобие заслуга предъ народътъ си и предъ патриаршията, ако сполучи да привлече отново въ пазвата на Православната Църква покатоличеннитѣ Българе, остава тайна на неговото сърдце. Може, той отъ най-напредъ и да е мислилъ да приеме унията, но като не е намѣрилъ, че ще бѫде благоразумно да стори това, се е постаралъ да покаже отпослѣ видъ, че ушъ всичкитѣ му сношения съ агентитѣ на католицизмътъ сѫ имали за цѣль дано да може да отвърне отъ унията своитѣ еднородци. Въ всекий случай владиката Българинъ се завърнѫ въ патриаршията не самъ, а заедно съ грѫцкий епископъ Хрисанта, който бѣше прибѣгнѫлъ въ католичский мънастирь, по страхъ да не бѫде наказанъ отъ висшето свое духовно началство за недоброто му обнасенье съ Одринский митрополитъ, и който безъ намѣсата на Доротея можеше да приеме унията, както бѣхѫ направили по онова време и други двама грѫцки владици, Неаполский Венеаминъ и Драмский Мелетий[1]).

Между това тозпѫть за успѣхътъ на католицизмътъ помежду Българетѣ се хранехѫ голѣми надежди не само въ Цариградъ, но и въ Парижъ и Римъ. Въ това очакванье, въ Парижъ бѣше се съставило дружество отъ французски и полски дами, подъ предсѣдателството на княгиня Чарторижска, което събираше помощь за приготвеньето църковни утвари за бѫдѫщитѣ българо-униятски църкви. Такива утвари бѣхѫ вече испратени въ голѣмъ брой до папата, който благодари за това княгинята Чарторижска съ особенно писмо. Самъ императоръ Наполеонъ бѣше подарилъ за българо-униятскитѣ храмове 20 потиря, 10 златни и 10 сребърни[2]).

Като видѣ отново, че нѣма надежда за успѣхъ, пропагандата не счете благоразумно да харчи пари за издаваньето

---

[1]) В. „България" год. IV, 225, 248, 257, 272 и 273. — Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ ὑπὸ Καλλίφρονος, стр. 206, 208.

[2]) Тамже, стр. 96, 140—142.

в. „България“, вслѣдствие на което този вѣстникъ въ крайтъ на мартъ 1863 пакъ престанѫ да излѣзва, и този пѫть вече за всекога.

Два мѣсеца слѣдъ преставаньето на в. „България“ въ Ибраила почна да се издава, подъ редакцията на единъ отъ напрешнитѣ сътрудници на този познатъ католический органъ, Хр. Д. Ваклидова, вѣстникъ „Българска пчела“, която ако и да не препорѫчваше, подобно на в. „България“ съединение съ Римската Църква, но се стремеше да възбужда недовѣрие въ народътъ противъ представителитѣ, чиито опитвания за спогождение съ Гърцитѣ представеше, като предателство, и настояваше, тѣ нищо друго да не дирятъ освѣнъ едно пълно отдѣление на Българетѣ отъ Гърцитѣ, нѣщо, което можеше да се пише и говори съ цѣль да се дразни населението, и да се поддържа едно вълнение въ него, но не можеше да има никакъвъ практически резултатъ. Веднажъ като правителството на султанътъ категорически се отказа да приеме молбата на българскитѣ представители за отдѣлна иерархия, послѣднитѣ требваше или да си вървятъ или, ако искахѫ да работятъ нѣщо съ него, да направятъ това, щото направихѫ, т. е. да представятъ единъ проектъ за уреждане църковнитѣ работи и удовлетворение еднородцитѣ имъ, какъвто се заключаваше въ осемьтѣ предложения, които предоставехѫ на Българский народъ, при отдѣлно управление на неговитѣ собственни църковно-народни дѣла, още равно участие съ Гърцитѣ въ управлението дѣлата на патриаршията.

За да се отблъсватъ нападенията на вѣстницитѣ, като „България“ и „Българска пчела“ и да се обеснява истинското положение на работитѣ, представителитѣ имахѫ нужда отъ собственъ органъ. Тази нужда осѣтихѫ тѣ особенно когато „Българскитѣ книжици“, въ които тѣ можехѫ да прокарватъ идеитѣ си, при всичко, че това списание имаше друго назначение, се прекѫснѫхѫ, както по-горѣ забѣлежихме, въ юний 1862. Поради това, тѣ тутакси слѣдъ като се спрѣхѫ „Българскитѣ книжици“, се обърнѫхѫ до Портата съ молба да имъ дозволи да издаватъ въ Цариградъ единъ свой българский вѣстникъ. Въ Турция е било всекога твърдѣ мѫчно да се земе дозволение за издаваньето на единъ политически вѣстникъ, и особенно вѣстникъ на българский езикъ. За да убѣдятъ Портата да земе въ внимание молбата имъ, представителитѣ, на чело

съ Чомакова, бѣхѫ казали на Аали-паша, че българский вѣстникъ, за издаваньето на който тѣ просятъ позволение, ще има за программа да предопазва българското население отъ внушенията и подскоросванията на неприятелитѣ на империята отвънъ, да му обеснява благитѣ намѣрения и попечения на „отеческото“ Оттоманско правителство и изобщо да му подава съвѣти, съ които да се заягчаватъ все по-вече и по-вече вѣрностьта и преданностьта му къмъ престолътъ на негово величество султанътъ, и поради това той ще носи название „Съвѣтникъ“. Слѣдъ като бѣхѫ многократно позтарели съ тия обеснения молбата си, българскитѣ представители се удостоихѫ да чуятъ, единъ день, отъ турский министръ, че той ще види да ѭ испълни. Слѣдъ нѣкое време Аали-паша дѣйствително се распореди да се даде отъ писалището на печатътъ едно форменно позволение за издаванье вѣстникъ на българский езикъ подъ название „Съвѣтникъ“. Това станѫ въ началото на пролѣтьта на 1863. Позволението се даде на името на Кира Х. Петровъ отъ Котелъ, като человѣкъ, за когото не можеше да се предполага, че ще иска, единъ день, да си присвои вѣстникътъ, или да го издава по свое разумѣние. Понеже вѣстникътъ имаше да се съобразява съ видоветѣ на правителството, то Аали-паша, по молба на представителитѣ, бѣше се також распорედилъ да му се даде привилегия да се разнася безплатно отъ пощата по всичката империя. Очевидно бѣ, че за редакторъ на единъ български вѣстникъ съ программа, каквато бѣхѫ заевили предъ правителството представителитѣ, требваше да се приглася лице, което, при другитѣ потребни качества, да не е възбуждало съмнѣние въ турскитѣ власти относително направлението си. На тия условия се счете да отговаря Никола Михаиловский, който тогава бѣше учитель въ Търново. Поканенъ да бѫде редакторъ на новий българский вѣстникъ, Михаиловский изеви съгласие и не се забави да пристигне въ Цариградъ. Вѣстникътъ почна да излѣзва презъ априлий 1863. Неговото поевяванье зарадва всичкитѣ родолюбци, защото се испълни едно общо желание и се удовлетвори една сѫщественна нужда. За съжалѣние, обаче, едвамъ що бѣхѫ излѣзли нѣколко броеве, и ето че се оказа едно разногласие между новий редакторъ и представителитѣ относително вървежътъ му. Послѣднитѣ намирахѫ, че Михаиловский малко работелъ и малко радѣлъ за доброто препорѫчванье на вѣстникътъ предъ публи-

ката. Михаиловский отъ своя страна казваше, че той се е условилъ да редактира вѣстникътъ, т. е. да прегледва и исправя статиитѣ, които се готвятъ за него, а не самъ да го пълни съ свои статии. Въ това разногласие, представителитѣ намѣрихѫ за добрѣ да раскѫсатъ контрактътъ си съ Михаиловский и да предложатъ намъ редакцията на „Съвѣтникъ“, при всичко, че, още когато поемахме редакцията на „Българскитѣ книжици“ въ 1860 год., привърженницитѣ на унията бѣхѫ ни представили на Турското правителство, като агентъ на „панславизмътъ“ и слѣдователно за человѣкъ твърдѣ неблагонадеженъ, и че можеше да се очаква, че тѣ ще възобновятъ по този случай доноситѣ си. Ние турихме условията си, и отъ септемврий 1863 „Съвѣтникътъ“ захванѫ да излѣзва подъ нашата редакция. Въ първитѣ седемь осемь мѣсеци между насъ и представителитѣ владѣеше пълно съгласие. Вѣстникътъ, по тѣхно мнѣние, се списваше и вървеше превъсходно. Като ги гледахме така благодарни отъ нашътъ трудъ, при всичко че условията относително исплащанието възнаграждението ни за него се не испълнявахѫ, защото по четире петь мѣсеци не получавахме нито пара, ние продължавахме да носимъ тяжестьта на редакцията на вѣстникътъ съ търпѣние. Но презъ пролѣтьта на 1864 гладкитѣ отношения между насъ и представителитѣ се ненадѣйно нарушихѫ. Единъ день, презъ априлий, пощата отказа да приеме вѣстникътъ безплатно, както го приемаше до тогава. Ония отъ представителитѣ, които по́-често се евявахѫ предъ министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, а именно Чомаковъ и Хр. Тъпчилеща, побързахѫ да отидатъ при него, за да се научатъ, по нѣкое распореждание ли отъ Портата е послѣдовалъ този отказъ, или той е слѣдствие на нѣкое недоразумѣние. Щомъ му казали, че пощата вече не приемала безплатно вѣстникътъ, Аали-паша отговорилъ, че вината е тѣхна, защото друго му се говорило, когато се просило позволение за издаванието на листътъ, друго се вършило, като се дало позволението и като хванѫлъ той да се издава, и послѣ това напомнилъ на Чомакова, едно по едно, всичкитѣ обѣщания, които той давалъ, когато се искало позволението за издавание на вѣстникътъ и които били останѫли неиспълнени. Отъ думитѣ на пашата ясно излѣзвало, че вѣстникътъ, далечь да отговаря на программата, за която му е била дадена привилегията да се разнася безплатно отъ пощата, напротивъ

заслужва въ очитѣ на правителството мъмренье. За свое оправдание двамата представители хвърлили вината върху насъ и дали на министрътъ обѣщание, че ще ни испѫдятъ и турятъ другъ редакторъ. За да се подтвърдятъ думитѣ имъ, Чомаковъ, като се видѣ съ насъ и ни разказа, каква била причината на заповѣдьта да не се разнася вече „Съвѣтникътъ“ безплатно отъ пощата, предложи ни да отправимъ до министрътъ на външнитѣ дѣла писмо, съ което да земемъ върху си вината за направлението на вѣстникътъ, защото съ този начинъ той и другитѣ представители могли да си умиятъ лицето предъ него, а послѣ това не било мѫчно и насъ да измолятъ отъ наказание. Ние се усъмнихме, че ще могѫтъ да извършатъ послѣдното, и се рѣшително отказахме да земемъ доброволно отговорностьта предъ правителството за направлението на вѣстникътъ, толкозъ по̀-вече, че относително духътъ, въ който се пишеше той и който, ако и да не бѣше съгласенъ съ видоветѣ на турскитѣ държавни мѫже, впълно отговареше на българскитѣ народни желания и стремления, до тогава между насъ и представителитѣ не е имало нито най-малко разногласие, и че никой отъ тѣхъ не бѣ направилъ нито най-малка бѣлежка, че сме се отдалечили отъ правилата, които бѣхѫ се установили помежду насъ и тѣхъ за редактирането на листътъ. Нашътъ отказъ тури двамата горѣпоменованни представители и особенно Чомакова въ несгодно положение спрямо правителството. Тѣ излѣзвахѫ като лъжци предъ него. За да си възстановятъ репутацията, тѣ требваше или да ни извадятъ отъ редакцията споредъ както бѣхѫ обѣщали на министрътъ, или въ краенъ случай съвсѣмъ да спрѫтъ вѣстникътъ. Но на това не имъ съчувствовахѫ и спомагахѫ всичкитѣ отъ представителитѣ и членоветѣ на Съвѣтътъ, отъ които зависеше рѣшението на по̀-важнитѣ въпроси по църковно-народнитѣ работи. Помежду послѣднитѣ имаше още лица, които, като задължени, да отговарятъ и лично за възнаграждението, което бѣ ни обѣщано за редакцията, не считахѫ достолѣпно за себе си да развалятъ контрактътъ си съ насъ безъ да ни исплатятъ условенната въ него сумма, а да имъ ѭ исплатятъ имъ се виждаше тежичко. Тѣхното сопротивление направи Чомакова отъ попечитель и приятель на вѣстникътъ да стане неговъ върлъ врагъ и гонитель. Въ течението близо на една година той въ всеко засѣдание на Съвѣтътъ подигаше въпросъ, вѣстникътъ

или да се вземе отъ нашитѣ ржцѣ или пакъ да се спре. При такова враждебно настроение на Чомакова срѣщу вѣстникътъ, последний не можеше, естественно, да вирѣе, или поне да избѣгне общата сждбина на тогавашнитѣ български вѣстници, които, поради невнасяние отъ абонатитѣ цѣната на абонаментътъ, почти всекога спирахж подиръ двѣ или три годинъ съ потрошаванье капиталътъ си. „Съвѣтникътъ" доискара 1864 година, но за по-нататъкъ не можеше да върви. Една голѣма часть отъ спомоществователитѣ му не внесохж спомоществованията си и до днесь. Контрактътъ, който бѣ сключенъ между насъ и по-главнитѣ отъ представителитѣ и членоветѣ на Цариградската община за двѣ години и по който тѣ требваше да ни даватъ по 20 лири на мѣсецъ предплатени, се не испълни, така че, когато се спрѣ вѣстникътъ, ние имахме да земаме за трудътъ си до деньтъ на спиранието му 195 лири, а до срокътъ на контрактътъ 335 лири. Ако и да не бѣхме нито най-малко кривъ за неблагоприятнитѣ обстоятелства, които прекжсахж сжществованието на листътъ, обаче, да не става много тежко и на лицата, които бѣхж подписали контрактътъ, ние се съгласихме да се задоволимъ само съ възнаграждението, което ни се падаше до деньтъ на спиранието му, т. е. съ 195 лири, и да не диримъ нищо по-вече; обѣщахме даже и отъ тия 195 лири да оставимъ 15, стига само да ни се исплатятъ останалитѣ 180 лири впълно и изедно. По-вечето отъ подписавшитѣ контрактътъ родолюбци склонихж на това предложение; не склонихж само Чомаковъ и Хр. Тъпчилеща, които искахж да имъ оставимъ не 15, а 35 лири, нѣщо, което ние не можехме да се рѣшимъ да направимъ. Като употребихме всичкитѣ средства за спогаждание и не сполучихме, ние се принудихме да се обърнемъ до сждътъ, който рѣши дѣлото въ наша полза, при всичко че противницитѣ ни, Чомаковъ и Хр. Тъпчилеща, които представяхж предъ сждътъ и другитѣ подписавши контрактътъ лица, си позволихж, съ цѣль да спечелятъ процесътъ, да ни представятъ предъ сждиитѣ като „панславистъ и русский шпионъ" и че отъ друга страна ние, като нѣмахме адвокатъ и като знаехме турский езикъ слабо по онова време, едвамъ можехме да расправимъ работата си, при състязанието на странитѣ. Това е едно доказателство, че турскитѣ сждилища сж били доста често безпристрастни.

ГЛАВА VI.

Качествата на новоизбранний Вселенский патриархъ. Софрония, и неговитѣ първи стѫпки по българский въпросъ. — Неговата мисъль за свикване едно велико събрание въ патриаршията, като средство за развързванье мѫкотинтѣ по този въпросъ. — Расположеннето на умоветѣ въ грѫцкото общество и задачитѣ, които си туреше еллинизмътъ. — Трудното положение на патриархътъ и на владицитѣ отъ неполучваньето паритѣ, опредѣлени за обдържанието имъ. — Мѣркитѣ, взети отъ патриаршията за отстранение това неудобство, и повсемѣстното налягане отъ страна на владицитѣ за събиранье отъ христиенетѣ опредѣленнитѣ за тѣхъ въ новий уставъ пари. — Вълнението въ Руссе, по поводъ на напиранието отъ страна на валията за събираньето платката на мѣстний владика. — Позволение, дадено по този поводъ на патриархътъ да свика велико събрание. — Неблагоприятното за Българетѣ расположение на умоветѣ въ това събрание и неговитѣ старания да покаже, че българскитѣ искания сѫ лишени отъ основание и сѫ неумѣстни.— Безплодностьта на бѣлежкитѣ на четирмата Българе, негови членове, относително пристрастието му. Неговитѣ окончателни рѣшения и пространното имъ опровержение, подадено на Портата отъ страна на българскитѣ представители. — Тактиката на Портата въ расprята на двата едновѣрни народа. — Приеманьето на осемь български юноши за възпитание на правителственна смѣтка и освобождението отъ заточение на българскитѣ народни владици. — Распорежданье на султановото правителство да се расхвърли данъкъ за исплащание дългътъ на патриаршията. — Споразумѣнье на патриархътъ и на синодътъ съ Портата да се даватъ платкитѣ на владицитѣ направо отъ хазната. — Смъртьта на българский народенъ владика. Авксентия, и прошението, подадено по този случай, на Портата отъ страна на българскитѣ представители. —Опитвание за споразумѣние съ Българетѣ отъ страна на нѣколко лица измежду грѫцкитѣ първенци и богаташи. — Резултатътъ на това опитванье.— — Ново налягане отъ страна на Портата върху Патриаршията да направи удовлетворителни устѫпки въ полза на Българетѣ. — Ново свикванье въ патриаршията на едно велико събрание за обмислеванье българский въпросъ. —Кривото разумѣванье въпросътъ отъ страна на българскитѣ представители. — Адрессътъ, подаденъ отъ тѣхъ на султанътъ, по случай на критското възстание. Укоритѣ, които тѣ навлекохѫ върху си съ този адрессъ.

Осланещисе на думитѣ на министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, Българетѣ вѣрвахѫ, че, като занеме престолътъ си новий Вселенский патриархъ, тѣхната работа, съ съгласието или безъ съгласието на Великата Църква, ще земе единъ край, сирѣчь правителството на султанътъ или ще накара патриаршията да приеме българскитѣ искания, или, въ случай на упорство отъ нейна страна, самò ще издаде нѣкое рѣшение, което да задоволява Българский народъ.

Патриархъ Софроний не бѣше нито отъ новитѣ учени, нито отъ старитѣ, не толкосъ учени, но даровити грѫцки

йерарси. Той бѣше человѣкъ съ твърдѣ посредственни способности и нѣмаше никаква извѣстность. Той се избра да държи кормилото на Великата Църква по личнитѣ съображения на нѣкои отъ синодалнитѣ архиереи, които, като имахѫ приятелство съ него, смѣтахѫ, че при неговата простота и доброта ще могѫтъ лесно да устроѭтъ личнитѣ си дѣла. Поради това отъ него не можеше да се чака да земе инициативата и да предложи единъ колко годѣ удовлетворителенъ проектъ за свършваньето на распрята, който и да прокара съ авторитетътъ и твърдата си воля. Той съзнаваше, обаче, добрѣ, че първата и най-главната грижа, която му предстоеше слѣдъ стѫпваньето на Вселенский престолъ, бѣше да разрѣши именно българский въпросъ. На тая задача му се указа и въ нѣколкото думи, съ които се бѣ обърнѫлъ къмъ него султанътъ на тържественната аудиенция, която, споредъ единъ древенъ обичай, се дава на новоизбранний патриархъ. На неѭ посочи и самъ негово светѣйшество въ рѣчьта си, която бѣ казалъ по този случай. „Надѣвамъ се, бѣ му рекълъ султанътъ, че ще употребишъ всеко старанье да туришъ въ редъ дѣлата на народътъ ти (Ромейский) и да помогнешъ за благосъстоянието му“. Патриархътъ отговорилъ, че тѣзи дѣла били дошли, поради нѣкои причини, въ твърдѣ лошо положение, но че съ покровителството и благосклонностьта на негово величество ще могѫтъ да се турятъ въ добъръ редъ[1]).

Щомъ прочее пое кормилото на Църквата, патриархъ Софроний се зане съ българский въпросъ. За да си състави понятие за неговий дотогавашенъ ходъ, той привиква при себе си, между другитѣ свѣдущи лица, и гръцкитѣ членове на учреденната по заповѣдь на Портата за разгледванье въпросътъ смѣсенна коммиссия и пожела да се евятъ при него и българскитѣ нейни членове. По приетото си правило да странятъ отъ патриаршията, догдѣто тя не искаже готовность да даде удовлетворение на народътъ имъ, българскитѣ представители не прибързахѫ да се съобразятъ съ това желание на новий патриархъ, което бѣ имъ се съобщило отъ министрътъ на външнитѣ дѣла. За да ги накара да дойдѫтъ при него, негово светѣйшество се принуди да обеви на министрътъ, че, за да може да даде отговоръ, какво би могла Църквата да на-

---

[1]) в. „Съвѣтникъ“, I гол., брой 33.

прави за удовлетворение на Българетѣ, той требва предварително да изслуша представителитѣ имъ. Министрътъ намѣри, че е пжтно да се испълни това исканье на патриархътъ. За да се не протака напразно работата, потребно бѣше прочее българскитѣ представители часъ напредъ да идхтъ при новий патриархъ, за да му искажжтъ и обеснятъ желанията на съотечественницитѣ си.

Понеже работата се намираше въ ржцѣтѣ на една смѣсенна българо-гръцка коммиссия, която имаше поржчение да докара до споразумѣние двѣтѣ страни, требваше, естественно, да отидхтъ при негово светѣйшество сжщитѣ ония лица, които представлявахж българската страна въ тая коммиссия, както бѣхж ходили при него лицата, които представлявахж въ нея патриаршията. Така се и тъкмеше това да стане. Но отпослѣ въ общото събрание на представителитѣ и на по̀-главнитѣ членове на нашата община въ Цариградъ се намѣри за добрѣ да отидхтъ при патриархътъ само три лица отъ водачитѣ. Тия три лица, като се евили при негово светѣйшество, съобщили му, че идхтъ при него по заповѣдь на министрътъ на вънshнитѣ дѣла да му раскажжтъ и раскриятъ българскитѣ искания, послѣ което посочили и обеснили осемьтѣ български предложения. Патриархътъ се показалъ, като че да припознава справедливостьта на исканията на Българетѣ, и обѣщалъ да се погрижи за примирението имъ съ Църквата. За тая цѣль той намѣрилъ за благословно отсега нататъкъ да се събира българо-гръцката коммиссия въ патриаршията подъ негово предсѣдателство. Българскитѣ пратенници възразили, че вѫпросътъ за мѣстото на засѣданията на коммиссията е билъ подиганъ още въ самото начало на нейното учреждение и билъ окончателно рѣшенъ противъ патриаршията, която и тогава поддържала сжщото мнѣние. Като се не приело предложението му, патриархътъ пожелалъ да му се дадхтъ българскитѣ осемь искания писменно, нѣщо което пратенницитѣ обѣщали и испълнили на другий день[1]).

„Ние зехме предъ видъ съ св. синодъ, казваше патриархъ Софроний малко по̀-подиря въ изложението си, което бѣ челъ въ събранието, свикано въ патриаршията за разглеждание българский въпросъ, тия искания, но видѣхме, че тѣ

---

[1]) „Съвѣтникъ", I година, 37 и 38 броеве.

не само противорѣчжтъ на дѣйствующитѣ устави, но че и не сж съгласни съ привилегиитѣ на Църквата и разрушаватъ самитѣ нейни основи. Това общо мнѣние, наше и на св. синодъ, ние представихме на н. височество министрътъ на външнитѣ дѣла и въ истото време му изложихме проектътъ за съставението на св. синодъ, който ни съобщи коммисията и който състоеше въ раздѣление епархиитѣ на шесть географически части. Негово височество ни препоржча да се намѣри нѣкой начинъ за съставението на синодътъ върху основание отъ числото на населението въ епархиитѣ. Ние, като се исказахме още еднажъ, че предпочитаме географическото раздѣление на епархиитѣ, обевихме му най-послѣ, че нищо окончателно не можемъ да рѣшимъ само съ светий синодъ и че е потребно да се свика за този предметъ главно събрание. Негово височество ни отговори, че ще размисли върху това наше предложение[1]).

Патриархъ Софроний, като се не рѣшаваше да предложи нѣкой проектъ за съставението св. синодъ върху основание отъ численностьта на населението въ епархиитѣ, а пакъ и не желаеше да земе върху си никаква отговорность, нито предъ Портата, нито предъ Грыцкий народъ, за нѣкоя друга мѣрка, намисли да свика едно велико събрание, въ което, освѣнъ владицитѣ, да участвоватъ всичкитѣ по̀-извѣстни, по̀-първи и по̀-учени хора отъ грыцкото общество.

Да се пита, относително българскитѣ искания, едно събрание, въ което ще се представи всичкото грыцко общество съ неговитѣ въззрѣния и стремления, съ неговитѣ своеобразни идеи за грыцката народность, не бѣше нито най-малко цѣлесъобразно. Идеитѣ на преднитѣ и образованнитѣ классове на грыцкото общество за величието на еллинизмътъ, за неговото предназначение, за неговата задача по отношение къмъ другитѣ християнски племена на полуостровътъ, тия идеи, подъ влиянието на които бѣхж се упразнили старитѣ славенски самостоятелни архиепископии и патриаршества, не бѣхж се никакъ измѣнили по това време. Въ това сжщото време, когато патриархъ Софроний искаше отъ Високата Порта воля да подложи българскитѣ искания на едно велико събрание отъ първитѣ люди на грыцкото общество, въ послѣднето бѣше на

[1]) „Съвѣтникъ", II год., 34 брой.

ново възбудена усиленна работа за укрѣплението на еллинизмътъ насрѣщѫ неговитѣ мними врагове и за распространението на грѫцкий езикъ посредъ християнскитѣ племена на Балканский полуостровъ.

Нѣщо около два мѣсеца преди да занеме катедрата си новий Вселенски патриархъ, министрътъ на народното просвѣщение въ Гърция, Николопулосъ, бѣ се обърналъ до найпрочутитѣ въ това време атински учени и профессори съ единъ циркуляръ, въ който, като указваше на бурята, която се била подигнѫла срѣщу грѫцкий езикъ въ мѣстата, гдѣто той пó-напредъ господствовалъ неограниченно, ги приканваше да размислятъ и му покажѫтъ, съ кои нравственни средства би могълъ да се поддържи и распространи праотеческий имъ езикъ, да се усили и утвърди той навредъ, гдѣто живѣѭтъ еллине и *други християне* и гдѣто особенно се забѣлежва преко противъ него движение. „Отечеството, господа, казваше министрътъ въ циркулярътъ си, изисква отъ вашата ученость, отъ вашата ревность и отъ вашето еллинско честолюбие тази важна услуга, и не се съмнѣвамъ, че вашитѣ старания ще иматъ желанний резултатъ. За вашитѣ съвѣщания опредѣлихме една стая въ нашето министерство [1])".

Тази постѫпка на грѫцкий министръ отговареше на едно общо желание между Гърцитѣ, да се зематъ дѣятелни мѣрки за поддържание еллинизмътъ и оборвание неговитѣ врагове по всичкий Балкански полуостровъ. Това желание бѣше се изразило малко пò-преди и въ самий Цариградъ, гдѣто, при разнитѣ други учени и ученолюбиви дружества, бѣше се изработилъ планъ за съставението на едно попечителство, което да има грижа за распространение грѫцкото образование по всичкий полуостровъ. Онова, къмъ което имаше да се стреми това попечителство, оставаше, споредъ главнитѣ инициатори на планътъ, да се постигне сега въ Атина. Коммиссията на ученитѣ и профессоритѣ, която се учреждаваше въ Атина отъ самото правителство, требваше споредъ инициаторитѣ да предложи именно да се състави въ самата столица на кралевството намисленното отъ тѣхъ попечителство. Споредъ ревнителитѣ на великата еллинска идея въ Цариградъ, задачата на реченната коммиссия само съ този начинъ можела успѣшно да се

---

[1]) „Съвѣтникъ", год. I, брой 22.

испълни. Съставено въ Атина, попечителството требвало да простре дѣятелностьта си не само върху Балканский полуостровъ, но върху всичкий Востокъ, и неговата задача требвало да бѫде погърчванието на „едновѣрнитѣ народи“. То щело да бѫде въ рѫцѣтѣ на новий грѫцкий краль, Георгия, архимедовъ лостъ, съ който той ималъ да поклати всичка Гърция и Азия и да строши враговетѣ на еллинизмътъ. За да се постигне цѣльта на попечителството, требвало да се основатъ гимназии въ Галацъ за Еллинетѣ и за Молдовласитѣ, въ Едрине и Солунъ за Еллинетѣ и Българетѣ, въ Бератъ за Еллинетѣ и Арнаутитѣ, въ Александрия за Еллинетѣ и Арабитѣ християне, и въ Цариградъ за дѣцата не само на всичкитѣ православни народи, но и на Арменцитѣ, които отъ нѣкое време имали били горещо желание да се съединятъ съ Православната Църква. Относително основанието на гимназиитѣ въ разнитѣ мѣста на Турската империя можели да се срѣщнѫтъ мѫчнотии отъ страна на Високата Порта, но правителството на новий Грѫцкий краль требвало съ достоинство да заеви, че свободна Гърция има право и длъжность да просвѣщава православнитѣ въсточни народи, за да ги предопази отъ религиозно заблуждение. При тия гимназии требвало още да се основе въ Цариградъ едно особенно училище за приготовление учители и учителки и за това училище да се зематъ ученици отъ България и отъ другитѣ области. Особенна грижа требвало да става за подготвеньето учителки, защото Аспазиитѣ имали магическа сила да распространяватъ еллинизмътъ. За да се свържатъ въ едно цѣло всичкитѣ тия гимназии и вървятъ задружно къмъ една и истата цѣль, добрѣ било да се опредѣлятъ отъ попечителството петь шесть надзиратели, които да ги обикалятъ и испращатъ въ Атина докладъ за състоянието имъ, нъ, за да не се възбужда подозрѣнието на Турцитѣ, тия надзиратели требвало да се испращатъ като ревизори на консулствата [1]).

Но коммиссията отъ атинскитѣ учени и професcори, видисе, не намѣри благословно да посъвѣтва на министрътъ такъвъ грандиозенъ, но мѫченъ за осѫществение, планъ, какъвто бѣше се съставилъ въ Цариградъ, а именно да се

[1]) Гл. извлечение отъ вѣстникъ Κλειώ въ в „Съвѣтникъ“, година I, брой 24.

работи еднакво по всичкий Въстокъ за развитието на еллинизмътъ. Въ Атина се удоволствовахѫ съ нѣщо пó-малко. Тамъ намѣрихѫ за добрѣ да се обърне всичкото внимание върху Македония и отчасти върху Тракия, а другитѣ въсточни страни да се оставятъ на произволътъ на сѫдбата. За да се запазятъ за еллинизмътъ реченнитѣ двѣ страни, въ столицата на кралевството се споразумѣхѫ да се усилятъ средствата на дружествата, които бѣхѫ се съставили по това време съ цѣль да поддържатъ гръцкото образование въ тѣхъ и отъ които едно се намираше въ Атина, а другото въ Цариградъ, а така и да се испратятъ въ тѣхъ за консули лица пó-дѣятелни и пò-способни да се борятъ съ „панславизмътъ“. По старанието на тия дружества, вече се намирахѫ въ разни гръцки училища до 40 български юноши отъ Македония, които се приготвехѫ за учители въ тая страна. Но всичко това се виждаше твърдѣ малко на распаленнитѣ гръцки патриоти, защото въ крайтъ на 1863 година единъ отъ депутатитѣ на камарата въ Атина, нѣкой си Ялемосъ, горчиво оплакваше сѫдбината на Македония и Тракия, които споредъ него станѫли жъртва на панславистската пропаганда, поради немарението на Гръцкото правителство. „Онова, щото се върши, казваше Ялемосъ, отъ нѣкое време въ Тракия и Македония, туря въ опасность бѫдущето на отечеството и полага непреодолима преграда на напредъкътъ и на величието на просвѣтителний еллинизмъ. Нѣкои племена, *съвършенно недостойни да се говори за тѣхъ*, които преди малко считахѫ за честь да се съединятъ съ еллинизмътъ, ставать сега слѣпи и безчувственни орудия на двѣ противоеллински пропаганди и употребяватъ всичко, щото имъ иде отрѫки за изглаждание всека диря отъ неговото сѫществование. Еллинский езикъ се изгна и се замѣсти съ варварский. Два часа, господа, далечъ отъ Солунъ (гласове: *въ сѫщий Солунъ! въ сѫщий Солунъ!*), въ сѫщий Цариградъ, Гръцката Църква, гръцкий езикъ и гръцката народность ставатъ предметъ на поругание и се презиратъ [1])“. Нищо така не възмущаваше гръцкитѣ патриоти, колкото кога чуехѫ, че и въ нȁй-ближнитѣ до Гърция мѣста се пробужда българската народность или че се работи за нейното пробуждание. Онѣзи отъ Българетѣ, които се осмѣлвахѫ

---

[1]) „Съвѣтникъ“, I год., броеве 28 и 43.

да говорятъ и работятъ за откриванiе български училища въ Македония, се преслѣдвахѫ, по интригитѣ на владицитѣ и на разнитѣ агенти на еллинизмътъ, като държавни престѫпници [1]).

При подобно настроенiе на гръцкото общество, не бѣше за чудене, че Високата Порта, отъ своя точка на зрѣние, не прибърза изведнажъ да одобри предложението на патриархътъ да се свика въ патриаршията едно велико събранiе отъ миряне и духовни за разглежданiе заевеннитѣ отъ българскитѣ представители искания. Това настроенiе не бѣше неизвѣстно въ висшитѣ турски крѫгове. На султановото правителство, всекога консервативно, требваше, естественно, да се види противно да се предаде въ рѫцѣтѣ на едно неотвѣтственно за дѣлата си събранiе, състояще подъ влиянието на идеитѣ и страститѣ, които бѣхѫ се развили въ гръцкото общество, единъ толкозъ важенъ за империята въпросъ, който то до сега е гледало да разрѣши въ споразумѣние съ надлежната църковна власть. На таквозъ нѣщо турскитѣ държавни мѫже можехѫ да се рѣшатъ само, ако искахѫ да протакатъ рѣшението на въпросътъ и да дразнятъ двата смразени вече помежду си народа, единъ срѣщу други, нѣщо, което имаше за Турция и сгоди и несгоди.

Патриархъ Софроний, като видѣ, че портата не се показва наклонна да му даде воля за свикванiе велико събранiе, на което той, въ затрудненiето си, бѣше си наумилъ да възложи рѣшението на българский въпросъ, тако-речи престанѫ да се занимава съ него. Но този въпросъ бѣше тѣсно свързанъ съ другъ единъ, който имаше за нѣкои отъ владицитѣ негли по-голѣмо значение, отколкото въпросътъ, какъ да се удовлетворятъ желанията на Българский народъ и да се обезпечи мирътъ въ Църквата. Този другъ въпросъ бѣше въпросътъ за обдържанието патриархътъ и архиереитѣ, съгласно съ новий уставъ, който запрещаваше напрешнитѣ неопредѣленни владически берии и предвиждаше опредѣленни платки както за патриархътъ и служащитѣ въ патриаршията, така и за всичкитѣ митрополити и епископи. За тия платки требваше обаче пакъ да се расхвърли върху християнитѣ на всеко мѣсто единъ особенъ налогъ. Уставътъ, като опредѣлеше

[1]) „Съвѣтникъ" I год., брой 33.

платката на единъ архиерей, означаваше и количеството, което требваше да се събере заедно съ нея отъ епархията му за патриархътъ. Но въ нѣкоя и друга отъ българскитѣ епархии владицитѣ се испѫдихѫ, а въ други, ако и да не бѣхѫ испѫдени, не можехѫ да събиратъ отъ християнетѣ предвиденнитѣ въ уставътъ пари за патриаршеската и тѣхната платка, защото Българетѣ, като искахѫ да покажѫтъ, че не щѫтъ вече да робуватъ подъ властьта на гръцкитѣ архиереи, не щехѫ подъ никакъвъ начинъ да имъ даватъ пари. Въ небългарскитѣ епархии владицитѣ сѫщо съ голѣма мѫка прибирахѫ паритѣ за платката си. Това като туреше въ едно неприятно положение тѣхъ сами, бѣше не по̀-малко тежко и за патриархътъ, който бѣше принуденъ да прибѣгва къмъ заеми, за да посрѣща собственнитѣ си разноски и разноскитѣ на управлението на Църквата.

Светѣйший Софроний, наскоро слѣдъ като пое браздитѣ на църковното управление, испрати едно окрѫжно послание до всичкитѣ подчиненни на Вселенский престолъ архиереи, въ което, като показваше трудното положение на патриаршията поради непостѫпанието на предвидѣннитѣ за нея доходи, строго имъ предписваше да гледа всекий отъ тѣхъ да внесе часъ напредъ количеството, назначено за патриаршеската платка, събралъ или не събралъ още отъ християнетѣ предвидѣннитѣ отъ уставътъ пари за платката си. Ако нѣкой не ги е събралъ той требвало, споредъ посланието, да внесе определѣнната за патриархътъ сумма отъ другитѣ си доходи. Негово светѣйшество заповѣдваше въ истото време на владицитѣ да внесѫтъ незабавно каквото още длъжатъ на патриаршеската касса. За да ги насърдчи да испълнятъ по̀-скоро исканията му, патриархътъ имъ обѣщаваше всичкото си съдѣйствие и покровителство по събиранието паритѣ за платката имъ, съгласно съ уставътъ [1]).

Сѫщевременно съ испращанието на това послание, патриархътъ исходатайствова отъ Високата Порта емирнамета до всичкитѣ валии, въ които имъ се заповѣдваше да спомагатъ дѣятелно на архиереитѣ да съберѫтъ отъ населението назначеннитѣ за платкитѣ имъ пари.

---

[1]) „Съвѣтникъ", година I, брой 36.

Принуждавани така отъ Великата Църква да испратятъ пари въ патриаршията, колкото се може по̀-скоро, и насърдчени съ обѣщанното отъ неѭ покровителство, владицитѣ на всекѫдѣ се заловихѫ дѣятелно за прибиранието паритѣ, които бѣхѫ имъ се опредѣлили въ уставътъ като платка. Валиитѣ, съгласно съ наставленията, които имъ се испратихѫ отъ Портата, издадохѫ такоже строги заповѣди до подчиненнитѣ имъ мютгесарифи да съдѣйствоватъ на архиерeитѣ да си приберѫтъ платкитѣ. Въ много мѣста властитѣ прямо поканихѫ християнското население да се погрижи да внесе на архиерейтъ си платката му. Вслѣдствие на таквазъ една покана, въ Търново се свика събрание отъ представителитѣ на казитѣ на епархията за расхвърление паритѣ, които съставлявахѫ платката на мѣстний митрополитъ, и това събрание, въ което имахѫ болшинство старитѣ чорбажии, приятели и привърженци на владиката, рѣши въпросътъ въ полза на послѣдний, нѣщо, което извика протести отъ страна на населението въ епархията и силни укори въ печатътъ противъ старитѣ чорбажии, които го поддържахѫ[1]).

Въ Руссе пъкъ, по този поводъ, станѫ едно смущение, въ което тамкашний епископъ, Синесий, биде испѫденъ отъ архиерейский домъ, и послѣдний биде отчасти съсипанъ. Когато валията съобщилъ на мѣстнитѣ Българе, че съгласно съ заповѣдьта, която приелъ отъ Портата, тѣ требва да се погрижатъ да се даде платката на владиката, тѣ го помолили да изслуша и тѣхнитѣ обеснения, на което той се съгласилъ. За да бѫдѫтъ точни и формални, тия обеснения имало, съ дозволение на вали-паша, да се подадѫтъ съ единъ арзухалъ. Но когато лицата, на брой шесть души, които били натоварени да подадѫтъ арзухалътъ на пашата, се явили, той, поради смѣлостьта, съ която, видисе, се обеснявали тия лица въ разговорътъ си съ него, заповѣдалъ да се запрѫтъ. Другитѣ Българе въ градътъ, като се научили за това, затворили незабавно дюгенитѣ си и се натрупали на конакътъ, гдѣто, указващецъ на невинностьта на запрѣннитѣ, молили да се простятъ и отпустнѫтъ. Нахлуванието на множество народъ въ дворътъ на висшето присѫтственно мѣсто, по поводъ на едно распореждание на властьта, возмутило, разумѣва се, управите-

---

[1]) „Съвѣтникъ", I година, брой 45 и 46.

лѣтъ. Той поискалъ да се разотиде незабавно народътъ, и когато не видѣлъ отъ него бързо послушание на искането си, заповѣдалъ на заптиетата да го распръснѫтъ, нѣщо, което тѣ извършили, като били и ранили много души отъ събравшата се тълпа. Ядосани и наскърбени отъ всичко това, руссенскитѣ Българе, мѫже, жени и дѣца, като не могли какво друго да сторятъ, рукнѫли къмъ архиерейский домъ, навлѣзли въ него и щото намѣрили тамъ испотрошили, или исхвърлили на улицата, а най-послѣ се уловили да развалятъ и самий домъ, който доста повредили, догдѣ да пристигнѫтъ заптиетата, които били испратени да възстановятъ редътъ. Епископътъ Синесий, по щастие, се намиралъ тогава на конакътъ; инакъ разяренний народъ е могълъ да му нанесе лична обида, а негли и да го умъртви. Слѣдъ приключението, особенна стража била турена да пази домътъ и исхвърленнитѣ изъ него вещи. Синесий, който желалъ часъ напредъ да навѣсти жилището си, за да види да ли сѫ цѣли паритѣ му, около шесть хиляди лири, които държалъ заровени въ едно кюше, могълъ да се рѣши да посѣти домътъ си само въ тишината на нощьта. За негово щастие, паритѣ останѫли небутнати. Той си ги прибралъ благополучно и отишълъ пакъ на конакътъ, гдѣто се рѣшилъ да живѣе, догдѣ да принуди Българетѣ да му върнѫтъ архиерейский домъ въ направний видъ.

Слѣдъ смущението, чаршитѣ стоели затворени четире дни наредъ. На петий день валията повикалъ десеть души отъ главнитѣ граждане Българе и имъ казалъ, че той прощава натрупваньето на народътъ въ конакътъ, но требва да се намѣрятъ онѣзи, които сѫ съсипали домътъ на владиката и исхвърлили вещитѣ му. Повиканнитѣ отговорили, че това сѫ сторили жени и дѣца, за които има да отговаря вече цѣлъ народъ.

За да намалятъ отговорностьта си за станѫлото безчиние, руссенскитѣ Българе побързахѫ да испроводятъ до върховний везирь, Фуадъ-паша, арзухалъ, въ който, като се оплакахѫ въобще отъ злоупотребленията и произволнитѣ дѣйствия на валията, Аарифъ-паша, приписвахѫ нему причината за смущението, станѫло на 16 януарий, защото той се билъ отнесълъ безтактно, като запрѣлъ шестьтѣ души, които били натоварени да му представятъ едно писменно обеснение за отношенията на народътъ къмъ владиката, и послѣ заповѣдалъ

на заптиетата да биѫтъ жителитѣ, които се били набрали въ конакътъ за да измолятъ запрѣнитѣ, нѣщо което наскърбило много женитѣ и дѣцата имъ и ги направило да се спустятъ къмъ кѫщата на епископътъ, като главенъ виновникъ на всичката бъркотия.

Синесий, отъ своя страна, не се забави да протестува предъ валията за нападението върху жилището му и за расплячваньето вещитѣ му и да иска, при наказанието на виновнитѣ, и обезщетенье за станѫлитѣ му повреди. Въ протестътъ си той искаше да се накажѫтъ не само онѣзи, които сѫ участвовали въ распрѣсваньето на вещитѣ му и въ развалата на архиерейский домъ, но и тѣзи, които сѫ ги били подбудили на това. „Понеже тая чета на злодѣйци, светотатци и бунтовници, казваше той, бѣ наставена, подбутнѫта и рѫководена отъ лица по̀-горни отъ онѣзи, които извършихѫ варварското дѣло срѣщу епископията, молѭ ваше превъсходителство да издирите и намѣрите съ свойственната ви дѣятелность първитѣ двигатели на това безчеловѣчно дѣло, и понеже тѣ въ бѣсната си вандалска низость не пощадихѫ нищо свещенно, но развалихѫ и исхвърлихѫ на пѫтьтъ въ кальта всичко, щото се намѣри въ епископията, разорихѫ даже и самий домъ и присвоихѫ и паритѣ ми, както и разни многоцѣнни вещи и аманети, така че оставихѫ долоподписанний безъ покривъ и убѣжище, то протестувамъ за това всичко, въ името на негово царско величество, султанъ Абдулъ Азиза и въ името на законитѣ срѣщу когото надлежи, и обевявамъ подъ негова отговорность и за негова смѣтка всичкитѣ загуби, които ми станахѫ или ще ми станѫтъ занапредъ, като си запазвамъ правото да покажѫ количеството имъ въ потребното време и мѣсто“.

По приетий редъ, протестътъ на владиката не можеше да се остави безъ отговоръ. Жителитѣ на Русе направихѫ този отговоръ въ видъ на прошение до валията, въ което обесневахѫ приключението сѫщо така, както и въ прошението си до везирьтъ. Тѣ припомневахѫ първо, че, когато преди три годинъ прекѫснали съвсѣмъ сношенията си съ владиката, тѣ избрали, по разрѣшение отъ сѫщий валия, единъ попъ за владичский намѣстникъ; че слѣдъ като валията, преди нѣколко дни, имъ ненадѣйно заповѣдалъ да дадѫтъ на владиката платката за три годинъ и да го припознаѭтъ, тѣ

испроводили съ една депутация отъ шесть души обесненията си насрѣщѫ тая заповѣдь, но шестьтѣ лица, които съставлявали депутацията, били запрѣни, при което още се расчуло, че тѣ имали да се испроводятъ на заточение; че когато жителитѣ се събрали въ конакътъ да измолятъ отпущаньето на шестьтѣ запрѣни лица и се забавили тамъ, женитѣ и дѣцата имъ, като видѣли, че станѫло вече кѫсно, а пъкъ мѫжетѣ и бащитѣ имъ се не връщатъ още, и като имъ докривело, че тѣ, по интригитѣ на владиката, когото градътъ не припознава, се наказватъ, отишли въ домътъ на послѣдний и му исхвърлили вещитѣ на пѫтьтъ. При всичко, че този домъ, казвахѫ тѣ, е народенъ имоть, владиката подава протестъ срѣщу жителитѣ на градътъ за повредитѣ му и за нѣкакви свои загуби. Този протестъ, като се прочете предъ народътъ, намѣри се, че съдържи само лъжи и клевети. При всичко това ние, слѣдъ като се оплакахме сѫщевременно и на садразамътъ съ едно прошение, въ което изложихме работата, както е станѫла, сме готови, ако се заповѣда отъ висшето правителство да се испита, коя отъ двѣтѣ страни е крива, да приемемъ безропотно наказанието, което ни се пада, ако се окажемъ виновни.

Слѣдствието относително нападението върху архиерейский домъ и распиляваньето вещитѣ на епископътъ Синесия, се скоро почнѫ. Като първи виновни се уловихѫ и турихѫ въ най глѫбокитѣ мѣста на тъмницата четире момчета на възрасть отъ 12 до 15 годинъ, които слѣдователитѣ испитвали по варварский начинъ съ крясъкъ и псуванье, като вовирали и бастунитѣ си въ устата имъ. Майкитѣ въ градътъ, като чули за улавеньето на четиретѣ момчета, побоели се за участьта на дѣцата си к съставили събрание, на което рѣшили да се проводи до пашата депутация отъ десеть ступанки изъ помежду имъ, за да се измоли отпущаньето на затворенитѣ дѣца. Управительтъ не можалъ да противостои на молбитѣ, представени нему отъ страна на нѣжний полъ, и се распоредилъ да се отпуснѫтъ маловъзрастнитѣ запрѣни. Властитѣ не намѣрили слѣдъ това за цѣлесъобразно да запрѫтъ още нѣкого отъ жителитѣ по обвинение за участие въ безредията, и работата по слѣдствието като че заглъхнѫ. Между това архиерейский домъ се поправи, но, на мѣсто да се предаде отново на владиката, се приспособи за дѣвическо училище, което се и отвори наскоро. Владиката, отъ своя страна, като оставаше да

живѣе въ конакътъ, не преставаше да ходатайствова предъ гражданската власть, както чрезъ патриаршията, така и направо, да се накаратъ жителитѣ да му предадѫтъ домътъ и да го припознаѭтъ за свой архипастирь. Вслѣдствие на това постоянно ходатайство отъ негова страна, министрътъ на публичнитѣ сгради и на народното просвѣщение, Етемъ-паша, като бѣше ходилъ презъ августъ мѣсецъ да прегледа новопостроенната желѣзница Руссе-Варна и бѣше останѫлъ нѣколко дни въ Руссе, заповѣда, по наставление отъ Високата Порта на пó-първитѣ люди отъ тамошнитѣ Българе, да върнѫтъ на владиката кѫщата и да се отнасятъ занапредъ съ него, като съ свой архипастирь. Руссенскитѣ първенци, като се извинили, че сами не могѫтъ да направятъ нищо, обѣщали само да съобщатъ тая заповѣдь на народътъ. Послѣдний въ едно събрание се исказалъ, обаче, че не може подъ никой начинъ да припознае отново за свой владика испѫденний отъ архирейский домъ гръцки епископъ. Първенцитѣ при всичко това се задължили отъ себе си предъ министрътъ да намѣрятъ една прилична за помѣщение на владиката кѫща и, за да се не покажѫтъ непокорни на заповѣдьта на висшата власть, ходили да му цалуватъ рѫка. Но епископътъ се отказалъ да влѣзе въ кѫщата, която му тѣ намѣрили, като настоявалъ да му се върне отново архиерейский домъ, ако и обърнѫтъ вече на училище. Съ надежда, че ще може да сполучи исканието си, Синесий останѫлъ пакъ въ конакътъ, гдѣто го завари новоназначенний валия, Митхадъ-паша, който пристигнѫ въ Руссе презъ октомврий мѣсецъ. Новий управитель на вилаетътъ обеви на българскитѣ първенци, че той не ги принуждава да припознаѭтъ гръцкий епископъ за свой архипастирь, но тѣ требва да му намѣрятъ безъ друго една съотвѣтственна кѫща за живѣнье, защото пребиванието му въ конакътъ е въ всеко отношение неумѣстно[1]).

Руссенското приключение требваше, естественно, да направи силно впечатлѣние върху владицитѣ и върху всичкото гръцко общество въ Цариградъ. Щомъ прие извѣстие за станѫлото въ Руссе противъ архиерейтъ, патриархътъ свика синодътъ, който въ обсѫжданьето на предметътъ едногласно

---

[1]) Глед. „Съвѣтникъ“ год. I, броеве 44, 45. 46, 47, 48, 49. 50, год. II, бр. 21, 24, и 31.

исказа мнѣние, че такова състояние на работитѣ, при което всека минута се намирали били въ опасность собственностьта, честьта и самий животъ на архиереитѣ въ България, не може да се продължава по̀-нататъкъ, и че требва незабавно да се представи на Портата всичко, което е станжло въ Руссе, и да ѝ се иска воля да се свика въ патриаршията едно велико събрание за рѣшение българский въпросъ. Патриархътъ испълни незабавно това рѣшение на синодътъ. Той отиде на другий день при министрътъ на външнитѣ дѣла и му представи необходимостьта за свикванье едно велико събрание относително българский въпросъ. Аали-паша, за да не даде поводъ на натякване, че туря въ затруднение патриаршията, като не ѝ дава възможность да употреби средството, което тя е намѣрила за единственно способно да се доведе до едно рѣшение въпросътъ, отъ който се пораждатъ жалостни смущения въ Църквата, счете тозпжть за цѣлесъобразно да не ѝ припречва на искането. Той даде воля да се свика, съгласно съ рѣшението на синодътъ, велико събрание за обмислеванье и разрѣшение българский въпросъ.

Това събрание се свика въ патриаршията на 21 февруарий (1864). То състоеше отъ тридесеть и три духовни лица, помежду които бѣхж Иерусалимский, Александрийский и Антиохийский патриарси, всичкитѣ преждебивши вселенски патриарси, всичкитѣ митрополити — членове на синодътъ и други случайно находещи се въ Цариградъ епархиални архиереи, всичкитѣ епископи, настоятели на енорийскитѣ църкви въ столицата, и мнозина учени архимандрити и іеромонаси. Свѣтский елементъ се представеше отъ по̀-вече лица. Всичкитѣ извѣстни по богатството, влиянието, чинътъ и ученостьта си турско-подданни Гърци, находещи се въ Цариградъ, бѣхж пригласени да участвоватъ въ събранието. Между архиереитѣ имаше и трима Българе, а именно митрополититѣ, Пловдивский Панаретъ, Прѣславский Антимъ, и Софийский Доротей, които бѣхж повикани отъ нѣмай кждѣ, ако и да се знаеше, че тѣ съчувствовахж на стремленията на еднородцитѣ си и че слѣдователно ще искажжтъ благоприятно за тѣхъ мнѣние. Отъ Българетѣ миряне въ събранието бѣше повиканъ само Гаврилъ Кръстевичъ.

Патриархъ Софроний откри събранието съ рѣчь, въ която изложи ходътъ на българский въпросъ до занеманьето отъ

него патриаршеската катедра. Въ тая рѣчь, която бѣ предварително написана, той расправи потънко, какво и какъ е извършила българо-гръцката коммиссия, която засѣдаваше на Портата, по коя причина тя спрѣла засѣданията си и какво мнѣние той заедно съ свойтъ синодъ си съставилъ за исканията на Българетѣ, исказани въ реченната коммиссия. Негово светѣйшество обеви на събранието, че споредъ него и синодътъ, тѣзи искания сѫ несъгласни съ дѣйствующитѣ устави и разрушаватъ самитѣ основи на Църквата, че той съ св. синодъ одобрилъ мнѣнието на гръцкитѣ членове на коммиссията да се раздѣлятъ епархиитѣ на шесть географически части за съставлението на синодътъ, и представилъ на министрътъ това мнѣние, като приемлемо отъ Църквата и цѣлесъобразно. Послѣдний, обаче, му препорѫчалъ да гледа да се намѣри нѣкой начинъ за съставлението на синодътъ върху основание отъ численностьта на населението въ епархиитѣ. Той, въ отговоръ на това, отново му поеснилъ, че е по̀-добрѣ да се раздѣлятъ за тая цѣль епархиитѣ на шесть географически части, и помолилъ, въ случай, че правителството настоява да се намѣри другъ нѣкой начинъ, да му се дозволи да свика велико събрание за обсѫжданье този въпросъ. Министрътъ отъ по̀-напредъ се не рѣшавалъ да даде съгласието си за свикваньето на велико събрание, но когато слѣдъ руссенското смущение, му се поискала отново воля за това, разрѣшилъ да се свика такова събрание. „По тази причина ние, свършваше патриархътъ, ви и свикахме да земете по̀-точно понятие за този въпросъ, за фазитѣ, презъ които е минѫлъ, и за състоянието, въ което се намира сега, и като размислите насамѣ, да искажете послѣ мнѣнието си, щото да съобщимъ на негово височество резултатътъ на нашитѣ размишления, преди да дойдемъ до окончателно рѣшение“.

Отъ рѣчитѣ, които се произнесохѫ слѣдъ откриваньето на засѣданието, и отъ размѣнението на мислитѣ, което направихѫ помежду си членоветѣ на събранието, се видѣ че, както требваше и да се предполага, послѣднето бѣше обзето отъ духъ, какъвто изобщо се забѣлежваше въ гръцкото общественно мнѣние по отношение къмъ българскитѣ искания. Ораторитѣ указвахѫ, че тѣзи искания подкопаватъ привилегиитѣ на Църквата, които требвало да останѫтъ непокѫтнѫти, че въпросътъ е поради това твърдѣ важенъ и че той требва много

добрѣ да се обмисли и изучи. Като говорехѫ така, ораторитѣ разумѣвахѫ обаче не да се намѣри нѣкой начинъ за удовлетворение на Българетѣ, но да се покажѫтъ безосновни и несъгласни тѣхнитѣ искания съ законитѣ и наредбитѣ на Църквата и империята. За да се подготви работата въ този смисълъ, събранието намѣри за добрѣ, подъ предлогъ че въпросътъ не е добрѣ извѣстенъ на всичкитѣ му членове, да се учреди предварително една коммиссия, която да издири по тънко въпросътъ и да представи послѣ докладъ въ събранието. Таквази коммиссия се състави отъ петь духовни и четире свѣтски лица, които по̀вечето бѣхѫ люди извѣстни по ученостьта и образованието си. Духовнитѣ лица, четире архимандрити и единъ священнодиаконъ, бѣхѫ отъ ония учени монаси, които бѣхѫ ходили въ странство за допълнение мѣстното си богословско образование и занимавахѫ по̀-вечето профессорски длъжности въ Богословското и другитѣ гръцки училища въ Цариградъ. Четирмата свѣтски лица бѣхѫ К. Зографосъ, профессоръ въ турското медицинско училище, И. Тандалиди, профессоръ въ Богословското училище на остр. Халки и риторъ на Великата Църква, С. Аристархи, отпослѣ логотетъ на Великата Църква, и А. Каратеодори, отпослѣ турски министръ на външнитѣ дѣла и първъ пълномощникъ на Берлинский Конгресъ отъ страна на Високата Порта.

Второто засѣдание на събранието требваше да стане, когато коммиссията приготви докладътъ си, нѣщо, което тя можѐ да направи чакъ въ началото на мѣсецъ априлий. Поради това събранието се свика втори пѫть за засѣдание на 12 априлий. Въ това засѣдание, естественно, требваше на̀й-първо да се прочете докладътъ на коммиссията. Това извършено, членоветѣ размѣнихѫ мислитѣ си върху неговото съдържание и върху редътъ на по̀-нататъшното си постѫпанье. Макаръ по̀-напредъ да се признавахѫ несвѣдущи въ българский въпросъ, и за това требваше да се състави една коммиссия за изучението му, тѣ намѣрихѫ сега, че докладътъ билъ написанъ откровенно и правдиво, поради което останѫхѫ всички твърдѣ доволни отъ него, само че требвало да се прочете и обмисли той още по̀-добрѣ, и за това тѣ рѣшихѫ да се напечата и даде отъ него по единъ екземпляръ на всекий членъ, нѣщо което на скоро се извърши.

Докладътъ излѣзе отъ печатъ подъ заглавие: „Докладъ на коммиссията, опредѣлена отъ Главното Събрание на 21 февруарий 1864 за освѣтление българский въпросъ". Съгласно съ духътъ, който господствоваше въ всичкото гръцко общество а така и въ събранието, той бѣше написанъ съ най-голѣмо пристрастие противъ Българетѣ. Той бѣше въ едно и сѫщо време обвинителенъ актъ срѣщу послѣднитѣ и защитителна рѣчь въ полза на Великата Църква. За да могѫтъ да представятъ стремленията на Българетѣ и дѣйствията имъ по отношение къмъ патриаршията колкото е възможно въ по̀-неблагоприятенъ и достоосѫдителенъ видъ, съставителитѣ му се бѣхѫ ползовали безразлично съ враждебнитѣ и невраждебни на Българетѣ вѣстници и брошури, като си бѣхѫ позволили още да развалятъ тукъ-тамъ и смисълътъ на мѣстата, които привождахѫ отъ тѣхъ. Архивътъ на патриаршията, въ който се намиратъ не малко пристрастни рапорти и други тенденциозни книжа, испровождани отъ нейнитѣ владици въ Българско, имъ таможде послужи много добрѣ за тая цѣль.

Докладътъ се раздѣлеше на три части. Въ първата се излагаше происхождението и развитието на българский въпросъ, въ втората се изброявахѫ и опровергавахѫ обвиненията отъ страна на Българетѣ противъ висшето гръцко духовенство, а въ третята се раскриваше неоснователностьта и неумѣстностьта на българскитѣ искания.

Историческата часть се начеваше съ напомненье, че изминаватъ вече десеть столѣтия отъ какъ Българетѣ сѫ приели свѣтлината на християнската Вѣра отъ тая сѫщата досточтима Църква, противъ иерархията на която, въ послѣднитѣ дни, се хвърлили били толкова отровни стрѣли, въ името на този народъ, който великий Фотий нарече въ лицето на господарьтъ му „добръ плодъ на неговитѣ трудове, благородна и истинска рожба на неговитѣ духовни болѣдования". Послѣ това се излагахѫ всичкитѣ по̀-главни стѫпки, които Българетѣ сѫ направили отъ 1848 година насамъ за придобиванье правдини по църковното управление. Споредъ докладътъ, Великата Църква всекога имала попечение за нуждитѣ на Българетѣ и удовлетворявала всичкитѣ имъ законни просби, но нейното материнско расположение къмъ този народъ и нейната готовность да испълнява просбитѣ му всекога се претълкували отъ агентитѣ на политическитѣ и религиозни пропаганди, отъ които

единствено било подбутнжто движението на Българетѣ противъ неѭ и които вземали поводъ отъ всека нейна устжпка да имъ внушаватъ да се обръщатъ къмъ неѭ съ нови искания.

Слѣдъ свършваньето историческата часть, съставителитѣ на докладътъ питахж, какви обвинения изваждатъ на средата малцина нѣкои, за да смущаватъ християнетѣ въ българскитѣ епархии, и отговарехж, че тия обвинения, или „укори" сж много и разнообразни, но тѣ излагатъ само по́-главнитѣ заедно съ опроверженията, които имъ сж се правили въ разни времена. Тия по́-главни укори били слѣднитѣ: 1) гръцкото духовенство се е развратило; 2) гръцкото духовенство е симоническо, патриархътъ и синодътъ му гледатъ на епископитѣ, като на спахилжци, отъ които прибиратъ колкото се може по̀-вече пари, за да пълнятъ ковчезитѣ си; 3) гръцкото духовенство преслѣдва българската народность; 4) Цариградската патриаршия е взела подъ названието Ромейска исключително гръцки характеръ; 5) тя унищожила съ интриги предъ правителството българскитѣ патриаршии; 6) тя и нейнитѣ владици не допущатъ распространението на славенскитѣ книги въ България; 7) тя ржкополага само Гърци за владици и систематически не допуща Българетѣ до архиерeский санъ; 8) гръцкото духовенство работи за погърчванье Българетѣ, като употребява всевъзможни средства да исхвърли народний имъ езикъ изъ църквитѣ и училищата; то изгорило българскитѣ книги; 9) Гърцитѣ никога не вематъ въ внимание численностьта на Българетѣ, и когато въ 1857 година се свика съборъ да изработи уставъ за патриаршията, въ него се не повикахж представители отъ Българе и Гърци, съразмѣрно съ численностьта на двата народа и споредъ предписанията, издадени за тая цѣль отъ правителството, и 10) Гърцитѣ клеветятъ предъ правителството Българетѣ, че били невѣрни на Османската държава.

Всичкитѣ тия укори срѣщу висшата църковна властъ се изброявахж въ докладътъ съ цѣль да имъ се направи опровержение и да се покажжтъ оплакванията на Българетѣ безосновни. За да бжде опровержението правдоподобно, съставителитѣ на докладътъ, като привождахж доводитѣ, които сж се противопоставели до тогава отъ гръцка страна на тия укори, прибавехж и свои.

Слѣдъ тая часть съставителитѣ се впущахѫ въ разсѫждение за происхождението на епископитѣ, митрополитѣ и патриаршиитѣ и за значението на думата народность, съ цѣль да покажѫтъ, че всичкитѣ архиереи, каквито и да сѫ епархиитѣ имъ, сѫ равноправни; че четиретѣ въсточни патриаршества сѫ установени отъ Вселенскитѣ Събори, и тѣ сѫ истинно каноническитѣ и осветеннитѣ отъ Църквата, съ които не могѫтъ да се сравнятъ нови нѣкои, които длъжатъ произхождението си на временни нужди и частни честолюбия; че въ Оттоманската империя не може да бѫде рѣчь за друга народность освѣнъ за оттоманската, и че ако въ неѭ се говори за народи, това става въ смисълъ на самоуправящи се религиозни общини, които иматъ свой особенъ крѫгъ на дѣйствие и сѫ надарени съ особенни правдини и привилегии. Таквази била „Ромейската“ община, на челото на която стои Цариградский патриархъ, когото още султанъ Мохамедъ II, завоевательтъ на Цариградъ, турилъ глава на всичкото православно християнско управление. Привилегированното положение на този патриархъ, узаконено така отъ великий завоеватель, се е завардило и расширило отъ неговитѣ славни преемници и най-послѣ се е подтвърдило на ново съ Хатти-Хумаюнътъ отъ 1855. „Така като сѫ работитѣ, продължавахѫ своитѣ разсѫждения съставителитѣ на докладътъ, народно нѣкое исканье въ границитѣ на припознатото вѣдомство на общинитѣ е несъвмѣстимо, защото ще даде сѫщото право и на другитѣ народности и ще докара така тия религиозни общини, за завардеваньето на които честното правителство има всичката си грижа, да се разложатъ на народни елементи. Находещитѣ се въ Оттоманската империя остатки на народности сѫществуватъ прочее не като принципъ, господствоващъ въ законодателството, но като простъ фактъ, просто слѣдствие отъ преминѫлитѣ времена, което споредъ сегашнитѣ наредби нито се покровителствова, нито се преслѣдва. Така въ Франция и Англия сѫществуватъ народности, които броѭтъ въ себе си много миллиони, иматъ особенна история и литература, и обаче тия народности, както и въ Отоманската държава, нѣматъ никакво свое припознато вѣдомство, но се управляватъ по общото право. Нека прочее и у насъ всекий бѫде свободенъ да се вика Българинъ, Сърбинъ, Бошнякъ, Ерцеговинецъ, Гръкъ, Ромей, Влахъ, Албанецъ и проч. Върху такива отрицания и твърде-

ния на всекиго, споредъ както му се чини, може ли да се основе на дѣло нѣкоя система? Кои ще бѫдѫтъ Българе? Живущитѣ въ България ли? Но гдѣ е тя? Ако ѭ подиримъ по историческата география, ще видимъ, че тя въ всека фаза на историята си е имала нови предѣли. По нѣкогажъ тя, както казватъ нѣкои, се е простирала отъ Велика или Българска Морава до устието на Дунавътъ и оттамъ до Бургасъ, като е обемала и часть отъ Сѣверна Тракия, Горня Иллирия и почти всичка Македония до рѣката Ибаръ, а другожъ се е ограничвала въ естественнитѣ си предѣли помежду Балканътъ и Дунавътъ. Ако пъкъ земемъ за основа етнографическото отличие, тогага разбъркваньето ще бѫде още по-голѣмо. Кой е Българинъ? Който е отъ баща Българинъ ли? Но това е неразрѣшимо питанье. Въ международнитѣ въпроси за народность сѫществуватъ признаци външни, които допускатъ придобиванье и изгубванье народность. Но за такава официална народность тука не е рѣчь, защото никой не припознава въ Турция друга таквази народность освѣнъ Оттоманската. Ще се основемъ ли само върху езикътъ? И тогава ще е Българинъ ли всекий, който говори по български? Такова основание за распознаванье народность пръвъ пѫть ще се еви въ теориитѣ на правовѣдѣнието, защото езикътъ е твърдѣ несѫщественъ и погрѣшенъ признакъ, върху който никое право не може да се основе. Съ една рѣчь народность, която дири политически правдини, безъ да може да докаже законното си сѫществование, като народность, е нѣщо, което сега за пръвъ и послѣденъ пѫть се чува и води къмъ безмѣстни заключения. Политически народни общини не сѫществуватъ въ Турция, защото патриаршествата иматъ религиозно основание. Вънъ отъ тая официялна сфера се движѫтъ, свободни отъ всеко право и всеко задължение, остаткитѣ на преди сѫществовавшитѣ народности безъ ясенъ отличителенъ признакъ и безъ всека уредба, и върху тѣхъ никой отъ онѣзи, които знаѭтъ станѫлитѣ на послѣдне въ Турция преобразования, не може да иска да основе народна политическа система. Нека поради това сѫди всекий отъ почтеннитѣ членове на настоящето събрание, до колко направеннитѣ отъ името на Българетѣ движения могѫтъ да се съгласятъ съ положението и истинскитѣ интереси на българската народность въ Оттоманската държава“.

Въ крайтъ на докладътъ се привождахѫ осемьтѣ български предложения, съдружени съ бѣлежки, цѣльта на които бѣ да се покаже, че ония отъ тѣзи предложения, върху които не сѫ могли да се споразумѣѭтъ нѣкакъ странитѣ въ българо-грьцката коммиссия, сѫ несъгласни съ привилегиитѣ на Вселенский престолъ и иматъ политически характеръ, несъвмѣстенъ съ сѫществуващата въ Оттоманската империя наредба. За да дадѫтъ косвенно да се разумѣе, че Българетѣ, щото правятъ, правятъ го по внушение отъ страна на Россия, съставителитѣ на докладътъ уприличвахѫ въ сѫщото време българскитѣ предложения съ исканията, които се били съдържали въ една русска нота, съставена по времето на Виенский конгрессъ въ 1855 год.

Докладътъ на коммиссията, така съставенъ, служеше предъ свѣтътъ като оправдание на възрѣнията, които господствовахѫ въ събранието, и на рѣшенията, които имаше то да приеме. Тия рѣшения щехѫ вече да се формулиратъ въ засѣданието, което имаше да стане слѣдъ като се раздадѐ докладътъ на членоветѣ на събранието. Това засѣдание станѫ на 17 май, т. е. слѣдъ тридесеть и петь дена отъ второто засѣдание, което се държе на 12 априлий и въ което се бѣ рѣшило да се напечата докладътъ и раздаде на всичкитѣ членове, и слѣдователно послѣднитѣ имахѫ доста време да го изучатъ и да обмислятъ, какви рѣшения требва да приематъ. Патриарситѣ и владицитѣ требваше, естественно, да направятъ това пò-прилежно и пò-внимателно отъ всичкитѣ други членове. И дѣйствително, щомъ се отвори на 17 май засѣданието, единъ отъ преждебившитѣ Цариградски патриарси, Григорий VI, прибърза да предложи единъ проектъ за рѣшение на осемьтѣ български предложения, за който се бѣ предварително споразумѣлъ съ всичкитѣ други грьцки иерарси. Съдържанието на този проектъ бѣше слѣднето. Свѣтскитѣ представители отъ Цариградъ при избранието патриархътъ оставатъ сѫщитѣ, които сѫ предвидѣни въ уставътъ на патриаршията, но отвънъ дохождатъ за тая цѣль отъ всека епархия още по единъ представитель. Въ синодътъ засѣдаватъ поочердно и съ еднакви права всичкитѣ митрополити, безъ да се гледа на голѣмината на епархиитѣ имъ, а не, както искатъ Българетѣ, шесть отъ грьцка страна и шесть отъ българска, защото Църквата никога не е припознавала разли-

чие по народность, и за тая цѣль най-добрѣ е да се раздѣлятъ всичкитѣ епархии на Вселенский престолъ на 6 части, отъ които всека да заключава по 14 съсѣдни една съ друга епархии, и отъ всека такава часть да се привиква въ годината по единъ митрополитъ. Но понеже Българетѣ казватъ, че епархиитѣ имъ наброй сѫ малко, но сѫ голѣми, то тѣхнитѣ епархии може да се раздробятъ на по̀-малки, и епископиитѣ имъ да се въздигнѫтъ на митрополии. Архиереитѣ се избиратъ отъ синодътъ, безъ да се гледа Българе ли сѫ или Гърци, стига да знаѭтъ езикътъ на паствитѣ си. Въ смѣсенний съвѣтъ ще има намѣсто осемь, споредъ както е предвидѣно въ уставътъ, дванадесеть членове миряне, и четиретѣ ще се зематъ измежду Българетѣ. Платки за архиереитѣ сѫ предвидѣни вече въ уставътъ. Останѫлитѣ искания на Българетѣ, като несъгласни съ правдинитѣ на Великата Църква, да се не приематъ нито за разискванье.

Всичкитѣ други патриарси и владици, освѣнъ българскитѣ трима митрополити, Пловдивский Панарета, Софийский Доротея и Шуменский Антима, заевихѫ, че сѫ съгласни съ това мнѣние. Българскитѣ иерарси казахѫ, че иматъ особни мнѣния, които сѫ изложили всекий отдѣлно и помолихѫ събранието да дозволи да се прочетѫтъ тѣхнитѣ мнѣния, нѣщо, което се и испълни, колкото до мнѣнията на Пловдивский и Шуменский митрополити, тутакси. Мнѣнието на Софийский Доротея, което бѣ подадено на патриархътъ нѣколко дни по̀-напредъ, не можѐ да се прочете, защото секретаритѣ не могли ушъ да го намѣрятъ. Но истинската причина за непрочитанието му бѣше, че то бѣ написано твърдѣ откровенно и безъ забикалки изобличаваше несправедливитѣ дѣйствия на патриаршията спрямо Българетѣ и нейното хитруванье да не имъ се даде удовлетворение. То се прочете, по настояванье на преосвещ. Доротея, въ слѣднето засѣдание, безъ да се помѣсти обаче въ протоколитѣ, защото събранието го намѣри докачително не само за Църквата, но и за правителството.

Мнѣнията на българскитѣ владици, ако и да се отличавахѫ до нѣгдѣ едно отъ друго, бѣхѫ всичкитѣ съвършенно противоположни на мнѣнието, което исказахѫ грѫцкитѣ иерарси. Преосвещенний Панаретъ Пловдивский въ своето мнѣние бѣлежеше най-напредъ, че по принципъ Църквата е приела вече българскитѣ искания и допустила различието по народ-

ность съ единъ формаленъ актъ, който се подтвърди и съ султанский фирманъ. Този актъ е, казваше негово преосвещенство, актътъ, въ който се съдържатъ така нареченнитѣ 15 устѫпки на патриаршията въ полза на Българетѣ. Въ първий му членъ е казано, че занапредъ „въ чисто българскитѣ епархии“, ще се назначаватъ предпочтително митрополити и епископи „отъ българско происхождение“; а 7-й гласи, че въ синодътъ ще засѣдава единъ или двама „отъ митрополититѣ на България“. Сѫществената часть на българскитѣ искания, обесняваше понататъкъ българский владика, се заключава именно въ тия два пункта: 1) да бѫдѫтъ владицитѣ въ България отъ българско происхождение и 2) да засѣдаватъ въ синодътъ български владици наравно съ гръцкитѣ. Църквата е допустила вече да дохождатъ двама владици отъ България за засѣдание въ синодътъ. Разликата между нея и Българетѣ сега е, че послѣднитѣ искатъ да се намиратъ въ синодътъ не двама само тѣхни владици, а толкова, колкото и гръцки, т. е. тѣ искатъ чисто и просто да има въ висшето представителство на Църквата помежду тѣхъ и братята имъ по вѣрата равенство, а не превъзмоганье на единътъ народъ надъ другий. Но понеже гръцкитѣ членове на званичната българо-гръцка коммиссия не приехѫ да разискватъ въпросътъ за съставътъ на св. синодъ върху това допустнѫто вече и осветено отъ Църквата начало, но прибѣгнѫхѫ до географически и други раздѣления на епархиитѣ, които Българетѣ отъ своя страна такоже отхвърлихѫ, и поради това и двѣтѣ страни се съгласихѫ да възложатъ рѣшението на тази точка върху правителството, което препорѫчи и на двѣтѣ, както и на ваше светѣйшество да се опредѣли времето, презъ което всеки митрополитъ ще засѣдава въ синодътъ, върху основание отъ численностьта на населението на епархията му, и понеже това предложение на високопочитаемото правителство не е противно нито на догмитѣ, нито на канонитѣ на Църквата, то азъ го приемамъ, като впълно цѣлесъобразно и справедливо. Относително до другитѣ български искания, които още не сѫ се обсѫждали въ българо-гръцката коммиссия, долуподписанний не могѫ да искажѫ за сега никакво мнѣние.

Преосвещенний Антимъ Шумненский исказа така сѫщо мнѣние, че синодътъ требва да се съставя възъ основание отъ численностьта на населението въ епархиитѣ, споредъ както бѣ

препоржчало правителството на двѣтѣ страни отъ българо-грѣцката коммиссия, когато бѣхж се обърнали тѣ до него за разрѣшение недоумѣнието имъ относително този въпросъ. Негово преосвещенство напомни, за подкрѣпение мнѣнието си, че представителитѣ на двата народа въ коммиссията сж се предварително обвързали да приематъ мнѣнието на правителството, каквото и да е, и че съставеньето на синодътъ споредъ населението въ епархиитѣ не е никакъ противно на Вѣрата, защото съ него се измѣнява само единъ обичай, нѣщо което е често ставало въ Църквата. За другитѣ български искания и той не счита потребно да исказва мнѣние, откато не сж се още разгледдвали въ българо-грѣцката коммиссия. Преосвещенний Антимъ свършваше съ увѣщание къмъ Църквата да даде край на българский въпросъ, за да се възвърне желанний миръ и любовь между двата едновѣрни народа, защото иначе ще бждетъ послѣдствията лоши и за Църквата и за всекий православенъ християнинъ. Зло и бѣдственно нѣщо е, казваше той, когато раната на страждущий е смъртоносна, а лѣкаритѣ казватъ, че е маловажна, и така не даватъ приличнитѣ и потребнитѣ за исцѣрението ѝ лѣкове. Българскитѣ искания се отнасятъ до външното управление на Църквата, което всекога се е измѣнявало, съгласно съ времето и обстоятелствата, и не сж само петь шесть души Българе, които се оплакватъ отъ сегашний редъ въ църковното управление, а всичкий Български народъ, нѣщо което менѣ, като Българинъ, е добрѣ извѣстно и което безспорно се доказва съ фактътъ, че въ всичкитѣ почти български епархии владицитѣ се не признаватъ за канонически и се преслѣдватъ по този или онзи начинъ.

Преосвещенний Доротей Софийский бѣ подалъ изложението на мнѣнието си още на 5 мартъ, т. е. наскоро слѣдъ първото засѣдание на събранието, въ което се бѣ рѣшило да се състави коммиссия за изучение въпросътъ. То имаше слѣднето съдържание. Софийский владика най-първо казваше, че, като му се заповѣдало, като на членъ на събранието, да обмисли и той въпросътъ, счита за длъжность да искаже откровенно и съ време мнѣнието си, което си е съставилъ отъ дълговременно наблюдение и размишление, и че, като слѣдва пжтьтъ, който е вече указанъ отъ правителството и приетъ отъ двѣтѣ страни за разгледванието българскитѣ искания, той ще искаже мнѣнието си само за начинътъ на съставението св. синодъ, върху който се е спрѣла

смѣсенната българо-гръцка коммиссия. Слѣдъ това предисловие, негово преосвещенниство осѫждаше рѣшението на събранието да се състави коммиссия за изучение въпросътъ. „Глупость е, казваше той, ако мислимъ, че така можемъ да печелимъ време и да ползоваме Църквата. Срамотно е още за насъ да казваме предъ свѣтътъ, че сега съставяме коммиссия да ни просвѣти въ този въпросъ. Нѣма ли да ни попитатъ, ами толкова време гдѣ бѣхте, и предишнитѣ ви коммиссии за какво бѣхѫ? Или честното правителство не ще ли да помисли, че по този начинъ ние се стараемъ да отбѣгнемъ отговорътъ, който се изисква отъ насъ? И какво просвѣтление можемъ да очакваме отъ избраннитѣ за тази комиссия лица?" Преосвещенний Доротей осѫждаше такоже и рѣшението на събранието да се разгледа исторически въпросътъ, т. е. да се header зематъ предъ видъ бератитѣ, дадени на патриарситѣ, като безмѣстно и несъгласно съ указанията на правителството. „Този пѫть да ли не ще ни докара, казваше той, и до разглежданието на бератитѣ, давани на българскитѣ самостоятелни архиепископи? Не е ли и това едно отъ историческитѣ разглеждания на този въпросъ? Правителството ни призовава да дадемъ по̀-скоро едно рѣшение на 2-то (за съставението синодътъ) отъ българскитѣ предложения, а ние съставяме коммиссии, които да разглеждатъ нѣкогашнитѣ берати. Съ правителството ли ще се сѫдимъ, или не познаваме нашитѣ правдини?" Като порицаваше така съставението на новата коммиссия и системата на бавението, негово преосвещенство заевяваше, че предложението на правителството да се съставя синодътъ върху основание отъ цифрата на населението е безпристрастно и справедливо, но предпочита да се приеме предложението на Българетѣ, както е то изразено въ втората точка, т. е. да има въ синодътъ шесть български владици, само да не става, бѣлежеше той, това устѫпвание съ софистическата идея да бѫдѫтъ тѣ отъ българскитѣ епархии, защото Църквата ужъ не правела никакво различие по народность, но искренно да се приеме, че ще бѫдѫтъ отъ българскитѣ епархии и Българе по происхождението си?" При смислянието си за софизмътъ на Гърцитѣ, че ужъ въ Църквата не може да става различие по народность, българский владика, като не могълъ да сдържи негодованието си, се обръщаше къмъ събранието съ слѣднитѣ остри бѣлежки: „Ако наистиннѫ, казваше той, Църквата не прави разлика по народ-

ность, защо се противимъ да се рѣши разисква̀нната точка споредъ безпристрастното предложение на царското правителство? Казваме, че не сѫществува разлика по народность, а отъ друга страна гледаме, че управлението на цѫрковнитѣ работи е исключително въ рѫцѣтѣ на человѣци, принадлежащи на грѫцката народность. И въ това сѫщото сѫбрание, въ което се призовахме за рѣшението на българский въпросъ, не само станѫхѫ предпочтения, но се изговорихѫ явно думи исключително за ползата на грѫцката народность, раздразнещи честолюбието на Българский народъ". Преосвещенний Доротей свръшваше съ увѣщание къмъ представителитѣ на Цѫрквата да зематъ предъ видъ, че колкото по̀-вече се забавва рѣшението на въпросътъ, толкозъ по́-голѣма ще е повредата за Цѫрквата. „Стига вече, казваше той, да се колебаемъ и да даваме време на плевелитѣ да проникватъ и да забикалятъ Цѫрквата. За това, като времето е още благоприятно, да се вразумимъ и да увардимъ Цѫрквата, да не би да пострада съ нѣщо нежелателно. Цѫрквата не е нито грѫцка, нито българска, а е Христова, и не е исключително наслѣдие на Грѫцкий народъ, но на всичкитѣ вѣрни, съставящи нейното испълнение".

Гласътъ на българскитѣ владици бѣше гласъ на человѣкъ въпиющъ въ пустиня. Събранието едвамъ може да изслуша тѣхнитѣ мнѣния, а камо ли и да ги земе въ внимание. Мнѣнието на преосвещенний Доротея даже се не приемаше за прочитанье, както вече казахме, и не се вмѣсти въ протоколитѣ на събранието, макаръ, че негово преосвещенство иска̀ това въ двѣ засѣдания. Мнѣнието на преосвещенний Панарета Пловдивский биде гласно наречено отъ единъ изъ членоветѣ на събранието нечестиво, безъ да му направи нѣкоя бѣлежка предсѣдательтъ, който бѣше самъ патриархътъ.

Като се произнесохѫ така всичкитѣ иерарси по поводъ на мнѣнието, исказано отъ патриарха Григория, и дойде редътъ до ученитѣ богослови, послѣднитѣ обевихѫ, че и тѣ одобряватъ това мнѣние, но намѣрватъ за добрѣ да станѫтъ нѣкои малки измѣнения въ него, а именно да се не казва, че българскитѣ епископии ще се направятъ митрополии и българскитѣ епархии ще се раздробятъ, но изобщо да се рече епископиитѣ ще се възведѫтъ въ митрополии и голѣмитѣ епархии ще се раздробятъ, безъ думата български, понеже Цѫрквата не припознава разлика по народность. По тази сѫщата причина богословитѣ

съвѣтвахѫ да не се казва, че ще се прибавятъ до осемьтѣ мирски членове на смѣсенний съвѣтъ още четирма отъ Българетѣ, но да се рече, че ще се изберѫтъ четирма още отъ православнитѣ жители на столицата, та че, ако се случи да се изберѫтъ по махалитѣ и нѣкои Българе, да се приематъ и тѣ. Тая бѣлежка се одобри отъ събранието.

Колкото до мирскитѣ членове на събранието, то едни отъ тѣхъ се съгласявахѫ съ мнѣнието на бившия Цариградский патриархъ, а други викахѫ, че, освѣнъ направенитѣ вече въ 1861 при патриархъ Иоакима 15 устѫпки, не требва да се правятъ никакви други.

Събранието не може обаче да дойде до нѣкое окончателно заключение въ засѣданието си отъ 17 май. То требваше да държи още едно засѣдание, което се назначи за слѣдний петъкъ, 22 май. Въ това засѣдание, което е четвърто по редъ, не се предложи никакъвъ новъ проектъ на рѣшение, но се продължихѫ разискванията по подигнѫтитѣ въ преминалото засѣдание въпроси. Въ тия разисквания станѫла рѣчь, че и думата устѫпка, както думата Българинъ, български, не требвало занапредъ да се употребява. Като се припознае потребностьта за устѫпка по едно малко исканье, нѣма причина, говорило се, защо да се не припознае и по друго, по-голѣмо. Българетѣ зематъ актъ отъ устѫпкитѣ, които имъ се правятъ и казватъ: „Ето сами сте припознали съ устѫпкитѣ си, че нашитѣ искания сѫ прави". Това мнѣние се прие единодушно отъ всичкото събрание, и на коммиссията, която се избра да представи единъ проектъ на рѣшение върху основание отъ мнѣнието на патриархъ Григория, се препорѫчи да замѣнява въ проектътъ си думата *устѫпка* съ думитѣ *нужда на православието*, а думитѣ *Българинъ*, *Гръкъ* никакъ да не употребява. Коммиссията бѣше задължена да приготви проектътъ си за слѣднето засѣдание, което имаше да стане пакъ въ петъкъ на 29 май.

Въ засѣданието на този день коммиссията дѣйствително представи единъ проектъ на рѣшения по всичкитѣ искания на Българетѣ, но разискванията, които се отворихѫ по този проектъ, се продължихѫ и въ слѣднитѣ двѣ засѣдания, които станѫхѫ едното на 5, а другото на 12 юний, и едва могъхѫ да се свършатъ въ послѣднето. Причината на това неочаквано продължение на дебатитѣ върху проектътъ на коммиссията бѣше, че, отъ една страна, на събранието се искаше да се

избѣгва различието по народность, така че думитѣ *българскій*, *българска* нигдѣ да се не чува, а отъ друга това бѣше твърдѣ неудобно, особенно, че въ едно отъ рѣшенията на смѣсенната българо-грьцка коммиссия, което Църквата вече се бѣ задължила да приеме, бѣше допустнжто напълно различието по народность.

Въ послѣднето засѣдание, на което бѣше установена окончателно редакцията на рѣшенията на събранието, заеви писменно по примѣрътъ на трмата българскп владици, своето особенно мнѣние и мирянинътъ отъ Българетѣ, Гаврилъ Кръстевичъ.

„Като предстои днесь, казваше той въ изложението на своето мнѣние, да се даде негли край на занятията на това събрание, почетохъ своя длъжность, по примѣрътъ на други нѣкои членове, да изразіж и азъ писменно смиренното си мнѣние и молж събранието да го чуе съ всичкото си благосклонно внимание". Като пристжпаше по нататъкъ къмъ самий въпросъ, Кръстевичъ най-напредъ бѣлежеше, че когато предстои да се даде мнѣнието за единъ предметъ, най-първото нѣщо е да се испита свойството и видътъ на този предметъ, за да бжде мнѣнието съотговорно съ самий предметъ и истинно, нѣщо, което коммиссията на събранието, назначена да изучи българскій въпросъ, не сторила. Слѣдъ това той излагаше вкратцѣ исканията на Българетѣ и питаше, тия искания по свойството си отнасятъ ли се до предмети, които сж неизмѣняеми, както догмитѣ, или се касаятъ до нѣща, които сж се преиначвали споредъ времената и обстоятелствата. Както начинътъ на избранието на патриархътъ, така и начинътъ на съставлението на св. синодъ, думаше той, не сж били всекога сжщитѣ, както свидѣтелствова историята. Миряпетѣ сж участвовали въ избранието на патриархътъ въ различни времена различно, безъ да мине нѣкому на умътъ, че съ това се докача Вѣрата, нѣщо, което се доказва тържественно въ послѣднитѣ времена и съ новий уставъ на патриаршията, който освети нова система за изборътъ на патриархътъ. Колкото до синодътъ, сжщественното и постоянното въ този въпросъ е да се намира при патриархътъ единъ синодъ, защото и самитѣ Апостоли произнасели не произволно, но съборно своитѣ рѣшения. Църковнитѣ правила заповѣдватъ да се събира синодъ въ всека областъ дважъ въ годината за расправенье поевявацитѣ се вѣроисповѣдни и църковни дѣла, и този областенъ синодъ да се съставя отъ всичкитѣ епископи на областьта. Но за централний синодъ при па-

триархътъ въ тѣхъ нѣма нищо казано. Ако прибѣгнемъ до историята, продължаваше Кръстевичъ, ще видимъ, че този синодъ въ по-отколѣшнитѣ времена се е съставелъ отъ случайно находещитѣ се въ Цариградъ митрополити и епископи, днесь едни, утре други, а отъ времето на патриархъ Самуила се опредѣли, той да състои отъ митрополититѣ на осемь означенни, повечето съсѣдни съ Цариградъ, епархии, до които се присъединявахѫ пакъ и случайно находещитѣ се въ Цариградъ архиерея. Най-послѣ новий уставъ опредѣли да се привикватъ въ единъ извѣстенъ редъ и за единъ опредѣленъ периодъ да засѣдаватъ въ синодътъ всичкитѣ зависещи отъ патриархътъ митрополити. Намѣсто, прочее, събранието да се придържа ягко до онова, щото е опредѣлилъ новий уставъ за съставътъ на синодътъ, ще направи дѣло много по-добро и по-съобразно съ Вѣрата, ако се земеше да издири и намѣри единъ начинъ за съставеньето на синодътъ, съ който да се не дава никакво преимущество на една народность предъ друга, но да се обезпечватъ еднакво всичкитѣ зависещи отъ Вселенската патриаршия народности, както и Божественнитѣ Апостоли постѫпили, когато вѣрнитѣ отъ Еллинитѣ роптали противъ вѣрнитѣ отъ Евреитѣ, сирѣчь една вѣрвающа народность, че тѣхнитѣ вдовици се пренебрегвали при вседневното служение, сирѣчь, че интереситѣ на другитѣ вѣрващи народности не се земали предъ видъ отъ вѣроисповѣднитѣ служители Евреи. Тогава св. Апостоли тутакси прибързали безъ всеко забѣлежванье да удовлетворятъ Еллинитѣ и опредѣлили за тѣхъ особенни седемь диакони, които тѣ зели всичкитѣ отъ Еллинитѣ, както показватъ и имената имъ. Понеже у насъ се евяватъ само двѣ народности, еллинската и славенобългарската, защото Цѣрквата е припознала Священнитѣ Книги само на езикътъ на тия двѣ народности, а другитѣ отъ край сѫ се прилѣпели до една отъ двѣтѣ, въ която сѫ се въспитвали и образували, за това Българетѣ поискахѫ да се състави св. синодъ отъ архиереи, които на половинъ да принадлежатъ на тия двѣ народности, безъ да опредѣлятъ начинътъ на съставеньето му. Ако това опредѣление и да е мѫчно, не е обаче невъзможно. Рѫководими прочее отъ мисъльта за общата полза, ние можемъ да намѣримъ нѣкой начинъ на съставеньето синодътъ, който, като отдава на всека отъ рѣченнитѣ народности равни правдини, да не ввожда въ Цѣрквата исключително преимущество въ полза на едната и въ вредъ на другата,

което единственно се възбранява отъ здравий разумъ и апостолското учение. Колкото до истритата бѣлежка, че Църквата не припознава народности, тя е съвсѣмъ погрѣшна. Кръстевичъ доказа това съ самото Священно Писание, като приведе много мѣста отъ Евангелието и апостолскитѣ послания. Той каза прямо, че реченната бѣлежка се прави съ цѣль да може да се ползова отъ властьта на Църквата само грѣцката народность. „Относително до третьето отъ българскитѣ искания, което се отнася до съставеньето единъ смѣсенъ българский съвѣтъ, продължаваше Кръстевичъ, понеже смѣсенний съвѣтъ при патриаршията е нѣщо съвършенно мирско и най-паче сега нововведено съ цѣль да се разглеждатъ въ него случващитѣ се общи и частни дѣла на православнитѣ народи и лица, нѣма никакво съмнѣние, че различнитѣ народности имать пълно право за представителство въ него, и ако това не се приема, има право всека да си състави собственъ народенъ съвѣтъ“.

Като разглеждаше слѣдъ това въпросътъ за избранието на архиереитѣ, Кръстевичъ бѣлежеше, че понеже собарнитѣ правила предписватъ да се избиратъ митрополититѣ въ областьта си, а да се ръкополагатъ отъ патриархътъ лично или чрезъ поръчванье, то най-добрѣ е да се върнеше Църквата на този древенъ канонически редъ, и „тогава щеше да е безразлично Българинъ ли, Грѣкъ ли ще се избере за българска или грѣцка епархия, стига да има потребнитѣ качества и да може да се разбира съ паствата си, като знае езикътъ ѝ, както и Апостолитѣ първо научили отъ Духа Святаго различнитѣ езици и послѣ отишли да проповѣдватъ Евангелието на народитѣ, но, ако, по причина че този обичай се е прекратилъ, не се приема да се избиратъ архиереитѣ въ епархиитѣ, тогава се ражда за Българетѣ, както и за всека друга народность, правото да искатъ, архиереитѣ имъ, понеже ще ги избиратъ други, да сѫ тѣхни еднородци, защото еднородецътъ имъ ги познава, и тѣ познаватъ него и чуватъ гласътъ му, споредъ както казва Иисусъ Христосъ за добрий пастирь“. Кръстевичъ свършваше, като изражаваше надежда, че събранието „въ безпристрастието си“ ще вземе предъ видъ неговитѣ бѣлежки и ще направи потребното за да удовлетвори Българетѣ, по подражание на Апостолътъ, който казва: *быхъ Іудеомъ, яко Іудей, да Іудеи пріобрящу, подзаконнымъ яко подзаконенъ, да подзаконныя пріобрящу* и пр.

Отъ всичкитѣ членове на събранието, родомъ Гърци, се намѣри само единъ, който съвѣтваше еднородцитѣ си да бѫдатъ по̀-справедливи къмъ Българетѣ и да разгледатъ по̀-нашироко тѣхнитѣ искания, а не да ги отхвърлятъ така урболешки. Той бѣше нѣкой си докторъ Каллия, профессоръ въ турската медицинска школа. Д-ръ Каллия казваше, че Българетѣ, каквото и да се говори, съставятъ особенъ народъ, който има свои собственни интересси, и че на Гърцитѣ не прилича да препятствоватъ на нравственното напредванье на едновѣрцитѣ си Българе. Той предложи на събранието, колкото за примѣръ, че би могло нѣщо да се направи за удовлетворението на Българетѣ, единъ проектъ на устѫпки въ тѣхна полза, който ако и да не можеше да ги задоволи, показваше неговото, сравнително съ другитѣ Гърци, безпристрастие. Но този гласъ, както и нѣколкото гласа отъ страна на присѫтствовавшитѣ въ събранието Българе, не подѣйствова нито най-малко върху общий духъ, който господствоваше между членоветѣ му.

Ако събранието и да свърши засѣданията си на 12 юний, но неговитѣ рѣшения се съобщихѫ на Високата Порта чакъ на 1 августъ. Види се, че слѣдъ като се свършихѫ засѣданията на събранието, въ патриаршията възникнѫ недоразумѣние и колебание, да ли ще е цѣлесъобразно да се даде окончателенъ отзивъ върху българскитѣ искания въ смисълтъ, въ който се исказа събранието, толкози по̀-вече че между членоветѣ на послѣднето се намѣрихѫ освѣнъ Българетѣ и нѣкои Гърци, които, по разни съображения, не бързахѫ да си турятъ подписитѣ подъ неговитѣ рѣшения, а патриархътъ настояваше да се подпишѫтъ тѣ безъ друго отъ всичкитѣ поне Гърци, та че тогава да ги съобщи на Високата Порта. Тѣ се подадохѫ на послѣднята въ видъ на отдѣленъ актъ на самото събрание, въ слѣдний текстъ, написанъ по французски:

„Главното събрание, което се свика въ патриаршията отъ негово светѣйшество, Вселенский патриархъ, по одобрение отъ Високата Порта, размисли зрѣло въ засѣданията си отъ 21 февруарий, отъ 12 априлий, отъ 17, 22 и 29 май, отъ 5 и 12 юний на сегашната 1864 година върху осемьтѣ предложения, представени въ името на Българетѣ.

„И отпърво то отбѣлежи, че единъ Хатти-Шерифъ, изданенъ презъ мѣсецъ рамазанъ на 1277 (1861) лѣто, под-

твърди, въ името на негово величество султанътъ, петнайсетьтѣ членове (точки), издадени отъ великий съборъ, който се държе подъ предсѣдателството на четиретѣ въсточни патриарси за рѣшение на различни въпроси, касаещи се до българското население, турено подъ властьта на Вселенский патриархъ. Послѣ това то обърнѫ вниманието си върху различнитѣ части на дѣйствующий уставъ, въ който се е имало предъ видъ да се приложатъ до всичкитѣ епархии распорежданията, които пó-напредъ бѣхѫ се издали само за Българетѣ съ горѣреченний фирманъ и отъ които нѣкои останѫхѫ неиспълнени само вслѣдствие на съпротивления, които не сѫ безизвѣстни на Високата Порта.

„Когато дойде до разглежданьето на осемьтѣ предложения, представени въ името на Българетѣ, събранието съ скърбь забѣлежи исключителний духъ, който господствова въ тѣхъ. То разгледа искренно и безпристрастно оплакванията, съ които се тѣ подкрѣпятъ, и то е на мнѣние, че нѣкои несъвършенства по управлението на Църквата, за които вината требва да се отдаде на обстоятелствата и на нѣкои лица, несъвършенства, на които исправеньето се дири неослабно, никакъ не оправдаватъ системата на племенно противодѣйствие, на която пагубнитѣ за населенията послѣдствия ще ползоватъ малцина души. Насрѣщѫ заевеннитѣ обвинения събранието съ довѣрие указва на уважението, което сѫ всекога питаели въ сърдцата си къмъ този светий Вселенский престолъ всичкитѣ православни населения, турени подъ славний скиптръ на негово величество, а такожде на адресситѣ, испратени отъ пò-многото български епархии, и особенно на заевеньето, което подадохѫ на патриаршията и на Главното събрание отъ 1859 представителитѣ на Босния и Българця и въ което е казано, че различието на племе при избиранието на владицитѣ е неумѣстно и безосновно.

„Като пристѫпи до подробното разискванье осемьтѣ предложения, събранието забѣлежи, че предложението да иматъ владицитѣ заплата е вече осѫществено, и се залови съ разгледваньето третьето, четвъртото и петото предложения, които се отнасятъ до учреждението на единъ българский смѣсенъ съвѣтъ, който да се занимава съ всичкитѣ нецърковни дѣла на Българский народъ, да представя на правителството прошения за каквито и да е дѣла и да дѣйствова подъ предсѣда-

телството на единъ българский митрополитъ, когото да има право да сваля само реченний съвѣтъ. По тия предложения събранието исказа мнѣние, че така изразени, тѣ се представятъ подъ една съвършенно неприложима форма. Сегашний смѣсенъ съвѣтъ се съставя отъ членове, които се избиратъ измежду православнитѣ жители на столицата. Избранието имъ става по енориитѣ, безъ разлика на племе и на езикъ, и въ кръгътъ на обезанноститѣ си съвѣтътъ дѣйствова далечь отъ всека мисъль за народность. А горѣпоменѫтитѣ предложения иматъ за предметъ учреждението на единъ съвѣтъ съ исключителни народни права и обезанности, които да се простиратъ върху всичкото племе по империята. Ако това исканье бѣше безъ отношение къкъ Църквата, т. е. ако съвѣтътъ, за който е рѣчь, нѣмаше да се съставя отъ духовни и мирски членове, ако той нѣмаше още да работи подъ надзорътъ на една българска църковна власть, турена до оная, която отъ вѣкове насамъ упражнява Цариградский патриархъ и която не зависи отъ никоя друга духовна власть, съ една дума, ако този съвѣтъ нѣмаше църковенъ характеръ нито по правата и обезанноститѣ си, нито по съставътъ си, тогава учреждението на единъ представителенъ за Българското племе съвѣтъ щеше да има чисто политическо значение, и събранието тогава щеше да подаде мнѣние, че приеманьето или отхвърленьето на подобно исканье зависи само отъ добрата воля на императорското правителство, което може въ мѫдростьта си да подари на различнитѣ населения въ империята право на политическо и общо представителство, ако намира това за благовременно. Но патриаршията не може да допусти да засѣдаватъ въ съвѣтътъ, за който е рѣчь, членове, принадлежащи на иерархията, подъ предсѣдателството на единъ митрополитъ. Такова исканье е, очевидно, противно на правилата на Църквата, които не допрощаватъ да дѣйствоватъ въ едно и сѫщото време и на едно и сѫщото мѣсто двѣ църковни власти, независими една отъ друга и тождественни по догма. Въ нашата Църква е припознато начало, че властьта на единъ епархиаленъ архиерей се простира върху всичкитѣ православни, които се намиратъ въ епархията му, към което племе и да се отнасятъ, и тогава даже когато би тѣ зависели отъ друга самостоятелна Църква, и това сѫ правила, които сѫ високо прогласени въ бератитѣ, дадени отъ императорското правителство още отъ стари времена.

„Като остави по тая причина на страна 3, 4 и 5 пунктове, събранието се зане съ предложенията, които се отнасятъ до избирането на патриархътъ и на епископитѣ и до съставлението на св. синодъ. Относително до този дирний пунктъ събранието, по причини, които патриархътъ имà вече случай да изложи много пѫти на Високата Порта, гледа раздѣлението на синодалнитѣ столове помежду шесть български архиереи и шесть гръцки, като несправедлива и неканоническа мѣрка. Отъ друга страна, мисъльта да засѣдаватъ архиереитѣ въ синодътъ толкова време, колкото се пада споредъ размѣритѣ на населението на епархиитѣ имъ, ще се покаже нововведение не само предъ очитѣ на Православьната Църква, която е вѣрна пазителница на древнитѣ постановления, но даже и предъ очитѣ на другитѣ християнски Църкви. Такъвъ единъ проектъ освѣнъ това мѫчно би могълъ да се тури въ дѣйствие, по причина на непрѣстанното измѣнение на числото на населението, и се вижда несъвмѣстимъ съ религиозний духъ на съставението на св. синодъ. И наистиннѫ, като вземемъ предъ видъ начинътъ на съставеньето на събранията, които сѫ чисто политически человѣчески учреждения, нигдѣ не се вижда да се съединява правото на пожизненно участие въ тѣхъ съ началото на едно съразмѣрно съ населението представителство. Несмѣнностьта на санътъ (излишно е да се забѣлежва, че рѫкоположението на архиереитѣ е пожизненно) влече подиря си въ този случай безусловно равенство по правдинитѣ. Събранието не може прочее другояче да постѫпи освѣнъ да настоява върху мисъльта да се викатъ всичкитѣ членове на иерархията да засѣдаватъ въ синодътъ единъ слѣдъ другий въ разстояние на едно време, което да е за всекиго еднакво и което да е предварително опредѣлено. Ако правилата за съставътъ на синодътъ, които сега сѫ въ сила, иматъ нѣкой недостатъкъ, той лесно може да се исправи съ раздѣлението всичкитѣ зависещи отъ патриаршията епархии на шесть части, отъ които всека да съдържи еднакво число епархии, и съ възвожданьето на нѣкои многонаселенни епископии въ степеньта на митрополии.

„Що се относи до шестото и седмото предложения, които се касаѭтъ до поставеньето на архиереитѣ, начинътъ на избранието на които е билъ единственъ предметъ за разискванье още отнайнапредъ, събранието допуща, като съобразно съ светитѣ правила и постановения на Църквата, рѣше-

нието на смѣсенната коммиссия за този предметъ, което е изразено така: „ще се държи каталогъ за вписванье кандидатитѣ за архиерейство, които ще требва да иматъ потребнитѣ по уставътъ качества и да сѫ издържели предписанний отъ него екзаменъ. Кандидатитѣ се вписватъ по предложение както на архиереи, така и на миряне. Кога се окаже нѣкоя епархия безъ архиерей, ще се предпочитатъ за неѭ кандидатитѣ, които сѫ предложени били отъ тая епархия. Ако такива се не намиратъ въ каталогътъ, ще се предпочитатъ по̀-способнитѣ и по̀-запознатитѣ съ нравитѣ, обичаитѣ и езикътъ на осиротѣлата епархия кандидати, предложени отъ съсѣднитѣ епархии. Каталогътъ ще се намира всекога при светий синодъ".

„Понеже седмото предложение гласи, че занапредъ требва свободно да се употреблява славенский езикъ по църквитѣ и българский по училищата, събранието се постара да събере свѣдения по този предметъ, и то може да изрази убѣждение, че никакво препятствие за употреблението на реченнитѣ езици не е ставало въ преминѫлото време и че и занапредъ патриаршията не ще да търпи обсебванье на чуждото въ това отношение.

„При обсѫждането предложението за избирането патриархътъ, събранието, като взе въ внимание, че има въ дѣйствующий сега уставъ на патриаршията правила за този предметъ, подтвърдени отъ императорското правителство, счете свой дългъ да не нарушава начинътъ на избирането, предписанъ отъ тия правила, като допусти само слѣднитѣ въ тѣхъ измѣнения, които могѫтъ да удовлетворятъ авторитѣ на предложението безъ ущърбъ на началото, споредъ което въ нѣдрата на Църквата не се допуща никаква племенна разлика: 1) въ числото на мирскитѣ лица, които споредъ сега дѣйствующий уставъ се викатъ отпомежду жителитѣ на столицата да зематъ участие въ събранието, което избира патриархътъ, да се включатъ още епитропитѣ на нѣкои отъ цариградскитѣ църкви, а именно епитропътъ на патриаршеската църква, епитропътъ на църквата Св. Стефанъ въ Балатъ[1]), епитропътъ на църквата Св. Богородица въ Бейоглу, епитропътъ на църквата Св. Димитрий въ Татавла, и епитропътъ на църквата

---

[1]) Българската.

Св. Архангелъ въ Арнауткьой. 2) Вмѣсто двадесетьтѣ и осемь представители, които споредъ сжщий уставъ, се проваждатъ отъ епархиитѣ да участвоватъ въ избранието на патриархътъ, да се викатъ занапредъ петдесеть и осемь, съгласно съ постановлението на смѣсенната българо-гръцка коммиссия[2]). По всичкитѣ други въпроси събранието оставя безъ измѣнение предписанията на находещий се сега въ сила уставъ на патриаршията.

„Такива сж рѣшенията, които събранието еднодушно прие слѣдъ зрѣло размишление и по глжбоко убѣждение, относително предложенията, представени въ името на Българетѣ, основайки се върху священнитѣ правила на Православната Цържва и върху правдинитѣ и привилегиитѣ на Вселенский престолъ, които императорското правителство е припознавало и пазило отъ старо време.

„Остава на попечението на негово светѣйшество, Вселенский патриархъ, да съобщи на императорското правителство горѣизложенното".

Споредъ както очаквахж Българетѣ, основайки се върху думитѣ на министрътъ на външнитѣ дѣла, Аали-паша, султановото правителство требваше слѣдъ този отговоръ върху българскитѣ предложения, направенъ отъ страна на „Църквата и народътъ", както обичаше да се изражава органътъ на патриаршията по онова време, „Византисъ" т. е. отъ страна на всичката православно-християнска община, вече и самò да каже думата си. Но таквози нѣщо Портата още нѣмаше на умътъ си. Аали-паша, който казваше до сега на българскитѣ представители, колчимъ му се представехж, че още не е получилъ отговоръ отъ патриаршията и че правителството, като приеме нейний отговоръ, ще се погрижи да направи нѣщо за удовлетворението имъ, се удоволствова, като му се съобщи рѣшението на събранието, да имъ даде отъ него единъ преписъ, за да могжтъ да направятъ бѣлежкитѣ си върху него, нѣщо, което нашитѣ пълномощници скоро извършихж. Тѣ счетохж за потребно да опровергнжтъ обстоятелно всичкитѣ възражения на патриаршеското събрание срѣщу българскитѣ искания и подадохж опровержението си такожде на французский езикъ.

[2]) Въ текстътъ се преброяватъ и епархиитѣ, отъ които ще се проваждатъ тия петдесеть и осемь представители.

Слѣдъ едно встѫпление, въ което се казваше, че събранието на патриаршията основало своитѣ рѣшения върху чисти софизми съ цѣль да введе въ заблуждение султановото правителство относително не само до осемьтѣ български предложения, но и до устѫпкитѣ, направени преди четире години въ полза на Българский народъ отъ патриаршията, българскитѣ представители раздѣлехѫ опроверженнето си на двѣ части, въ първата отъ които разгледвахѫ сѫжденията на събранието относително 15-тѣ устѫпки, а въ втората неговитѣ рѣшения относително осемьтѣ предложения.

Споредъ рѣшенията на събранието, казвахѫ тѣ, 15-тѣ устѫпки, които се дадохѫ пó преди на Българетѣ, ако и да се подтвърдихѫ съ единъ Хатти-Шерифъ на н. и. в. султанътъ, сега били останѫли безъ значение, по двѣ причини, 1) защото въ новий уставъ на патриаршията сѫ предвидѣни за всичкитѣ епархии разпорежданията, които пó-напредъ сѫ се имали предъ видъ само за Българетѣ, и 2) защото самитѣ Българе не ги приехѫ. Но въ тия причини нѣма нищо истинско. Сравнението на датитѣ на горѣпоменѫтий Хатти-Шерифъ и на уставътъ показва, че послѣдний се изработи преди да се дадатъ 15-тѣ устѫпки. Тия 15 устѫпки се направихѫ отпослѣ за Българетѣ, защото се не взе въ внимание гласътъ имъ при изработването на уставътъ. Българетѣ се отрекохѫ да приематъ 15-тѣ устѫпки по единственната причина, че тѣ бѣхѫ недостаточни да въспратъ злинитѣ, отъ които тѣ се оплаквахѫ. Но и ако да сѫ недостатъчни, тия устѫпки все съдържатъ нѣкои мѫдри начала, които служатъ за основание на осемьтѣ сегашни искания на Българетѣ и които могли би, като се развиятъ, да ги удовлетворятъ. И веднажъ като сѫ припознати тия начала отъ съборъ, въ който сѫ присѫтствовали четиретѣ въсточни патриарси, не се вижда, на какво основание и по каква логика единъ другъ съборъ, съставенъ отъ сѫщитѣ патриарси и митрополити, дързва да оспорва истинностьта и справедливостьта имъ и да препорѫчва други съвършенно противни, и така щото да се говори за еднитѣ тогава и за другитѣ сега, че сѫ начала на нашата Вѣра. „Припознатитѣ съ султанский фирманъ устѫпки, продължавахѫ българскитѣ представители, състоятъ въ слѣднето: първо, че патриархътъ ще употреби всичкитѣ си усилия да извършва справедливитѣ искания и дѣла на Българетѣ (14 и 15 точ-

ки); второ, че исканьето на Българетѣ да се назначаватъ тѣхнитѣ архиепастири измежду духовнитѣ лица, на които тѣ имать довѣрие и които познаватъ езикътъ и нравитѣ имъ, е справедливо и законно (предисловието); третье, че отсега ще се предпочитатъ за българскитѣ епархии митрополититѣ и епископитѣ, които иматъ българско происхождение, (т. 1); четвърто, че кога осиротѣе нѣкоя българска епархия, патриархътъ охотно ще приема да назначава за неѭ митрополитъ или епископъ онова лице отпомежду духовнитѣ, имущи потребнитѣ качества, което му предложатъ христиенетѣ на тая епархия (т. 2); пето, че митрополититѣ на България ще засѣдаватъ поочредно въ патриаршеский синодъ, като негови членове (т. 7); шесто, че за членове въ съвѣтитѣ и коммиссиитѣ на патриаршията и на зависещитѣ отъ неѭ заведения ще се избиратъ и Българе миряне (т. 11); седмо, че доходитѣ на митрополититѣ и епископитѣ на България ще се опредѣлятъ съ особенны уставъ (т. 9), и осмо, че църковнитѣ служби въ българскитѣ епархии ще се извършватъ на български езикъ. Съ тѣзи начала патриаршията припозна и императорското правителство подтвърди за Българетѣ голѣмото начало на народностьта, както въ духовно, така и въ мирско отношение. Обаче сега като Българетѣ, които приематъ тия начала, поискахѫ да се опредѣли по̀-точно значението и силата имъ, за да се не обърнѫтъ по̀-подиря на вѣтъръ, патриаршията се повръща и смѣло ги отрича всичкитѣ, като отказва на Българетѣ всеко право, относеще се отблизо или отдалечъ до началото на народностьта, даже въ мирскитѣ дѣла, но, като не може да забаши направо и открито, че е допустила и припознала по̀-преди реченнитѣ начала, тя утвърждава, че тѣ били уже изгубили силата си съ упорството на Българетѣ и съ издаваньето на новий уставъ. Нека видимъ сега, какво говори уставътъ относително въпроситѣ, съдържащи се въ осемьтѣ български предложения, и дава ли той нѣкоя здравина на Българетѣ. 1) Българетѣ искатъ да иматъ равно съ Гърцитѣ участие въ избиранието на патриархътъ. — Уставатъ казва, обаче, че него ще го избиратъ, освѣнъ синодътъ, още миряне изъ Цариградъ и изъ двадесеть и осемь епархии, отъ които само петь сѫ български. Българетѣ искатъ да участвоватъ българскитѣ епархии въ съставътъ на синодътъ толкова, колкото и грцкитѣ. — Уставътъ узаконява да бѫде

участието на гръцкитѣ епархии къмъ участието на българскитѣ, като 4 къмъ 1. 3) Българетѣ искатъ да се съставя смѣсенний съвѣтъ отъ равно число Българе и Гърци, или което е все едно, да се намира до гръцкий съвѣтъ и единъ български. — Уставътъ нарежда да се избира реченний съвѣтъ отъ Цариграждането и измежду Цариграждането, сирѣчь отъ Гърцитѣ и измежду Гърцитѣ. 4) Българетѣ искатъ да избиратъ сами владицитѣ си измежду кандидатитѣ отъ българско происхождение, къмъ които иматъ довѣрие. — Уставътъ казва, че архиереитѣ ще се избиратъ отъ св. синодъ, безъ да се пита населението на паствитѣ имъ, и ще се вгематъ измежду лицата, записани въ каталогътъ, който ще се съставя отъ синодътъ и ще състои отъ духовни лица, които сѫ излѣзли отъ Богословското училище на патриаршията и които почти всичкитѣ сѫ Гърци. Тѣзи четире примѣра относително до четиретѣ главни искания на Българетѣ стигатъ да покажѫтъ, съ какво гръцко пристрастие е съставенъ уставътъ на патриаршията, на който Гърцитѣ толкова се облягатъ за да отблъснѫтъ българскитѣ предложения".

Като пристѫпахѫ слѣдъ това да отговорятъ на отзивътъ на събранието, относително до осемьтѣ български предложения, според който 1) послѣднитѣ били проникнѫти съ исключителенъ духъ, 2) ввождали система на едно съперничество помежду племената и 3) се облягали на оплаквания, които били безосновни, българскитѣ представители бѣлежехѫ, че исключителний духъ не е у Българетѣ, които искатъ равенство, а у Гърцитѣ, които искатъ да самовластвоватъ въ църковното управление и се всекояче стремятъ да си обезпечатъ това самовластвованье; че племенното съперничество произлиза отъ този исключителенъ духъ на Гърцитѣ, противъ който Българетѣ се оплакватъ и противъ който единственний цѣръ е да се замѣни той съ духътъ на равенство и на справедливость, който отличава българскитѣ искания; че оплакванията на Българетѣ, далечъ отъ да сѫ безосновни, се доказватъ съ архивитѣ на Портата, на патриаршията и на самото събрание, който изработи новий патриаршески уставъ, и че заевеньето, подадено отъ представителитѣ на Босния и на България, или по-точно на градъ Търново въ 1859, на което се указва въ рѣшенията на събранието, не оправдава, а изобличава патриаршията, защото ония, които сѫ го подписали, се оплакватъ

срѣщу нейната система за назначението на архиерейтѣ и предлагатъ като цѣръ срѣщу тази система да се върне на епархиитѣ древнето право да избиратъ сами архипастиритѣ си.

Противъ бѣлежката на събранието, че смѣсенний съвѣтъ, така както го искатъ Българетѣ, има чисто политическо значение, нашитѣ представители възражавахѫ, че този съвѣтъ ще има да се занимава съ иститѣ дѣла, съ които се занимава смѣсенний съвѣтъ въ патриаршията, т. е. съ недуховнитѣ дѣла на църквитѣ, на мънастиритѣ, съ уреждането на благотворителнитѣ заведения и съ други подобни дѣла, които не заключаватъ въ себе си нищо духовно, но сѫ се гледали до сега по старъ обичай отъ духовнитѣ власти. Новий уставъ на патриаршията е наредилъ да се гледатъ занапредъ тия дѣла въ особенъ съвѣтъ при патриаршията, който, при всичко че Гърцитѣ го наричатъ народенъ, пакъ нѣма никакъвъ политически характеръ. Единствената разлика, която ще има помежду гръцкий смѣсенъ съвѣтъ въ патриаршията и съвѣтътъ, който просятъ Българетѣ, ще е че послѣдний не ще да има оная широка власть, която има гръцкий, който гледа недуховнитѣ дѣла на всичкитѣ християнски племена въ империята, зависещи отъ патриаршията, а ще се ограничава съ дѣлата само на българското християнско население. „Какво зло ще има, прочее, питахѫ българскитѣ представители, отъ учреденнето на такъвзи единъ съвѣтъ за християнетѣ Българе? — Голѣмо зло ще има наистиннѫ, защото църковно-мирскитѣ дѣла на българското християнско население ще излѣзятъ отъ вѣдомството на гръцкий народенъ съвѣтъ, и понеже тая загуба ще докара голѣма спънка на стремлението на Гърцитѣ за господство надъ другитѣ племена, ясно е, че не имъ понася да се съгласятъ на това исканье на Българетѣ. Но като нѣматъ законни основания да го отхвърлятъ, тѣ прибѣгватъ до мнимо законни“. Българскитѣ представители слѣдъ това подробно раскривахѫ безосновностьта на възражението на събранието, че въ българский смѣсенъ съвѣтъ ще се намиратъ владици, зависещи отъ патриаршията, и че неговътъ предсѣдатель не ще може да се сваля отъ патриархътъ, като показвахѫ, че така сѫщо е нареденъ и смѣсенний съвѣтъ при патриаршията. А че на предсѣдательтъ на българский смѣсенъ съвѣтъ и на неговътъ помощникъ има да се даде единъ народенъ печатъ, за да могѫтъ тѣ съ този печатъ да подаватъ

на Портата отъ името на съвѣтътъ или на епархиитѣ прошения по дѣла, които интересуватъ еднородцитѣ имъ, тогава като грърцкий съвѣтъ нѣма тая възможность, това е така намислено, защото, щомъ се отдѣля мирската часть отъ духовната и се нарежда за първата единъ особенъ съвѣтъ, логиката изисква да има предсѣдательтъ му право да съобщава направо на правителството както неговитѣ рѣшения и желания, така и желанията и молбитѣ на епархиитѣ, безъ да е задълженъ да ги представлява на духовний началникъ, т. е. на патриархътъ, който може да ги задържа и да не имъ дава потребний ходъ [1]). За Българетѣ е важно да се допусти това логично начало, защото тѣ винаги сѫ посрѣщали неодолима преграда, кога имъ е било потребно да изразятъ непосредственно на правителството желанията и молбитѣ си.

Възраженията на събранието, че било несправедливо и несъгласно съ канонитѣ да се съставя синодътъ на половинъ отъ български и грърцки владици, че било нововъведение да засѣдаватъ въ него архиереитѣ съобразно съ цифрата на населението на епархиитѣ имъ, че този начинъ на съставеньето синодътъ е неудобенъ поради непрестанното измѣнение на числото на населението и се вижда за несъвмѣстимъ съ религиозний духъ на неговий съставъ, българскитѣ представители опровергавахѫ така. Тѣ казвахѫ, че, напротивъ, твърдѣ справедливо е да бѫде съставенъ синодътъ на половинъ отъ грърцки и български владици, защото така ще се обезпечатъ религиознитѣ интереси на двата народа, и този способъ на съставенье съвѣти и коммиссии се практикува въ настоящий вѣкъ на напредъкътъ и цивилизацията на всекждѣ въ Европа, кога се касае да се примирятъ противоположни интереси. „Той не е противенъ, думахѫ тѣ, и на канонитѣ, защото нѣма правило, което да го запретява и защото канонитѣ нищо не говорятъ за начинътъ на съставеньето на патриаршеский синодъ. Послѣдний се е съставелъ въ разни времена различно, и новий уставъ на патриаршията нареди новъ начинъ на съставеньето му, противъ който тогавашнитѣ членове на синодътъ такожде про-

---

[1]) Патриархътъ отистиннѫ могълъ би да не даде ходъ на дѣла, представени нему отъ бълг. съвѣтъ, за да ги съобщи на Портата, но това истото той не би направилъ и не могълъ би да направи за дѣла, разгледани въ смѣс. съвѣтъ на патриаршията. Въ уставътъ на послѣднята е наредено той да дава такрирь на Портата, защото на негово име сѫ дадени правдинитѣ и привилегиитѣ на Църквата.

тестувахѫ като противъ нововведение. Понеже послѣдний начинъ, който състои въ това, че всичкитѣ зависещи отъ патриаршията митрополии се раздѣлятъ на три класса и отъ всекий классъ се викатъ по четире митрополита за двѣ годинъ време, не е справедливъ, защото българскитѣ митрополии съставятъ само четвъртата часть отъ грѫцкитѣ, и той се прие противъ даденното отъ правителството предписание да се изработятъ новитѣ наредби съобразно съ духътъ и исканията на вѣкътъ, Българетѣ поискахѫ да се измѣни и да се постанови, че ще има въ синодътъ толкова български владици, колкото и грѫцки. Макаръ и да нѣма нищо несправедливо и неканоническо въ това исканье, но като се отрекохѫ Гърцитѣ да го приематъ, предложи се отъ по́-горне мѣсто въ коммиссията справедлива и примирителна система, основана върху числото на населението, която българскитѣ членове на коммиссията побързахѫ да приематъ, а грѫцкитѣ отхвърлихѫ, ако и да признахѫ, че не е никакъ противна на началата на нашата Вѣра. Ето тази система дързнува да не одобри и патриаршеското събрание, като ѭ нарича нововведение и като утвърждава, че е мѫчно тя да се тури въ дѣйствие. Новизната, както разумѣвате ваше височество, не е достаточна причина да се въспре приложението на една система, която може да примири толкова голѣми интереси, сега раздѣлени. И новий уставъ на патриаршията съдържи новизни, за което и протестувахѫ тогава противъ него синодалнитѣ владици. Църквата, сир. патриаршията най-послѣ прие тия новизни, защото ги намѣри полезни и защото всичко, което не докача Вѣрата, е позволено. Мѫчнотията за приложението на реченната система е мнима причина, защото измѣненията въ числото на населението не ще да ставатъ толкозъ често. Празни думи така сѫщо сѫ и тия, че ужъ казанната система била несъвмѣстима съ религиозний духъ на съставенето на св. синодъ, защото не се касае тука за самото учреждение и сѫществование на синодътъ, а за начинътъ на неговото съставение, който често се е промѣнелъ. Най-послѣ патриаршеското събрание не се стѫписало нито предъ смѣшното, като предлага да се раздѣлятъ епархиитѣ на шесть класса и да се възведѫтъ българскитѣ епископии на степенъ на митрополии. Какво различие, питаме, ще има, вмѣсто да се раздѣлятъ митрополитѣ на три дѣла и да се викатъ отъ всеки дѣлъ по четирма митрополита, както е наре-

дено въ уставътъ, да се раздѣлятъ на шесть части и отъ всека да дохаждатъ въ синодътъ по двама И каква полза ще произлѣзе за Българетѣ, ако тѣхнитѣ три епископии се въздедатъ въ митрополии, когато Гърцитѣ ще иматъ пакъ 40 митрополии по-вече отъ тѣхъ?“ Българскитѣ представители свършвахѫ възраженията си противъ рѣшението на събранието относително синодътъ съ молба да даде министрътъ край на този въпросъ, като приеме численностьта на населението на епархиитѣ за основа на съставението на синодътъ.

Като разгледвахѫ въпросътъ за избранието на архиереитѣ, българскитѣ представители отричахѫ, че е било станѫло окончателно съглашение помежду двѣтѣ страни въ смѣсенната коммиссия, така че, кога се иска да се назначи архиерей за една осиротѣла епархия, да се избира за неѭ едно отъ лицата, които сѫ били предложени отъ тая епархия или пò-достойний и пò-способний отъ кандидатитѣ на една отъ съсѣднитѣ. Тѣ казвахѫ, че таквозъ предложение били направили грьцкитѣ членове на коммиссията, но българскитѣ го не приели. Тѣ не допущахѫ, че ако се приеме да се назначаватъ архиереитѣ по този начинъ, Българетѣ ще иматъ гаранция, че въ епархиитѣ имъ ще се провождатъ владици съ българско происхождение, и настоявахѫ да се постанови, или че владицитѣ ще се избиратъ отъ самитѣ епархии, или пакъ че за българскитѣ епархии ще се назначаватъ владици Българе, нѣща, които, казвахѫ тѣ, патриаршията вече е допустила въ 15-тѣ си устѫпки, утвърдени съ султанский фирманъ отъ 1861 година.

Българскитѣ представители се учудвахѫ, че събранието дързнѫло да отрича препятствията, които сѫ се правили на Българетѣ за употребението на езикътъ имъ въ църквитѣ и училищата, когато архивата на патриаршията е пълна съ документи, които указватъ на такива препятствия. „Ако събранието, думахѫ тѣ, отрича съ такава безочливость толкова общеизвѣстни фактове, то какво значение може да има неговото порѫчителство, че и занапредъ тѣ нѣма да ставатъ, както уšъ не били ставали до сега“.

Нáй-послѣ българскитѣ представители критикувахѫ измѣненията, които събранието бѣ допуснѫло въ рѣшенията на смѣсенната българска коммиссия относително избранието на патриархътъ, като указвахѫ, че тѣзи измѣнения смаляватъ участието на българский елементъ въ това избрание, което се е

старала да обезпечи по възможность смѣсенната коммиссия, и че началото, какво въ Цѫрквата не се допуща разлика по народность, отъ което се е рѫководило ушъ събранието, е намислено съ цѣль да се не допусти другъ елементъ освѣнъ грѫцкий да земе участие въ управлението на патриаршията.

Българскитѣ представители свършвахѫ опровержението си, като исказвахѫ надежда, че султановото правителство не ще се остави да го излъжи патриаршията съ думи безъ значение и че то, като разумѣе, че Българетѣ иматъ предъ видъ съ исканията си да придобиѭтъ равни правдини съ Гърцитѣ по цѫрковното управление, а не привилегия за исключително господство, ще прибърза да ги удовлетвори [1]).

Ако турското правителство бѣ намирало потребно по своитѣ видове да се намѣси сега пò-рѣшително въ распрята на Българетѣ съ патриаршията, съ цѣль да имъ даде обѣщанното удовлетворение, то би могло да си послужи много съ този отговоръ на българскитѣ представители, въ който така ясно се раскривахѫ софизмитѣ и лукавствата на Гърцитѣ. Но то не бѣше на този умъ. То не искаше да пресили патриаршията и да ѝ подаде поводъ за оплакване, че нарушава нейната свобода въ крѫгътъ на поддвѣдомитѣ ѝ дѣла и настѫпа правдинитѣ ѝ, подтвърдявани отъ старо до нáй-ново време съ султански берати и фирмани. То нѣмаше твърдѣ и причина, защо да бърза да удовлетвори Българетѣ. Честитѣ подмѣтания и увѣрения на Гърцитѣ и на агентитѣ на католичската пропаганда, че движението на Българетѣ е дѣйствие на панславизмътъ и че то ввожда опасно за империята начало на народноститѣ, требваше въ всекий случай да му внушаватъ поне една проста предпазливость. То не можеше и съвсѣмъ да се отрѣши отъ мисъльта, че враждата между двата пó-видни народи въ империята може да бѫде полезна за него до извѣстна степень и че, при извѣстни обстоятелства, то може да извлече отъ неѭ значителна сгода за себе си. То ласкаеше прочее Българетѣ и ги обнадеждваше съ изпълнение тѣхнитѣ желания, но не отчайваше и патриаршията. То ѝ даваше съдѣйствието си за поддържание нейната власть и за прибиранието нейнитѣ доходи, но безъ да излѣзва твърдѣ много отъ чистата и проста формалность. Отъ това и ставаше, че въ

---

[1]) „Съвѣтникъ“ I год., брой 49, II год. броеве 5—16, 28 и 29.

ония мѣста, гдѣто Българетѣ бѣхѫ по̀-събудени и гдѣто по̀-енергически противостоехѫ на гръцкитѣ владици, тамъ тѣ имахѫ по̀-голѣмъ успѣхъ въ борбата си съ послѣднитѣ. Въ македонскитѣ епархии, напримѣръ, гдѣто народното чувство бѣше малко развито, владицитѣ почти на всекждѣ лесно наддѣлявахѫ надъ Българетѣ, които се подигахѫ тукъ тамъ срѣщу тѣхъ и искахѫ да ввъвождатъ българский езикъ въ църквитѣ и училищата си. Впрочемъ, колкото до Македония, требва да се каже, че и само̀ Турското правителство не желаеше да се пробужда тамъ българското чувство и да се расширяватъ така надалечь предѣлитѣ на българската народность. По тия двѣ причини въ Македония, при едно малко движение въ полза на българщината, лицата, на които укажеше владиката, като на подбудници, се затварехѫ въ тъмницитѣ и стоехѫ въ тѣхъ по мѣсеци или се испровраждахѫ на заточение безъ много церемонии. Така презъ ноемврий 1863 год. се бѣхѫ затворили 25 души отъ жителитѣ Българе въ Охридъ по единственната причина, че турили да се чете въ църквитѣ си по славенски. Нѣколко седмици преди това сѫщата участь бѣ постигнѫла нѣкои отъ по̀-дѣятелнитѣ лица измежду Българетѣ въ Неврокопъ, защото помежду тѣхъ бѣше се обнаружило движение противъ Драмский владика. За да се не разваля твърдѣ много равновѣсието въ полза на Гърцитѣ и да се не обезсърдчатъ съвсѣмъ Българетѣ, Портата, по ходатайството на българскитѣ представители, освобождаваше сегисъ тогисъ запрѣнитѣ по доносъ отъ владицитѣ български дѣйци. Така, тя се съгласи, по тѣхна молба, да освободи дѣятелний македонский учитель, Иордана Хаджи Константиновъ отъ заточението му въ Аидинъ, гдѣто той вече бѣше сѣдѣлъ три години. Така още тя отпустнѫ отъ затворътъ, по тѣхно ходатайство, распаленний патриотъ, Георгия Динковъ, който бѣше представенъ отъ агентитѣ на панеллинизмътъ, като размирникъ. Тя уважи тѣхното ходатайство и за освобожденьето на Неврокопчанетѣ, затворени за движение противъ мѣстний владика [1]).

За да поддържи надеждата на Българетѣ, че ще ги удовлетвори единъ день, при всичко че ту по една, ту по друга причина тя отлагаше испълнението на обѣщанието си, Портата се распореди também въ началото на 1864 година,

[1]) „Съвѣтникъ", год. I, броеве 29, 31, 33, 36, 37.

щото помежду християнскитѣ юноши, които бѣ наумила да въспитава въ своитѣ военни училища съ цѣль да покаже, че се грижи за пълното сравнение на християнетѣ съ мусулманетѣ, да се привикатъ и български въспитанници въ равно число съ въспитанницитѣ отъ другитѣ християнски народности, т. е. отъ гръцката, арменската и армено-католическата. Тия въспитанници имаше, слѣдъ свършвание курсътъ въ реченнитѣ училища, да се произведжтъ наедно съ мусулманскитѣ въ офицери. При всичко че това распорежданье се не испълни отпослѣ така, както се обеви, и юношитѣ, които всека отъ четиретѣ християнски народности представи, се въспитахж съ разноски на хазната въ граждански, а не военни училища, но то произведе добро впечатлѣние помежду нашитѣ единородци и съживи надеждата имъ за добиванье правата, които искахж. „За първъ пжть, се провиквахж тѣ по този случай, сега Българетѣ се зематъ като особенъ народъ предъ очитѣ на царското правителство, за първъ пжть се викатъ тѣ съ собственното си име да приематъ участие въ милоститѣ на монархътъ; за първъ пжть тѣмъ се дава непосредственно благодѣяние отъ престолътъ съ отличие отъ общото име „румъ-миллети“ и безъ всеко отношение къмъ гръцката патриаршия“.[1]) За да се покаже, че Българский народъ е много признателенъ на султановото правителство за тая милость, въ нѣкои мѣста, като въ Пловдивъ, се извърши по този случай молебствие за долголѣтието на султанътъ. Християнскитѣ юноши, които се викахж за образование въ военнитѣ училища на Портата, имаше да бждтъ на брой 32, по осемь отъ всека изъ четиретѣ народности. За да не може да се каже, че избиранието на българскитѣ юноши станжло пристрастно, нашитѣ представители и пò-първитѣ людье отъ членоветѣ на Цариградската община рѣшихж въ едно събрание да се означжтъ съ жребие епархиитѣ, отъ които ще се зематъ осемьтѣ български юноши, съ исключение обаче на градъ Търново, дѣйствията на който по онова време се не съгласявахж съ общитѣ стремления на народътъ и се осждахж, като непатриотически. Жребието указа на Софийската, Самоковската, Кюстендилската, Охридската, Пловдивската и Сливненската епархии, окъ които всека имаше да представи по единъ въспитанникъ. На Цариград-

---

[1]) „Съвѣтникъ“, год. I, бр. 45.

ската община се даде также право да представи два въспитанника.[1])

Но онова, което най-много ободри Българетѣ въ 1864 година и ослаби тежкото впечатлѣние, което произвождахѫ помежду тѣхъ бавностьта и нерѣшителностьта на Портата въ связь съ високомѣрний отзивъ на патриаршията върху тѣхнитѣ искания, бѣше освобождението на народнитѣ български владици отъ заточение и възвръщаньето имъ въ столицата, по непосредственно ираде на султанътъ и мимо съгласието на патриархътъ. Тая мѣрка бѣше видимо натъкмена отъ една страна да̀ видятъ Българетѣ, че султановото правителство не е пренебрегнѫло тѣхнитѣ желания, а отъ друга да разумѣе и патриаршията, че нейнитѣ правдини и привилегии не сѫ до тамъ необорима твърдиня, на която облегащецъ се, тя може да отхвърля до край неговитѣ предложения за подобрение нейното управление и удовлетворение жалбитѣ на подвѣдомитѣ ней христиене.

Народнитѣ български владици, Иларионъ и Авксентий, които отъ най-напредъ бѣхѫ заточени, първий въ Кютая, а вторий въ Воло, се намирахѫ, когато излѣзе султанското ираде за освобождението имъ отъ заточение, въ по̀-близки до столицата градове, а именно преосвещенний Иларионъ имаше пребивание въ Бруса, а преосвещенний Авксентий въ Измитъ. Тѣ бѣхѫ премѣстени отъ срѣдата на Азиятска Турция въ тия два близки до Цариградъ градове още въ 1862 година, вслѣдствие на молбитѣ, съ които се бѣхѫ нееднократно обръщали до Портата българскитѣ представители за освобождението имъ отъ заточение. Послѣдната, като не намираше цѣлесъобразно да испълни тия молби, се съгласи да смегчи наказанието на българскитѣ владици съ премѣстваньето имъ въ по̀-близки до столицата и по̀-питомни мѣста. Третий иерархъ, подвижникъ за българското дѣло, преосвещенний Паисий Пловдивский, който бѣше заточенъ отпърво въ Св. Гора, а послѣ премѣстенъ наскоро въ Чанакъ-Кале, бѣше взелъ презъ септ. 1863 дозволенье да се пресели на островъ Халки, единъ отъ Принцевитѣ острови, находещи се близо до Цариградъ. Такова дозволенье можеше да се земе тогава и за преосвещеннитѣ Илариона и Авксентия, но тѣ се отказахѫ да се мѣстятъ на ново,

---

[1]) „Съвѣтникъ“, год. I, броеве 45 и 46.

ако не е да се освободятъ съвсѣмъ отъ заточение. Премѣстването на преосвещенний Паисия на островъ Халки, който се счита въ районътъ на столицата, бѣше станжло впрочемъ съ съгласието на патриаршията, която не се въспротиви на неговото за това ходатайство не толкова по внимание къмъ болнавостьта му, на която той се позоваваше, колкото по съображение, че негли ще може той, като Гръкъ, да се убѣди попослѣ да остави българското дѣло. Възвръщаньето на преосвещеннитѣ старци, Илариона и Авксентия, презъ 1864 въ Цариградъ имаше другъ характеръ. То бѣше съвършенно освобождение отъ заточението и бѣше направено не само безъ волята на патриаршията, но и въпреки нейното съпротивение. Султанскитѣ фирмани, които се издадохж за тая цѣль до валиитѣ на Бруса и Измитъ, гласехж, че българскитѣ владици се освобождаватъ отъ заточение по тѣхна молба, която се зела въ внимание, защото се намѣрило, че е достатъчно наказанието, което сж до тогава носили.

За да изразятъ признателностьта и уважението си къмъ Илариона и Авксентия, а въ сжщото време да направятъ една демонстрация противъ патриаршията, по исканьето на която тѣ бѣхж испроводени на заточение, живущитѣ въ Цариградъ Българе бѣхж се нагласили да ги посрѣщнжтъ съ най-голѣмитѣ почести. Тѣ испроводихж една депутация съ особенъ параходъ, за да имъ занесе фирманитѣ за освобождението имъ и ги доведе въ Цариградъ. Многоброенъ народъ очакваше на мостътъ въ Галата пристиганьето на вапорътъ съ уважаемитѣ архипастири, за да ги привѣтствува и съдружи до българската църква. Такова тържественно посрѣщанье бѣше, очевидно, трънъ въ очитѣ на патриаршията, и тя прибърза да се опита да го въспре. Подъ предлогъ, че може да стане кърваво сблъскванье между Гърци и Българе по поводъ на демонстративното посрѣщанье на българскитѣ, извържени отъ нея, владици, тя успѣ да издѣйствова отъ Портата распорежданье, щото вапорътъ съ българскитѣ архипастири да не дохожда прямо въ Цариградъ, но да се спре предъ единъ отъ Принцевитѣ острови. Щомъ се научихж за това распорежданье, българскитѣ представители отидохж да молятъ да се отмѣни, но не сполучихж напълно. Надлежний министръ дозволи да дойде вапорътъ съ старцитѣ въ Цариградъ, но съ условие да не се приближава до мостътъ, и тѣ да излѣзятъ изъ него

слѣдъ като се стъмни, за да не стане нѣкое смущение. Вапорътъ съ владицитѣ пристигнѫ въ опредѣленний часъ презъ деньтъ и се спре предъ Сарай-Бурну. Българетѣ, които ги чакахѫ на мостътъ, отидохѫ на вапорътъ съ каици да ги здрависатъ и имъ зематъ благословията. Така направихѫ и всички други, които се научихѫ за пристиганьето имъ. Народнитѣ священноначалници приемахѫ радостно на вапорътъ своитѣ съотечественници до стъмняванье. Вечерьта, около 2 часътъ по турски, тѣ се качихѫ на каици и благополучно пристигнѫхѫ на българската църква въ Фенеръ, гдѣто до глѫбока нощь приемахѫ посѣтители отъ преданний имъ и възрадванъ за завръщанието имъ народъ. Българската църква, прие сега радостенъ видъ. Траурний знакъ, туренъ на вратата ѝ преди три годинъ и половина, кога тя се лиши отъ своитѣ священноначалници, се замѣни съ зелени дафневи вѣтви. Многобройнитѣ посѣтители, които идехѫ отъ сутреньта до вечерьта да засвидѣтелствоватъ любовьта и почитанието си къмъ народнитѣ архипастири, придавахѫ оживление на всичката махала. Радостьта, която блестеше на лицата имъ, показваше като че тѣхнитѣ желания вече сѫ съвсѣмъ испълнени. Сама патриаршията не иначе разбираше новата обстановка на българската църква. Българскитѣ архиереи, въдворени отново въ прежнето си жилище до народната църква и обиколени отъ благоговѣйно почитающий ги народъ, не представехѫ друго за неѭ освѣнъ едно прикрито осѫществение на идеята за независимостьта на българската иерархия, за която тѣ бѣхѫ извержени и заточени. Светѣйший Софроний прибърза прочее, съдруженъ отъ двама синодални владици, да представи нѐскоро предъ надлежний министръ своитѣ оплаквания, че правдинитѣ на Великата Църква се потъпковали, че църковний редъ и благочиние се нарушавали, откато архиеретѣ, които сѫ лишени отъ санътъ си за незачитанье висшата църковна власть и за самоволно отъ неѭ оттегленье, се оставятъ да вършатъ, което сѫ си наумили, да се турятъ на челото на една отдѣлна църковна община, всредъ неговата непосредственна паства и до самата негова катедра. Аали-паша се принуди, вслѣдствие на тия оплаквания на негово светѣйшество, да даде заповѣдь, да се оттеглятъ отъ българската църква Иларионъ и Авксентий. Представителитѣ, които отидохѫ при него съ цѣль да го убѣдятъ да отмѣни тая заповѣдь, не

сполучихѫ което искахѫ. Народнитѣ архипастири требваше да се отдалечатъ отъ цѫрквата. Три четире дни слѣдъ въдворението си при българската цѫрква, тѣ преминѫххѫ въ една отъ съсѣднитѣ съ Фенеръ махали, отгдѣто наскоро се премѣстихѫ въ Ортакьою. По настояванье отъ патриаршията, тѣмъ бѣше заповѣдано да си изберать мѣсто за живѣнье въ едно отъ селата на Босфорътъ, находещи се на горѣ отъ предмѣстието Бешикъ-Ташъ. Тѣ избрахѫ селото Ортакьою, като най-ближне до градътъ слѣдъ Бешикъ-Ташъ, което, слѣдъ като се издаде фирманъ за учреждението на Българската екзархия, станѫ по тая причина центръ на българското цѫрковно самоуправление и мѣстопребивание на всичкитѣ български владици.

Народнитѣ архипастири, ако и да се поселихѫ така далечъ отъ българската цѫрква, имахѫ обаче дозволение да дохождатъ да се черкуватъ въ неѭ, когато поискатъ, което и често правехѫ, като вардехѫ въ сѫщото време препорѫката на правителството да се въздържатъ отъ всеко священнодѣйствие. Патриаршията се помѫчи още отъ самото начало да имъ се забрани да посѣщаватъ българската цѫрква, но не сполучи. Светѣйший Софроний, щомъ се научи, че тѣ дохождатъ въ българската цѫрква, подаде на Портата писменно представление за неудобствата, които истичали отъ това, и искаше да имъ се запрети да ѭ посѣщаватъ, но султановото правителство остави безъ послѣдствие неговото исканье.

Като се освободихѫ така Иларионъ и Авксентий отъ заточението и поселихѫ въ Ортакьою, можеше да се опрости и премѣсти въ сѫщото мѣсто и преосвещенний Паисий Пловдивский, тѣхний съучастникъ въ движението противъ патриаршията и въ страданията имъ, но по причина, че той бѣше отъ грѫцко происхождение и че неговото намѣсванье въ българското дѣло даваше на послѣднето характеръ чисто цѫрковенъ и религиозенъ, а не народно-цѫрковенъ, какъвто то имаше наистиннѫ и въ който то се евяваше като естественно и оправдавано, Високата Порта не намѣри за умѣстно да направи и за него сѫщото, което стори за двамата природни български священноначалници. Преосвещенний Паисий се остави да сѣди на о. Халки чакъ до 1872, когато султановото правителство въ лицето на върховний везирь, Махмудъ-Недимъ паша, се рѣши да испълни фирманътъ за учреждението на Българската екзархия, изданенъ въ 1870 год.[1]).

---

[1]) „Съвѣтникъ", I год. бр. 27, II година бр. 27, 28, 30, 31, 32 и 35.

Извѣстието за освобождението отъ заточение народнитѣ владици и за възвръщаньто имъ въ столицата произведе радостно впечатлѣние помежду всичкитѣ Българе въ провинцията и оживи надеждитѣ имъ за признанието на българската самостоятелна иерархия. Благодарни за този знакъ на благосклонность отъ страна на султановото правителство къмъ Българский народъ, нашитѣ еднородци на много мѣста, като въ Пловдивъ, Стара-Загора, Т.-Пазарджикъ, София, при първото извѣстие за възвръщанието на народнитѣ архипастири, устроихѫ празднества и отслужихѫ молебенъ за здравието и дългоденствието на Султанътъ. Събранний въ църквитѣ народъ, като слушалъ пѣснитѣ, които се пѣли за Султанътъ, и словата, въ които учителитѣ въсхваляватъ неговото правителство, гръмогласно възглашавалъ: „да живѣе Султанъ Абдулъ-Азизъ“. Представителитѣ въ Цариградъ заевихѫ на Високата Порта тая благодарность на народътъ съ особенъ адрессъ. За да изразятъ и сами признателностьта си на правителството за неговата благосклонность къмъ тѣхъ, Иларионъ и Авксентий се представихѫ лично на министрътъ на външнитѣ дѣла и исповѣданията, Аали-паша. Като му исказахѫ устно чувствата си на благодарность, тѣ сѫщевременно направихѫ това и писменно съ адрессъ, испъстренъ, по турский обичай, съ молитви за здравието и дълголѣтието на Султанътъ. Въ отговоръ, Аали-паша имъ каза нѣколко благи думи, въ които ги съжали за дотогавашнитѣ имъ страдания и имъ подаде добри надежди за въ бѫдѫщето[1]).

Но като ободряваше така Българетѣ съ нѣкои и други свои распореждания, каквото бѣше распорежданието да се зематъ между 32 въспитанници отъ християнскитѣ народности осемь отъ българската и да се освободятъ българскитѣ владици отъ заточение помимо патриаршията, султановото правителство правеше въ сѫщото това време и нѣща, които бѣхѫ угодни на послѣднята, но неугодни и обезсърдчителни за Българетѣ. Нѣколко дни преди да излѣзятъ султанскитѣ фирмани за възвръщанието на българскитѣ владици въ столицата, везирьтъ бѣше подписалъ, по представение отъ патриархътъ, безъ да осѣтятъ това нашитѣ представители, окрѫжно до всичкитѣ валии, съ което имъ се заповѣдваше да се расхвър-

---

[1]) „Съвѣтникъ“, II год., 29, 30, 31 и 33.

ли помежду православнитѣ християне, безъ различие на народность, единъ особенъ данъкъ за исплащанье дълговетѣ на патриаршията, които бѣхѫ достигнѫли по онова време до 13 и половина миллиона грошове. Този данъкъ, споредъ както бѣше се опредѣлило въ патриаршията, требваше да е въ размѣръ на 6 гроша отъ всеко лице нагорѣ отъ 15 годинъ.

Въпросътъ за исплащанието дългътъ на патриаршията се разгледа, както видѣхме, възъ основание отъ инструкциитѣ на правителството, още когато се обсѫждаше нейний новъ уставъ въ 1859 въ особенното за това събрание, съставено отъ духовни и мирски лица. Още тогава се постанови да се расхвърли единъ особенъ данъкъ за исплащането му. Българетѣ, на които исканията се не взехѫ въ внимание при изработването на уставътъ, като протестувахѫ противъ пристрастието и исключителний духъ на събранието, съставено почти цѣло отъ гърци, указахѫ и на това постановенье като на съвършенно произволно. Тѣ заевихѫ, че не могѫтъ да исплащатъ дългове, правени за тѣхна смѣтка отъ други, преди да имъ се покаже, за какво именно тѣхно добро сѫ били правени. Да не припознаватъ така дългътъ на патриаршията и да заеяватъ, че не могѫтъ да го плащатъ, преди да се докаже, че е билъ направенъ за общо добро на всичкитѣ зависещи отъ патриаршията християне, а слѣдователно и за тѣхно, бѣше станѫло като единъ пунктъ отъ программата за дѣйствие, която бѣхѫ си начъртали Българетѣ. Това бѣше едно отъ средствата, съ които Българетѣ мислехѫ да принудятъ патриаршията да приеме тѣхнитѣ искания. Ако послѣдната се покажеше готова да се примири съ тѣхъ върху основата на тѣхнитѣ предложения, тѣ щехѫ безъ съмнѣние, такожде да приематъ участие въ исплащанието на нейний дългъ, наравно съ другитѣ християне. Съгласието на Портата да се расхвърли данъкътъ за исплащането дългътъ на патриаршията и върху Българетѣ, преди да се испълнятъ тѣхнитѣ искания, можеше да се тълкува като че султановото правителство нѣма намѣрение да удовлетвори Българский народъ, защото пò-естесвенно бѣше, или отпърво да се даде удовлетворение на послѣдний и тогава да се привлекѫтъ къмъ участие въ исплащание на дългътъ и Българетѣ, или пакъ, като патриаршията се отказва да ги задоволи, повидимому, въпреки желанието и съвѣтътъ на султановото правителство, да имъ се не налага за-

дължение да плащатъ нейний дългъ, догдѣто се тя не склони на желанията имъ. Поради това нашитѣ еднородци, ако и зарадвани съ възвръщаньето на народнитѣ архипастири отъ заточение, се смутихѫ до една извѣстна степень, като се научихѫ, че правителството на султанътъ одобрило да се расхвърля върху всичкитѣ зависещи отъ Вселенската патриаршия християне безъ исключение данъкътъ за исплащанье нейний дългъ и препорѫчило на валиитѣ съ особенно окрѫжно да ѝ съдѣйствоватъ за събирането му. За да не ослабне почвата, на която стоехѫ, тѣ требваше на всекѫдѣ да се въспротивятъ задружно на данъкътъ, който имъ се налагаше въ полза на Великата Църква. Такъвъ съвѣтъ имъ подадохѫ тѣхнитѣ водачи отъ Цариградъ, така и тѣ сами хванѫхѫ да се владатъ насрѣщѫ властитѣ, когато имъ се съобщи предписанието на Портата относително този данъкъ. На всекѫдѣ тѣ, подъ единъ или подъ другъ предлогъ, отхвърлехѫ отъ себе си задължението да исплащатъ какви и да сѫ дългове на патриаршията. Истина че и властитѣ не направихѫ нѣкой голѣмъ натискъ за расхвърленьето и събиранието на данъкътъ, така щото слѣдъ малко този въпросъ се съвсѣмъ спотаи. Излѣзе, че съгласието на Портата да се исплати дългътъ на патриаршията съ расхвърленьето особенъ данъкъ върху подвѣдомитѣ ней християне, било по̀-вечето за испълнение на формалностьта отколкото наистинѫ да се удовлетвори Великата Църква[1]). Султановото правителство искаше главно да се покаже корректно въ своитѣ отношения къмъ патриаршията, а за по̀-нататъкъ се малко грижеше. Негли то не напираше много да со събере данъкътъ за исплащаньето дългътъ на Великата Църква и по тая още причина, че то искаше по това време да се въсползова отъ нейното стѣснено положение, за да ѝ отнеме правдината да събира непосредственно отъ народътъ пари за посрѣщанье разноскитѣ си, вмѣсто да ги получава отъ хазната, та послѣднята вече да ги прибира отъ населението ведно съ другитѣ свои налози.

Турското правителство, както знае вече читательтъ, отдавна бѣше си турило на умътъ да премахне правдината на владицитѣ за събиранье непосредственно отъ населението пари за своитѣ разноски, и не толкозъ съ цѣль да

---

[1]) „Съвѣтникъ", год. II, броеве 24, 26, 30, 31, 32, 35 и 3.. „Гайда", II год. бр. 12.

се не дава мѣсто на злоупотребенията и притѣсненията, съ които се събирахѫ тия пари, колкото да се отнеме отъ тѣхъ една скопчена съ неудобства и несъвмѣстима съ новитѣ негови политически стремления правдина. То подигнѫ въпросътъ да се назначатъ на владицитѣ опредѣленни платки още преди Крѫмската война. По негово подшушванье, Българетѣ отъ Видинската епархия, както споменѫхме вече, оплакващецъ се въ 1851 отъ притѣсненията на архиерейтъ си, искахѫ да му се назначи опредѣленна платка. По този поводъ Портата препорѫчи тогава на патриархътъ да се назначатъ въобще на архиеретѣ едни опредѣленни платки. Българетѣ отъ Видинската и отъ други още епархии мислехѫ наистинѫ, че съ назначението опредѣленни платки на архиеретѣ ще се прекѫснѫтъ и тѣхнитѣ злоупотребления, но у правителството на султанътъ главната побудителна причина бѣше друга. Като бѣше почнѫло да ввожда въ страната поредкитѣ на европейската цивилизация, то дойде до убѣждение, че владицитѣ требва да получатъ платкитѣ си отъ хазната, както става това и въ европейскитѣ царства, а не да ги събиратъ сами отъ народътъ, като една самостоятелна власть. Великата Църква, отъ друга страна, тъкожде осѣщаше кѫдѣ клони мисъльта на Портата и гледаше подъ разни предлози да въспре осѫществяваньето ѝ. Когато, слѣдъ Крѫмската война, Вселенската патриаршия требваше, въ испълнение на Хатти-Хумаюнътъ, както и всека друга отъ не-мусулманскитѣ общини, да прегледа наредбитѣ си, за да ги приведе въ армония съ новий духъ на времето, единъ отъ пунктоветѣ на программата за преобразования, която ѝ се даде отъ Портата, бѣше и въпросътъ за назначение на архиеретѣ платки. За да се уварди старата правдина на духовенството да събира непосредственно отъ населението пари за разноскитѣ си, правдина, която до нѣкѫдѣ спазваше неговата независимость и достоинство спрямо иновѣрното правителство, Гърцитѣ, членове на събранието, което изработи новий уставъ на патриаршията, одобрихѫ да се назначатъ платки на всичкитѣ архиереи, но наредихѫ да събиратъ пакъ сами владицитѣ отъ населението паритѣ, които имъ се опредѣлихѫ като платки. Този начинъ на рѣшение въпросътъ се прие по неволя и отъ портата, ако и да не бѣше напълно съобразенъ съ нейнитѣ видове. Но владицитѣ мѫчно събирахѫ отъ населението опредѣленната имъ платка

даже въ чисто грьцкиіѣ епархии, а въ много отъ българскитѣ не можехѫ да извадятъ нито пара. Султановото правителство, по молба на патриаршията, препорѫчваше на управителитѣ да даватъ съдѣйствието си на архиеренитѣ при събираньето опредѣленний за тѣхъ налогъ, но не притиснаше така за него, както за собственнитѣ свои налози, съ мисъль безъ съмнѣние, да се принуди духовенството да избере другъ начинъ за получванье паритѣ, опредѣлени за обдържането му, нѣщо, което и станѫ кѫдѣ крайтъ на 1864 година. Патриархъ Софроний, заедно съ владицитѣ, членове на синодътъ, бѣше влѣзълъ, около това време, скришомъ отъ представителитѣ на свѣтский елементъ, въ преговори съ Портата да се нареди занапредъ, щото патриаршията да получава направо отъ турската хазна всичката сумма, която е потребна за платкитѣ на владицитѣ и за нейното обдържание, а правителството да събира тази сумма, вече както знае, отъ населението. Негово светѣйшество бѣше вече и дошълъ въ тия преговори до единъ резултатъ, а именно, между него и министрътъ на вънишнитѣ дѣла бѣше вече съгласено, правителството да предава въ патриаршията 10 миллиона гроша въ годината, всеки три мѣсеца по 2 миллиона и половина, които да събира то наедно съ другитѣ данъци отъ подвѣдомитѣ на патриаршията християне, и отъ тая сумма да се дава платата на патриархътъ и на владицитѣ, да се посрѣщатъ всичкитѣ разноски на патриаршията и да се обдържатъ нейнитѣ учреждения, каквото училища и благотворителни заведения. При това било споразумѣно помежду имъ, щото патриархътъ да получава 600.000 гроша, вмѣсто 500.000, както е опредѣлилъ уставътъ, и владицитѣ, споредъ степеньта си, да вcomponentsематъ платка, едни по 120 хиляди гроша, други 96 хиляди и трети по 72 хиляди на годината, т. е. пó-вече отъ колкото е предвидѣно въ уставътъ, въ който за никой владика не е назначена платка пó-много отъ 100 хиляди гроша, а за пó-вечето се опредѣля платка и по-малка отъ 72 хиляди. Щомъ се научихѫ за това опитванне на патриархътъ и на синодътъ да нарушатъ уставътъ въ ущърбъ на независимостьта и достолѣпието на Църквата, членоветѣ на смѣсенний съвѣтъ и всичкитѣ пó-първи людие отпомежду Гърцитѣ въ Цариградъ ги смъмрахѫ и не имъ дадохѫ да осѫществятъ, което бѣхѫ намислили. Освѣнъ, че постѫпката на владицитѣ бѣше сама въ себе си непохвална,

като натъкмена за тѣхна само лична облага въ презрѣние на висшитѣ интереси на Църквата, тѣ и нѣмахѫ право сами да измѣняватъ постановенията на уставътъ, изработенъ отъ едно събрание, което бѣ нарочно съставено за тая цѣль отъ представители на народътъ и на духовенството [1]).

Работитѣ останѫхѫ, ще рече, въ напрешното си състояние. Портата не сполучи да премахне правдината на висшето духовенство да събира направо отъ народътъ пари. Безпаричието, отъ което страдаехѫ патриаршията и владицитѣ, се не поправи. Висещитѣ въпроси се не разрѣшавахѫ. Но излѣзе ясно на мегданъ още веднажъ, че гръцкитѣ иерарси нѣмахѫ на сърдце висшитѣ интереси на Църквата и че правителството на султанътъ гледаше да се въсползува за видоветѣ си отъ распрята между двата едновѣрни народа. Българетѣ, обезпокоени до нѣгдѣ отъ неговото распореждание да се наложи данъкъ за исплащаньето дългътъ на патриаршията върху всичкитѣ подчиненни ней християне, се още по̀-вече смутихѫ, като узнахѫ, че то бѣше пожъртвовало тѣхнитѣ интереси въ спогажданието си съ патриарха Софрония относително обдържанието висшето духовенство. Владицитѣ, съгласно съ това спогаждание, имаше както се каза по̀-горѣ, да се раздѣлятъ на три категории, и едни да получаватъ по 120 хил., други по 96 хил., трети по 72 хиляди. Понеже гръцкитѣ владици бѣхѫ много по̀-вече отъ българскитѣ, а населението на гръцкитѣ епархии стоеше по цифрата си много по̀-долѣ отъ населението на българскитѣ епархии, то излѣзваше, че като ще събира сама Портата паритѣ за обдържанието на владицитѣ отъ православното население заедно съ другитѣ данъци, Българетѣ ще плащатъ пари и за гръцкитѣ владици [2]). Работата на нашитѣ еднородци не вървеше, ще рече, много напредъ. Застойтъ, въ който тя бѣше дошла въ това време, видимо имъ тежеше. Тѣ искахѫ да направятъ нѣщо, за дано да ѭ потикнѫтъ на напредъ, и като търсехѫ за това случай, едно непредвидѣнно събитие имъ дойде на помощь. Единъ отъ двамата български народни иерарси, които се завърнѫхѫ презъ септемврий 1864 отъ заточение въ столицата, а именно преосвещенний Авксентий, се поминѫ на 1 февруарий 1865.

---

[1]) „Съвѣтникъ", год. II, бр. 39 и 40. — „Гайда", год. II, бр. 14, стр. 107

[2]) „Гайда", год. II, бр. 14, стр. 107 ; бр. 17, стр. 127.

Още като бѣше боленъ, българскиий владика има случай да обсжди на ново положението, което зане въ църковната распря на двата народа. Патриаршията, като бѣ чула за опасното му разболѣвание, намисли, за цѣлитѣ си, да го прикани чрезъ едного отъ владицитѣ си да иска отъ нея поне устна прошка, за да може тя да му върне санътъ, та че ако умре, да бжде погребенъ съ всичкитѣ почести, подобаващи на единъ архиерей. Преосвещенний Авксентий, като изслуша пратенникътъ на Великата Църква, обеви, че той не може да се отрече отъ постжпката, която е направилъ въ подигането на распрята между двата народа, защото остава и въ предсмъртний си часъ гльбоко убѣденъ, че е постжпилъ, както изискваше отъ него дългътъ къмъ народътъ му и къмъ Църквата, и че патриаршията е била несправедлива въ своитѣ дѣйствия къмъ Българский народъ и къмъ него лично.

Авксентий умрѣ, въ очитѣ на Българетѣ, като архиерей страдалецъ и подвижникъ за правото и свето дѣло, а въ очитѣ на патриаршията и на всичкитѣ Гърци, като извърженъ отъ духовний санъ нечестивецъ. Поради това колкото Българетѣ желаехж да му въздаджтъ всичкитѣ погребални почести, прилични на неговото звание и на неговитѣ заслуги на народътъ имъ, толкозъ отъ друга страна Гърцитѣ гледахж да имъ побъркатъ въ това. Патриаршията се погрижи да изиска отъ Високата Порта не само да не му се въздаде ни една отъ почеститѣ, съ които обикновенно се погребаватъ архиерейтѣ на Православната Църква, но даже да се възбрани на другитѣ български архиереи да участвоватъ, съ кой и да е начинъ, въ погребалната процессия. Българетѣ счетохж това за нова обида и ново онеправдание къмъ тѣхъ отъ страна на патриаршията, но требваше да се съобразятъ съ распорежданията на правителството, направени по нейно исканье. Тѣ погребохж священноначалникътъ си съ най-голѣмата тържественность, но не въ всичко по обредътъ и съ почеститѣ, отредени за архиерей.

Авксентий засвидѣтелствова съ особенъ още актъ, че умира непоколебимъ въ убѣжденията си, които го накарахж да се отхвърли отъ Великата Църква. Този актъ е неговото завѣщание къмъ Българский народъ, на което първата часть гласи: „Изнуренъ вече отъ подвигътъ, който въсприехъ, за да защитж църковнитѣ правдини на милото ми отечество и обре-

мененъ съ старческа възрасть, която преминяхъ въ вертоградътъ на нашътъ Спаситель, осѣщамъ вече, че цѣпьта на животътъ ми се пресича, и азъ съмъ принуденъ да оставѭ недовършено дѣлото, което ми наложи светата наша Вѣра и любезний ми Българский народъ. Оставямъ недовършено онова свето предприятие, отъ което не сполучихѫ да ме отлучатъ и раздѣлятъ до самото ми послѣдне издихание нито клетви, произнесени отъ престолътъ на миръть и на любовьта, нито извържения, нито заточения, защото съмъ секогажъ ималъ съвѣстьта си мирна и съмъ билъ убѣденъ, че дѣйствовамъ съгласно съ Христовото учение и съ постановенията на светитѣ Събори. Но сега азъ, като довършвамъ земний си животъ, отивамъ при Оногова, чрезъ Когото живѣемъ, сме и се движимъ, за да му се помолѭ да очисти светата ни Църква отъ наемницитѣ, които, подъ видъ на пастири, расксѫватъ благочестивото му стадо.“[1])

Обстоятелството, че Авксентий умрѣ непримиренъ съ Великата Църква и като че подъ нейното проклятие, тогава като той се гледаше отъ Българетѣ, като светецъ-страдалецъ за правото дѣло, внуши на нѣкои отъ българскитѣ представители и дѣйци въ Цариградъ мисъльта да подадѫтъ ново прошение на Високата Порта за отдѣлението на Българский народъ отъ управлението на Вселенската патриаршия. Въ това прошение като се посочваше, че гробътъ на българский архиерей, като гробъ на единъ за Българетѣ светецъ, а за Гърцитѣ нечестивецъ, е направилъ пропасть между еднитѣ и другитѣ, се прокарваше до нѣкждѣ идеята за нееднаквостьта ушъ на българската религиозна община съ гръцката. Въ прошението се оставеше още на Високата Порта пълна свобода да обстави учреждението на новото църковно българско управление съ каквито ще условия за обезпечение своитѣ интереси, нѣщо, което показваше, че представителитѣ по онова време не разбирахѫ или не щехѫ да разберѫтъ, че едно отдѣлнобългарско църковно управление съ отдѣлна българска иерархия щеше да има своята важность и значение, когато щеше да е надарено съ сѫщитѣ права, съ които се ползовахѫ гръцката, арменската и другитѣ иерархии. Понеже тѣлото на Авксентия, по инициа-

---

[1]) „Гайда“, год. II, бр. 16 и 19 (стр. 121—123, 145).

тивата на Чомакова, споразумѣнъ съ още нѣкои отъ представителитѣ, се балзамира, слѣдъ погребението му, скришно и въ нощно време, то мнозина отъ съвременницитѣ отдадохѫ на тия представители мисъльта, че тѣ се приготвяватъ да обевятъ починалий българский народенъ архиерей за светецъ на отдѣлната Българска Църква съ цѣль да се отдвои тя отъ Гръцката не само външно, по управлението, но и вѫтрешно, по самото исповѣдание. За вѣрванье е, че идеята за отдвоението на Българската Църква отъ Гръцката, по този начинъ, се бѣ внушила отъ нѣкои турско-полячески крѫгове. Както и да е, тая идея тогава се скоро захвърли и съвсѣмъ изостави, откато не срѣщнѫ благоприятна за развитието си средина въ общественното българско мнѣние, ако отпослѣ Чомаковъ и да ѭ подновяваше сегисъ тогисъ.

Самата мисъль за пълно отдѣление отъ патриаршията по управлението, когато султановото правителство бѣше категорически обевило, че не може да съдѣйствова на Българетѣ за такова отдѣление и слѣдваше другъ пѫть за да ги удовлетвори, бѣше непрактична. Новото прошение на българскитѣ представители за отдѣление дойде обаче твърдѣ на време за да развърже Портата отъ обѣщанието, което бѣше имъ дала, че като се произнесе свиканното въ патриаршията велико събрание върху българскитѣ искания, тя сама вече съ собственната си власть ще рѣши въпросътъ. За това може да се допусти, че българскитѣ представители го подадохѫ не безъ косвенно подбутванье отъ страна на самий Аали-паша. По вината на Чомакова българскитѣ представители бѣхѫ хванѫли да подпадатъ подъ враждебно на Православната Църква и на въсточнитѣ Славене влияние.

Както и да е, Аали-паша, като прие това прошение, се отнесе така, като че правителството да не е казвало на Българетѣ, че отдѣлението имъ отъ патриаршията е невъзможно нѣщо, като че да не е правило и да не прави още опити за спогодяването имъ съ послѣднята, и като че да не е сега неговъ редъ да каже думата си, слѣдъ като великото събрание се исказа върху осемьтѣ предложения на българскитѣ представители и слѣдъ като послѣднитѣ опровергнѫхѫ съ такава очевидность негогото мнѣние. Той каза, че прошението ще се разгледа и ще се види, възможно ли ще е да се испълни заевенното въ него желание за отдѣление. Представи-

телитѣ помислихѫ отъ този отговоръ, че Портата ще бѫде съгласна сега да се отдѣлятъ Българетѣ отъ патриаршията. Слѣдъ нѣкое време обаче министрътъ имъ обеви, че правителството ще се опита още веднажъ да направи помирение помежду Българе и Гърци и че вече то било дало на патриаршията да проумѣе, че тя требва да погледне пò-сериозно на българскитѣ искания и да представи нѣкой пò-удовлетворителенъ проектъ на устѫпки въ полза на Българский народъ. Отъ тия думи требваше всекий да проумѣе, че Портата никакъ не бѣ промѣнила напрешнята си политика по отношение къмъ българский въпросъ. Представителитѣ, ако и да не престанѫхѫ да се блазнятъ съ надеждата, че работата ще се свърши съ раздѣление, се принудихѫ да чакатъ отново мнѣнието, което имаше да подаде още веднажъ за българскитѣ искания Великата Църква. Но зима минѫ и лѣтото се преполови, безъ да се даде нѣкой знакъ отъ грьцка страна, че се работи нѣщо, за да се даде край на распрята, а въ втората половина на мѣсецъ юлий, въ столицата избухнѫ силна холера, която накара всекиго да захвърли всека друга работа и грижа и да гледа само, какъ да спаси себе си и семейството си отъ заразата. Въ общото исполашванье, патриархътъ и владицитѣ се разбѣгахѫ такожде кой на кѫдѣто му видѣхѫ очитѣ, и патриаршията се съвсѣмъ затвори. Слѣдъ холерата, догдѣ всичкото си дойде пакъ на мѣсто, се изминѫ доста време[1]).

Чакъ въ началото на ноемврий се забѣлежи, че пакъ почнова да се работи нѣщо за помирение между Гърци и Българе. По старанието на русското посолство, което не преставаше да убѣждава Гърци и Българе да гледатъ да се спораэумѣѭтъ по между си часъ напредъ, двама отъ най-богатитѣ и влиятелни въ Цариградъ Гърци, Георги Зарифи и Стефановичъ, дохождатъ въ първий петъкъ на този мѣсецъ въ метохътъ на българската църква, по времето когато съвѣтътъ на българскитѣ представители и владици се намиралъ на засѣдание, и, като обесняватъ съ нѣкаква си частна работа неочакванното имъ поевяванье при българската църква, почноватъ, като че случайно, разговоръ за распрята по между Българе и Гърци. Отъ рѣчь на рѣчь, тѣ изразили съжалѣние,

---

[1]) Гледай вѣстн. „Време", год. I, брой 1.

че распрята се продължава за вредъ на двата народа и че добрѣ ще бѫде и двѣтѣ страни отново да се помѫчатъ да се погодятъ. Двамата гръцки първенци исказали при това готовность да влѣзятъ въ споразумѣние съ българскитѣ представители и, ако направятъ съ тѣхъ нѣкоя спогодба, да настоятъ съ влиянието си да се приеме тя и отъ патриаршията. Предложението имъ се приело драговолно отъ болшинството на членоветѣ на съвѣтътъ и тутакси се почнѫло едно разискванье на спорнитѣ предмети помежду двѣтѣ страни. Въ малкото време, което сѫ имали, помежду имъ могли да се размѣнятъ тогава само нѣколко мисли. Но гръцкитѣ богаташи се врекли да се видятъ пакъ съ българскитѣ представители въ слѣднето засѣдание на съвѣтътъ, който се събираше само по петъцитѣ. Зарифи и Стефановичъ дохождатъ отново при българската църква въ слѣдующий петъкъ, и сега вече придружени отъ други още двама гръцки първенци и богаташи, а именно отъ Хр. Видовъ и Балтаджи. Разискванията помежду двѣтѣ страни тозпѫть се продължили повече, но пакъ не могло да се направи окончателно спогождение. Видѣло се обаче и на двѣтѣ, че ще могѫтъ да се споразумѣѭтъ, и затова рѣшили да се съберѫтъ пакъ въ вторникъ. Тозпѫть тѣ дошли до нѣкой резултатъ, а именно тѣ се споразумѣли по всичкото съдържание на осемьтѣ български предложения съ исключение предложението за съставътъ на синодътъ, и се убѣдили, че въ едно или двѣ още срѣщания ще могѫтъ да се съгласятъ и върху него, нѣщо, което дѣйствително станѫ. Съгласенното помежду имъ оставаше сега, съ старанията и влиянието на гръцкитѣ първенци, да се приеме и отъ патриаршията. За да могѫтъ да поработятъ съ успѣхъ за тази цѣль, гръцкитѣ богаташи предложихѫ на Българетѣ да подпишѫтъ онова, на което сѫ се съгласили въ разговорътъ си съ тѣхъ. Българскитѣ представители и дѣйци испълнихѫ желанието имъ, като забѣлежихѫ, че намалението на осемьтѣ бълг. предложения, което сѫ тѣ направили въ срѣщанията си съ гръцкитѣ първенци, е доведено до най-крайний предѣлъ. Българскитѣ искания слѣдъ окастреваньето, което претърпѣхѫ въ това ново опитванье за спогодба между двѣтѣ страни, имахѫ слѣдний видъ:

„1) Избирането на патриархътъ ще става споредъ начинътъ, указанъ и опредѣленъ отъ българо-гръцката коммиссия, която се състави по заповѣдь на Високата Порта.

„2) За съставеньето на светий синодъ ще се приготвятъ два каталога, въ които ще бѫдѫтъ записани български и гръцки митрополити въ еднакво число, и отъ тия два каталога ще се привикватъ за засѣдание въ синодътъ по трима митрополити всеки двѣ годинъ, или пъкъ двата народа ще опредѣлятъ дванадесеть епархии, на които митрополититѣ исключително ще съставятъ св. синодъ за десеть годинъ.

„*Бѣлежка*. И този и онзи отъ двата тия начина за съставеньето на св. синодъ сѫ еднакво приети и на гръцкитѣ първенци и на българскитѣ представители съ слѣднитѣ поеснения:

„а) Въ случай че се приеме първий начинъ, трѣбва въ разстояние на три периода, до гдѣ се възстанови необходимий редъ и до гдѣ се махне недовѣрието, което сѫщуствува помежду двата народа, да занематъ шесть отъ синодалнитѣ столове исключително митрополити, които ще бѫдѫтъ нарочно за това указани отъ Българетѣ.

„б) Българский списъкъ ще обема слѣднитѣ митрополии: Търновската, Пловдивската, Софийската, Видинската, Руссенската, Скопската, Мъгленската, Костурската, Кюстендилската, Нишската, Самоковската, Силистренската, Шуменската, Варненската, Дебрската, Велесската, Врачанската, Пиротската, Ловчанската, (Ловчанската и Врачанската епархии има да се възведѫтъ на степеньта митрополии), Босненската, Ерцеговинската, Зворничската, Полианската (която также ще стане митрополия), Рѣзско-Призренската, Одринската, Битолската, Охридската, Сгрумничската, Воденската и Анхиалската.

„в) Ако се предпочете вторий начинъ, той може да се промѣни слѣдъ десеть годинъ, въ случай на нужда. А за нуждата и начинътъ на преобразованието ще рѣшава една особенна смѣсенна коммиссия, която ще състои отъ равно число Българе и Гърци, споредъ началото на равенство помежду двѣтѣ народности, което е твърдо основание за съвмѣстното имъ пребивание подъ едно и сѫщото църковно управление. Въ този случай на никоя отъ шестьтѣ епархии, на които митрополититѣ ще засѣдаватъ въ синодътъ отъ българска страна, не ще се назначаватъ никога и подъ никакъвъ предлогъ други духовни лица за митрополити освѣнъ ония, които сѫ угодни на Българский народъ и се ползоватъ съ довѣрието му.

„3) Архиереитѣ ще се назначаватъ по избрание, което ще става въ епархиитѣ, споредъ както се вече прие отъ св. синодъ, и съобразно съ правилникътъ, който ще се изработи отъ коммиссията, състояща отъ равно число Българе и Гърци.

„*Бѣлежка*. Въ патриаршията ще се намира каталогъ на кандидатитѣ, които ще се записватъ по предложение не отъ

лица, а отъ епархиитѣ и слѣдъ като се предварително испита тѣхната способность отъ една коммиссия, състояща отъ равно число синодални архиереи Българе и Гърци, или отъ други лица, представлещи двѣтѣ народности. Въ този каталогъ кандидатитѣ ще се означаватъ отдѣлно въ три стълпа, споредъ тритѣ категори на епархиитѣ, гръцки, български и смѣсенни.

„4) По избрание и предложение отъ българската въ Цариградъ община и съ одобрение отъ патриархътъ, единъ отъ синодалнитѣ български архиереи ще бѫде предстоятель на българската църква въ Цариградъ и ще священнодѣйствова въ неѭ, по патриаршеско дозволение, което ще му се даде веднажъ за всекога, догдѣ е членъ въ синодътъ, но ако той се повика за священнодѣйствие въ друга нѣкоя енория, ще се съобразява съ сѫществуващий обичай.

„*Бѣлежка.* Священницитѣ на българската въ Цариградъ църква, на която прихожане (енориоти) сѫ всичкитѣ находещи се въ разни махали на столицата Българе, ще священнодѣйствоватъ невъзбранно на всекѫдѣ, гдѣто се повикатъ.

„5) Необходимо е, слѣдъ спогаждането на двѣтѣ страни, да се разгледа сегашний уставъ на патриаршията, а най-паче онѣзи негови части, за които нищо не се поменува тука, отъ коммиссия, съставена отъ равно число Българе и Гърци.

„Слѣдъ това нѣма да се допуща никакъвъ новъ законъ, нито измѣнение на законътъ, който е въ сила, другояче освѣнъ съ съучастието на двата народа, кога званично и законно тѣ поискатъ това.

„6) Колкото се касае до нашитѣ граждански дѣла, завардваме си правото да се спогодимъ отпослѣ".

Горнитѣ пунктове бѣхѫ подписали отъ страна на Българетѣ: Н. П. Тъпчилещовъ, докторъ Стоянъ Чомаковъ, Д. Гешоглу, Х. П. Тъпчилеща, Ст. А. Камбуровъ, Захария Х. Гюровъ и Д. Добровичъ. [1])

Наскоро се оказа, че патриаршията не приема българскитѣ искания нито въ този имъ умѣренъ видъ. Гръцкитѣ първенци не успѣхѫ ли да ги прокаратъ съ влиянието си, или и тѣ като Гърци, сѫ се показали умѣренни и примирителни само за очи, колкото да се ползоватъ съ добро име въ русското посолство? Не ще сгрѣшимъ, ако допустнемъ едното и другото. При слабий и бездарний патриархъ, върху насочванието на

---

[1]) В. „Време", год. I, бр. 15, 16, 24 и 37.

дѣлата въ патриаршията имахѫ по́-вече влияние онѣзи, които съ крясъкътъ си се продавахѫ за горещи патриоти, отколкото умѣренннитѣ и мѫдри людие. Помежду Гърцитѣ възобладà течение, щото който се показваше устѫпчивъ и умѣренъ по отношение къмъ българскитѣ искания, минуваше за измѣнникъ на дѣлото на еллинизмътъ. Патриархътъ и всичкитѣ по́-влиятелни владици съ четире очи гледахѫ само какъ да не навлекѫтъ върху си подобно подозрѣние и подкопаѭтъ съ това положението си.

При таквозъ едно състояние на работитѣ, отъ патриаршията не можеше да се чака по разрѣшението на бълг. въпросъ нито една стѫпка напредъ. Поради това ако, презъ априлий 1866, послѣдний се тури отново на зелената трапеза въ патриаршията, то бѣше колкото да се испълни за очи заповѣдьта на Портата, която, отчасти по настояванье на българскитѣ представители и отчасти по налѣганье отъ русското посолство, бѣше принудена да се занимава съ този въпросъ. Министрътъ на вънншитѣ дѣла, Аали-паша, бѣше отново далъ на патриархътъ да разумѣе, че рѣшенията на свиканното преди двѣ годинѣ събрание не само не удовлетворяватъ исканията на Българетѣ, но смаляватъ и онѣзи устѫпки, които патриаршията бѣше направила въ тѣхна полза въ 1861 година, и че е потребно да се даде окончателно рѣшение на българский въпросъ. По обичайтъ, негово светѣйшество съобщи незабавно на синодътъ тази министерска заповѣдь, и послѣдний, на който съставътъ бѣше току що подновенъ, не намѣри какво друго може да се направи въ този случай, освѣнъ да се събере пакъ едно велико събрание въ патриаршията, каквото преди двѣ годинѣ.

Новото велико събрание за българский въпросъ се отвори на 22 априлий. То състоеше горѣ-долу отъ сѫщитѣ духовни и мирски лица, които съставлявахѫ събранието, свикано презъ 1864 година. Всичкитѣ негови членове, съ исключение на Пловдивский митрополитъ, Панарета и Гаврила Кръстевича, бѣхѫ Гърци. Патриархътъ, като го откриваше, каза, че министрътъ на вънншитѣ дѣла му препорѫчалъ да се даде окончателно рѣшение на българский въпросъ, защото рѣшенията на свиканното въ 1864 година събрание не сѫ отъ таквозъ свойство. Съ това негово светѣйшество даде на всичкитѣ членове на събранието да разумѣѭтъ, че той ги е свикалъ отново да се занематъ съ българский въпросъ отъ нѣмай кѫдѣ, а не че

самъ желае да се направи нѣщо за свършванпе на този въпросъ. Светѣйший Софроний съобщи на събранието българскитѣ искания въ онзи видъ, въ който бѣхѫ тѣ изложени за грърцкитѣ първенци, слѣдъ преговоритѣ имъ съ българскитѣ представители презъ есеньта на 1865 година. За да има автентиченъ преписъ отъ тия искания патриархътъ бѣше се обърналъ къмъ Портата, преди да се свика събранието, съ запитвание, какво искатъ сега Българетѣ, слѣдъ което Аали-паша накара българскитѣ представители да му представятъ писменно новитѣ си искания споредъ съгласието, до което бѣхѫ дошли тѣ въ преговоритѣ си съ гръцкитѣ богаташи, и послѣ съобщи на патриаршията тия искания съ едно тезкере.

Ако сега осемьтѣ български искания, съставени още въ 1861 година, и да се представихѫ предъ новото велико събрание въ патриаршията въ окастренъ и намаленъ видъ, последнето не погледна на тѣхъ съ пó-друго око, отколкото преди двѣ години. Напротивъ, то се показа сега още пó-упорно и неустѫпчиво. Нѣкои отъ ученитѣ Богослови, негови членове, които ораторствовахѫ въ събранието, съвѣтвахѫ даже вовсе да се не разглеждатъ тия нови български искания, но да се отхвърлятъ като нечестиви. На този умъ се намирахѫ и другитѣ му членове. Но най-послѣ се предпочете, по съвѣтътъ на предишний Вселенский патриархъ Григорий VI, пó-добрѣ да покаже събранието видъ, че се занимава съ тѣхъ и за тая цѣль да се предадѫтъ на една коммиссия за изучвание. Бѣше речено, че тая коммиссия ще се събира два пѫти въ недѣлята, за да свърши ужъ пó-скоро миссията си. Но нейната работа не излѣзе никакъ на явѣ, и събранието, отъ което тя бѣше зела своята миссия, се не събра вече при патриархъ Софроний. Свикваньето на великото събрание на 22 априлий и съставеньето на тая коммиссия бѣше послѣдний актъ на негово светѣйшество по българский въпросъ. Седемь мѣсеца слѣдъ това той биде свалёнъ отъ престолътъ, по молба на синодътъ и на смѣсенний съвѣтъ, като недостоенъ и неспособенъ да държи кормилото на църковното управление.

Патриаршеството на Софрония бѣше наистинна оскѫдно отъ мѫдри дѣяния въ всеко отношение и едно отъ най-жалкитѣ. Той не само не направи каква годѣ значителна и прилична на Църквата стѫпка за развързванието на българский въпросъ, но показа изобщо небрежение и равнодушие къмъ

всичкитѣ нейни интереси. Неговото сваление отъ престолътъ бѣше прочее въ всеко отношение заслужено.

Споредъ тактиката, която бѣше приела Портата за развързваньето на българский въпросъ, требваше сама църковната власть да предложи нѣкои удовлетворителни устѫпки въ полза на Българетѣ, които устѫпки гражданската власть послѣ да утвърди само.

Но ето тая страна на въпросътъ не разбирахѫ и не си давахѫ трудъ да разберѫтъ българскитѣ представители. Тѣмъ имъ се чинеше, че Портата сама по себе си ще издаде рѣшение за спорнитѣ между Великата Църква и Българетѣ предмети, безъ да пита патриаршията, или най-послѣ съвършенно ще отдѣли Българский народъ отъ послѣднята и ще учреди за него съ собственната си власть особенно самостоятелно църковно управление, нѣщо, което не сѫ никога имали на умътъ си турскитѣ държавни мѫжье, макаръ че нѣкои отъ тѣхъ обичахѫ да позалъгватъ Българетѣ сегисъ тогисъ съ подобна надежда. Това неразбиранье на въпросътъ отъ страна на българскитѣ представители бѣше една спънка за правилното и напредъчно движение на българското дѣло. Тѣ, щомъ виждахѫ, че патриаршията се бави съ нейний отговоръ или подава неудовлетворителенъ отзивъ върху българскитѣ искания, прибързвахѫ да искатъ пълно отдѣление отъ неѭ, като предоставехѫ често на волята на самитѣ турски държавни мѫжье да обставятъ това отдѣление съ каквито условия имъ се за добрѣ види. Българскитѣ представители не разумѣвахѫ и като че не щехѫ да разумѣѭтъ, че учреждението на едно българско църковно управление, на една българска самостоятелна иерархия, лишена отъ правдинитѣ и привилегиитѣ, съ които се ползовахѫ Вселенската и другитѣ патриаршии, не можеше да има онова значение и онова влияние върху напредъкътъ на народътъ, което Българетѣ бѣхѫ привикнали да съединяватъ съ идеята за народна иерархия, като гледахѫ силата и влиянието на гръцкитѣ владици. Въ сѫщото време тѣ, по вината на Чомакова, често испущахѫ изъ предъ видъ висшитѣ интереси на Православната Църква и общитѣ интереси на християнскитѣ племена спрямо мусулманското владичество, и за това навлекохѫ на себе си укоръ, че ставатъ орѫдие на Турското правителство, за увѣковѣчванье робството на християнскитѣ народи на полуостровътъ. Такъвзи укоръ про-

тивъ тѣхъ се оказа особенно заслуженъ, послѣ това като тѣ подадохѫ презъ дек. 1866 на султанътъ, по случай на възстанието, което избухнѫ на островъ Критъ презъ лѣтото на сѫщата година, слѣдний адрессъ отъ страна на Българский народъ:

„Царю! както Богъ слуша молитвитѣ на най-долний человѣкъ, благоволете исто така да чуете гласътъ, който се издига отъ страна на долоподписаннитѣ, които се ласкаѭтъ да сѫ най-покорнитѣ и най-вѣрнитѣ на ваше императорско величество.

„Синове на прости и невѣжественни бащи, но надарени съ право и искренно сърдце, Българетѣ сѫ научили и издълбали неизгладимо въ паметьта си, че най-священната имъ длъжность е признателностьта къмъ благодѣтельтъ имъ и че непосредственното слѣдствие на тая длъжность е преданностьта.

„Но откакъ всемогущий Богъ благоволи, преди петь вѣкове, да ги тури подъ скиптрътъ на Османлиитѣ и да ги остави подъ могѫщественний щитъ на султанитѣ и императоритѣ имъ, тѣ сѫ видѣли и припознали, че сѫ били всекога могѫщественно покровителствовани срещу всекий неприятель вѫтрешенъ и вънщенъ въ лицата и имуществата си, въ народностьта си и въ Вѣрата си. Когато въ нѣкои европейски царства се е умразно извършвало съ най-въпиюща несправедливость най-люто гонение отъ силнитѣ срѣщу слабитѣ, отъ богатитѣ срѣщу сиромаситѣ, отъ господствующитѣ послѣдователи на едно вѣроисповѣдание срѣщу другитѣ религии и пр. и пр., въ Оттоманската империя, напротивъ, се е впнаги имало предъ очи да се покровителствоватъ слабитѣ срѣщу силнитѣ, да се раздава равно правосѫдие на богати и сиромаси и да се почитатъ равно всичкитѣ народности и всичкитѣ религии.

„Благодарение на тая линия за поведение, която сѫ си начъртали великодушнитѣ Оттомански императори и тѣхнитѣ благородни и възвишенни правителства и отъ която тѣ никога не сѫ отстѫпвали — защото храбритѣ мусулмане царуватъ, рѫководими отъ правилото на хазрети Омара, който като влѣзалъ въ Иерусалимъ, казалъ на християнский патриархъ и народъ: *вашата кръвь е наша кръвь* — тѣ винаги сѫ глѣдали христиенскитѣ си подданници, като свои еднокръвни

братия, благодарение, казваме, на това великодушно чувство на Османлиитѣ, всичкитѣ тѣхни подданници, и частно Българетѣ, увардихѫ до сега небутнѫти лицата и имуществата си, честьта и Вѣрата си, езикътъ и народностьта си, и тѣ можéхѫ да ги увардятъ, макаръ, че тѣхнитѣ братя по Вѣрата, Гърцитѣ, се мѫчихѫ, чрезъ патриарситѣ и епископитѣ си, да ги унищожатъ, като ги слѣѭтъ, преобърнѫтъ и попиѭтъ въ народностьта си.

„Тази въпиюща несправедливость, пренасена търпѣливо въ продължение на вѣкове, възмути най-послѣ Българетѣ, които, ползоваеки се отъ покровителственний духъ на императорското правителство, високо заевенъ въ полза на притѣсненнитѣ, му изразихѫ, преди нѣколко годинъ, жалбитѣ и желанията си относително до това и поискахѫ отъ неговото правосѫдие и отъ неговата щедрость окончателното освобождение отъ притѣснителната система на гръцко-патриаршеското господство.

„Прочее, едни отъ насъ, като представители на българскитѣ общини за диренье и урежданье тая работа прѣдъ императорското правителство, други, като първенствоващи епископи, трети нáй-послѣ, като първенци и жители отъ различни мѣста на България, знаещецъ въ основата чувствата на това мирно и трудолюбиво население, ние, нижайши подданници на империята, счетохме своя длъжность, по поводъ на безумното и пълно съ неблагодарность движение на Критянетѣ, да протестуваме съ всичката си сила, въ името на всичкото българско население, противъ това движение и да сложимъ въ подножието на императорский престолъ приношението на най-честната негова вѣрность и твърдото изражение на неговата всецѣла преданность, защото съ тази вѣрность и съ тази преданность Българский народъ разумѣва да плати, царю, на ваше величество и на императорското правителство дългътъ си на живостна признателность за голѣмитѣ благодѣяния, които му сѫ били великодушно даровани, и за благодѣянията, които се надѣе да приеме“.

Този адрессъ възмути всичкитѣ истински български патриоти. „Студени тръпки, пишеше единъ отъ съвременнитѣ наши родолюбиви еднородци въ една брошура, напечатана въ Букурещъ[1]), сѫ побили всичкитѣ Българе въ

---

[1]) „Братско обеснение на Българинъ къмъ братията му Българе“. 1867.

провинцията и въ другитѣ мѣста, когато сѫ видѣли това низко предателство отъ страна на българскитѣ представители и първенци въ Цариградъ. И не можеше да бѫде другояче. Този адрессъ зачерни Българский народъ предъ всичкитѣ християнски народи въ Турско, негови сънстрадалци, и предъ всичка Европа. Не можеше, наистиннѫ, да бѫде по̀-гнѫсно и по̀-низко нѣщо отъ да излѣзе единъ отъ подчиненнитѣ на Турцитѣ християнски народи да нарича предъ цѣлъ свѣтъ *вѣковни благодѣяния* вѣковнитѣ си страдания и охкания подъ тежкото иго на тия азиатски варвари и да утвърждава, че винаги въ Турската империя се е оказвало равно покровителство на народноститѣ и на религиитѣ; че въ нея всекога се е раздавало еднакво правосѫдие на всичкитѣ подданници и че, благодарение на великодушното чувство, което всекога е въодушевявало султанитѣ, тѣхнитѣ подданници, и особенно Българетѣ, сѫ увардили *открай и до сега* небутнѫти лицата и имуществата си, честьта и Вѣрата си, езикътъ и народностьта си, когато систематически се е вършило противното, както не отрекохѫ това и сѫщитѣ султани. Единъ отъ султанитѣ издаде и особитѣ хаттове (Хатти-Шерифътъ отъ 1839 и Хатти-Хумаюнътъ отъ 1855), съ които, като осѫждаше дотогашната несправедлива и притѣснителна система на правителството, искаше да тури, насрѣщѫ сѫществувавшето до тогава своеволие, здравини за животътъ, честьта и имотътъ на подданницитѣ си, да огради свободата на вѣроисповѣданията и да прекѫсне исключителностьта, споредъ която само Турцитѣ сѫ се ползовали съ граждански правдини, а християнетѣ сѫ били държани въ таквозъ унижение и презрѣние, щото не сѫ били удостоявани да се евятъ нито като прости свидѣтели предъ сѫдиитѣ Турци.

„О, неразбрани человѣци! Като не сте имали куражъ да захортувате и вие, като Критянетѣ, въ името на страдаещитѣ ваши братя, и ако би да не се чуе гласътъ ви, да припашете сабята, защо отидохте да хвърляте камъкъ върху тия мѫченици за правдата и за християнската свобода? Не ви ли досрамѣ, ако не ви догрѣшѣ, като видѣхте, че тѣ съ проливанье кръвьта си приготвихѫ вече едно по̀-добро бѫдѫще за всичкитѣ охкащи подъ турското иго християне? Да речемъ, че вие не сте имали куражъ да захортувате така мѫжски, но като видѣхте, че Критянетѣ размърдахѫ цѣла Европа и придобихѫ нейното съчувствие за всичкитѣ си събратя въ страданията,

не можехте ли да се въсползувате и вие съ това обстоятелство и, ако не другояче, поне съ покровенъ и безопасенъ за личноститѣ ви начинъ да напомните на Турското правителство многогодишнитѣ му обѣщания и, и за да го накарате да дойде малко въ себе си, да го подмислите, че българскитѣ желания относително църковнитѣ работи сѫ твърдѣ скромни, и неиспълнението имъ не тежи толкова, колкото непрестаннитѣ злоупотребления на пашитѣ, кадиитѣ и беевeтѣ. Но нека речемъ, че не сте имали куражъ да изразите тия чувствителни болки на съотечественницитѣ си предъ „отеческото“ имъ правителство, съвсѣмъ, че като представители на петь или шесть миллиона народъ, вие можехте да си поразвържете малко по́-вече езикътъ, защо си баремъ не мълчехте? Който мълчи, не сбърква. Но вие ще кажете, както вече и казахте, че ви принудихѫ, да подадете адрессъ. Не можехте ли просто да изразите вѣрностьта си, безъ да затворите на народътъ вратата за оплакванье срѣщу въпиющитѣ неправди на властителитѣ му? Но вие вече рекохте, че ви дали адрессъ готовъ написанъ, само да съберете подписи отдолу! Не можехте ли да отговорите, че народътъ не приима да подписва такъвъ адрессъ! Слава Богу, Турското правителство се бои и се срамува да прави въ Цариградъ таквизи насилия, каквито се правятъ въ областитѣ. Но не! Вие показахте за подписванието на този адрессъ усърдие, което можеше да почуди и сѫщитѣ Турци, и едни хорица, по́-проститѣ и по́-долнитѣ, вие чистичко излъгахте, като имъ рекохте, че онова, щото ще подпишѫтъ, е прошение да се даде воля на несправедливо извърженнитѣ владици да служатъ, други измамихте съ лъжливи умствования, трети пъкъ подплашихте.

„Най-послѣ, нека речемъ, че сгрѣшихте, и че не сте негли и мислили, че ще излѣзятъ хубоститѣ ви на мегданъ. Не можехте ли поне да мълчите, когато, слѣдъ обнародванието адрессътъ ви, други по́-родолюбиви и по́-сърдчени ваши съотечественници го осѫдихѫ устно и печатно въ сѫщий Цариградъ подъ носътъ на Турското правителство? Когато вѣстникъ „Врѣме“ съ цѣль да снеме черното леке отъ лицето на Българский народъ и да смали силата и значението на адрессътъ, направи потребнитѣ за тѫзи цѣль бѣлежки, българскитѣ наречени представители напечатахѫ протестъ срѣщу редакторътъ на този вѣстникъ въ органътъ си „Македония“, въ който

толкозъ безстидно забранехѫ гнусното съдържание на адрессътъ си, щото, като повторихѫ да кажѫтъ, че въ Турската империя се давало пълно правосѫдие и равно покровителство, рекохѫ, че ако има нѣкои малки недостатоци, тѣ нищо не значатъ споредъ пословицата: „и у царската дъщеря има кусурецъ“.

„Ахъ! български представители! всекий отъ васъ е изялъ въ животътъ си баремъ петь юмрука отъ рѫката на варваритѣ Турци, благодарение на тая правосѫдна турска система и на това равно за всичкитѣ покровителство, които вие въсхваляте въ адрессътъ си и въ вѣстникъ „Македония“. Всекий отъ васъ има, безъ съмнение, ако не на собственното си тѣло бѣлези отъ турский ножъ, поне нѣкого помежду роднинитѣ си съ нишани отъ турското звѣрство и своеволие. Не се ли побояхте да не излѣзятъ сѣнкитѣ на толкозъ ваши дѣди и прадѣди, сѣчени, бодени съ горѣщи желѣза мѫчени, грабени, оскърбени въ честьта на фамилиитѣ си и насилно потурчени, да ви изобличатъ въ гнусната лъжа, когато казахте въ адрессътъ си и послѣ дързнахте да поддържате въ „Македония“, че, въ продължение на петь стотинъ годинъ, Турцитѣ сѫ се обхождали съ Българетѣ и съ другитѣ христиене, като съ братя по кръвь, и че, благодарение на това тѣхно поведение и на покровителството на султанитѣ, Българитѣ сѫ били увардили небутнати лицата и имуществата си, честьта и Вѣрата си, езикътъ и народностьта си? Турцитѣ, тия братя ваши, по кръвь, не ли ни убиватъ и до сега, о! безразсѫдни человѣци, не ли ни мѫчатъ и онеправдаватъ немилосердно и до този часъ? Въ сѫщитѣ вѣстници, които се издаватъ въ Цариградъ се говори за тия убийства, за тия страдания и онеправдания на христиенетѣ.

„Какво сѫ ни увардили Турцитѣ небутнѫта Вѣрата, като всекий отъ тѣхъ счита за особенна заслуга предъ аллахътъ и предъ неговътъ пророкъ да обърне поне единъ гяуринъ въ мохамеданската вѣра, като сѫ ставали и ставатъ до днешенъ день насилни обращения, съ явното содѣйствие не само на областнитѣ власти, но и на сѫщото централно правителство? Колко Българе сѫ потурчени така въ продължение на петстотингодишното турско иго и сѫ се слѣли съвършенно съ Турцитѣ! Днесь за днесь има по-вече отъ петстотинъ хиляди наши еднородци, които исповѣдватъ мохамеданската вѣра, безъ

да сѫ изгубили още българский си езикъ и българскитѣ си обичаи, и които се мислятъ, ради религията си, че сѫ Турци. Не е ли явно, че не само религията ни, но и народностьта ни е пострадала отъ този мюсюлманский прозелитизмъ? Нашата Вѣра и до сега претърпѣва стѣснения. Не ли и до сега Турцитѣ не могѫтъ да търпятъ църквитѣ ни, не ли и до сега не даватъ да се окачатъ при тѣхъ камбани, не ли и до сега имъ вадятъ очитѣ клепалата?

„Какъ сѫ увардили султанитѣ народностьта ни небутнѫта, като сѫ ѭ лишили отъ всичкитѣ бѣлези на едно видимо сѫществование, като и самото име Българинъ се е изгладило отъ званичний турски езикъ и като не имъ стигнѫло гдѣто сѫ ѭ тъпкали тѣ, ами ѭ дадохѫ на Гърцитѣ да ѭ дотъпковатъ? Сега като се оплакваме, че Гърцитѣ ни налагатъ езикътъ си, не оставатъ ли Турцитѣ глухи насрѣщѫ всичкитѣ наши оплаквания? Може ли да се рече увардванье народностьта ни, само и само защото и до сега увардеваме езикътъ си по кѫщитѣ си? Колкото до училища, за тѣхъ не сме могли и да помислимъ по-преди. Сега като се посдобихме съ какви годѣ, Турцитѣ, щомъ ги сапикасахѫ, не зехѫ ли да се мѫчатъ да ги слѣѭтъ и да ни наложатъ турский си езикъ. Всекому е извѣстенъ проектътъ на Дунавский валия, Мидхадъ-паша, проектъ, който полагаше край на възрождението на българската словесность, на българското народно образование и който безъ малко щеше да се тури въ дѣйствие онази пролѣть. Този проектъ не е захвърленъ. Той е отложенъ до пó-благоприятно време. И какъ може да се рече, че Турцитѣ сѫ ни увардили народностьта, когато не само не сѫ ни почитали като народъ, но сѫ ни имали като животни, защото сѫ ни клали, били и турели на работа, както постѫпа человѣкъ съ воловетѣ си?

„Въ всичка Европа и въ сѫщий Цариградъ вѣстницитѣ хортуватъ за злоупотребленията, които се извършватъ въ Турската империя, за нейното болѣзненно състояние, за което никой се не съмнѣва, и предлагатъ разни цѣрове, а нашитѣ представители излѣзохѫ, та се провикнѫхѫ: „нашето здравие и здравието на империята е превъсходно", но, по щастие, сами исповѣдватъ, че сѫ синове на „прости и невѣжественни бащи", че сѫ простаци и торлаци, сирѣчь, и, слѣдователно, мнѣнието имъ не заслужва никакво внимание. По щастие! Но не! Какво нещастие! че представителитѣ сами тъпчатъ

окаяннитѣ си съотечественници и ги осѫждатъ предъ всичкий свѣтъ, като недостойни да приематъ граждански правдини. Портата съ този адрессъ въ рѫка може всекога да каже, както е и казала до сега на държавитѣ; „Какво искате за таквизи „население, които освѣнъ че исповѣдватъ чрезъ представи-„телитѣ си, че сѫ въ нашата империя, като въ рай, сами се „признаватъ още за груби и невѣжественни? Какъ могѫтъ да се „приематъ да гледатъ работитѣ на царството въ едно пред-„ставително събрание, или въ единъ меджлисъ таквизъ прости „и унизени хóра?“

„Но на кого ще дължи благодарность Българский народъ за това гнусно леке, толкозъ безочливо хвърлено на лицето му, или съ други думи, чие име ще се запише въ историята на Българетѣ съ черни слова по поводъ на този адрессъ? Всичкитѣ ли имена на хората, които минуватъ за български представители въ Цариградъ? Всичкитѣ ли онѣзи имена, които се намиратъ на предателский адрессъ и отъ които едни сѫ имена на представители, други имена на епископи примаси, трети имена на първенци, макаръ че пò-вечето отъ послѣднитѣ сѫ имена на балкапански момчетии, на зарзаватчии, бахчаванжии и пр.? Всичкитѣ онѣзи, които сѫ подписали адрессътъ, сѫ виновни и отговорни, кой пò-малко, кой пò-много. Пò-много сѫ отговорни, обаче, онѣзи, които сѫ подписвали съзнателно и съ готовность, а пò-малко виновни сѫ които сѫ подписвали безсъзнателно, или по принѫждение и съ заплашванье. Но нáй-тежка вина и вината на всичкитѣ тежи върху оногова, който е душата на нареченното българско представителство и първъ виновникъ на адрессътъ, върху оногова, който е билъ нáй-много въ състояние да разумѣе гнѫсновостьта на този адрессъ, а пъкъ е подлъстявалъ или заплашвалъ другитѣ да го подпишѫтъ, а той е, както всичкитѣ вече знаѭтъ . . . . Неговото име ще да се запише съ черни слова въ българската история, защото, възнагражданъ добрѣ отъ съотечественницитѣ си да работи за сполуката на толкози скромни желания, той съзнателно простре рѫка да въспре едно възможно подобрение въ тежката имъ и горчива сѫдбина както и въ сѫдбината на всичкитѣ сътраждущи тѣмъ подъ турский хомотъ християне, като се опита, въ угода на Турцитѣ, да имъ затвори вратата за оплакванье отъ теглилата имъ, да за-

пуши устата на всекий, който би поискалъ да говори за тѣхно добро, и да направи така да се продължи безпрепятственно турското тежко владичество“.

Не можеше, наистинѫ, да направи честь на Българетѣ адрессътъ, който подадохѫ на султанътъ тѣхнитѣ представители, въ 1866, въ надежда да придобиѭтъ благосклонностьта на Високата Порта и спечелятъ дѣлото си съ Гърцитѣ. Този адрессъ представи предъ свѣтътъ Българетѣ като людье, които сами себе си не почитатъ и за малка една облага сѫ готови да се отрекѫтъ отъ вѣра, отъ вѣковни предания, отъ всека завѣтна идея и отъ всека задача на народътъ и на племето си. Свѣтътъ имаше право да направи такова заключение за Българетѣ толкозъ по̀-вече, че нигдѣ по цѣла България не се забѣлежи нито на̀й-малкото движение противъ представителитѣ, които така глѫбоко унизихѫ народътъ си. Българетѣ въ новата си история поради невѣжество и неразвитость изобщо се не показахѫ че сѫ способни да дѣйствоватъ скупомъ и задружно за своитѣ скѫпи народни интереси и да се распалватъ всички, като членове на едно и сѫщото племе, на една и сѫщата фамилия, при повдигането на въпроси, които се касаѭтъ до честьта и благото на цѣлий народъ. Това показва, че ако бѣше останѫло сами да си прокарватъ пѫть на напредъ и сами да се въздигатъ, тѣ не така скоро можехѫ сполучи да достигнѫтъ до нѣщо сѫщественно. Представителитѣ въ Цариградъ можехѫ да вършатъ всичко, да предаватъ и народъ и Вѣра, безъ да проеви народътъ съ нѣщо, че той наистинѫ сѫществува, че той се възмущава като народъ отъ тѣхнитѣ дѣйствия и че се отказва отъ тѣхъ. А людие, които сѫ наклонни да се ползоватъ отъ тая нечувствителность и равнодушие на народътъ, за да вършатъ зло, е всекога имало и ще има и занапредъ. И какво по̀-силно доказателство може да се иска за малкото самосъзнание на Българетѣ, като народъ, и за неспособностьта имъ да се пронизватъ отъ чувства народни, да дохождатъ въ възбуждение и ентусиазмъ, кога се касае да се защитятъ доброто име, честьта и завѣтнитѣ интереси на народътъ, откато презъ всичкото почти време на борбата ни за църковно-общинно самоуправление само една отъ всичкитѣ български епархии, а именно Пловдивската поддържаше до край представитель въ Цариградъ! Всичкитѣ други по̀-вечето чакахѫ на готово и похарчвахѫ твърдѣ малко по-

общото дѣло, не че нѣмаше въ тѣхъ хóра съ патриотизмъ, но защото жителитѣ имъ не можехѫ поради неразвитость да дѣйствоватъ задружно и съ задружнитѣ си дѣйствия да намѣрятъ средства за поддържане представители. Ако въ Цариградъ не се намирахѫ заселени или дошли по частнитѣ си работи Българе, които, било по славолюбие и патриотизмъ, било по интересъ, се занимавахѫ и съ народни работи, то българското дѣло не щеше да може да се тика напредъ при толковато мѫчнотии, които му се испречвахѫ. Живущитѣ въ Цариградъ наши еднородци несъмнѣнно много помогнѫхѫ на народътъ си въ борбата му съ висшето гръцко духовенство. Както тѣ, така и Българетѣ отъ Пловдивската епархия заслужватъ въ това отношение похвално вспомненье. За Българетѣ въ онова време не бѣше лесно нѣщо да достигнѫтъ да располагатъ съ обща касса за народни нужди и да работятъ съвъкупно за обща народна цѣль, както бѣше достигнѫла Пловдивската епархия. Лицата прочее, които спомогнѫхѫ за организованьето на привременното управление на Пловдивската епархия и за съединението въ едно цѣло всичкитѣ нейни кази, щото да дѣйствоватъ всички задружно въ интересътъ на общото дѣло и да участвоватъ въ разноскитѣ както по управлението на епархията, така и по обдържаньето на заточенний си владика и на особеннъ представитель въ Цариградъ, иматъ право върху благодарность отъ потомството, и добрий примѣръ, който тѣ подадохѫ ще съставлява всекога една отъ свѣтлитѣ страници на българската история.

ГЛАВА VII.

Повторното избрание Григория VI за Вселенски патриархъ. — Неговий проектъ за рѣшението на българский въпросъ. — Отхвърленето този проектъ отъ Българетѣ. — Испращанието въ патриаршията два правителственни проекта по сѫщий предметъ. — Неприеманието отъ патриаршията тия проекти и нейното заевене за необходимостьта да се свика вселенский съборъ за българский въпросъ. — Посрѣщанието отъ Българетѣ съ радость правителственнитѣ проекти. — Привикванието отъ представителитѣ архиереитѣ отъ провинцията за съставенье синодъ на Българската Църква въ Цариградъ. — Оплакванието на патриаршията противъ невѣрнитѣ съобщения на представителитѣ и противъ тѣхнитѣ дѣйствия. — Нейното поеснение работата съ окрѫжно до архиереитѣ. — Отставката на българскитѣ архиереи отъ служенье на патри аршията и отговорътъ на послѣднята върху тая отставка. — Опровержение отъ българскитѣ архиереи възраженията на патриаршията срѣщу правителственнитѣ проекти. — Окрѫжно послание отъ патриархътъ до другитѣ Църкви по българский въпросъ. — Отговоръ върху него отъ българскитѣ архиереи. — Отговоритѣ на Църквитѣ върху патриаршеското послание. — Опитвание на везирьтъ да съгласи проектътъ на патриархъ Григория съ исканията на Българетѣ .— Обличанието съ султанский фирманъ този проектъ, оставенъ въ сѫщность безъ измѣнение.

Българетѣ се отнасехѫ до Вселенската патриаршия съ прошения да се подобри църковното управление само въ началото, догдѣ не бѣхѫ още разумѣли, че тя не желае да даде удовлетворение на заевеннитѣ отъ тѣхъ желания. Отпослѣ тѣ, както видѣхме, обръщахѫ молбитѣ си само до правителството на султанътъ. Но послѣднето, като приемаше тѣхнитѣ заевения и ги увѣряваше въ своята благосклонность, гледаше да накара самата църковна власть да представи проектъ за удовлетворение исканията имъ. То знаеше добрѣ, че нему, като на власть свѣтска и по вѣроисповѣдание мусулманска, не подобава да се мѣси съ свои постановения и распореждания въ въпроси, които се отнасехѫ до църковнитѣ дѣла на неговитѣ християнски подданници и които обикновенно се рѣшавахѫ отъ духовнитѣ имъ власти. Цариградската патриаршия особенно ревниво охраняваше правото си да рѣшава сама подобни въпроси и да не допуща никакво намѣсванье въ тѣхъ отъ страна на Високата Порта, но въ сѫщото време тя избѣгваше да представи на правителството удовлетворителенъ проектъ за разрѣшение на българский въпросъ. За да може-

ше да излѣзе отъ нейна страна подобенъ проектъ, требваше да се намира на патриаршеский престолъ лице, което да е поне колкогодѣ чувствително къмъ висшитѣ интереси на Църквата и въ сѫщото време да се ползова съ авторитетъ въ грърцкото общество, така че отъ една страна само да желае да тури край на прискрърбната распря, а отъ друга да може да прокара, съ своето влияние между еднородцитѣ си, духовни и мирски лица, проектътъ, който би предложило за тая цѣль. Съ такива качества не се отличаваше нито единъ отъ патриарситѣ, които заемахѫ Вселенский престолъ отъ появяваньето на българский въпросъ. Полегка-легка събитията показахѫ на Гърцитѣ, че въпросътъ, подигнѫтъ отъ Българетѣ, е сериозенъ, че той е извиканъ отъ сѫществення потребность, удовлетворението на която се изисква и отъ человѣчската и отъ Божеската правда и че той не може да се потъпче съ интриги и противни на истината обеснения. Да се направятъ на Българетѣ нѣкои пò-сериозни устѫпки, непрестанно се внушаваше на Гърцитѣ и отъ страна на Россия, която желаеше миръ, съгласие и единство помежду православнитѣ християне и настояваше да се прекѫсне распрята, колкото се може пò-скоро, съ една доброволна спогодба между двѣтѣ страни и, ако се може, безъ всеко намѣсванье отъ страна на Портата. Затова пò-влиятелнитѣ между Гърцитѣ люди пожелахѫ най-послѣ да стане нѣщо, съ което да се покаже, че Великата Църква прави отъ своя страна възможното за удовлетворение на Българетѣ, и намѣрихѫ за добрѣ да се тури на патриаршеский престолъ, следъ сваленьето на патриархъ Софрония, лице, което да желае да прекрати распрята за благото на самата Църква, лице, което да се ползова съ почитъ, както въ грърцкото общество, така и въ цѣлата Православна Църква, и на което гласътъ да се уважи и послуша отъ всички православни, така, че и да не би било съвсѣмъ по угодата на Българетѣ рѣшеньето, което би се дало при него на подигнѫтий отъ тѣхъ въпросъ, да се счете това рѣшение отъ всички Гърци и не—Гърци, като най-добро и цѣлесъобразно за времето и обстоятелствата.

Такова лице въ тая епоха бѣше безспорно преждебившний вселенски патриархъ, Григорий VI, който бѣше заемалъ Вселенский престолъ преди двадесеть и седемь години и бѣше отъ него свалень по настояваньето на английский въ Цари-

градъ посланникъ лордъ Стратфорда Редклифа, на когото негодованието той бѣше навлекълъ съ упорното си исканье да се пазятъ неуклонно преданията на Православната Църква всредъ жителитѣ на Ионийскитѣ острови, които се намирахѫ тогава подъ властьта на Англия, и общото мнѣние бѣше, че той именно требва да се избере за патриархъ, като най-подходеще споредъ обстоятелствата лице. Така и станѫ.

Повторното избрание на Григория VI за Вселенский патриархъ се извърши на 10 февруарий 1867 и се посрѣщнѫ съ голѣма радость и ликованье отъ страна на събравший се въ патриаршеский храмъ народъ. Въ сѫщий день синодътъ и смѣсенний съвѣтъ съ много първенци отъ Гръцкий народъ отидохѫ въ Арнауткьою, едно отъ босфорскитѣ предмѣстия на Цариградъ, гдѣто живѣеше Григорий VI, откакъ бѣ отдалеченъ въ 1840 отъ патриаршеский престолъ, да му се сърадватъ за неговото толкова желанно отъ всички избрание. Но маститий иерархъ се съгласи да поеме управлението на Църквата въ тия трудни времена съ условие. Въ писмото, съ което благодари избирателното събрание за избранието му, негово свѣтейшество се обеви готовъ да поеме тежкий по отвѣтственностьта и важенъ постъ, ако и слабъ и немощенъ тѣломъ, само ако уставътъ на патриаршията се измѣни и съгласи съ древнитѣ постановения и правила на Църквата. Събранието държе нарочно засѣдание на 12 февруарий, за да чуе съдържанието на това писмо. Условието се прие еднодушно отъ всичкитѣ му членове. На 16 февруарий Григорий VI има, по обичайтъ, аудиенция у султанътъ.

Въ рѣчьта, която бѣ произнесълъ по този случай, светѣйший Григорий между другото бѣ казалъ, че въсприема отново патриаршеството, отъ което е билъ отстраненъ преди двадесеть и седемь години, само и само да привърже предъ крайтъ на живота си съ още по-тѣсни връзки сърдцата на паствата си о престолътъ на негово величество и да възвърне Църквата въ напрешнята ѝ слава. Султанътъ отговорилъ: „Благосъстоянието на моитѣ людье е първата ми грижа. При желанието ми да благоденствоватъ искамъ да се вардятъ неприкосновени и религиитѣ имъ“. Патриархътъ благодарилъ негово величество за благитѣ му намѣрения и казалъ, че вслѣдствие на тия любвеобилни чувства, той ще се старае всекояче да вселява въ паствата си преданность къмъ държавний му

престолъ. „Можешъ да искашъ, казалъ падишахътъ, всичко, щото спомага за благоденствието на подвѣдомитѣ ти християне. Ще ти давамъ всеко улеснение“. Патриархътъ отговорилъ, че ще съобщава чрезъ министритѣ за всичко, що ще бѫде потребно за благосъстоянието и напредъкътъ на народътъ му. „Ще заповѣдамъ, прибавилъ Абдулъ Азизъ, да ти се дава всека помощь и улеснение отъ правителството ми“. Началникътъ на Църквата казалъ, че не намира думи да искаже благодарностьта си, но че ще се моли Богу всекога за укрѣплението престолътъ на толкова великодушенъ и любвеобиленъ къмъ народитѣ си самодържецъ. Слѣдъ това, въ знакъ на своето благоволение къмъ патриархътъ, султанътъ собственорѫчно го наградилъ съ орденътъ меджидие I степенъ.

Подиръ тая аудиенция новий патриархъ, съпровожданъ отъ всички архиереи, членове на синодътъ, и отъ първенцитѣ, отишълъ на Високата Порта, гдѣто билъ приетъ първо отъ великий везирь Аали-паша, отъ министрътъ на външнитѣ дѣла, Фуадъ-паша и отъ предсѣдательтъ на държавний съвѣтъ, Кямилъ-паша. Той молилъ всекий отъ тия висши представители на властьта да бѫдѫтъ тълкователи предъ султанътъ на дълбоката му признателность за благодѣянията на падишахътъ и да му даватъ всека помощь и съдѣйствие въ различнитѣ нужди на Църквата и на народътъ му. Високитѣ сановници обѣщали да съдѣйствоватъ на патриархътъ за доброто искарванье на всеко дѣло, като го увѣрили, че сѫ твърдѣ доволни, за гдѣто народътъ и духовенството били зарадвани отъ неговото избранье, което, изразилъ се Аали-паша, дѣйствително било станѫло по внушение отъ Светий Духъ, но, за да не помислелъ негово светѣйшество, че правителството ще испълнява всичко, щото му би се предложило отъ негова страна министрътъ на външнитѣ дѣла счелъ за дългъ, като министръ на исповѣданията, да забѣлежи на патриархътъ, че върховний началникъ на Църквата требва да се споразумѣва и дѣйствува заедно съ първенцитѣ на народътъ, защото безъ това споразумѣние, безъ любовь и съгласие никое добро дѣло не може да бѫде доведено до добъръ край[1]).

Слѣдъ като си оздрави по този начинъ или помисли, че си оздравява покровителството и съдѣйствието на висшето пра-

---

[1]) Гл. Ἐκκλησιαστικὰ ἢ Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον ὑπὸ Β. Δ. Καλλίφρονος, 1870., ἔτος Α., τόμος Α., стр. 17—18.

вителство въ предначинанията и плановетѣ си по управлението на Цѫрквата и по уреждането на важний въпросъ, който ѭ вълнуваше тогава, негово светѣйшество тръгнѫ, въ съпровождение на една блестяща свита, за Фенеръ, гдѣто биде посрѣщнѫтъ отъ множество народъ, и зае патриаршеската си катедра посредъ общото задоволство на всичкитѣ Гърци миряне и духовни, които се радвахѫ, че се избра най-послѣ потребното лице да изведе корабътъ на Цѫрквата изъ буритѣ и тревълненията въ тихо и мирно пристанище.

Не само помежду Гърцитѣ, но и въ Россия избранието на патриархъ Григория, на когото се възлагахѫ голѣми надежди, че ще може благополучно да даде край на българский въпросъ и да умиротвори Цѫрквата, произведе добро впечатлѣние и се посрѣщнѫ съ радость, както се вижда отъ слѣднитѣ редове на писмото, което му испратилъ Московский митрополитъ Филаретъ, слѣдъ като се приело тамъ извѣстие за неговото повторно въскачванье на патриаршеский престолъ: „Православната Русска Цѫрква радостно видѣ най-послѣ, съ какво силно и еднодушно желание се обърнѫхѫ къмъ тебе както священноначалието, така и благочестивий народъ на Цариградската Цѫрква, да те повикатъ да заемешъ отново Вселенский престолъ. Съ благоговѣние чу тя словото, съ което ваше светѣйшество искренно и съ твърдостьта на правдата тогава предусмотрително указахте, какви исправления и подобрения вие намирате благопотребни за благото на Цѫрквата, и турихте принятието на благопотребнитѣ преднамѣрения непремѣнно условие за вашето стѫпванье върху Вселенский престолъ. И пакъ съ радость ние видѣхме, съ каква готовность священоначалието и всичката Цариградска Цѫрква принесохѫ на призоваемий върховенъ пастирь съвършенно послушание и обѣщахѫ съдѣйствие“[2]).

Първото нѣщо, което Григорий VI направи, слѣдъ като пое въ 1867 г. управлението на Цѫрквата, бѣше да поиска съобразно съ условието, което бѣше турилъ, когато се съгласи да приеме патриаршеската катедра, отъ едно събрание на първенцитѣ и архиереитѣ да одобрятъ, първо, да се не рѫководи той отъ уставътъ, при замѣщаването шестьтѣ синодални членове, които, слѣдъ истичанье на узаконений периодъ отъ двѣ

---

[2]) Гл. *Современные церковные вопросы* Т. Филиппова, 1882 стр. 55.

години, требваше сега да се промѣнятъ, но да повика на мѣстото имъ които архиереи той самъ си избере, и второ, да се състави смѣсенний съвѣтъ на патриаршията (който досега състоеше отъ архиереи и отъ свѣтски лица и се викаше смѣсенъ) само отъ свѣтски лица и да се нарича занапредъ свѣтский съвѣтъ. При това, този съвѣтъ да бѫде подъ председателството на самий патриархъ, а не на единъ архиерей отъ членоветѣ си. Събранието, като имаше пълно довѣрие въ добритѣ намѣрения на уважаемий отъ всички иерархъ, прие съ едно громадно болшинство това исканье[1]).

Негово светѣйшество се боеше отъ прекословия и противорѣчия при прокарваньето предположенята си за уреждане църковнитѣ дѣла и особенно за разрѣшението българский въпросъ и за това искаше да състави синодътъ отъ лица, за които знаеше, че ще приематъ всичко, което той имъ предложи за доброто на Цървата.

Като си подготви така здрава почва, Григорий VI можеше спокойно да се занимае съ главната си задача, уреждането на българский въпросъ. Той изучва предварително всичко, щото е било направено по този въпросъ, и се рѣшава, съгласно съ мнѣнието на нѣкои отъ висшитѣ русски иерарси и на самото Русско правителство, да даде на Българетѣ едно автономно управление по църковнитѣ дѣла, но за жалость то бѣ непълно и при това автономната область имаше предѣли, въ които далечъ не влизахѫ всичкитѣ български епархии. Въ Россия сѫ мислили, като сѫ съвѣтвали да се създаде една Българска автономна църковна областъ съ зависимость отъ патриархътъ, тази область да обеме всичкитѣ български епархии и нейната автономия да бѫде пълна. Българетѣ не бѣхѫ никакъ расположени да се задоволятъ съ такова непълно църковно самоуправление и то за една часть само отъ българскитѣ епархии. Въ това сѫщото време, когато патриархъ Григорий кроеше съ проектътъ си да надари само нѣколко български епархии съ непълна църковна автономия, тѣ заевихѫ въ едно прошение до Портата, че искатъ пълно отдѣление отъ Гърцитѣ, защото събитията били ископали „вече една бездна между двата народа, която никоя спогодба не може да премахне“.[2])

---

[1]) Гл. Ἐκκλησιαστικὰ ἢ Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον, ὑπὸ Καλλιφρονος.

[1]) Гл. брой 18 на вѣстникъ *Македония* отъ 1867 год.

Проектътъ на патриархъ Григория за автономно българско църковно управление бѣше слѣдний:

„1) Епархиитѣ въ България ще съставятъ особенна область въ окрѫгътъ на Вселенската патриаршия и ще се ползоватъ съ особении нѣкои преимущества.

„2) Най-горний по синтагматионътъ въ тая область митрополитъ е канонически екзархъ на цѣлата область.

„3) Сѫществуващитѣ въ тая область епископи Църквата охотно ще почете съ митрополитский санъ, ако това се поиска.

„4) Екзархътъ и всичкитѣ митрополити на тая область ще поменуватъ при Богослужението името на Вселенский патриархъ, съгласно съ канонитѣ.

„5) Всичкитѣ митрополити на областьта, събираеки се редовно и извънредно около екзархътъ си, съставятъ подъ неговото председателство областенъ синодъ, който неусипно се грижи за външното и вѫтрешното благочиние на църквитѣ, съгласно съ божественнитѣ и свещеннитѣ закони (правила) и съ предаденнитѣ отъ Отцитѣ обичаи на нашата Восточна Православна Църква, и завѣдва всичкитѣ църковни и други дѣла на христиенетѣ отъ областьта. Рѣшенията на този синодъ иматъ областно и мѣстно значение, като се предоставя на недоволната страна правото на въззивъ до Вселенский патриархъ.

„6) Синодътъ на Българската область требва да опредѣли крѫгътъ на дѣйствията си съ особенъ уставъ (правилникъ), одобренъ отъ Великата Христова Църква.

„7) Този областенъ синодъ записва въ отдѣлна книга, слѣдъ тщателно испитванье и издирванье, имената и качествата на духовнитѣ лица — кандидати за архиерейство отъ цѣлата българска область.

„8) Избранието на митрополититѣ и епископитѣ на Българската область извършва областний синодъ измежду кандидатитѣ, записани въ реченний областенъ каталогъ, като се оставя за Вселенский патриархъ правото на каноническото имъ утвърждение, а рѫкоположението става по патриаршеско разрѣшение, или въ мѣстопребиванието на областний синодъ, или въ митрополията и епископията, които сѫ овдовѣли (останѫли безъ архиереи).

„9) Бератитѣ за архиереитѣ отъ Българската область изисква отъ Високата Порта патриархътъ, който слѣдъ това

ги испровожда въ областний синодъ, за да се врѫчатъ на ръкоположеннитѣ архиереи.

„10) Областний синодъ иска отъ патриархътъ всичко, отъ което има нужда (като свето миро и проч.), и се обръща къмъ него по всеко областно дѣло, което се нуждае отъ патриаршеското сѫдѣйствие и покровителство, а особенно предъ самото правителство.

„11) Областний синодъ взема грижата да се основѫтъ въ Българската область потребнитѣ духовни училища за образование на по̀-долнето духовенство и едно Богословско училище въ мѣстопребиванието на синодътъ, което да се поддържа съ помощьта на всичкитѣ митрополити и епископи отъ областьта и на православний Български народъ. Той може да испровожда извѣстно число български юноши, които се приготовяватъ за духовно звание, и въ Богословското училище на Великата Църква, що е на островъ Халки.

„12) Редътъ на ставропигиалнитѣ мънастири на Вселенский престолъ остава безъ измѣнение.

„13) Ако въ нѣкои църкви отъ Българската область священнитѣ послѣдования се четѫтъ по гръцки, а въ други вънъ отъ неѭ по славенски, това сѫщото ще става и занапредъ, освѣнъ ако съ общото съгласие на прихожанетѣ и на съобщинаритѣ се испроси отъ митрополитътъ позволение за промѣнение на езикътъ. Страната, която не би била доволна отъ езикътъ, който се открай употребява въ една църква, може да си построи собственна църква. За основание на правото обаче ще се взема всекога сѫществовавший открай редъ.

„14) Духовенството на църквитѣ въ Българската область и вънъ отъ неѭ състои подъ непосредственний пастирски надзоръ на мѣстний епископъ и въ каноническа зависимость отъ този епископъ, когото поменува то, който го назначава, сѫди и отстранява по священнитѣ правила. Слѣдователно и църквата на св. Стефанъ въ Балатъ, която се обдържа отъ Българетѣ, се подчинява на сѫщий този канонически редъ, като имъ се дава, ако искатъ, правото да иматъ собственъ титуляренъ епископъ, по примѣрътъ на другитѣ църкви, находещи се въ патриаршеската енория (т. е. въ Цариградъ и предмѣстията му).

„15) При избиранието на Вселенский патриархъ митрополититѣ отъ Българската область се ползоватъ като избира-

тели и избираеми съ сѫщитѣ правдини, съ каквито и другитѣ митрополити на престолътъ.

„16) Онѣзи отъ митрополититѣ или епископитѣ на Българската область, които се принуждаватъ поради собственни или епархиални дѣла да дохождатъ въ Цариградъ, се подчиняватъ на сѫщитѣ канонически узаконения, които сѫ въ сила и за другитѣ йерарси на престолътъ.

„17) Митрополититѣ на Българската область, които би се случайно намѣрили въ Цариградъ, заематъ архиерейский тронъ при Богослужението въ църквитѣ и приематъ участие въ засѣданията на синодътъ по една почетна покана отъ патриархътъ съвършено така, както и другитѣ случайно пребиваващи въ Цариградъ митрополити на престолътъ и които не сѫ дѣйствителни членове на синодътъ.

„18) Ако въ Цариградъ се намиратъ свѣтски представители на тая областъ, законно припознати за такива, поканватъ се и тѣ на ония общи събрания въ патриаршията, на които се приглашаватъ и представителитѣ на другитѣ епархии".[1])

Синодътъ одобрилъ този проектъ, и патриархътъ го съобщилъ на министрътъ на външнитѣ дѣла, Фуадъ-паша, испърво частно, а послѣ, кога той не възразилъ нищо противъ него, му го подалъ и званично презъ юний 1867, подписанъ както отъ всичкитѣ членове на синодътъ, така и отъ преждебившитѣ Вселенски патриарси, както и отъ митрополититѣ, които случайно се намѣрили тогава въ Цариградъ.

Негово светѣйшество бѣше съобщилъ частно проектътъ си и на русский въ това време посланникъ въ Цариградъ, генералъ Игнатьева, като го бѣше помолилъ да съдѣйствова и той отъ своя страна да се задоволятъ Българетѣ съ устѫпкитѣ, които се съдържатъ въ него. Представительтъ на Россия направи всичко, щото му бѣ възможно да убѣди нашитѣ съотечественници да приематъ, за сега поне, ограниченната църковна автономия, която имъ даваше Григорий VI, защото Россия преди всичко желаеше да има миръ въ Православната Църква, за да не могѫтъ нейнитѣ врагове да се ползоватъ за своитѣ цѣли отъ раздорътъ между двѣтѣ страни.

[1]) Гл. този проектъ въ 'Επιστυλιμᾶίον ὑπὸμνημα τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης 'Εκκλησίας πρὸς τάς λοιπάς ὀρθοδόξους αὐτοκεφάλους ἁγίας Εκκλησίας περί τῆς κατά τα ἔτη 1868—1870 πορείας τοῦ κατά Βουλγάρους 'Εκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Стр. 17—19.

Но Българетѣ не бѣхѫ никакъ наклонни, само за да има миръ въ Църквата, да се задоволятъ съ такова едно рѣшение на распрята, което оставеше врата да се намѣсва патриаршията въ дѣлата на Църквата имъ. Тя бѣше придобила такова лошо име между Българский народъ, щото нашитѣ единородци виждахѫ въ всичко, което имъ се предлагаше отъ нейна страна, примка да се задържатъ тѣ и занапредъ подъ властьта и влиянието ѝ. Тая власть имъ бѣше твърдѣ много вече умрѫзнѫла, и тѣ искахѫ да нѣма вече и сѣнката ѝ. Тѣ можехѫ впрочемъ да погледнѫтъ пó-другояче на проектътъ на Григория VI, ако султановото правителство бѣше хванѫло и то да настоява да се задоволятъ поне временно съ устѫпкитѣ, които се съдържаха въ него. Но послѣднето нѣмаше ония побуждения, които карахѫ Россия да се старае да се помирятъ двѣтѣ страни часъ напредъ. Напротивъ то имаше причини да не бърза да налага сега на Българетѣ патриаршеский проектъ, както бѣ постѫпило преди шесть години съ устѫпкитѣ на патриархъ Иоакима, извѣстни подъ име 15 точки. Турското правителство бѣше се убѣдило вече, че то не може съ одобрението на едни незначителни устѫпки отъ страна на патриаршията да принуди Българетѣ да станѫтъ католици и протестанти, както си то предполагаше въ началото. Българетѣ показахѫ вече съ дѣла, че ще постоянствоватъ и занапредъ да искатъ отъ него правдинитѣ си, като особенъ, ако и едновѣренъ съ Гърцитѣ народъ, безъ да се унижаватъ съ промѣнение на вѣроисповѣданието си. Отъ друга страна сега бѣше избухнѫло едно възстание на островъ Критъ, което все пó-вече се разгареше. Правителството на Високата Порта, при всичко че нашитѣ представители и архиереи му засвидѣтелствовахѫ по случай на това възстание своята преданность и благодарность съ единъ чрезмѣрно ласкателенъ адрессъ, не можеше да не премисли, че размирицата на островъ Критъ може да се отзове и въ Българско. Тайний централенъ български комитетъ отъ Букурещъ бѣше вече обнародвалъ извѣстний си мемоаръ (презъ мартъ 1867), съ който се искаше отъ султанътъ да съедини всичкитѣ окрѫзи и мѣста, населени отъ Българетѣ, въ една отдѣлна область, подъ название българско царство, на което да се даде конституционно управление, и самъ той да носи титлата: султанъ на Турцитѣ и царь на Българетѣ, и презъ юний отъ сѫщата го-

дина бѣхѫ вече минали Дунавътъ двѣ чети, испроводени, както се мислеше, отъ сѫщий този комитетъ. Истина, че тия чети бѣхѫ наскоро пресрѣщнѫти и разбити отъ потеритѣ, които бѣше испратила властьта срѣщу имъ, и възстанницитѣ бѣхѫ кои изловени и обѣсени, кои избѣгахѫ кѫдѣто имъ виждатъ очи. Но поевяваньето имъ показваше, че тѣхний опитъ може да се поднови пó-сериозно. Отъ благоразумието на държавнитѣ турски мѫжье се изискваше да се не дава въ такива обстоятелства поводъ за незадоволство на Българский народъ съ незачитанье скромнитѣ му молби за църковно самоуправление. Истина, че оттукъ оттамъ се поевихѫ изъ средата на Българетѣ протести срѣщу тайний комитетъ и срѣщу четитѣ, които се поевихѫ въ България, както напримѣръ отъ представителитѣ въ Цариградъ, отъ Ловчане, Свищовчане и други,[1]) но правителството требваше да предполага, че, както има едни Българе, които по положението си не можехѫ освѣнъ да излѣзятъ съ псувни и проклинания срѣщу виновницитѣ на смущенията, така ще има пъкъ други, които ще ги приематъ съ растворени обятия. Правителството на султанътъ като преслѣдваше отъ една страна възстанницитѣ и ги наказваше съ всичката строгость, требваше отъ друга пъкъ да се покаже, че цѣни лоялностьта на мирнитѣ си подданници и да не охлаждава надеждитѣ имъ за възстановение на потъпканитѣ имъ отъ Гърцитѣ права по църковното управление. То виждаше, че българскитѣ представители въ Цариградъ, като го увѣрявахѫ въ непоколебимата си преданность, въ сѫщото време настоятелно го молехѫ за пълно отдѣление отъ патриаршията и Гърцитѣ. Тази молба се приповтареше при всеки случай и отъ всички български мѣста. Въ истото време, когато патриархътъ бѣше подалъ на Портата проектътъ си, отъ Охридъ, Прилѣпъ, Битоля, Велесъ, Скопье, Дебъръ, Струмица, Поляна, Неврокопъ, Самоковъ, Кюстендилъ, бѣхѫ пристигнѫли до неѭ прошения, съ които жителитѣ на тия градове наново ходатайствовахѫ да се отдѣли Българский народъ отъ Гърцитѣ съ едно особенно за него църковно управление[2]). Жителитѣ на градъ Руссе, които бѣхѫ длъжни да подадѫтъ на султанътъ адрессъ за изражение вѣрноподаннически чувства, когато той минѫ презъ градътъ имъ, идейки отъ Парижското

[1]) Гл. Вѣстн. „Македония", бр. 18, 32, 39. за 1867 год.
[2]) Тамъ пакъ. 33.

изложение (24 юлий 1867), не пропустняхж да напомнятъ въ него желанията на всичкитѣ си съотечественници по църковната часть[3]). Простий здравъ смисълъ показваше на Турското правителство, че то требва сега колкото може по̀-вече да избѣгва отъ всичко, което може да се истълкува отъ Българский народъ, като отказъ въ молбата му за възстановение неговата църковна самостойность. И това толкозъ по̀-много, че вече се забѣлезваше едно глухо негодованье между нашитѣ съотечественници, загдѣто правителството отъ толкозъ години протака распрята имъ съ патриаршията, безъ да ги удовлетвори[4]). Високата Порта не само че не требваше да ги обезнадежди, но напротивъ бѣше длъжна поне косвенно да се извини, че не е могла до сега да ги удовлетвори. И съ тая цѣль, вѣроятно, министрътъ на външнитѣ работи, Фуадъ-паша, казваше въ една нота, испратена до великитѣ държави презъ май 1867 по единъ другъ случай, че правителството на султанътъ, при всичкото му добро желание да удовлетвори справедливитѣ молби на Българский народъ по распрята му съ патриаршията, било принудено да се въздържи отъ това, за да се не изложи на укори, че нарушава нейнитѣ привилегии[5]).

Поради всичкитѣ тия съображения, Високата Порта не само че не се показа наклонна да утвърди съ фирманъ проектътъ на патриархъ Григория, но позволи на Българетѣ, на които тя бѣше го съобщила за знание, да възразятъ обстоятелно противъ него, нѣщо което тѣ направихж съ едно прошение, адрессувано до неж.

Въ това прошение, което бѣ написано по французски, се излагаше ясно и безъ унижение правото на Българский народъ да има самостоятелно църковно самоуправление и нуждата да му се даде часъ по̀-скоро такова самоуправление. То рисуваше рельефно чувството на досада, което бѣше обзело Българетѣ поради бавеньето да се удовлетворятъ толкозъ невиннитѣ и законни тѣхни желания. То е слѣднето:

„Като благодаримъ сърдечно ваше височество за доброто приеманье, което благоволихте недавно да ни направите, и за високото снисхождение, съ което изслушахте разясненията ни върху българский въпросъ, ние си позволяваме днесь да ги

[3]) Ibid. 54.
[4]) Ibid. 44.
[5]) Ibid. 5 августъ 1867.

допълнимъ съ нѣкои писменни бѣлежки, на които цѣльта е да улеснятъ императорското правителство въ трудоветѣ, които полага за удовлетворение законнитѣ желания на Българский народъ.

„Ваше височество! По съвѣтътъ на самото правителство и съ надежда, че ще можемъ пакъ да останемъ по-тѣсно свързани съ Цариградската гръцка патриаршия, ние въ разстояние на толкозъ години много пѫти се погрижихме да се даде край на нашата распря дружелюбно. По нещастие, ние видѣхме най-послѣ, че всичкитѣ наши надежди сѫ били празни, че искреннитѣ ни старания не сѫ послужили за друго, освѣнъ да ни утвърдятъ въ мнѣнието, че едно приятелско спогажданье било съвсѣмъ невъзможно съ человѣци, които не сѫ расположени да вникнѫтъ съ по́-голѣмо внимание въ справедливитѣ желания на единъ цѣлъ народъ. Слѣдъ като испитахме, прочее, всичкитѣ средства, чрезъ които бихме могли да достигнемъ до едно каквогодѣ споразумѣние, ние пакъ се принудихме да се повърнемъ на първата идея за едно съвършенно отдѣление на Българската Църква отъ Цариградската патриаршия.

„Ние не се обръщаме до правителството на негово величество, за да го поканимъ да одобри нѣкоя новизна по общата ни съ Гърцитѣ Вѣра. Не се обръщаме до него съ молба да намали старитѣ привилегии на духовний началникъ на Цариградската Църква.

„Като се обръщаме до царското правителство по едно църковно дѣло, ние се основаваме 1) върху църковното (каноническото) право, споредъ което въ Православната Църква всека народность требва да има свой священноначалникъ. Това е предвидѣно въ 34 апостолско правило, и за това виждаме, че, съгласно съ това правило, въ Православната Църква има толкозъ самостоятелни Църкви. Основаваме се 2) върху историята и 3) върху началото на свободата на съвѣстьта, начало, което е припознато въ цѣлата империя.

„Като се основаваме върху историята, ние искаме възстановението на Охридската архиепископия. Историята, наистинна, доказва че, е сѫществовала едно време въ разстояние на 1232 години една Българска Църква, самоуправляема и независима отъ Цариградската, и е имала подъ вѣдомството си много епархии, които всички днесь се намиратъ подъ властьта на Цариградский патриархъ. Установена отъ Юстиниана въ

535 лѣто, одобрена и потвърдена отъ папа Вигилия, църковното вѣдомство на когото се простирало тогава до Македония, припозната още въ 553 г. отъ петий Вселенский съборъ, Охридската архиепископия, която по-послѣ станѫ архиепископия на цѣла България, е запазила самостоятелното си сѫществование и слѣдъ паданьето на Византийската империя, при толкозъ славни султани, до 1767, както свидѣтелствоватъ за това, освѣнъ старитѣ берати, които се давахѫ на Охридский архиепископъ, въ разстояние на 314 години, и бератитѣ, които се днесь даватъ на Цариградский патриархъ.

„Независимостьта на тази Българска архиепископия наруши въ 1767 патриархъ Самуилъ по причини политически и парични, съ цѣль да затрие Българский народъ, а не да ползова Вѣрата. Споредъ основнитѣ обаче закони на Православната Църква, никое църковно началство нѣма право да се мѣси въ дѣлата на другитѣ самостоятелни Църкви, колко повече да имъ унищожи сѫществованьето. Осмото правило на третий Вселенский съборъ изрично запрещава на църковнитѣ началници да си присвояватъ епархии, които не имъ принадлежатъ законно, и имъ предписва, ако би си присвоили такива, да ги върнѫтъ. Слѣдователно, дѣлото на патриархъ Самуила, направено въ 1767 се счита като не станѫло за Българский народъ, който е пострадалъ отъ това унищожение на неговата Охридска архиепископия и отъ замѣнението въ неѭ българското духовенство съ гръцкото, и така требва да се счита и предъ цѣлата Църква. Истина, че противната страна, за да се оправдае, казва, че унищожението на самостоятелната Охридска архиепископия станѫло ушъ съ съгласието и слѣдъ оставката на послѣдний неинъ архиепископъ. Макаръ че Българетѣ приематъ това възражение съ предварително условие да се испита, дали се то подтвърждава отъ историята, но съ какво право е могълъ да располага съ независимостьта на Църквата си този архиепископъ? Какво би казалъ, какво би направилъ днесь Гръцкий народъ, ако би се склонилъ настоящий патриархъ да подчини управляемата отъ него Църква подъ властьта на друга една самостоятелна Църква?

„Така, ясно и очевидно е, че нарушението самостоятелностьта на Българската архиепископия е станало противозаконно, противоканонически, несправедливо и своеволно. И отъ наша страна ние никога не бихме могли да разумѣемъ, какъ

правителството е могло да одобри и дозволи практикуваньето на правдини, които Цариградский патриархъ е незаконно придобилъ отъ него, ако да не знаехме начинътъ, съ който е дѣйствовалъ този духовенъ началникъ въ подобни случаи; защото сѫщата църковна власть унищожила по сѫщий начинъ въ шестнайстий вѣкъ и независимостьта на Търновската, а пò-послѣ и на Ипекската Църква, които, обаче, днесь си искатъ самостоятелностьта. И чудно е, какъ тази сѫщата църковна власть не е посегнѫла да унищожи нито една отъ самостоятелнитѣ гръцки Църкви.

„Ако ние се отнасяме до правителството, то не значи, че го молиме, да стане то синодъ и да рѣши въпросъ отъ християнското Богословие. Припознаваме, че това не влѣзва въ крѫтътъ на вѣдомството му. Ние искаме отъ него просто да припознае съ насъ заедно за противозаконно и слѣдователно за никакво и бездѣйственно самоволното дѣло, съ което патриархъ Самуилъ сполучилъ да се припознае за началникъ на една независима Църква, и да ни остави да се върнемъ въ напрешното състояние на работитѣ. Таквозъ рѣшение влѣзва въ атрибутитѣ на правителството, което въ този случай ще дѣйствова като власть, която може да запрети или дозволи ползованьето съ правдини, които споредъ църковнитѣ закони никога не изгасватъ, и да възвърне отнетитѣ правдини на ония, на които тѣ законно принадлежатъ. Както се склонило нѣкогаси правителството да подтвърди правдини, които патриархътъ самъ бѣше си присвоилъ предварително, така то и днесь може твърдѣ добрѣ да отдаде пакъ иститѣ правдини на Охридската архиепископия, на онѣзи сирѣчь, които сѫ ги имали въ продължение на 1232 години и отъ които тѣ сѫ били неправедно отнети.

Ето що може да направи правителството за рѣшението на въпросътъ, който занимава отъ толкова години отечеството ни. А колкото се касае до чисто религиозната страна на този въпросъ, върху неѭ двѣтѣ несъгласни сега страни щѫтъ се лесно споразумѣ, ако би и двѣтѣ да се покажѫтъ по-умѣренни, отколкото до сега. Ние простираме и до таквазъ степень безпристрастието си, щото обевяваме въ всеуслишание, че нѣмаме никакво притезание върху онѣзи български епархии, които би желали да останѫтъ подъ непосредственната власть на патриархътъ.

„Като се основаваме върху послѣдний проектъ на патриархътъ, който допуща по начало раздѣлението, ако и да е то несъвършенно, ние желаемъ да имаме за центръ на църковното ни управление Охридската архиепископия съ нейнитѣ права и привилегии, къмъ която ще се присъединятъ и онѣзи отъ българскитѣ епархии, които пожелажтъ. Казваме това, защото не разумѣваме да исключимъ отъ вѣдомството на Охридската архиепископия онѣзи отъ българскитѣ епархии, които, споредъ както казватъ нашитѣ противници, не били ней подчинени, защото тѣзи епархии не само исказахж желанието си да се не отдѣлятъ църковно отъ другитѣ български епархии, но още защото и тѣ сж имали нѣкога своя църковна независимость, която сжщо упразднилъ Цариградский патриархъ и която тѣ сега пакъ си искатъ. По този начинъ всички ще бждатъ доволни. Отъ една страна патриархътъ не ще има отъ какво да се плаче, понеже той ще може да има подъ свое вѣдомство и български епархии, които би пожелали да останжтъ подъ неговата власть; отъ друга пъкъ и Българетѣ не ще да търсятъ нищо пó-вече, щомъ бждатъ освободени отъ една духовна власть, подъ която по никой начинъ не щжтъ вече да се намиратъ.

„И тогава само ще могжтъ да кажжтъ Българетѣ, че се ползуватъ и тѣ отъ свободата на съвѣстьта, съ която се наслаждаватъ твърдѣ справедливо всичкитѣ народи въ империята, защото, докогато една духовна власть се налага на съвѣстьта ни противъ желанието ни, докогато нашитѣ духовни началници ще бждатъ чужденци, на които цѣльта е да се обогатяватъ, докогато Цариградската патриаршия ще има право да се разпорежда въ религиозно отношение съ нашето отечество така, както изискватъ собственнитѣ ѝ интереси; ние не можемъ да кажемъ, че се наслаждаваме съ свободата на съвѣстьта, която е толкозъ явно припозната въ цѣлата империя.

„Даже да не можехме да представимъ друго основание за нашитѣ искания, началото на свободата на съвѣстьта само по себе си би било достатъчно да оправдае оплакването ни противъ Цариградский патриархъ. На и не мислимъ, че Българский народъ, който въ толкози случаи се отличи съ благоразумно поведение, не заслужва благосклонностьта на императорското правителство.

„Ваше височество! Правителството, ако сѫдимъ отъ неговитѣ къмъ насъ досегашни отношения, показа, че не отрича справедливостьта на нашитѣ законни искания, но голѣмото протаканье на единъ въпросъ, който закача най-светитѣ интереси на единъ народъ, може да бѫде най-послѣ гибелно за този народъ. Вече священницитѣ захванѫхѫ да намаляватъ въ България, религиознитѣ нужди не се удовлетворяватъ както требва, и безредието, което владѣе въ нашитѣ църковни дѣла, дава причина за справедливо безпокойство.

„Ваше височество! Знаете твърдѣ добрѣ, че по узаконенията на нашата Вѣра, както и на другитѣ Вѣри, при ражданьето, при жененьето и при умиранието, присѫтствова священникъ, който е необходимо потребенъ и за толкова други още религиозни нужди. Но въ България се е случвало и раждания да ставатъ, безъ да се тѣ осветятъ отъ религията по причина на оскѫдность отъ священници, и женитби да се извършватъ, и человѣци, уви! да се погребватъ безъ предписаннитѣ отъ религията ни священнодѣйствия, и ако би още да вземемъ въ внимание присѫдата, която патриархътъ произнесе преди нѣколко години срѣщу нашитѣ владици, всичкитѣ священнодѣйствия на по̀-долнето духовенство, което припознава и споменува при Богослужението тия владици, требвало би да се считатъ незаконни. Това състояние не може да се продължи по̀-вече, безъ да порастне негодованьето на народътъ.

„Ваше височество! Императорското правителство обеви по-преди въ една нота до държавитѣ, че то стояло въ нашата распря съ патриаршията, при всичката справедливость на нашитѣ искания, като простъ зритель, отъ уважение къмъ привилегиитѣ на патриархътъ. Ние оцѣняваме твърдѣ добрѣ това справедливо заевяванье на правителството и за това не искаме отъ него друго освѣнъ да си стои то наистиннѫ като простъ зритель и за двѣтѣ страни и, както предоставя на патриархътъ пълна свобода на дѣйствията, така и намъ да не запретява, въ името на свободата на съвѣстьта, да вършимъ свободно нашитѣ църковни дѣла. Ние имаме вече свое духовенство, което народътъ ни припознава и почита при всичкитѣ жестоки гонения, които претърпѣва то. Нека прочее правителството благоволи да му предостави пълна свобода въ извършванье длъжноститѣ на званието му.

„Свършваме, като молимъ ваше височество, да благоволите да вземете подъ внимание толкозъ справедливитѣ искания на единъ народъ, който винаги е възлагалъ надеждитѣ си върху императорското правителство и който по въпроса, що ни занимава сега, показа голѣмо търпѣние, съ надежда че неговитѣ оплаквания ще се чуѭтъ единъ день. Дано този день да е вече настѫпилъ! Кога се дадѐ това съ толкова нетърпѣние очаквано извѣстие, радостьта на Българский народъ и неговата признателность къмъ правителството ще бѫдѫтъ неописанни“.[1])

Езикътъ и съдържанието на това прошение показва, че Портата е сама насърдчила българскитѣ представители да изложатъ смѣло всичко, щото може да служи за подкрѣпление на едно отдѣлно отъ Вселенската патриаршия църковно самоуправление за Българетѣ. Досега тѣ никога не сѫ били толкова смѣли въ прошенията си, подавани на Турското правителство. Турската дипломация требваше да обнадежи съ такъвъ единъ начинъ Българетѣ, че ще ги награди за вѣрностьта и лойалностьта, която тѣ показахѫ къмъ султанътъ въ сѫщото това време, когато Гърцитѣ въ лицето на Критянетѣ възставахѫ противъ неговата власть.

Но Портата все още не бързаше да направи нѣщо въ полза на наший народъ. Прошението, което представеше толкозъ убѣдителни доказателства, че е право и потребно пò-скоро да се удовлетворятъ Българетѣ, се подаде въ крайтъ на августъ 1867, но чакъ подиръ деветь мѣсеца се чу, че тя се рѣшила да направи една стѫпка по-рѣшителна къмъ разрѣшението на българский въпросъ. Въ тия деветь мѣсеца българскитѣ представители, които сегисъ тогисъ ходехѫ на Високата Порта да се научатъ нѣщо по нашето дѣло, се хранехѫ само съ голи обѣщания и обнадеждвания, че работата се гледа и скоро ще се свърши. Навикнѫли да чуватъ постоянно подобни отговори отъ устата на своитѣ представители, нашитѣ еднородци бѣхѫ вече изгубили надеждитѣ си и тълкувахѫ тия обѣщания съ това, че Аали-паши и Фуадъ-паша, които отъ Парижкий миръ насамъ бѣхѫ най-влиятелнитѣ министри и които главно нашитѣ представители посѣщавахѫ по работата си, намиратъ пò-сгодно за политиката си да ги залъгватъ съ обѣщания, отколкото да имъ откажѫтъ явно въ

---

[1]) Вѣстн. „Македония“, брой отъ 7 октомврий 1867 година.

ходатайството имъ. Но тозпжтъ подозрѣнията имъ не били прави. Двамата тия държавни мжжье, безспорно, едни отъ по̀даровититѣ между Турцитѣ, били дѣйствително сега кроили да направятъ нѣщо въ полза на Българетѣ. Грѫцкий авторитетенъ вѣстникъ „Византисъ" на два пжти съобщи презъ юний 1868, че се мълви, какво Високата Порта била приготвила нѣкакъвъ проектъ за рѣшението на българский въпросъ. Испърво той оповѣсти, че този въпросъ се рѣшава по желанието на противницитѣ на патриаршескитѣ привилегии. Послѣ той поправи това си извѣстие и каза, че по неговитѣ свѣдения отъ официаленъ источникъ, нѣмало още никакво рѣшение по българский въпросъ. Извѣстно било само, че, освѣнъ панславистската пропаганда, почнжла да се бърка въ послѣдне време въ този въпросъ и езуитската, и всека отъ тия двѣ пропаганди била гледала да подготви такова за него рѣшение, каквото било съобразно съ нейнитѣ особенни интереси. Но не по-малко било извѣстно, че, колкото и да била желала Високата Порта да свърши този въпросъ, не можела да пристжпи къмъ окончателното му рѣшение безъ съгласието на Великата Христова Църква, щомъ се касае за въпросъ, който се отнася до Вселенската патриаршия, и това ради привилегиитѣ, които издревле ѝ сж отстжпени отъ приснопаметнитѣ предшественници на н. и. в. султана.[1]) Грѫцкий вѣстникъ искаше съ други думи да каже, че, ако и да се готви въ правителственнитѣ сфери нѣкой неблагоприятенъ на патриаршията проектъ за рѣшението на българский въпросъ, този проектъ не може да се счита окончателно рѣшение, защото за таквозъ се иска съгласието на патриаршията, въпреки мнѣнието на която не може да бжде рѣшенъ нито единъ църковенъ въпросъ.

Преди да искаже официално своето мнѣние за начинътъ на рѣшението на българский въпросъ, Високата Порта искаше, очевидно, да чуе отзивитѣ на двѣтѣ заинтересованни въ него страни, и особено отзивитѣ на Гърцитѣ и на патриаршията имъ за това мнѣние, послѣ да попремисли въ свръзка съ тѣзи отзиви отново своето предположение и да почака по обичайтъ си да види, да ли не ще излѣзе отнѣгдѣ нѣкоя непредвидѣнна мжчнотия, нѣкое непресмѣтнжто неудобство, и за това слѣдъ

---

[1]) Гл. думитѣ на този вѣстникъ въ 30 брой (15 юний) на в. „Македония" отъ 1868 год.

слухътъ, който се пустнѫ въ юний 1868, че правителството готвело нѣкакво си рѣшение на българский въпросъ, тя чакъ презъ октомврий отъ сѫщата година съобщи официялно на патриаршията онова, щото била намислила за това рѣшение.

Намисленното отъ Портата бѣхѫ два проекта, отъ които патриархътъ да избере и приеме единътъ. Тѣзи два проекта тя му препрати съ едно тезкере, на което съдържанието бѣ слѣднето:

„Понеже Българский народъ отъ нѣколко време се отдѣли отъ духовното управление на Гръцката Църква и горещо желае да се сдобие съ духовни началници отъ родътъ му, и понеже, при всичко че бѣхѫ съставени толкова коммиссии, за да се обсѫдятъ неговитѣ жалби до Високата Порта и че се положихѫ толкова старания да се премахне тая распря съ взаимни устѫпки и отъ двѣтѣ страни, не бѣ възможно да се постигне примирението имъ; понеже, както е потребно да се завардятъ правата, преимуществата (immunités) и привилегиитѣ на Гръцката патриаршия, така е необходимо да се запазятъ и правата, които сѫ дарувани на всичкитѣ подданници на империята относително свободата на вѣроисповѣданьето, и понеже е невъзможно да се продължава по-нататъкъ това състояние, което сѫществува откакъ изникнѫ този въпросъ, затова, съ цѣль да се въдвори, вмѣсто сегашний раздоръ, съгласие и любовь, безъ да се докачатъ правилата на Вѣрата и правата на двѣтѣ страни, намислихѫ се и се съставихѫ два проекта, които, като се внимателно обсѫдихѫ въ министерский съвѣтъ, се испроваждатъ при настоящето въ патриаршията.

„Прочее, като вземете предъ видъ, че желанието на царското османско правителство е да спогоди двѣтѣ страни и да се даде справедливо и безпристрастно рѣшение на въпросътъ; че то всекога е отбѣгвало да дава мнѣние и да се намѣсва по въпроси, които се касаѭтъ чисто до вѣроисповѣданьето и до догмитѣ; че казаннитѣ два проекта не нарушаватъ това правило на ненамѣсванье, а при това, като вземете още въ внимание и нуждитѣ на времената, желаемъ, като обсѫдите казаннитѣ проекти, да приемете единъ отъ тѣхъ или да намислите другъ нѣкой способъ на рѣшение, който да се приеме и отъ двѣтѣ страни, и да дадете, колкото е въз-

можно по-скоро, край на работата, като въ сѫщото време извѣстите Високата Порта за станѫлото".

Проектитѣ, за които говори това тезкере, бѣхѫ слѣднитѣ:

Първий проектъ.

„1) Православнитѣ Българе, въ което мѣсто на царството и да се намиратъ, ще иматъ право да избиратъ и назначаватъ за църквитѣ си свещенници, които да знаѭтъ езикътъ имъ.

„2) Въ епархиитѣ-митрополии, гдѣто по-голѣмата часть отъ жителитѣ сѫ Българе, митрополититѣ ще се вzематъ отъ Българетѣ, а въ митрополиитѣ, гдѣто болшинството съставятъ Гърци, тѣ ще бѫдѫтъ отъ Гърцитѣ. Въ българскитѣ пъкъ митрополии, гдѣто би имало епископия, на която болшинството сѫ Гърци, епископътъ ще е гръкъ, и обратно, въ гръцката митрополия, гдѣто би се намѣрала епископия съ болшинство жители отъ Българетѣ, епископътъ ще бѫде Българинъ. Въ българскитѣ епархии, гдѣто ще има гръцки епископи, послѣднитѣ ще се подчиняватъ на митрополититѣ Българе, а епископитѣ Българе въ гръцкитѣ епархии ще зависятъ отъ гръцкитѣ митрополити.

„3) Българетѣ ще иматъ единъ главенъ митрополитъ, при когото ще се намира единъ правителствующъ синодъ. Този главенъ митрополитъ ще има сѣдалище въ Цариградъ и ще надзирава управлението на българскитѣ църкви.

„4) Българскитѣ митрополити и епископи ще се избиратъ отъ българский синодъ, а ще се утвърждаватъ и назначаватъ съ султански бератъ.

„5) Българската Църква, относително избирането на духовнитѣ си началници и управлението, ще съставя едно отдѣлно и независимо тѣло, а относително духовното утвърждение тѣхно и други дѣла, които се касаѭтъ до Вѣрата, ще се обръща до Вселенский патриархъ, на когото името тѣ и ще поменуватъ при Богослужението, споредъ обичайтъ.

„6) Митрополитскитѣ и епископскитѣ домове ще останѫтъ за архиереитѣ (Българе или Гърци), каквито би се назначили по горѣказанний редъ. Църквитѣ пъкъ ще се раздѣлятъ така: тѣзи, въ които досега сѫ се черкували само Българе, ще принадлежатъ на Българетѣ, а онѣзи, въ които Бъл-

гаретѣ сѫ се черкували съвмѣстно съ Гърцитѣ, ще останѫтъ за Гърцитѣ, а Българетѣ ще си направятъ нови.

„7) Българский синодъ, като се нареди, ще приготви единъ уставъ за управлението на Цървата, въ който ще се опредѣлятъ както начинътъ на съставеньето на синодътъ и обязанноститѣ му, така и начинътъ на избираньето и обязанноститѣ на всичкитѣ изобщо архиереи. Този уставъ ще се представи на Високата Порта и ще се тури въ дѣйствие, слѣдъ като се утвърди отъ неѭ“.

Вторий проектъ.

„1) Православнитѣ Българе, въ което мѣсто на царството и да се намиратъ, ще иматъ право да избиратъ и назначаватъ за църквитѣ си свещенници, които да знаѭтъ езикътъ имъ.

„2) Православнитѣ Българе ще иматъ, ако искатъ, въ всекий вилаетъ митрополитъ и въ всекий санджакъ епископъ.

„3) Българетѣ ще иматъ единъ главенъ митрополитъ, при когото ще се намира единъ правителствующъ синодъ. Този главенъ митрополитъ ще има пребиванье въ Цариградъ и ще надзирава управлението на българскитѣ църкви.

„4) Понеже епархиитѣ, които сега зависятъ отъ Грьцката патриаршия, ще се подчиняватъ занапредъ пакъ ней и архиереитѣ имъ оставатъ на мѣстата си, за това българскитѣ митрополити и епископи ще се настанятъ въ ония градища на вилаетитѣ и санджацитѣ, които не сѫ сѣдалища на грьцкитѣ владици, и отъ тия градища ще вематъ титлитѣ си.

„5) Жителитѣ Гърци ще бѫдѫтъ подчинени на грьцкитѣ архиереи, подъ вѣдомството на които ще бѫдѫтъ свободни да останѫтъ и Българетѣ, ако искатъ, но назначението на единъ епископъ Българинъ въ санджакътъ ще зависи всекога отъ волята на болшинството на тамошнитѣ Българе.

„6) Българскитѣ епископи и митрополити ще се избиратъ отъ Българский синодъ, а ще се назначаватъ и утвърждаватъ съ султански бератъ.

„7) Българската Църква, относително избираньето на духовнитѣ си началници и управлението, ще съставя едно отдѣлно и независимо тѣло, а относително духовното имъ утвърждение и други дѣла, които се касаѭтъ до Вѣрата, ще се обръща до Вселенскйй патриархъ, на когото името и ще споменуватъ тѣ споредъ обичайтъ.

„8) Митрополитскитѣ и епископскитѣ домове на грѣцкитѣ митрополии и епископии ще останѫтъ въ владѣнието на Гърцитѣ, и църквитѣ, въ които досега сѫ се черкували само Българетѣ, ще принадлежатъ и занапредъ на Българетѣ, а църквитѣ, въ които до сега Гърци и Българе сѫ се наедно черкували, ще останѫтъ въ рѫцѣтѣ на Гърцитѣ, а Българетѣ ще си направятъ други.

„9) Българский синодъ, като се нареди, ще приготви единъ уставъ за управлението на Църквата, въ който ще се опредѣлятъ както начинътъ на съставеньето на синодътъ и неговитѣ обезанности, така и начинътъ на избираньето и обезанноститѣ на всичкитѣ изобщо архиереи. Този уставъ ще се представи на Високата Порта и ще се тури въ дѣйствие, слѣдъ като се утвърди отъ неѭ“.

Тая стѫпка на Портата произведе, както и требваше да се очаква, силно впечатлѣние въ цѣлото грѣцко общество. Патриархътъ, щомъ получи двата проекта, събра изведнѫжъ синодътъ, който, слѣдъ кратко съвѣщание, ги обеви противни на законоположенията и правилата на Църквата. При това синодътъ постанови да се нареди незабавно коммиссия, която да приготви опровержението имъ отъ тая гледна точка, и да се състави обстоятеленъ отговоръ върху правителственното тескере, съ което сѫ били тѣ испроводени въ патриаршията. Колкото до исканьето на Портата да представи патриаршията, въ случай че не приема нито единътъ нито другий отъ двата проекта, нѣкой си третий, който да бѫде угоденъ и на двѣтѣ страни, рѣшило се да се каже, че патриаршията е направила вече всичко, щото ѝ било възможно, за удовлетворение на Българетѣ, и че слѣдъ това вече друго средство да се даде край на този въпросъ нѣмало, освѣнъ да се свика Вселенский съборъ. Като се приготвили опровержението и отговорътъ, патриархътъ свиква за обсѫжданьето имъ единъ по́-голѣмъ съборъ, въ който приехѫ участие всичкитѣ пребиващи и случайно находещи се въ Цариградъ владици, нѣкои архимандрити и профессори на Богословието, а слѣдъ него и великото събрание, което състои, както се знае, отъ всичкитѣ по́-първи и извѣстни лица, духовни и миряне, между Гърцитѣ въ Цариградъ. Тѣ бидохѫ одобрени напълно и въ двѣтѣ тия събрания, послѣ което тѣ се представихѫ на Високата Порта. Това бѣше на 16 ноемврий 1868.

Въ опровержението бѣше събрано всичко, щото можеше да се представи софистически, като възражение срѣщу двата проекта: каквото, че първий членъ и на двата проекта не билъ опредѣлявалъ, отгдѣ Българетѣ, които ги има навсекждѣ изъ турската империя, ще искатъ и приематъ свещеницитѣ си, сирѣчь отъ мѣстнитѣ ли архиереи, или отъ другадѣ, защото въ много гръцки епархии на Азиятска и Европейска Турция сжществуватъ безъ съмнѣние много или малко Българе, както и въ българскитѣ епархии има жители отъ другитѣ народности, и понеже този членъ не билъ ясно изразенъ, вѣроятно било, че распръснжтитѣ по висчото царство Българе, като се водятъ отъ буквалний му текстъ, че „иматъ право да избиратъ и назначаватъ за църквитѣ си свещенници“, щели били или да назначаватъ свещенници, които би намѣрили безъ служба, или пакъ да искатъ и вcauseматъ свещенници отдѣлно, а тогава несъмнѣно такива свещенници щели били да бждѫтъ свободни да се подчиняватъ или да не се подчиняватъ на мѣстнитѣ канонически църковни началства. Тогава, освѣнъ анархията и безредието, което щело да се произведе въ всичкитѣ епархии, щели били да се нарушатъ църковнитѣ правила, които заповѣдватъ на свещенницитѣ и диаконитѣ нищо да не извършватъ безъ волята на мѣстнитѣ епископи и които не позволяватъ на никой епископъ да ржкополага или извършва нѣкое священнодѣйствие вънъ отъ епархията си.

Вторий членъ на първий проектъ, който говори, че гръцкий епископъ ще се подчинява на Българинътъ митрополитъ и Българинътъ епископъ на Гръкътъ митрополитъ, като се сравнелъ билъ съ четвъртий членъ на сжщий проектъ, който постановява, че „всичкитѣ български митрополити и епископи ще се избиратъ отъ българский духовенъ съборъ“, подразумѣвалъ билъ, че българский епископъ ще се избира и ржкополага отъ българското духовно началство, а пъкъ ще се подчинява на гръцкий митрополитъ, и че напротивъ гръцкий епископъ, който ще се подчинява на българский митрополитъ, ще се избира и ржкополага отъ Цариградский патриархъ, а ще да се подчинява на българското духовно началство, но това щело било да докарва пакъ бъркотия и безредие, защото двама едновѣрни архиереи въ сжщата область щели да зависятъ отъ двѣ различни власти, отъ едната при настанението си на длъжность, а отъ другата при испълнението на обезанноститѣ си,

а това било противно на църковнитѣ правила, които искатъ, всекий епископъ да се подчинява само на оногози, който го е избралъ и ръкоположилъ, и отъ него да бѫде сѫдимъ и къмъ него да се отнася, като къмъ по̀-горня власть.

Чрезъ третий членъ и на двата проекта се въдворявали били въ единъ и сѫщъ градъ двама еписпопи, двѣ съвършенно едновѣрни власти, нѣщо което не били допускали священнитѣ правила, които запретяватъ на единъ епископъ да сѣди въ неподчиненъ на неговата власть градъ, а толкозъ по̀-вече и постоянно въ него да пребивава, да има синодъ около себе си, да избира и ръкополага архиереи, като вторъ патриархъ.

Четвъртий членъ на първий проектъ се опровергава сѫщо така както и вторий, а така и шестий членъ отъ вторий проектъ.

Петий членъ на първий проектъ и седмий на вторий били както противоканонически, така и противорѣчиви. Противоканонически, защото тукъ се именувала и учреждавала Българска Църква, безъ да се покажѫтъ нейнитѣ граници, което било противно на здравий разумъ и на священнитѣ правила, споредъ които нито е сѫществувала, нито можела да сѫществува Църква и църковно управление безъ предѣли. И да би се случайно припознала една самостоятелна Българска Църква, пакъ требвало тя да има предѣлитѣ си, както иматъ и всичкитѣ други самостоятелни Църкви, и да се именува тя, както и другитѣ, не отъ народътъ или отъ племето, а отъ мѣстото. За това никой патриархъ, никой митрополитъ, никой епископъ въ никое време и обстоятелство не се билъ домогвалъ да има вѣдомство надъ своитѣ едновѣрци и еднородци, които се намѣрватъ вънъ отъ неговата епархия и область, и както русскитѣ или еллинскитѣ митрополити нѣматъ никаква власть надъ своитѣ еднородци, които живѣѭтъ въ Цариградъ, така и никой българский митрополитъ не може да се ръкоположи съ право да има подъ своята власть всичкитѣ Българе, гдѣто и да сѫ. А противорѣчили били реченнитѣ членове на други съ това, че, като се постановявало съ четвъртий членъ на първий проектъ, българскитѣ митрополити и епископи да се назначаватъ съ султанский beратъ, каноническото имъ утвърждение отъ патриарха оставало вече празна дума, защото въ такъвъ случай патриархътъ, или безусловно требвало да утвърдява избраннитѣ митрополити и епископи, или щелъ да дохожда въ стълкновение съ Високата Порта,

кога би се принудилъ по канонически причини да не утвърди избраний и назначений съ царски бератъ архиерей. А споменуваньето патриаршеското име щело било да бѫде съгласно съ обичаитѣ и редътъ въ Православната Цѫрква само когато онзи, който споменува, е приелъ и рѫкоположението си отъ оногова, когото споменува, и се отнася къмъ него за всеко нѣщо, като къмъ по̀-горне началство.

Членъ шестий на първий проектъ и осмий на вторий се опровергаватъ така:

Българетѣ, които до днесь сѫ имали общи съ Гърцитѣ цѫркви, ако поискатъ да си направятъ нови, като ще живѣѭтъ [illegible]щото мѣсто, подъ вѣдомството на кой архиерей ще под[illegible]ятъ отъ оногова, на когото сѫ били подчинени до днесь, добрѣ, [illegible]скатъ да признаватъ надъ себе си властьта на българский митро[illegible] епископъ, тогава падаме въ сѫщата погрѣшка, която произлиз[illegible] отъ сѫществованьето на двама епископи въ сѫщото мѣсто. Второ, какъ митрополитѣ ще останѫтъ на ония, които би се назначили за духовни началници, отъ който и да сѫ тѣ народъ,[1]) когато споредъ вторий членъ на първий проектъ болшинството на жителитѣ на епархията опредѣля народностьта на митрополитътъ или епископътъ? Ясно било, че казанното въ шестий членъ на първий проектъ и въ осмий на вторий противорѣчи на 2-й членъ отъ първий и щелъ билъ отъ това противорѣчие да произлѣзва раздоръ между двата едновѣрни народа, ако ония, които не сѫ Българе, се рѫководятъ отъ шестий членъ, а Българетѣ отъ вторий на първий проектъ.

Съдържанието на членъ 2-й и 4-й отъ вторий проектъ било въ много отношения противно на правилата на Православната Цѫрква, защото допущатъ раздѣление и раздробление на епархиитѣ, нѣщо запретено отъ правилата. Нови епископии въ една митрополия могли били понѣкога да се учреждаватъ съ волята на мѣстний митрополитъ, но никога това не можело да става по причина на различие по народность. Българинътъ митрополитъ на вилаетътъ и Българинътъ епископъ на санджакътъ, като не ще да иматъ опредѣленни граници на своитѣ окрѫжия, понеже въ много градове и паланки се намиратъ

[1]) Види се, че съставителитѣ на опровержението не сѫ разбрали добрѣ този параграфъ на проектитѣ, въ който се говори, че митрополитскитѣ и епископски домове ще принадлежатъ на митрополититѣ българе или гърци, каквито ще се назначѫтъ по болшинството на жителитѣ.

размѣсенно Българе и не-Българе (т. е. Арнаути и Власи), щели да иматъ съ гръцкитѣ архиереи общи окръжия и граници, а това било противно на правилата, които запрещаватъ пребиванието на двама епископи въ сѫщий градъ, и ако се допустнело, имало да стане раздѣление на паствата въ лицето на епископитѣ не само по градоветѣ и селата, но и по домоветѣ и фамилиитѣ. Като се приемело веднажъ да сѫществува за българската народность въ всеки единъ вилаетъ Българинъ митрополитъ и въ всеки единъ санджакъ Българинъ епископъ, не ще ли поискатъ това также Арнаутитѣ, Власитѣ и другитѣ народности?

Петий членъ на вторий проектъ, който предоставя на Българетѣ свобода да се подчиняватъ, ако искатъ, на гръцкитѣ митрополити, и въ всекий случай постановява да се назначава особенъ за Българетѣ архиерей, кога се иска това отъ болшинството на жителитѣ, щелъ билъ да увеличва раздѣлението и раздробението помежду христиенетѣ Българе и не-Българе, защото христиенетѣ Българе (и защо пъкъ и на Гърцитѣ де се не даде това право), като имъ се позволи веднажъ да преминуватъ отъ едно църковно началство къмъ друго, което се намира въ сѫщото мѣсто, ще се отнасятъ равнодушно и къмъ двѣтѣ началства и само по интересъ и лицемѣрно ще прибѣгватъ ту къмъ едното, ту къмъ другото. Доста било вѣроятно, че при распалваньето на страститѣ самитѣ пастири щели били да вършатъ безпѫтни нѣща. Тогава Църквата щела да се обърне на вавилонский стълпъ не поради иновѣренъ прозелитизмъ отвънъ, а поради вѫтрешното раздѣление на едновѣрни народи, и да се не управя отъ Светий Духъ, а отъ духътъ на человѣчски страсти и интереси.

Всекий, който вникнеше по-внимателно въ това опровержение, можеше ясно да види, че патриаршията е гледала да направи какво да е възражение противъ всекий членъ отъ проектитѣ, съ цѣль да накара правителството да ги остави на страна, а не съ цѣль да се избѣгне ушъ нарушението на свещеннитѣ правила при устройството на Българската Църква. Патриархътъ и синодътъ, ако бихѫ желали да удовлетворятъ Българетѣ, можехѫ да отхвърлятъ вторий проектъ и да се спрѫтъ само на първий, въ който нѣмаше нищо противоканоническо или, ако по тѣхнитѣ понятия имаше такова нѣщо, тѣ бихѫ могли лесно да го отстранятъ съ една кратка бѣлежка.

Съ сѫщата предвзета мисъль бѣше написанъ и отговорътъ на патриаршията върху тезкерето, съ което бѣхѫ съдружени двата проекта. Въ него се казваше слѣдното:

„Въ високото тезкере, съ което сѫ съдружени двата проекта, назначени за премахванье българската распря, ваше височество се изразявате категорически, че реченнитѣ проекти „не докачатъ правдинитѣ и основнитѣ вѣроисповѣдни закони, нито се касаѭтъ до Вѣрата“, като прибавяте, за да ги препорѫчите още по-добрѣ, и слѣднитѣ думи: „както е потребно да се завардятъ правата, преимуществата и привилегиитѣ на Гръцката патриаршия, така е необходимо да се запазятъ и правата, които сѫ дарувани на всичкитѣ подданници на царското правителство относително свободата на вѣроисповѣданието“. Това сѫ мѫдри и ободрителни думи на едно отеческо и разумно правителство, което се грижи безъ разлика за всичкитѣ си подданници, които сѫ всички равноправни чада на негово величество. Но нека ни се позволи да забѣлежимъ съ почитание, че тия мисли сами по себе истински и справедливи, не могѫтъ по нещастие да се приспособятъ къмъ настоящий случай. Първо и първо, почитаемото императорско правителство, като не знае, вѣроятно, че всичкитѣ църковни въпроси сѫ въ сѫщностьта си вѣроисповѣдни, мисли, че църковната распря на Българетѣ нѣма никакво отношение къмъ Вѣрата, и като казва Вѣра, то разбира безъ друго догма. Принуждаваме се, по самото си звание и по священна длъжность, да съобщимъ на почитаемото правителство, че всѣкий църковенъ въпросъ, който досяга священнитѣ постановления и правила, е такожде вѣроисповѣденъ, и, слѣдователно, догдѣто нѣкой казва, че е членъ на нашата Православна Църква, той не може да отхвърли никое отъ апостолскитѣ и съборни правила, но е длъженъ да приема всичко, като Слово Божие, защото и Апостолитѣ и светитѣ Вселенски събори, както вѣрва цѣлата Православна Църква, сѫ Богодѫхновени. Понеже въпросътъ, за който е дума, не може да се рѣши преди да се издири и сравни съ апостолскитѣ и съборни правила, той е очевидно вѣроисповѣденъ, и понеже посоченнитѣ два проекта за рѣшението му сѫ несъгласни съ священнитѣ правила, тѣ сѫ и противъ Вѣрата. Само по тази причина ние щехме да сме оправдани предъ почитаемото правителство и предъ цѣлата Православна Църква за неприиманьето тия про-

екти, но, като се вникне по-добрѣ въ съдържанието имъ, тѣ излѣзватъ противни не само на църковнитѣ правила, но и на самата сѫщность и сила на християнската Вѣра, сирѣчь на самата догма на Вѣрата. Извѣстно е, че, догдѣто нѣкой православенъ христиенинъ исповѣдва, че е истински членъ на нашата Православна Църква, длъженъ е при другитѣ догми да исповѣдва, че вѣрва въ едната и единственна Църква (членъ 9-й отъ символътъ на Вѣрата), а Църквата е и дума се една, когато православнитѣ христиене, на което мѣсто и да се намѣрватъ, вѣрватъ сѫщитѣ догми неизмѣнно, държатъ сѫщитѣ обреди и иматъ едно и сѫщо църковно управление, което въ Священното Писание е означено вкратцѣ, а въ апостолскитѣ и съборни правила е начертано обширно, и състоятъ подъ духовни власти, назначени съгласно съ сѫщитѣ священни правила. Щомъ обаче една часть христиене би направила нѣщо другояче, откаквото предписватъ Священното Писание и священнитѣ правила, тая часть, понеже се показва несъгласна съ другитѣ, съставя вече друга Църква, отдѣлна отъ едната Православна Църква. Прочее, понеже тия проекти посочватъ едно църковно управление, което ввожда начала диаметрално противоположни на Евангелието и измѣнява въ много отношения управлението, което предписватъ священнитѣ правила, слѣдва, че тѣ иматъ за цѣль да основѫтъ друга нѣкоя Църква, отдѣлна отъ едната, и слѣдователно сѫ противни на самата евангелска и богопреданна догма на Вѣрата.

„Колкото се касае до равната нужда, отъ една страна, да се запазятъ правата, преимуществата и привилегиитѣ на Гръцката патриаршия, а отъ друга да се огради и оздрави свободата на вѣроисповѣданието на всекий подданникъ, завардватъ ли се или не завардватъ правата на привилегиитѣ на патриаршията, кога се турятъ въ дѣйствие тѣзи проекти, както сѫ, нищо за сега не казваме, а за религиозната свобода не само нашийй, но и всекий другъ подданическийй на силната държава не-мюсюлманский народъ е признателенъ къмъ негово величество за подаренната отъ него свобода на съвѣстьта, споредъ която всекий народъ и всеко лице има възможность да приеме колкото пѫти и която ще Вѣра и да ѭ исповѣдва свободно и публично. Отъ друга страна обаче е извѣстно, че всеко лице и всекий народъ, догдѣто остава въ религията, въ която се е родилъ или която отпослѣ е избралъ, нѣма право

да преиначи по волята си никой законъ, никой обредъ и редъ неинъ, но е длъженъ да съблюдава безъ измѣнение всичко, както е узаконено и заповѣдано, както го съблюдаватъ и другитѣ членове на сѫщата религия, сѫщо така, както и всекий членъ на една държава требва да испълнява неуклонно нейнитѣ закони и заповѣди. Да преиначватъ Българетѣ, които се казватъ православни и истински членове на Православната Въсточна Църква, нейнитѣ закони и заповѣди по волята си и да искатъ отъ високото императорско правителство да ги поддържа въ това имъ своеволие подъ предлогъ на свободно държанье Вѣрата, когато наистиннѫ се ползуватъ най-пълно отъ таквазъ свобода наедно съ едновѣрцитѣ си, това не е вече свобода на съвѣстьта, защото не промѣнятъ вѣроисповѣдание, не е свободно държанье Вѣрата, защото никога не сѫ се лишавали отъ него, но е развала на Вѣрата и нарушение на свободата на толкова други народи, за които тя е предметъ на особенно внимание. По този начинъ, ако почитаемото правителство послуша само онѣзи, които му се евяватъ като представители на Българский народъ, и тури въ дѣйствие тѣзи проекти, ще разруши, въпреки добритѣ си намѣрения и желания, основитѣ на православната Вѣра, ще наруши, безъ да иска и безъ да знае, свободното исповѣдванье Вѣрата на толкова други негови народи отъ православната Вѣра, и тогава ще се унищожятъ и немалко отъ сѫщественнитѣ права и привилегии на патриаршията, които се отнасятъ не вече до расширението или намалението нейното вѣдомство, а до цѣлостьта на праотческата ни Вѣра.

„А че наистиннѫ и двата проекта сѫ противни на священнитѣ правила и предания на православната Вѣра, на здравий разумъ и на самитѣ високи султански берати, ще ви убѣди приложенний тукъ кратъкъ разборъ[1]) на тия проекти.

„По всичкитѣ прочее изложени въ тоя разборъ неопровержими причини, които истичатъ отъ самата наша Вѣра и които се подтвърждаватъ отъ самата църковна история на всека епоха, причини, които и самитѣ Българе не могѫтъ да отрекѫтъ и отхвърлятъ, ако искатъ да останѫтъ православни, и затова, види се, отбѣгватъ отъ всеко безпристрастно споразумѣние съ законната си църковна власть върху чисто

[1]) Нареченъ опровержение въ другитѣ патриаршески документи.

църковенъ въпросъ, имаме право, ваше височество, да прогласимъ, че реченнитѣ два проекта се основаватъ върху начала, които не само не сѫ съгласни съ правилата, но и сѫществено докачатъ самата догма на Православната Въсточна Църква за общъ съблазнъ на всичкитѣ христиене.

„Църковно и вѣроисповѣдно управление върху такива начала е безпримѣрно въ лѣтописитѣ не само на нашата Православно-Въсточна, но и на всека друга християнска Църква, която, като има закони относително църковната иерархия, нито е приела, нито може да приеме за находещитѣ се подъ нейното вѣдомство народи такова рѣшение на подобенъ църковенъ въпросъ. Отъ такова рѣшение, което произвожда религиозенъ скандалъ, не само не се сполучва толкова желанний отъ всички миръ между двата едновѣрни народа, но происхожда съвсѣмъ противното. Чрезъ раздѣлението и раздробението на епархиитѣ, основано върху различието по народность, чрезъ неопредѣленностьта на границитѣ на каноническата духовна власть, чрезъ безпрепятственното своеволие на христиенетѣ да избиратъ по волята си ту Гръкъ, ту Българинъ епископъ, чрезъ нарушението единството на Църквата, чрезъ ограничението на нейното право да наблюдава за подчинението на христиенетѣ, се поколебаватъ религиознитѣ убѣждения на христиенетѣ, увѣковѣчватъ се племеннитѣ съперничества и страсти и се умножаватъ раздѣленията и распритѣ не само въ една епархия и въ единъ градъ, но даже въ една и сѫщата махала, въ едно и сѫщото семейство, щото да се даватъ постоянни поводи за потъпкванье и нарушение священнитѣ закони касателно пастири и пасоми.

„Не се съмнѣваме, ваше височество, че почитаемото императорско правителство, побуждано отъ отеческо попечение, желае да спогоди двата находещи се въ разногласие народа и отбѣгва, както всекога, да се намѣсва въ религиозни въпроси и да подава мнѣние върху тѣхъ. По злощастие, обаче, тѣзи проекти, както ясно се доказва отъ разборътъ имъ, ще докаратъ на подданницитѣ му вмѣсто миръ смущение, вмѣсто полза вредъ, и ще нанесѫтъ смъртна рана на Вѣрата имъ, защото реченнитѣ проекти сѫ много по-несъгласни съ правилата, отколкото сѫ исканията, които досега сѫ заевявали Българетѣ. Затова и сме увѣрени, че такова съвсѣмъ противно на Вѣрата на бащитѣ му рѣшение не е възможно да приеме

съзнателно и самъ Българский православенъ народъ, който нито ние, нито повсемѣсната Църква не сме никога считали за отдѣленъ отъ Грьцката патриаршия.

„Ако обаче почитаемото императорско правителство би се случайно увлекло (нѣщо, което не желаемъ) отъ ония, които се евяватъ предъ него като български представители, да приеме безусловно исканията имъ, както сѫ сега, твърдѣ опасно би било въ този случай да не би съ пламъкътъ на смущението и разномислието, който безъ друго ще избухне между едновѣрнитѣ народи, негови подданници, се поколебаѭтъ сѫщевременно и основитѣ на Вѣрата, която брои животъ всичко хиляда и деветстотинъ годинъ, а подъ побѣдоносний скиптръ на великата османска държава почти петстотинъ години, безъ да бѫде покѫтнѭта. Но убѣдени сме, ваше височество, че отеческото правителство на негово величество Абдулъ Азизъ-Ханъ, никога не ще прибѣгне къмъ толкова опасна въ религиозно и обществено отношение мѣрка.

„Като оставаме въ това справедливо убѣждение, вземаме смѣлость и високата честь да напомнимъ на ваше височество, че понеже, както по̀-напрешнитѣ, така и двата разгледвани проекта, обематъ много неумѣстни нѣща, и че причинитѣ, по които се възбуди този българский въпросъ, се оказахѫ безосновни или преувеличени, както свидѣтелствоватъ изложенията, които въ разни времена е подавала на Високата Порта патриаршията, послѣднята, като желае искренно да съдѣйствова по силата си на почитаемото правителство въ старанията му за спокойствието и благоденствието на всичкитѣ му подданници, направи въ разни времена разнообразни жертви и устѫпки, за които свидѣтелствова и преди малко испратенното до насъ високо тезкере. Ония обаче, които подбутнѫхѫ и подклаждатъ този въпросъ, не показватъ умѣренность въ исканията си, но като не допустнѫхѫ приложението на императорский фирманъ, издаденъ въ 1861, се показахѫ всекога все по̀-взискателни, щото извадихѫ на средъ и реченнитѣ два проекта. При всичкото имъ обаче упорство да вървятъ къмъ по̀-лошото, патриаршията, като иска, по положението и по званието си, да се не покаже по̀-долня отъ правителството въ старанията му за примирение на едновѣрнитѣ християне и при това, като не може вече търпѣливо да гледа невинний Български народъ да стои въ таково нравствено и религиозно безредие, въ

което го турихѫ ония, които подбутнѫхѫ този прискърбенъ въпросъ, исказва пакъ по най-формаленъ начинъ искренното си желание да се даде едно рѣшение на този въпросъ и да се прекѫсне това ненормално състояние между двата едновѣрни народа.

„Но понеже, както казахме, отъ една страна Българетѣ ставатъ все по̀-взискателни отколкото по̀-преди, а устѫпкитѣ и жертвитѣ, които е могла да направи патриаршията, имъ се показахѫ недостатъчни; понеже правилата, които опредѣлятъ еднообразното управление на всичката Православна Църква и които съ исканията на Българетѣ се нарушаватъ, сѫ установени отъ Вселенскитѣ събори, и една мѣстна Църква въ никой случай не може да ги видоизмѣни, безъ да навлече върху си укоръ, че разваля единството на Църквата, затова само съборъ отъ всичката Църква може да рѣши този българский църковенъ въпросъ, и патриаршията, като исчерпи всичко, което може да направи отъ себе си въ предѣлитѣ на свещеннитѣ правила, отсега гледа тази мѣрка като необходима, защото само тя може да доведе до едно окончателно и неизмѣняемо рѣшение и да освободи веднажъ за всекога и почитаемото правителство отъ безпокойство и да изглади неудоволствието, което отъ нѣкое време сѫществува между едновѣрцитѣ.

„Ако Българетѣ не одобрятъ и тази мѣрка, почитаемото правителство ще бѫде оправдано предъ всичкий свѣтъ, а патриаршията ще се освободи отъ всека отговорность както предъ правителството, така и предъ всичкото християнство и предъ Бога. Увѣрени сме, че такъвъ съборъ може по каноническата си власть и по̀-скоро и по̀-опредѣленно да рѣши въпросътъ.

„Тия наши размишления представяме на мѫдрото и дълбоко оцѣнение на императорското правителство.“

Както и требваше да се очаква, Българетѣ, напротивъ, посрѣщнѫхѫ проектитѣ на правителството съ голѣма радость. Нашитѣ представители прибързахѫ да ги отпечататъ въ едно книжле (брошурка) на български, гръцки и турски и ги распратихѫ по всичкитѣ български градове, като ги препорѫчахѫ не като проекти, а като рѣшение на въпросътъ.

„Съ драго сърце, казвахѫ тѣ, съобщаваме днесь на нашитѣ съотечественници и сънародници рѣшението, което императорското правителство, слѣдъ зрѣло обмислеванье, даде на

църковний нашъ въпросъ. Това рѣшение състои въ два проекта, испроводени до патриаршията, на която по снисхождение се предлага да избере единъ отъ тѣхъ, който ще, и отъ крайна вѣжливость дава ѝ се воля, ако има особенъ проектъ, който да може да задоволява Българетѣ, да го представи.

„Наистинна императорското правителство, което почита привилегиитѣ, дадени въ по-други времена, почита не по-малко и духътъ на днешното време и формалнитѣ обѣщания, дадени предъ Европа за свободата на съвѣстьта. И ние, като оцѣняваме високата цѣль, отъ която се е то водило при съставеньето на тия два проекта, съ признателность исповѣдваме, че намъ сѫ приети както единътъ, така и другий. Ние не бихме отхвърлили и всеко друго предложение отъ страна на патриаршията, което би било съобразно съ тая цѣль и би могло да удовлетвори законнитѣ желания на Българский народъ, като спазва единството на Православната Църква.

Слѣдъ самото съобщение текстътъ на проектитѣ, представителитѣ казвахѫ, че, за да преварятъ всекакви претълкования и злонамѣренни внушения, запазватъ си право да обеснятъ по-нашироко чрезъ вѣстницитѣ, че тия проекти сѫ напълно удовлетворителни за Българетѣ. Брошурата носеше дата 15 октомврий 1868.

Освѣнъ това съобщение, неподписано обаче отъ никого, че въпросътъ е рѣшенъ, че правителството по *снисхождение* предлага на патриаршията да избере единъ отъ проектитѣ и по *крайна вѣжливость* дава ѝ право да предложи другъ нѣкой, нашитѣ представители и архиереи испроводихѫ до общинитѣ окрѫжно писмо, въ което, като имъ подтвърдявахѫ извѣстието за проектитѣ на правителството, приканвахѫ ги да испроводятъ благодарственни адресси до султанътъ и да празднуватъ всички въ единъ день радостното събитие.

„Минѫлата недѣля, казвахѫ тѣ въ това писмо, ви испроводихме проектитѣ на правителството за рѣшението на църковний нашъ въпросъ, отъ които сте разумѣли, че онова, което очаквахме отъ царската милость, ни се дарува, че нашето горещо желание да имаме право непосредственно (безъ посредството сирѣчь на Гърцитѣ) да се молимъ Богу, непосредственно да се представяме предъ нашътъ царь и господарь, че пламенното онова желание да сме свободни въ дѣлата на съвѣстьта, да не влѣзва въ кѫщитѣ ни подъ видъ на

религията инородно духовенство, което никога не е хранило къмъ насъ приятелски чувства, това желание, слава Богу, се сбѫднѫ напълно. Понеже дългътъ на признателность е единъ отъ най-първитѣ наши дългове, защото такова чувство показва благородството и честолюбието на единъ народъ и защото това само очакватъ и съ това само се удовлетворяватъ великодушнитѣ благодѣтели, то ние, драги еднородци, сме длъжни, слѣдъ като се свѣстимъ отъ голѣмий ентузиазмъ и неисказанната радость, съ която се препълнихѫ сърдцата ни отъ благата вѣсть за църковното ни освобождение, което ни дарува държавнѣйший нашъ царь и господарь, длъжни сме, казваме, да принесемъ у подножието на славний му престолъ крайната наша преданность и глѫбоката наша признателность за неоцѣнимото право, което благоволи да ни подари. Истина е, че нашътъ дългъ къмъ негово величество съ думи не може да се искаже. Истина е, че той по̀-красноречиво се изражава съ удвоение вѣрностьта и преданностьта ни къмъ него, а тази вѣрность и преданность ще стане по̀-явна, като усилимъ прилежанието си къмъ учението, земледѣлието и индустрията, като даваме добра отхрана на чадата си, за да сѫ двойно признателни и преданни, тъй като тѣ първи ще поженѫтъ плодоветѣ на тая свобода, която ние бѣхме щастливи да видимъ, че се дарува̀ на народа ни въ нашитѣ дни. Затова ви приканваме да съставите благодарственно прошение (тешекюрнаме) до н. и. величество, всемилостивѣйший нашъ царь и господарь, съ което да изразите чувствата си по случай на признаването нашата Църква и нашата народность. Това благодарственно прошение да се напише по турски, защото по̀-почтително е да изразите чувствата си на официалний езикъ. Най-послѣ наумяваме ви съ радость, че требва въ единъ день всички да възнесемъ благодарственни молитви къмъ Всевишний, а за такъвъ день избрахме праздникътъ на св. Никола, за да могѫтъ навсекѫдѣ нашитѣ еднородци да се приготвятъ. Нека се тепло помолимъ Господу Богу въ този день да благослови нашата автокефална Църква, да бѫде тя крѣпка и цвѣтуща, и да ознаменува Той нашътъ новъ животъ съ успѣхи въ просвѣщението, въ предприятията и въ всеко добро, а царьтъ и господарьтъ ни да надари съ дългоденствие и благополучие и да прослави престолътъ му“.

Това окрѫжно, датирано отъ 5 ноемврий 1868 носеше подписитѣ на трима владици (на двамата Пловдивски Панарета

и Паисия и на Илариона Макариополский) и на деветь представители и по-първи членове отъ българската Цариградска община, а именно на д-ръ Чомаковъ, Н. Мончооглу, Х. П. Тъпчилеща, Н. Михайловский, Г. С. Чалоглу, Д. Ив. Гешоглу, Захария Гюровъ, Ив. Пенчовичъ и Захария Стгрумский.

Съотвѣтственно съ тия наставления, на много мѣста, както въ Руссе, Пловдивъ, Нишъ, Велесъ, се извърши по църквитѣ на праздникътъ св. Никола тържественно славословие съ възглашение многолѣтие и молитви за султанътъ. Въ Руссе народътъ, слѣдъ отпускъ на църквата, тръгнжлъ, като ималъ начело свещеницитѣ, облечени въ църковнитѣ си одежди, за училището, гдѣто имало да се извърши водосветъ въ ознаменование на празднеството. По пжтьтъ дошло извѣстие, че владиката Доротей Софийский, когото общината била поканила да дойде отъ Видинъ за тържеството и когото напразно чакали до уреченийй часъ на Богослуженнето, пристигнжлъ вече. Процессията потеглила къмъ скелята, да го посрѣщне. Тамъ владиката облеченъ въ мантията си, се туря на нейно чело, и всички отиватъ тържественно, по сжщий редъ отпърво въ училището, а послѣ въ църквата, гдѣто негово преосвещенство исчелъ молитва за дълголенствието на султанътъ послѣ която му била казана привѣтственна рѣчь. Владиката отговорилъ съ едно поучение къмъ народътъ, което свършилъ съ думитѣ: „да живѣе султанътъ“, думи, които всичкий събранъ народъ повторилъ, като прибавилъ: „да живѣжтъ и добродѣтелнитѣ пастири на народътъ“.

Въ Пловдивъ пъкъ, освѣнъ тържественната служба и молебенътъ за здравьето и дълголенствието на султанътъ, извършени презъ деньтъ съ участието на всичкитѣ свещенници отъ градътъ и околнитѣ села, било устроено вечерьта въ училището особенно празднество съ хоро. По-вече отъ 1500 души граждани и гражданки дошли на това празднество, за да се повеселятъ и порадватъ, че така щастливо и сполучливо за Българский народъ се свършила дълголѣтнята му борба съ Гърцитѣ за правата му. [1])

Въ самата столнина на империята нашитѣ съотечественници отпразнувахж събитието сжщо съ тържественность, каквато приличаше на важностьта, която му отдавахж. Слѣдъ славо-

---

[1]) В. *Македония*, брой отъ 14 и 28 дек. 1868.

словието, което се извърши въ българската църква на Фенеръ на 6 декемврий, и за което се бѣхѫ събрали Българетѣ отъ всичкитѣ краища на обширний и многолюденъ градъ, се прочетохѫ молитви за дълголенствието на султанътъ и за напредваньето на Българский народъ подъ неговото покровителство. Иларионъ Макариополский каза съотвѣтственно съ обстоятелството слово, което повтори и на турский езикъ.[1])

Българетѣ взехѫ впрочемъ проектитѣ на правителството като окончателно рѣшение на въпросътъ, не че не проумѣвахѫ, че тѣ не сѫ рѣшение, но защото мислехѫ, че съ това тълкованье тѣ ще постигнѫтъ по-скоро осѫществението на желанията си. Тѣ мислехѫ, че улесняватъ правителството, като взематъ проектитѣ му за рѣшение. Отъ самото начало на повдиганьето распрята Българетѣ се водехѫ отъ мисъльта, че Турското правителство, като правителство свѣтско и при това друговѣрно, не може да имъ даде само по себе си църковна иерархия, да създаде, тако речи, тая иерархия, да ѭ тури на чело на Българский народъ, да задължи послѣдний да ѭ признава, като свое священноначалство, като го развърже отъ подчинение срѣщу патриаршията, но че ако тѣ сами се отхвърлятъ отъ послѣдната и му покажѫтъ иерарситѣ си, то не би се затруднило да влѣзе съ тѣхъ въ официално сношение, като съ религиозни началници на Българский народъ. Това тѣ бѣхѫ научили още при първото възникванье на българский църковенъ въпросъ отъ самитѣ турски държавни мѫже, нѣкои отъ които, съ цѣль да се извинятъ, а може би и да имъ посочѫтъ пѫтьтъ въ Римъ, имъ казвахѫ: „вие искате, да ви дадемъ български владици. Но какъ можемъ ние, мюсюлмане, да ви направимъ владици? Ние можемъ само да признаемъ владицитѣ, които вие бихте си сами намѣрили и ни показали". Българетѣ така и постѫпихѫ. Тѣ сами се развързахѫ отъ подчинение срѣщу гръцката иерархия, като се отрекохѫ да признаватъ патриархътъ и неговитѣ владици за свои священноначалници, като лишени, по силата на священнитѣ правила, отъ санътъ си за своитѣ пороци, и тѣ сами си намѣрихѫ архипастири, като посочихѫ своитѣ народни архиереи, като достойни и богобоязливи, на които тѣ единствено могѫтъ по съвѣстьта си да се подчиня-

[1]) *Пакъ тамо*, брой отъ 7 дек. 1868.

ватъ църковно. Така като действовахѫ тѣ, отъ една страна се съобразявахѫ съ здравий разумъ; а отъ друга се опирахѫ върху припознатото отъ правителството начало: свобода на съвѣстьта. Сгромолясваньето на Неаполитанското кралевство, на Тосканското и Пармското герцогства, лишението на папата отъ свѣтска власть и съединението на цѣла Италия подъ скиптрътъ на Виктора Еммануила, които послѣдвахѫ въ началото на шестдесетьтѣ години, се признахѫ отъ Западноевропейскитѣ правителства на това именно основание, че тѣ сѫ вече свършено дѣло, fait accompli. Независимо отъ свободата на съвѣстьта, Българетѣ поискахѫ да се опрѫтъ и на това ново начало, на което реченнитѣ правителства, желаещи да оправдаѭтъ рѣшението си за припознаваньето новий редъ на работитѣ въ Италия, бѣхѫ придали голѣмъ вѣсъ. Сега, като исказа Турското правителство съ проектитѣ си, по кой начинъ би могли, по неговото мнѣние, да се удовлетворятъ Българетѣ, нашитѣ съотечественници подновихѫ сѫщата тактика. Тѣ прибързахѫ да взематъ тия проекти като рѣшение, за да покажѫтъ, че нѣматъ никаква нужда отъ съгласието и благословението на патриархътъ; щомъ той се отказва да го даде, и почнѫхѫ да нареждатъ споредъ това църковнитѣ си дѣла.

Всичко това впрочемъ нашитѣ архиереи и представители можехѫ да вършатъ, защото правителството на султанътъ, като бѣше вече наумило да даде удовлетворение на Българский народъ, одобряваше сега само да се сочи на свободата на съвѣстьта, като на пълновѣсенъ аргументъ [1]) и да се дава сила и значение на извършенното. Отъ друга страна то не безъ самодоволство виждаше готовностьта на Българетѣ, на които желанията напълно се удовлетворявахѫ съ неговитѣ проекти, да считатъ неговото мнѣние като рѣшение, въ туй сѫщото време когато патриаршията оборваше тия проекти съ всичката си сила. Правилото на нашитѣ представители бѣше да се съобразяватъ по възможность съ желанията и мнѣнието на правителството, за да се ползоватъ съ неговата благосклонность, тъй като тѣ инакъ не можехѫ да се надѣѭтъ за успѣхъ въ борбата съ патриаршията, която като се опираше върху привилегиитѣ си, прибѣгваше още и къмъ едно лъж-

[1]) Глед. по-горѣ неговото тезкере, съ което се препращахѫ проектитѣ му до патриаршията.

ливо тълковане на постановленията на Вѣрата и въобще не се стжписваше предъ никаква клевета, предъ никаква интрига, само да излѣзе отгорѣ имъ. А сега да се поддържа мнѣнието на правителството въпреки патриаршията изискваха не само интереситѣ на Българский народъ, но и самата истина и справедливость.

Впрочемъ не само нашитѣ представители и архиереи прогласихж, че проектитѣ на Портата сж рѣшение. Нѣкои отъ управителитѣ, като чели тия проекти въ меджлиситѣ, били казали сжщото.[1]) Турцитѣ, всекога раболѣпни предъ правителството си, и не можехж да си въобразятъ, че неговото мнѣние не е рѣшение.

Като считахж така проектитѣ за рѣшение и приканвахж общинитѣ въ провинцията да празднуватъ тържественно възобновението на древнята българска иерархия, нашитѣ архиереи и представители се обърнжхж още съ писма до всичкий владици на българскитѣ епархии и особенно до ония отъ тѣхъ които бѣхж родомъ Българе, да ги поканятъ да дойджтъ часъ напредъ въ Цариградъ да съставятъ синодъ, който да уреди дѣлата на самостоятелната Българска Църква. По тая покана пристигнжхж въ столицата на 19 декемврий 1868 двама отъ архиеретѣ еднородци, Доротей Софийский и Иларионъ Ловчанский, къмъ които по-подиръ се присъедини и Антимъ Видинский.

И тримата тия архиереи, когато получихж поканата да се присъединятъ към народното дѣло, се намирахж въ епархиитѣ си, безъ да бждятъ припознавани отъ паствитѣ се за архипастири. Доротей Софийский не се допущаше да сѣди въ главний градъ на епархията му. Той имаше за свое мѣстопребивание градецътъ Берковица, жителитѣ на който като по неразвити и по-мирни, не му пречехж много да живѣе въ градътъ имъ и да архиерействова тамъ и въ околията. Иларионъ Ловчанский, ако и да сѣдѣше въ центрътъ на епархията си, бѣше отритнжтъ и презрѣнъ отъ паствата си. Антимъ Видинский бѣше, както знаемъ вече, назначенъ въ 1861 год. отъ патриархъ Иоакима за митрополитъ въ Шуменъ.

---

[1]) Глед. такририътъ на патриархътъ отъ 13 дек. 1868 до Високата Порта въ ἐπιστολιμαῖον ὑπόμνημα, стр. 10. — В. *Македония*, брой (29) отъ 14 юний 1869.

Понеже Шуменци не щехѫ по никой начинъ да го признаѭтъ за свой архиерей, като назначенъ отъ патриаршията, послѣдната слѣдъ нѣколко години, а именно презъ априлий 1868, му даде Видинската епархия, като смѣташе, че жителитѣ на тая епархия, които току що бѣхѫ исхвърлили името на митрополитътъ си, гъркътъ Паисия, изъ църковнитѣ молитви, ще бѫдѫтъ благодарни, че имъ се проважда архипастирь Българинъ и при това отъ ученитѣ и ще склонятъ да останѫтъ и занапредъ подъ нейната власть.[1]) Антимъ отиде въ Видинъ, но въ архиерейский домъ, който бѣше затворенъ вече за всекий архиерей, идещъ отъ страна на патриаршията, не можѐ да влѣзе. Видинци съ единъ актъ, подписанъ отъ всичкитѣ свещенници, старѣйшини и първенци, постановили по случай на неговото идванье въ градътъ имъ, да отхвърлятъ властьта на патриаршията и да не припознаватъ испратенъ отъ неѭ владика. Антимъ бѣше принуденъ да хванѐ въ Видинъ частна кѫща. Той нѣколко време се помѫчи да растрои съгласието на епархиотитѣ, но нѣмà успѣхъ.[2]) Поканата, съ която се обърнѫхѫ българскитѣ представители къмъ всичкитѣ архиереи отъ българскитѣ епархии, му даде случай да излѣзе изъ това затруднение и да приеме открито страната на народътъ си, заедно съ Доротея Софийский и Илариона Ловчанский.

Съ тия трима архиереи, които послушахѫ гласътъ на народътъ и дойдохѫ отъ епархиитѣ си въ Цариградъ, за да участвоватъ въ нарежданьето на Българската Църква, нашитѣ народни владици станѫхѫ шесть. Тримата други, както знаѭтъ читателитѣ, бѣхѫ Панаретъ Пловдивский, Паисий Пловдивский и Иларионъ Макариополский. Послѣднитѣ двама, както е извѣстно, открито бѣхѫ приели страната на народътъ още въ 1860 год. и бѣхѫ за това лишени отъ санътъ си и пращани на заточение. Панаретъ Пловдивский досега не бѣше се обевилъ явно противъ патриаршията, ако и да сподѣлеше всичкитѣ стремения и домогвания на съотечественницитѣ си. Когато въ 1861 година патриархъ Иоакимъ го назначи пловдивский митрополитъ вмѣсто сваленний и извърженний Паисия, той, като виждаше, че не ще бѫде приетъ отъ епархията и ще въоржжи противъ себе си болшинството на нейнитѣ жи-

---

[1]) В. *Македония,* брой отъ 27 априлъ 1868.

[2]) В. *Македония* отъ 25 май и 22 юний 1868.

тели, Българетѣ, предпочете да остане въ Цариградъ и да чака рѣшението на въпросътъ. На това, ако и неохотно, бѣше пристанѫла и патриаршията, която не можеше да противостои на неговитѣ доводи, че ще му бѫде невъзможно да се задържи въ епархията си и че въ всеки случай съ опитваньето си къмъ това ще подигне и озлоби населението още по̀-вече противъ висшата църковна власть. Въ Пловдивъ той само проводи свой намѣстникъ, единъ протосингелъ, когото той по̀-подиръ по принуждение отъ патриарха Григория замѣни съ единъ епископъ, който почнѫ да дѣйствова тамъ не като намѣстникъ на законний митрополитъ, а като пратенникъ на патриархътъ[1]). Като се издадохѫ двата проекта на Високата Порта за рѣшението на българский въпросъ, преосвещенний Панаретъ открито прие страната на Българский народъ противъ патриаршията и подписа, както видѣхме по̀-горѣ, съ Паисия и Илариона окрѫжното, съ което се приглашавахѫ нашитѣ съотечественници да испроводятъ благодарственни адресси до султанътъ и да праздноватъ тържественно на 6 декемврий освобождението на Българский народъ отъ властьта на Гърцитѣ.

Патриархътъ можѐ наскоро да се научи, че българскитѣ представители испратили на съотечественницитѣ си въ провинцията една брошурка, въ която били напечатани проектитѣ и тезкерето на правителството до патриаршията по български, турски и гръцки, и че въ тази брошурка имало прокламация къмъ Българский народъ по български само, въ която се казвало, че правителството съ тия проекти рѣшило окончателно българский въпросъ, че само по снисхождение ги испратило въ патриаршията и че по една само учтивость то позволявало на послѣднята да предложи нѣкой другъ проектъ, въ случай че тя не приема двата отъ него предложенни, и прибързва да съобщи това на Портата съ единъ такиръ, при който прилага и единъ екземпляръ отъ брошурката. Негово светѣйшество прибавя още, че, слѣдъ като сѫ испратили до Портата опровержението и отговорътъ на патриаршията върху проектитѣ, разнесълъ се по всичкий Цариградъ слухъ, че българскитѣ „наречени“ представители извѣстили на много мѣста съ телеграмми и писма, че се ужъ рѣшилъ въпросътъ, и приканвали

[1]) *В. Македония* отъ 25 яннуарий 1869.

владицитѣ на българскитѣ епархии да дойдѫтъ въ Цариградъ и съставятъ синодъ, който да уреди църковнитѣ български дѣла. Патриархътъ не щелъ билъ да даде никакво значение на този слухъ, защото напечатаната прокламация противорѣчила на мисъльта на правителственното тезкере и защото не било за вѣрванье, че така нареченнитѣ български представители, каквито и да се предполагатъ тѣ, сами по себе си ще се рѣшатъ да испращатъ противни на мисъльта на правителството съобщения до населението и покани до архиереитѣ. По нещастие, обаче, пристигнѫли били отъ вѣрнитѣ патриарху архиереи писма, които потвърдявали всичко това и даже нѣщо пò-вече. „Нареченнитѣ български представители, продължава да казва въ такрирьтъ си негово светѣйшество, дѣйствително били приглашавали съ телеграмми и писма архиереитѣ отъ българскитѣ епархии да дойдѫтъ въ Цариградъ и взематъ участие въ съборътъ, който има да се събере въ Ортакьой, били произвеждали чрезъ нѣкои отъ мѣстнитѣ жители, тѣхни орѫдия, смущение мужду християнетѣ Българе, съставили партии противъ архиереитѣ, които ги обсипвали съ ругателства и искали да ги пѫдятъ отъ митрополиитѣ имъ. Най-печалното е, че между тия орѫдия, чува се, се намирали и Българе чиновници на правителството, каквото муавинътъ въ Нишъ, Цанковъ, и драгоманинътъ въ Видинъ, Стоянъ, племенникъ на тукашний Илариона. Такива дѣйствия на така нареченнитѣ български представители и на тѣхнитѣ орѫдия, ставатъ, нѣма съмнѣние, безъ знанието на императорското правителство, което се грижи за миръть между подданницитѣ и всекога е обевявало на всеуслишание, че не се мѣси въ религиознитѣ дѣла на подданницитѣ си, както и въ българский въпросъ, особенно слѣдъ като биде увѣрено, че той е религиозенъ. Ние, обаче, ги съобщаваме на правителството по священна длъжность, като изразяваме скърбьта си за дързостьта на тия човѣци, наречени български представители, които безъ всекакъвъ страхъ и стѣснение, испровождатъ въ името на правителството такива съобщения, печатни и писменни, чрезъ които се нарушава тишината на миролюбивитѣ християне, и архиереитѣ се презиратъ, тогава като патриаршията, ако и да е духовна власть, официално припозната отъ правителството, не е писала на никой архиерей за послѣднитѣ събития по този въпросъ, и само слѣдъ тия съобщения се намѣри при-

нудена да предаде на архиереитѣ вкратцѣ потребнитѣ наставления да стоятъ на мѣстата си до каноническото рѣшение на този въпросъ. Като довождаме това до свѣдение на императорското правителство, молиме го, както строго наказва виновницитѣ на смущенията и на раздоритѣ между поданницитѣ си, да благоволи и тукъ да ограничи дързостьта на тия человѣци, които произвождатъ смущения въ епархиитѣ и подигатъ гонения срѣщу Вѣрата ми и привилегиитѣ ми, като патриархъ, на които защитата е Богъ турилъ подъ държавний скиптръ на Великата Османска династия отъ петстотинъ години насамъ, и да имъ заповѣда да чакатъ спокойно и мирно рѣшението на въпросътъ по законний и канонический редъ, догдѣто императорското правителство благоволи да искаже мнѣнието си относително послѣднитѣ писменни обеснения на патриаршията до Високата Порта, а така и да испрати заповѣдь до управителитѣ да забраняватъ такива неумѣстни нѣща по епархиитѣ".

Този такирь носи дата 3 декемврий 1868. Наскоро слѣдъ него патриархътъ проводи до Портата още други два, единътъ на 13, а другий на 20 декемврий. Въ такирьтъ отъ 13 декемврий негово светѣйшество се тѫжи горчиво, че не сѫ само нареченнитѣ български представители, които писменно и устно распространявали извѣстие, че ушъ правителството гледало българский въпросъ като рѣшенъ съ двата проекта, но че и нѣкои отъ управителитѣ съобщавали официално въ меджлиситѣ, че въпросътъ билъ рѣшенъ възъ основание на тия проекти, вслѣдствие на което ходели вече каталози помежду християнетѣ за записванье, кой ще е отсега нататъкъ съ патриаршията и кой съ Българетѣ. Патриархътъ прибавя, че има въ рѫцѣтѣ си и писма отъ българскитѣ владици и представители, съ които тѣ съобщаватъ рѣшението на въпросътъ и приглашаватъ архиереитѣ да дойдѫтъ въ Цариградъ, за да съставятъ съборъ въ Ортакьой. За това, като не вѣрва, че е станѫло таквозъ рѣшение, тъй като нему нищо подобно не му е било съобщено, и, като е увѣренъ, че всичко това става безъ знанието на правителството, той се принуждава официално да протестува предъ правителството срѣщу подобни дѣйствия на подписавшитѣ приглашението, съ които видимо се нарушаватъ каноническитѣ му правдини и привилегиитѣ на патриаршията относително законното и окон-

чателно рѣшение на въпросътъ, както и срѣщу приготовяванний съборъ въ Ортакьой. Патриархътъ свършва такрирьтъ си съ молба да се запрети идваньето въ столицата на архиереитѣ, които сѫ негли тръгнѫли, безъ да иматъ патриаршеско позволение, и се очакватъ тука.

Въ такрирьтъ отъ 20 декемврий патриархътъ казва, чо, като се извѣстилъ, че нареченнитѣ български представители испроводили писма, съ които канятъ архиереитѣ на българскитѣ епархии да дойдѫтъ въ Ортакьой да съставятъ съборъ, счелъ за свой длъгъ да протестува предъ правителството противъ тази постѫпка и да го моли сѫщевременно да вземе нуждннитѣ мѣрки да се въспрѫтъ архиереитѣ отъ дохожданье въ Цариградъ. Негово височество, върховний везирь, отговорилъ билъ на това чрезъ патриаршеский капукехая да бѫде спокоенъ патриархътъ, защото Високата Порта е взела потребнитѣ мѣрки. Но по злощастие този отговоръ не се билъ оправдалъ, защото двама архиереи, софийский Доротей и Ловчанский Иларионъ, имали дързость да пристигнѫтъ преди единъ день въ Цариградъ съ параходътъ отъ Варна. „Ваше височество, разумѣвате, казва патриархътъ пó-нататъкъ, колко тая постѫпка е противна на дългътъ, който иматъ тия архиереи да се подчиняватъ на началството си. Сѫщо така, ваше височество, разумѣвате, че азъ не могѫ да останѫ равнодушенъ къмъ неѭ и че напротивъ съмъ длъженъ да вземѫ всичкитѣ надлежни мѣрки за вразумѣнието имъ, и понеже съмъ убѣденъ, че дарувannитѣ отъ толкова славни султани привилегии, помѣстени въ патриаршеский ми бератъ, сѫ въ пълно дѣйствие за всичкитѣ архиереи, и че една отъ тия привилегии е, да дохождатъ въ Цариградъ и да си отхождатъ архиереитѣ само съ патриаршеско позволение, молѭ, ваше височество, да издадете потребнитѣ заповѣди и да задължите казаннитѣ архиереи да се върнѫтъ въ епархиитѣ си съ първий параходъ“.

За да парализува и въспре движението, произведено отъ извѣстията, които давали навсекждѣ българскитѣ представители за рѣшението на въпросътъ съ двата правителственни проекта, патриархътъ не се ограничи съ такриритѣ, които испращаше единъ слѣдъ другъ до Високата Порта и съ които искаше отъ неѭ упазваньето на привилегиитѣ и правдинитѣ му. Въ сѫщото време той адрессуваше до всичкитѣ, подчинени

нему архиереи едно слѣдъ друго окрѫжни послания съ цѣль да ги държи въ течението на дѣлото, щото не само да не вѣрватъ въ лъжливитѣ слухове, които се пръскатъ, но и да ги опровергаватъ. Въ едно отъ тѣхъ той имъ казва, че наистиннѫ правителството е испратило въ патриаршията два проекта за разрѣшението на българский въпросъ съ предложение да избере тя единъ отъ тѣхъ или да представи другъ нѣкой, угоденъ и на двѣтѣ страни, но че Църквата, като ги разгледала и намѣрила противни на свещеннитѣ правила, му отговорила отрицателно, като му представила и едно опровержение на тия проекти, и че, тъй като Българетѣ постояно заевявали противоканонически искания, тя исказала мнѣние, че този въпросъ не може да се рѣши другояче, освѣнъ съ вселенски съборъ. Но, прибавя патриархътъ, „тукашнитѣ български нареченни представители или други нѣкои Българе разгласили, че се е рѣшилъ въпросътъ, и на този слухъ мнозина повѣрвали, тогава като той е безъ основание, защото казаннитѣ проекти по канонически причини не се приехѫ отъ Църквата, и понеже съ извращението на истината се клевети високото правителство, което никога не се е мѣсило въ нашитѣ религиозни и църковни дѣла и е пазило привилегиитѣ, които е дарувало на нашътъ патриаршески престолъ, затова счетохме нужно да вздадемъ настоящето наше окрѫжно послание, съ което съобщаваме на ваше преосвещенство, че слуховетѣ за рѣшението на българский въпросъ сѫ безосновни. Църквата се отказва да приеме проводеннитѣ два проекта, като противни на свещеннитѣ правила, за да се рѣши въпросътъ не едностърнесто, но по общото мнѣние на всичката Църква, представена отъ вселенски съборъ, и тя ще съобщи сега това свое намѣрение на всичкитѣ православни Църкви съ синодални послания, до които ще бѫдѫтъ приложени разни други писменни документи. Затова и приканваме ваше преосвещенство, като имате тия свѣдения, не само твърдо да стоите въ истината, съгласно съ духътъ на Църквата, и да чакате резултатътъ на нашитѣ дѣйствия, но и да освѣтите и християнетѣ, ваши епархиоти, да не се лъжѫтъ отъ бесосновнитѣ слухове и така да ставатъ необмислено орѫдие на людье, които за собственни цѣли се стараѭтъ да докарватъ безредие въ дѣлата и да смущаватъ християнетѣ“.

Въ друго едно окржжно послание до архиереитѣ патриархътъ, като подтвърждава съдържанието на предидущето, ги увѣдомява, че за пò-обстоятелно запознаванье съ въпросътъ, Църквата счела за нужно да напечата двата проекта съ тезкерето и отговорътъ си върху тѣхъ заедно съ опроверженнето и да ги распрати по епархиитѣ, за да разумѣжтъ, както архиереитѣ, така и находещитѣ се подъ тѣхно ржководство християне каноническитѣ причини, по които Църквата се отказала да приеме съдържащитѣ се въ тѣхъ противоканонически искания. „Испровождаме, казва въ това послание патриархътъ, и на ваше преосвещенство приключеннитѣ при това екземпляри отъ тия официални документи и приканваме както ваше архиерейство, така и пò-първитѣ и другитѣ християне отъ епархията, като се убѣдите отъ внимателното имъ прочитанье, че Църквата, по священъ дългъ, не можеше друго яче да постжпи освѣнъ да върви по заповѣдитѣ на священнитѣ канони за безукорно разрѣшение на този въпросъ, който ж обезпокоява отъ толкова време, да мислите и вие съвършенно така, като неж, и да не вѣрвате слуховетѣ, пущани за извъртванье истината и за заблуждаванье“.

Патриаршията не поменува въ това послание, че испровожда такоже и на българский езикъ проектитѣ и тезкерето на правителството съ отговорътъ си и опроверженнето, напечатани на този езикъ още преди ноемврий 1868, щомъ сж били одобрени нейнитѣ възгледи отъ съборътъ на пò-именититѣ гръцки духовни лица и отъ голѣмото гръцко събрание. Този фактъ показва, че патриаршията си е въображавала, какво Българский благочестивъ и набоженъ народъ, щомъ чуе, че патриархътъ и дванадесетьтѣ владици въ Цариградъ намиратъ, че проектитѣ на правителството сж противъ Евангелието и Вѣрата, ще се отмѣтне отъ българскитѣ владици и представители, които сж възстанжли противъ майка си, Великата Христова Църква и смущаватъ християнетѣ съ разни измислици и клевети срещу неж [1]).

За държавнитѣ турски мжже бѣше очевидно, че патриаршията хитрува и че, съ цѣль да се не направи на Българетѣ сжщественна отстжпка, тя отхвърлеше правителственнитѣ проекти подъ предлогъ, че били противни на священнитѣ канони

---

[1]) Гл. Ἐπιστολιμαῖον ὑπόμνημα.

и на догмата на Вѣрата. Нейното предложение, да се свика вселенски съборъ за разрѣшението на българский въпросъ, бѣше такожде вдъхнжто не отъ мисъльта, че само единъ вселенски съборъ може, ако намѣри за добрѣ, да промѣни священнитѣ правила за удовлетворение на Българетѣ, а отъ увѣренностьта, че другитѣ самостоятелни Цркви, които, като завзети почти всичкитѣ отъ Гърци, раздѣлехж нейний възгледъ, ще вотиратъ на съборътъ противъ Българетѣ и, като болшинство, ще взематъ връхъ надъ Русската Църква, която, за да избѣгне расколътъ, не ще посмѣе да се отдѣли отъ тѣхъ. Колкото за Ромжнската и Сърбската, тѣ не се считахж тогава напълно самостоятелни, защото признавахж надъ себе си върховната власть на Цариградский патриархъ. Това всичко бѣше добрѣ извѣстно въ турскитѣ правителственни сфери. Поради това великий везирь не се стрескаше отъ такриритѣ на патриаршията, че проектитѣ нарушавали правилата и догмата на Вѣрата, правдинитѣ и привилегиитѣ на Великата Църква. Въпреки нейнитѣ молби, везирьтъ оставеше Българетѣ да подготвеватъ и устрояватъ своето църковно самоуправление и не заповѣда на ония отъ нашитѣ владици, които бѣхж дошли въ Цариградъ по поканата на представителитѣ, да се върнжтъ въ епархиитѣ си, както и не растуря българскй съборъ въ Ортакьой.

За да оформятъ впрочемъ постжпката си, като открито вече приехж страната на съотечественницитѣ си противъ патриархътъ, и да ж подведжтъ подъ законитѣ и правилата, ония отъ българскитѣ владици, които още не бѣхж извержени, а именно Панаретъ Пловдивский, Доротей Софийский, Антимъ Преславский и Илларионъ Ловчанский намислихж да поднесжтъ писменно на Великата Църква оставката си. Нея ж занесохж на 24 декемврий 1868 год. на негово светѣйшество четирма отъ българскитѣ представители, защото, да отидехж лично владицитѣ да ж представятъ на патриархътъ, възможно бѣше да имъ направятъ хората около него нѣкое оскърбление. Представителитѣ, като се явили предъ него, казали най-напредъ отъ учтивость, че отдавна желали да го посѣтятъ и да му цѣлунжтъ ржка, но, поради ненормалното положение на работитѣ, не могли това да сторятъ досега. Патриархътъ, както самъ расказва въ окржжното си послание до автокефалнитѣ Църкви отъ 30 септемврий 1870, въ отговоръ на това доста-

точно ги поучилъ, като имъ представилъ, че всеко дѣло, което добрѣ не се почева, не може и да има добъръ конецъ, и че проектитѣ на правителството сж противоканонически и противозаконни, но като забѣлежилъ, казва, че тѣ не давали голѣмо внимание на неговитѣ поучения, попиталъ ги, защо сж дошли при него. Българскитѣ представители тогава му казали, че сж дошли да му врждчжтъ оставката на българскитѣ въ Ортакьой владици, които преставатъ да се подчиняватъ занапредъ на Вселенский патриархъ, понеже се турятъ подъ началството на православната българска Църква. Негово светѣйшество изразилъ, казва, крайното си удивление за тая постжпка на българскитѣ владици и надълго обеснилъ на представителитѣ, че не може да освободи реченнитѣ владици отъ отговорность предъ священнитѣ апостолски и съборни правила; че тѣ сж и клетвопрестжпници и отстжпници отъ законното си и каноническо началство и такива ще се считатъ и предъ всичкитѣ Църкви, ако по́-скоро не си поправятъ грѣшката, и че най-послѣ той ще имъ яви мнѣнието на синодътъ върху тая оставка, слѣдъ като се тя разиска отъ него. Оставката на българскитѣ архиереи бѣше датирана отъ 16 декемврий 1868 и бѣше написана както слѣдва:

„Православнитѣ жители на нашитѣ епархии, родомъ Българе, по причини, които се изложихж въ общитѣ жалби на всичкий Български народъ до почитаемото правителство и които много добрѣ знае Великата Църква, която отъ толкозъ годинъ се занимава съ българский църковенъ въпросъ, сж обевили отъ 8 годинн насамъ въ всеуслишание, че не припознаватъ надъ себе си вѣдомството и властьта на Вселенский патриархъ, а слѣдователно и властьта на пращаннитѣ тѣмъ отъ него архиереи, и понеже ние слѣдвахме по сжществующий редъ да припознаваме за свое църковно началство Вселенската патриаршия, епархиотитѣ ни престанжхж да поменуватъ имената ни въ църквитѣ си и не ни оставихж да идемъ на епархиитѣ си, или, ако отидехме, не ни допущахж да останемъ тамъ и да испълняваме архиерейскитѣ си длъжности. А патриаршията презъ всичкото това време настояваше и ни заповѣдваше да отидемъ и да стоимъ въ епархиитѣ си и да испълняваме тамъ всичкитѣ нейни началнически распореждания противъ народната воля и противъ общото съпротивление на нашитѣ паства, които постоянствувахж да не ни припознаватъ

за свои канонически архиереи, догдѣто ние припознаваме надъ себе си началството на патриаршията и споменуваме името на патриархътъ, поради което ние дойдохме въ едно не може по̀-несносно положение. Въ сѫщото време и другитѣ епархии се намѣрихѫ въ църковно и религиозно отношение още по̀-злѣ, защото, поради лишението имъ отъ архиерейско посѣщение, лишение, което е станѫло по сѫщитѣ причини, стоятъ вече отъ много години цѣли околии и махали безъ священници и безъ църкви, които сѫ затворени, и по този начинъ, увы̀! и новородени дѣца умрѣхѫ, безъ да се кръстятъ, и благочестиви человѣци отъ всека възрасть и классъ починахѫ, безъ да се удостоятъ съ послѣднитѣ утѣшения на Вѣрата, и се заровихѫ, безъ да се отчетѫтъ узаконенитѣ молитви на Църквата, и много други подобни жалостни нѣща се случихѫ и се случватъ. Тъй като, по нещастие, това несносно състояние на църковнитѣ работи, което е общо за всичка България, е безъ цѣръ, и всека спогодба съ патриаршията остава невъзможна, то ние долоподписаннитѣ смиренни архиереи, до сега канонически членове на Вселенский престолъ и негови служители, като не можехме да търпимъ онова душепагубно състояние, безъ угризение на архиерейската ни съвѣсть, рѣшихме да си дадемъ оставката отъ нашето на Вселенский престолъ служение, и ѭ даваме съ настоящето. Съ света цѣль да съдѣйствоваме за законното църковно управление на нашитѣ православни еднородци и за пълното поправление на реченното безредно състояние, ние се възвръщаме въ древнята каноническа самостоятелна православна Българска Църква, която всичкий Български народъ и всичкото българско духовенство припознава (и на която другитѣ атрибути ще се опредѣлятъ испослѣ), и на нейния престолъ посветяваме нашето архиерейско служение. За това ние съ дълбоко почитание молиме ваше светѣйшество, щото, както нѣкога си приснопаметний патриархъ Самуилъ приелъ, както се казва въ актоветѣ на патриаршията, по желанието на духовенството и на народътъ, като канонически, оставкитѣ на митрополититѣ и епископитѣ отъ архиерйското имъ служение на Охридский и Ипекский архиепископски престоли и подчинението имъ съ паствитѣ подъ Вселенский патриархъ, безъ синодално опредѣление на Църквата и безъ одобрението на единъ вселенский съборъ, да благоволите и вие, светѣйший владико, да приемете оставкитѣ ни отъ служението на Все-

ленский престолъ и подчинението ни съ паствитѣ ни подъ реченната Българска Църква, която е била, е и ще бѫде всекога духовно съединена съ Цариградската Църква и съ всичкитѣ други самостоятелни едновѣрни Църкви, съхранявайки съ тѣхъ наедно иститѣ догми, иститѣ предания, иститѣ таинства и иститѣ священни правила. Като се така подчиняваме наново подъ тая Църква, ние вѣрваме несъмнѣнно, че не нарушаваме клетвата на подчинение, която сме давали, когато сѫ ни рѫкополагали за архиреи, но ѭ промѣняме въ клетвата на подчинение подъ друга православна Църква, сестра и въ всичко единомисленна съ Вселенската Църква. Затова молиме ваше светѣйшество, като приемете настоящата ни оставка, да заповѣдате да се вмѣсти въ регистритѣ на патриаршията. Като просимъ светитѣ ви молитви върху насъ и върху священното дѣло наше, пребиваваме: Пловдивский Панаретъ, Софийский Доротей и Ловчанский Иларионъ."

До тая оставка има прибавено съ дата 26 декемврий и подписано отъ Антима Видинский слѣднето: „Като се присъединявамъ по иститѣ причини и азъ до подписаннитѣ по̀горѣ архиереи во Христѣ братя и като приемамъ въ архиерейската си съвѣсть всичко, що е казано въ тази оставка, оттеглямъ се и азъ отъ служението на Вселенский престолъ и се подписвамъ".

Патриаршията не намираше думи да изрази негодованьето си за постѫпката на българскитѣ владици, която, споредъ неѭ, била голѣма дързость. „Чашата се препълни до устата, викахѫ гръцкитѣ вѣстници. Злото излѣзе на върхътъ по̀-вече отъ всекий другиѭть. Всека отстѫпка и търпѣние по̀-нататъкъ не е вече добродѣтель, а смъртно престѫпление и презрѣние на най-священнитѣ длъжности".

Патриархътъ, слѣдъ като получи оставката на българскитѣ архиереи, тутакси свика синодътъ и свѣтский съвѣтъ да имъ ѭ съобщи. Въ общето имъ засѣдание, което се държало по този поводъ, се рѣшило, оставката да се повърне незабавно на ония, които сѫ имали смѣлостьта да ѭ испроводятъ, и да имъ се внуши съ едно патриаршеско послание, че такава постѫпка отъ тѣхна страна е въ най-висока степень укорна и нелѣпа. Това послание бѣше съставено въ слѣднитѣ думи:

„Освещеннѣйший [1]) митрополите Софийский, киръ Доротее и Боголюбезнѣйший епископе Ловчанский, киръ Иларионе, въ святомъ Духѣ възлюбленни братя и пр. Ненадѣйно се научихме, че твое свещенство и твое боголюбие сте недавна дошли въ столицата и сте се поселили самозванно на Босфорътъ въ селото Ортакьой, гдѣто канонически изверженнитѣ кроѭтъ възстанието си противъ Великата Христова Църква. Колкото чудна е вашата дързость, толкозъ се опечалихме, като не можемъ да разумѣемъ, какъ вие, нѣкога архиереи добросъвѣстни и добродѣтелни, църковно подчинени на апостолский и патриаршеский този престолъ, сте дрързнѫли безъ позволение на каноническпй ви патриархъ да се поселите тука, което не е добро нито за васъ, нито за паствитѣ ви. Ако и спѣшни причини да бѣхѫ ви принудили да оставите паствитѣ си, преди да имате време прилично да извѣстите това на собственното си духовно началство, пакъ требваше, щомъ пристигнѫхте тука, незабавно да уловите пѫтьтъ къмъ патриаршията, за да оправдаете тутакси съ живъ гласъ непредвидѣнностьта и спѣшностьта на дохожданьето ви, като знаете всичко, щото се изисква отъ архиереи, а така и правилата, постановени срѣщу ония клирици и епископи, които се подигатъ срѣщу началството си или оставятъ постътъ си, макаръ че самитѣ бунтовнически и пригласителни ваши писма, които сте испроводили до нѣкои отъ светитѣ и миролюбиви архиереи и които се намиратъ вече въ рѫцѣтѣ ни, правятъ безполезно всеко ваше преструванье и изнамиранье предлози. Като не считате за нищо съблюдението на свещенний и неизбѣжний дългъ на подчинението, дързнѫхте да направите и нѣщо пó-вече за пò-голѣмо обругание и презрѣние на вашето духовно началство и на собственното ви епископско звание. Вие се обърнѫхте къмъ насъ и писменно съ цѣль за неумѣстно узаконение вашето беззаконно и достоукорно възмущение. Вашето писмо, прочее, като всецѣло неодобрено, се връща на онѣзи, които сѫ го испроводили, като нелѣпо, дързко и съвсѣмъ противоканоническо и докачително за канонический ви патриархъ и въобще за нашата Велика Христова Църква, подъ която сте

[1]) Патриаршията въ посланията си до подчиненнитѣ ней клирици и архиереи не туря никога частицата πὰν, пре, все и слѣдователно не имъ казва πανιερότατε, преосвещеннѣйший, πανοσιότατε, всепреподобнѣйший, а ἱερότατε, освещеннѣйший, ὁσιότατε, преподобнѣйший и проч.

подчинени духовно и канонически, а вие, които сте го испроводили, продължавате да сте подвластни църковно и служебно на нашата Велика Христова Църква, защото никой не може самъ да се развеже отъ клетвата, която е далъ за вѣрность, нито самъ да се освободи отъ задължението, което произлиза отъ нея, но си остава клетвопрестѫпникъ, ако прави нѣщо несъгласно съ даденната отъ него клетва. Длъжни сте и заповѣдвава ви се църковно, щомъ приемете настоящето наше църковно послание, по̀-скоро да се върнете безъ всекакво извинение тамъ, отгдѣто не добрѣ сте дошли, за да бѫде Църквата снисходителна за вашитѣ тежки прегрѣшения, догдѣ съ Божия воля се даде на българский въпросъ законното и каноническо рѣшение, за ваше и наше спокойствие, когато и писмото ви, испроводено до насъ, ще се покаже, доколко е съгласно съ канонитѣ. Иначе знайте, братя, че подлежите подъ всичкитѣ наказания, положени отъ канонитѣ.

„Отъ тия църковни съвѣти нека се рѫководи и освещенний митрополитъ Пловдивский, киръ Панаретъ, въ свещенната му обезанность на каноническото подчинение, като припомнева съ благодарность, която требва да показва словомъ и дѣломъ, великодушното търпѣние на духовната му майка и благодѣтелница и началница Църква. И това отъ заботлива и братолюбива грижа за васъ. Благодатъ Божия и проч.“.

На тия патриаршески съвѣти, не ще и дума, не обърнѫхѫ ни най-малко внимание нито българскитѣ архиереи, нито българскитѣ представители. Новодошлитѣ български архиереи се поселихѫ заедно съ другитѣ народни иерарси въ Ортакьой, гдѣто подъ председателството на Илариона Ловчанский, като по̀-старъ между тѣхъ, съставихѫ съборъ, който заедно съ представителитѣ гледаше и всичкитѣ народно-църковни работи на Българский народъ. Владицитѣ рѣшавахѫ всичкитѣ недоумѣния по чисто църковната часть, съ каквито се обръщахѫ къмъ тѣхъ общинитѣ отъ провинцията, съвѣтвахѫ ги понѣкога съ писма, но се въздържахѫ отъ всеко священнодѣйствие или друго нѣкое по̀-рѣзко проявление на една висша самостоятелна църковна власть.

Възраженията на патриаршията противъ правителственнитѣ проекти, колкото и да бѣхѫ неоснователни, не можехѫ напълно да се игнориратъ. Българскитѣ представители и владици не се, впрочемъ, много безпокоехѫ, че патриаршията ис-

карва тия проекти несъгласни съ постановленията на Вѣрата и съ църковнитѣ правила, защото бѣхѫ привикнѫли да виждатъ отъ нейна страна съпротивление на всеко предложение и на всекий проектъ, съ които би могло да се обезпечи българското църковно самоуправление срѣщу нейного намѣсванье. Тѣ можехѫ, както да опровергнѫтъ нейнитѣ възражения, така и да ги заминѫтъ съ мълчание. Българский народъ, освѣтленъ сѫщо отъ минѫлото върху характерътъ на нейното съпротивление срѣщу неговитѣ справедливи искания, слѣдваше съ пълно довѣрие своитѣ архипастири и водачи и нѣмаше да се отвърне отъ тѣхъ, защото тѣ не били отговорили на патриаршескитѣ възражения. Но така не бѣше и за Турското правителство. То, власть политическа и нехристиянска, издаде проекти за рѣшението на единъ църковенъ въпросъ. Патриаршията можеше справедливо да оспорва неговата компетентность да рѣшава подобни въпроси. То усѣщаше силата на възражението на патриарха, че, като непосветено въ тънкоститѣ на християнскитѣ догми, то се бърка и счита нѣща вѣроисповѣдни за невѣроисповѣдни. То не можеше да остане глухо на това възражение. Но то и не можеше да се препира по такива предмети съ патриаршията, която можеше съ всичката справедливость да му забѣлежи, че тя е единственната компетентна власть да дава мнѣние по тѣхъ. За да излѣзе отъ това затруднение, Високата Порта съобщи на българскитѣ владици възражението на патриархътъ противъ нейнитѣ проекти и имъ поиска да кажѫтъ, какво мислятъ за тия възражения. Мнѣнието на българскитѣ владици можеше въ всекий случай да се противопостави срѣщу възраженията на патриаршията, ако не като равносилно, то поне като доказателстдо, че тѣ могѫтъ да се оборватъ върху основания, заимствовани такоже отъ учението на християнството. На българскитѣ архиереи не можеше да се възрази, че не сѫ никакъ компетентни да разсѫждаватъ и да даватъ мнѣние по вѣроисповѣдни и църковни въпроси.

Българскитѣ архипастири охотно се въсползовахѫ отъ това исканье на Портата, което бѣше и въ тѣхния интересъ, и отговорихѫ на възраженията на патриаршията съ едно опровержение, което се напечата на български и гръцки въ една отдѣлна брошура,[1]) и извлечение отъ което тѣ подадохѫ презъ

[1]) Тая брошура носеше заглавие: „Опровержение на възражението на Великата Църква противъ издаденнитѣ отъ правителството проекти за рѣшението на българский въпросъ“. Цариградъ, 1869.

мѣсецъ яннуарий 1869 такожде и на надлежний турский министръ, подписано и отъ шестимата архипастири (отъ Пловдивский Панарета, Пловдивский Паисия, Видински Антима, Софийский Доротея, Ловчанский Илариона и Макариополский Илариона). Въ това опровержение българскитѣ владици разгледвахѫ и оборвахѫ едно по едно всичкитѣ твърдения на патриаршията, съдържащи се въ нейний отговоръ върху правителственнитѣ проекти и тезкерето, и най-първо нейното увѣрение, че българский въпросъ билъ вѣроисповѣденъ и противодогматически.

Патриаршията, думахѫ въ него българскитѣ владици, като се въсползовала отъ изказанното въ тезкерето мнѣние на правителството, че проектитѣ не се касаѭтъ до вѣроисповѣданието, въ което обикновено то се не намѣсва, твърди, че всичкитѣ църковни въпроси били по сѫщество вѣроисповѣдни. Това не е вѣрно, защото управлението на приходитѣ и разноскитѣ, напримѣръ, на една църква, управлението или надзорътъ надъ неѭ или надъ събранието на вѣрующитѣ чрезъ по̀-горне или по̀-долне свещенно лице, служението на единъ епископъ въ тази или онази църква, ако и да сѫ въпроси, касаещи се до Църквата и слѣдователно църковни, никакъ не се отнасятъ до самото вѣроисповѣдание, и затова нито се наричатъ вѣроисповѣдни. Доброто или лошото управление на приходо-расходитѣ на една църква, въздиганьето на църкви върху това или онова мѣсто, голѣмий имъ или малъкъ размѣръ, управлението имъ отъ митрополитъ, или епископъ, или и отъ простъ священникъ, нѣматъ никакво влияние върху вѣроисповѣданието.

Като развива по̀-нататакъ сѫщата мисъль, патриаршията, думахѫ българскитѣ архиереи, исказва и слѣднитѣ двѣ положения: а) че „всекий църковенъ въпросъ, който се касае до священнитѣ постановения и правила на Църквата е такожде вѣроисповѣденъ“ и б) че „понеже предстоящий (българский) въпросъ не може да се рѣши, безъ да се изслѣдва възъ основа на апостолскитѣ и съборни правила, очевидно е, че той е вѣроисповѣденъ въпросъ“. Отъ двѣтѣ тѣзи положения първото, което значи, че всекий църковенъ въпросъ е вѣроисповѣденъ, защото се касае до църковни постановения и правила, или че всекий църковенъ въпросъ не е вѣроисповѣденъ, освѣнъ ако се касае до църковни постановения и правила, е погрѣшно, защото има много църковни въпроси,

които, ако и да се касаѭтъ до постановленията и правилата на Църквата, не сѫ обаче вѣроисповѣдни и б) защото е възможно да сѫществува църковенъ въпросъ, който да не се касае до сѫществующитѣ постановения и правила църковни и да е вѣроисповѣденъ. Второто отъ реченнитѣ положения не е по-вече вѣрно и точно, зашото нито е отъ само себе си явно, че българский въпросъ не може да се рѣши, безъ да бѫде изслѣдванъ възъ основа отъ апостолскитѣ и съборнитѣ правила, нито поменуватъ тия правила за Българе и българский въпросъ, защото Българетѣ бѣхѫ още езичници, кога ставахѫ правилата на Църквата, а напротивъ, щомъ тѣ приехѫ християнството, днешний българский въпросъ се подигнѫ. Българетѣ поискахѫ още тогава отъ Римский папа самостоятелна народна Църква съ архиепископъ, неинъ началникъ, и приехѫ най-послѣ такъвъ отъ Цариградската патриаршия. При всичко това, Българетѣ никога не сѫ се отказвали да изслѣдватъ въпросътъ имъ споредъ священнитѣ църковни правила, но това изслѣдванье нѣма никога да покаже, че той е вѣроисповѣденъ.

Патриаршията, казвахѫ по-нататъкъ нашитѣ архипастири, твърди още, че требва, споредъ 9-й членъ на Символътъ на Вѣрата, да вѣрваме „въ една и единственна Църква", а Българетѣ, като искатъ независима отъ патриаршията Църква, устройството на която не било съобразно съ църковнитѣ правила, съставятъ друга Църква освѣнъ православната и слѣдователно сѫ еретици. Споредъ този силлогизмъ патриаршията требва да счита также еретици Египтянетѣ, Сирийцитѣ, Критянетѣ, Елпинетѣ и Русситѣ, защото и тѣ всички си иматъ независими отъ неѭ Църкви. Вѣрваме обаче, че тя таквози нѣщо не е нито помислила. Слѣдователно и Българетѣ нито когато имахѫ независимата си отъ неѭ Църква, нито когато съ Божия помощь ще се сдобиѭтъ пакъ съ таквази, не сѫ били, и не ще бѫдѫтъ еретици, като сѫ вѣрвали и ще вѣрватъ всекога, споредъ Символътъ на Вѣрата, въ една, света, Съборна и Апостолска Църква. Символътъ заключава въ себе си сѫщностьта на православната християнска Вѣра. Къмъ него не може ни да се приложи, ни да се отнеме нито една йота. Но патриаршията, обладана отъ властолюбие, забравя това и не само приложи думата единственна, но отне отъ него и сѫщественната дума *съборна*. А за обеснение на догмата

за единството на Църквата прилага нѣкои определения, съ които иска да докаже, че Българетѣ сѫ длъжни да се управляватъ отъ *едната и единственна Цариградска Църква*. Но ние ще представимъ истинското обеснение на тази догма, отъ което всекий ще разумѣе, че Българетѣ, управени отъ Църква, независеща отъ Цариградската патриаршия, никакъ не преставатъ да сѫ най-православни християне. Дума се, а) че Църквата е една, защото всекога е държала и държи едно и сѫщото учиние на Вѣрата, е имала и има едно основание на Вѣрата и единъ свой глава, единъ пѫть на спасение и на надежда за всички, Исуса Христа, а отдѣлени отъ единството на тази Църква сѫ всичкитѣ, които не държатъ нейното учение, нейнитѣ догми, които сѫ незмѣннитѣ истини на Вѣрата, тогава, когато правилата се измѣняватъ споредъ обстоятелствата и времената; б) че Църквата е света, състои сирѣчь отъ вѣрни, които сѫ очистени чрезъ кръщението отъ прародителский грѣхъ; в) че Църквата е съборна, сирѣчь всеобща и вселенска, защото се простира навредъ по земята и обема всичкитѣ вѣрващи народи и човѣчски родове. Но ако и да е Църквата една и съборна, не е обаче единственна, защото се дѣли на много частни Църкви, както и цѣлото се дѣли на много части. Таквизи частни Църкви сѫ Цариградската, Александрийската, Антиохийската, Иерусалимската, Кипрската, Русската и Еллинската. И таквази е била едно време и сега ще бѫде Българската. Всичкитѣ обаче тѣзи частни Църкви никакъ не се отцѣпватъ отъ едното тѣло на Съборната Църква. Слѣдователно и Българетѣ, като иматъ частна Църква, нито преставатъ да вѣрватъ въ едната. Съборна и Апостолска Църква, нито разногласятъ съ тази догма на Църквата, нито съставятъ друга нѣкоя Църква особенна отъ едната Православна Съборна Църква, вѣрватъ сѫщитѣ догми на Вѣрата, иматъ сѫщитѣ обреди и се управятъ по сѫщото църковно управление, начертано кратко въ Божественнитѣ Писания и развито въ апостолскитѣ и съборни правила.

Като се доказахѫ така за безосновни четиретѣ исказанни отъ патриаршията положения, че уж българский въпросъ билъ вѣроисповѣденъ и противодогматически, намъ сега остава, продължаватъ думата си българскитѣ архиереи, да покажемъ и положително, какъвъ е този въпросъ и кому надлежи неговото рѣшение.

Какъвъ е българский въпросъ и кому надлежи да го рѣши? На тия въпроси българскитѣ архиереи отговарятъ така:

Българский въпросъ се състои въ това, че православнитѣ християне Българе, подданници на Османската държава, искатъ да се управятъ църковно отъ своя частна и самостоятелна Църква, независима отъ всека друга частна Църква и подчинена на едната света, Съборна и Апостолска Църква. Този въпросъ, така опредѣленъ, църковенъ ли е? Да, защото се отнася до установението на една Църква, но и вѣроисповѣденъ ли е или противоканонически? Никакъ, защото не се стреми да измѣни или да докачи нѣкоя догма или правило, но напротивъ прогласява, че запазва всичкитѣ догми и правила неизмѣнно. Той е просто църковенъ, но не е никакъ вѣроисповѣденъ, нито догматически или противодогматически. Но този въпросъ има и друга страна, свѣтска, гражданска, защото е въпросъ за управлението, а не само за установението на една Църква. Въ понятието пъкъ за управление се заключава понятие за власть и сила, за свѣтска управа и наказванье на управляемитѣ. Управлението слѣдователно е по самата си сѫщность нѣщо гражданско, свѣтско, защото духовната власть състои само въ поучение и увѣщание, въ свързванье и развързванье на грѣшнитѣ и покаявшитѣ се и найподиръ въ проклинание на упорнитѣ. Но ако духовнитѣ началници упражняватъ освѣнъ тия нѣща и власть нѣкоя, както да премѣстватъ вѣрнитѣ противъ волята имъ отъ едно мѣсто на друго, да ги сѫдятъ за работи свѣтски, да имъ налагатъ тѣлесни наказания и глоби, тѣзи и подобни привилегии, като не се съдържатъ въ священнитѣ правила, не се и упражняватъ чрезъ благодатьта на Святаго Духа, защото „царство мое не отъ міра сего“, слѣдователно онѣзи, които ги упражняватъ, иматъ ги отъ царството на мирътъ (на свѣтътъ), сирѣчь отъ мѣстната гражданска власть. Затова и самитѣ Вселенски Събори се събирахѫ по повелѣние и призование отъ царьетѣ, и правилата имъ се подтвърдихѫ и турихѫ въ дѣйствие по повелѣние на царьетѣ; затова и при устройството на Църквата се назначихѫ въ нѣкои градове патриарси, въ други митрополити и въ трети епископи, споредъ гражданското раздѣление на държавата; затова и много епископии отпослѣ се въздигнѫхѫ на митрополии по царско повелѣние; затова всекий избранъ епископъ, митрополитъ или

патриархъ се е проваждалъ или проважда на епархията си винаги съ царско повелѣние; затова най-подиръ сѫществующитѣ въ империята епископи, митрополити и патриарси, гледани като народоначалници отъ правителството, се питатъ за нѣща, които се касаѭтъ до народътъ имъ; затова и засѣдаватъ въ съвѣтитѣ на свѣтското управление. Отъ тази прочее гледна точка българский въпросъ е въ сѫщото време въпросъ политически. Поради всичко това, рѣшението на този въпросъ, ако и да се отнася до двѣтѣ власти, до свѣтската и духовната, но е дѣло собственно на първата, която първенствова въ въпроситѣ за управление. Предложението за рѣшение може да става отъ едната или отъ другата власть. Има обаче примѣри, че сѫ били установявани самостоятелни Църкви и сѫ се увеличвали привилегиитѣ на една Църква въ ущърбъ на друга само отъ гражданската власть, но нѣма нито единъ примѣръ за извършванье подобно нѣщо само отъ църковната власть. Затова и самитѣ священни правила заповѣдватъ, епархиялнитѣ распредѣления да ставатъ споредъ гражданскитѣ. Затова и тълкователътъ имъ Валсамонъ казва, че допустнято е на царьтъ да распорежда църковни енории, да отнема църковни правдини, да въздига епископии на митрополии и да заповѣдва и други подобни нѣща. Затова и самата Велика Христова Църква, съ цѣль да оправдае упраздняваньето на Охридската и Ипекската архиепископии, вмѣстила е въ кодикътъ си единъ актъ, който казва, че „само на законнитѣ царье е дадено да законополагатъ и да издаватъ новелли за църковни работи, какъвто е днешний държавнѣйший царь, султанъ Мустафа“.

Отъ казанното се вижда ясно, казватъ нашитѣ народни архипастири, правото на императорското правителство да рѣши българский въпросъ, като въпросъ политически и свѣтски. А понеже този въпросъ е и църковенъ, всеобщата ли Църква, или частната Цариградска трѣбва да даде съизволението си за неговото рѣшение? Патриаршията се произнася по това питанье така: тя казва, че всичко, което могла да стори за Българетѣ съгласно съ священнитѣ правила, го сторила. Но понеже това, което днесь искатъ Българетѣ, е противно на правилата и на догмата за единството на Църквата, тя не могла вече да стори нищо по-вече и че само единъ вселенски съборъ моглъ да рѣши по свое усмотрѣние тѣхний

въпросъ. Длъжни сме да забѣлежимъ, че, ако патриаршията представи на вселенский съборъ българский въпросъ, като противоканонически и противодогматически, а отъ думитѣ ѝ се вижда, че тя така ще го представи, тогава и този съборъ ще го отхвърли, защото никой съборъ не може да одобри нарушението на правилата и на догмитѣ. За това патриаршията, намѣсто да казва, че само единъ вселенский съборъ може да рѣши българский въпросъ, много пó-искрення би била, ако кажеше, че никой вселенский съборъ не може да го рѣши. И Българетѣ не би приели да се представятъ предъ единъ съборъ съ противоканонически и противодогматически искания. Като се испита, обаче, свойството на българский въпросъ, вижда се, че той, като състои собственно въ възстановението на сѫществовавшата Българска самостоятелна Църква, не само не е въпросъ противоканонически и противодогматически, но и съвършенно съгласенъ съ догмата, съ правилата и древнитѣ обичаи на Всеобщата Църква, която и преди правилата и подиръ правилата е установявала и припознавала на ново таквизи самостоятелни частни Църкви, както за това свидѣтелствоватъ, освѣнъ многото други, Русската и Еллинската, установени и припознати отъ самата патриаршия. Онова, което казва патриаршията въ опредѣлението си за установяваньето и припознаваньето на Еллинската самостоятелна Църква, напълно се прилага и къмъ исканната отъ Българетѣ независима Църква.

Тъй като е работата, да разгледаме сега, думатъ още българскитѣ архиереи, дали предложеннитѣ отъ правителството проекти сѫ противоканонически, противовѣроисповѣдни, противодогматически и противоевангелски, както ги нарича патриаршията, като се основава на лъжовни и несъгласни съ истинското учение на Църквата тълкования и обеснения, както ние раскрихме вече това. За да подкрѣпи безсилнитѣ причини, на които тя се основава, като исказва такова мнѣние за реченнитѣ проекти, патриаршията прилага и това, че църковно и вѣроисповѣдно управление възъ основа на тия проекти било безпримѣрно въ лѣтописитѣ не само на Православната, но и на всичката християнска Църква, защото било основано връху началото на народноститѣ. Но началото на народноститѣ е съвършенно съгласно съ Писанието и върху това начало се е устроявала и управяла Христовата Църква. Българскитѣ ар-

хиереи доказватъ това съ много цитати отъ Евангелието, отъ Апостолскитѣ Послания и отъ правилата, и съ много примѣри отъ историята, слѣдъ което тѣ разгледватъ по̀-частно двата проекта и намиратъ, че първий членъ и на двата проекта, съ който се дава на православнитѣ Българе въ империята право да избиратъ и назначаватъ своитѣ священници, е съвършенно съгласенъ, както съ Евангелието и съ Апостолскитѣ Послания, така и съ старий обичай на Цьрквата, споредъ който даже митрополититѣ и епископитѣ сж се избирали отъ духовенството и народътъ, и че предположенията на патриаршията за нѣкакви си безпорядъци, които имало да се породятъ отъ този членъ, сж съвършенно безосновни, толкова по̀вече, че уреждането на частноститѣ, както по този членъ, така и по другитѣ, било прѣдвидѣно въ послѣдний членъ на двата проекта, съ който се оставя на самата Българска Цьрква да помене въ устава си всичкитѣ и да ги опредѣли. Това сжщото требва да се забѣлежи и за вторий членъ на първий проектъ, съ който се дава на митрополитѣ и епископитѣ, на които болшинството отъ жителитѣ сж Българе, право да си избиратъ митрополитъ или епископъ Българинъ. Страхуванията на патриаршията, че отъ такова едно право за Българетѣ имало да се пораждатъ поводи за непокорство, за смущения, за нарушение на каноническата дисциплина и проч., сж также голословни, защото правителството е отбѣгвало рѣшението на подробноститѣ, като го е предоставило на цьрковната власть. Приложенното въ този членъ ограничение, че въ българскитѣ митрополии грьцкитѣ епископи ще се подчиняватъ на българскитѣ митрополити, а въ грьцкитѣ българскитѣ епископи ще зависятъ отъ грьцкий митрополитъ, показва, че правителството е разумѣвало да се завардп цьрковното благочиние.

Третий членъ и на двата проекта, продължаватъ по̀-нататъкъ българскитѣ архиереи, не съдържи също нищо противоканоническо. Той постановява само, че въ Цариградъ ще пребивава главний български митрополитъ съ единъ синодъ при него, за да надзирава духовното управление на Българската Цьрква, безъ да опредѣля, гдѣ и надъ кои мѣста именно този митрополитъ ще упражнява своята власть. Предположението на патриаршията, че българский митрополитъ ще да упражнява въ този градъ безъ нейно съгласие всичкитѣ си

патриаршески и архиерейски привилегии и че слѣдователно ще има въ единъ и сѫщий градъ двѣ самостоятелни църковни началаства, е безосновно. Колкото до самото пребивание на българското духовно началство въ Цариградъ, гдѣто като въ столица, се стичатъ всички, които иматъ дѣла, то не може да бѫде забранено, както се не забранява то и на другитѣ православни църковни началници, за която цѣль нѣкои си иматъ и метохи, както напримѣръ Иерусалимский патриархъ, и както едно време е ималъ метохъ тукъ и Охридский митрополитъ, който по̀-вечето време е сѣдѣлъ въ столицата, както свидѣтелствоватъ затова и нѣкои актове, записани въ самитѣ кодици на Вселенската Църква. Четвъртий членъ на първий проектъ и шестий на вторий, въ които се казва, че българскитѣ митрополити и епископи ще се назначаватъ съ султански бератъ, се били опровергавали, споредъ патриаршията, съ вторий, нѣщо, което е лишено отъ основание.

Патриаршията нарича по̀-нататъкъ противоканонически и противорѣчѫщъ на другитѣ членове петий членъ на първий проектъ, който е еднакъвъ съ седмий на вторий, защото той, като опредѣля отношенията на Българската Църква къмъ патриаршията, не означавалъ въ сѫщото време нейнитѣ географически предѣли и мѣстото, отъ което тя требва да носи своето название, но ѝ давалъ име отъ народътъ, нѣщо, което не било въ обичай, и защото утвърдяваньето изборътъ на българскитѣ митрополити и епископи отъ патриархътъ нѣма никакво значение, щомъ, споредъ четвъртий членъ, тѣ ще се назначаватъ съ султански бератъ, тъй като патриархътъ ще требва или да утвърждава изборътъ имъ безъ всека бѣлежка, или да влѣзе въ стълкновение съ правителството, ако намѣри, че по причини канонически не може да го утвърди. Петий членъ, възражаватъ българскитѣ иерарси, предписва това, което и 28 правило на IV Вселенски Съборъ, и въ тия сѫщо отношения, които този членъ опредѣля за Българската Църква, се намиратъ такожде Сръбската и Влахо-молдавската Църкви. Слѣдователно въ него нѣма нищо, което да противорѣчи на другитѣ членове. Той не е противенъ и на другитѣ правила, защото установява единъ екзархатъ, подобенъ на онѣзи, които установи IV Вселенский Съборъ въ областитѣ на Римската империя. Предѣлитѣ на този екзархатъ сѫ означени въ проектитѣ, нѣщо, което противницитѣ сами би ви-

дѣли, ако вникнехѫ по-добрѣ въ съдържанието имъ. А колкото до името, което требва да носи Българската Църква отъ нѣкой градъ, по подражание на другитѣ Църкви, ако и това нѣщо е каноническо, то добрѣ е сторило правителството, като не ѝ е дало нѣкое название, а предоставило на самитѣ Българе да направятъ това, когато ще изработятъ църковний уставъ, за който говори послѣдний членъ на проектитѣ, макаръ че имаме много примѣри на Църкви, които носятъ името не на градътъ, но на народътъ, за който сѫ били установени, каквото Абиссинската, Арменската, Русската, Еллинската и проч.

Най-послѣ патриаршията, съ цѣль да осѫди още по-вече петий членъ, казва, че поменуваньето патриархътъ тогава щеше да е съгласно съ сѫществующий редъ, когато онзи, който поменува, би приемалъ и рѫкоположението отъ тогозъ, когото поменува. Но правило за това, отговарятъ българскитѣ владици, нѣма, а сѫществующий редъ или обичай въ Православната Църква е да се поменуватъ взаимно предстоятелитѣ на независимитѣ Църкви. Затова въ 1355 год. Вселенский патриархъ Каллистъ се оплаквалъ противъ Търновский български патриархъ, че не билъ поменувалъ името му. Затова и Великата Църква въ актътъ за припознаваньето на Еллинската Църква, който се издаде въ 1850, тури условие да поменува священний Еллинский синодъ патриархътъ, ако и да не се рѫкополагатъ отъ него лицата, които съставятъ синодътъ.

Шестий членъ на първий проектъ съгласно съ осмий на вторий постановява, че митрополитскитѣ домове ще принадлежатъ на митрополититѣ Българе или Гърци, които ще бѫдѫтъ назначени, споредъ болшинството на жителитѣ, а църквитѣ, въ които досега сѫ се черкували Българе и Гърци заедно, ще останѫтъ на Гърцитѣ, а Българетѣ ще си въздигнѫтъ нови. При всичко че този членъ е много ясенъ, и това, що той постановява, се изисква отъ самата сила на вещитѣ, патриаршията, бѣлежатъ българскитѣ архиереи, го претълкува и види между него и вторий членъ противорѣчие. Вторий членъ казва, че митрополититѣ и епископитѣ ще бѫдѫтъ отъ болшинството на населението, а шестий постановява митрополитскитѣ и епископскитѣ домове да принадлежатъ на онѣзи, които се назначаватъ, споредъ вторий членъ, митрополити или епископи. Пита се, гдѣ е противорѣчието?

Патриаршията, като не е могла, продължаватъ възраженията си българскитѣ владици, нищо да възрази противъ това че църквитѣ, въ които сѫ се черкували Българе и Гърци, ще останѫтъ на Гърцитѣ, улавя се за другата часть на този параграфъ, въ която се казва, че Българетѣ ще си въздигнѫтъ нови църкви, и пита, на кой архиерей ще се подчиняватъ Българетѣ, които ще направятъ новитѣ църкви? Ако ще се подчиняватъ, казва тя, на гръцкий архиерей, добрѣ, защото това е съгласно и съ догмата за единството на Църквата; ако ли на българский митрополитъ или епископъ, тогава се допуща сѫществуваньето на двама епископи въ едно и сѫщото мѣсто. Но въпросътъ, на коя духовна власть ще се подчиняватъ българскитѣ църкви, се разгледа вече и рѣши при обсѫжданьето на първий членъ отъ двата проекта, и, освѣнъ това, споредъ вторий членъ на първий проектъ, не ще има въ никоя епархия двѣ църковни власти. Странно и нечувано е исказанното тукъ отъ патриаршията мнѣние, че да се подчиняватъ българскитѣ църкви на гръцкий владика било съгласно съ священнитѣ правила, а да се подчиняватъ на българский било противно, както на священнитѣ канони, така и на догмата за единството на Църквата.

Слѣдъ това патриаршията, продължаватъ българскитѣ архиереи, безъ да прави нѣкоя бѣлежка за третий и послѣдний членъ на първий проектъ, пристѫпа да възражава срещу вторий, четвъртий и петий членъ на вторий проектъ, но ние, като се задоволяваме съ първий проектъ, който, като доказахме, е съвършенно съгласенъ съ священнитѣ правила и съ догмата за единството на Църквата, считаме за излишно да кажемъ нѣщо за поменѫтитѣ членове на вторий проектъ. Преди да свършимъ, ние изразяваме приятната надежда, че Великата Църква, като види отъ наший отговоръ, че първий проектъ е напълно съгласенъ съ священнитѣ правила и че православнитѣ чувства на Българский народъ оставатъ неизмѣнни, ще благоволи да благослови нашата народна Църква, която непремѣнно и необходимо ще бѫде часть отъ едната света, Съборна и Апостолска Христова Църква. Въ случай че тя се откаже пакъ отъ това, ние молимъ императорското правителство да благоволи и увърди горѣказанний проектъ съ едно султанско праде, като остави на

нашата пастирска отговорность предъ Бога и предъ Вселенската Църква работитѣ отъ чиста съвѣсть.

Патриаршията, слѣдъ като заеви така категорически предъ правителството на султанътъ, че неговитѣ проекти за рѣшението на въпросътъ сѫ неприемливи и че е необходимо да се свика единъ вселенский съборъ, като единственно компетентенъ да одобри или не одобри исканията на Българетѣ, изпроводи на 16 декемврий 1868 едно окрѫжно послание до всичкитѣ автокефални Църкви, въ което, като излагаше отъ своя гледна точка и съ своитѣ въззрѣния течението на въпросътъ отъ началото, заключаваше сѫщо, че само вселенски съборъ може да рѣши този въпросъ.

Това послание, представено въ съкратенъ видъ и безъ надутитѣ фрази, които го отличаватъ, гласеше така:

„Не слѣдваше, о честний и вожделѣнний върхо, нито съблазнитѣ и распритѣ въ избранното стадо Христово да се посочватъ, нито членоветѣ Христови, братя противъ родственници, чада противъ баща, пасоми противъ пасущи и народъ благочестивъ противъ такъвъ сѫщо, да се дигатъ единъ срѣщу другъ, но всички трябваше да усердствоватъ въ съблюдението единството на духътъ, въ съюзътъ на мирътъ, и къмъ това Спасительтъ на свѣта е призовалъ не едно племе, не единъ само, кой да е народъ, но всичкото человѣчество, щото въ единството на истината да се прослави единството на духътъ, единството въ Вѣрата и единството въ любовьта. За това и Апостолътъ, като благовѣствуваше на всички евангелский и безплемененъ миръ, дигнѫ отъ тѣлото на Църквата всеко петно на земно различие, всеко средостѣние на народенъ и плemененъ шаръ (краска, цвѣтъ), за да бѫде въ Иудейтъ и въ Еллинътъ, въ обрѣзанието, както въ необрѣзанието, въ Скитътъ и въ Варваринътъ, въ робътъ и въ свободний, въ мѫжкий полъ, както и въ женский, вся и во всѣхъ Христосъ и неговий духъ. Но понеже, по человѣчска слабость, а още по̀-вече по разнообразнитѣ навѣти на дяволътъ, невъзможно е да не дойдѫтъ съблазни, священнѣйший длъгъ е на всички ония, на които Богъ е повѣрилъ грижата за душитѣ, да се грижятъ за възвръщанието въ правий пѫть заблудшитѣ, да искореняватъ всичкитѣ лоши израсвания, да умножаватъ и въспълняватъ посѣянното въ миръ и любовь.

„Извѣстно е на вашата во Христѣ любовь, че десета вече вѣкове славенскитѣ племена, просвѣтени съ свѣтлината на православната Вѣра, процвѣтаватъ въ благочестието. Къмъ тия племена се причисляватъ, по сродството на езикътъ си, и Българетѣ, които приехж Православието и станжхж чада на всеобщата Православна Църква и частно, поради просвѣщението съ Вѣрата, станжло чрезъ насъ, на нашата патриаршеска и Велика Църква, която тѣ оттогава не престанжхж да почитатъ, като майка и благодѣтелка. Но въ послѣднитѣ двѣ десетилѣтия, когато служителитѣ на тъмнината, който като вепри навлѣзохж въ виноградътъ господенъ, произвождатъ непрестанно смущения въ него, се хвърлихж въ името на тия Българе много хули и навѣти противъ всичката иерархия на многострадалната Велика Църква и станжхж посегвания даже върху священнитѣ лица на каноническитѣ досточтими архиереи.

„Отдѣ и защо излѣзе това зло, какви успѣхи то направи, какви обвинения се пустнжхж противъ Великата Църква, какво направи тя за предупреждение на безредията, дълго и безвременно е подробно да се излага всичко предъ вашето о Господѣ Богохранимо братство, и особенно пъкъ като по̀-вечето отъ това що е станжло вие и така знаете отъ говоренното и писанното на много вече мѣста. Ще се ограничимъ само да ви изложимъ по̀-главното, отъ което и ще видите, че обвиненията противъ Великата Църква сж лъжовни и че тя е направила всичко, щото е била длъжна да направи за доброто на благочестивий народъ, за удовлетворение неговитѣ духовни нужди и неговото народно честолюбие, и послѣ отъ самото това изложение ще покажемъ по́-ясно нуждата, за която счетохме потребно да съобщиме сега всичкото това на вашътъ апостолски разумъ.

„Не е невѣдомо и на вашето пастирско и будно промишление, че враговетѣ на Православната Църква, които завиждатъ на нейната небесна височина и сила, като премислихж, че, ако се докоснжтъ до самата ѝ плъть, лесно ще ѭ подчинятъ, се турихж да распалватъ народното и племенното честолюбие на паствитѣ, и, като по̀-лесно нѣщо за постиганье цѣльта, тѣ нападнжхж върху въсточното духовенство, този непобѣдимъ поборникъ и учитель на отечественното благочестие, като го клеветехж, че то принудително събирало голѣми количества пари отъ стадото си и потъпквало правата на раз-

нитѣ подчинени нему племена, отъ което тѣ бѣдствовали да останжтъ въ вѣчно негово робство, и до такава степень на безсмислие дойдохж тия жестокосерди и лукави гонители и клеветници на нашето духовенство, щото, като приготвевахж повсемѣстното му изгнание отъ всичката Българска земя, убѣдихж нѣкои отъ архиереитѣ да вървятъ споредъ народностьта си слѣдъ населението и племето.

„Такива горчиви стрѣли като се хвърлехж безпрестанно противъ Православната Цѣрква, тежки рани се нанесохж на нашитѣ възлюбленни чада, Българетѣ, вслѣдствие на което нѣкои отъ тѣхъ поискахж отъ насъ преимущества и привилегии, които ние не можемъ нито да даваме, нито да отнемаме. Като ни обвинявахж така разнообразно и предлагахж чрезъ свѣтската власть днесь едни, утрѣ други искания, безъ да се евяватъ предъ самитѣ насъ лице въ лице, тѣ не приближавахж никакъ до архиерeитѣ, които имъ се испращахж отъ Великата Христова Цѣрква, макаръ тия архиереи и да би били Българе по народность и езикъ, а се стремехж да наредятъ собственна иерархия и Цѣрква, която географически да е безъпредѣлъ и исторически безъ примѣръ.

„Тщетно Великата Христова Цѣрква помогнж съ своитѣ увѣщания и старания, съ свойтъ даже париченъ вносъ да се основе още отъ 1848 на Фенеръ за живущитѣ въ Цариградъ Българе и Българогласни не само собствено българско училище, но и собственъ храмъ. При това, по тѣхна жалба имъ назначи и особенъ еднороденъ тѣмъ епископъ, първо Стефана Лаодикийский, послѣ Поликарпа Патарский, а слѣдъ него Илариона Макариополский, който тогава и почнж да се забѣлежва съ новизнитѣ си, така щото тя собственоржчно способствува да се распали противъ неѭ размирието, защото онѣзи, които искахж да се раскжса Цѣрквата на племена, въсползовахж се отъ случайтъ да съберитъ пари отъ проститѣ и невѣдущи Българе, за съзижданьето ужъ на великолѣпенъ български храмъ въ великий Цариградъ, който храмъ щелъ билъ да послужи като ядка на бждащето българско самоуправление. Не само пари събрахж, но и посѣхж на всекждѣ сѣмето на размирническото си движение, като протржбихж освобождението на Българетѣ отъ грѫцкото иго. Тщетно и въ Пловдивъ, гдѣто раздѣлението избухнж по-буйно отъ другадѣ, поради появяваньето тамъ отъ чужбина на нѣкои учители, размирници и оболстители, Вели-

ката Църква заповѣда на многобройнитѣ Гърци и Гъркогласни въ този градъ да допустнжтъ, по чувство на братолюбие, да се чете въ двѣ отъ тамошнитѣ църкви по славенски. Тщетно também Църквата, за да отнеме на Българетѣ всекакъвъ предлогъ за размирническо движение, назначи въ нѣкои епархии Българе и Българогласни архиереи и имаше предъ видъ да испроводи такива сжщо въ други епархии, кога осиротѣжтъ; тя се принуждаваше и да премѣсти нѣкои архиереи, на които Българетѣ силно нападахж и които тѣ обвиняваxж по обичайтъ си въ притѣснение на българската народность. Тщетно также Църквата и правителството, макаръ че достигнжхж до тѣхъ отъ много мѣста писма, въ които се изобличавахж клеветитѣ на размирницитѣ и се описваше Българский народъ, като не имащъ нищо общо съ тѣхъ, приехж ученици отъ Българетѣ за образование въ Богословското и въ Медицинското училища, които и двѣтѣ еднакво гледатъ на всичкитѣ си въспитанници. Тщетно духовната имъ майка, Великата Църква направи тия и други благодѣяния съ цѣль да се вразумятъ, защото слѣдъ Въсточната (Кржмската) война, когато императорското правителство прогласи съ Хатти-Хумаюнътъ пълна вѣротърпимость въ империята, тѣ іж претълкувахж въ смисълъ не да се търпятъ взаимно разнитѣ Вѣри, но като свобода да може всекий безнаказанно да преобръща нареденното въ собственната му Вѣра и Църква, както му се заблагоразсжди, и почнжхж всекояче да нападатъ върху клиръть господенъ и особенно чрезъ вѣстници, отъ които нѣкои се пишехж отъ иезуити, и усилихж злото въ невѣжественната масса до краенъ предѣлъ. При това презъ юлий 1856 тѣ подадохж на негово императорско величество султанътъ прошение, въ което искахж да имъ се дадxтъ правдини и привилегии, съ които се ползоватъ Гърцитѣ и Ерменцитѣ и каквито и тѣ били имали до половината на изминжлий вѣкъ, но които имъ ги била отнела Гръцката патриаршия. Въ слѣдната година, когато излѣзе султанска заповѣдь за свикваньето, съгласно съ Хатти-Хумаюнътъ, общо събрание отъ христиенетѣ за пó-доброто уреждане на обществениитѣ работи, тѣ помислихж, че дойде вече времето да основжтъ народна и независима иерархия. Тѣ почнжхж прочее пакъ да злословятъ и всекояче да клеветятъ всичкото духовенство на Великата Христова Църква, за да го представятъ враждебно на българската народность, жедно за

пари и неисправимо. Съ тия клевети и злословия, които ставахѫ по преувеличенията си смѣшни и невѣроятни, тѣ спомогнѫхѫ да се уловятъ въ примкитѣ на униятската пропаганда нѣкои Българе въ Поляна и другадѣ, но не по убѣждение, а по своекористие и за отмъщение. Догдѣто обаче тия нѣща се казвахѫ и пишехѫ частно и не толкозъ явно, нашата светѣйша Църква не преставаше да си слѣдва редътъ, редъ на буденъ стражъ и на работлива майка, да поучава и увѣщава съ църковни послания и съ особенни съчинения да предваря и премахва народоубийственитѣ съблазни, щото да смегчи и облагороди своеобразнитѣ и упорити свои чада. Но въ началото на 1860 лѣто Търновскый представитель въ горѣказанното събрание подаде на Високата Порта отъ страна на осемдесеть души, негови съграждане прошение, на което сържанието представи и на събранието въ слѣднитѣ шесть пункта: да се възстановятъ бившитѣ ушъ афтокефални архиепископии, Охридската и Търновската, да се ръкополагатъ занапредъ и отъ Българетѣ архиереи, които да иматъ съвършенно еднакви права съ гръцкитѣ, да се не възбранява употребението на българский езикъ и да се провѣри нареченний общъ дългъ, щото, като се открнѭтъ тѣзи, които беззаконно сѫ го направили, да се принудятъ да го исплатятъ, но събранието не обърнѫ внимание на тия искания, едно, че тѣ не бѣхѫ доказани, а друго, че тѣ не се отнасехѫ до крѫгътъ на предметитѣ, съ които требваше да се занимава. Търновский представитель протестува противъ това и излѣзе изъ събранието. Едномисленницитѣ му почнѫхѫ тогава да нападатъ по́-буйно патриаршията и отидохѫ до тамъ, щото осквернихѫ и изгорихѫ пречиститѣ Евангелия съ други църковни книги и нѣкои священни икони, защото били написани и надписани по гръцки, а така и разграбихѫ всичкитѣ епископии и митрополии, ищещи да погубятъ душитѣ на пребиваещитѣ въ тѣхъ пастири. Но станѫхѫ още по́-голѣми нечестия и то отъ страна на епископитѣ. На 3 априлий, въ светий и мироспасителний праздникъ Въскресение Христово, въ който приятели и неприятели, обнимаещи другъ друга, празднуваме побѣдата на Църквата надъ дяволътъ и надъ грѣхътъ, въ този свѣтълъ и радостенъ за всички день, епископътъ на горѣреченната църквица въ Балатъ (Балатъ е до Фенеръ), вмѣсто името на каноническия патриархъ, споменѫ, като нѣкой самостоятеленъ

архиепископъ на всичкитѣ Българе, всеко епископско православнихъ и слѣдъ това почнѫ да присѫтствова при богослужението въ архиерейско облачение безъ каноническо разрѣшение отъ патриархътъ и да проповѣдва духовната и нравственна размирица. Принуденъ да се представи въ синодътъ, той прикриваше вината си, като предоставеше на самий синодъ да увѣщава самъ народътъ, който споредъ него негодувалъ билъ противъ църковната власть, и съ това показа своята нераскаянность. И наистиннѫ той, като упорствоваше така въ противоканоническото си тежнение и като увлече подиря си още други двама архиереи, напрешний Дирахийский Авксентия и Пловдивский Паисия, въздрузи въ Цариградъ, при самий патриаршески храмъ, и въ нѣкои отъ българскитѣ епархи отдѣленъ жертвенникъ и станѫ новъ Наватъ въ Новий Римъ именуещъ себе си началникъ на Българската народна Църква. Отъ другитѣ двама единътъ (нека ненарушаваме покойтъ на умрѣлий), който бѣше преди извержението му Пловдивский митрополитъ и живѣеше въ Пловдивъ, нито бюлетинътъ си испроводи при избирането на новий патриархъ, слѣдъ оставката на всесветѣйший Кирилла, дадена презъ май, нито отговори срѣщу обвиненията, на които бѣше предметъ, като се доволствоваше само съ бѣлежка въ писмата си, че пастирьтъ требва да слѣдва собственната си паства и да мисли като неѭ, догдѣто и той престанѫ да поменува патриаршеското име и станѫ причина на непрестанни и кървави раздори въ епархията му.

„Така като вървехѫ българскитѣ работи, всекидневно пристигахѫ отъ много мѣста писма, въ които се изображаваше достоплачевното състояние на народътъ въ нравственно и обществено отношение, благодарение на малцина нѣкои дошли отвънъ оболстители, които безнаказанно се подиграватъ съ великодушието на църковното началство, и въ които писма се казваше, че другитѣ християне не-Българе негодуватъ срѣщу тая търпимость, отъ която безъ малко щелъ да се подигне всичкий народъ. Това като взе въ внимание нашътъ предшественникъ, киръ Иоакимъ, намѣри за добрѣ да съзве на 4 февруарий 1861 голѣмъ съборъ отъ преждебившитѣ Цариградски патриарси, отъ находившитѣ се тогава въ Цариградъ трима блаженнѣйши патриарси и отъ всичкитѣ пребиваещи въ него митрополити (между които бѣхѫ и нѣкои Българе, каквото

Родосский Игнатий, Пиротский Доротей и Врачанский Паисий). Този светъ и великъ съборъ, като взе въ внимание противоканоническото и размирническо поведение на Макариополский Илариона и на бившия Дирахийский Авксентия и всичкитѣ послѣдствия, които може то да има, слѣдъ трикратно призвание да се евятъ предъ съборътъ, което тѣ не зачетохѫ, ги изъ вергнѫ, тъй като тѣ не само бѣхѫ се подигнѫли срѣщу каноническийй редъ и не искахѫ да знаѭтъ църковнитѣ постановления и правила, но бѣхѫ разнемирили всичкий български народъ и ставахѫ причина на гибелни за народа скандали, а съ тѣхъ заедно извергнѫ и Паисия по сѫщитѣ горѣ-долу причини и се принуди да ги испроводи и тримата на привременно заточение, тъй като тѣ и слѣдъ изверженнето упорствовахѫ въ лошитѣ си намѣрения и не преставахѫ да подбуждатъ на всекакви противозаконни дѣйствия привърженницитѣ си. Но, за да не се вижда, че само наказва първитѣ виновници на безредието, съборътъ показа и истинско материнско чадолюбие и грижа на Църквата. Той подари отново на Българетѣ трима митрополити, като назначи Панарета за Пловдивъ, Антима за Преславъ и Игнатия за Кюстендилъ, извѣстни и тримата като знаещи българославенский езикъ. Въ сѫщото време той даде на българскитѣ епархии нѣкои преимущества и права, които се изложихѫ въ 15 члена и се подтвърдихѫ, за да иматъ всекога сила, съ окрѫжно (отъ 25 февруарий на сѫщата година) на Великата Църква и съ султанский бератъ.

„Направеното отъ този извънреденъ съборъ скоро принесе добри плодове. Отъ една страна се ограничихѫ до извѣстна степень самоволнитѣ дѣйствия на привърженницитѣ Иларионови, а отъ друга унията така се отслаби, щото по̀вечето отъ ония, които бѣхѫ преминѫли въ неѭ по измама, се върнѫхѫ пакъ въ Православието. Рѫкоположенний отъ папата епископъ, Иосифъ Соколский, на 18 юний отъ сѫщата година исчезнѫ, като предварително порѫчалъ на еднородцитѣ си да се предпазватъ отъ лукавитѣ, които всичко обѣщаватъ, за да уловятъ въ сѣтитѣ си жертва. Останкитѣ на унията слѣдъ седемь мѣсеца едвамъ могъхѫ да намѣрятъ свой представитель предъ Портата въ лицето на нѣкого си Арабажийский, униятъ по свое користие, а не по убѣждение. Но послѣдователитѣ на българский филетизмъ уловихѫ другъ, по̀кривъ, но по̀-сгоденъ за тѣхъ пѫть. Тѣ претълкувахѫ извер-

жението на единомисленниците имъ лъже-епископи, като отлъчванье на всичкий Българский народъ отъ Църквата, и съ това така раздразнихѫ населението, щото то почнѫ да пѫди, да осипва съ ругателства, да мори съ гладъ досточтимитѣ архиереи на Великата Църква, да исхвърля имената имъ изъ църковнитѣ молитви, като имена на другоплеменници и другородци, които не щели да възстанѫтъ съ тѣхъ наедно противъ каноническото си началство, и да ги замѣнява съ имената на канонически изверженнитѣ размирници владици. И съ тия безчиния тѣ не се задоволихѫ. Шесть мѣсеца слѣдъ свикваньето на горѣреченний съборъ и слѣдъ като бѣхѫ вече утвърдени новий уставъ на патриаршията и казаннитѣ 15 члена, нѣкои отъ по̀-първитѣ Българе се обърнѫхѫ до високото правителство съ прошение да се отдѣлятъ отъ *Грьцката патриаршия* (така обикновенно наричатъ филетиститѣ светѣйший апостолски и Вселенский нашъ престолъ), но, като се не взе въ внимание това имъ прошение и имъ се препорѫчи да представятъ други искания относително църковно-народното си управление (а не отдѣление отъ патриаршията), подадохѫ на 9 юний 1861 осемь предложения, които правителството не се забави да испроводи въ патриаршията съ полузванична препорѫка да ги обсѫди и, ако е възможно, да ги приеме. Негово светѣйшество патриархъ Иоакимъ, заедно съ светий синодъ тутакси отговори, че тия предложения не сѫ съобразни съ священнитѣ правила и съ приетий редъ. Послѣ това, императорското правителство, като чака една година и като предпочиташе да премахне безъ насилие църковната размирица, заповѣда да се състави една смѣсенна коммиссия отъ петима Гърци и петима Българе, която, като работѝ двѣ години при Високата Порта съ голѣми препирни, принуди се да прекрати занятията си поради трудноститѣ, които ѝ се испречвахѫ отъ еретическитѣ идеи на Българетѣ, филетизмътъ и множеството.[1]) Тогава не-българскитѣ членове на коммиссията[2]) подадохѫ на надлежний

[1]) Гърцитѣ отблъсвахѫ българскитѣ искания, основани върху множеството или многобройностьта на Българетѣ предъ Гърцитѣ, казвайки, че въ Църквата както нѣма и не може да бѫде различие по народность, така не може да бѫде и рѣчь за множество, като ущъ нечувано нѣщо въ нейнитѣ лѣтописи и несъгласно съ нейний духъ.

[2]) Ако въ коммиссията и да имаше само Гърци и Българе и слѣдователно тя се дѣлеше на грьцки и български членове, Гърцитѣ ги наричахѫ просто български и не-български членове, като претендувахѫ, че подъ не-българскитѣ се разумѣвали всичкитѣ други православни народности освѣнъ българската и че тѣ, Гърцитѣ, представлявали ушь тия народности, когато Българетѣ представляватъ само своята българска народность.

министръ изложение за неодолимитѣ препятствия, които срѣщнѫхѫ отъ страна на Българетѣ въ стараният си за възстановение мирътъ между двѣтѣ страни. Но, слѣдъ като стѫпи на патриаршеский престолъ светѣйший Софроний, Великата Христова Църква, по предложение отъ правителството, а така и по материнска грижа за заблуденнитѣ овци, почнѫ пакъ прилежно да обсѫжда осемьтѣ български предложения. За тая цѣль тя свика велико събрание, отъ по́-ученитѣ членове на което се избра най-първо коммиссия за всестранно изучванье на въпросътъ. Послѣ, слѣдъ дълги разисквания, се състави приличний отговоръ, който и се съобщи на правителството, чрезъ което обикновено се предавахѫ на Църквата българскитѣ предложения.

„Но съ това се не свърши драмата. Още не бѣхѫ се изминѫли двѣ години, откакъ се подаде горѣреченний отговоръ, ето че търпѣливий министръ, вдаващъ се, както се вижда, на досадливитѣ молби на служителитѣ и дѣйцитѣ на филетизмътъ, проводи на 26 априлий 1866 въ патриаршията други шесть предложения, които сѫщо така, като по́-предишнитѣ, бѣхѫ проникнѫти съ филетизмъ и основани на понятието за множество, нѣщо което доказваше, че, който се взема да угажда на человѣци, които оставатъ на вторий планъ религията и турятъ собственнитѣ си и веществении интереси по́-горѣ отъ общественнитѣ и духовнитѣ, прилича на оногози, който строи върху песъкътъ или се взема да направи бѣлъ Етиопянинътъ. Но Великата Църква, безъ да се обезсърдчи отъ това упорство, като чадолюбива майка, свика отново великото събрание, което избра една коммиссия за всестранно разглежданье въпроснитѣ предложения. Тая коммиссия не само раскри, че тѣзи предложения не могѫтъ да се приемѫтъ, като противоканонически и противообщественни, но изработи проектъ, който да може, безъ нарушенье справедливостьта, както да удовлетвори Българетѣ, така и да не се покаже на другитѣ православни, че раскѫсва единството на патриаршеското управление. Но когато тая коммиссия бѣше наближила вече да свърши дѣлото си, което ѭ занимà почти година, особенно че мѫчно можеше да се превърне и да научи отново правитѣ нѣща единъ отъ нейнитѣ членове, Пловдивский Панаретъ, много по́-волнодуменъ отъ предшественникътъ си, дава си оставката светѣйший Софроний, и се повикваме ние втори

пѫть на патриаршеский престолъ. Щомъ поехме управлението, ние незабавно си турихме за най-първа цѣль да дадемъ, колкото се може по̀-скоро, рѣшение на многошумний този въпросъ, рѣшение, което да бѫде по възможность угодно и на двѣтѣ страни. Като прегледахме, прочее, всичко, което преди насъ е било направено за удовлетворение Българетѣ, спрѣхме се върху проектътъ на реченната коммиссия. Но видѣхме че и нейний проектъ ще се отхвърли отъ человѣцитѣ, които се стремятъ да турятъ теориитѣ на сегашний вѣкъ по́-горѣ отъ духовнитѣ блага, и за тѕва рѣшихме да уловимъ другъ пѫть. На нашата умѣренность, наедно съ светий синодъ, се показа, прочее, за добрѣ да приготвимъ собственъ проектъ, съ който, безъ да се нарушаватъ светитѣ правила, да се введе, ради възлюбленнитѣ о Христѣ Българе, едно умѣренно намаление на привилегиитѣ на патриаршеский престолъ по управлението, и този проектъ съобщихме частно на по̀-главнитѣ министри, за да го покажѫтъ на Българетѣ, нѣщо, което станѫ въ мѣсецъ юний на преминѫлата година.

„Като бѣхме прочее съ добри надежди и очаквахме, както да се одобри отъ министерството, така и да се приеме отъ Българетѣ този проектъ, ненадѣйно презъ миналий мѣсецъ на истичащата тая година испращатъ ни се и ни се препорѫчватъ отъ надлежний министръ два проекта за разрѣшение въпросътъ, като ни се казва, или да приемемъ единъ отъ тѣхъ или нѣкой другъ способъ да покажемъ, не такъвъ обаче, който и Българетѣ да привлече, и църковното предание да запазва както и единството на Църквата, свободно отъ филетизмъ споредъ Евангелието, да удържва, но просто такъвъ, който и двѣтѣ страни да одобрятъ, като че ли правотата на рѣшението не зависи отъ неподложната истина на Писанието и на Съборитѣ, а отъ человѣческата земна и не всекога една и сѫща воля.

„Тѣзи проекти ни се показахѫ много по́-несъгласни съ священнитѣ правила отколкото всичко друго, което досега се е заевявало, като желание на Българетѣ, понеже тѣ явно ввождатъ нечестивото раздѣление на Божиитѣ Църкви по племена и множества, смѣсватъ границитѣ за священствование и епископствованье не само въ патриаршеската енория и въ всичкитѣ епископии и митрополии, гдѣто живѣѭтъ Българе, но и въ всекий християнски домъ, гдѣто би се намѣрило единъ или

по̀-вече членове, мѫжъ или жена, или слуга да сѫ Българе, и клонятъ да преобърнѫтъ всичкий евангелски редъ на Църквата. За това, като ги разгледахме членъ по членъ и сравнихме съ свещенното предание и като ги опровергнѫхме съгласно съ мнѣнието на единъ извънреденъ съборъ, съставенъ отъ пребиваещитѣ тука свещеннѣйши митрополити и преподобнѣйши архимандрити и учители, нашата умѣренность испроводи до надлежний министръ опроверженнето, като му заеви смѣло и недвусмисленно, че нѣма другъ способъ за рѣшението на въпросътъ, освѣнъ свикваньето на вселенски съборъ, на който рѣшенията ще се уважатъ както отъ правителството ни, така и отъ Българетѣ, ако не отъ нареченнитѣ български представители, които се водятъ отъ изверженнитѣ епископи, то несъмнѣнно отъ всичкий Български, благочестивъ по преемство отъ отцитѣ си, народъ и отъ неговитѣ благомислещи първенци.

„Такова е, досточтими и превожделенни намъ о Христѣ братя и служители, филетическото и противообщественно стремление на една часть отъ Българетѣ въ нѣдрата на нашата светѣйша Църква, което, ако би да се распространи, ще се распокѫсатъ и отдѣлятъ една отъ друга всичкитѣ христови Църкви. Такава е дързостьта и нечестието отъ страна на възлюбленнитѣ въ Вѣрата рожби наши, Българетѣ, противъ духовната имъ майка, възпитателка и благодѣтелка. Съ такава злоба и гнѣвъ Българетѣ искатъ да унизятъ собственната си духовна майка и да въздигнѫтъ върху гнили основи, съ зловоненъ материалъ, съ клевети, съ братомразенье и непризнателность своето църковно българско народно здание. Такава е тая буря и възбуждение народно, което ги тласка надолу низъ пѫтя на противоканонически искания и ги кара да прогонватъ апостолическитѣ пастири, щото, като останѫтъ безъ пазачи, лесно да се улавятъ въ примкитѣ на душегубцитѣ. Мислимъ, че общото страдание на Божиитѣ Църкви, което е толкозъ по̀тежко, че става отъ намъ близкитѣ, не по̀-малко ще наскърби и боголюбивитѣ души на ваший досточтимъ и вожделѣнъ во Христѣ върхъ. За това и на ваше достоуважаемо во Христѣ братство, както и на другитѣ предстоятели на светитѣ Божии Църкви, счетохме за добрѣ да съобщимъ по древенъ обичай вкратцѣ станѫлото, за да благоволите да не отстѫпите отъ редътъ, предаденъ намъ отъ Отцитѣ, но да се покажете усер-

денъ сподвижникъ и спомощникъ, като ни утѣшите и насърдчите сега отдалечъ съ ваший отговоръ, а послѣ, кога, по Божие благоволение (при съгласието на тукашното правителство), се събере светяй съборъ отъ всичката Църква, на който възнесохме въпросътъ, да се представите за да присѫтствовате и вие, защото ако двама могѫтъ по-успѣшно отколкото единъ да наставятъ и вразумятъ братътъ, който, като е съгрѣшилъ веднажъ, продължава още да грѣши и който и своята собствена Църква наведнажъ и дважъ презира и не послушва, много по-добрѣ могѫтъ направи това множината".

На това послание, което не излагаше право нѣщата, българскитѣ архиереи требваше също да отговорятъ, за да се защитятъ и да представятъ дѣлото въ истинский му видъ. Това тѣ направихѫ съ послание, обърнѫто до сѫщитѣ Църкви и испроводено до всека отъ тѣхъ отдѣлно съ дата 25 февруарий 1869. Българскитѣ владици отговарятъ въ него на всеко отъ натъкмениитѣ противъ тѣхъ обвинения на патриаршията по сѫщий редъ, въ който сѫ тѣ изложени въ окрѫжното послание на Великата Църква, и поправятъ всичко, щото има въ него невѣрно. Посланието имъ се почва, както патриаршеското, съ едно малко предисловие, въ което българскитѣ архипастири казватъ, че пристѫпатъ смиренно да извѣстятъ Църквитѣ за плачевното положение на Българский народъ, което трае отъ столѣтия, и съжаляватъ, че сѫ принудени да изобличаватъ представителитѣ на единъ знаменитъ и славенъ престолъ, отъ който е възсиялъ върху него христовий свѣтъ, и послѣ излагатъ, какъ, слѣдъ като се сподобилъ да чуе Словото Божие този народъ отъ устата на Кирилла и Методия, въ него, както и въ другитѣ просвѣтени съ християнското учение народи, възникнѫла съ надлежното благословение и се уредила своя собственна църковна иерархия, която се е представлявала по първо отъ Охридското и Преславското архиепископства, а послѣ отъ Търновското и Ипекското патриаршества, установени едно подиръ друго съ цѣль да преуспѣва благочестието, какъ властолюбието и користолюбието на Цариградскитѣ патриарси сѫ премахнѫли отъ лицето на земята тия архиепископства и патриаршества, а тѣхнитѣ архипастири били замѣстени съ иноплеменници, отъ което сѫ изгубили много въ религиозно и нравствено отношение не само Българетѣ, но и Православието. Съ какви

противозаконни и гнусни средства това се е постигнѫло и какви голѣми гонения сѫ били подигнѫти противъ онеправданнитѣ канонически архиереи, които сѫ протестували противъ стореното посегателство, най-ясно, казватъ българскитѣ архиереи, може да се види отъ книжката: *Τά κατά τάς Ἀρχιεπισκοπάς Ἀχριδῶν καί Πεκίου* и отъ протестътъ на черногорский митрополитъ, Савва, датиранъ отъ 26 февруарий 1776, противъ упразнението на Ипекската патриаршия и противъ заточението на нейнитѣ архиереи, които прилагаме при настоящето си. И при все това патриаршията твърди, че упразнението на реченнитѣ самостоятелни Цѫркви станѫло по желанието на народътъ и духовенството имъ. Ако е така, защо тя сега отказва да се съобрази съ исканьето на този сѫщий народъ и на това сѫщото духовенство да се възстановятъ отново тия Цѫркви? Оттогаза, продължаватъ българскитѣ архиереи, патриаршията назначава за българскитѣ епархии архиереи Гърци, които не знаѭтъ нито езикътъ, нито нуждитѣ, нито нравитѣ на паствитѣ си. Оттогава се подигнѫ гонението противъ българский езикъ, българскитѣ училища, българската книжнина и българската народность. Българетѣ, на които грьцкий клиръ отричаше даже сѫществованьето и името, повдигнѫхѫ, щомъ времената имъ дадохѫ възможность, преди тридесетъ години, гласътъ си противъ тая вѫпиюща несправедливость и почнѫхѫ да молятъ да се назначаватъ за българскитѣ епархии архиереи Българе, които да знаѭтъ езикътъ на населението. Но Великата Цѫрква всекога е отговаряла, че това исканье не могло да се испълни по политически причини. Като виждахѫ тия нейни отношеня къмъ тѣхната народность, цариградскитѣ Българе, които, при всичко че на брой сѫ пô-вече отъ тридесеть хиляди, нѣмахѫ своя цѫрква, въ която да служѫтъ Божественната служба на езикътъ си, поискахѫ да имъ се позволи да си съградятъ таквази, но патриаршията дълго време отблъсваше молбата имъ, догдѣ найпослѣ се принуди да ѭ приеме, и така въ 1848 се съгради за пръвъ пѫть българска цѫрква въ Цариградъ. Въ това сѫщото време и Пловдивскитѣ наши еднородци, като гледахѫ, че българский езикъ е исключенъ изъ училищата на градътъ имъ, които бѣхѫ общи на Гърци и Българе, предложихѫ на тогавашний Пловдивский митрополитъ Хрисанта да се допусти въ тѣхъ и този езикъ, нѣщо което грьцкий архипастирь ка-

тегорически отказа. Така сѫщо той гордо отхвърли молбата имъ да се допусти въ църквитѣ употребението на българский църковенъ езикъ, и вслѣдствие на това произлѣзохѫ голѣми смущения и раздори въ градътъ. Така сѫ се отнасели патриаршията и нейнитѣ архиереи и навсекждѣ другадѣ спрямо справедливитѣ желания на Българетѣ. Послѣднитѣ почнѫхѫ да забранятъ по възможность правдинитѣ си. Великата Църква гледаше отъ своя страна да потъпче това движение, и така сѫ посели една вражда между пасущи и пасоми, която достигнѫ до краенъ предѣлъ.

Българскитѣ архиереи излагатъ по́-нататъкъ всичкитѣ по́-главни фази, презъ който бѣ минѫлъ българский църковенъ въпросъ, откакъ българскитѣ представители поискахѫ формално въ събранието, свикано въ патриаршията въ 1859 за обмислевание преобразованията, които изискваше Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856, да се възстановятъ Охридската архиепископия и Търновското патриаршество.

До посланието сѫ приложени, освѣнъ книжката за Охридската и Ипекската архиепископии и протестътъ на Черногорский митрополитъ, Савва, отправенъ на 26 февруарий 1776 до Московский митрополитъ, Платона, още двѣ обращения до Църквитѣ: едното отъ Пловдивский Паисия, а другото отъ Макариополский Илариона и отставката на всичкитѣ български архиереи отъ службата на патриаршията.

Протестътъ на Черногорский митрополитъ, Савва не е нищо друго, освѣнъ едно писмо на този владика, писано отъ Цетина, съ което той моли светѣйший Русски синодъ, чрезъ посредството на Московский митрополитъ, да се застѫпи за онеправданнитѣ архиереи Самоковский, Щипский, Новопазарский, Нишкий, Ужичкий, Бѣлградский, Босненский и Херцеговинский, които всичкитѣ, лишени и изгнани отъ епархиитѣ си „неправосѫдиемъ Константинополскаго патриарха и ихъ синода“, едни се скитали по Света-Гора, а други били заточени въ разни мѣста, и да спомогне за въздиганьето отново престолътъ на Сърбската архиепископия.

Въ обращенията си къмъ Църквитѣ двата изверженни отъ санътъ български архиереи, Паисий и Иларионъ, се оправдаватъ, като расправятъ за изверженнието си, че то било прибързано и пристрастно извършено. Всекий отъ тѣхъ начева оправданието си съ единъ кратъкъ разказъ за личностьта си

и за църковната служба, която е ималъ. И двамата показватъ, че сѫ желали доброто на Църквата и благото на християнетѣ и че между другото тѣ имали предъ видъ да осуетятъ усилията на католическата пропаганда, която гледала да се въсползова за цѣлитѣ си отъ негодованьето на православното българско население срѣщу грьцкото духовенсто. За това последнето обстоятелство съ особенни подробности говори Иларионъ, който, като излага съвременното състояние на църковнитѣ дѣла и опасностьта отъ пропагандитѣ, представя примѣри на своето успѣшно дѣйствие срѣщу тѣхъ и изобличава патриаршията въ крайно равнодушие къмъ чисто духовнитѣ интереси на Православната Църква. И двамата най-послѣ смислеватъ прошението до Високата Порта на дванадесетьтѣ архиереи, членове на съборътъ, който ги извергнѫ, въ което тѣзи архиереи обвиняватъ патриархъ Иоакима, че той не само нарушилъ църковнитѣ правила при изверженнето, но употребилъ лъжа и принуждение за неговото извършванье.

Църквитѣ не се забавихѫ да отговорятъ на патриаршеското послание и да искажѫтъ възгледитѣ си върху българский въпросъ. Гръцкитѣ Църкви всичкитѣ (освѣнъ Александрийската, отъ която отговоръ не се проводи по причина, както се казваше тогава, че нейний патриархъ, който скоро умрѣ, билъ тогава боленъ) осѫдихѫ Българетѣ и одобрихѫ мнѣнието на Цариградский патриархъ за необходимостьта да се свика вселенски съборъ по българский въпросъ. Тѣ едногласно казвахѫ въ отговоритѣ си, че българскитѣ искания били чрезмѣрни и несъгласни съ църковнитѣ правила. По̀ умѣренъ въ израженията си бѣше отвѣтътъ на Атинский синодъ, но и той се хвърлеше въ очи по пристрастието, което атинскитѣ иерарси показахѫ даже въ сѫжденията си за желанието на Българетѣ да се просвѣщаватъ на свойтъ матеренъ езикъ. Атинский синодъ съвсѣмъ неумѣстно се пуща въ отговорътъ си да хвали грьцкий езикъ по поводъ на въпросъ, касаещъ се до църковнитѣ правила, и да порицава Българетѣ, че се отвръщатъ отъ този езикъ, който билъ необходимо средство за развитието имъ, като че ли не знаеше, че тѣ сѫ възставали не противъ въобще гръцкий езикъ, а противъ стремежа на гръцкото духовенство да имъ налага този езикъ вмѣсто матерний имъ.

Съвсѣмъ другояче гласехѫ отговоритѣ на Сръбската и Русската Църкви. Представительтъ на Сръбската Църква, ако и съ предпазванье, казваше на патриархътъ въ очитѣ самата истина. Той изразяваше съжаление за положението на патриаршеската областъ и желаеше да се деде на въпросътъ правилно и мѫдро разрѣшение, щото да се не дава възможность на враговетѣ на Православната Църква да сѣѭтъ раздоръ и ненависть между нейнитѣ членове. Той не можеше обаче да премълчи, че всичкото зло излиза отъ това, че въ дѣлото Божие сѫ се забъркали человѣчски страсти, и изражаваше надежда, че Великата Църква, която се е мѫдро отнасела въ предишнитѣ времена къмъ народитѣ, които сѫ приели отъ неѭ християнската Вѣра, ще вземе предъ видъ положението на дѣлото и съ едно справедливо рѣшение ще побуди Българетѣ да останѫтъ твърди и непоколебими въ православтвната Вѣра. „Нашето желание, нашата мисъль, казваше той, е да запазва Православната Църква силата си, а това ще бѫде, кога между православнитѣ народи има любовь и единство въ догмитѣ. Що остава до църковното управление, то ние сме на мнѣние, че то може да се измѣнява споредъ нуждитѣ и че е потребно да се даде удовлетворение на единъ народъ, който желае да има свои архиереи, които, като сѫ отъ неговътъ родъ, ще се грижѫтъ съ по голѣма ревность да го просвѣщаватъ на езикътъ му“. За вселенски съборъ Сръбский митрополитъ не споменуваше никакъ, съ което ясно даде на патриархътъ да разумѣе, че той предлага да се съзве таквъзи съборъ отъ нѣманье добра воля за справедливото рѣшение на българский въпросъ.

Светѣйший Русский синодъ изрази още по̀-ясно истината. Той наченва отговорътъ си съ исказванье печальта си, която му сѫ всекога причинявали извѣстията за несъгласията и смущенията, пораждани отъ така нареченний българский въпросъ, но колкото силни и да сѫ били неговитѣ съболѣзнования и съчувствия, той не се считалъ въ право да се обърне съ дума или писмо къмъ негово светѣйшество, за да се не каже, че се мѣси въ вѫтрѣшнитѣ дѣла на една друга църковна областъ. Сега, обаче, като негово светѣйшество съ архиепископитѣ си излага въ посланието си мѫчнитѣ обстоятелства, въ които се намира Великата Христова Църква, и прикаnва и светѣйший Русский синодъ да каже и той мнѣнието си за средството, което тя пред-

лага за отстранение на злото, той мисли, че е длъженъ да искаже на патриархътъ и на членоветѣ на синодътъ му своето мнѣние съвършенно по братски и искренно.

Това мнѣние е слѣдното. Вселенский патриархъ е законенъ пастирь на всичкитѣ православни Българе, които се намиратъ подъ неговата духовна юрисдикция, и иерархическитѣ му права върху тѣхъ не подлежѫтъ на никакво сѫмнѣние. Ако Българетѣ искатъ, щото Вселенский патриархъ да имъ направи таквизи или онаквизи отстѫпки и да се откаже отъ нѣкои или и отъ всичкитѣ си права върху тѣхъ, тѣ сѫ длъжни само съ молба да добиѭтъ испълнението на желанията си. И самъ Вселенский патриархъ има правото да направи на Българетѣ таквизи отстѫпки, които счита потребни и справедливи и даже да припознае съвършенната независимость на Българската Църква. Но безъ съизволението на негово светѣйшество и противъ неговата воля Българетѣ нѣматъ никакво право да се откажѫтъ отъ църковното си подчинение нему, като на върховенъ свой архипастирь, или самоволно да се отцѣпятъ отъ него, защото това ще е расколъ, и Българетѣ споредъ църковнитѣ правила неизбѣжно ще се гледатъ като расколници.

Отъ друга страна, казва по̀-нататъкъ светѣйший синодъ, не е възможно да се не признае, че нѣкои желания на Българетѣ, ако не всичкитѣ, сѫ твърдѣ естественни, основателни и законни, вслѣдствие на което негово светѣйшество се призовава отъ собственний си пастирски дългъ да удовлетвори тия желания, и колкото по̀-вече, толкозъ по̀-добрѣ. Благото на Православната Църква изобщо и на самитѣ Българе изисква, щото послѣднитѣ да не търсятъ отъ Вселенский патриархъ съвършенно отдѣление и пълна църковна самостоятелность, която да дирятъ щеше да бѫде естественно и безопасно, ако тѣ бѣхѫ имали, каквото Руситѣ или жителитѣ на Еллада, особенно правителство. Но сега, когато Българската самостоятелна Църква ще се намира съ Цариградската въ предѣлитѣ на сѫщата държава и принадлежещитѣ имъ членове сѫ размѣсени едни съ други въ много мѣстности, сблъскванията между тѣзи двѣ Църкви ще бѫдѫтъ неизбѣжни. Ако ли напротивъ Българетѣ се задоволятъ само съ значителни отъ страна на патриаршията отстѫпки, които да удовлетворяватъ справедливитѣ имъ желания и да даватъ на Църквата имъ единъ видъ на самостоятелность, безъ да се раскѫсва иерархическото

имъ единение съ Цариградската Църква и безъ да излѣзватъ отъ подчинението си подъ Вселенский патриархъ, то взаимната вражда между Гърци и Българе малко по̀-малко ще да утихне, сблъскванията между тѣхъ ще да ставатъ по̀-нарѣдко и лесно ще да се прекратяватъ, и така двѣтѣ Църкви, свързани съ единството на Вѣрата и на висшата иерархическа власть, ще могжтъ да се поддържатъ една друга и да противодѣйствоватъ на враговетѣ на Православието.

Пжтьтъ къмъ такова съглашение на Българетѣ съ Вселенский патриархъ, продължава светѣйший синодъ, е вече предуказанъ отъ една страна въ проектътъ, начъртанъ отъ самий патриархъ, а отъ друга въ проектътъ, представенъ на негово светѣйшество отъ враждебивший Пловдивски митрополитъ, Паисия, като отъ страна на умѣреннитѣ Българе[1]), а тъй като двата означенни проекта сж съвършенно сходни помежду си въ главнитѣ си чърти и се отличаватъ единъ отъ другъ само въ частноститѣ, то тия общи чърти на двата проекта ще могжтъ да послужжтъ за по̀-нататъшно и окончателно съглашение между Гърци и Българе при нови взаимни отстжпки.

Що остава до вселенский съборъ, на сждътъ на който, дума светѣйший синодъ, Великата Църква иска да предаде църковний българо-гръцки въпросъ, то, безъ да се говори за безбройнитѣ затруднения, които могжтъ да се срѣщнжтъ при съзванието и съставеньето на такъвзи съборъ отъ епископитѣ на разнитѣ страни и народи, има мѣсто за страхуванье, да не би вселенский съборъ, намѣсто да умири Църквата, да поведе къмъ по̀-голѣми вълнения и раздори и вмѣсто очакванната полза да принесе вреда. Ако въпросътъ се рѣши въ полза на патриархътъ, а не на Българетѣ, то тѣ могжтъ и да не се покорятъ на рѣшението на съборътъ, и тогава ще послѣдватъ три най-печални събития. Съборътъ ще обеви Българетѣ расколници. За Вселенский патриархъ ще последва, поради отпадваньето на Българетѣ, една твърдѣ чувствителна загуба, която ще бжде голѣма и за всичката Православна Църква. Но и да бѣхж се съгласили Българетѣ да се покорятъ на рѣшението на съборътъ, което не би ги

[1]) Проектътъ на Пловдивский митрополитъ е билъ подаденъ, види се, частно и тайно отъ българскитѣ представители, защото той не е никакъ извѣстенъ между Българетѣ.

удовлетворило, покорностьта имъ щеше да е принудена и ненадежна. Чувството на принуждение щеше да усили ненавистьта имъ къмъ Гърцитѣ и при първий случай ще се обнаружатъ между двата народа по̀-напрешнитѣ и даже още по-голѣми распри и вълнения. Много по̀-добрѣ ще бѫде, ако негово светѣйшество, безъ да чака вселенски съборъ, се постарае самъ (защото това е негово частно епархиално дѣло) да дойде до една спогодба съ Българетѣ, която да може да приематъ по добра воля и той и тѣ. Такава спогодба ще да бѫде твърда, надежна и вожделѣнна за всичката Христова Църква.

Светѣйший синодъ свършва, като изразява надежда, че мѫдростьта, опитностьта и правдолюбието на негово светѣйшество ще намѣрятъ възможното рѣшение на въпросътъ за всеобщо удовлетворение, умирение и радость на всичката Православна Църква.

Отговорътъ на светѣйший Русски синодъ носеше дата 19 априлий 1869. Поради тяжестьта и силата на Россия, като велика православна държава, той произведе силно впечатлѣние въ Цариградъ. Неговий прямъ и откровенъ езикъ смути Гърцитѣ. Съ него се лъснѫхѫ предъ цѣлий свѣтъ лъжливото и недобросъвѣстно тълкованье християнското вѣроучение и съборнитѣ постановления, съ което гръцкото духовенство отхвърлеше българскитѣ домогвания. Той нашироко оправда желанието на Българетѣ да иматъ своя собственна църковна иерархия. Всекй можеше да разумѣе, че ограничението, което той правеше на българскитѣ искания, произлизаше единственно отъ практически съображения за мирътъ и ползата, които ще има Православната Църква отъ единението на българската и гръцката иерархии подъ върховната властъ на Вселенский патриархъ. Ако Великата Църква бѣше мислила, че светѣйший Русски синодъ ще ѝ каже въ очитѣ самата истина, безъ да се стѣснява отъ нейното предварително осѫждание Българетѣ, които ужъ били искали нѣща несъгласни съ църковнитѣ постановения, тя не щеше, разумѣва се, да предизвика тази негова откровеность съ окрѫжното си послание.

Тая несполука, която дойде слѣдъ потъпкваньето на Критското възстание въ началото на 1869, озлоби Гърцитѣ срѣщу Россия. Презъ времето на това възстание, което Гърция подкрѣпеше съ всичкитѣ си сили, като испроваждаше

непрестанно въ Критъ доброволци и снабдяваше възстанницитѣ съ храна и оржжие, тѣ очаквахж, че старанията на Россия да се даде удовлетворение на жителитѣ на този островъ, ще се увѣнчеіжтъ най-послѣ съ успѣхъ, и когато то се свърши, безъ да се сбжднжтъ надеждитѣ имъ тѣ не намирахж думи, съ които да изразятъ своето негодованье срѣщу неіж. Като гледахж, че и очакваньето имъ да взематъ връхъ надъ Българетѣ съ разни хитрувания, не сочеше да се осжществи, тѣ намислихж да обърнжтъ пакъ вниманието си къмъ Западъ и да спечелятъ въ распрята си съ Българетѣ благоволението на всичкитѣ негови народи, които се страхувахж отъ расширението на русското могжщество. Съ тая цѣль тѣ възобновихж клеветитѣ си, че Россия била подбудила и управлявала движението на Българетѣ противъ Вселенската патриаршия, че това движение има въ кореньтъ си политически цѣли, като дѣйствие на онзи панславизмъ, на който стремежитѣ сж опасни не само за Гърцитѣ и Турцитѣ, но и за цѣла Европа. За да распространяватъ по̀-успѣшно тия клевети и расположжтъ общественното мнѣние на Европа въ своя полза, тѣ не се доволствовахж съ свойтъ грьцкий печатъ. Тѣ основахж въ Цариградъ единъ французский вѣстникъ подъ название „Phare du Bosphore“ съ единственната цѣль да поддържа мнѣнието, че българский въпросъ е чисто политически и че въ него се крижтъ плановетѣ на Россия за превзиманье на Истокъ и преобладанье въ Европа. Гърцитѣ, живущи въ Придунавскитѣ княжества, подъ предлогъ че били отъ Албания, Македония и Тракия, т. е. отъ земи, които заплашвалъ билъ панславизмътъ, намѣрихж за добрѣ отъ своя страна да обърнжтъ съ единъ особенъ адрессъ вниманието на английското правителство върху дѣйствията на панславистскитѣ агенти въ тия страни[1]).

Отговорътъ на светѣйший Русский синодъ не задоволи, може да се каже, и Българетѣ. Българский печатъ го осжди като пристрастенъ къмъ Гърцитѣ и погрѣшенъ въ сжжденията, които исказваше и съ които не се одобряваше стремлението на Българетѣ да добиіжтъ съвършено самостоятелно църковно управление, та че ако ще би то да стане и безъ благословението и съгласието на патриархътъ. Светѣйший синодъ не

---

[1]) Глед. в. *Македония*, брой 33 отъ 1869 год.

можеше, разумѣва се, по съображения твърдѣ вѣски, да стжпи на една дъска съ Българетѣ и да гледа на дѣлото въ всичко съ тѣхнитѣ очи. Но неговото благоприятно за тѣхнитѣ искания мнѣние, безспорно, много имъ помогнж. Истина, че тогава и не се намираше благоразумно да се похвали публично отъ страна на Българетѣ нѣщо, което би казала Русската Църква или Россия въ тѣхна полза. Отъ друга страна между нашитѣ съотечественници преобладаваше тогава мнѣнието, че е напразно да се чака съгласието на Вселенската патриаршия за едно отдѣлно българско църковно управление, което да обеме, ако не всичкитѣ, то поне по̀-вечето български епархии и което въ сжщото време да е обезпечено срѣщу всеко нейно намѣсванье въ дѣлата му. Веднажъ като правителството издаде двата свои проекта за рѣшението на българский въпросъ, които тѣ счетохж за окончателно рѣшение, нашитѣ еднородци отъ много мѣста бѣхж на мнѣние, че нашитѣ владици требва да служатъ въ църквата ни на Фенеръ безъ волята и благословението на патриархътъ и съ това да се покаже на цѣлий свѣтъ, че българската иерархия е възстановена въ всичкитѣ си права на независимость, и, като таквази, дѣйствова вече въ всичко, безъ да има нужда отъ съгласието на Великата Църква. Въ тоя смисълъ дѣйствовахж тогава мнозина интелигентни Българе, както и нѣкои отъ представителитѣ, скришната, безъ да мислятъ за по̀-нататакъ. Владицитѣ, по тѣхно побуждение, постоянно се обсаждахж отъ еснафитѣ въ Цариградъ да служатъ въ църквата на Фенеръ. Послѣднитѣ особенно ги налягахж за това, кога наближаваше нѣкой по̀-голѣмъ праздникъ. Но знаеше се, че правителството, което желаеше да се тури край на работата съ одобрението на патриаршията, препоржчваше на българскитѣ владици да се въздържатъ отъ всеко священнодѣйствие, което можеше да се хвърли въ очитѣ на патриархътъ. По тази причина нашитѣ еснафи въ Цариградъ подавахж не единъ пжть и на Портата прошение да позволи на владицитѣ да служатъ. Така тѣ направихж предъ великдень и предъ праздникътъ св. Кириллъ и Методий презъ 1869 година. Везирьтъ, Аали-паша имъ даде отговоръ да иматъ още малко търпѣние, защото скоро дѣлото ще се свърши благоприятно за българскитѣ желания, като имъ забележилъ, че службата на архиереитѣ нѣма съ нищо да го потикне по̀-напредъ. Писма и прошения да се не чака вече,

но да се приложи единътъ отъ проектитѣ, а именно първий, и преди всичко да служатъ владицитѣ идехѫ непрестанно и отъ външнитѣ общини. Владицитѣ и дѣйцитѣ народни, при всичко че сами бѣхѫ по̀-напредъ разгласили, че правителственнитѣ проекти сѫ рѣшение на въпросътъ и че, по тѣхно распорежданье, на 6 декемврий 1868 тържественно се отпразднова освобождението на Българский народъ отъ игото на гръцкото духовенство, се принудихѫ сега да разесняватъ съ особенни писма, че тия проекти, както показва и самата дума проектъ, не сѫ рѣшение, и че ако владицитѣ почнѫтъ да служатъ и изобщо да дѣйствоватъ и вършатъ, като че да сѫ владици на една припозната самостоятелна Църква, ще нарушатъ изричната заповѣдь на правителството и ще заслужатъ осѫжданьето на Църквитѣ, на които благословението тѣ вече поискахѫ за възобновението на българската самостоятелна Църква[1]).

Но портата, която бѣше вече рѣшила да удовлетвори Българетѣ, разбираше много добрѣ, какво главоболие сама ще си причини, ако това направи безъ съгласието на Великата Църква. За това везирьтъ, като видѣ, че послѣднята нито приема единъ кой-да-е отъ двата правителственни проекта, нито представя другъ нѣкой, споредъ както ѭ канеше правителството, но напротивъ се обърнѫ съ окрѫжно послание до другитѣ Църкви да имъ представи необходимостьта да се свика вселенски съборъ за разрѣшението на българский въпросъ, намѣри за добрѣ да направи отново опитъ за спогажданьето на двѣтѣ страни. Съ тая цѣль той попитва патриархътъ въ свижданьето, което послѣднийималъ съ него по български въпросъ на 31 декемврий 1868, не би ли могло вмѣсто вселенски съборъ отново да се върне негово светѣйшество къмъ проектътъ си за една българска екзархия, подаденъ на правителството въ 1867, но съ условие да се поизмѣни този проектъ. „Като мислехме, расказва самъ патриархътъ за този случай въ своето окрѫжно послание до Църквитѣ отъ 30 септемврий 1870, че подъ думата измѣнение се касае да се прибавятъ отъ съсѣднитѣ епархии още една двѣ, ние му отговорихме, че ради миръть не е невъзможно и това да стане“.

[1]) Глед. в. *Македония*, броеве 21, 22 и 25 отъ 1869, и в. *Право*, 9 и 11 отъ сѫщата година.

Едвамъ бѣше изминжлъ единъ мѣсецъ слѣдъ това свиждань̀е и Аали-паша назначи една коммиссия отъ представители на двѣтѣ страни, т. е. отъ Българи и Гърци, за да изработи тя единъ новъ проектъ, който да удовлетворява Българетѣ и който въ сжщото време да може да се приеме и отъ патриаршията. За членове на тая коммиссия той тури отъ гръцка страна бившийй турски посланникъ въ Атина, Фотиади-бей, съвѣтникътъ на министерството на търговията, Александръ Каратеодори и банкеринътъ Христаки ефенди Зографосъ, лица, които той познаваше като умѣренни, благоразумни, послушни на правителството и влиятелни между своитѣ еднородци, а отъ българска страна Гаврилъ ефенди Кръстевичъ, тогава членъ на върховний сждъ, Иванчо ефенди Пенчовича и Георгаки ефенди Стояновича, членове на държавний съвѣтъ, лица такоже благоразумни и приближенни до Портата по своето положение. Тая коммиссия имаше да се събира за разискванье предметътъ подъ предсѣдателство на самий садразамъ. Зачува патриархътъ, че правителството наредило нѣкоя си коммиссия отъ свѣтски лица по българский църковенъ въпросъ и при всичко че нищо не го задължавало да приеме нейнитѣ предложения, той протестува противъ неж, преди да се научи нѣщо положително за това, що е тя изработила. Въ крайтъ на мартъ двама отъ гръцкитѣ членове на тая коммиссия, а именно Христаки ефенди Зографосъ и Александръ Каратеодори се евяватъ при него и му съобщаватъ, че сж членове на една коммиссия по българский въпросъ, на която предсѣдатель е върховний везирь и която има за цѣль да състави възъ основа на неговий проектъ единъ другъ, и че тѣ сж дошли да му представятъ вече изработенъ проектъ. Негово светѣйшество отговорилъ, че не припознава таквазъ коммиссия и не може да приеме отъ неж, като отъ свѣтска, проектъ за църковенъ въпросъ; но като му казали, че тѣ сж дошли при него не като членове на нѣкоя си коммиссия а като частни лица, като християне, които му поднасятъ не званиченъ, а свой частенъ проектъ, като на свой отецъ и патриархъ, съ молба да го разгледа, та че, ако има нѣщо въ него погрѣшно, да се исправи, патриархътъ подъ това условие се съгласилъ да го прочете, но като го намѣрилъ несъобразенъ съ църковнитѣ правила и противорѣчащъ на началата на неговий проектъ, не рачилъ да го разисква и

имъ го далъ назадъ.[1]) Този проектъ не се яви нигдѣ и останѫ неизвѣстенъ. Реченнитѣ двама члена отъ смѣсенната коммиссия си отиватъ, като чуватъ този отговоръ, безъ да кажѫтъ нѣщо по̀-вече, но слѣдъ шесть седемь недѣли се евяватъ отново при негово светѣйшество и му представятъ слѣдний проектъ, като дѣло пакъ на частни лица християне, макаръ и да сѫ испълнявали съ това заповѣдьта на великий везирь:

„Чл. 1. Отъ изброеннитѣ по̀-долу църковни епархии и мѣста се съставя подъ название Българска екзархия една особенна църковна область, която ще има пълно вѫтрешно самоуправление по църковнитѣ дѣла.

„Чл. 2. По̀-горний по редътъ митрополитъ отъ тази область е екзархъ на цѣлата область и въ сѫщото време канонический председатель на постоянний при него Български синодъ.

„Чл. 3. Вѫтрешното църковно управление на тая область ще става по единъ особенъ уставъ, който слѣдъ изработваньето му ще се представи на императорското правителство за одобрение и съ който ще се въспира всеко посредственно и непосредственно намѣсванье на Вселенский патриархъ въ управлението на реченната область и особенно въ избираньето на архиереитѣ и най-паче на екзархътъ ѝ.

„Щомъ се избере реченний екзархъ, екзархийский синодъ требва да съобщава това на Вселенский патриархъ, който е дълженъ да дава възможно по̀-скоро надлежното патриаршеско разрѣшение за рѫкоположението му.

„Чл. 4. Реченний екзархъ се назначава съ високъ императорски бератъ и поменува споредъ правилата името на Вселенский патриархъ.

„Чл. 5. Реченний екзархъ ще има право да се отнася за всека касаеща се до екзархията работа направо до административнитѣ власти както на екзархията, така и на столицата съ негови собственни доклади. Особенно бератитѣ, които ще дава високото правителство, ще се издаватъ по докладитѣ на реченний екзархъ до високото правителство.

„Чл. 6. Ако се случатъ църковни и вѣроисповѣдни дѣла, които за съхранение и утвърждение на православнитѣ уста-

---

[1]) Глед. окрѫжното послание на Всел. патриархъ до другитѣ правосл. самостоятелни Църкви отъ 30 септемврий 1870 въ Ἐπιστολιμαῖον ὑπόμνημα, гдѣто самъ негово светѣйшество расказва за тия посѣщения.

новения искатъ общо съвѣщание и съдѣйствие, синодътъ на реченната екзархия ще се отнася до Вселенский патриархъ и до священний синодъ при него, които ще му даватъ усърдно потребното съдѣйствие и нужнитѣ отговори.

„Чл. 7. Синодътъ на реченната екзархия ще взема отъ Вселенский патриархъ светото миро, колчимъ му дотребва.

„Чл. 8. Епископитѣ, архиепископитѣ и митрополититѣ на Вселенский патриархъ и на Българската екзархия ще могѫтъ свободно да дохождатъ и отхождатъ и да минуватъ презъ църковнитѣ епархии на Вселенский патриархъ и на реченната екзархия и за случайнитѣ нужди да пребиваватъ въ главнитѣ градове на вилаетитѣ и въ разнитѣ административни центрове, безъ да могѫтъ обаче подъ никой предлогъ и по никоя причина да свикватъ при себе си синоди или да упражняватъ каква и да е юрисдикция върху Гърцитѣ и Българетѣ, находещи се вънъ отъ епархиитѣ имъ, или да священнодѣйствоватъ безъ каноническото разрѣшение на мѣстний епархиаленъ епископъ.

„Чл. 9. Българский въ Цариградъ метохъ и църквата, която е до него зависятъ и се надзираватъ непосредственно отъ екзархътъ на Българската область, както и Божегробский метохъ зависи и се надзирава отъ блаженнѣйший Иерусалимски патриархъ. Реченний екзархъ може, колчимъ има нужда, да пребивава въ него по народнитѣ и църковнитѣ си дѣла, безъ да може обаче нѣкакъ да се намѣсва въ работитѣ, които се касаѭтъ до Българетѣ, находещи се вънъ отъ предѣлитѣ на Българската екзархия, било въ Цариградъ, било другадѣ.

„Чл. 10. Въ съставътъ на Българската екзархия влѣзватъ Червенската (Руссенската), Силистренската, Преславската (Шуменската), Търновската, Софийската, Врачанската, Ловченската, Видинската, Нишската, Нишавската (Пиротската), Кюстендилската, Самоковската, Скопската, Велешската, Мogленската, Воденската, Струмската, Полянската, Варненската безъ градътъ, Сливенский санджакъ безъ градоветѣ Анхиалъ и Месемврия, Созополската каза безъ крайморията отъ Созополската епархия, казата Чирменъ и Джисри-Мустафа-Паша отъ Едринската епархия, Неврокопската каза отъ Драмската епархия, казата Ахѫ-Челеби отъ Ксанската (Скеченската) епархия, Прилѣпската каза отъ Пелагонийската епархия, сѣверната и южната части на Мелничката епархия безъ градътъ, Прищин-

ската каза отъ Рашко-Призренската епархия, Охрида отъ Преспенската епархия и всичкитѣ мѣста, конто се намиратъ вънъ отъ предѣлитѣ на нѣкогашната Преспенска епископия, Пловдивската епархия, безъ градоветѣ Пловдивъ и Станимака и безъ селата Кукленъ, Водена, Арнаутско-Село, Света Богородица, Ново-Село, Лясково, Ахланово, Бачково, Бѣлащица, ако сѫ смѣсени, а така и безъ мънастиритѣ св. Петка (Воденский), св. Безсребърници (Кукленский), св. Георгия (Бѣлащински), пловдивскитѣ предградия Марашътъ и Каршияка, енорията св. Богородица въ градътъ Пловдивъ, съ условие, че, които отъ жителитѣ на тази енория изразятъ желание, ще останѫтъ, по исключителна привилегия, вънъ отъ вѣдомството на тази енория, както и отъ църковното вѣдомство на екзархътъ на Българската областъ.

„Чл. 11. Понеже, слѣдъ като се ограничи въ горѣреченитѣ предѣли Българската екзархия, ще останѫтъ Българе подъ вѣдомството на Вселенский патриархъ, както и не-Българе въ Българската екзархия, всека отъ двѣтѣ страни ще се старае да се удовлетворяватъ справедливитѣ искания на Българетѣ и на не-Българетѣ споредъ Божественнитѣ и свети правила и да не се нарушава желанний за всекого миръ и хармония.

„Чл. 11. Редътъ на мънастиритѣ въ реченната екзархия, които сѫ ставропигиални споредъ правилата, ще остане неизмѣненъ“.

Негово светѣйшество не счелъ умѣстно да не приеме за разглежданье този проектъ, основанъ върху началата на неговътъ, особенно като билъ обѣщалъ, казва той въ горѣпоменѫтото си послание на министрътъ, че е възможно да се изостави мисъльта за вселенски съборъ, ако се вземе пакъ въ внимание неговътъ проектъ, и така го внесълъ въ синодътъ за обсѫжданье и сравнение съ църковнитѣ правила. Синодътъ посветилъ двѣ засѣдания за разглежданье проектътъ и направилъ въ него слѣднитѣ исправления и бѣлежки:

„Върху чл. 3. Този членъ требва да се раздѣли на два, както слѣдва:

Чл. 3. Вѫтрешното църковно управление на реченната областъ ще се уреди съ особенъ уставъ, който да обезпечва вѫтрешното нейно самоуправление възъ основа на свещеннитѣ

правила и священнитѣ предания на въсточната Православна Църква и който ще бѫде одобренъ отъ почитаемото правителство.

„Чл. 4. Избираньето на екзархътъ и на другитѣ въ тази область митрополити става както сѫ отредили священнитѣ правила, като се запазва каноническото утвърдение за Вселенский патриархъ, който, щомъ се извѣсти званично за екзархътъ отъ синодътъ, а за митрополититѣ отъ екзархътъ, ще испровожда утвърдението на изборътъ, а така и разрѣшението за рѫкоположение, ако избранний е священникъ или дяконъ (4 правило на първий Всел., и 28 на четвъртий).

„4 членъ отъ проектътъ да се раздѣли както слѣдва:

„Чл. 5. Екзархътъ се утвърдява съ високъ императорски бератъ, който, издаванъ по докладъ отъ Вселенский патриархъ, ще се испровожда тутакси до екзархътъ. Екзархътъ и другитѣ митрополити ще споменуватъ при Богослужението името на Вселенский патриархъ (15 на Двукратний съборъ), споредъ правилата.

„Въ 9 членъ слѣдъ думата: „колчимъ има нужда“ да се прибави: „да дохажда безпрепятствено слѣдъ предварително споредъ канонитѣ позволение отъ Вселенский патриархъ, както правятъ и сѫщитѣ патриарси (3 правило на Сардикийский и други).

„До крайтъ на сѫщий членъ да се прибави: „когато се случи да священодѣйствова въ метохътъ или вънъ отъ него, дълженъ е да вземе разрѣшение отъ патриархътъ споредъ правилата, както постѫпва и самъ Иерусалимский и другитѣ патриарси, колчимъ пребиваватъ въ Цариградъ (13 правило на Антиох. и 2 правило на вторий Вселенский съборъ и други).

„Чл. 10. Червенската, Силистренската безъ Кюстенжа, Преславската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишската, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешската, Варненската безъ градътъ и безъ крайморскитѣ села отъ градътъ Варна до Кюстенджа, които сѫ на брой около 20, Провадийската каза отъ Месемврийската епархия, двѣтѣ кази Айтосъ и Карнобатъ отъ Анхиалската епархия, Сливенската, Ямболската и Новайската каза отъ Сливненский санджакъ (Едринска епархия), всичкитѣ кази отъ Пловдивската епархия, освѣнъ нахията Конушъ и освѣнъ градътъ Пловдивъ безъ Каршияка, Прилѣпската каза отъ Пелагонийската епархия и казата Ахѫ-Челеби отъ Ксантската епархия.

„Бѣлежки върху 10 членъ. Воденската, Могленската, Полянската, Скопската и Струмничката епархии се исключихѫ, защото и до днесь се намиратъ въ сношение и хармония съ патриаршията. По сѫщата причина се исключихѫ и казитѣ Прищинската (отъ Ряскопризренската епархия), сѣверната часть отъ Мелничката епархия и Неврокопската каза отъ Драмската епархия. А крайморскитѣ села отъ Варна до Кюстенджа се извадихѫ както по горнята причина, така и по тази, че иматъ грѫцко или смѣсенно население. Сѫщото е и за крайморието отъ Месемврийската и Анхиалската епархии и за Созополската епархия до Бургасъ. Казитѣ Чирменъ и Мустафа-Паша отъ Едринската епархия се исключихѫ, само защото по положението си се свързватъ съ другата часть отъ Едринската епархия и сѫ се намирали всекога въ хармония съ митрополията. Първата отъ тия кази, сирѣчь Чирменъ, е населена съ Гърци, и въ неѭ по-вечето се говори грѫцкий езикъ. Сѫщото требва да се каже и за цѣлата нахия Конушъ отъ Пловдивската епархия, въ която нахия се намиратъ також села и градовцетѣ, които се поменуватъ въ проектътъ, защото повечето отъ тѣхъ, както и селото Дермендере, заевихѫ съ прошения, че сѫ неразривно съединени съ патриаршията. Истина е, че и други села, а именно отъ казата Хаскьой, испратихѫ до патриаршията такива прошения, но понеже тѣ не сѫ отъ Конушката каза, оставятъ се на екзархийската область. Сѫщо се оставя и предмѣстието на градътъ Пловдивъ, Каршияка, при всичко че и тамъ живѣѭтъ Гърци, които и правятъ вече тамъ цѫрква. Енорията на света Богородица и Мараша въ Пловдивъ не могѫтъ да се включатъ въ екзархийската область, защото това е съвършенно противно на священнитѣ правила, които запрещаватъ да бѫдѫтъ двама епископи въ единъ и сѫщий градъ (8 правило на първий Вселенски съборъ и 12 на четвъртий)".

Тия бѣлежки и измѣнения патриархътъ съобщилъ отнайнапредъ устно на върховний везиръ въ свижданьето си, което ималъ съ него на 1 юлий 1869 по настояваньето на двамата членове отъ смѣсенната коммиссия, които му бѣхѫ занесли изработенний отъ послѣднята проектъ, т. е. Христаки Зографосъ и Александръ Каратеодори. Въ това свижданье, за което светѣйшій Григорий отишълъ при първий министръ заедно съ двама владици—членове на патриаршеский синодъ,

се размѣнили между патриархътъ и везирьтъ доста натъртени обеснения върху предметътъ. Аали-паша, като изслушалъ възраженията на патриархътъ противъ послѣдний проектъ на смѣсенната коммиссия, възражения, отъ които излѣзвало, че и този проектъ не билъ съобразенъ съ църковнитѣ правила, нѣщо, което по убѣжденията на везирьтъ било противно на самата истина, обевилъ учтиво, но ясно и рѣшително на представительтъ на Великата Църква, че императорското правителство се вижда принудено да предостави на Българетѣ свобода да нареждатъ църковнитѣ си дѣла, както имъ се види за най-добрѣ и че отговорна за всичкитѣ послѣдствия ще бѫде Вселенската патриаршия. На това патриархътъ казалъ, че отговоренъ требва да се счита не този, който основава притезанията си върху законитѣ на държавата и правилата на Църквата, но онзи, който ги нарушава и учи другитѣ на непокорность. Везирьтъ отговорилъ срѣщу тая бѣлежка (по внушение ушъ и свѣдения отъ Българетѣ, казва окрѫжното послание отъ 30 септемврий 1870), че патриархътъ като стои предъ такъвъ извършенъ фактъ, каквото е отстѫплението на Българетѣ отъ Великата Църква, требва да премисли не какво ще прави вслѣдствие на това, но какъ да направи, пòсъгласно съ църковнитѣ правила и обичаи, направенното вече. Най-послѣ първий министръ свършилъ, като порѫчалъ на патриархътъ да представи на Портата писменно възраженията и бѣлежкитѣ си относително проектътъ, а така и самитѣ правила, на които се основаватъ тѣ, нѣщо което светѣйший Григорий испълни слѣдъ нѣколко дни [1]).

Преди обаче да направи това, той намисли да съобщи на народний нареченъ съвѣтъ при патриаршията своето намѣрение, за която цѣль приканва и св. синодъ да присѫтствова въ съвѣтътъ. Негово светѣйшество най-напредъ обеснилъ на дълго и на широко на свѣтскитѣ людье, защо, слѣдъ като билъ обевилъ на Църквитѣ съ окрѫжно послание, че е потребно да се свика за рѣшението на българский въпросъ вселенски съборъ, сега оставилъ тази мисъль. Причината била, че ако се отнесе дѣлото до вселенски съборъ, распрята могла да се продължи за много още годинъ и найпослѣ да се свърши съ расколъ, нѣщо нежелателно. Като имъ

---

[1]) Гл. окрѫжното послание на Вселенската патриаршия отъ 30 септ. 1870 до Църквитѣ въ Ἐπιστολιμαῖον ὑπόμνημα.

изложилъ следъ това всичкото течение на работата до изработваньето на последний проектъ на смесенната коммиссия, одобренъ отъ него съ некои измeнения, той прибавилъ, че, кога и двете страни на тая коммиссия се съгласятъ върху предметътъ, той ще представи на народний съветъ, а негли и на едно голeмо събрание окончателната имъ спогодба за одобрение отъ техъ, за одобрение, но и не и за разискванье, защото въпросътъ, като чисто църковенъ, требвало да се разиска и реши отъ представителите на духовната власть. Това съобщение смаяло съветътъ, и трима отъ неговите членове, а именно д-ръ Каратеодори (не онзи, който е билъ членъ на смесенната коммиссия), Калиади и Аристархи възразили на светейший Григория, че при всичко че споделятъ желанието му да се тури край на распрята, те мислятъ, че въпросътъ не би требвало да се реши тъй набързо и безъ участието на мирянете, защото той е колкото църковенъ, толкозъ и народенъ; че досега този въпросъ всекога се е обсъждалъ отъ представителите на двата елемента, и всичките по-важни решения по него сѫ се вземали всекога въ събрания, състоещи отъ духовни и светски лица; че ще се види на всекого странно да се отдава важность на една коммиссия, срещу съставътъ и цельта на която патриаршията направи протестътъ си съ надлежните бележки; че Великата Църква, веднажъ като е исказала мнение, че българский въпросъ може да се реши само отъ вселенски съборъ, требваше да стои на тази мисъль и да не си противоречи съ нови опитвания да удовлетвори Българете, и че най-после страхътъ отъ расколътъ е безосновенъ, защото Българете, както показали били сега наново безуспешните опитвания на католическата и протестантската пропаганда, сѫ строго преданни на Верата на отците си. Тези бележки патриархътъ и съединенното присѫтствие на синодътъ и на народний съветъ не уважили, вследствие на което реченните трима членове на съветътъ си подадохѫ оставката. Но техните възражения се разгласихѫ отъ грѫцкий печатъ. Помежду Гърците се образова една партия, която се обеви срещу опитваньето на патриархътъ да привлече Българете съ нови отстѫпки, понеже виждаше, че съ тия отстѫпки се жъртвуватъ грѫцките народни интереси. За да расположи къмъ нея си общественното мнение и вънъ отъ грѫцкий светъ, тая партия протрѫби и чрезъ вестниците,

които се издавахѫ въ Цариградъ на английский и френский езикъ, непослѣдователностьта и погрѣшното споредъ неѭ постѫпванье на патриархътъ, като не преставаше по този поводъ да загатва за дѣйствията и успѣхитѣ на панславизмътъ[1]). Нѣма сѫмнѣние обаче, че нейнитѣ противодѣйствия не щехѫ да иматъ успѣхъ, ако патриархътъ бѣ могълъ да накара Българетѣ чрезъ Високата Порта да се задоволятъ съ предложеннитѣ отъ него измѣнения въ проектътъ на смѣсенната коммиссия. Въ тия измѣнения главното и важното за патриаршията бѣше да не се простира твърдѣ надалечъ проектиранната за Българетѣ църковна область. За да може именно тази цѣль да се достигне, отъ епархиитѣ, каквито Охридската, Мелничката, Воденската и други, които се заключавахѫ въ предѣлитѣ на предполагаемата Българска екзархия споредъ проекта на коммиссията и които патриархътъ желаеше да се исключатъ, се испроводихѫ по внушение отъ Великата Църква прошения, съ които отъ името на жителитѣ на тия епархии се увѣряваше, че тѣзи послѣднитѣ не сподѣлятъ желанията и исканията на Българетѣ, защото сѫ по народность Гърци, макаръ и да е езикътъ имъ български, тѣ сѫ сирѣчъ Гърци Българогласни, както ги обикновенно наричахѫ агентитѣ на панеллинизмътъ[2]). Но всичкитѣ тия хитрувания не ползовахѫ вече. Портата бѣше си вече съставила мнѣние, като какви требва да бѫдѫтъ предѣлитѣ на Българската църковна область. Що остава до Българетѣ, тѣмъ се виждаше неудовлетворителенъ и самий проектъ на коммиссията, безъ измѣненията направени отъ патриаршията, понеже той не обнемаше всичкитѣ български епархии и мѣста. Тѣ предпочитахѫ да наредятъ църковнитѣ си дѣла по първий отъ двата правителственни проекти, тъй като той не предаваше нито едно мѣсто съ българско население въ рѫцѣтѣ на патриаршията и бѣше въ истото време споредъ тѣхъ съвършенно съгласенъ съ църковнитѣ правила и обичаи. Тѣ настоявахѫ даже да не става никаква спогодба съ патриаршията възъ основа отъ проектътъ на смѣсенната коммиссия, но да се тури просто въ дѣйствие реченний правителственъ проектъ[3]). Но Високата Порта,

---

[1]) Вѣстн. „*Македония*“ за 1869 бр. 19; вѣстн. „*Право*“, за 1869 бр. 17.
[2]) Пакъ тамъ за 1869, брой 31.
[3]) Пакъ тамъ за 1869, брой 32 и 34 и вѣстникъ „*Право*“ за сѫщата година, брой 24.

или по̀-добрѣ великий везирь по онова време, Аали-паша, който бѣше съсредоточилъ въ ржцѣтѣ си всичката власть и имаше извънредно влияние въ съвѣтитѣ на Портата и който още отъ началото се бѣше занимавалъ съ българский въпросъ и бѣше го добрѣ изучилъ отъ всека страна, колкото и да желаеше да задоволи напълно Българский народъ, не искаше да направи това въпреки мнѣнието на патриархътъ. Тя почака още нѣколко време, дано да се склони послѣдний да приеме проектътъ на смѣсенната коммиссия и съ това да се тури край на распрята. Най-послѣ, като видѣ, че очакванията ѝ не ще се сбжднжтъ още скоро и че отъ друга страна Българетѣ налягатъ да имъ се дозволи да наредятъ Църквата си споредъ първий правителственъ проектъ, тя се рѣши да утвърди съ султански фирманъ проектътъ на смѣсенната коммиссия, като запази почти дословно всичкитѣ измѣнения, които бѣше направилъ въ него патриархътъ относително църковната наредба, и като остави да се опредѣлятъ спорнитѣ епархии и мѣста отпослѣ чрезъ издирванье, каква е именно волята на тѣхното население. На 28 февруарий 1870 Аали-паша привиква членоветѣ на смѣсенната коммиссия и вржчва на двѣтѣ страни по единъ екземпляръ отъ този фирманъ съ заповѣдь Гърцитѣ да го съобщятъ и предадатъ на патриархътъ, а българетѣ на своитѣ архиереи и първенци. Фирманътъ гласеше така:

„Главното ми царско желание е всичкитѣ ми вѣрни поданници, които пребиваватъ въ императорската ми държава, като сж обезпечени въ свободното исповѣдание Вѣрата си и отъ всека друга страна и като живѣжтъ любовно и сговорно помежду си, да спомагатъ, колкото зависи отъ тѣхъ, на голѣмитѣ и постояннитѣ ми царски старания за благосъстоянието на държавата и за напрѣдъкътъ на просвѣщението. Но понеже, въпрѣки това ми благо желание, распрята, която сжществува отъ нѣкое време помежду гръцката патриаршия и Българетѣ относително църковното имъ подчинение, сирѣчъ относително свързката на българскитѣ митрополити, епископи и свещенници и на църквитѣ имъ съ патриаршията, ни наскърбяваше, затова слѣдъ дълги разисквания и размишления за доброто рѣшение на този предметъ, постанови се най-послѣ слѣднето:

„Чл. 1. Ще се образува подъ име Българска екзархия една църковна область, която ще обема изброеннитѣ по̀ долу митрополии, епископии и други нѣкои мѣста, и управлението на църковно-духовнитѣ дѣла на тази область ще се възложи всецѣло на екзархията.

Чл. 2. По̀-горний отъ митрополититѣ на тази область ще носи титлата екзархъ и ще бѫде канонически предсѣдатель на синодътъ при него, който ще бѫде постояненъ.

„Чл. 3. Вѫтрешното духовно управление на тая екзархия ще се уреди по единъ особенъ уставъ, който ще се представи на високото ми правителство за утвърдение и който ще бѫде съгласенъ въ всичко съ основнитѣ правила и постановения на православната Вѣра. Този уставъ ще бѫде изработенъ въ смисъль да обезпечва управлението на духовнитѣ дѣла на екзархията и преди всичко избиранието на епископитѣ и екзархътъ ѝ срѣщу всеко непосредственно или посредственно намѣсванье отъ страна на патриархътъ. Щомъ се избере екзархътъ, Българский синодъ ще извѣстява това на патриархътъ, и този послѣдний ще дава часъ напредъ потребното вѣроисповѣдно потвърдение.

„Чл. 4. Екзархътъ, който ще се назначава съ високъ мой бератъ, ще бѫде дълженъ да поменува, споредъ църковнитѣ правила, името на Вселенский патриархъ. Преди да се избере вѣроисповѣдно и духовно лицето, което ще се намѣри достойно за този санъ, ще се иска мнѣнието и съгласието на високото ми правителство.

„Чл. 5. Позволява се на екзархътъ по дѣлата на находещитѣ се подъ неговото духовно вѣдомство мѣста, за които той има право споредъ законитѣ да посредствова предъ гражданското началство, да се отнася направо до мѣстнитѣ власти, а въ случай на нужда и до Високата ми Порта, и частно бератитѣ, които ще се даватъ на духовнитѣ лица около него, ще се издаватъ по негово представенье.

„Чл. 6. Тъй като по дѣлата на православната Вѣра, които искатъ взаимно обсѫжданье и съдѣйствие, синодътъ на реченната екзархия ще се обръща до общий патриархъ и до синодътъ му, то и послѣднитѣ ще прибързватъ да даватъ потребното съдѣйствие и да испраждатъ потребнитѣ отговори.

„Чл. 7. Синодътъ на Българската екзархия ще иска светото миро отъ Цариградската патриаршия.

„Чл. 8. Епископитѣ, архиепископитѣ и митрополититѣ, които сѫ подъ Цариградската патриаршия, ще преминуватъ безпрепятственно презъ епархиитѣ на Българската екзархия, както и българскитѣ епископи, архиепископи и митрополити презъ епархиитѣ на Цариградската патриаршия, и ще могѫтъ, ради случаещитѣ се тѣмъ дѣла да пребиваватъ въ главнитѣ градове на вилаетитѣ или въ мѣстата, гдѣто се намира мѣстната власть, но не могѫтъ да свикватъ синодъ вънъ отъ духовний си окрѫгъ, нито да се намѣсватъ въ дѣлата на християнетѣ, които не се намѣрватъ подъ тѣхното вѣдомство, нито да извършватъ вѣроисповѣдни обреди безъ позволение отъ епископътъ на мѣстото, въ което се намиратъ.

„Чл. 9. Както Иерусалимский метохъ на Фенеръ, който зависи отъ Иерусалимската патриаршия, се намира подъ надзорътъ на Иерусалимский патриархъ, така и Българский метохъ въ сѫщото мѣсто заедносъ българската църква до него ще зависятъ отъ Българский екзархъ, и на послѣдний ще е позволено да дохожда, колчимъ бѫде потребно, въ столицата ми и да пребивава въ реченний метохъ. Както при дохожданьето си тукъ въ случай на нужда, така и при извършваньето на единъ вѣроисповѣденъ обредъ, до като пребивава тукъ, той ще се подчинява на сѫщитѣ църковни правила, на които се подчиняватъ и Иерусалимский, Александрийский и Антиохийский патриарси.

„Чл. 10. Духовний окрѫгъ на тая екзархия ще обема Руссенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишската, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешската, Варненската епархии (безъ градътъ Варна и безъ двадесетьтѣ близо села, които се намиратъ между този градъ и Кюстенджа, на които жителитѣ не сѫ Българе), Сливненский санджакъ (безъ градоветѣ Анхиалъ и Месемврия), Созополската каза (безъ крайморскитѣ села), Пловдивската епархия (безъ главний градъ и безъ Станимачската каза, както и безъ селата Кукленъ, Воденъ, Арнауткьою, Панагия, Ново-Село, Лѣсково, Ахланъ, Бачково, Бѣлащица, безъ мънастиритѣ Бачковски, св. Безсребърници, Св. Параскева и Св. Георгий). Махалата Св. Богородица въ градътъ Пловдивъ ще требва да влѣзе također въ Българската екзархия, но които отъ нейнитѣ жители не би щели да се подчиняватъ на Българската Църква и екзар-

хия, ще бѫдѫтъ волни да се отдѣлятъ. Подробноститѣ по този въпросъ ще се опредѣлятъ по взаимно съгласие между патриаршията и Българската екзархия споредъ вѣроисповѣдний имъ редъ. Освѣнъ изброеннитѣ по̀-горѣ и поименованни мѣста ще се позволява да се подчиняватъ на Българската екзархия по духовнитѣ си дѣла и на всичкитѣ ония мѣста, жителитѣ на които, всичкитѣ или поне двѣтѣ имъ третини, би поискали това, стига да се докаже дѣйствителностьта на исканьето имъ, но понеже, както се рече, това ще става по желанието и съгласието на всичкитѣ жители, или поне на двѣтѣ имъ третини, то, ако нѣкой по този поводъ би се опитвалъ да производжда нѣкакъ раздоръ между жителитѣ, той ще се привлича къмъ отговорность и ще се наказва споредъ законитѣ.

„Чл. 11. Редътъ на мънастиритѣ, които се намиратъ въ Българската екзархия и които споредъ църковнитѣ правила зависятъ отъ патриаршията, ще се запазва и занапредъ, както е било досега.

„Понеже горѣреченнитѣ постановения се намѣрихѫ достатъчни за удовлетворение законнитѣ нужди на двѣтѣ страни и за отмахванье напрежнитѣ раздори и се одобрихѫ отъ високото наше правителство, за това се издаде настоящий ми царски фирманъ, който извѣстява, че е послѣдвало високото ми ираде да бѫдѫтъ тѣзи постановения занапредъ въ сила и да не става нищо тѣмъ противно. 8 зилхидже 1268“.

Както вижда читательтъ, султанский фирманъ, който основа̀ българската екзархия, не е нищо друго, освѣнъ проектътъ на патриархъ Григория, подаденъ на Високата Порта въ 1867 година и преработенъ съ негово съгласие отъ една българо-гръцка коммиссия въ 1869 г. Той повтаря, речи дословно, колкото позволява това турский езикъ, този проектъ, така както сѫ го одобрили най-послѣ въ 1869 г. патриархътъ и неговий синодъ. Ако има нѣкоя разлика между него и фирманътъ, тя се касае главно до предѣлитѣ на екзархията и нейнитѣ отношения къмъ гражданската власть, които, като чисто свѣтски нѣща, се установяватъ отъ послѣднята. И наистинѫ, ако прегледаме и сравнимъ единъ по единъ членоветѣ на проектътъ такъвъ, какъвто го е одобрила патриаршията въ 1869 год., съ членоветѣ на фирманътъ, ще видимъ първо, че осемь члена отъ фирманътъ, а именно първий, вторий, петий, шестий, седмий, осмий и единадесетий, сѫ заети отъ про-

ектътъ на коммиссията безъ всеко промѣнение, а единъ членъ отъ този проектъ, а именно единадесетий е съвършено изоставенъ въ фирманътъ, или по едно просто несъглeдванье, или че този членъ съдържи постановение, което истича отъ общитѣ граждански и църковни закони и правила, и слѣдователно постановение съвършенно излишно. Той казва, че и двѣтѣ църковни власти, т. е. патриаршията и екзархията, требва да удовлетворяватъ справедливитѣ желания на подвѣдомитѣ тѣмъ Българе и Гърци, които би се оказали въ тѣхнитѣ отдѣлни области слѣдъ образованьето на екзархията, нѣщо, което, и безъ да се казва, се разумѣва отъ само себе си. Реченнитѣ осемь члена отъ фирманътъ сѫ сѫщитѣ ония членове отъ проектътъ на българо-гръцката коммиссия, до които патриархътъ и синодътъ не сѫ се коснѫли съ бѣлежкитѣ си и които, ще рече, тѣ сѫ напълно приели. Тѣхнитѣ бѣлежки се касѫтъ само до третий, четвъртий, деветий и десетий членове отъ проектътъ на коммиссията. Патриархътъ и синодътъ искали съ тия свои бѣлежки: 1) да се утвърдява отъ патриархътъ избраньето не само на екзархътъ, но и на всичкитѣ митрополити на Българската църковна областъ, които и да поменуватъ името му, а фирманътъ постановява да се утвърждава отъ патриархътъ само екзархътъ, и само той да поменува името на патриархътъ; 2) да се дава на екзархътъ султански бератъ по представение отъ патриархътъ, а фирманътъ просто казва, че екзархътъ ще се назначава съ султански фирманъ, по представение, както се разумѣва, отъ синодътъ на екзархията, и заповѣдва още да се иска, преди да се избере той, одобрението на кандидатътъ отъ правителството, както се това практикува и при избираньето на другитѣ священноначалници; 3) да се исключатъ нѣкои епархии, кази и села отъ областьта на екзархията, подъ предлогъ че се намирали въ хармония съ патриаршията или че били населени отъ Гърци, а фирманътъ, като допуща това исключение, отрежда да принадлежатъ на екзархията още махалата св. Богородица въ Пловдивъ, Конушката каза (безъ селата и мънастиритѣ, които коммиссията исключи) Месемврийската, Анхиалската и Созополската каза (безъ градоветѣ и крайморскитѣ села, които сѫ исключени также отъ коммиссията), и всичкитѣ ония епархии и мѣста, жителитѣ на които, всичкитѣ или двѣ третини, би поискали да зависятъ отъ нея, а пъкъ При-

лѣпската и Ахѫ-Челебийската каза сѫ исключени, твърдѣ вѣроятно, по едно несъгледванье, защото патриархътъ въ бѣлежкитѣ си е изказалъ съгласието си да се присъединятъ тия кази къмъ екзархията. Ето въ какво състои всичката разлика между фирманътъ и проектътъ такъвъ, какъвто го е одобрилъ и приелъ патриархътъ. Тая разлика, както всекий вижда, е никаква, и при неѭ фирманътъ може да се гледа отъ безпристрастнитѣ като да е билъ предварително одобренъ отъ църковната власть въ всичкитѣ свои части, касаещи се до църковний редъ. Единственното чисто църковно нѣщо, върху което има разногласие между фирманътъ и исканията на духовната власть е, че патриархътъ настоявалъ да се утвърждаватъ митрополититѣ на Българската екзархия отъ него, а не отъ екзархътъ, и да поменуватъ тѣ не името на послѣдний, а името патриарше, но всекий, който е отъ части само запознатъ съ църковнитѣ правила и обичаи, ще разумѣе, че щомъ патриархътъ е далъ съгласието си да бѫде Българската екзархия самоуправляема, както самъ ѭ нарича въ посланието си до Църквитѣ, и да бѫде изработенъ нейний уставъ въ смисълъ да обезпечва нейното вѫтрешно самоуправление (гл. бѣлежкитѣ му до чл. 3. отъ проекта на българо грѫцката коммиссия), той не може да иска да се утвърждаватъ нейнитѣ митрополити отъ него и да поменуватъ неговото име, защото това е несъобразно съ църковнитѣ правила и обичаи, които искатъ, митрополититѣ на една самоуправляема область да поменуватъ началникътъ си, и означава намѣсванье отъ страна на патриархътъ въ дѣлата на самоуправляемата екзархия. Другитѣ нѣща, т. е. назначението на екзархътъ съ бератъ по представление отъ неговътъ синодъ (а не отъ патриархътъ) и слѣдъ предварително одобрение кандидатътъ за екзаршеский престолъ отъ Високата Порта, сѫ явно нѣща недуховни. Това сѫ чисто свѣтски права, дадени на екзархията по примѣрътъ на другитѣ самоуправляеми Църкви. Самитѣ предѣли на екзархията сѫ опредѣлени съобразно съ мнѣнието на патриархътъ. Понеже патриархътъ исключилъ нѣкои епархии, кази и села отъ проектътъ на смѣсенната коммиссия по причина, че тѣ били въ сношение и хармония съ патриаршията, или че въ тѣхъ живѣли били Гърци, по причина слѣдователно че жителитѣ имъ, било като Гърци, било като Българе, сѫ предпочитали да сѫ подъ властьта на патриаршията, то фирманътъ,

като изброява епархиитѣ и мѣстата, които безпрекословно допуща патриархътъ да се причисляватъ до екзархията, далъ на другитѣ право, ако пожелаѭтъ жителитѣ имъ, всичкитѣ или двѣтѣ имъ третини, да се присъединятъ къмъ екзархията, т. е. допустилъ сѫщото онова основание за рѫководство въ този случай, което изважда насредъ и патриархътъ, като обеснява, защо той се съгласява, едикои мѣста да се причисляватъ до Българската църковна область, а за други не дава това съгласие. Това основание е, че жителитѣ имъ били въ хармония съ патриаршията, т. е. не се плачели, били доволни отъ неѭ и, слѣдователно, желали да сѫ въ зависимость отъ неѭ, или пъкъ че тѣ били Гърци или размѣсени съ Гърци, които пакъ, като такива, не могѫтъ да не желаѭтъ да сѫ подъ своя еднородна църковна власть, вмѣсто иноплеменната. Ще рече, патриархътъ признавалъ, че, щомъ жителитѣ на една епархия или на каквото и да е друго мѣсто пожелаѭтъ да се подчиняватъ на едната отъ двѣтѣ църковни власти, т. е. на патриаршията или на екзархията, иматъ право да се отдѣлятъ отъ тая, подъ която не желаѭтъ да се намиратъ, и да се присъединятъ къмъ другата, която предпочитатъ.

Защо прочее патриаршията обеви фирманътъ несъобразенъ съ църковнитѣ правила и то до таквазъ степень, щото, както ще видимъ по̀-нататъкъ, требваше зарадъ това да произлѣзе най-послѣ схизма, т. е. расколъ, и българетѣ, които го приехѫ и одобрихѫ, да се нарекѫтъ расколници? Единствената причина бѣше, че той даваше възможность да се расширятъ занапредъ предѣлитѣ на екзархията и да влѣзятъ въ неѭ освѣнъ изброениитѣ епархии, много още други, които Гърцитѣ не желаехѫ да се обевятъ за български въ ущърбъ на еллинизмътъ. По съображения прочее политически и зарадъ материални интереси, а не че се нарушавали били църковнитѣ правила, патриаршията обеви фирманътъ противоканонически.

Нека ни бѫде най-послѣ позволено да мислимъ, че, ако бѣше останѫло да рѣшава работата такъвъ человѣкъ, какъвто бѣше патриархъ Григорий VI, негли фирманътъ щеше да се приеме отъ патриаршията съ нѣкои, може би, незначителни преиначвания. Но Грѣцкий народъ бѣше готовъ, като единъ человѣкъ, да се вдигне срѣщу всекий патриархъ и синодъ, които би нанесли ущърбъ на неговитѣ народни интереси, така както ги той разбираше. По̀-горѣ видѣхме, каква агита-

ция се почнѫ противъ патриархъ Григория, когато той бѣ обевилъ, че оставя на страна мисъльта за вселенский съборъ, за да направи новъ опитъ за спогажданье съ Българетѣ, и че българский въпросъ, като църковенъ, има да се рѣши отъ патриархътъ и синодътъ безъ намѣсата на свѣтскитѣ.

Както и да е, Високата Порта въ лицето на Аали-паша направи всичко, за да се удовлетворятъ Българетѣ, безъ да се дава на патриархътъ законно основание да се оплаква, че съ начинътъ, по който се тѣ удовлетворяватъ, се нарушаватъ църковнитѣ правила, и ако тя въ това не успѣ, вината пада всецѣло върху Гърцитѣ, и най-първо мирянетѣ и послѣ духовнитѣ.

ГЛАВА VIII.

Радостьта на Българетѣ въ Цариградъ и благодарственното молебствие въ българската цѫрква поради фирманътъ. — Съобщение съ окрѫжно на Българетѣ въ провинцията новината. — Радостьта и признателностьта на последнитѣ предъ мѣстнитѣ власти. — Благодарственнитѣ адресси на Цариградскитѣ и другитѣ Българе до Султанътъ и правителството му. — Смущение въ патриаршията отъ фирманътъ. — Еднодушно атакуванье фирманътъ отъ грѫцкий печатъ. — Отзивътъ на патриархътъ за фирманътъ въ такрирь до великий везирь и въ окрѫжно послание до архиереитѣ на тронътъ. — Отговоръ отъ везирьтъ на този такрирь и възражения на патриархътъ върху отговорътъ му. Заевение отъ патриархътъ за отставка и прошение на синодътъ до везирьтъ по този поводъ. — Ново обеснение отъ везирьтъ. — Отговоръ отъ патриархътъ на това обеснение. — Подготвителна работа на Българетѣ за приспособение на фирманътъ. — Новъ Българский привремененъ съвѣтъ и уставътъ на екзархията. — Отговоръ отъ българскитѣ владици на окрѫжното отъ патриархътъ до подвластнитѣ му архиереи. — Старание на нашитѣ съотечественници за сближение и примирение съ патриаршията. — Разговоръ на четирма Българе, членове на Привременний съвѣтъ, съ патриархътъ, като опитванье за примирение. — Изложение до Портата отъ Привременний съвѣтъ по поводъ на слуховетѣ за вселенски съборъ. — Привременний съвѣтъ като коммиссия за изработвание уставътъ на екзархията. — Покана до епархиитѣ да проводятъ представители за одобрение уставътъ. Пристиганье на представителитѣ въ Цариградъ и разискванье уставътъ. — Молба отъ представителитѣ до Портата за дозволение да се избере екзархъ. — Временно прекѫсванье засѣданията на Представителский съборъ. — Нова коммиссия отъ Портата за съглашение между Българетѣ и патриаршията. — Обеснение на Крѫстевича въ Представителский съборъ по слуховетѣ за тая коммиссия и възражения на нѣкои отъ представителитѣ. — Прошение до везирьтъ отъ Представителский съборъ по поводъ на тия слухове. — Разговоръ между избранната за представенье това прошение депутация и везирьтъ за фирманътъ и за претенциитѣ на патриархътъ. — Свикванье у везирьтъ коммиссията за съглашение между патриаршията и Българетѣ. — Второ послание на патриархътъ до самостоятелнитѣ Цѫркви по българский въпросъ. — Възражения на св. Българский синодъ и отговоритѣ на Цѫрквитѣ върху това послание. — Отставката на патриархътъ и избрание патриаршний намѣстникъ.

Нашитѣ архиереи и представители безкрайно се зарадвахѫ, когато Гаврилъ Крѫстевичъ и Ив. Пенчовичъ, членове на българо-грѫцката коммиссия, която бѣше приела отъ правителството порѫчение да съгласи по възможность проектътъ на патриархъ Григория съ българскитѣ желания, имъ врѫчихѫ неочакванно султанский фирманъ, който даваше удовлетворително рѣшение на заевеннитѣ отъ Българский народъ преди години жалби, и първото нѣщо, което непосредственно слѣдъ

това тѣ се счетохѫ длъжни да направятъ, бѣше да призовѫтъ всичкитѣ живущи въ Цариградъ свои еднородци за благодарственъ Богу молебенъ въ българската на Фенеръ църква. Радостната новина се пръснѫ помежду подирнитѣ съ скоростьта на свѣткавица, и тѣ побързахѫ да се съберѫтъ на другий день, день недѣленъ въ църквата си. Лицата на всички, надошли отъ разнитѣ краища на многолюдний градъ, еднородци наши изобразявахѫ весело настроение и доволство. Откакъ се свърши Божественната служба, четохѫ се благодарственни молитви и се испѣ тържественно многолѣтствие за здравието и дългоденствието на султанътъ, подиръ което Иларионъ Макариополский сказа прилично на обстоятелството словце, въ което наумн, че за да се спечели благоволението на султановото правителство и се излѣе на Българский народъ царската милость, требваше да предшествоватъ самопожертвования, да се сторятъ трудове и претърпятъ много и нелегки теглила отъ разнитѣ народни дѣйци въ дълговременната борба съ народний врагъ. Но, благодарение Богу, всички тѣзи трудове, мѫки и теглила не отидохѫ напразно. Ето вече се даде на Българский народъ султанский фирманъ, който узаконява църковното му самоуправление. Въ минутата, когато Иларионъ Макариополский каза тия думи, Иларионъ Ловченский, комуто бѣше повѣренъ фирманътъ, като на председатель на Българский архиерейски съборъ, го извади изъ пазвата си и го показа на народътъ, който извика, като го видѣ: „Да живѣе султанътъ! Да живѣѭтъ неговитѣ мѫдри министри!“

Издаванието на фирманътъ се съобщи на Българетѣ въ провинцията съ едно послание, подписано отъ всичкитѣ архиереи, които съставехѫ Българский тогава синодъ или съборъ, както нерѣдко по онова време се замѣняваше първото отъ тия двѣ названия съ второто, а така и отъ представителитѣ, каквито имаше тогава въ Цариградъ по распрята ни съ патриаршията и нѣкои отъ първенцитѣ на Българската цариградска община. Въ посланието скромно се казваше, че пречката, която досега е срѣщалъ Българский народъ да се просвѣщава съ Словото Божие отъ свои еднородни пастири, се най-послѣ дигнѫ, благодарение на справедливостьта и благоволението на негово величество султанътъ, който, като видѣ, че е невъзможно да се помирятъ Българетѣ съ патриаршията, намѣри за благословно да ги отдѣли отъ неѭ, за което нѣщо

издаде свойтъ царски фирманъ. „Рѣшението, което се даде на нашътъ въпросъ съ този фирманъ, думаше се по̀-нататъкъ въ посланието, е ясенъ знакъ, че императорското правителство иска да ни има подъ свое непосредствено покровителство; че то въздига и насъ Българетѣ на степень на непосрсдственни подданници, нѣщо, което до сега не бѣхме, защото се представехме предъ него чрезъ други негови подданници. Императорский фирманъ ни извади отъ това състояние. Днесь имаме право да управяме сами църквитѣ си. Отсега безъ пречка ще слушаме Божието Слово на българский езикъ, безъ пречка ще научваме на него длъжноститѣ си къмъ Бога, къмъ поставенната отъ него надъ насъ власть, къмъ ближнитѣ си и къмъ насъ сами. Никой отъ сега не може да въспре Българетѣ да исказватъ желанието си, че искатъ да се съединятъ съ Българската Църква". [1]).

Българскитѣ архиереи и представители, като се ограничихѫ въ извѣстието си за излизаньето на султанский фирманъ да покажатъ само това, че Българский народъ, по силата на този фирманъ, ще може занапредъ безъ пречка да слуша на езикътъ си Словото Божие, че той ще може така по̀-съвършенно да научва длъжноститѣ си, че той ще управя самъ църквитѣ си и ще бѫде извѣстенъ на правителството подъ своето собственно име, а не подъ името на Гърци, имахѫ предъ видъ да не раздразняватъ противницитѣ си съ издиганье предъ очитѣ на всички преимуществата на едно църковно самоуправление, което ще има занапредъ Българский народъ, и да не имъ даватъ поводъ да повтарятъ предъ правителството клеветата си, че Българетѣ съ своитѣ домогателства да иматъ свое отдѣлно църковно управление искатъ да подготвятъ своето отдѣлно политическо сѫществованье.

Новината за благоприятното рѣшение на народний църковенъ въпросъ, както и требваше да се очаква, се посрѣщнѫ навсѫдѣ изъ Българско съ голѣма радость. Навсѫдѣ нашитѣ сънотечественници, като се извѣстихѫ за това рѣшение, побързахѫ да изевятъ предъ мѣстнитѣ власти крайната си признателность къмъ султановото правителство за сторенната на Българский народъ справедливость. Навсѫдѣ станѫхѫ молебствия за здравието на султанътъ. Навсѫдѣ се пѣхѫ въ църквитѣ и

[1]) Вѣстникъ *Право* отъ 1870 год., бр. 2.

училищата многолѣтствия за дълголенствието на падишахътъ, а въ нѣкои градове станжхж и освѣтления. Въ сжщото време нашитѣ еднородци правихж и разни други още манифестации, за да изразятъ пò-релефно благодарностьта си за царското внимание и милость. Радвахж се и празднувахж, като се научихж за добрата новина и Българетѣ въ Ромжния. Отъ Ибраила и Болградъ нашитѣ сътечественници исказахж благодарностьта си на султановото правителство и съ особенни депеши до великий везирь, който ги удостои и съ отговорътъ си. [1])

Независимо отъ това, както въ столицата, така и въ провинцията нашитѣ еднородци приготвихж и подадохж благодарителни адресси до султанътъ и правителството му. Въ столицата тия адресси се приготвихж на пергаменъ и се украсихж съ злато. Тѣ се подадохж отъ владицитѣ и мирянетѣ, членове на Привременний съвѣтъ, които нарочно ходихж за това при върховний везирь, Аали паша. Адресситѣ бѣхж подписани както отъ Привременний съвѣтъ, така и отъ всички пò-видни търговци и еснафи въ столицата. При поподаваньето имъ Иларионъ Макариополский, по предварително одобрение на Привременний съвѣтъ, казалъ по турски на върховний везирь рѣчь, въ която изразилъ голѣмата признателность на Българский народъ за даденнитѣ му съ фирманътъ правдини. Аали-паша отговорилъ на тая рѣчь съ нѣколко думи. Той казалъ, че султанътъ, като баща на подданницитѣ си, еднакво се грижи за щастието и напредъкътъ на всички, и далъ на българскитѣ владици и първенци съвѣтъ да гледатъ да се въсползоватъ благоразумно съ дарованнитѣ имъ правдини. Въ сжщото време членоветѣ на Българский Привремененъ съвѣтъ, владици и миряне, посѣтихж, за да ги благодарятъ, и другитѣ министри и горни сановници, които всички останжли много доволни, че имъ се изразила благодарность отъ лицето на Българский народъ за даденний отъ султанътъ фирманъ. Въ разговорътъ си съ народнитѣ представители, духовни и миряне, едни отъ тия сановници, между другото, исказали доволство, че българскитѣ владици и други дѣйци по българский церковенъ въпросъ станжли причина да се възвърнжтъ правдинитѣ на единъ толкозъ полезенъ за държавата народъ, правдини, които

---

[1]) Вѣстн. *Право* отъ 1870 год., бр. 4, 7 и 8. В. *Македония* отъ сжщата година, бр. 39 и 41.

тъмни времена му били отнели, а други, съ цѣль да привържатъ още по-вече Българетѣ къмъ себеси, посочили еднаквостьта на потеклото на Турци и Българе (като взели, разумѣва се, поводъ отъ това, че древнитѣ Българе, които дошли отъ Уралъ къмъ Дунавътъ, сѫ имали азиятско потекло) и мнимата толерантность на Турцитѣ въ сравнение съ нѣкои отъ европейскитѣ народи въ миналитѣ времена, толерантность, поради която Вѣрата и народностьта на разнитѣ племена въ империята се ужъ запазили по-добрѣ. [1])

Колкото Българетѣ се зарадвахѫ и задоволихѫ отъ излизаньето на султанский фирманъ, толкозъ Гърцитѣ се огорчихѫ и смутихѫ отъ поевяваньето му. Грѫцкитѣ членове на смѣсенната коммиссия споредъ порѫката, що бѣхѫ взели отъ везирьтъ заедно съ българскитѣ на 28 февруарий, отишли въ сѫщий день на Фенеръ да врѫчатъ на патриархътъ предаденний тѣмъ екземпляръ отъ фирманътъ. Но ужъ случило се, че негово светѣйшество този день билъ боленъ, и тѣ макаръ и да го били посѣтили, не се били рѣшили да му отворятъ дума за фирманътъ, ами отишли при великий протосингелъ и нему казали, че сѫ натоварени отъ везирьтъ да предадѫтъ въ патриаршията султанский фирманъ за рѣшението на българский вѫпросъ. Понеже фирманътъ не билъ съдруженъ, по обичайтъ, съ едно тезкере до патриархътъ отъ надлежний министръ, великий протосингелъ намѣрилъ въ това предлогъ да го не приеме. И така Ал. Каратеодори и Хр. Зографосъ го взели обратно и си отишли, но на 4 мартъ дошли отново въ патриаршията за да го предадѫтъ на св. синодъ въ засѣданието му, което ставало, по причина че патриархътъ билъ още боленъ, подъ представителството на Кизичкий митрополитъ. Синодътъ приелъ фирманътъ, но казалъ, че ще го съобщи на патриархътъ, кога оздравя. И така въ патриаршията не бързахѫ да се завзематъ съ фирманътъ. Поне така искахѫ тамъ да се покаже предъ свѣтътъ, за да се даде на всички да разумѣѭтъ, че нареченната Велика Църква не му отдава голѣма важность. Но истинската причина на това приструванно невнимание, на това небрежение къмъ единъ официяленъ актъ съ такава висока важность бѣше да може да се размисли по-добрѣ, какъ требва да се отнесе къмъ него патриаршията,

[1]) В. *Право* отъ 1870, бр. 4. В. *Македония* отъ 1870, бр. 35.

като е билъ издаденъ безъ нейно знание. И така слѣдъ като си помислихѫ доста време, слѣдъ като се посъвѣтвахѫ помежду си и допитахѫ до разни мѣста, Гърцитѣ, духовни и миряне, намѣрихѫ за добрѣ да се атакува фирманътъ съ всевъзможни начини и да се отхвърли. Тая атака излѣзе най-напредъ отъ печатътъ. Всичкитѣ гръцки вѣстници, издавани въ Цариградъ, съ исключение на „*Византисъ*“, обнародвахѫ, по предварително помежду си съгласие, тождественни статии върху фирманътъ, въ които се доказваше, че той е противенъ на Евангелието, защото допущалъ началото на народность въ църковнитѣ дѣла, противенъ на правата и привилегиитѣ на патриархътъ, дадени отъ завоевательтъ на Цариградъ Мохамеда II, свето пазени до сега отъ неговитѣ преемници и потвърдени отъ Парижкий трактатъ, противенъ на канонитѣ на Църквата, и въ които най-послѣ се вадеше заключение, че Църквата, т. е. патриаршията, която до сега по снисхождение все отстѫпала, като майка, и все се поддавала, като покорна слугиня, требва сега да излѣзе съ всичкото си достолѣпие, като царица, предъ Българский народъ, и да му каже повелително: „Законитѣ и канонитѣ допущатъ само онова, което ти дава майка ти, и то е едничко за тебе добро и полезно, а онова, което ти искашъ по вдѫхновение отъ злонамѣренни хора, ще докара твоята погибель“. [1])

Слѣдъ обнародванието на такива статии патриархътъ не се забави да обеви на Портата рѣшително, че тя не може да рѣшава съ фирманъ чисто църковенъ въпросъ. Такрирътъ, който се испрати отъ негово светѣйшество за тази цѣль до върховний везирь, гласеше така:

„Ваше височество сте испроводили въ патриаршията по тѣхни превосходителства Христаки ефенди Зографосъ и Александръ Каратеодори безъ тезкере високий фирманъ, съ който императорското правителство мислило да даде край на многошумний български въпросъ, що сѫществува вече отъ дванайсеть годинъ.

„Патриаршията, съгласно съ задълженията, които требва да пази къмъ всичко, що е установило поставенното надъ насъ отъ Бога държавно царство, не е нито въ ума си помислила

---

[1]) Гл. ἐκκλησιαστικά ἤ Ἐκκλησιαστικόν Δελτίον ὑπό Β. Λ. Καλλίφρονος, ἔτος 3, τόμος 6, стр. 42, 59—81.

нѣкога да не почете високитѣ распореждания на августѣйший султанъ, относещи се до граждански дѣла. И Въсточнага Църква никога не е оспорвала на гражданската власть това начало. Признато е така сѫщо, че приснопаметнитѣ султани, както и славний тѣхенъ преемникъ (на когото държавата да бѫде непобѣдима!), никога не сѫ поисквали да се мѣсятъ въ дѣла, които направо се отнасятъ до исключителната компетентность на Църквата, защото султанскитѣ въ разни времена правителства сѫ различавали коренно гражданскитѣ дѣла отъ дѣлата на Църквата, на която правдинитѣ и привилегиитѣ сѫ тѣ гласно признали и обеспечили съ високи императорски хаттове, и никому никога не сѫ позволявали нарушението на онова, щото е установено въ Църквата, която се намира отъ петь вече вѣка подъ непосредственното императорско покровителство на високий султански тронъ.

„Ако въпросний, ваше височество, фирманъ бѣше утвърдявалъ една спогодба между Вселенската патриаршия и представителитѣ по българский въпросъ, тогава той щеше да бѫде, както и всекога, приетъ безъ всеко възражение. По злощастие работата сега не е така. Поради това патриаршията не може да приеме този фирманъ за окончателно рѣшение, откато той досяга чисто църковно дѣло, особенно че неговитѣ постановения сѫ явно противни на священнитѣ правила, на установенията и на привилегиитѣ на Църквата.

„Понеже, ваше височество, представителитѣ по българский въпросъ продължаватъ съ упорство да отхвърлятъ всеки проектъ за спогодба, който се представя отъ патриаршията, като отъ компетентно църковно началство, и понеже високото правителство не може да даде окончателно рѣшение по чисто църковенъ, както се рече, въпросъ, и понеже, поради такова ненормално състояние, се нарушаватъ очевидно священнитѣ правила, както и установенията и привилегиитѣ на Църквата, нѣщо което многократно се доложи на ваше височество, за това патриаршията моли повторно ваше височество да приемете пò-напрешната нейна молба и съизволите да се събере вселенский съборъ, който е единственно компетентенъ да даде едничкото вѣрно, а въ сѫщо време и задължително за двѣтѣ страни рѣшение. Сѫщевременно, ваше височество, се усърдно умолявате да вземете потребнитѣ мѣрки за отстранение всекидневно увеличващитѣ се безредия въ епархиитѣ, които на-

реченнитѣ тукъ представители тия дни още по-вече разбъркахѫ съ прилагаемото тукъ тѣхно окрѫжно отъ 3 мартъ, което сѫ распратили тутакси слѣдъ получваньето на въпросний фирманъ. Патриаршията протестува противъ тия безредия предъ почитаемото правителство".

Такрирътъ носи дата 24 мартъ и е подписанъ отъ всичкитѣ членове на синодътъ.

Като даде на правителството такъвъ отговоръ върху фирманътъ, патриаршията побърза да испрати на 2 априлий и до епархиитѣ на тронътъ едно окрѫжно, въ което казваше, че както преди година тя отблъснѫла извѣстнитѣ проекти на правителството за рѣшение на българский въпросъ, откакъ ги намѣрила противни на священнитѣ канони и на установенията на Църквата, така и сега тя, като ѝ се испратилъ султанский фирманъ, отговорила на правителството, че то е некомпетентно да рѣшава църковни въпроси, че фирманътъ освѣнъ че противорѣчи на священнитѣ установения на Църквата и на отеческитѣ предания, освѣнъ че се не съгласява и съ предписанията на священнитѣ правила, но и нарушава даденнитѣ на патриаршията преди толкова вѣкове права и привилегии, и заради това тя не може да го приеме безъ мнѣнието и рѣшението на единъ вселенски съборъ. Тя счела прочее потребно да съобщи и на епархиялнитѣ архиереи за станѫлото по този фирманъ, съ който никакъ не се рѣшава българский въпросъ, и да имъ порѫча сами да отбѣгватъ всеко претълкованье и на християнетѣ да внушатъ да оставатъ вѣрни на предаденото отъ Отцитѣ, на священнитѣ апостолски и съборни узаконения и правила.

Аали-паша не остави безъ отговоръ възраженията на патриаршията противъ фирманътъ. Щомъ получи писмото, въ което му се правехѫ отъ патриархътъ и синодътъ бѣлежки противъ фирманътъ, върховний везирь побърза да испрати въ патриаршията едно тезкере, въ което доказваше неоснователността на натякванията имъ. Ето това тезкере:

„Министерский съвѣтъ внимателно разгледа мазбатата на ваше приятелство и на синодътъ отъ 3 мухарремъ 1287 и отъ 23 мартъ 1870 г., която мазбата съдържи нѣкои бѣлежки относително издаденний по българский въпросъ фирманъ. Нѣма никакво съмнѣние, че правителството отъ край е усвоило за правило, както и вие сами признавате, да не се мѣси въ

чисто духовнитѣ дѣла и че, както всекога е вардило това правило, така и занапредъ ще го варди, така щото нѣма никаква нужда да се говори надълго върху този предметъ. Колкото за началото и разнитѣ точки на казанний фирманъ, тѣ се отнасятъ до въпросътъ, който, както е извѣстно на ваше приятелство, сѫществува по̀-вече отъ дванайсеть годинъ. Въ това разстояние, колко се мѫчи правителството, преди още той да вземе голѣми размѣри, за доброто му рѣшение и колко се стара да премахне съ малки нѣкои измѣнения мѫчнотиитѣ — всичко това, както и причинитѣ, защо тия старания нѣмахѫ успѣхъ, се знае отъ всички. Продължението на въпросътъ по този начинъ породи и укрѣпи мисъльта за отдѣление, поради която въ много мѣста на Румелия то се извърши на дѣло, така щото да се накаратъ Българетѣ да признаватъ гръцкитѣ митрополити и свещенници, правителството требваше да употреби принудителни мѣрки, както се това доказва и отъ многото жалби, които ваша честность сте представили на Високата Порта. Така работата като се ожесточаваше отъ день на день все по̀-вече, видѣ се, че ще стане причина за смущения въ държавата и да извика нуждата да се насилятъ и накажѫтъ мнозина отъ жителитѣ, въпреки покровителството, което негово величество, държавнѣйший нашъ господарь и благодѣтель, еднакво и щедро дава на всичкитѣ си подданници. За това правителството въ желанието си да бѫде справедливо, да испълни длъжностьта си и да махне отъ средата единъ въпросъ, който се породи помежду два народа, еднакво достойни за високото му покровителство и помагание, рѣши да вземе средня мѣрка, която, както се вижда отъ по̀-нататъшнитѣ разеснения, бѣше приета въ основитѣ си и отъ ваша честность. Когато този въпросъ стигнѫ до тамъ, щото ставаше по политически и по всеки други причини необходимо да се рѣши той по̀-скоро, когато сирѣчъ нѣщо преди година се назначи незванично коммиссия отъ почтенни и достойни за довѣрие лица отъ двѣтѣ страни, за да намѣри нѣкой начинъ на изравнение, тя преди всичко взе за основа на своитѣ разисквания бѣлежкитѣ, които вие бѣхте дали на Високата Порта, и слѣдъ като разгледа внимателно работата въ разстояние на петь шесть мѣсеци, представи ни докладъ за резултата на разискванията си и за начинътъ, по който требва да се рѣши въпросътъ. Както помните ваша честность, като разгледахте

и вие нашироко и обмислихте добрѣ този докладъ, вие одобрихте по̀-вечето отъ съдържащитѣ се въ него точки и изложихте писменно вашето мнѣние относително нѣкои отъ тѣхъ, така щото основата и членоветѣ на императорский фирманъ, противъ който сега се оплаквате, че се намѣсва въ духовнитѣ нѣща, се съставихѫ по вашето мнѣние и по вашитѣ проекти и само нѣкои малки нѣща останѫхѫ, както бѣше ги рѣшила реченната коммиссия. Колкото пъкъ за приложенната до 10 членъ алинея, тя се прибави, едно, че когато жителитѣ на едно мѣсто (всички или само двѣ третини) би пожелали да зависятъ отъ екзархията и това желание би се напълно констатирало, нито требва, нито пъкъ би било възможно да имъ се пречи на това; а друго, че не би било възможно да дойде нѣкому на умъ, че да се дозволи на християне, които желаѭтъ, всички или по̀-многото отъ тѣхъ, да зависятъ отъ Църква, която е сѫщо православна, е противно на Вѣрата и се относи до духовнитѣ дѣла; и трете, защото се е желало да не се отдалечаваме отъ проектътъ, който ваша честность представихте относително раздѣлението епархиитѣ.

„Понеже ваша честность се отличавате съ глѫбокомислие и съ право сѫждение, ясно е, че, катовземете въ съображение важностьта на въпросътъ, размѣритѣ, до кото той дойде, малката разлика между императорский фирманъ и одобренний отъ васъ проектъ, и голѣмитѣ старания, които направи правителството въ течение на десеть години за да спогоди двѣтѣ страни, ще признаете, че онова, щото казвате въ вашата мазбата за намѣса въ църковнитѣ дѣла и за нуждата да се свика вселенски съборъ, нѣма си мѣстото.

„Понеже, както е излишно да обесняваме на ваша честность, първий дългъ на всеко правителство е да спазва спокойствието на подданницитѣ въ държавата си, да отбѣгва всичко, щото може да смути умоветѣ на обществото и противорѣчи на този му дългъ, и понеже, като се не мѣси въ обредитѣ, които ставатъ по църквитѣ, и въ чисто духовнитѣ дѣла на своитѣ съотечественници отъ различни исповѣдания, да остая пъкъ и простъ зритель на дѣла помежду тѣхъ, които навѣрно ще смутятъ най-послѣ общественното спокойствие, ще показва, че то не испълнява този важенъ дългъ; за това свършвамъ, като казвамъ рѣшително, че такова нѣщо да допусти правителството не може.

„Ползовамъ се отъ този случай да засвидѣтелствовамъ на вашата благородна особа моето почитание, 7 мухарремъ 1287 (28 мартъ 1870). Аали“.

Десеть дни слѣдъ получваньето на горнето тезкере патриархътъ отговори и на него и въ отговорътъ си той си позволи такова изврътванье на истината, такова недобросъвѣстно тълкованье на канонитѣ и на учението на Църквата, щото тоя отговоръ ще остане, наравно съ други още подобни документи на патриаршията по българский въпросъ, вѣчно петно върху всичката Гръцка Църква. Потомството ще се почуди, че това сѫ правили гръцкитѣ иерарси не за нѣкоя добра цѣль, но просто за да могѫтъ да държатъ и занапредъ Българската Църква въ поробванието, което сполучили съ интрига и измама въ тъмнитѣ времена.

Този отговоръ е слѣдний.

„Ваше височество! Високото тезкере на ваше височество отъ 7 мухарремъ 1287 (28 мартъ 1870 г.), въ което ваше височество излагате причинитѣ, по които императорското правителство е счело необходимо да издаде извѣстний фирманъ за разрѣшението на многошумний български въпросъ, разгледахме съ внимание и по тънко, както азъ, така и находещий се при мене синодъ. Най-първо азъ бързамъ да поблагодарѭ ваше височество за увѣренията, че императорското правителство никога не се е мѣсило въ църковнитѣ дѣла досега, нито ще се мѣси занапредъ. Отъ обесненията обаче на причинитѣ за издаваньето на високий фирманъ се вижда ясно, че той се е издалъ не по исканьето на патриаршията, като отъ църковно началство, както станѫ въ 1861, но по рѣшение на почитаемото правителство, което е взело за основа нѣкой си проектъ на нѣкоя си смѣсенна коммиссия, която, както казвате ваше височество, била учредена отъ васъ незванично и състояла отъ свѣтски лица. Но отъ самосебе се разбира, че свѣтски лица не могѫтъ да се занимаватъ съ църковни дѣла, макаръ тѣ и да сѫ твърдѣ достоуважаеми и да сѫ извѣстни по разнитѣ свои познания; защото въ Църквата, ваше височество, има такива тънкости, че и най-малкото нѣщо, като не се гледа, нарушава сѫщественно църковната справедливость, и тия тънкости е невъзможно да знае нито политическото началство, нито пъкъ християне, които не сѫ отъ управещето Църквата тѣло. И ето нарѫчно за това доказателство. Въ тез-

керето на ваше височество се срѣща изражението „Българска Църква". Увѣренъ съмъ, че ваше височество, като сте употребили това изражение, не сте мислили, нито сте могли да знаете, че това изражение е чуждо и не свое на Православната Църква, защото ако гражданската власть различава народности и дава на всека една граждански права и привилегии, това не е работа на Църквата. Църквата никога не е правила различие между народноститѣ, защото и нейний Основатель е призвалъ къмъ Вѣрата всичкитѣ народи. За това и Църквата поради това основно начало никога не се е дѣлила на Църква Арабска, Арнаутска или Българска, ами се е казвала една света, Католическа и Апостолска. Ако се предположи, че това наименование се взема отъ страната, тогава кои сѫ предѣлитѣ на Българската страна, кой съборъ състави тая Църква? Така щото ако азъ допустехъ названието „Българска Църква", щехъ да допустѭ новизна, за която Вселенската Църква щеше да ме осѫди. При това, ваше височество, като казвате, че почитаемото правителство не се мѣси въ чисто църковнитѣ дѣла, искате да оправдаете съ това участието, което е то взело въ съставеньето на реченната Българска Църква. Но позволете ми, ваше височество, да забѣлежѫ, че редътъ за управленеето на Църквата, понеже е дѣло на светитѣ Апостоли и на Вселенскитѣ събори, които го узаконили, рѫководени отъ Светий Духъ, е безъ исключение нѣщо священно и ненарушимо, както и догматическитѣ нѣща, които ваше височество наричате чисто вѣроисповѣдни. Той е повѣренъ само на онѣзи, които съставятъ тѣлото на управляещата Църква, и малко едно негово нарушение ги прави отговорни предъ Бога и Вселенската Църква. Всека прочее друга намѣса е неумѣстна, и Църквата никога не може да отстѫпи отъ това начало. Счетохъ свой дългъ да дамъ на ваше височество тия разеснения, за да не става, по незнание, смѣшение на нѣща, които не могѫтъ да се смѣсватъ, и да се оставя безъ внимание онова, което е важно и ненарушимо.

„Истина е, ваше височество, че онова, което се казва български въпросъ, сѫществува още отъ преди десеть годинъ, и че поради много и разни отстѫпления и нарушения, направени отъ страна на Българетѣ въ нѣкои християнски епархии, патриаршията по право и по длъжность се обърнѫ до правителството срѣщу онѣзи, които поругахѫ архиереи, разграбихѫ

имуществото имъ, завладѣхѫ домоветѣ имъ и присвоихѫ училища и църкви, безъ да вематъ предъ видъ, че нарушаватъ и потъпковатъ не само правата и узаконенията на Църквата, къмъ която принадлежатъ, но и гражданскитѣ закони на императорското правителство, които служатъ за предпазванье правата на всекиго едного. Ако прочее патриаршията се е обръщала къмъ почитаемото правителство поради такива нѣща, тя е призовавала правосѫдието на правителството срѣщу насилията и въ защита на правдата на Църквата, която се тури подъ покровителството на приснопамятний Мохамеда II и на славнитѣ му преемици. Никога азъ не съмъ разумѣвалъ да задължѫ почитаемото правителство да удържи въ Православната Църква съ орѫжие онѣзи, които не щѫтъ това, защото, благодарение Богу, Православната Църква никога не се е опетнила съ подобни дѣяния. Мислѭ сѫщо, че и почитаемото правителство не ще се никога откаже да бѫде правосѫдно срѣщу ония, които самоуправно нарушаватъ правата на другиго. И никакъ не могѫ да си помислѭ, че „българский въпросъ, като стои нерѣшенъ, ще стане причина да се наруши спокойствието на държавата", защото почитаемото правителство много пѫти показа, че е много по-горне отъ ония, които заплашватъ съ размирица държавата, която има потребнитѣ закони за органичение насилственнитѣ дѣйствия. Ако ония, които възставатъ противъ своето духовно началство, престанехѫ да се казватъ православни и съставехѫ едно друго християнско общество, тогава почитаемото правителство можеше да ги признае и да тури подъ своето непосредственно покровителство сѫщо и това християнско общество. До гдѣто обаче Българетѣ християне, които сѫ се подигнѫли, казватъ, че сѫ православни, всеко дѣяние между Православната Църква и тѣхъ требва необходимо да истича отъ неизмѣнното исповѣдание и учение на Църквата, къмъ която принадлежатъ; и такива привилегии за тѣхъ въ никой случай не могѫтъ да истичатъ отъ гражданската власть.

„Ваше височество знаете, че патриаршията много и истински се стара по времето на предшественикътъ ми Иоакима и отпослѣ да удовлетвори исканията на възстанѫлитѣ християне Българе и употреби за това всички средства, които се намиратъ въ крѫгътъ на нейната компетентность. Въ архивитѣ на Високата Порта се намиратъ много документи, които до-

казватъ тая истина. Поради това патриаршията не усѣща никакво биенье на съвѣстьта си предъ Бога и предъ Православната Църква, че е отказала на христиенетѣ Българе всичко, което е могла да имъ устжпи въ предѣлитѣ на каноническата си компетентность. Достовѣренъ свидѣтель на това е сама Всемирната Църква, която напълно знае всичкитѣ досегашни устжпки на патриаршията. Тогава ще се оправдаѭтъ Българетѣ предъ Всемирната Църква, когато се ограничатъ въ предѣлитѣ на свещеннитѣ правила, когато престанжтъ да поменуватъ изверженнитѣ архиереи и да дирятъ благословията имъ, да ги прогласяватъ за светии, да допущатъ двама едновѣрни духовни началници за единъ и сжщий градъ или епархия, и изобщо когато се върнжтъ въ пжтьтъ на истината на Църквата, на която казватъ че принадлежатъ, но на която установенията явно потжпкуватъ. Така че патриаршията не можеше да стои равнодушта безъ да покаже, че нарушава най-сжщественната и най-свещенната си длъжность.

„Ваше височество казвате, че почитаемото правителство тогава се завзело съ въпросътъ, за който е тука рѣчь, когато той стигнжлъ до тамъ, че поради политически и всекакви други причини неговото по̀-бързо рѣшение се считало необходимо, и тогава възложило свършваньето му (възъ основа на нѣкои точки, приети, както казахте, отъ мене) върху една коммиссия, въ която влизали уважаеми лица и отъ двѣтѣ страни. Но, ваше височество, нека ми бжде позволено най-първо да кажж, че предметний въпросъ въ всичката му ширина и въ всичкитѣ му подробности не е никога преставалъ да е църковенъ и слѣдователно много далечъ е да може да става предметъ за обмисленье на гражданската власть или на коммиссия, съставена отъ свѣтски лица. Помните, ваше височество, че щомъ чухъ за съставеньето на такава коммиссия, побързахъ съ нароченъ человѣкъ, който се ползова съ моето довѣрие, да извѣстѭ ваше височество, че нито съставеньето на коммиссията признавамъ, нито онова, което ще изработи тя могж да приемж, защото не бѣше ми мжчно да предвидѭ, какво рѣшение на въпросътъ можехж да дадѭтъ людие, които не могжтъ да знаѭтъ дѣла отъ такова свойство. Чрезъ сжщий пратенникъ напомнихъ тогава на ваше височество онова, щото говорихме и по което останжхме съгласни съ ваше височество относително рѣшението на българский въпросъ безъ вселен-

ски съборъ възъ основа на единъ проектъ, който ви дадохъ въ първото шестмѣсечие отъ моето стѫпанье върху патриаршската катедра. Другояче ми бѣше невъзможно да се откажѫ отъ обръщаньето си къмъ Вселенската Църква за рѣшението на този въпросъ. До колко изработенното отъ коммиссията, за която поменувате ваше височество, а така и распорежданията на послѣдний фирманъ, както и всички други искания на подигнѫлитѣ глава Българе, не се съгласяватъ съ църковното право, считамъ излишно да повтарямъ тука, понеже патриаршията много пѫти е разеснявала това писменно на почитаемото правителство. На Христаки ефенди Зографосъ и Александра ефенди Каратеодори, които ми представихѫ преди една година нѣкакъвъ си проектъ за българский въпросъ, азъ свободно казахъ, че не могѫ никакъ да одобрѭ проектъ, който не е въ границитѣ на моята компетентность, нито пъкъ ми е позволено азъ самичъкъ да измѣнямъ священнитѣ правила за управлението на Църквата. Това сѫщото азъ казахъ и на ваше височество, когато бѣхъ у васъ съ двама синодални архиереи. Ваше височество поискахте тогава да знаете текстътъ на священнитѣ канони, по които не можехъ да приемѫ проектътъ, който ми се тогава подаде, и азъ ви го съобщихъ. Ваше височество казахте, че „основата и по́-вечето пунктове на императорский фирманъ се съставили споредъ проектътъ и мнѣнието, които азъ предложихъ, и само малки нѣкои нѣща били допуснѫти въ него по рѣшението на реченната коммиссия. Но ваше височество, ако съдържанието на фирманътъ е согласно съ проектитѣ и мнѣнието ми, тогава защо той да се не издаде съ мое знание? Защо да не му се даде характеръ на актъ, съ който се утвърдява едно излѣзло отъ патриаршията рѣшение, както е редътъ му? Ако бѣше той така направенъ, тогава никакъ не щеше да има характеръ на едно окончателно гражданско рѣшение върху църковенъ предметъ. Ако нѣкой е казалъ на ваше височество, че разликата е безвредна и не заслужва да се обръща върху неѭ внимание, бѫдете увѣренъ, ваше височество, че тая по видъ малка разлика е твърдѣ важна и сѫщественна въ църковното право, която азъ никога не бихъ могълъ да допустѭ, безъ да бѫдѫ осѫденъ отъ Всемирната Църква, като нарушитель на църковнитѣ узаконения и правила.

„Азъ щехъ да съмъ далечъ да заслуживамъ благосклонностьта на императорското правителство и уважението, съ което се ползовамъ между моитѣ християне, ако азъ ради незначителни нѣкои нѣща отбѣгвахъ окончатетелното рѣшение на предметний въпросъ. Не, ваше височество, нито упорство, нито фанатизмъ, нито нѣкое дребнаво честолюбие ме кара да гледамъ въпросътъ като нерѣшенъ. Азъ зная какъвъ дългъ имамъ, като подданникъ, къмъ негово величество, благодѣтелнѣйший нашъ монархъ, и съмъ го испълнявалъ съ религиозно благоговѣние. Не пò-малко обаче съмъ внимавалъ още отъ дѣтинство да испълнявамъ и дългътъ си къмъ установенията на Църквата, и надѣѭ се, съ Божията милость, да предамъ цѣлъ цѣлиничъкъ священний залогъ, който Богъ повѣри на мене недостойний. Не отричамъ, че протаканьето на този въпросъ е много неприятно; но не могѫ по никой начинъ да приемѫ рѣшение, което е противно на установенията на Църквата ми.

„Предвиждамъ, ваше височество, че скърбьта, която ми се причинява отъ такова едно състояние на работитѣ и отъ нарушението правата на Църквата ми, ще ускори часътъ на смъртьта ми, който инакъ ми е пъкъ и желателенъ, но ще имамъ всекога душевната радость, че испълнихъ дългътъ си касателно правата на Църквата и касателно спасението на ония християне, които, както не требваше, искатъ не себе си да наредятъ споредъ правилата на Църквата, а Църквата да преустроятъ както тѣмъ се ще. Нека бѫде още извѣстно на ваше височество, че преминуваньето на нѣкои християне отъ една православна Църква въ друга сѫщо православна не може да стане безъ пазенье каноническитѣ предписания, което е дѣло само на Църквата.

„Догдѣто прочее Българетѣ упорито стоятъ въ своитѣ нововведения, азъ не могѫ да сторѭ другояче, освѣнъ да настоявамъ да се свика вселенски съборъ, къмъ който вече и направихъ въззивъ относително този въпросъ. Тая нужда не е минѫла, както предполагате ваше височество, защото безъ вселенски съборъ нито патриаршията, нито Всемирната Църква може да припознае направенното. За туй азъ усърдно умолявамъ императорското правителство да благоволи да склони на това ми исканье, безъ да се съмнѣва нито най-малко за абсолютната му необходимость. При това, ваше височество, ис-

канието ми за свикванье вселенски съборъ е чисто църковно и нѣма никакво съотношение съ гражданската часть.

„Ползовамъ се отъ случайтъ да изразѭ отличното си уважение и неизмѣнна преданность къмъ особата на ваше височество. Изъ патриаршията, 7 априлий 1870. Цариградский патриархъ Григорий“[1]).

Султановото правителство не удостои съ отговоръ тия възражения на Грьцкий патриархъ, на които цѣльта бѣше да го спъне върху едно землище, върху което да се препира нему, като на власть свѣтска и друговѣрна, не подобаваше, и съ този начинъ да го накара да признае некомпетентностьта си да издава фирмани по църковни въпроси. Патриархътъ напразно чака близо петь мѣсеца да види резултатътъ на тая своя тактика. Най-послѣ той се принуди да пише на 20 августъ отново до Портата такрирь, съ който, като ѝ напомни своитѣ отъ 7 априлий обеснения и възражения за фирманътъ заеви, че понеже отъ една страна лошото състояние на работитѣ въ епархиитѣ взима все по-голѣми размѣри отъ издаваньето на фирманътъ насамъ, а отъ друга правителството не скланя на неговото исканье да се свика вселенски съборъ, той е принуденъ да подаде отставката си, защото да не се ползова съ правото да се обръща до вселенски съборъ, той ставалъ билъ отговоренъ предъ Бога и предъ всичката Православна Църква и не можелъ билъ, при таквизи ограничения и при такова състояние на работитѣ, да испълнява обезанноститѣ си като патриархъ.

Но Портата не побърза да отговори нито на този такрирь. Патриархътъ се намѣри отъ това въ голѣма мѫчнотия, като видѣ че подмѣтаньето му да подаде отставка, ако исканьето му за свикванье вселенски съборъ се не удовлетвори, не направи впечатлѣние на правителството. Да повтори още веднажъ той самъ това подмѣтанье бѣше, очевидно, несгодно. Намисли се за по-добрѣ да се напише пакъ нѣщо, но да е отъ името на синодътъ. Послѣдни се обърнѫ прочее на 28 августъ до везирьтъ съ едно прошение, въ което се казваше, че синодалнитѣ архиереи били много наскърбени отъ това,

---

[1]) Вж. ἐπιστολιμαῖον ὑπόμνημα τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας πρὸς τὰς λοιπὰς ὀρθοδόξους Αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας περὶ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1868—1870 πορείας τοῦ κατὰ Βουλγάρους ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, стр. 30—31, 36—43.

че негово светѣйшество давалъ отставката си, но били принудени да се съгласятъ на неѭ поради сѫщитѣ оння причини, които накарали и патриархътъ да ѭ подаде. „Истина е, поесняваше се по-нататъкъ въ това прошение, че патриархътъ съ невовътъ синодъ направи всичко, щото му бѣше възможно, като се отнесе до почитаемото правителство съ молба да се даде лѣкъ на българский въпросъ, но желанното се не сполучи, лошавинитѣ, които ставатъ въ Цариградъ и въ епархиитѣ, стигнѫхѫ до таквази степень, че патриархътъ и синодътъ щехѫ да си навлекѫтъ укоръ въ неиспълнение длъжноститѣ на посланието си, ако не ги искажехѫ на императорското правителство и не посочехѫ едничкото средство за рѣшението на този въпросъ. Не оставаше прочее слѣдъ това на патриархътъ друго освѣнъ да подаде отставка, стѫпка твърдѣ печална както за долоподписаннитѣ, така и за народътъ, глѫбокото почитание на който къмъ даващий отставка патриархъ не е неизвѣстно на императорското правителство, което се показа толкозъ благосклонно къмъ патриархътъ поради добродѣтелитѣ му, но преди всичко поради справедливото къмъ него почитание на смиренний нашъ народъ, който вижда въ тая благосклонность още единъ знакъ на великото благодѣяние на народолюбивий нашъ монархъ. Възъ това, ваше височество, основание синодътъ бърза да ви помоли усърдно съ това си прошение да благоволите, като имате предъ видъ важнитѣ причини, по които патриархътъ поднася отставка, да дадете окончателенъ лѣкъ на злото, отъ което се предизвика тая отставка. Увѣряваме почитаемото правителство, че отмахваньето на причинитѣ за отставката на патриархътъ ще бѫде едно ново и велико благодѣяние къмъ нашата Църква отъ страна на негово императорско величество, августѣйший нашъ монархъ и благодѣтель, а името на ваше височество ще се споменува въ историята ни съ вѣчен споменъ на признателность“.

Слѣдъ това пълно съ притворство и унизителни ласкателства прошение отъ страна на синодалнитѣ архиереи, Аали-паша отговори на другий день просто и кратко, че тезкерето на патриархътъ за отставка, както и мазбатата на синодътъ по този случай се разгледали съ внимание; но понеже патриархътъ поради неговитѣ похвални качества се ползова съ голѣмо уважение и довѣрие отъ страна на Високата Порта, правителството не одобрило отдалечението му отъ патриарше-

ский постъ и за това не се поднесла на негово величество отставката му. Колкото пъкъ за българский въпросъ, понеже правителството, казваше се по̀-нататакъ въ отговорътъ на Аали-паша, даде потребнитѣ обеснения за начинътъ и за причинитѣ на рѣшението му, обеснения, които всекий день е готово, ако стане нужда, да подкрѣпи съ потребнитѣ доказателства и документи и които тука е излишно да се повтарятъ, за това се предпочете краткостьта. „Причината за досегашното замълчаванье на дългий ви отговоръ отъ 17 мухарремъ 1287 по този предметъ е не пренебрежение на писанното ви, а напротивъ уважение къмъ васъ. Както ви се разесни и по̀-преди и по̀-послѣ, правителството не може да се съгласи да се свика вселенски съборъ за въпросъ, който нѣма никаква свръзка съ сѫщностьта на религията, когато той не се е свиквалъ отъ толкова вѣкове насамъ за много по̀-важни въпроси. Въ случай че Българетѣ направятъ нѣкои несъобразни съ религията злоупотребения, бързамъ да увѣрѭ приятелската ви особа, че щомъ се укажатъ на правителството тия злоупотребения, то не ще се забави да направи потребното за премахванието имъ".

Този отговоръ на върховний везирь очевидно не бѣше по желанието на патриархътъ. Нему се непремѣнно искаше да признае най-послѣ Портата, че е сторила грѣшка съ издаваньето на фирманътъ, преди да вземе предварително неговото съгласие по всичкитѣ му точки, или поне да одобри неговото заевенье за необходимостьта да се свика вселенски съборъ. Тая мисъль не го остави и слѣдъ като Аали-паша повтори и потрети, че правителството не може да се съгласи да се свика вселенски съборъ Патриархътъ поради това се въсползува отъ увѣрението на първий министръ въ послѣдний му отговоръ, че правителството не ще се подвоуми да въспре Българетѣ отъ несъобразни съ религията дѣйствия, ако такива дѣйствия му се означатъ, и истъкнѫ пакъ тая мисъль въ такрирьтъ си, въ който посочваше такива нарушения на църковнитѣ правила. Той казваше въ този такрирь: „Понеже ваше височество увѣрявате въ високото си тезкере, че ако се случатъ злоупотребения противъ предписанията на религията, правителството ще вземе потребнитѣ мѣрки за премахваньето имъ, азъ взимамъ смѣлость да ви изложѫ сега накратко онова, което другъ пѫть съмъ ви излагалъ надълго. Противно на

религиознитѣ предписания и на каноническитѣ установения на Църквата е да стоятъ двѣ църковни началства отъ сѫщото вѣроисповѣдание въ единъ и сѫщий градъ, каквото сега става въ Ортакьой. Противно на религиознитѣ предписания и на каноническитѣ установения на Църквата е да обикалятъ градоветѣ, безъ позволение на законното имъ църковно началство, архиереи, за да распокѫсватъ християнетѣ и да извършватъ разни църковни обреди въ епархии, които имъ не принадлежатъ. Противно на религиознитѣ предписания и на каноническитѣ установения е да се скитатъ свещенници, както тука, така и въ епархиитѣ съ горѣказанната цѣль, безъ съгласието на мѣстното църковно началство, и да изгонватъ отъ църквитѣ каноническитѣ свещенници. Противно на религиознитѣ предписания и на каноническитѣ установения на Църквата е да се състави отъ самосебе си едно църковно началство съ съгласието само на гражданската власть и безъ область съ опредѣленни граници. Не поменувамъ за разграбваньето на църкви и училища, за изгонваньето на архиереи изъ митрополиитѣ и епархиитѣ имъ и за толкова други работи, които сѫ най-добрѣ извѣстни на ваше височество. И всичко това се върши не съ общото съгласие на епархиитѣ, но по надумванията на лица, които се испращатъ отъ тука и които отъ тука получаватъ наставления". Слѣдъ това негово светѣйшество прибавеше, че понеже въпроси, които досягатъ управлението на църквитѣ, могѫтъ да се рѣшаватъ само отъ духовнитѣ началници на Православната Църква, неизбѣжно потребно е да се свика вселенски съборъ, който ще рѣши въпросътъ канонически и окончателно. Патриархътъ не вѣрваше, разумѣва се, твърдѣ много, че Турското правителство ще се съгласи да се свика вселенски съборъ за българский въпросъ, защото на това бѣше противно и Русското правителство; но Григорий VI настояваше да иска да се предаде на Всеобщата Църква рѣшението на българо-гръцката распря, или пъкъ да му се приеме отставката, съ цѣль да принуди Портата да се съгласи съ онова рѣшение, което той искаше да се даде на тая распря, за да не изгуби гърцизмътъ съвсѣмъ влиянието и надмощието си на Балканский полуостровъ. Съ тази цѣль той казваше въ крайтъ на отговорътъ си, че ще почака да види, какво ще намисли слѣдъ този отговоръ правителството, та споредъ това „или да продължи

да патриаршествова подъ покровителството му въ духътъ на Православната Църква, или по неволя да се оттегли отъ патриаршията и така да се избави отъ всека отговорность и нарекание въ сегашнитѣ и бѫдѫщи времена".[1])

Този отговоръ сключва взаимнописаньето помежду везирьтъ и патриархътъ относително фирманътъ за българский въпросъ. Той е отбѣлеженъ съ деномѣсечие 5 септемврий. Слѣдъ него патриархътъ, както ще види читательтъ по̀-долѣ, се помѫчи по други пѫтища да насочи работата по желанията си.

Въ това време като патриаршията гледаше да обори фирманътъ съ възраженията си, че съдържанието му било неканоническо, че билъ рѣшавалъ църковенъ въпросъ, което не е дѣло на свѣтска и при това друговѣрна власть, Българетѣ, които го посрѣщнѫхѫ съ непритворна радость, бързахѫ да направятъ всичко, щото можехѫ и требваше за по̀-скорото му приложение и испълнение, като обаче се водехѫ въ тая посока отъ указанията на правителството, което искаше да се подготвятъ и извършатъ на първо време само нѣща, които се отнасехѫ до управителната часть на Църквата, но не засягахѫ съ нищо вѣроисповѣдната. Споредъ този редъ найпървото нѣщо, което требваше да се направи отъ нашитѣ съотечественници, бѣше да се състави централното църковно-народно управление на Българский народъ, т. е. да се изберѫтъ лица за синодътъ и за смѣсенний съвѣтъ из новоучреждаванната Българска екзархия, а така и да се състави коммиссия за изработванье на уставътъ, по който ще се управлява тая екзархия, нѣща предвидѣни въ фирманътъ. Истина, че и до издаваньето на фирманътъ имаше въ столицата единъ българский Привременненъ съвѣтъ, състоещъ отъ архиереи и отъ миряне, за разглежданье църковно-народнитѣ работи; но той нѣмаше характеръ на признато отъ правителството учреждение. Слѣдъ излизаньето на фирманътъ той требваше на ново да се преизбере и да се доведе новий съставъ до знанието на правителството, съ което нѣщо и да вземе официаленъ характеръ. Нашитѣ владици, представители и нѣкои отъ първенцитѣ въ Цариградъ се събрахѫ прочее слѣдъ получваньето на фирманътъ, а именно на 6 мартъ, да

---

[1]) Вж. пакъ тамъ, стр. 44—48.

размислятъ, по кой начинъ требва да се извърши тая подготвителна работа. Какъ требваше да стане реченното преизбиранье, както и избранието на лицата, които имаше да приготвятъ органическій уставъ на екзархията? Нѣкои отъ събралитѣ се лица исказахѫ мнѣние да станѫтъ тия избори съ участието на епархиитѣ. Но това мнѣние не се прие. Болшинството се съгласи съ мнѣнието на пó-благоразумнитѣ и пò-добрѣ запознатитѣ съ начинътъ, по който ставатъ подобни избори въ Турската империя. Това мнѣние бѣше да посочи Съвѣтътъ 40 души отъ пò-извѣстнитѣ Българе въ Цариградъ, които и да се свикатъ да изберѫтъ измежду си десеть души за членове на новий смѣсенъ Привремененъ съвѣтъ. Съвѣтътъ показа тутакси тия 40 души, които и се събрахѫ въ слѣдний недѣленъ день да испълнятъ порѫката, що имъ се възложи.

Не требваше, разумѣва се, за преизбираньето на досегашний Привремененъ съвѣтъ и за съставеньето коммиссия, която да изработи органическій уставъ, да се викатъ избиратели отъ епархиитѣ и съ това да се покаже на Турци и Гърци, че Българетѣ още въ самото начало на своето църковно самоуправление отстѫпатъ отъ консервативний редъ, който се държи въ империята. Толкозъ пò-вече, че представители отъ епархиитѣ по църковно-народнитѣ работи въ Цариградъ и сега имаше и всеко пó-важно дѣло ставаше съ тѣхното участие. Тия представители имаше да участвоватъ и сега въ преизбираньето на Привременний съвѣтъ. Въ самото това засѣдание на Съвѣтътъ Кръстевичъ напомни на всички, че сега на цѣлъ свѣтъ очитѣ сѫ обърнати къмъ Българетѣ и всекий чака съ любопитство да види, какъ ще се въсползоватъ тѣ отъ даденнитѣ имъ права и ще съумѣѭтъ ли да подкаратъ работата си мѫдро и тихо. Преизбираньето на Привременний съвѣтъ не изискваше да се свикатъ още особенни представители отъ епархиитѣ и по самата си сѫщность. Съвѣтътъ имаше да стои на чело на работитѣ за твърдѣ малко време, догдѣ да се избере екзархътъ. Той имаше още да изработи само, а не и окончателно да одобри уставътъ. Окончателното одобрение на уставътъ имаше да стане съ участие на особенни представители отъ епархиитѣ.

Означеннитѣ отъ събралитѣ се на 6 мартъ архиереи и първенци четиредесеть души избрахѫ слѣднитѣ десеть души

за членове на новий Привременненъ съвѣтъ: Гаврилъ ефенди Кръстевича, хажи Иванчо ефенди Пенчовича, Георгаки ефенди Чалоглу, хажи Никола ага, Д-ръ Ст. Чомакова, Д-ръ Хр. Стамболски, Хр. П. Тъпчилеща, Д. Гешоглу, Ст. Камбурова и дѣдо Веля отъ Рѣсенъ. Колкото за владицитѣ, които, като влизатъ въ Привременний съвѣтъ, требваше да представятъ отъ себе си и синодътъ на Българската Църква, тѣ нѣмаше какво да се избиратъ наново, защото освѣнъ тия, които бѣхѫ до сега членове на този Съвѣтъ, други български владици, които да сѫ пригърнѫли народното дѣло, нѣмаше. Тѣ требваше прочее да си останѫтъ и занапредъ членове на Синодътъ и на смѣсенний Привременненъ съвѣтъ. Наново требваше да се избере само председатель на този Съвѣтъ, който имаше да се счита и като председатель на Синодътъ. Кръстевичъ, който председаваше въ събранието и водеше дебатитѣ, предложи да се избере този председатель отъ избраннитѣ вече членове на Привременний църковно-народенъ съвѣтъ. Това не бѣше по желанието на нѣкои отъ нашитѣ новоиспечени демократи, които съ настояваньето си да се дава на множеството по-голѣмо участие въ управлението се стремехѫ да му аресатъ и да си придадѫтъ по-голѣмо значение, и за това тѣ искахѫ самитѣ избиратели на членоветѣ на Привременний съвѣтъ да изберѫтъ и неговий председатель; но обесненията, които даде на предложението си опитний въ дѣлата на управлението Кръстевичъ, убѣдихѫ болшинството да се съгласи съ неговото мнѣние, и така изборътъ на председатель се възложи на самий Привременненъ съвѣтъ. Слѣдъ два дни, когато Съвѣтътъ се събра съ тази цѣль, той намѣри за по-добрѣ да се не избира сега наново председатель, ами да председава и занапредъ досегашний председатель, т. е. Ловченский Иларионъ, и това по слѣднитѣ съображения. Двама отъ четиретѣ други архиереи, сирѣчъ Паисий Пловдивский и Иларионъ Макариополский, бѣхѫ извержени отъ патриаршията, а другитѣ двама, т. е. Панаретъ Пловдивский и Антимъ Видинский, бѣхѫ сѫщо злѣ видѣни отъ неѭ по напрешнитѣ си постѫпки. Ако нѣкой отъ четирмата тия архиереи се избереше за председатель на Съвѣтътъ и намѣстникъ на бѫдѫщий екзархъ, патриаршията щеше да съгледа въ тая постѫпка на Българетѣ нежелание да се примирятъ съ неѭ и да устроятъ църковното си управление въ споразумѣние съ не-

гово светѣйшество, както предписва фирманътъ. А да се оставятъ отворени врата за примирение съ патриаршията изискваше по своитѣ видове и самата Висока Порта, разногласие съ която Българетѣ требваше да избѣгватъ за собственната си полза.

Единъ кратъкъ правилникъ, съставенъ отъ Кръстевича и прочетенъ въ събранието, узаконяваше станжлитѣ избори. Той гласеше: 1) че намѣстникътъ на екзархътъ и предсѣдатель на синодътъ е избираемъ; 2) че Светий Синодъ на Българската екзархия състои отъ пребиваещитѣ въ Цариградъ български архиереи; 3) че се съставя по избрание мирский Съвѣтъ, състоещъ отъ мирски лица; 4) че на Привременний съвѣтъ се възлага да управлява врѣменно дѣлата на Българската екзархия и да приготви нейний органически уставъ; 5) че всеко частно дѣйствие, направено безъ знанието и съгласието на всичкитѣ членове на Съвѣтътъ, остава безъ всекаква сила; 6) че този правилникъ има временна сила, докато се изработи и тури въ дѣйствие основний уставъ.

За съставеньето на Съвѣтътъ въ горѣозначенний видъ се написа докладъ до Високата Порта, който нашитѣ владици и първенци подадохж на везирьтъ въ сжщий онзи день, когато му се представихж да благодарятъ за царската милость, сторена на Българский народъ съ издаваньето на фирманътъ. Въ този докладъ се казваше, че избраннитѣ лица ще съставятъ и коммиссия за изработванье уставътъ.

На 30 мартъ Аали-паша испрати до Съвѣтътъ официално писмо, въ което го извѣстяваше, че негово величество благоволилъ да одобри лицата, избрани за приготвенье уставътъ, по който ще се управлява създаденната за Българетѣ екзархия. Това писмо се прочете на 3 априлий въ засѣданието на Съвѣтътъ и се истълкува като първа официална стжпка за приложение на фирманътъ. Членоветѣ на Привременний съвѣтъ или на коммиссията, както се казваше въ везирското тезкере, съзнавающи това, рѣшихж, преди да почнжтъ даденната имъ съ тезкерето официална служба, да се обърнжтъ къмъ Бога съ молитва. На молебствието, което се отслужи слѣдъ това, очитѣ на мнозина отъ тѣхъ се напълнихж съ сълзи, като се смислихж, че на 3 априлий, преди десеть годинъ, се исхвърли въ

българската църква на Фенеръ името на патриархътъ отъ църковнитѣ молитви и сега пакъ на 3 априлий започва дѣйностьта си подновенната Българска самоуправлявана Църква. Слѣдъ молебствието Кръстевичъ прочеге нѣколко члена отъ проектътъ за органчески уставъ, който билъ приготвилъ за обсѫжданье и разискванье въ Съвѣтътъ.[1])

Като пристѫпахѫ да подготвятъ полегка-легка приложението на фирманътъ, нашитѣ съотечественници не оставехѫ безъ внимание и стремлението на Гърцитѣ да го умаловажатъ, като ушъ несъгласенъ съ църковнитѣ установения и съ привилегиитѣ на патриаршията. Тѣ не можехѫ сега свободно да се борятъ на публицистското поле съ своитѣ противници, защото правителството като видѣ наеженностьта на гръцкий печатъ слѣдъ издаванье на фирманътъ, забрани както на гръцкитѣ, така и на българскитѣ вѣстници да водятъ полемика върху него, за да се не усиля раздражението на духоветѣ, особенно че тая полемика досягаше и собственний му престижъ. Но тѣмъ бѣше откритъ пѫтьтъ да възразяватъ на патриаршията по онзи способъ, по който тя хвърлеше своитѣ стрѣли противъ фирманътъ. Привременний съвѣтъ можеше сирѣчь да оборва безосновнитѣ и софистични нейни твърдения предъ населението и предъ цѣлий свѣтъ както съ окрѫжни послания до българскитѣ епархии, така и съ мазбати до правителството, и послѣ да обнародва тия окрѫжни и мазбати въ вѣстницитѣ — начини, които употребяваше патриаршията. Така нашитѣ владици испратихѫ на 16 май, като архипастири на своитѣ еднородци Българе, едно окрѫжно послание до българскитѣ епархии, въ което не само опровергавахѫ ясно за всекиго твърденията на патриаршията въ нейното окрѫжно отъ 2 априлъ до подвластнитѣ ѝ архиереи, но ѭ изобличавахѫ още въ противорѣчие, като показвахѫ, какъ тя едно време, за да упразни българскитѣ независими престоли, прибѣгнѫла къмъ свѣтската власть, съ одобреннието и силата на която и подчинила епархиитѣ имъ, а пъкъ сега се оплаква предъ цѣлий свѣтъ, че се издалъ султанский фирманъ за учреждение на Българската екзерхия, при все че той е билъ съста-

[1]) Вѣстн. *Право*, бр. 3 и 6 отъ 1870 г. и *Македония* отъ сѫщата година, бр. 32, 34, 35 и 39. Вж. още списанието *Библиотека*, книга VII, година втора, стр. 42—44.

венъ по единъ патриаршески проектъ за рѣшението на българский въпросъ.

Ние ще предадемъ тука само главнитѣ мисли на реченното послание, безъ да се придържаме строго о способътъ на изложението имъ въ него.

Българский синодъ посочва въ посланието си най-първо, като съвсѣмъ безосновно, твърдението на патриаршията, че е необходимо за рѣшението на българский въпросъ да се свика вселенски съборъ — твърдение, което тя била направила още когато били испратени до неѭ двата правителственни проекти за рѣшението на българский въпросъ. Ние опровергахме, казватъ българскитѣ архиереи, отговорътъ на патриаршията относително двата проекта. Но като е поискала тя още тогава, като нѣщо необходимо, свикването на вселенский съборъ, да ли е свикала тя такъвъ съборъ, да ли е поне просто поискала мнѣнието на Всеобщата Църква, когато е упразнила въпреки священнитѣ правила българскитѣ самостоятелни архиепископии, които сѫ сѫществували съ одобрението на вселенски и помѣстни събори? Не е ли тя подчинила реченнитѣ архиепископии съ силата само на султански фирмани? Защо сега, като султанското правителство издава фирманъ, съ който се възстановява отново самоуправлението на Българската Църква, упразнено съ измама и коварство, и който удовлетворява Българетѣ, които поискахѫ да имъ се повърнѫтъ несправедливо отнетитѣ имъ самостоятелни архиепископии, да казва тя, че този фирманъ билъ противенъ на священнитѣ правила и че за рѣшението на въпросътъ необходимо било да се свика вселенски съборъ? И какъ постѫпи сега султановото правителство, като издаде фирманътъ за установенье на Българска екзархия, при всичко че тя не е абсолютно независима, както сѫ били древнитѣ Български архиепископии? То издаде фирманътъ си по единъ проектъ на самий патриархъ, който проектъ слѣдъ като се обсѫди надълго въ една смѣсенна коммиссия отъ достопочтенни лица, Българе и Гърци, се преиначи само въ нѣкои точки. Тия преиначения се представихѫ на патриархътъ, който, като ги разгледа съ синодътъ си, направи нѣкои върху тѣхъ бѣлежки, съ които показа предъ всичкийтъ свѣтъ, че патриаршията ако и да отхвърлеше по-преди двата правителственни проекта, че били ужъ внасели въ Църквата непознатото ней начало на народ-

ности, одобрява това начало, когато е работа за нейнитѣ сгоди и за интереситѣ на гърцизмътъ, защото въ тия бѣлежки тя изваждаше отъ проектираната Българска църковна область нѣкои мѣста, по причина че били населени съ Гърци или че жителитѣ имъ били желаели да останѫтъ подъ нейната власть, нѣща, които сега, като ги видѣ въ фирманътъ, тя нарича неканонически и противни на сѫществуещий църковенъ редъ. И какво най-послѣ направи правителството на султанътъ съ фирманътъ си за Българската екзархия? То не лиши съ този фирманъ патриаршията отъ нейнитѣ привилегии, съ които ѭ бѣ надарилъ завоевательтъ Мохамедъ II. То не ѭ подчини подъ властьта на другъ нѣкой престолъ, както бѣ турило нѣкога си по нейното исканье подъ юрисдикцията на Цариградский престолъ Охридската, Търновската и Ипекската самостоятелни архиепископии. То само се погрижи да върне на предишнитѣ притежатели онова, което бѣше имъ несправедливо отнето. Патриаршията смѣе още да се оплаква, че съ фирманътъ се накърнявали привилегиитѣ, които ѝ били дадени отъ завоевательтъ Мохамедъ II, но тя забравя, че когато Мохамедъ II влѣзе въ Цариградъ и даде на патриархътъ извѣстни привилегии, нашитѣ самостоятелни Църкви си останѫхѫ недокачени. Тия привилегии не ограничихѫ и не може да ограничатъ правата на коя и да е самоуправлявана Църква, а слѣдователно и на Българската. Фирманътъ за Българската екзархия щеше да нарушава правата на патриаршията, ако Българската Църква бѣше канонически ней подчинена; но това не е било, а напротивъ нейната независимость е била признавана като каноническа отъ самата патриаршия. Българската Църква е била подчинена на патриаршията по силата на султанско рѣшение, което сега, като се разумѣ, че е станѫло вслѣдствие измама, се отмѣнява по просба на Българетѣ. Нашътъ въпросъ е прочее окончателно и законно рѣшенъ съ фирманътъ на султанътъ, и вие, любезни чада наши о Господѣ, не давайте вѣра на онѣзи, които, като изгубватъ чрезъ него веществении сгоди, съ които сѫ се ползовали до сега, твърдятъ противното и безсрамно казватъ още, че нашитѣ еднородци, като приематъ това рѣшение, отстѫпали били отъ православната Вѣра.[1])

[1]) Вж. в. *Право*, бр. 13 отъ 1870 и *Македония*, бр. 51 отъ сѫщата година.

Като истъквахѫ така самата каноническа и историческа истина срѣщу опитванията на патриаршията да ѭ бръща както ѝ изнася, Българетѣ въ истото време правехѫ всичко, което можехѫ, за да ѭ подбудятъ да се помири съ тѣхъ. Поради това тѣ не счетохѫ за неумѣстно слѣдъ всички хули и поряцания, отправени срѣщу тѣхъ отъ страна на патриаршията подиръ издаваньето на фирманътъ, да молятъ патриархътъ да се съгласи да му се представи една депутация отъ тѣхъ, която да вземе благословението му и да му даде нѣкои обеснения, които, може би, ще го расположатъ да погледа по-другояче на българското дѣло. Да искатъ свиждане съ патриархътъ нашитѣ съотечественници се подбуждахѫ и отъ съвѣтитѣ на Високата Порта, която, подъ мѫдрото рѫководство на върховний везирь, Аали-паша, се мѫчеше и подиръ издаваньето на фирманътъ да се спогодятъ Българетѣ съ патриаршията. Но срѣщата на нашитѣ съотечественници съ негово светѣйшество се затрудняваше може би и нарочно отъ самата патриаршия. Нѣкои отъ членоветѣ на българский Привременненъ съвѣтъ ходихѫ нѣколко пѫти да питатъ, кога ще може патриархътъ да приеме една депутация отъ тѣхъ, но все имъ се отговарело, че негово светѣйшество е боленъ. Най-послѣ въ Привременний нашъ съвѣтъ се намѣрило за добрѣ да се натоварятъ нѣкои отъ съвѣтницитѣ да идѫтъ при едного отъ влиятелнитѣ синодални архиереи на патриаршията, а именно при Кизичский митрополитъ, и да го помолятъ да извѣсти непремѣнно на негово светѣйшество, че българскитѣ владици и първенци желаѭтъ да му се представятъ и приематъ благословението му, за да се тури край на распрята и се въдвори миръ между патриаршията и Българетѣ. Патриархъ Григорий поради боледуванието си ушъ пакъ не могълъ да отговори на това подпитванье и да каже, кога може испълни желанието на Българетѣ, но билъ обѣщалъ, че е готовъ да ги приеме, щомъ оздравя. Това станѫ чакъ презъ мѣсецъ май. По предварително извѣстие отъ страна на патриархътъ, че е вече здравъ и може да приеме депутация отъ Българетѣ, Привременний нашъ съвѣтъ испрати на 16 май при него четирма отъ своитѣ членове, а именно Гаврила Кръстевича, Георгаки Стояновича Чалоглу, хажи Иванча Пенчовича и хажи Никола Минчоглу, на които и даде наставления относително разговорътъ, въ който имали да влѣ-

затъ съ него. Ето какъ расказватъ въ писменний си докладъ до Привременний съвѣтъ самитѣ тия лица разговорътъ, който сж имали съ негово светѣйшество.

„Като посѣтихме негово светѣйшество споредъ инструкциитѣ, които ни даде Българската смѣсенна коммиссия (т. е. Българский привременент съвѣтъ), имаме честь да изложимъ на тая коммиссия вкратцѣ разговорътъ, който послѣдва между насъ и негово светѣйшество.

„И първо длъжни сме да исповѣдаме, че негово светѣйшество ни прие благосклонно и привѣтливо, и ние се отнесохме къмъ него съ длъжното спновно почитание. Подиръ обикновеннитѣ привѣтствия, негово светѣйшество отвори разговорътъ съ тѣзи думи, че като испълнявалъ обѣщанието, което ни бѣ далъ чрезъ Кизичский митрополитъ, че сирѣчъ щомъ оздравя, ще ни приеме, извѣстилъ ни сега това, и счита се щастливъ, че никой пó-вече отъ него не е пожелавалъ нѣкога да задоволи недоволнитѣ Българе, като удовлетвори справедливитѣ имъ искания. Зарадъ това, щомъ сѣднжлъ на престолътъ, билъ казалъ на едно лице отъ насъ да покани дѣйцитѣ по българский въпросъ да дойджтъ при него, и той щелъ билъ да стори всичко, което му е възможно. Но, за зла честь, той нито отговоръ приелъ на това, до като и повторно, като станжла приказка, че за рѣшението на въпросътъ нужно било да се приближатъ и разговорятъ Българетѣ направо съ патриархътъ, горѣреченното лице отговорило, че и другъ пжть негово светѣйшество бѣ предложилъ това, но българетѣ не склонявали, преди да се даде едно рѣшение на въпросътъ имъ. Поради това, понеже тѣ продължавали да безпокоижтъ императорското правителство, а то подканело патриаршията да направи нѣкое предложение за възможното имъ удовлетворение, негово светѣйшество представилъ въ 1867 повѣрително единъ проектъ за рѣшение на въпросътъ, едничкий какъвто е могълъ да предложи безъ да докача правилата на Църквата и сжществувающий редъ; но, за нещастие, Българетѣ отхвърлили тозъ проектъ, а правителството издало извѣстнитѣ два проекта, които патриаршията, като не можела да приеме, понеже били противоканонически, предложила свикваньето вселенски съборъ, като едничко срѣдство за рѣшението на въпросътъ. Но понеже Българетѣ нито туй приели, негово височество, великий везиръ, Аали-паша попиталъ въ единъ разговоръ негово

светѣйшество, да ли не би могълъ да се повърне той пакъ на извѣстний си проектъ и да ли тогава негово светѣйшество не би напустилъ идеята за вселенски съборъ. На туй негово светѣйшество като изявилъ съгласие, мислилъ, че реченний му проектъ щелъ просто да се приеме, но ненадѣйно се научилъ, че императорското правителство опредѣлило за рѣшение на въпросътъ една смѣсенна коммиссия. Негово светѣйшество тозчасъ билъ протестувалъ, както послѣ и отхвърлилъ онова, щото била изработила реченната коммиссия, когато тя, ако и не официално, му го съобщила. И не само туй, но и отъ издадений послѣ императорски фирманъ се отказалъ, като издаденъ (уштъ) отъ власть, която нѣмала никоя юрисдикция върху църковнитѣ работи, и повторилъ предложението си за вселенски съборъ.

„Подиръ туй предисловие негово светѣйшество прибави, като се обърнѫ къмъ насъ: Тъй като е работата, коя е цѣльта на вашето посѣщение. На туй питанье ние му отговорихме, че нашето посѣщение нѣма никоя друга цѣль, освѣнъ да помолимъ негово светѣйшество, щото съ извѣстното си благодушие да предаде на забвение станѫлото до сега тъй или инакъ и благоизволи да приеме българскитѣ първенци да му цалунѫтъ светата десница и приематъ патриаршеската му молитва и благословение, и тъй съ възстановението на желанний миръ и съгласие да пристѫпятъ до изравнение на мѫчнотиитѣ, които може да се поевятъ. Защото, ваше светѣйшество, ако би и да предположимъ, че имераторский фирманъ, който съдържи необходимото това рѣшение, се е издалъ не по църковний редъ, сѫщностьта обаче на работата не стои въ фирманътъ, но въ съдържанието на фирманътъ, което не е никакъ противоканоническо; а което ваше светѣйшество бихте помислили за таквозъ, то лесно би се изравнило и уредило съ общо съдѣйствие.

„Въ отговоръ негово светѣйшество ни каза, че туй вече е невъзможно да стане, защото той нито фирманътъ признава, нито върху съдържанието му може да се разговори съ Българетѣ, като не признаватъ духовната му власть и турятъ рѫка на патриаршескитѣ му правдини, отъ които той не отстѫпа. И понеже патриаршията и Българетѣ сѫ като двѣ страни въ расприя, нобходимо е да отидѫтъ при единъ третий и без-

пристрастенъ сѫдия. А такъвъ сѫдия е вселенски съборъ, защото императорското правителство не може да бѫде такъвъ.

„На това ние отговорихме: светѣйший, безъ да издиряме (защото не сме дошли за това), да ли има или нѣма такова право императорското правителство, казваме, че Българетѣ, като православни христиене, щехѫ да приематъ присѫдата на вселенский съборъ, ако виждахѫ, че той дѣйствително е исканний оня сѫдия. Но, за зла честь, тѣ не се забавихѫ да видятъ съ очитѣ си, че отцитѣ на Цариградската, на Александрийската, на Антиохийската, на Иерусалимската, на Руската и на Атинската Църкви, отъ които безъ съмнѣние и требваше да се състави вселенский съборъ, взехѫ, още преди да стане сѫдбата и присѫдата, страната на една отъ двѣтѣ находещи се въ распря страни, нѣщо, което вдига отъ тѣхъ качеството на безпристрастни сѫдии; защото ваше светѣйшество, като писахте отъ страна на Цариградската Църква до всека отъ реченнитѣ Църкви писмо, съ което не само излагате въпросътъ отъ ваша точка и въ ущърбъ на Българетѣ, но, като истински тѣхенъ противникъ, осипахте ги съ най-тежки епитети относително тѣхното религиозно поведение. А отцитѣ, които щехѫ да се призовѫтъ на вселенски съборъ, обладани отъ това надѫхванье и, като забравихѫ, какви сѫ и какви требва да сѫ и че не требва да произнасятъ присѫда преди да чуѭтъ и двѣтѣ страни, побързахѫ съ отговоритѣ си да оправдаѭтъ предварително и безъ сѫдъ Цариградската Църква, а Българетѣ осѫдихѫ жестоко безъ всеко основание.

„Но тѣ пакъ бихѫ чули Българетѣ, пресѣче ни думата негово светѣйшество, като се съберехѫ на вселенски съборъ.

„И ако ги чуехѫ, отговорихме ние, туй щеше да стане само за една форма, защото тѣ бѣхѫ вече исказали формално и буквално мнѣнията си; а извѣстно е, че сѫдиитѣ обикновенно, а още по-малко честнитѣ отци на единъ непогрѣшимъ вселенски съборъ, не могѫтъ да противорѣчатъ нѣкога на мнѣнието си, което веднажъ сѫ дали. Заради това простодушнитѣ инакъ, но здравомислещи христиене Българе, понеже пристрастието на реченнитѣ отци въ тази работа расклати довѣрието имъ, изгубихѫ готовностьта, която имахѫ да приематъ присѫдата имъ. Работата щеше да бѫде другояче, ако тѣзи отци, като приехѫ писмата на ваше светѣйшество, се ограничехѫ да отговорятъ просто, че сѫ видѣли писанното, но

оставятъ да искажжтъ мнѣнието си канонически въ съборътъ, като чуѭтъ и Българетѣ. Тъй като е работата, светѣйший, разумѣва се, казахме ние, че за Българетѣ е вече невъзможно да приематъ присѫдата на единъ такъвъ вселенски съборъ. Необходимо е слѣдователно да се намѣри друго средство, онова, което е вече рѣшено политически, да се подтвърди и църковно; и за това нужно е, ваше светѣйшество, като се повинувате на правдата и съобразявате съ обстоятелствата, да се покажете по̀-снисходителенъ и да почнете пакъ сношенията и съвѣщанията си направо съ Българетѣ, които, както казвате, сѫ въ расприя съ патриаршията, което и по̀-напредъ желаехте. Защото знаете добрѣ, че често противницитѣ, като оставятъ на страна сѫдби и сѫдии, дохаждатъ едни при други и, съ едно добро обеснение като се споразумѣѭтъ, сполучватъ да се спогодятъ. Що е чудно, ако и сега се случи сѫщото? Но за осѫществение на такова нѣщо необходимо е да приемете за разговоръ съ васъ и мирянетѣ и архиерейтѣ наши.

„Минѫ се вече времето на разискванията, пресѣче приказката ни патриархътъ, и не остава друго освѣнъ вселенски съборъ, който ние предложихме, като послѣдне средство, и отъ който ние не се оставяме. Думате ми да приемѫ вашитѣ архиереи. Кои архиереи вие разумѣвате? Тѣ се дѣлятъ на двѣ категории: еднитѣ сѫ низложени (извержени) и като архиереи, тѣ не могѫтъ да се приематъ отъ насъ; а пакъ другитѣ, които сѫ дошли въ столицата и живѣѭтъ въ неѭ безъ позволение на Църквата, макаръ че протестувахме за това предъ Високата Порта и поискахме испъжданьето имъ, тѣ като престѫпници на даденната си при рѫкоположението клетва да бѫдатъ вѣрни и послушни на Църквата, гледатъ се отъ Църквата, като сѫщи отстѫпници и като пребиваещи въ собственнитѣ си епархии. Какъ слѣдователно думате да приемѫ таквизи архиереи?

„Светѣйший, отговорихме ние, реченнитѣ архиереи сѫ споредъ васъ отъ двѣ категории, и еднитѣ и другитѣ отъ гледна точка на Църквата сѫ престѫпници; но, безъ да влизаме тука въ разискванье за престѫплението имъ — защото не е времето за разискване сега — взимаме дързость да забѣлежимъ на ваше светѣйшество, че нашътъ Спаситель е опредѣлилъ прощение и за истинскитѣ престѫпници, дори и

седемдесеть пѫти ако съгрѣшатъ. Сега прочее едно поради обстоятелствата, друго ради цѣлий Българский народъ, който, безъ съмнѣние, искате да облагодѣтелствовате и спасете, еднитѣ простете, защото и десетгодишното наказание е доста, а другитѣ като считате дошли отъ епархиитѣ си съ позволението ви, да ги приемете, като си припомните, че често въ подобни обстоятелства и кралье и императори сѫ примали и прощавали и възвождали въ почести метежници и отстѫпници, които и орѫжие сѫ били повдигали противъ тѣхъ. Ако прочее мирскитѣ тия владѣтели сѫ се показвали и показватъ великодушни, колко по̀-вече, мислите, християнското и отеческо сърдце на ваше светѣйшество требва да се покаже сега по̀-благосклонно къмъ реченнитѣ архиереи, на които отъ друга страна предполаганното престѫпление происхожда не отъ враждебно расположение, нито отъ нови мнѣния, но отъ истинска архиерейска длъжность да не допуснѫтъ народътъ да се повреди религиозно, и отъ чувство на състрадание, родолюбие и человѣколюбие къмъ неправедно страдащий народъ; защото ако и да сѫ архиереи, тѣ не сѫ престанѫли да сѫ и человѣци, състрадателни къмъ съотечественницитѣ си.

„Негово светѣйшество, като отговори на тѣзи ни думи отрицателно, рече, че тогава само казаннитѣ архиереи да се надѣѭтъ отъ Цървката за прощение, когато исповѣдатъ съ покорно прошение престѫплението си, дойдѫтъ въ съвършенно покаяние за дѣлата си и се отрекѫтъ отъ Българетѣ и отъ исканията имъ и се присъединятъ, както въ старо време, къмъ Великата Църква.

„Ние съ прискърбие забѣлежихме и тука на негово светѣйшество, че той съ упорството си иска невъзможното, защото, както добрѣ знае, нито Българетѣ ще склонятъ нѣкога да се върнѫтъ въ първото състояние и да се подчинятъ просто и безъ условие на патриаршията, нито българскитѣ архиереи ще се унизятъ да се отрекѫтъ отъ съотечественницитѣ си православни християне и отъ родолюбивитѣ си чувства. Но и това ако се предположи, Българский народъ никога нѣма да послѣдва примѣрътъ имъ, нито ще се рѣши съ едно стѫписванье да изгуби въ единъ мигъ всичко, що е спечелилъ съ десетгодишното си постоянство. Умоляваме ви, прочее, светѣйший, въ името на единството на Вѣрата и на съюза на миръть, да вземете въ сериозно внимание всичко това и съ

обикновенната църковна предусмотрителность да изравните трудноститѣ за съединението на раздѣленнитѣ и да слюбите два братски народа, намѣсто да ги ожесточавате напразно, като тласкате работитѣ къмъ вѣчна непримирима вражда. Послушайте учението на нашътъ Спаситель Иисуса Христа, който дума: „приходящаго ко мнѣ не иждену вонъ“, за да не би, като се отказвате да ни приемете, се покаже че ни пѫдите. При това ние просимъ да ни извините дѣто се изразяваме по́-дързновено, защото говоримъ не отъ своя страна, но като пратени отъ представителитѣ на народътъ, признати отъ императорското правителство.

„За какъвъ Български народъ, попита сърдито патриархътъ, и за какви негови представители ми говорите? Азъ не познавамъ народъ, нито представителитѣ му. Васъ ви приехъ само, като частни лица, по волята си, а не като пратени отъ други нѣкои лица, така щото всичко, що ми говорите, излиза празно.

„Тогава, светѣйший, отговорихме ние, всеко по̀-нататъшно разсѫждение съ васъ става излишно, и намъ друго не остава освѣнъ да се оттеглимъ, защото лично ние нито нѣкоя распря имаме съ патриаршията, нито дойдохме да говоримъ на ваше светѣйшество за нѣкоя такава работа. Ние дойдохме отъ страна на нашътъ народъ, съ който, както преди малко рекохме, патриаршията се намира въ распря. Сега гледаме, че се отказвате и насъ не познавате. Има обаче между насъ и васъ сѫдникъ, человѣчеството и историята, които ще знаѭтъ, че, като дойдохме при васъ съ миръ и дружелюбие, вие ни отпѫдихте, че вие отхвърлихте средството за мирното и приятелско изравнение трудноститѣ на рѣшението българский въпросъ; а пъкъ най-лошото отъ всичко, вие отрекохте и самото сѫществованье на нашътъ народъ. Това, светѣйший, е доста за оправдание наше и за оправдание на народътъ ни. А ние, частни лица и чеда о Господѣ послушни, като отдаваме длъжното почитание на патриаршеский санъ и цѣлуваме благоговѣйно всечестната ви десница, оттегляме се.

„Слѣдъ това, като цѣлувахме десницата на негово светѣйшество, отидохме си[1])“.

---

[1]) Вж. *Право*, брой 13 отъ 1870 год. *Македония* обнародва този разговоръ и по гръцки за знание на Гърцитѣ. (Вж. *Македония*, брой 57—58 отъ 1870 год.

Този разговоръ, ако и да показа на патриархътъ, че Българетѣ много добрѣ виждатъ гнилитѣ основи, върху които той стоеше, като отхвърлеше фирманътъ и настойчиво искаше да се свика вселенски съборъ за рѣшение на българский въпросъ, не го нито най-малко расположи да измѣни поне отчасти възрѣнията си по предметътъ. Това лъсваше още еднажъ предъ очитѣ на всекиго, че той упорно стоеше на мнѣнието си, не че то бѣше справедливо и съгласно съ свещеннитѣ правила и установения на Цьрквата, а защото той имаше предъ очи да не допусне по никой начинъ да се лиши патриаршията отъ сгодитѣ, които даваше на Гърцитѣ нейната власть надъ Българетѣ. Така като настояваше патриархътъ да иска да се свика вселенский съборъ за рѣшение на българский въпросъ и Гърцитѣ вѣрвахѫ, че правителството найпослѣ ще се съобрази съ това исканье, по едно време, а именно презъ ноемврий грѫцкитѣ вѣстници хванѫхѫ да прѣскатъ слухове, че Високата Порта била се рѣшила да позволи да се свика вселенски съборъ, както иска патриархътъ. Отгдѣ се породихѫ тия слухове? Не е ли промѣнило правителството мнѣнието си? Нѣкое влиятелно лице, било отъ Турцитѣ, било отъ чужденцитѣ, не е ли дало нѣкаква надежда на Гърцитѣ? Въ това недоумѣние Българский привременень съвѣтъ счете потребно да направи постѫпка предъ правителството срѣщу настойчивото исканье на патриаршията за свикванье на вселенски съборъ. Той подаде на 15 Ноемврий на Портата едно изложение, въ което раскриваше, че Православната Цьрква по-вече отъ хиляда годинъ не е свиквала вселенски съборъ за какъвто и да е предметъ; че нито единъ отъ станѫлитѣ вселенски събори не е билъ събиранъ за такъвъ предметъ, за какъвто иска сега патриаршията да го свика; че тѣ сѫ били напротивъ свиквани за разеснение и защита на нѣкоя догма противъ еретицитѣ; че българский въпросъ не закача въ нищо догмитѣ на Вѣрата; че патриархътъ иска вселенски съборъ, само защото е увѣренъ, че болшинството на самостоятелнитѣ Цьркви, които сѫ по-вечето Грѫцки, ще одобри неговото мнѣние и рѣшение по този въпросъ. Възъ основание на тия доводи Привременний съвѣтъ молеше султановото правителство да направи да се уважи фирманътъ, толкозъ по-вече, че Българетѣ не се отказватъ да влѣзятъ въ сношение съ Великата Цьрква за примирението

си съ неж и че, както вече ходи при патриархътъ съ тая цѣль една депутация отъ тѣхъ, тѣ пакъ сж готови да отидатъ при него за споразумѣние. Везирьтъ успокоилъ българскитѣ владици и първенци, като ги увѣрилъ, че правителството нѣма намѣрение да даде на патриархътъ воля да свика вселенски съборъ, слѣдъ което Привременний съвѣтъ съобщи въ българскитѣ вѣстници, че по официалнитѣ свѣдения, нѣма нищо вѣрно въ слуховетѣ, пръскани отъ гръцкий печатъ, че уиъ правителството вече разрѣшило на патриархътъ да съзве вселенски съборъ[1]).

Но Привременний съвѣтъ, който завѣдваше църковнитѣ дѣла на Българетѣ, бѣше въ очитѣ на правителството не пò-вече отъ една коммиссия, съставена за изработванье на уставътъ, по който имаше да се управлява Българската екзархия. Така то нарече Привременний нашъ съвѣтъ въ тезкерето си, както пò-горѣ видѣхме, съ което съобщаваше, че лицата за изработвание уставътъ сж одобрени. Правителството не искаше да му признае други качества и длъжности поне за първо време, освѣнъ качеството на една коммиссия за приготвенье уставътъ на екзархията, и това, разумѣва се, съ цѣль да не се показва предъ свѣтътъ, че фирманътъ се туря въ пълно дѣйствие, преди да стане примирение мужду патриаршията и Българетѣ и съ това още пò-вече да се затрудни послѣднето. Нашитѣ съотечественници, които съставехж Привременний съвѣтъ, требваше отъ своя стртна да покажжтъ, че тѣ бързатъ да испълнятъ своята миссия, толкозъ пò-вече, че най-първо нѣщо за приложението на фирманътъ бѣше приготвеньето уставътъ, по който имаше да се управлява Българската екзархия.

Още когато се получи горѣказанното тезкере, Кръстевичъ, както видѣхме, бѣше прочелъ въ събранието на владицитѣ и първенцитѣ нѣколко члена отъ проектътъ за уставъ, който билъ почнжлъ да работи. Той скоро го свърши и представи за разискване и одобрение въ назначенната за това коммиссия. Но разискванието вървеше бавно. Причината на това бѣше, едно че нашитѣ съотечественници, които съставехж коммиссията, като хора пò-вечето неопитни въ дѣлата на управлението, било църковно, било гражданско, не можехж всички изеднажъ да

[1]) Вж. брой 38 и 41 на в. *Право*, отъ 1870 г.

разберѫтъ, какъ е пò-добрѣ да се рѣшатъ въпроситѣ, които се повдигахѫ при разискванието на уставътъ, който требваше да бѫде не само съставенъ съгласно съ духътъ и священнитѣ правила на Православната Църква, но и да е въ хармония съ наредбитѣ и обичаитѣ на Турската империя, а друго че освѣнъ владицитѣ и нѣкои отъ представителитѣ, всички други членове на коммиссията, които бѣхѫ или чиновници или търговци, не можехѫ да дохождатъ на засѣданието освѣнъ еднажъ въ седмицата, а именно въ петъкъ, като официаленъ турски праздникъ, въ който чиновницитѣ не бѣхѫ длъжни да се евятъ на службата си, та че и търговцитѣ бѣхѫ пò-свободни отъ занятия. При нееднаквостьта още въ стремленията и въ видоветѣ си, тѣ не само се дълго препирахѫ помежду си и упорно стоехѫ всекий на своето мнѣние, но по нѣкога се и обиждахѫ единъ други съ докачителни думи.

Въпроситѣ, върху които най-много се препирахѫ членоветѣ на коммиссията, владици и миряне, бѣхѫ избираньето на архиереитѣ и на екзархътъ. Едни отъ тѣхъ искахѫ, както бѣше означено и въ проектътъ на Кръстевича, епархията да показва само трима кандидати, и отъ тѣхъ да избира едного синодътъ. Други наопаки настоявахѫ епархията да избира окончателно архиерейтъ си. Най-послѣ раздѣленнитѣ така членове на коммиссията се съгласихѫ да приематъ слѣдний начинъ за избрание на архиереитѣ: да се състави отъ синодътъ единъ каталогъ на духовни лица, кандидати за архиерейство, та че когато предлежи да се назначи архиерей за една епархия, нейното духовенство да си избере отъ каталогътъ на кандидатитѣ четирма, а отъ тия четирма да изберѫтъ нейнитѣ миряне двама, и когото отъ тия двама синодътъ покаже съ жребие, той да бѫде рѫкоположенъ за архиерей на епархията[1]). Колкото за изборътъ на екзархъ, препирнята ставаше не върху самий начинъ на изборътъ, но върху периодътъ, за който той требва да се избира. Едни искахѫ екзархътъ да се избира за всичкото време догдѣ живѣе, както гласеше и съставенний отъ Кръстевича проектъ и както бѣше постановено въ уставътъ на патриаршията за изборътъ на патриархътъ, а други поддържехѫ, че той требва да се избира само за петь години. Както между първитѣ, така и между подирнитѣ

[1]) Вж. в. *Македония*, брой 71, отъ 1870 год.

имаше и архиереи. Като не можехѫ да се съгласятъ върху този въпросъ, членоветѣ на Съвѣтътъ го оставихѫ за представителитѣ отъ епархиитѣ, които имаше да се повикатъ за окончателно одобрение на уставътъ.

Най-послѣ Привременний съвѣтъ или коммиссията обеви въ крайтъ на септемврий, че тя свършила изработваньето на уставътъ и че царското правителство благоволило да позволи да се повикатъ представители отъ епархиитѣ, за да го разискатъ и одобрятъ, че поканата до епархиитѣ да изберѫтъ представители ще имъ се испрати заедно съ одобреннитѣ отъ царското правителство наставления относително начинътъ, по който требва да се извърши това избрание, щомъ излѣзе отъ печатъ изработенний уставъ. Отпослѣ се видѣ, че отпечатваньето на уставътъ ще се забави и за това Съвѣтътъ, слѣдъ мѣсецъ отъ горнето извѣстие, испрати безъ него наставленията си за начинътъ на изборътъ на представителитѣ, като обѣща, че уставътъ ще имъ се испрати, когато излѣзе отъ печатъ. Нашитѣ съотечественници въ епархиитѣ бидохѫ въ сѫщото време предувѣдомени, че освѣнъ единъ всички други членове на уставътъ сѫ единогласно одобрени отъ цѣлий Привременненъ съвѣтъ и че този единъ членъ е за изборътъ на екзархътъ. Цѣльта на това предувѣдомение бѣше да могѫтъ епархиитѣ, преди да получатъ уставътъ, да размислятъ за този въпросъ и да си съставятъ мнѣние, какъ требва той да се рѣши. Въ окрѫжното си, при което Привременний съвѣтъ испрати до епархиитѣ горѣреченнитѣ наставления, той имъ препорѫчваше още да снабдятъ представителитѣ съ статистически свѣдения касателно числото на селата, на вѣнчилата, на църквитѣ, на свещенницитѣ и пр. въ всека една епархия, свѣдения, които бѣше имъ поискалъ още съ окрѫжното си отъ 28 августъ, за да могѫтъ по тия статистически свѣдения да се опредѣлятъ и означатъ въ уставътъ дажбитѣ, които всека епархия требва да дава било на владиката си, било на екзархията, а така и да се изравнятъ, ако е възможно, една съ друга епархиитѣ.

Наставленията или правилата за изборъ на представители, които имахѫ да обсѫдятъ и одобрятъ окончателно изработенний отъ Привременний съвѣтъ уставъ, бѣхѫ сѫщитѣ ония, които отпослѣ се помѣстихѫ въ самий уставъ за рѫководство при изборътъ на епархиалнитѣ избиратели и представители. Въ тѣхъ се казваше именно, че църковното

настоятелство на всекий епархиаленъ градъ требва да пише до църковното настоятелство на всека отъ казитѣ на епархията да състави списъкъ на избираемитѣ въ тая каза, като земе по двѣ имена отъ всекий градъ и село на казата, както и само да състави подобенъ списъкъ на избираемитѣ въ своята каза. Всеко църковно настоятелство испраща съставенний така свой списъкъ до християнскитѣ членове на старѣйский съвѣтъ (ихтияръ меджлиси) на всека община отъ казата съ поржка да се съберѫтъ по̀-скоро на засѣдание подъ предсѣдателство на свещенникътъ си, за да изберѫтъ отъ списъкътъ три имена и ги испратятъ съ едно писмо до църковното настоятелство на казата. Това подирнето, като получи таквито писма отъ всички общини на казата, прегледва ги въ присѫтствието на членоветѣ отъ старѣйский съвѣтъ на своята община и отбира отъ тѣхъ три имена, които иматъ вишегласие, и ги испраща до църковното настоятелство на епархиалний градъ. Това настоятелство призовава избранитѣ по този начинъ въ всека каза избиратели да дойдѫтъ на събрание въ епархиалний градъ, за да изберѫтъ представитель отъ кандидатитѣ, които тѣ иматъ право да назначатъ измежду си или отъ други достойни лица, живѣещи въ епархията или въ Цариградъ. Отъ показаннитѣ така кандидати, които требва да сѫ на брой три пѫти по̀-вече отъ числото на представителитѣ, което е опредѣлено за епархията, става по вишегласие на събраннитѣ изборътъ на тия представители. Всички епархии споредъ тия правила требваше да изберѫтъ по единъ представитель. Само на Силистренската, Видинската Нишската, Софийската, Кюстендилската, Самоковската и Пловдивската епархии се предоставеше да изберѫтъ и испратятъ по двама представители, а на Търновската четирма. Въ правилата се споменуваше най-послѣ, че съставенний отъ представителитѣ на епархиитѣ съборъ ще работи подъ рѫководството и съ съдѣйствието на Привременний смѣсенъ съвѣтъ, който и ще поднесе на правителството уставътъ за утвърдение слѣдъ окончателното му одобрение отъ реченний съборъ[1]).

Тия наставления за изборътъ на представители не бѣхѫ по вкусътъ и желанието на нѣкои отъ нашитѣ съотечественници, на които се ревнеше да покажѫтъ, че и тѣ нѣщо от-

[1]) Вж. в. *Право*, брой 31, 36 и 44 отъ 1870 и в. *Македония*, бр. 62 и 85 отъ 1870.

бипратъ и защищаватъ интереситѣ на народътъ. Тѣ ги раскритикувахѫ и осѫдихѫ въ печатътъ. Тѣзи нѣкои си казвахѫ, че Българский народъ билъ народъ съ демократически стремения; че той ималъ отвращение отъ неравенството и люто мразелъ чорбажилъка, а наставленията, или, както тогава се тѣ нарекохѫ, *поводътъ*, давалъ нова сила на този чорбажилъкъ. „Какви сѫ тия избирания на едни избиратели отъ народътъ, викахѫ тѣ, послѣ избирания на други отъ първитѣ и вече отъ тѣзи да се избиратъ представителитѣ за съборътъ". Особенно се злѣ гледаше отъ тѣзи защитници на правата на народътъ послѣдната точка на „поводътъ", която гласеше, че съставенний отъ представителитѣ съборъ ще работи подъ рѫководството и съ помощьта на Привременний съвѣтъ, който ще представи на Високата Порта и уставътъ за утвърдение. Тѣ не можехѫ да разберѫтъ, защо да се даватъ на Привременний съвѣтъ такива права и привилегии предъ непосредственнитѣ представители на народътъ. Но тѣзи жарки застѫпници за равенство между всички и тѣзи противници на всекакъвъ чорбажилъкъ испущахѫ отъ очи, че живѣѭтъ въ Турция, правителството на която не намираше, че е потребно да благоприятствова развитието на демократическитѣ обичаи и нрави въ народонаселенията ѝ, които бѣха потънѫли въ едно голѣмо невѣжество. Тѣ забравехѫ, че самото това правителство, колчимъ считаше за умѣстно да се повикатъ представители отъ населението за да взематъ участие въ нѣкое законодателно учреждение или въ управлението, предписваше да става по такъвъ именно начинъ избранието на тия представители. Поводътъ или наставлението, което бѣше издалъ за избиранье представители отъ епархиитѣ Българский привремененъ съвѣтъ, бѣше съставенъ по образецътъ на наставленията, които даваше Портата за подобни избори. Такива наставления напримѣръ тя бѣше испратила въ Гръцката царигр. патриаршия за избранието представители за съборътъ, който имаше да изработи реформитѣ, предписани отъ Хатти-Хумаюнътъ на 1856. По този начинъ требваше пò-сетнѣ да се изберѫтъ представители отъ населението за участие въ административнитѣ съвѣти на вилаетитѣ, санджацитѣ и казитѣ. Този сѫщий начинъ горѣ-долу Портата употреби подъ единъ благовиденъ предлогъ дори когато, слѣдъ провъзгласението на конституцията въ 1876, требваше да се изберѫтъ представители за

народното събрание на Оттоманската империя. Българский привремененъ съвѣтъ, на който душата бѣше Кръстевичъ, не можеше да отстѫпи отъ този усвоенъ отъ турското законодателство пѫть, безъ да се компрометира предъ правителството и да подвъргне негли на неизвѣстность сѫдбата не само на изработений си уставъ, но и на самата екзархия.

Представителитѣ, които се избрахѫ отъ епархиитѣ за разискванье и одобрение уставътъ, почнѫхѫ да пристигатъ въ Цариградъ къмъ крайтъ на януарий 1871. На 8 февруарий тѣ бѣхѫ вече речи всички дошли. Всека отъ поименуваннитѣ въ „поводътъ" епархии бѣше испратила толкова представители, колкото бѣше ѝ предоставилъ Съвѣтътъ. Но освѣнъ тѣхъ се евихѫ още осемь представители отъ македонскитѣ епархии. До 23 февруарий представителитѣ се събирахѫ на засѣдание, за да си провѣрятъ избирателнитѣ писма и да обсѫдятъ правилникътъ, по който имаше да ставатъ засѣданията имъ. Въ това междувремие тѣ обсѫждахѫ и рѣшихѫ още слѣднитѣ два въпроса: 1) Привременний смѣсенъ съвѣтъ ще съставя ли часть отъ Представителский Съборъ, и представителитѣ отъ непоименуваннитѣ въ фирманътъ македонски епархии требва ли да участвоватъ въ неговитѣ засѣдания наравно съ другитѣ представители? Мнозина настоявахѫ, членоветѣ на Привременний смѣсенъ съвѣтъ да стоятъ на страна, или поне само архиереитѣ и четире петь души отъ свѣтскитѣ негови членове да участвоватъ въ разискванията на Съборътъ, но безъ право на гласуванье. Разесненията обаче, които даде Кръстевичъ по въпросътъ въ една обстоятелна рѣчь, придружена съ забѣлежката, че тезкерето на Портата отъ 30 мартъ възлага приготвеньето на уставътъ върху владицитѣ и другитѣ членове на Привремений съвѣтъ, но тѣзи подирнитѣ по свое усмотрѣние устроихѫ да се приканятъ представители и отъ епархиитѣ за обсѫжданьето и окончателното му одобрение, убѣдихѫ болшинството, че да рѣши Представителский Съборъ да засѣдава безъ участието на членоветѣ на реченний Съвѣтъ ще бѫде между друго не добрѣ видѣно отъ Високата Порта, и поради това ще е много неблагоразумно. Въпросътъ да участвоватъ ли въ Съборътъ представителитѣ отъ македонскитѣ епархии, които не сѫ споменѫти поименно въ фирманътъ, но които безъ всеко съмѣние, възъ основа на 10 му членъ, ще се присъединятъ съ време къмъ екзархията, се дълго разисква.

До тия епархии Привременний съвѣтъ не бѣше испратилъ покана, да изберѫтъ и испратятъ представители. Тѣ обаче и безъ покана избрахѫ и испратихѫ такива. Въ Съборътъ се говори надълго за и противъ по тоя въпросъ. Но най-послѣ, като се взе въ внимание, че ще се изработи уставъ, по който ще се управятъ не само поименуваннитѣ въ фирманътъ епархии, но също и ония, които по смисълътъ на 10 неговъ членъ ще се присъединятъ къмъ екзархията, рѣши се, че не може да се откаже и на тия епархии правото да си искажѫтъ мнѣнието и дадѫтъ гласътъ си при обсѫжданьето на уставътъ.

При обсѫжданьето на редътъ, по който ще иматъ да ставатъ засѣданията, прие се, че тѣ ще бѫдѫтъ публични, че Съборътъ ще засѣдава въ вторникъ, четвъртъкъ и петъкъ, че засѣданието се счита законно, кога присѫтствоватъ по̀-вече отъ половината членове на Съборътъ, но че рѣшенията требва да се приематъ всекога съ двѣ третини отъ членоветѣ му. Постанови се сѫщо, предсѣдатель на Съборътъ да остане пакъ Ловчанский Иларионъ.

До 23 февруарий, както казахме, засѣданията на Съборътъ бѣхѫ приготвителни. Предъ засѣданието на 23 февруарий, което бѣше първо негово редовно засѣдание, се извърши водосветъ отъ Ловчанский Илариона съ участие на свещенницитѣ и дяконитѣ на българската църква. Слѣдъ водосветътъ този подирний отвори засѣданието съ кратка рѣчь. Послѣ говорихѫ по-надълго д-ръ Чомаковъ, Кръстевичъ и Иларионъ Макариополский. Тѣхнитѣ рѣчи служехѫ като въведение въ занятията на Съборътъ. Д-ръ Чомаковъ изложи въ рѣчьта си историята на църковний въпросъ и споменѫ, че представителитѣ на народътъ, които сѫ работили до сега по този въпросъ, сѫ имали всекога предъ видъ: 1) да пазятъ праотеческата Вѣра и цѣлокупностьта на народътъ и 2) да бѫдѫтъ вѣрни на императорското правителство, че тѣ никога не сѫ се водили отъ интересъ и честолюбие и че всекога сѫ имали предъ очи общото добро и народний интересъ. Кръстевичъ говори за происхождението на българский въпросъ въ свръзка съ постѫпкитѣ и стремленията на патриаршията, за неговото развитие въ подирнето десетилѣтие и за трудноститѣ, на които сѫ имали да наддѣляватъ народнитѣ дѣйци. Иларионъ Макариополский расказа животътъ и дѣятелностьта си отъ самото начало на поражданьето на въпросътъ за освобожде-

нието отъ грѫцката патриаршия, като споменѫ за всички по̀-главни събития, които ознаменувахѫ неговътъ ходъ въ началото на шейсетьтѣ години и въ които той игра първата роля на народенъ пастирь и ревнитель на народнитѣ права.

Слѣдъ тия рѣчи представительтъ Христо Стояновъ, проникнжтъ отъ съзнание на голѣмото добро, направено на народътъ отъ всички народни дѣйци, предложи на своитѣ събратия да имъ се искаже отъ името на всички съотечественници глѫбока признателность. Това предложение се прие еднодушно отъ всички представители съ шумно и дълго рѫкоплескание. Въ това се ограничи първото редовно засѣдание на Съборътъ. Обсѫжданьето на уставътъ се почнѫ въ слѣднето засѣдание и трая до 14 май. Членоветѣ отъ уставопроектътъ, върху които разискванието се най-много продължи, бѣхѫ: третий членъ, въ който е речено, че екзархията се управлява отъ св. синодъ, и членоветѣ относително начинътъ на изборанието архиереитѣ и екзархътъ. По̀ вечето отъ представителитѣ настояхѫ да се даде на мирский елементъ по̀-голѣмо участие въ дѣлата на управлението, отколкото това е възможно по правилата и обичаитѣ, които се пазятъ въ Плавославната Цѫрква. При разискваньето, напримѣръ, на 3 членъ тѣ искахѫ да се каже, че екзархията се управлява не само отъ св. синодъ, но и отъ смѣсенний съвѣтъ. Требваше надълго да имъ се расправя, че за екзархията, като духовно учреждение, не може да се каже, че тя се управя отъ св. синодъ и отъ смѣсенний съвѣтъ, толкозъ по̀-вече, че тя е означена, като духовно учреждение, и въ самий султански фирманъ, и че за нейнитѣ недуховни дѣла се учреждава особенъ, а именно смѣсенъ съвѣтъ. Относително изборанието архиереитѣ и екзархътъ болшинството отъ членоветѣ на Съборътъ искаше, тѣ да се избиратъ направо отъ народътъ. Дълги и предълги препирни сѫ ставали по този предметъ. Крѫстевичъ съ помощьта на нѣкои отъ архиереитѣ е много пѫти защищавалъ редътъ, показанъ за този изборъ въ изработенний отъ него уставопроектъ. Той е расправелъ, че исканьето да се избиратъ владицитѣ и самий екзархъ направо отъ народътъ е несъгласно съ постановенията на Съборитѣ, че то не може подъ никой начинъ да се допустне въ Българската Цѫрква, ако тя иска да остане свързана съ другитѣ православни Цѫркви и да не навлече върху си нареканьето, че отстѫпа отъ обичайтѣ на

Православието. Най-послѣ представителитѣ сѫ били принудени, слѣдъ тия обеснения, да се съгласятъ съ постановенията на уставопроектътъ за избранието архиереитѣ и екзархътъ съ малки нѣкои измѣнения относително кандидатитѣ за архиерейский и екзаршеский санъ, отъ които окончателно се избира архиерейтъ или екзархътъ. Да се даде на мирский елементъ по̀-голѣмо участие въ дѣлата на екзархията и особенно да се предостави на народътъ да избира архиереитѣ си и екзархътъ искахѫ главно по̀-развититѣ измежду представителитѣ, каквито бѣхѫ учителитѣ. Тия людье настоявахѫ на своето исканье не само отъ желание на се избѣгнѫтъ злоупотребенията, които е правила грѫцката патриаршия при избранието владицитѣ, но главно отъ неразбиранье църковний редъ и нуждата да не се правятъ нововъведения въ ново нарежданната Българска Църква.

Относително изборътъ на първий Български екзархъ Съборътъ постанови, да сѫ кандидати за екзаршеский санъ всички архиереи, членове на Привременний смѣсенъ съвѣтъ, едно че тѣ бѣхѫ такоречи едничкитѣ народни български архиереи, а друго да се почетѫтъ трудоветѣ, постоянството и страданията имъ за добиванье църковното българско самоуправление. Пловдивский Паисий обаче не прие да стои въ числото на тия кандидати и молѝ Съборътъ, да го не туря въ списъкътъ имъ, защото не щелъ да помисли нѣкой, че той е пригърнѫлъ българското дѣло за постиганье почести. Съборътъ обаче отхвърли молбата му и му изрази благодарностьта на народътъ за постоянството и самоотверженнието, съ което е бранилъ правата му, потъпкани отъ Цариградската патриаршия.

Нѣщо, за което не сѫ могли да се съгласятъ членоветѣ на Съборътъ и за което сѫ се водили такоже дълги дебати, е билъ и въпросътъ, за колко време да се избира екзархътъ, за единъ ли извѣстенъ периодъ, или до животъ. Членоветѣ, които не обичахѫ много да се стѣсняватъ отъ приетитѣ въ Православната Църква наредби, между които на първо мѣсто е стоялъ Д-ръ Чомаковъ, сѫ били за периодичностьта или мѣняемостьта на екзархътъ. Кръстевичъ много се стара да убѣди Съборътъ, че екзархътъ не требва да се избира, както предсѣдательтъ на една република, за извѣстенъ периодъ, защото това е противно на обичаитѣ, които се пазятъ въ Православната Църква, но не успѣ. Нѣкои отъ владицитѣ, които требваше да

оборватъ всеко нововъведение въ Българската Църква за избѣгванье поне нарекания отъ Гърцитѣ, по свои лични смѣтки також е не поддържахѫ неговото мнѣние. Само Иларионъ Макариополский и Антимъ Видинский се обевихѫ рѣшително за пожизненностьта на екзархътъ. Другитѣ казахѫ, че ако периодичностьта не е съгласна съ църковнитѣ обичаи и предания, тя не е пъкъ и запретена отъ тѣхъ. Дългата препирня се свърши съ гласуванье, при което отъ 43 души 28 се исказахѫ противъ пожизненностьта, и 15 противъ периодичностьта, поради което въ уставътъ за изборътъ на екзархътъ се прибави: „екзархътъ ще се назначава всекога само за четире години“. При подписванього, обаче, уставътъ само Кръстевичъ Д. Тодоровъ и Н. Михаиловский сѫ забѣлежили до подписитѣ си, че сѫ противъ периодичностьта на изборътъ. Всички други членове на Съборътъ, било архиереи, било свещенници и миряне, подписахѫ изработенний уставъ безъ всека забѣлежка.

Едно отъ подобренията, които се съдържатъ въ уставътъ на Българската екзархия, е опредѣлението заплати на архиереитѣ, на екзархътъ и на членоветѣ на свѣтский съвѣтъ при екзархътъ. При разискваньето въпросътъ за заплатитѣ на архиереитѣ, членоветѣ на Св. Синодъ настояхѫ, да се не казва архиерейска заплата, а да се дума дажба за архиереитѣ. Слѣдъ опредѣлението дажбитѣ, които всека епархия ще дава за архиерейтъ си, опредѣлихѫ се още дажби за екзархътъ и за нуждитѣ на епархиитѣ и на екзархията. За избѣгванье нередовности и злоупотребения, въ уставътъ сѫщо се означихѫ правата на владицитѣ при извършванье свещенодѣйствия и треби по молба на христиенетѣ. Премислилъ се още и предвидѣлъ начинъ за поддържанье на училищата въ всека епархия, а така и за основанието на едно Богословско и едно друго висше училище.

Народний Съборъ гласува, при опредѣлението заплатитѣ на владицитѣ, и парични награди за онѣзи владици, които сѫ жертвовали личното си спокойствие и претърпѣли разни лишения въ борбата за правата на народътъ, а именно по сто хиляди гроша за Макариополский Илариона, за Пловдивский Панарета и за Пловдивский Паисия и 50 хиляди за Видинский Антима, а за Ловчанский Илариона се рекло, че ще му се даде нѣкоя друга непарична награда.

Уставътъ на Българската екзархия макаръ въ основата си и да е написанъ по уставътъ на патриаршията, но въ него има много прибавки, които ги нѣма въ послѣдний. Тѣзи допълнения, които сѫ се намирали още въ уставопроектътъ, предложенъ за разискванье въ Народний Съборъ, представятъ напредничавий духъ на организаторитѣ на българското църковно самоуправление и турятъ уставътъ на екзархията несравнено по̀ горѣ отъ новоизработенний по предписанне на Хатти-Хумаюнътъ отъ 1856 година уставъ на така нареченната Вселенска патриаршия. Истина, че уставътъ на Ерменската патриаршия, който се приготви сѫщо съобразно съ предписанията на реченний Хатти Хумаюнъ, стои по свободолюбивата и превъсходна наредба, която е начърталъ, по̀-горѣ и отъ уставътъ на новосъздадената Българска екзархия, но причината на това превъсходство лежи главно въ обстоятелството, че Ерменцитѣ, които въ онова време бѣхѫ добрѣ видѣни отъ султановото правителство и не подлежахѫ на подозрѣние, нѣмахѫ причини да се стѣсняватъ въ дѣйствията и стременаята си при организацията на общината си, както Българетѣ.

Разискваньето на уставътъ се свърши на 14 май, слѣдъ което той биде даденъ да се превожда на турски, на който езикъ требваше да се поднесе на Портата за утвърдение. По мисъльта на народнитѣ представители, тѣ требваше сега да изберѫтъ още и екзархътъ и да се разотидѫтъ. Но кога да пристѫпятъ къмъ тоя изборъ? Преди да се одобри ли отъ правителството уставътъ, или слѣдъ одобрението му? Въ разискваньето на този въпросъ Представителский Съборъ рѣши, да се извѣсти правителството съ едно прошение, че уставътъ е вече свършенъ и се превожда на турски, за да се подложи на неговото одобрение, и въ сѫщото време да му се поиска позволение за избиранье екзархъ, доклѣ още не сѫ се разотишли представителитѣ. Такова прошение се скоро написа и се занесе на Портата отъ една избрана за това отъ Съборътъ депутация. Везирьтъ, като прочелъ прошението, отговорилъ на депутацията, че той ще подложи нейното исканье на обсѫжданье въ министерский съвѣтъ, но че въ всекий случай е потребно да му се представи текстътъ на уставътъ. Представителитѣ, слѣдъ като чакахѫ по̀-вече отъ единъ мѣсецъ разрѣшението на правителството да се избере екзархъ, пристѫпихѫ до разискванье въпросътъ, требва ли още да чакатъ, или

да прекжснжтъ засѣданията си и да се разотидмтъ. Частнитѣ работи на нѣкои отъ тѣхъ и оскуднитѣ средства на други за живенье въ Цариградъ имъ отнимахж охотата да чакатъ още неопредѣленно време това разрѣшение, и тѣ рѣшихж, Народний Съборъ да прекжсне привременно засѣданията си и които отъ представителитѣ желаятъ, могжтъ да си отидятъ, които пъкъ не щжтъ да си ходятъ, ще посѣщаватъ засѣданията на Привременний съвѣтъ и ще си даватъ мнѣнието по въпроситѣ, които се разискватъ въ него. Такова рѣшение тѣ взехж въ засѣданието си отъ 24 юлий, което държахж на откритъ въздухъ въ градината на екзархийский домъ и слѣдъ което се фотографирахж[1]).

Представителитѣ, като искахж, преди да се разотидятъ, да турятъ и вѣнецъ на работата си съ избраньето екзархътъ, далечъ не мислехж, че догдѣ се позволи това избранье, имаше да измине цѣла година още, и преди всичко, да стане промѣнение на правителството. Великий везирь, Аали-паша, нарочно избѣгваше да даде това позволение, защото желаеше да стане предварително нѣкое споразумѣние между Великата наречена Църква и Българетѣ относително точкитѣ отъ фирманътъ, който патриархътъ не приимаше. Съ тая цѣль той бѣше наредилъ още презъ мѣсецъ мартъ, когато дошлитѣ представители бѣхж щомъ почнжли разглежданьето на уставътъ, една коммиссия отъ двама Българи и двама Гърци, която да се помжчи да намѣри нѣкой начинъ за съглашение помежду двѣтѣ страни и така да почне да се нарежда екзархията, безъ роптание и недоволство отъ страна на патриаршията. Лицата, както отъ Гърцитѣ, така и отъ Българетѣ, които влизахж въ тая коммиссия, бѣхж сжщитѣ ония лица, съ които си служеше Аали-паша преди да се издаде фирманътъ за екзархията, т. е. Александръ Каратеодори и Христаки Зографосъ отъ Гърцитѣ, и Гаврилъ Кръстевичъ и Иванчо Пенчовичъ отъ Българетѣ. За да поржча на тия лица, да се помжчжтъ отново за едно споразумѣние между патриаршията и Българетѣ, великий везирь вѣроятно се е подбудилъ такожe и отъ мнѣнието, което исказа Св. Русски Синодъ въ вторий си отговоръ върху исканието на патриархътъ да се свика вселенски съборъ. Този отговоръ, датиранъ отъ 2

---

[1]) Вж. въ списанието *Библиотека* статията „Първий Български Народенъ Съборъ — материяли за историята“ (книжка VII, VIII, X, и XI, година втора).

мартъ, бѣше вече пристигнжлъ въ Цариградъ. Той, както ще видимъ по̀-долу, одобряваше всичкото съдържание на фирманътъ отъ гледна точка на църковнитѣ канони, но осждаше начинътъ на Портата да рѣши въпросътъ съ единъ свой фирманъ, издаденъ безъ съгласието на патриархътъ. Отредениитѣ членове на коммиссията се събирахж и разговарехж помежду си за предметътъ много тайно. Но вѣстницитѣ не се забавихж да подушатъ нейното съставенье. Слухътъ за нея дойде и до ушитѣ на представителитѣ, и тѣ въ засѣданието си отъ 23 мартъ отворихж рѣчь за нея, като поискахж отъ Кръстевича да каже, сжществува ли такава коммиссия или не сжществува. Кръстевичъ, който бѣше длъженъ да крие, че има наредени отъ везирьтъ людье, които да се помжчжтъ за изравнение разногласията между патриаршията и Българетѣ, се намѣри въ нѣкое затруднение отъ това запитвание. Той отговори на него най-напредъ непълно и съ нѣкои премълчавания. „И азъ чухъ, каза той, че вѣстницитѣ, а именно Леванъ Хералдъ, писали, че се съставила ушъ една коммиссия за българский въпросъ. Не знамъ, да ли другъ се смути толкова, колкото азъ. Българский въпросъ нѣма потреба отъ коммиссия. Реченний вѣстникъ е чулъ нѣщо, но бждете увѣрени, че нищо не сжществува. Сжществува само това, че има единъ фирманъ, който е рѣшилъ окончателно българский въпросъ, и има единъ патрикъ, който не признава този фирманъ и който като живѣе въ сжщото царство, въ което и ние, иска отъ правителството или да му позволи да свика вселенски съборъ, или да му приеме отставката. Колкото до вселенски съборъ, царското правителство нѣма никога да позволи, защото нѣма нужда; а за отставката на патриархътъ, на правителството не се ще току така изведнажъ да я приеме. За това помисли да направи единъ опитъ да се съберятъ двама трима приятели, които, като размѣнятъ мнѣнията си, да видятъ, може ли да се намѣри нѣкое средство за удовлетворение патрикътъ. Отъ това никакъ нѣма да се повреди българский въпросъ, или по̀-добрѣ въпросъ български вече нѣма. Има Българска православна Църква, която е нужно да се признае и отъ другитѣ православни Църкви. Азъ се зарадвахъ, че единъ садразаминъ е взелъ инициативата за християнско споразумѣние, защото нашето положение ще бжде затруднително. Требва най-послѣ нашата Църква да се признае и отъ другитѣ Цър-

кви, като тѣхна сестра. Ако стане това, нашата работа е увѣковѣчена. Ние скоро ще изберемъ екзархъ, но понеже споредъ фирманътъ този екзархъ требва да се одобри и отъ патрикътъ, ние ще се намѣримъ въ затруднително положение, ако не помислимъ съ време за това. Правителството желае не да ни повреди, а да ни оздрави. Определѣннитѣ лица не за една коммиссия, както се раздаде слухъ, но за едно приятелско събиранье, ще разгледаме, по кой начинъ би могли да накараме патрикътъ да ни признае. Работитѣ, които ще разгледаме, не сж никакъ вредителни. Едно отъ исканията на патрикътъ е епархиитѣ да сж опредѣлени, сирѣчь десетий членъ да се опредѣли. Но за този въпросъ ние нѣма да говоримъ нищо, защото за него патрикътъ не може да иска събирането на вселенски съборъ. Ето що сжществува. Ето изесненията, които могж да ви дамъ".

Тия разесненія на Кръстевича не се показахж удовлетворителни на докторъ Чомакова, и той каза: „всички благодаримъ на г. Кръстевича за изесненията, които ни даде; но азъ чухъ, че тая коммиссия щѐла да се занимае съ Пловдивъ, и бихъ попиталъ, да ли ще можете да го защитите, защото и лани въ една коммиссия този градъ останж раздѣленъ на двѣ части". Гаврилъ Кръстевичъ отговори: „казахъ, че въ подробности не могж да влазямъ, но ще ви кажж, че отъ тия работи, които ще разгледаме, едната е тая. Патрикътъ привожда единъ канонъ, който казва, че двама епископи не могжтъ да сжществуватъ едновременно въ единъ и сжщи градъ. Този канонъ обаче не може да се приложи тука. Както и да е, бждете увѣрени, че ако има Българе, които да искатъ да се защити народний интересъ, то съмъ и азъ отъ тѣхъ".

Срѣщу забѣлежваньето на Георгя Груевъ, представитель отъ Пловдивъ, че Съборътъ, ако и да е благодаренъ отъ разесненията на Кръстевича, не требва да забравя, че коммиссия сжществува, Кръстевичъ повторно отрече сжществованьето на коммиссията. „Коммиссия нѣма, каза той. Азъ протестувамъ противъ тая дума". Груевъ отговори, че представителитѣ не могжтъ, разумѣва се, да забранятъ да става коммиссия или една приятелска срѣща за спогодба на двѣтѣ страни; но тѣ требва да запазятъ правото си. Понеже, прибави той, спогодбата не може да стане безъ взаимни отстжпки и слѣдователно и безъ отстжпки отъ българска страна, то требва

да стане постжпка предъ правителството за запазванье правата, дадени на Българский народъ съ фирманътъ.

Да не се обезкуражва и смущава народътъ съ пръсканнитѣ слухове, че се съставила коммиссия за измѣнение фирманътъ въ полза на патриаршията, Съборътъ въ сжщий день поржча на главний си писарь да обнародва отъ негово име, че тия слухове сж лъжовни, и че ако нѣкои частни лица, безъ знанието на Съборътъ, правятъ опитвания за примирение на двѣтѣ страни, това не ще рече, че има да се нащърби съ нѣщо фирманътъ.

Но мълвата за сжществованьето на коммиссията по българский въпросъ не само не преставаше, но напротивъ се увеличваше. Хванж да се говори дори, че тая коммиссия представила на правителството своитѣ заключения за измѣнението на фирманътъ, които удовлетворявали патриархътъ. Поради това въ Съборътъ наскоро се отвори пакъ рѣчь за реченната коммиссия, и този пжть представителитѣ вече направо натяквахж на Кръстевича и на хажи Иванча Пенчовичъ, че се съгласили да се измѣни фирманътъ въ ущърбъ на Българетѣ. За да се защити противъ тѣзи обвинения, Кръстевичъ изрече слѣдното: „азъ казахъ всичко, но ето пакъ ще повторж, като го желаете. Когато се срѣщнжхме най-напредъ съ двамата Гърци, ние казахме, че сме отишли по заповѣдь на негово височество, великий везирь. Сжщо ни казахж и тѣ. Имахме да разгледаме три работи. Първата бѣше за споменуваньето името на патрикътъ отъ всички епархийски митрополити, което двѣтѣ гръцки лица ни убѣждавахж да приемемъ, защото това желание на патрикътъ се намѣрвало и въ рапортътъ му до правителството, подаденъ преди излазеньето на фирманътъ. Ние отговорихме, че не можемъ да приемемъ това, защото митрополититѣ, споредъ църковнитѣ канони, требва да споменуватъ всекога името на оногова, който ги е ржкоположилъ. На това тѣ отговорихж, че патрикътъ така желае, а ние възразихме, че не е наша работа да знаемъ, какво желае патрикътъ, а що е каноническо и съгласно съ духътъ на фирманътъ. Тогава тѣ ни казахж, че ако митрополититѣ се наричатъ епископи, тогава работата се улеснява. На това отговорихме, че патрикътъ може да ги нарича както иска; всичкитѣ архиереи, споредъ канонитѣ, сж епископи, дори и сжщий патрикъ, но ние ще си ги наричаме митрополити. От-

говорътъ имъ бѣше, че въ всеки случай патрикътъ требва да издаде единъ актъ, съ който да унищожи митрополитството имъ. Това ние не приехме. Приложихме, че за митрополитъ, който нѣма подъ себе си епископи, този титулъ е почетенъ. При все това, понеже отъ толкова време нашитѣ митрополити сѫ носили това название, ние искаме да си остане то и занапредъ.

„Втората работа, която разгледахме, бѣше въпросътъ за Пловдивъ. Въ фирманътъ е рѣшено, че енорията Св. Богородица ще остане на Българската екзархия. Това патрикътъ не приима, защото споредъ църковнитѣ канони не могѫтъ да бѫдѫтъ двама епископи въ една епархия. Такива канони наистиннѫ сѫществуватъ; но ние възразихме, че самий патрикъ приима двама епископи въ една епархия, защото раздѣля самата епархия. Тѣ казахѫ, че Пловдивъ билъ вече не епархия, а градъ; а ние отговорихме, че патрикътъ както намѣри средство да раздѣля епархиитѣ, така може да намѣри средство и за раздѣленьето на единъ градъ. Най-послѣ тѣ предложихѫ да се нарече църквата Св. Богородица метохъ на екзархията, но ние не се съгласихме, защото съ това цѣльта имъ бѣше да отнематъ енорията на въпросната църква. И така не можехме да се съгласимъ и върху вторий въпросъ.

„Третята работа. Въ фирманътъ не се казва, кой ще прави такрирьтъ за назначението на екзархътъ отъ правителството. Тѣ казахѫ, че споредъ бѣлежкитѣ, които билъ направилъ патрикътъ върху изложението на коммиссията, преди да се издаде фирманътъ, този такрирь требвало да се дава отъ патриаршията. Това ние не приехме, най-напредъ безъ да кажемъ нѣкоя причина. Отпослѣ обаче дадохме за причина, че ако това стане, назначението на нашътъ екзархъ ще зависи отъ добрата воля на патрикътъ. Прибавихме при това, че патрикътъ може, ако иска, и той да дава такрирь, но това негово право не може да отнима правото на Св. Български Синодъ да подава такрирьтъ си и правителството по него да назначава екзархътъ.

„Ето върху какво се разговарехме. Въ нищо обаче не можехме да се съгласимъ. Съобщихме това на негово височество Аали-паша, който не знаемъ сега, какво ще прави“.

Но и тия разеснения не успокоихѫ представителитѣ. Нашитѣ съотечественници по онова време изобщо бѣхѫ твърдѣ

наклонни да подозиратъ предателство и измѣна, кога виждахж, че нѣкой отъ пò-първитѣ ни людье се сношава съ патриаршията и нейнитѣ представители. Тѣ мислехж, че нашитѣ първенци или ще бѫджтъ излъгани отъ Гърцитѣ, както е ставало сегизъ тогизъ, или съзнателно ще продаджтъ на патриаршията правата и интереситѣ на народътъ за своя собственна облага, нѣщо, което сѫщо не е безъ примѣръ въ българската история. Този сѫщий духъ на подозрѣние владѣеше и между представителитѣ, които разглеждахж уставътъ. За това тѣ рѣшихж да направятъ на всекий случай онова, което имъ бѣ възможно, за предпазванье народнитѣ интереси при новитѣ опитвания за спогодба съ патриаршията, които се правехж по желанието на Портата отъ двама Българе и двама Гърци, толкозъ пò-вече, че единъ отъ двата български вѣстници, които се издавахж тогава въ Цариградъ, а именно „Македония", по тази или онази причина непрестанно распалеше тѣхното подозрѣние. Но какво друго тѣ можехж да направятъ, ако не да заевятъ предъ правителството желанието на народътъ да се не нарушаватъ въ полза на патриаршията правата, които му дава фирманътъ? Тѣ рѣшихж прочее да подаджтъ едно прошение до садразамътъ, съ което, като му искажжтъ своитѣ страхувания отъ слуховетѣ за срѣщата на двама Българе съ двама Гърци съ цѣль да се разискатъ нѣкои точки отъ фирманътъ, които патриархътъ считалъ за противоканонически, да го помолятъ да не допустне да се отнеме нѣкоя отъ правдинитѣ, съ които е благоволилъ негово величество да ощастливи Българский народъ. Такова едно прошение се написа и се занесе наскоро, а именно на 11 априлий, на великий везирь отъ нѣколко души, членове на Съборътъ, между които бѣхж и владицитѣ, Пловдивский Панаретъ и Видинский Антимъ. „Ние не знаемъ, казвахж въ това прошение представителитѣ, като какво може да има основно въ тия слухове, но обичаме да вѣрваме, увѣрени сме дори, че царското правителство, естественъ хранитель на законно даденнитѣ на нашия народъ църковни правдини, не ще се никога рѣши да положи на разискванье единъ актъ отъ една такава голѣма важность, каквато има царский фирманъ, и че днесь, когато предлежи не вече да се рѣши българский въпросъ, окончателно рѣшенъ предъ цѣлий свѣтъ съ този фирманъ, но да се приспособятъ въ нашата екзархия плодороднитѣ принципи на този актъ съ

единъ уставъ, основанъ възъ канонитѣ на нашата Православна Цържва, всеко споразумѣние, което би имало за цѣль да преиначи въ каквото и да е фирманътъ, ще се счита като нарушение на единъ основенъ царски законъ, което отъ наша страна не можемъ никога да приемемъ. Както вече казахме въ единъ предварителенъ рапортъ, Българетѣ не сѫ се отказали да се споразумѣѭтъ съ негово светѣйшество Цариградский патриархъ, за нѣкои подробности, които самий фирманъ предвижда. Но никакъ не е съобразно, мислимъ, съ правдата, да се полага на разискванье съдържанието на единъ фирманъ, на който противната страна не признава никаква стойность. Ние сме били и сме всекога готови да се споразумѣемъ съ негово светѣйшество патриархътъ за реченнитѣ подробности, но тогава само, когато той склони да признае царский фирманъ, който за насъ е едничката мѣрка за поведение въ църковнитѣ наши работи".

Аали-паша приелъ благосклонно депутацията на Съборътъ, която му занесла това прошение, и съ разесненията, които ѝ далъ относително срѣщата на двама Българе и двама Гърци за разговоръ по съдържанието на фирманътъ, ги успокоилъ.

Въ първото слѣдъ това засѣдание на Съборътъ представителитѣ поискахѫ отъ депутацията да имъ раскаже, какъ се е отнесълъ везирьтъ къмъ тѣхната постѫпка и какъвъ е билъ нейний резултатъ. Митрополитъ Панаретъ, като глава на депутацията, отговорилъ на това запитванье, както слѣдва:

„Ние подадохме прошението на негово височество, който разгледа най-напредъ печатитѣ и послѣ го прочете внимателно. Слѣдъ това ни каза: „добрѣ бѣше да не се смущавате „отъ външни слухове и отъ онова, което пишѫтъ вѣстницитѣ. „Наистиннѫ, правителството пожела чрезъ нѣкои лица да си „разесни нѣкои въпроси, но това не ви се налага официално. „Бѫдете увѣрени, че фирманътъ, като царски актъ, никога не „ще се наруши. На това никога не ще се съгласи правител„ството, защото това би било докачение на авторитетътъ му". Отъ наша страна ние отговорихме, че патриархътъ, като постоянствова и иска той да дава такрирьтъ и да получава бератътъ за Българский екзархъ, значи, че той ще има право да се смѣсва въ нашата екзархия, което е противно на фирманътъ. Нашътъ народъ много е губилъ отъ това, дѣто патриаршията го е представела предъ правителството. Нѣма

съмнѣние, че той ще страда и ще губи и занапредъ, ако продължава пакъ тя да го представя, и за това и клирътъ, и народнитѣ представители молятъ това право да се остави на Св. Български Синодъ, той чрезъ такрирь да иска бератътъ на екзархътъ. Инакъ патриаршията всекога ще бѫде, както и пò-напредъ, посредникъ между Българский народъ и правителството. Великий везирь отговори, че въ фирманътъ не е казано, кой ще дава такрирътъ и кой ще получава бератътъ на екзархътъ, на което ние казахме, че при всичко че то не е предвидѣно въ фирманътъ, ние молимъ това благодѣяние намъ да се направи. Освѣнъ това, прибавихме ние, патриархътъ иска българскитѣ митрополити да споменуватъ неговото име въ службата. Това споменуванье дава каноническо право на патриархътъ да рѫкополага нашитѣ владици, а това значи, че Българската Църква се подчинява пакъ нему и остава безсилна. Везирьтъ отговори: „Що да правимъ? Знаете, че патриархътъ се противи и иска да свика вселенски съборъ. За това именно правителството е всекога желало да се разрѣши въпросътъ окончателно и съ волята на патриархътъ. Азъ не съмъ компетентенъ въ такива църковни работи. Вие знаете, че въ фирманътъ не е споменѫто, кого ще споменуватъ българскитѣ владици“. На това ние възразихме слѣднето: „Слѣдъ нарежданьето на нашата Църква ние мислимъ за каноническитѣ въпроси да се опредѣлятъ двоица владици отъ екзархията и двоица отъ патриаршията, и тѣ да размислятъ и да дойдѫтъ до едно споразумѣние“. — Добрѣ, но патриархътъ казва, че вашитѣ владици сѫ извержени, и той не приима да третира съ тѣхъ, каза Аали-паша.—Слѣдъ нарежданье на екзархията ще се съберемъ и ще видимъ, прави ли сѫ тия извержения, или не, отговорихме ние. Послѣ прибавихме: „Ваше височество, и отъ историята знаете, и практиката ви е научила, че всекога, когато се е отдѣлела една Църква отъ друга, отначало не сѫ се съгласявали, но слѣдъ години сѫ дохождали до едно споразумѣние. За примѣръ имаме Гръцката Църква въ Еллада. Когато се отдѣли тя, Цариградската патриаршия се противи цѣли трейсеть години, но послѣ дойдохѫ до едно съгласие“. — Не мислете, че Вашата Църква е както другитѣ. Тѣ сѫ съвършенно независими, а вашата е зависима, каза Аали-паша. — За тая зависимость ние знаемъ само единъ знакъ, то е да се под-

твърдява духовно екзархътъ ни отъ патриархътъ, отговорихме ние. Послѣ му се помолихме да ни има и занапредъ подъ зищитата си, както ни е ималъ и до сега, и си излѣзохме“.

На 25 априлъ Аали-паша викà въ домътъ си на Бебекъ двамата Гърци и двамата Българи, на които бѣше поръчалъ да разгледатъ точкитѣ отъ фирманътъ, съ които патриархътъ се не съгласяваше, и ги попиталъ, до какво сѫ дошли въ своитѣ разговори. Тѣ му расказали своето разногласие относително споменуваньето името на патриархътъ отъ българскитѣ митрополити — едничкото нѣщо, което допирало до църковнитѣ канони. Везирьтъ, като чулъ еднитѣ и другитѣ, намѣрилъ, че Българетѣ иматъ право, и пакъ повторилъ да каже, че желанието на правителството е българский въпросъ да се свърши. Двамата Гърци се задължили да съобщатъ това на патриархътъ[1]).

Аали-паша се е исказалъ въ полза на Българетѣ толкозъ пò-свободно, че вече знаеше, че и Св. Русски Синодъ въ отговорътъ си върху патриаршеското послание казва, че българското искание да се поменува само отъ екзархътъ името на патриархътъ не е противно на канонитѣ.

Читательтъ видѣ пò-горѣ, какви писма се размѣнихѫ между патриархътъ и великий везирь Аали-паша, слѣдъ издаваньето на фирманътъ и какъ негово светѣйшество истъкваше въ неговитѣ обръщания до везирьтъ, че фирманътъ съдържи нѣща противоканонически, че е необходимо за рѣшението на този въпросъ да се събере вселенски съборъ и че въ случай че правителството не ще да позволи свикваньето на такъвъ съборъ, той, патриархътъ, моли да му се приеме отставката.

Слѣдъ писмото си до Аали-паша отъ 5 септемврий 1870 патриархътъ, като бѣше увѣренъ, че мнозинството на самостоятелнитѣ Църкви, което съставехѫ гръцкитѣ Църкви, ще сподѣля напълно и занапредъ неговитѣ пристрастни възгледи по българский въпросъ и като мислеше, че това единомислие и постоянство ще повлияе негли и върху Русската Църква, рѣши да се обърне отново до всичкитѣ самоуправлявани православни Църкви съ оплакванье и молба да го подкрѣпятъ въ мнѣнието му по исканията на Българетѣ. На 30 септемврий

[1]) Вѣстн. *Право*, бр. 7, 8 и 10 отъ 1871 година. Вѣстн. *Македония*, броеве 12, 13, 14 и 15 отъ сѫщата година. Вж сѫщо: „Първий Български Народенъ Съборъ — материали за историята“ – въ *Библиотека* кн. XI, 1896 г.

той испрати до тия Цркви второ окржжно послание, въ което, като имъ припомнеше посланието си отъ декемврий 1868, излагаше всичко, щото е станжло отъ тогава по българский въпросъ, било отъ страна на правителството, било отъ страна на патриаршията и на Българетѣ. Той приложи при това послание 1) окржжнитѣ си послания до подчиненнитѣ нему митрополити, каквито е испращалъ по българский въпросъ слѣдъ декемврий 1868, 2) нѣкои отъ окржжнитѣ на българскитѣ представители и архиереи до своитѣ съотечественници, испратени слѣдъ тая дата, 3) писменната отставка, която четирмата отъ българскитѣ архиереи подадохж на патриархътъ, както и отговорътъ върху неж отъ страна на послѣдний, 4) султанский фирманъ, 5) такриритѣ патриаршески до Портата, въ които се възразяваше противъ фирманътъ, и отговоритѣ върху тѣхъ на послѣдната. Всички тѣзи окржжни писма и други документи патриархътъ испращаше, за да оправдае и подкрѣпи своитѣ извѣстни вече на читательтъ възгледи по дѣлото. Въ посланието си отъ 30 септемврий той не канеше вече Църквитѣ да се съгласятъ именно за свикванье вселенски съборъ, но отъ всичко, щото се говореше въ него, се истъкваше необходимостьта, споредъ неговото мнѣние, на такъвъ съборъ. Въ заключение той ги просто молеше, като прочетжтъ внимателно както посланието му, така и документитѣ, които изобличаватъ противуканонический и пагубенъ за Православието духъ на „българизма“ и особенно султанский фирманъ, да му кажжтъ, мисли ли и говори ли той истинно и справедливо по духътъ на Евангелието и на светитѣ Вселенски Събори. Той знаеше вече расположението и мислитѣ на петьтѣ самостоятелни Гръцки Цръкви и бѣше увѣренъ, както казахме по-горѣ, че за каквото и да ги покани така нареченната Велика Църква, т. е. Цариградската патриаршия, тѣ нѣма да се отдѣлятъ отъ неж и охотно ще ж послушатъ за всичко. Цѣльта на новото му обръщанье къмъ Църквитѣ бѣше да побуди и Русската Църква да се съгласи съ неговитѣ възгледи, защото Православието има най-много послѣдователи въ Россия и тамъ то цъвти по-много отъ всекждѣ; тамъ се изучва основателно и прилага къмъ животътъ богословската наука, и отъ Россия, като държава мощна и като страна съ многобройно православно население, зависеше най-много да се даде това или онова насочванье и рѣшение на българскитѣ искания.

Отъ Българска страна не се остави безъ внимание и това послание на Цариградский патриархъ до Църквитѣ, както и по̀-напрешното му. Светий Синодъ на Българската Църква испрати на 8 яннуарий послание до тѣхъ съ възражения противъ безосновнитѣ и пристрастни твърдения на патриархътъ. Преосвещеннитѣ архиереи, които съставеха тогава Българский синодъ, заевяваха най-напредъ въ посланието си, че ако и да сѫ приели съ радость султанский фирманъ за учреждението на екзархията, се въздържали обаче да го приложатъ въ всичко на дѣло, макаръ той и да не съдържи нищо противъ църковнитѣ канони. Тѣ се ограничили, казвахѫ, тѣ на първо време да изработятъ уставъ за управлението на Църквата си, съ цѣль да представятъ този уставъ и на Всеобщата Църква и съ нейното одобрение да пристѫпятъ и до изборътъ на екзархъ, като сѫ правили въ сѫщото време и опитвания за примирение съ партиархътъ. Българскитѣ архиереи опровъргавахѫ по̀-нататъкъ думитѣ на патриархътъ, че императорското Турско правителство се самоволно вмѣсило съ издаваньето на фирманътъ си въ дѣла, които се отнасятъ до исключителното вѣдомство на Църквата, че той не приима този фирманъ, защото обнималъ распореждания явно противни на свещеннитѣ правила и на привилегиитѣ на Църквата. Тѣ наумявахѫ онова, което казвахѫ преди година на самий патриархъ, а именно че българский въпросъ, като е въпросъ просто църковенъ, въ сѫщото време е и въпросъ свѣтски, въпросъ граждански, който не може да се рѣши отъ едната само църковна власть безъ участие на гражданската, или само отъ гражданската безъ участие на църковната, и че сама Цариградската Църква признала тържественно правото на султановото правителство, макаръ и друговѣрно, да рѣшава подобни въпроси, когато била упразнена самостоятелностьта на Охридската архиепископия. Какъ прочее, думахѫ тѣ, дързнува тая Църква да осѫжда намѣсата на свѣтското правителство въ българский въпросъ, кога тя и въ самото окрѫжно свое послание, въ което си позволява това осѫжданье, казва, че „за нищо не служатъ сами по себе си привилегии и берати, закони и правила, логичность и права въ теория между невѣжествени и мятежни людье безъ правителственно съдѣйствие и принуждение, което ние знаемъ, че се простира не само върху естественний и гражданский животъ, но и върху уста-

новенната нравственость и вѣра на подданникътъ?“ Цариградската патриаршия не е ли постоянно искала съдѣйствието на свѣтското правителство, за да поддържа своето господство надъ Българский народъ и да го притѣснява разновидно? Несъмнѣно е, че ако правителството испълняваше желанията на Цариградский патриархъ и по българский въпросъ, то щеше да бжде въ очитѣ му не само безъ укоръ за намѣсата си, но щеше и да се похвали отъ него. Правото на султановото правителство да рѣшава въпроси, както българский църковенъ, признава и самата Велика Църква, понеже тя му е представяла проектъ за рѣшение на този въпросъ. Водими отъ тия съображения, казватъ преосвещеннитѣ български архиереи, ние съ признателность и радость посрѣщнжхме фирманътъ, основанъ главно върху нейний проектъ. Но патриархътъ представя тая неприятна нему радость въ посланието си, като нѣщо мятежно, позорно, безъ да премисли, че самата Цариградска патриаршия се е несправедливо радвала и недостойно тържествувала, когато преди единъ вѣкъ е премахнжла съ волята на сжщото това свѣтско правителство самостоятелностьта на нашата Църква. Нашето сега най-горещо желание е да се удостои екзархията ни, учредена отъ гражданската власть, також съ одобрение и признание отъ страна на всичкитѣ православни Църкви. На честнитѣ предстоятели на тия Църкви надлежи да кажжтъ, да ли наистиннж се налага вѣроисповѣдна нужда за свикванье вселенски съборъ по въпросъ, който безъ да досяга нѣкоя догма, се отнася до външното управление на църковнитѣ дѣла на единъ народъ, натъкмено по свещеннитѣ канони на Православната Църква. До сега никога вселенски съборъ не се е свиквалъ за такъвъ въпросъ, и ние се страхуваме да не би, като негово светѣйшество упорно още настоява предъ султановото правителство да му се дозволи да свика вселенски съборъ, да стане българский въпросъ пакъ причина, както преди десеть вѣка, на едно нежелателно раздѣление не вече между Въсточната и Западната Църкви, но между самитѣ отдѣлни Църкви, части на Въсточната Църква. Като излагаме горнитѣ мисли въ отговоръ на патриаршето послание, думахж най-послѣ преосвещеннитѣ наши архиереи, ние се надѣемъ, че, ако и осждени отъ патриархътъ и неговътъ синодъ, ще намѣримъ распространеннитѣ по вселенната Божии Църкви готови, като изслу-

шатъ и насъ, които говоримъ въ името на чистата Вѣра на нашътъ благочестивъ народъ, да благословятъ този твърдо стоещъ въ праотеческитѣ предания народъ и да осветятъ съ своето признаванье нашата екзархия, основана възъ законитѣ и правилата на Православната Църква[1]).

Отговоритѣ на Гръцкитѣ Църкви върху посланието на патриархъ Григория отъ 30 септемврий бѣхѫ, както и отвѣтитѣ имъ върху неговото послание отъ 16 декемврий на 1868, съвсѣмъ съгласни съ неговитѣ желания и възгледи. Той се не съмнѣваше, както казахме и по-горѣ, за тѣхното едномислие съ Цариградската Църква, както се не съмнѣваше и всекий, който знаеше, че тѣхнитѣ иерарси, като Гърци, не пропущахѫ случай да си помагатъ едни на други, за да запазятъ господството си надъ другитѣ народности въ Турската империя, безъ да се срамуватъ за своето несъгласно съ Вѣрата поведение.

Но отговорътъ на Светѣйший Русски Синодъ бѣше прямо противоположенъ на очакванията на нареченната Велика Църква. Русский Синодъ не само отхвърлеше, както и понапредъ, нуждата за свикванье вселенски съборъ, но и оправдаваше отъ гледна точка на канонитѣ сѫщитѣ ония постановения на фирманътъ, които Цариградската патриаршия прогласи несъгласни съ тѣхъ. Този отговоръ е едно бляскаво изобличение на несъглъснитѣ съ християнский духъ дѣйствия на гръцкитѣ иерарси. Той е доказателство, че отъ свѣтътъ, и особенно отъ Църквата Божия, не е исчезвало и нѣма да исчезне безпристрастието и любовьта къмъ светата правда и истина. Като такова изобличение, което е направено не поради нѣкои чужди на Евангелието побуждения, а ради самитѣ тия истини, които е то осветило, той заслужва да се чете и помни отъ всекий българинъ както въ сегашнитѣ, така и въ бѫдущитѣ времена. Той е слѣдний.

„Въ отговорътъ си върху първото послание на ваше светѣйшество (отъ 16 декемврий 1868) по гърко-българский църковенъ въпросъ Светѣйший Правителствующи Всероссийски Синодъ, рѫководенъ единственно отъ желание за доброто на светата Православна Църква, както и отъ еднаква християнска любовь къмъ всички едновѣрни братия, Гърци и Българе, се

---

[1]) Това послание, слѣдъ испращаньето му, се обнародва на български и гръцки въ отдѣлни брошури.

постара да покаже такова средство за рѣшението на този прискърбенъ въпросъ, което споредъ крайното си разумѣние считаше за най-законно, най-вѣрно, най-надлежно и най-добро за цѣльта. За голѣма жалость обаче, отъ новото послание (отъ 30 сентемврий 1870) на ваше светѣйшество до насъ по сѫщий въпросъ се оказва, че нашътъ братски съвѣтъ, който бѣ предложенъ съ такава искренность и доброжелателство, не е угодилъ на Великата патриаршеска Църква. Но какво излѣзе отъ това? Туй, че онова, което не рачи да даде на Българетѣ църковната власть отъ добрата си воля, рѣши се да имъ го даде мѣстната гражданска и държавна, като посочва своята непререкаема длъжность да се грижи за безопасностьта, за спокойствието на своитѣ подданници и като не намѣрила никое друго средство да даде край на това вълнение на духоветѣ и на тѣзи безредия, които отъ нѣколко години вече се поевяватъ въ разни мѣста на империята поради гръко-българското ртзногласие. Ние напълно се съгласяваме съ ваше светѣйшество, когато издигате архипастирский си гласъ противъ начинътъ, по който дѣйствова Портата, която намисли да рѣши само съ собственний си фирманъ този въпросъ, който никакъ не може да бѫде рѣшенъ безъ най-близкото участие на църковната власть и особенно безъ сдѣйствието на ваше светѣйшество, като въпросъ, който се отнася непосредственно до вашътъ патриаршески окрѫгъ. Но отъ друга страна обевяваме съ всичката откровенность, ако и съ сърдечно съкрушение, че ние не можемъ да се съгласимъ съ мисъльта, че ужъ за рѣшението на този въпросъ е необходимо свикваньето на вселенски съборъ.

„Вселенскитѣ Събори, както се разбира отъ самото тѣхно название, могѫтъ да се свикватъ само за дѣла, които се отнасятъ до Вселенската Вѣра и Църква. И всичкитѣ седемь Вселенски Събори, които се признаватъ отъ православнитѣ християне, сѫ били свиквани дѣйствително за дѣла отъ такъвъ родъ, а именно по поводъ на ереси, които сѫ заплашвали съ опасность самата християнска Вѣра, сѫ подкопавали или сѫ извръщали основнитѣ догми на Православието и сѫ вълнували малко или много всичката християнска Църква. А гръко-българский въпросъ се не отнася до основанията на нашата света Вѣра и не заплашва съ опасность нито една отъ нейнитѣ догми. Българетѣ нито сѫ помислили за нѣкое си измѣнение

въ Вѣрата и въ нейнитѣ истини. Той нито най-малко се отнася и до Вселенската Църква, за която е съвсѣмъ безразлично, ще ли да останатъ Българетѣ въ сегашната иерархическа зависимость, или ще да получатъ по законенъ пѫть една малка или голѣма независимость, или дори ще ли да образуватъ законно самостоятелна църковна областъ, стига само тѣ въ първий, вторий и въ третий случаи да оставатъ напълно вѣрни на Православието и безпрепятственно да могѫтъ да се ползоватъ съ всички средства къмъ преуспѣваньето въ Вѣрата и благочестието. Този въпросъ наистиннѫ се отнася исключително до църковното управление и се касае само до мѣстната Цариградска Църква; поради това може и требва да се рѣши само отъ помѣстний неинъ съборъ съгласно съ църковнитѣ правила. Бѣше се породилъ вече единъ подобенъ въпросъ за Цариградската патриаршия въ напрешнитѣ времена, когато се отдѣлеше отъ неѭ Русската Църква и послѣ когато искаше за неѭ си независимость Църквата на Грѫцкото кралевство. Но нито единътъ, нито другиятъ пѫть въ Цариградъ не намѣрихѫ необходимо да се свика вселенски съборъ, а рѣшихѫ въпросътъ само съ помѣстенъ съборъ. Защо да се не рѣши и сега сѫщо така българский въпросъ? Защо сега да става обрѫщанье до вселенски съборъ? И ако тогава светѣйшитѣ патриарси съ своитѣ мѣстни събори сѫ признали за възможно да дадѫтъ дори пълна независимость на Русската и Грѫцката Църкви, като въ това не сѫ виждали нарушение на свещеннитѣ правила и не сѫ се страхували за това отъ отвѣтственность предъ Православната Църква, не требва ли да бѫде сега по̀-възможно и по̀-безопасно за патриаршията да удовлетвори Българетѣ, които искатъ отъ неѭ за себе си сравнително по̀-малко? Никой не отрича, че Вселенскитѣ Събори, като сѫ били свиквани за рѣшаванье важни догматически въпроси, които сѫ се отнасели до Вселенската Църква, сѫ рѣшавали между друго и въпроси относително управлението и Богослужението дори и на частни Църкви; но отъ тука никакъ не слѣдва, че за тѣзи именно послѣднитѣ въпроси сѫ били свиквани Вселенскитѣ Събори. Тъй и сега, ако нѣкои въпроси отъ Вѣрата, които иматъ важность за всичката Православна Църква, бѣхѫ извикали необходимостьта за съставенье вселенски съборъ, тогава безъ съмнѣние този съборъ можеше да се занимае между друго и съ рѣшението на българский

въпросъ и на други подобни; но да се свика вселенски съборъ частно само за българский въпросъ, значило би да се дѣйствова безъ достатъчно основание и да се смали значението на самий вселенски съборъ.

„Но ако ние се бихме дори и съгласили съ ваше светѣйшество да признаемъ свикването на вселенски съборъ за необходимо и напълно законно, ние не можемъ да замълчимъ, че поне въ сегашно време свикването на този съборъ ни се представя за излишно и дори за небезопасно. Всички частни православни Църкви, представителитѣ на които би требвало да се святъ на вселенский съборъ, вече подадохѫ мнѣнията си за този въпросъ и като да го предрѣшихѫ въ своитѣ отговорни послания върху напрешнето послание на ваше светѣйшество; и тогава като едни отъ тѣхъ, а именно Иерусалимската, Александрийската, Антиохийската и Църквата на Гръцкото кралевство прямо възстанѫхѫ срѣщу Българетѣ и нарекохѫ тѣхнитѣ искания антиканонически, другитѣ Църкви, а именно Сърбската и Русската, признахѫ, че тѣзи искания заслужватъ удовлетворение. Защо още да се свикватъ представители отъ частнитѣ православни Църкви за вселенски съборъ, когато тѣхнитѣ мнѣния сѫ вече извѣстни и естественно е да се очаква, че тѣ нѣма да се откажѫтъ отъ тия свои мнѣния и на съборътъ, и особенно като сѫдимъ по онзи рѣзъкъ тонъ, съ който исказахѫ мнѣнията си нѣкои отъ тѣхъ? Защо да се свика вселенски съборъ, когато предварително знаемъ, че спорний въпросъ не може на него да бѫде рѣшенъ едногласно и че мнѣнията непремѣнно ще се раздѣлятъ? Такъвъ вселенски съборъ, като не ще може да рѣши нищо окончателно, ще да представи само печално зрѣлище на явно разногласие, да не кажемъ раздѣление между Гръцкитѣ и Славенски Църкви, и ще да послужи за съблазнъ на всичкото православно и неправославно християнство. Не требва сѫщо да се забравя, че султановото правителство вече е изразило волята си по гръцко-българский въпросъ прямо и рѣшително въ законодателенъ актъ. Това важно обстоятелство не може да нѣма влияние върху членоветѣ на съборътъ, ако той се събере въ Цариградъ или въ другъ турски градъ, и безъ друго ще лиши вселенский съборъ отъ онази самостоятелность и духовна свобода, каквато му прилича и е необходима. А ако ли безъ да се вземе това въ внимание, съборътъ сумѣе

да запази напълно своята самостоятелность и да постанови едно рѣшение, несъгласно съ фирманътъ на султанътъ, въ такъвъ случай правителството на Портата може да не приеме съборното рѣшение и да не допусти осѫществението му между своитѣ подданници.

„Слѣдъ това като се обрѣща къмъ желанията на Българский народъ, както сѫ тѣ изразени въ султанский фирманъ, съставеньето или редакцията на който споредъ свидѣтелството на ваше светѣйшество сѫ насочвали самитѣ водачи на българизмътъ, Светѣйший Русски Синодъ съглежда, че Българетѣ не сѫ се отказали да послѣдватъ неговътъ съвѣтъ, който е изложенъ въ напрешнето наше отговорно послание до ваше светѣйшество, че тѣ вече не искатъ за себе си пълна църковна независимость, не мислятъ да се отдѣлятъ съвсѣмъ отъ Великата патриаршеска Църква и по това не даватъ вече поводъ да се подозиратъ въ какъвто и да е расколъ. Напротивъ тѣ желаѭтъ да запазватъ съ патриаршеската Църква и по дѣлата на Вѣрата иерархическа и църковна връзка съгласно съ свещеннитѣ правила. За връзката по дѣлата на Вѣрата Българетѣ заевяватъ, че въ работитѣ, които се отнасятъ до православната Вѣра и които искатъ взаимни съвѣщания и помощь, синодътъ на Българската екзархия е длъженъ да се споразумѣва съ Вселенский патриархъ и синодъ, а тѣзи подирнитѣ сѫ длъжни безъ забава да му подаватъ надлежаща помощь и да му съобщаватъ необходимитѣ отговори (чл. 6 отъ фирманътъ). За упазванье на иерархическата връзка съ Великата патриаршеска Църква и на зависимостьта отъ нея Българетѣ се съгласяватъ главний митрополитъ на тѣхната църковна областъ, наричанъ екзархъ, да се поставя или утвърдява, съгласно съ правилата (правило 28 на IV всел. съб.) отъ Вселенский патриархъ; този митрополитъ тъй сѫщо, съгласно съ правилата (15 правило на Двукр. съборъ) да поменува името на патриархътъ при свещеннитѣ служения и, съгласно съ законитѣ, Българский екзархъ да не може инакъ да посѣщава Цариградъ или да пребивава и да извършва Богослужение тамъ, освѣнъ съ разрѣшението на Вселенский патриархъ, и да се подчинява на сѫщитѣ ония църковни правила, на които се подчиняватъ въ тѣзи случаи патриарситѣ Иерусалимский, Александрийский и Антиохийский (чл. 3, 4 и 9 отъ фирманътъ). Най-послѣ за упазванье изобщо на

църковната връзка съ патриаршията Българетѣ се съгласяватъ синодътъ на Българската екзархия да взима св. миро за всичката си область отъ Вселенский патриархъ (чл. 7 отъ фирманътъ) и както епископитѣ, архиепископитѣ и митрополититѣ, които сѫ подъ вѣдомството на престолътъ на Вселенский патриархъ, да могѫтъ да преминуватъ безпрепятствено презъ Българската екзархия, така и българскитѣ иерарси да могѫтъ да преминуватъ безпрепятствено презъ епархиитѣ на Вселенский патриархъ, като пазятъ при това сѫществуващитѣ църковни правила (чл. 8 отъ фирманътъ), а така и редътъ за управлението на мънастиритѣ, които се намиратъ въ предѣлитѣ на Българската екзархия, но споредъ цъковнитѣ постановения зависятъ отъ Вселенский патриархъ, да остане напрешний (чл. 11 отъ фирманътъ). Справедливостьта изисква да прибавимъ, че въ това изложение на тѣхнитѣ желания относително съглашението съ Вселенската патриаршия Българетѣ сѫ се постарали да се приближатъ до извѣстний проектъ на ваше светѣйшество, да се въсползоватъ отъ него и да приематъ всички пò-главни негови искания. Какво още сега не достига?

„Отъ забѣлежванията къмъ послѣдний проектъ на смѣсенната коммиссия, който отпослѣ е влѣзълъ съ нѣкои измѣнения въ султанский фирманъ, забѣлежвания, които ваше светѣйшество сте направили по предложение отъ турското министерство заедно съ патриаршеский синодъ и които сѫ приложени къмъ вашето до насъ послание (приложение № 11), открива се, че сега, ако не грѣшимъ, оставатъ собственно четире разногласия между заевенията на Българетѣ и исканията на Вселенската патриаршия. *Първото разногласие.* Българетѣ, възъ основа на показаннитѣ отъ насъ пò-горѣ священни правила, се съгласяватъ само митрополитътъ на тѣхната църковна область — екзархътъ — да се поставя и утвърдява отъ Вселенский патриархъ и да го поменува при священослуженията; а патриаршията, възъ основа на сѫщитѣ тѣзи правила, изисква и всичкитѣ други български митрополити да се поставятъ отъ Вселенский патриархъ и да поменуватъ неговото име. Но, ако сѫдимъ строго, въ българската църковна область, както и въ всека друга може да бѫде само единъ канонически митрополитъ на областьта съ значение и власть, а всички други български митрополити сѫ собственно епископи, управляватъ

всекий епархията си и само носятъ почетний титулъ митрополити. Слѣдователно, 28 правило на Халкидонский съборъ и означеннитѣ по̀-горѣ, чини ни се, не ще се нарушаватъ, и иерархическата връзка на Българската църковна область съ Великата Църква ще се запази, ако и само единътъ дѣйствителенъ митрополитъ на тази область, който се именува екзархъ, се поставя отъ Вселенский патриархъ и поменува неговото име въ свещенослуженията. *Второто разногласие.* Българетѣ, като изразяватъ желание да се подари на тѣхната църковна область самостоятелно вѫтрешно управление, да се управя тя отъ свой Българский синодъ на иерарси подъ предсѣдателството на екзархътъ и за ограждение самостоятелностьта на нейното вѫтрешно управление да се състави особенъ уставъ, възъ основа на свещеннитѣ правила и преданията на Православната Църква, прилагатъ, че този уставъ ще се представи за утвърдение и признание само на високото султанско правителство. А Вселенската патриаршия, като се съгласява съвършенно за самостоятелностьта на вѫтрешното управление на Българската область отъ нейний собственъ Синодъ и за съставение съ тази цѣль на особенъ уставъ възъ основа на църковнитѣ правила и предания, изисква още и уставътъ да се представи за утвърдение на досточтимий патриархъ. Но ако на Българский Синодъ патриаршията предоставя право самостоятелно, т. е. независимо отъ Вселенский патриархъ да води вѫтрешното управление на Българската църковна область, съ това наедно се предоставя на синодътъ и правото самостоятелно, т. е. независимо отъ патриархътъ да се ползова съ църковнитѣ правила, да ги прилага къмъ своята область споредъ усмотрѣнието си, да съставя възъ тѣхно основание за нейното управление разни по̀-частни правила, ако, разумѣва се, и да е твърдѣ желателно, да се съгласехѫ Българетѣ ради всестранното разглеждание на едно толкозъ важно за ползата на тѣхната собственна Църква дѣло да съобщатъ общий уставъ на Вселенский патриархъ за предварително разглеждание. *Третето разногласие.* Българетѣ желаѭтъ тѣхний екзархъ, утвърдяванъ слѣдъ изборътъ му отъ Българский Синодъ съ грамота на Вселенский патриархъ, да се утвърдява и опредѣля съ императорский beратъ. А патриаршията прибавя, този бератъ да се не издава инакъ, освѣнъ по представление на Вселенский патриархъ и да се испраща непосредственно

до екзархътъ. Но рѣшението на този въпросъ ще да зависи невѣмъ напълно отъ волята на султановото правителство, което може по усмотрѣнието си да испрати на екзархътъ бератътъ си както по представление, така и безъ представление на патриархътъ. Най-послѣ *четвъртото разногласие* състои въ това, че, споредъ послѣдний проектъ на Българетѣ, въ съставътъ на Българската църковна область се предназначаватъ между друго и такива епархии и мѣстности, които споредъ бѣлежкитѣ на патриаршеский синодъ къмъ този проектъ не требва да влизатъ въ нейнийтъ съставъ. Но въ султанский фирманъ (чл. 10) нѣкои отъ показаннитѣ въ бѣлежкитѣ на синодътъ епархии и мѣстности вече сѫ исключени отъ съставътъ на българското църковно окрѫжие. Освѣнъ това е постановено, че въ спорнитѣ или съмнителни случаи, да ли требва нѣкои мѣстности да принадлежатъ на Българската църковна область, въпросътъ ще се рѣшава споредъ еднодушното съгласие на всичкото мѣстно население, или поне на двѣтѣ му третини, и че изобщо подробноститѣ по тази работа се предоставятъ на взаимното съглашение между патриаршията и екзархията съгласно съ църковнитѣ постановения.

„Впрочемъ Светѣйший Всероссийски Синодъ, дума се по́-нататъкъ въ отговорътъ, като исказва само мнѣнието си, като какъ е възможно да се отстранятъ всичкитѣ изброени разногласия, и като никакъ не желае да влиза въ какви и да е състезания съ досточтимата Вселенска патриаршия по този предметъ, охотно допуща, че неговото мнѣние и изложеннитѣ тълкования могѫтъ да се оборватъ. На всекий случай всекий безпристрастенъ человѣкъ не може да се не съгласи, че тѣзи разногласия при рѣшението на гърко-българский въпросъ не сѫ сѫщественни въ дѣлото и че ради тѣхъ не се пада да се свиква вселенски съборъ. Всекий безристрастенъ человѣкъ требва да се съгласи, че ради такива незначителни разногласия щеше да е несправедливо да се отхвърлятъ, да се отлѫчватъ отъ Църквата и да се наричатъ расколници Българетѣ, когато тѣ заевяватъ, че не желаѭтъ да се отдѣлятъ съвсѣмъ отъ Вселенската патриаршия, а наопаки желаѭтъ да запазятъ връзка съ неѭ както по дѣлата на Вѣрата, така и иерархическа и изобщо църковна споредъ свещеннитѣ правила.“ [1])

---

[1]) Този отговоръ на Светѣйший Русски Синодъ се напечата въ много списания и вѣстници. Ние го взимаме отъ русското *Православное обозрѣніе* за априлъ 1871 год.

Слѣдъ този отговоръ отъ страна на Светѣйший Русски Синодъ, на патриархъ Григория, чиито възгледи по българский въпросъ се толкова открито порицавахѫ въ него, не оставаше друго, освѣнъ да подаде дѣйствително отставката си, както той отколѣ се канеше да стори. Но той се рѣши да почака още, догдѣ да види резултатътъ на преговоритѣ между двамата Гърци и двамата Българе, които по волята иа Портата се мѫчехѫ да съгласятъ съ неговитѣ искания постановенията на фирманътъ. Тия преговори бѣхѫ се почнѫли нѣколко дни слѣдъ пристиганьето на отговорното послание отъ Русский Синодъ. Въ това послание, както видѣхме, се казваше, че българский въпросъ не може да се рѣши само съ султански фирманъ „безъ най-близкото участие на църковната власть и особенно безъ съдѣйствието на патриархътъ, като въпросъ, който се отнася непосредствено до патриаршеский окрѫгъ". Тия думи негли сѫ накарали везирьтъ пó-скоро да направи опитъ, съ посредството на една коммиссия отъ двама Гърци и двама Българе, за съглашение исканията на патриаршията съ желанията на Българетѣ. Но понеже отъ една страна тая коммиссия не можѐ да дойде до едно споразумѣние, при всичката отстѫпчивость на българскитѣ ѝ членове, и понеже отъ друга Представителский Съборъ заеви съ едно прошение до везирьтъ, че Българетѣ не могѫтъ да се съгласятъ да се нащърбятъ правата, които имъ дава фирманътъ, а въ сѫщото време и везирьтъ, окураженъ отъ мнѣнието, исказано въ отговорътъ на Св. Русски Синодъ върху посланието на патриархътъ, призна въ послѣднето засѣдание на коммиссията, станѫло подъ негово предсѣдателство, че патриархътъ нѣма право да иска да го поменуватъ и другитѣ български митрополити, освѣнъ екзархътъ — точка, която бѣше едничката пó-сѫщественна въ разногласието между членоветѣ на коммиссията, — то патриархъ Григорий се видѣ подсѣченъ отъ всека страна. Той разумѣ, че Аали-паша, при всичкото си желание да спогоди патриаршията съ Българетѣ, нѣма да се рѣши така скоро да наскърби послѣднитѣ и да измѣни така лесно султанский фирманъ, слѣдъ като така категорически се одобри неговото съдържание отъ най-многолюдната и най-влиятелна православна Църква. Патриархъ Григорий нѣмаше вече отъ гдѣ да се надѣва за помощь. Той бѣше се опитвалъ вече много пѫти да накара Портата, съ помощьта на нѣкои отъ посланницитѣ и

други влиятелни лица, да се съобрази съ неговитѣ искания. Всекий другъ на негово мѣсто, огорченъ отъ всички тия несполуки, не можеше, ако имаше частичка честолюбие, да продължава да завзима патриаршеското сѣдалище. Нѣколко недѣли прочее слѣдъ засѣданията на горѣреченната коммиссия Григорий VI подаде окончателно отставката си. Той испрати на 29 май до везирьтъ Димотичский митрополитъ, Дионисия съ главний секретарь на патриаршията по турский езикъ да го извѣстятъ, че той сега, при другитѣ причини, е принуденъ още поради слабото си здравие да даде окончателно отставката си и да остави невъзвратно патриашското сѣдалище. Аали-паша, като изслушалъ това, обѣщалъ да внесе, по обичайтъ, въ министерский съвѣтъ отставката на патриархътъ, за да ѝ се даде пò-нататъшенъ ходъ. Нѣколко дни слѣдъ това той испрати въ патриаршията тезкере, въ което казваше, че ако и да е желателно било да сѣди негово светѣйшество поради превъсходнитѣ си качества още на патриаршеский престолъ, но понеже въ туй време като правителството гледало пò възможность да премахне причинитѣ, които принуждавали негово светѣйшество да иска оттегленьето си отъ патриаршеското сѣдалище, той отново настоялъ върху отставката си, като ѭ мотивиралъ тозиѫтъ съ отслабналото си здравие, за поправеньето на което наистиннѫ се изисква спокойствие, то правителството рѣшило най-послѣ, ако и съ прискърбие, да ѭ приеме и да поиска високото съизволение на негово величество за неѭ, което и се дало вече. На другий день везирьтъ испрати, както става всекога слѣдъ паданьето на единъ патриархъ, и заповѣдь да се избере патриарши намѣстникъ, който да води дѣлата на патриаршията до изборътъ на неговътъ преемникъ.[1])

---

[1]) Ἐκκλησιαστικὴ ἐπιθεώρησις. Περίοδος II, τόμος I, стр. 1—8.

ГЛАВА IX.[1]

Патриархъ Антимъ VI. — Неговитѣ преговори съ Българетѣ за спогодба. — Отхвърленьето отъ Българетѣ предложенията му. — Богоевленската служба на българскитѣ владици и нейнитѣ послѣдствия. — Избранье на Антима Видински за екзархъ. — Неговото триумфално пѫтуванье отъ Видинъ до Цариградъ. — Нерѣшителностьта му да испрати до патриархътъ писмо. — Врѫчваньето beratъ на екзархътъ и представеньето му предъ султанътъ. — Опитванье на екзархътъ да земе отъ патриархътъ разрѣшение да служи въ българската църква. — Тържественно прогласяванье въ българската църква извержението на българскитѣ владици за недѣйствително. — Заплашвания отъ патриаршията. — Тържественна служба на екзархътъ въ българската църква безъ патриаршеско разрѣшение. — Прогласяванье при тая служба Българската Цьрква самостоятелна. — Извержение на екзархътъ и афоресванье на другитѣ български архиереи отъ патриаршията. — Окрѫжното послание на екзархътъ и на другитѣ български архиереи по този случай. — Опровержение лъжливитѣ слухове че ужь Българетѣ се уплашили отъ извержението и афоресваньето. — Назначение на Мидхадъ паша за великъ везирь и промѣна въ политиката на Портата. — Грижитѣ на Гърцитѣ за прогласение Българетѣ схизматици. — Първото засѣдание на великий съборъ, свиканъ противъ Българетѣ. — Второто му засѣдание. — Третето му засѣдание и прогласяванье схизмата съ едно опредѣление. — Четенье на това опредѣление по църквитѣ въ Цариградъ и въ Гърция. — Отговоръ на екзархътъ върху това опредѣление. — Хладнокръвие на Българский народъ къмъ хвърлената върху му схизма. — Средства на патриаршията за прокарванье схизмата между Българетѣ. — Помощь на патриархътъ отъ Портата за тая цѣль. — Промѣна въ политиката на Портата и рѣшението ѝ да се държи о фирманътъ на екзархията. — Безуспѣшни старания на русското посолство за примирение на Българетѣ съ патриаршията. — Стремленията на една партия между Българетѣ.

Слѣдъ като се оттегли отъ тронътъ Григорий VI и се утвърди отъ правителството патриаршний намѣстникъ, за какъвто се бѣше избралъ Димотичский митрополитъ, Дионисий, въ патриаршията се занехѫ съ необходимитѣ по уставътъ приготвения за избиранье новъ патриархъ и най-първо се испратьхѫ писма до епархийскитѣ владици съ порѫчка да си дадѫтъ гласътъ за кандидатитѣ върху патриаршеското сѣдалище

[1]) При написваньето на тая глава намъ сѫ ни послужили, освѣнъ българскитѣ вѣстници *Право*, *Македония* и *Напредъкъ*, твърдѣ много протоколитѣ на Привременний български смѣсенъ съвѣтъ, по многото отъ които още не сѫ обнародвани, а така и писмата на екзархията до подвластнитѣ ѝ владици, които не сѫ още излѣзли изъ нейната архива, както и Църковното Обозрѣние на Калифрона (Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρησις ὑπὸ Β. Δ. Καλλίφρονος), което е събрание на разнитѣ църковни документи, начеваещи се отъ времето на патриархътъ Григория VI, и е единъ видъ църковна лѣтопись.

и да се постараıжтъ да се изберѫтъ и испратятъ представители за изборното събрание. Доклѣ дойде срокътъ за подирнето, духовнитѣ лица, които желаехѫ да стѫпятъ на патриаршата катедра, употребихѫ всичкитѣ възможни средства да се препорѫчатъ предъ избирателитѣ и влиятелнитѣ людье. Между тия лица особенно биеше въ очи бившiй вече два пѫти Цариградскiй патриархъ Антимъ, наричанъ по селото, отъ което произхожда, Куталияносъ, 82-годишенъ старецъ. Обладанъ отъ честолюбие и сребролюбие, той думаше и обѣщаваше всекиму по гѫделътъ му; и понеже въ това време бѣше въ устата на всички, какъ ще се развърже българскiй въпросъ, той даваше обѣщание предъ Гърцитѣ, че ще умѣе да запази възможно пълно правдинитѣ и правата на Великата Църква, а предъ Българетѣ и тѣхнитѣ приятели се вричаше, че ще удовлетвори напълно Българскiй народъ. Съ него се познавахѫ още отъ напрешнето му патриаршество и нѣкои отъ българскитѣ архиереи, които го знаехѫ като човѣкъ уменъ, хитъръ, рѣшителенъ и съ желѣзна воля. Той бѣше добрѣ извѣстенъ и на русското посолство и бѣше още отъ Крѫмската война неговъ кандидатъ за патриаршата катедра. Разумѣва се, че и другитѣ кандидати не стоехѫ съ рѫцѣ сгърнѫти. Тѣ ходехѫ сѫщо при тогова и оногова да се препорѫчватъ и да печелятъ приятели. Избирателитѣ, духовни и мирски, отъ които всекий гледаше преди всичко да се избере неговътъ приятель, се раздѣлихѫ, и въ изборното събрание на 5 септемврий най-много гласове получи Димотичскiй архиерей, Дионисий, който бѣше патриаршески намѣстникъ. Но въ църквата, гдѣто става тайно гласоподавание отъ архиереитѣ върху тримата кандидати, които сѫ спечелили въ изборното събрание най-много гласове, получи отъ 17-тѣ гласове 14 и се прогласи за патриархъ престарѣлий Антимъ. Владицитѣ и първенцитѣ, както и всичкитѣ негови почитатели и приятели, побързахѫ да му честитятъ третето стѫпванье на патриаршескiй престолъ. Четирма отъ пò-първитѣ Българе, членове на Привременний съвѣтъ, съ Илариона Макариополскiй на чело сѫщо не закѫснехѫ да се евятъ предъ него за поздравение преди още той да се представи предъ султанътъ и да се посели въ патриаршията. Старецътъ ги приелъ много любезно и се разговорилъ съ тѣхъ около два часа. Въ този разговоръ той укорилъ своитѣ предшественници, че не постѫпали умно, по-

казалъ взаимнописанието, което ималъ съ патриархъ Григория по българский въпросъ, и изевилъ желание да се даде край на този въпросъ пó-скоро, за което нѣщо требвало и отъ двѣтѣ страни да се изберѫтъ компетентни лица, за да приготвятъ споразумѣнието имъ. Патриархътъ попиталъ найпослѣ гоститѣ си, да ли бихѫ склонили тѣхнитѣ съотечественници да се приговорятъ съ Великата Църква, на което тѣ отговорили, че Българетѣ сѫ всекога готови да влѣзятъ въ споразумѣние, стига да не се иска отъ тѣхъ да жертвоватъ правдинитѣ, що имъ признава султанский фирманъ. Това посѣщение станѫ на 7 септемврий, т. е. два дни сдѣдъ избранието на новий патриархъ.

Патриархъ Антимъ не чакà много за да почне преговоритѣ си съ Българетѣ. Слѣдъ като се представи на султанътъ на 14 септемврий и като посѣти въ сѫщий день пò главнитѣ министри, той употреби само нѣколко дена за да нареди Синодътъ и смѣсенний съвѣтъ споредъ желанието и видоветѣ си и да заеви на общото събрание программата на дѣйствията си, подиръ което покани писменно нѣкои отъ членоветѣ на Привременний български съвѣтъ, а именно Гаврила Кръстевичъ, Ив. Пенчовичъ, д-ра Чомаковъ, Георгя Чалоолу, хажи Никола Минчоолу и Д. Гешовъ, да дойдѫтъ на 25 септемврий въ патриаршията за разговоръ съ него. При посѣщението си тѣзи български първенци се разговарели близо два часа съ негово светѣйшество, какъ да се изравни разногласието между патриаршията и Българетѣ по съдържанието на фирманътъ. Разчу се това посѣщение между цариградскитѣ Българе и произведе негодованье между тѣхъ, а особенно между младитѣ, защото помежду имъ бѣше се пръснѫлъ слухъ, на който тѣ охотно вѣрвахѫ, че то има за цѣль една спогодба между двѣтѣ несъгласни страни, въ която ще се жертвоватъ даденнитѣ на Българский народъ съ фирманътъ правдини. Негодуващитѣ се събрали въ читалището за да разисковатъ върху постѫпката на Привременний съвѣтъ и ѭ гръмливо осѫдили, като противна на интереситѣ на народъ. Насърченъ отъ това Георги Груевъ, членъ отъ читалището и единъ отъ представителитѣ на Пловдивската епархия за Съборътъ, свиканъ за одобрение на уставътъ, които се намирахѫ още въ Цариградъ, се рѣшава да подаде въ това си качество протестъ противъ опитваньето на Съвѣтътъ за спогодба съ патриар-

шията. Той мотивира протестътъ си съ рѣшението, което далъ въ послѣднето засѣдание народний Съборъ и споредъ което на Съвѣтътъ се налага да се допитва до представителитѣ отъ този Съборъ за дѣла, относещи се до всичкитѣ епархии. Въ засѣданието си отъ 1 октомврий Привременний съвѣтъ разискалъ този протестъ и, като зелъ въ внимание, че Народний Съборъ е билъ свиканъ само за разискване и одобрение на уставътъ и че както цырковното управление, така и расправията съ патриаршията сѫ били възложени на Привременний съвѣтъ, послѣдний е ималъ право да се срѣща и разговаря съ патриаршията за споразумѣние върху основа на фирманътъ. „Днесь самото правителство, казалъ Кръстевичъ, като се разисквалъ протестътъ на Груева, ни дума, че има нѣколко работи, за които требва да се споразумѣемъ съ патриархътъ. Завчера още министрътъ ни заповѣда да се видимъ съ него. Питамъ можемъ ли да не испълнимъ заповѣдьта му? Като дойдохѫ представителитѣ, какво направихѫ за рѣшението на въпросътъ? Вмѣсто да се водимъ отъ Георгя Груева и отъ ораторитѣ на читалището, мислѭ че требва да видимъ, кое е умно и кое е добро за народътъ, та него да правимъ“.

Не може да се не отдаде справедливость на възгледътъ, който исказалъ Привременний съвѣтъ съ устата на Кръстевича по протестътъ на Груева. Една голѣма часть отъ Българетѣ въ Цариградъ, къмъ която принадлежехѫ преимуществено младитѣ, не премислеше, какво бѣхѫ предъ очитѣ на правителството и въ самата сѫщность народнитѣ представители, които бѣхѫ дошли въ Цариградъ по покана отъ Привременний съвѣтъ. Тѣхний мандатъ бѣше само да разискатъ и одобрятъ изработенний отъ Привременний съвѣтъ уставъ. Той слѣдователно се свършваще съ окончателното одобрение на уставътъ. Тѣ не можехѫ прочее да искатъ да се допитва до тѣхъ Привременний съвѣтъ, като до представители, натоварени да рѣшаватъ всички въпроси, които се досягатъ до народътъ. За да имахѫ това право, требваше преди всичко то да бѫде признато отъ султановото правителство. Привременний съвѣтъ не можеше самъ отъ себе си да имъ го признае и да се откаже въ тѣхна полза отъ върховното воденье на цырковнитѣ дѣла, съ които бѣше натоваренъ отъ правителството и за което носеше отговорность предъ него и предъ народътъ.

Патриархътъ се показваше предъ Българетѣ твърдѣ наклоненъ да удовлетвори Българский народъ. Това като се имаше предъ видъ и като отъ друга страна самото правителство непрестанно препоръчваше на Привременний съвѣтъ да влѣзе въ преговори съ патриаршията, горѣреченнитѣ шестима членове отъ този съвѣтъ ходихѫ при негово светѣйшество съ пълна увѣренность, че постѫпатъ както изискватъ интереситѣ на народътъ.

Патриархътъ, слѣдъ като се разговори на 25 септемврий съ тия шестима Българе, обевилъ имъ, че желае да се срѣщне и съ българскитѣ владици и слѣдъ два дни прати първий секретарь на синодътъ си, архимандритъ Доситея, сега Самоковский владика, да каже на послѣднитѣ, че негово светѣйшество желае да се поразговори и съ тѣхъ. Той не намѣри за добрѣ да имъ прати патриаршески поканителни билети (*πιττάκια*), както на Българетѣ миряне, защото помежду имъ бѣше изверженний отъ патриаршията Иларионъ Макариополский, когото той не щеше да дѣли отъ другитѣ, а пъкъ не желаеше да се намѣри въ рѫцѣтѣ му адресуванъ на негово име писменъ документъ съ патриаршеский му подписъ. Но той ги приелъ, кога се евили предъ него, наметнѫтъ съ паникалимавка и се обнесълъ съ всички еднакво, цѣлувалъ се съ всекиго, като съ братъ во Христѣ. Слѣдъ дългъ разговоръ, светѣйший Антимъ ги испратилъ съ сѫщата честь, а на другий день и самъ отишълъ въ Ортакьой да имъ върне визитата. Като се знаеше, какъ странехѫ предшественницитѣ на новий патриархъ отъ нашитѣ извержени владици и какъ избѣгваше сношение съ тѣхъ всичкото гръцко духовенство, горне и долне, това обнасенье на патриархъ Антима съ българскитѣ архиереи не можеше да не направи поне на първо време добро впечатлѣние. Но скоро се разумѣ, че негово светѣйшество съ тая вѣжливость и съ тия външни знакове на добро расположение и снисходителность към българскитѣ владици ималъ предъ видъ да ги предрасположи да приематъ неговитѣ неудовлетворителни за Българский народъ предложения за изравнение на разногласията между тѣхъ и патриаршията.

Шестимата миряне и Пловдивский Панаретъ се срѣщахѫ нѣколко пѫти съ патриархътъ, въ течението близо на три мѣсеца, и разисквахѫ съ него, какви требва да бѫ-

джтъ границитѣ на екзархията и кои епархии и кази да влѣзятъ въ неж. Разискванията ставахж понѣкога и въ присжтствие на цѣлий патриаршески синодъ. Въ разговоритѣ си съ патриархътъ и синодътъ му нашитѣ съотечественници обеснявали надълго и широко своитѣ искания и доказвали тѣхната справедливость. Работата обаче не се ограничила въ разговори. Още въ началото патриархътъ поиска отъ нашитѣ да му подаджтъ писменно, въ какви граници требва да се заключава екзархията, защото безъ опредѣленни граници, казалъ той, тя е невъзможна. Види се, негово светѣйшество се е боялъ да не расширочжтъ тѣ пó-подиря исканието си или да се не помѣтнжтъ отъ онова, що сж казвали устно. Поради това тѣ му подадохж списъкъ на епархиитѣ и мѣстата, които, освѣнъ изброеннитѣ въ фирманътъ, требва да се причислятъ къмъ българската екзархия, понеже испълнятъ условието, положено въ десетий му членъ. Въ тоя списъкъ се показваше, колко въ всека отъ тия епархии и кази има българско и небългарско население, колко сирѣчь отъ селата сж български, колко гръцки, или арнаутски и цинцарски и каква е пропорцията въ градоветѣ между Гърци и Българе. Въ него фигуриратъ като такива, които требва споредъ казанното условие да се отнесжтъ къмъ екзархията, епархиитѣ: 1) Скопска, която въ 5-тѣ си кази, Скопска, Враненска, Кумановска, Паланечска и Тетовска брои 462 села, всички български; 2) Дебърска, която въ двѣтѣ си кази, Дебърска и Кичевска, брои 178 села български и 16 арнаутски; 3) Охридска, която съ 4-тѣ си кази, Охридска, Рѣсенска, Преспенска и Струмска, брои 241 християнски села и 6 влашки; 4) Пелагонийска, която има 2 кази Битолска и Прилѣпска, съ 206 християнски села (отъ които само три сж цинцарски) и въ главний градъ на която двѣ трети отъ жителитѣ сж Българе; 5) Могленска, въ която има три кази, Лелинска, Могленска и Катраничска, съ 136 християнски села, които всички сж български; 6) Струмичска, въ която има 178 християнски села, все български; 7) Костурска, която има 320 села български и 16 само влашки; 8) Полянска, въ тритѣ кази на която има 105 села, всички български; 9) Драмска, отъ тритѣ кази на която въ една, а именно въ Неврокопската християнскитѣ села сж всички български, а въ другитѣ двѣ, ако да има смѣсенно християнско население, Българетѣ сж пó-многото; 10) Мелничска, въ тритѣ

кази на която християнското население е чисто българско и само градътъ Мелникъ е съ размѣсенно население; 11) Воденска, въ която има 18 християнски села, всички български, и 12) Одринска, дѣто независимо отъ Сливненската и Ямболската кази, които отдѣля отъ нея фирманътъ, има 243 български и 28 гръцки села, и въ самий градъ Одринъ $^3/_4$ отъ жителитѣ сѫ Българе.

Въ отговоръ на тая бѣлежка за епархиитѣ и мѣстата, които нашитѣ съотечественници искахѫ да се причислятъ къмъ екзархията, патриархътъ и синодътъ му отговорихѫ писменно, че отстѫпатъ за нея само слѣднитѣ: Търновската, Софийската, Видинската, Доростолската, Преславската, Самоковската, Нишската, Нишавската (Пиротска), Ловчанската, Врачанската и Червенската (Руссенска), а сѫщо и българскитѣ села отъ епархиитѣ Варненска и Месемврийска, които села се намиратъ въ вѫтрешностьта (съ исключение на градоветѣ Варна и Месемврия и всички крайбрежни и населени отъ Гърци села), така че тия български села да образуватъ епархия съ сѣдалище въ Сливенъ, която да се нарича Сливненска епархия; както и българскитѣ села отъ Анхиялската и Созополска епархия, които, съ сѣдалище въ Ямболъ, да съставятъ Ямболска епархия. Въ отговорътъ имъ се казваше още, че тѣ даватъ и населеннитѣ съ Българе кази и села отъ Хасковската каза... и Новайската каза отъ Одринската епархия, отъ които да се състави нова епархия съ сѣдалище въ най-голѣмий градъ на този районъ, по името на който да се нарече и епархията. Градътъ Пловдивъ тѣ оставехѫ пакъ подъ Вселенский престолъ, но да може синодътъ на екзархията, ако желае, да има въ него свой метохъ, въ който да се намиратъ двама трима свещенници, за да извършватъ църковни треби, гдѣто ги поканятъ, съ позволението, разумѣва се, на мѣстний канонически архиерей, както правятъ находещитѣ се въ разни епархии светогорски духовници.

Като приели такъвъ отговоръ на своята записка, шестимата членове отъ Привременний български съвѣтъ направили въ слѣднето засѣдание съ патриархътъ и синодътъ му потребнитѣ бѣлежки и възражения, но имъ се казало, че трѣбва да ги подадѫтъ писменно, което тѣ и сторихѫ съ една записка, врѫчена на 2 ноемврий.

Въ тая записка нашитѣ съотечественници изразяватъ най-първо крайното си съжаление, че Великата Църква, която била устжпила въ проектътъ си отъ 1869 год всички, изброени въ фирманътъ, епархии и кази и на която бѣлежкитѣ срѣщу проектътъ на смѣсенната коммиссия били причина да се даде съ 10 членъ на фирманътъ право на епархиитѣ съ смѣсенно население да се присжединятъ до екзархията, ако двѣ третини отъ населението имъ желаjжтъ това, сега се повръща и отнима отъ екзархията цѣли двѣ епархии, а именно Кюстендилската и Велешката, и двѣ кази, които съставятъ половината отъ Битолската и Ксантската епархии, и преминува съ мълчанье постановението за казанното право, дадено на епархиитѣ отъ 10 членъ на фирманътъ. „Това, казватъ тѣ, ще наскърби и цѣлий Български народъ. Българската екзархия, или архиепископия се състави църковно и граждански, защото Българетѣ, живѣещи въ разни епархии, желаjжтъ да се управятъ отъ своя иерархия. Реченното право обаче не се никакъ даде отъ Църквата на христиенетѣ отъ други мѣста, но отъ правителството се призна подъ условие, да се докаже, че сж Българе и че желаjжтъ и тѣ да се управятъ отъ своя иерархия. Отъ това есественно слѣдва, че къмъ Българската екзархия требва да се присъединятъ и ония епархии и кази, жителитѣ на които сж Българе и желаjжтъ това. Туй призна въ послѣднето си съ насъ засѣдание и патриаршеский синодъ. Но понеже между христиенетѣ Българе живѣjжтъ понѣгдѣ и не—Българе, на които да не се ще да сж подъ вѣдомството на екзархията, негово светѣйшество бѣше рѣшилъ отъ себе си, че тая мжчнотия се отмахва съ приетото отъ Църквата и отъ гражданската власть начало: *мнѣнието на множинството да рѣшава*. Поради тая мисъль негово светѣйшество, като ни каза да му дадемъ бѣлежка за епархиитѣ и мѣстата, които требва да сж подъ екзархията, препоржчи ни да имаме предъ видъ, че екзархията ни требва да има граници и че колкото христиене ще има въ тия граници, тѣ ще требва безразлично да принадлежатъ къмъ екзархията, а колкото оставатъ вънъ отъ тѣхъ, ще се отнесжтъ къмъ Вселенский престолъ. Това много справедливо начало ние всекога сме приемали и приемаме и сега още. Но ненадѣйно видѣхме въ бѣлежката, която ни даде негово светѣйшество въ отговоръ на нашата, първо че се отнематъ отъ екзархията безъ причина цѣли епархии;

отъ сжщата категория съ отстжпеннитѣ; и второ, че и отъ отстжпеннитѣ се откжсватъ и запазватъ за патриаршията цѣли градове и села, находещи се въ означеннитѣ отъ патриархътъ граници на екзархията, по причина, че християнетѣ на тия градове и села не били ушъ Българе. Тая непослѣдователность, която напространно посочихме на негово светѣйшество, ние излагаме сега и писменно, за да се обсжди отъ него и отъ синодътъ му и отмахне споредъ положенното начало, защото, ако се не съблюдава началото за границитѣ, ще излѣзе, че Българе отъ вѣдомството на екзархията ще се управятъ отъ патриаршията, и ония, които сж вънъ отъ това вѣдомство, ще зависятъ, по примѣра на първитѣ, отъ синодътъ на екзархията. Като настояваме да се махне реченната непослѣдователность и да се пазятъ положеннитѣ за екзархията граници, ние не игнорираме и нуждата, да се удовлетворятъ по единъ извѣстенъ начинъ не-Българетѣ, находещи се въ границитѣ на екзархията, както и Българетѣ, които би останжли подъ вѣдомството на патриаршията".

Нѣколко дни слѣдъ горнята записка на шестимата Българе, които водехж преговоритѣ съ патриаршията, Кръстевичъ написа и испрати до патриархътъ отъ името имъ още едно писмо, за да обесни по̀-добрѣ изложенното въ общата имъ записка и предпази, както самъ казва, отъ неправилно тълкованье патриархътъ и синодътъ му, които сж показвали, когато разисквали тази записка съ нашитѣ съотечественници, че не ѭ разбирали добрѣ.

Преговоритѣ между нашитѣ и патриаршията се продължихж още мѣсецъ слѣдъ тия писменни разеснения, и въ това време негодованьето между Българетѣ въ Цариградъ и въ провинцията срѣщу това опитванье за спогодба все растеше, при всичко че по желанието на двѣтѣ преговарещи страни, правителството бѣше внушило на вѣстницитѣ да не пишжтъ нищо раздразнително по тия преговори. Гръцкитѣ вѣстници съобщавахж все благоприятни извѣстия за успѣхътъ имъ и похвалявахж патриархътъ за неговитѣ старания да докара споразумѣние между Българетѣ и Великата Цьрква. Само най на край нѣкои отъ тѣхъ почнжхж да роптаѭтъ срѣщу него и да го осжждатъ, че това, що вършилъ, било противъ интереситѣ и придобититѣ права на Цьрквата, които били отъ него пожертвовани. Но българскитѣ вѣстници, макаръ и обуздани,

не пропущахѫ случай да възбудятъ съмнѣние въ благоприятний за Българетѣ край на преговоритѣ. Макаръ и да не имъ се съобщаваше отъ Привременний съвѣтъ нищо за тѣхний ходъ, но тѣ исказвахѫ подозрѣние, че правдинитѣ, които дава на Българетѣ султанский фирманъ, не ще останѫтъ безъ нащърбение.

Най-послѣ малко по малко излѣзе наявѣ, че патриархътъ съобщилъ на Привременний български съвѣтъ единъ новъ проектъ въ замѣна на фирманътъ и че въ този проектъ той додава до ония епархии, които бѣше имъ отстѫпилъ писменно въ крайтъ на октомврий, само Кюстендилската, Велешската, Скопската и Охридската безъ Преспенската епископия, както и казитѣ Прилѣпската отъ Бятолската епархия и Ахѫчелѣбийската отъ Ксантската епархия. Съ това само додаванье нашитѣ съотечественници очевидно не можехѫ да се задоволятъ, защото султанский фирманъ съ означенното въ чл. 10 условие имъ предоставеше много по-вече епархии. При това новий проектъ на негово светѣйшество съдържаше, че предсѣдатель на Българский Синодъ ще бѫде за първъ само пѫть най-горний (по приетий въ патриаршията редъ) отъ митрополититѣ на Българската областъ, която получава църковно самоуправление, а именно Търновский, за какъвто тогава се смѣташе още въ очитѣ на патриаршията Гъркътъ Григорий, макаръ и да бѣше отдавна испъденъ изъ Търново отъ християнетѣ на епархията, Българе. Проектътъ опредѣлеше, че слѣдъ неговата смърть за предсѣдатель на Синодътъ и архиепископъ на областьта ще се изберѣ не най-горний по чинъ, а най-достойний и способний отъ българскитѣ митрополити, като остава за всекога негово сѣдалище пакъ Търново, а на мѣстото на този митрополитъ ще се избира и назначава отъ областний синодъ другъ архиерей. Патриархътъ допущаше въ проектътъ си да си избирѫтъ Българетѣ другъ архиерей за архиепископъ, ако не щѫтъ Гъркътъ Григория, но туреше условие да остане пакъ той за първъ пѫть архиепископъ, а послѣ да си даде отставката и да се извади отъ този постъ, като му се дадѫтъ, като на Търновски митрополитъ, всички владически правдини до деньтъ на изважданьето му. Другитѣ архиереи по епархиитѣ на областьта, каквито и да сѫ, проектътъ оставеше на мѣстата имъ, като ги задължаваше да се покоряватъ на заповѣдитѣ на архиепископътъ, и вече слѣдъ

смъртьта имъ полагаше да се назначатъ други отъ областний архиепископъ и синодъ. Болшинството на тѣзи архиереи бѣше все Гърци.

Условието да си останѫтъ въ епархиитѣ всичкитѣ архиереи на областьта, назначени отъ патриаршията, а така и нейний архиепископъ да бѫде за първо време пакъ Гъркътъ Григорий, като броещъ се Търновски митрополитъ, или да му се заплатятъ всичкитѣ владически правдини, които му се падатъ откакъ сѫ се били отрекли отъ него епархиотитѣ му до деньтъ на доброволната му отставка, можеше, споредъ настроението на умоветѣ между Българетѣ въ онова време, да попречи само по себе си на помиряваньето, за което се толкова стараеше правителството, ако дори патриархътъ бѣше се съгласявалъ да приеме напълно 10 членъ на султановътъ фирманъ, но той не само се отказа отъ това, но и не рачи поне да прибави още нѣкоя и друга епархия къмъ customized ония, които съдържаше проектътъ му, колкото и да се опитвахѫ нашитѣ да го убѣдятъ да уголѣми числото на тия епархии. Въ послѣднето засѣдание, станѫло на 10 декемврий, което сѫ имали тѣ съ него, той имъ казалъ, въ отговоръ на тѣхното настояванье за уголѣмението числото на епархиитѣ, че и да иска да прибави още нѣкоя епархия, не го оставели синодътъ и нѣкои отъ гръцкитѣ първенци миряне, и за да ги увѣри още по̀-вече, че той самъ по себе си би ги задоволилъ, ако не бѣ се боялъ отъ виковетѣ и роптанията на еднoплеменницитѣ си, той имъ показалъ единъ гръцки вѣстникъ, който го осѫждалъ за направеннитѣ вече устѫпки и го укорявалъ, че билъ искалъ да предаде на Българетѣ цѣла Тракия. Негово светѣйшество билъ имъ още посъвѣтвалъ да отидѫтъ да се помолятъ на нѣкои отъ синодалнитѣ владици и на нѣкои отъ гръцкитѣ голѣмци, за да може да се порасширочи още Българската църковна область. На това единъ отъ нашитѣ му отговорилъ доста гнѣвно, че Българетѣ нѣматъ тая нужда догдѣто иматъ царский фирманъ, който ги напълно задоволява, и слѣдъ тия думи поканилъ събратята си да си вървятъ. За да не имъ се зловиди този съвѣтъ, патриархътъ прибавилъ, като ги испращалъ, че и той ще се моли на синодътъ и на гръцкитѣ първенци, дано се устѫпи още нѣкоя епархия. Българетѣ му забѣлежили, че иматъ да се оплакватъ още за много други нѣща, а особенно, че градоветѣ Пловдивъ и

Варна се задържели за патриаршията, което ще бжде голѣма пречка за пълното споразумѣние между двѣтѣ страни.

Тая споритость на Гърцитѣ даде още по̀-голѣма сила на оная часть отъ нашитѣ съотечественници, която не гледаше съ добро око опитванията на Привременний съвѣтъ за споразумѣние съ патриаршията и която, като имаше предъ видъ злосторствата и злоупотребенията, които е правило грѣцкото духовенство въ ущърбъ на Българетѣ, и като мислеше, че, догдѣто Българетѣ не се исгръгнжтъ напълно отъ влиянието на патриаршията, не може да се очаква доброто, което сж подприли съ исканието си да се самоуправляватъ църковно, бѣше равнодушна къмъ единството на Цървата и дори предпочиташе скжсваньето на всекакви църковни връзки между Българе и Гърци. За тѣзи Българе важното бѣше да се не покжтватъ въ нищо правдинитѣ, веднажъ дадени на Българский народъ съ султанский фирманъ, таче щело да стане поради упорството на патриаршията расцѣпение за нѣкое време между Българската Църква и Грѣцкитѣ, тѣ се не грижехж много. Отъ тази категория умове имаше и въ Привременний съвѣтъ, както между мирскитѣ, така и духовнитѣ негови членове. Тѣ се намирахж и повсждѣ другадѣ. Дори нѣкои отъ тая категория людье отивахж до тамъ (каквото Тод. Икономовъ), че проповѣдвахж въ печатътъ, че требва да стане схизма, т. е. скжсване всекакви връзки съ патриаршията, и че въ тая схизма е спасението на Българетѣ. Подъ тѣхното влияние отъ общинитѣ постоянно се испращахж въ Привременний съвѣтъ протести срѣщу преговоритѣ му съ патриаршията. Съвѣтътъ, който правеше тия преговори главно по заповѣдьта на правителството, требваше да отговаря на тия протести и да оправдава дѣйствията си. Но чашата на търпѣнието между нашитѣ съотечественници се пълнеше все по̀ вече, като ставаше все по̀-явно, че крайтъ на преговоритѣ не ще бжде удовлетворителенъ за тѣхъ. Отговорътъ, който даде на нашитѣ патриархътъ въ засѣданието на 10 декември и който тутакси се разгласи отъ печатътъ,—при неговътъ послѣденъ проектъ, съ който се оставехж и занапредъ грѣцкитѣ архиерей по епархиитѣ въ България,—докара необикновенно раздразнение. Цариградскитѣ Българе на тълпи се затекохж въ Ортакьой да подаджтъ протестъ срѣщу споразумѣваньето на Привременний съвѣтъ съ патриаршията. Въ този протестъ, покритъ

съ многобройни подписи, тѣ заевихѫ на Съвѣтътъ, че той отстѫпилъ отъ пѫтьтъ, по който требваше да върви; че, ако той не престане да работи за споразумѣние съ патриаршията върху друга основа, освѣнъ фирманътъ, тѣ ще оттеглятъ отъ него довѣрието и пълномощието си, а онова, което би направилъ той безъ тѣхно знание, ще смѣтатъ за нищо. Тѣхното довѣрие, казваше се при това въ протестътъ, ще иматъ занапредъ само народнитѣ владици. Този протестъ се поднесе на 17 декемврий.

Кръстевичъ, като членъ отъ Съвѣтътъ, който най-добрѣ разбираше, какъ требва да постѫпятъ Българетѣ въ това състояние, до което бѣше доведенъ въпросътъ за българското църковно самоуправление, и който имаше искренно желание да се учреди това самоуправление въ споразумѣние съ Великата Църква и за това се подозираше отъ нѣкои като да бѣше готовъ да пожертвова за това споразумѣние интереситѣ на Българский народъ, доста обезпечени съ фирманътъ, се зе да обесни въ този день, че онова, което се вършило отъ Привременний съвѣтъ, се е вършило така, както се е изисквало отъ самата работа, и че съвсѣмъ напразно се тревожи народътъ и се пръскатъ слухове, че ужъ той и нѣкои отъ събратята му членове на съвѣтътъ били готови да продадѫтъ народътъ. „Откакъ сме захванѫли, каза той, да ходимъ при патриархътъ по заповѣдь на правителството, непрестанно се говори по вѣстницитѣ и между нашитѣ въ Цариградъ съотечественници, че сме имали ужъ намѣрение да продадемъ народътъ и да нарушимъ правдинитѣ му. Ние търпѣхме и още ще търпимъ, защото съвѣстьта ни е чиста. Защо, казватъ, да ходимъ при патриархътъ когато имаме въ рѫцѣтѣ си царский фирманъ? Нека размислимъ върху това. Като излѣзе фирманътъ, правителството ни позволи да направимъ уставъ, за разискванье на който послѣ свикахме народни представители. Правителството обаче не рачи отпослѣ да подтвърди уставътъ. Ние му подадохме прошение за избиранье екзархъ. Слѣдъ смъртьта на Аали-паша ние подадохме и на новий везирь други писма съ молба да ни позволи да положимъ въ дѣйствие фирманътъ. Негово височество въ отговоръ ни каза, че новий патриархъ обѣщалъ, какво ще свърши тая работа, та за това ни съвѣтва да го приближимъ. Какво требваше да направимъ, когато всичката наша надежда бѣше на правителството? При

това, като ходехме при патриархътъ, ние друго намѣрение нѣмахме освѣнъ да вървимъ съгласно съ фирманътъ, безъ да го питаме, разумѣва се, да ли той признава този фирманъ или не. Ние знаемъ много добрѣ, че патриархътъ не ще и не може да ни даде всичко; но имаме надежда, че правителството не ще ни онеправдае.“ Слѣдъ това Кръстевичъ, като изложи ходътъ на преговоритѣ между извѣстнитѣ членове отъ Българский привремененъ съвѣтъ и патриаршията, сирѣчь какво е искалъ Съвѣтътъ чрезъ тия членове и какво е предлагала патриаршията, заключи, че Съвѣтътъ въ тия преговори нито най-малко не е показалъ, че се съгласява да се наруши фирманътъ и че слѣдователно напразно става вълнение въ народътъ.

Кръстевичъ обесни и на лицата, които влѣзохѫ въ заседанието на Съвѣтътъ съ протестътъ, че никакво предателство не е ставало и нѣма да стане, и че сѫщий фирманъ задължава Българетѣ да се споразумѣѭтъ за нѣкои нѣща съ патриархътъ. Успокойвахѫ ги и владицитѣ, Иларионъ Макариополский и Иларионъ Ловчанский, като ги увѣрявахѫ сѫщо, че никой отъ членоветѣ на Съвѣтътъ не работи противъ доброто на народътъ, че нѣма никакво основание да се мисли, че едни членове отъ Съвѣтътъ искали доброто на народътъ, а други не го искали.

Шумното заевление, което сторихѫ цариградскитѣ Българе на 17 декемврий бѣше подбудено съ знанието на нѣкои отъ членоветѣ на Съвѣтътъ. Чомаковъ, който постоянно съперничеше съ Кръстевича и който по своитѣ убѣждения бѣше противъ правенитѣ преговори, бѣше душата на движението противъ тия сношения съ патриаршията. Съ него вървеше и Христо П. Тъпчилеща, който не чувствоваше и не разбираше доброто, което имаше сама въ себе си мирната развръзка на разногласието съ патриаршията. Къмъ тѣхъ клонехѫ по̀вече или по̀-малко и нѣкои отъ владицитѣ, които, като гледахѫ, че патриаршията, отъ желание да заварди неправедно присвоенното и да послужи на еллинизмътъ въ неговитѣ мечтания за величие, не се срамуваше да се отклонява толкова очевидно отъ духътъ и правилата на Църквата, бѣхѫ изгубили търпѣние и искахѫ безъ съгласието на патриархътъ да турятъ въ дѣйствие фирманътъ, на който постановенията бѣхѫ, както е извѣстно, напълно съобразни съ канонитѣ.

При такова расположение на умоветѣ между владицитѣ и свѣтскитѣ членове на Привременний съвѣтъ, което намираше отгласъ както въ епархиитѣ, така и въ Цариградъ между всички речи интеллигентни Българе, въ послѣднитѣ дни на декемврий между цариградскитѣ Българе се нагласи да се пристжпи до туренье въ дѣйствие султанский фирманъ безъ да се гледа, че патриаршията не е съгласна съ всички негови постановения и че не го признава. Първата стжпка за това требваше, по тѣхно мнѣние, да бжде службата на владицитѣ въ църквата ни на Фенеръ, която имаше да покаже на всичкий свѣтъ, че Българската иерархия се възобновява пакъ самостоятелна и независима отъ патриаршията, каквато си е била преди време.

Но, преди да се тури въ испълнение този планъ, цариградскитѣ Българе счетохж за добрѣ да разузнаятъ сами, какъ гледа правителството на преговоритѣ между патриаршията и Привременний съвѣтъ и мисли ли то да поддържи издаденний отъ него фирманъ. Съ тая цѣль тѣ занасятъ свои и испратени отъ вънъ прошения до везирьтъ, въ които се исказва молба да се запази царский фирманъ, който билъ нарушенъ въ тия преговори, и да имъ се дозволи часъ по̀-скоро да наредятъ църковнитѣ си дѣла по него. Тия прошения представя на садразамътъ една петочлена депутация на върхъ новата 1872 година. Въ депутацията влизахж двама души отъ страна на цариградскитѣ Българе, отъ които единътъ бѣше П. Р. Славейковъ, редакторъ на *Македония*, и трима още отъ представителитѣ на смѣсеннитѣ епархии. Везирьтъ, като разумѣлъ, за какво нѣщо е молбата, увѣрилъ депутацията, че фирманътъ нѣма съ нищо да се наруши, но че самъ той билъ заповѣдалъ да се завържатъ преговори съ патриаршията съ цѣль да се опредѣли между странитѣ неопредѣленното въ фирманътъ, и че ако патриархътъ направи пакъ нѣкои мжчнотии за споразумѣнието, той ще му каже открито, че ще позволи на Българетѣ да турятъ въ дѣйствие фирманътъ. Везирьтъ очевидно искалъ да успокои депутацията. Отъ думитѣ му за преговоритѣ депутацията не останжла обаче много задоволена. Въ всекий случай тя си направила заключение, че по̀-добрѣ би било да се прекжснжтъ тия преговори.

Народното желание да се тури въ дѣйствие фирманътъ и да служатъ народнитѣ владици Литургия въ единъ отъ пред-

стоещитѣ велики праздници не отслабнѫ и слѣдъ това, което бѣ чула отъ садразамътъ реченната депутация, и рѣшението, което бѣхѫ зели нашитѣ съотечественници, останѫ нераsклатено отъ думитѣ му. Намисленното служение на архиерентѣ имаше да се извърши на Богоевление. За да се покаже, че то се върши по настоянието и желанието на народътъ, на 5 январий отиватъ на Ортакьой около 20 души Българе, зематъ съ кочии преосвещеннитѣ владици Панарета Пловдивский, Илариона Ловчанский и Илариона Макариополский и ги довождатъ въ българската църква на Фенеръ, дѣто отъ по̀-преди се бѣ събралъ многоброенъ народъ. Тукъ се поиска отъ тѣхъ да служатъ на другий день. Тѣ се съгласихѫ, но казахѫ, че требва за това предварително да се изиска, както предписватъ църковнитѣ правила и както иска и фирманътъ, патриаршеско разрѣшение. Одобри се да отиде за това при патриархътъ предсѣдательтъ на Българский архиерейски съборъ, Иларионъ Ловчанский. Съдруженъ отъ двѣ свещенни и нѣколко мирски лица, той отива вечерьта по два и половина часътъ по турски въ патриаршията да иска това разрѣшение. Патриархътъ си билъ вече легнѫлъ, но по настояние на българский владика, който казалъ, че е дошълъ по дѣло много важно, той се принудилъ да стане и да го приеме. Ловчанский архиерей му съобщилъ, че той е дошълъ да моли негово светѣйшество отъ лицето на българскитѣ владици въ Цариградъ и на нѣкои отъ първенцитѣ на Българский народъ да позволи да служатъ на утрето тия владици въ българската църква Литургия. Патриархътъ не се съгласилъ на това, толкозъ по̀-вече че Ловчанский владика искалъ дозволението не само за него си и за Панарета Пловдивский, но и за Илариона Макариополский, който бѣше изверженъ отъ патриаршията. Понеже пратенний български владика изисквалъ настоятелно патриаршеското разрѣшение, като показвалъ, че има нѣколко стотинъ души, събрани на българската църква, които го чакатъ съ нетърпѣние да се завърне и да имъ донесе положителенъ отговоръ, негово светѣйшество счелъ за потребно да свика още презъ нощьта синодътъ си за обсѫжданье това странно за него исканье на българскитѣ архиереи. Патриархътъ помолилъ Ловчанский владика да почака малко въ протосингелската стая, за да чуе и занесе на народътъ рѣшението на синодътъ. Синодътъ се събралъ и далъ отрицателенъ отговоръ.

Преди нѣколко седмици патриархътъ бѣше извѣщавалъ Пловдивский и Ловчанский владици, които не бѣхѫ още извержени, че тѣ могѫтъ да служатъ въ една отъ църквитѣ въ Ортакьой, и по̀-послѣ бѣше ги поканилъ да служатъ на Рождество Христово съ него наедно въ патриаршеската църква, но съ условие да оттеглятъ по̀-напредъ отставкитѣ си, които бѣхѫ тѣ дали преди нѣколко годинъ на патриаршията за да заевятъ, че преставатъ да сѫ нейни служилци. Нашитѣ владици не приехѫ това условие, и службата имъ съ патриархътъ не станѫ. Тогава негово светѣйшество даваше съгласието си да служатъ, съ него или безъ него българскитѣ неизвержени още владици, като мислеше, че съ тая снисходителность ще ги привлече и че ако тѣ се съгласятъ да служатъ съ реченното условие, ще станѫтъ пакъ патриаршески и Българската Църква ще остане безъ архиереи. Съ тази сѫщата цѣль той прегръщаше и цѣлуваше, като свои братя во Христѣ, българскитѣ владици, когато се срѣщаше съ тѣхъ. Престарѣлий патриархъ хитруваше тогава и мислеше, че хитростьта му не ще се осѣти. Сега обаче като се искаше отъ него по църковний обичай да разрѣши безусловно на българскитѣ архиереи да служатъ въ собственната си църква (която се намира въ епархията му), като на архиереи отъ една друга, самостоятелна Църква, той не се съгласи на това, защото инакъ щеше да се смѣта, че той признава тая Църква за самоуправна, както и другитѣ независими Църкви, нѣщо което Великата Църква упорно отказваше. Негово светѣйшество виждаше обаче, че българскитѣ архиереи, слѣдващи волята и желанието на народътъ си, ще извършатъ Божественната Литургия и, за да ги въспре, въ сѫщата нощь извѣсти министрътъ на вънишнитѣ дѣла и исповѣданията, Серверъ-паша, че Българетѣ го обезпокоявали и изисквали отъ него нѣща невъзможни. Серверъ-паша незабавно прати по 7 часътъ мюхюрдаринътъ си да съобщи на Българетѣ да не правятъ „никакво досажданье на патрикъ ефенди“. Мюхюрдаринътъ отишълъ презъ нощьта при Хр. Тъпчилеща и му казалъ отъ името на министрътъ да употреби влиянието си, за да се въспре службата на архиереитѣ. Тъпчилеща, съгласенъ напълно съ движението, далъ на пратенното отъ министрътъ лице да разбере, че не е лесно да се отвърне единъ народъ отъ това, що е намислилъ да направи по религията си. Мюхюрдаринътъ отишълъ въ патриаршията и съобщилъ

на патриархътъ, че не може да въспре службата, защото „не прилича да се потъпче исканието на толкова народъ".

Турцитѣ и не можехѫ да разумѣѭтъ изведнажъ, защоще е толкозъ предосѫдно исканьето на Българетѣ да се помолятъ въ църквата заедно съ владицитѣ си, както тѣ разбирахѫ архиерейската служба. На другий день, Богоевление, Пловдивский Панаретъ, Макариополский Иларионъ и Ловчанский Иларионъ, които бѣхѫ, както се каза по̀-горѣ, дошли на българската църква още въ навечерието, служихѫ въ неѭ тържественно Литургия всредъ многоброенъ народъ, който видимо бѣше зарадванъ, че отъ толкова време очакванното служенье на отечественнитѣ му владици се извърши най-послѣ.

Въ истий день се написа и се занесе на везирътъ единъ адрессъ, въ който се исказваше благодарностьта на народътъ, че се оставилъ свободенъ да се помоли Богу заедно съ архипастиритѣ си и да направи молитва за султанътъ. Депутацията, която го занесе, била приета благосклонно отъ садразамътъ, който исказалъ задоволството си за тая мирна постѫпка на Българетѣ.

Слѣдъ два дни тримата служивши владици отидохѫ и сами да се представятъ на везирътъ, съдружени отъ трима членове на Съвѣтътъ, д-ръ Ст. Чомаковъ, Георгия Чалооглу и Хр. П. Тъпчилеща. Тѣ казали, че извършили священната служба по редътъ на Вѣрата си и възнесли молитва за здравието на султанътъ. Везирътъ, който още не проумѣваше добрѣ значението на тая служба, извършена противъ волята на патриархътъ, имъ препорѫчилъ да се въздържатъ отъ шумни заевения и отъ всичко, което може да произведе безредица. Послѣ имъ зарѫчалъ да отидѫтъ за послѣденъ пѫть при патриархътъ, безъ да споменуватъ нѣщо за преговоритѣ между него и Българетѣ, но просто да го попитатъ, приима ли фирманътъ тъй, както си е, безъ всеко преиначвание. Съгласно съ тази заповѣдь Пловдивский Панаретъ и Ловчанский Иларионъ, съдружени отъ Георгия Чалооглу, ходихѫ да видятъ патриархътъ, но негово светѣйшество имъ извѣстилъ чрезъ архидяконътъ си, че е занетъ. Подиръ два дена тѣ отидохѫ при него още веднажъ, но патриархътъ пакъ ги не прие. Българскитѣ владици извѣстихѫ везирътъ за този отказъ на негово светѣйшество чрезъ капукехаята си, Захария Гюровъ. „Ако той ги не приима, отговорилъ на капукехаята

садразамътъ, азъ ги приемамъ". Този отговоръ, съобщенъ отъ Гюрова въ събранието, което направихѫ въ Ортакьой въ истий день мнозина отъ по̀-първитѣ Българе, които напълно одобрявахѫ службата на архиеритѣ, биде посрѣшнѫтъ съ громки рѫкоплескания и викове „да живѣе".

Между това Иларионъ Ловчанский служи на 9 януарий, недѣля, пакъ Литургия, безъ да потърси предварително разрѣшение отъ патриаршията, и рѫкоположи единъ дяконъ, нѣщо което бѣше натъкмено да покаже, че българската иерархия дѣйствова вече, като самостоятелна, и нѣма нужда за сѫществованьето и дѣйствията си отъ нѣкоя друга църковна власть.

Но възгледитѣ на патриаршията, които до тогава не бѣхѫ още обстоятелно извѣстни на Портата, не се забавихѫ да пристигнѫтъ и да произведѫтъ неблагоприятно за Българетѣ впечатлѣние въ правителственитѣ крѫгове. Слѣдъ нѣколко съвѣщания въ патриаршийй синодъ, въ който зели участие и нѣкои отъ по̀-преднитѣ гръцки първенци, патриархътъ испрати на 10 януарий до великий везирь относително постѫпката на българскитѣ владици, на Богоевление, единъ такрирь, подписанъ отъ всички членове на синодътъ. Въ този такрирь той, като излагаше по своитѣ възгледи надълго и широко обстоятелствата, въ които се извърши тая постѫпка, искаше отъ везирьтъ 1) да се растуря Българский църковенъ съвѣтъ въ Ортакьой и да се отдалечатъ отъ Цариградъ тримата български архиереи, Пловдивский Панаретъ, Ловчанский Иларионъ и Макариополский Иларионъ, като дързки нарушители на установенний църковенъ редъ, и 2) да се забрани занапредъ всеко свещенодѣйствие на българскитѣ свещеници, които участвовахѫ въ службата на тримата архиереи.

Чакъ като стигнѫ този патриаршийй такрирь на Портата и се тамъ прочете, Турцитѣ разбрахѫ значението на архиерейската Литургия, извършена въ българската църква безъ патриаршеско съизволение, и нашитѣ владици бидохѫ въ истий день мъмрани отъ Серверъ-паша, министрътъ въ външнитѣ дѣла, който бѣше дозелъ още и устно отъ гръцкитѣ първенци голѣмината на тѣхното църковно престѫпление въ очитѣ на патриаршията. Великий везирь, който на 10 януарий бѣше приемалъ нѣкои отъ българскитѣ владици и бѣше одобрилъ тѣхното предложение да му се поднесе такрирь за избирание на екзархътъ, както и да се испратятъ окрѫжни писма, въ

които да се съобщи на народътъ въ българскитѣ епархии послѣднето ѣвижение на съотечественницитѣ му въ Цариградъ и да му се предадѫтъ съвѣти за умѣренность и тишина, на други день, 11 яннуарий, когато му се поднесълъ реченний такриръ, той, като бѣше вече челъ оплакваньето на патриархътъ, изреккълъ срѣщу Българетѣ горчиви мъмрания и осѫдилъ послѣдната имъ постѫпка, като голѣмо безчинство. Въ сѫщо врмe той строго заповѣдалъ да не смѣе нито единъ български владика да служи Литургия безъ позволението му. Нашитѣ Българе требваше да му подаватъ особенно прошение, съ което да обеснятъ и оправдаѭтъ службата на архиеритѣ си. Въ това прошение се показваше, какъ поради упорстовото на патриаршията да върне на Българитѣ правдинитѣ, които имъ бѣ едно време отнела, стана скѫсването връзкитѣ между тѣхъ и неѭ и какъ, като се породи чрезъ извержението на българскитѣ владици нѣкое си религиозно расцѣпванье между двѣтѣ страни, макаръ че царский фирманъ призна най-послѣ правдинитѣ на Бългaритѣ и възстанови тѣхната Църква, владицитѣ сщ се въздържали до сега да не свещенодѣйствоватъ отъ уважение къмъ желанието на царското правителство да се рѣши распрята со примирение; но че, когато патриаршията презрѣ и самий царски фирманъ и показа, че гледа на търпѣнието на Българитѣ, като на признание законностьта на юртисдикцията и надъ тѣхъ, тѣ били принудени да ѝ покажатъ на дѣло, че „Българската Църква сѫществува канонически“ и че тя може да извършва дѣйстия, като самостоятелна Църква, безъ да чака одобрение отъ Цариградската патриаршия. Въ заключение подписалитѣ прошението молехѫ везирьтъ да се оставятъ българскитѣ владици свободни да извършватъ своитѣ църковни обезанности, безъ да бѫдѫтъ принуждавани да се съобразяватъ съ незаконнитѣ притезания на патриаршията.

На 12 яннуарий патриаршията прибърза да свика голѣмо събрание, въ което освѣнъ синодътъ и смѣсенний съвѣтъ присѫтствовали около 40 души други още миряне и духовни. Цѣльта на свикваньето му бѣше да размисли, какъ требва да се постѫпи слѣдъ това, що направихѫ Българетѣ на 6 яннуарий. Като се отворило събранието, патриархътъ расказалъ историята на българский въпросъ дори до послѣднитѣ му фази, послѣ се челъ неговътъ такирь до Портата отъ 10

януарий и нейний отговоръ върху него. Въ отговорътъ на Портата се казвало, че тя се е распоредила да стане разследвание върху приключението на 6 януарий въ българската църква и резултатътъ ще съобщи на патриаршията, но че подобни приключения не ще се повтарятъ занапредъ, ако се не „бави още умиряванието сърдцата на Българетѣ, съгласно съ високото рѣшение“. Тая фраза отъ тезкерето на Портата обърнжла вниманието на събранието и върху нея станжло дълго разискване. Едни ѝ придавали значение благоприятно за патриаршията, а други ж тълкували въ смисълъ, че Високата Порта е приготвила вече едно рѣшение на въпросътъ. Както и да е, събранието рѣшило най-послѣ слѣднето: 1) да се испрати едно окржжно на гръцки и български, въ което да се изесни поведението на българскитѣ представители, които били нарушили вече всички църковни постановения и въвеждатъ схизма въ Въсточната Църква, и да се съвѣтва Българский народъ да отхвърли тѣхното противохристиянско дѣло и да прибѣгне въ обятията на майка си, Църквата, която е готова да удовлетвори неговитѣ законни желания; 2) да се свика, колкото се може по-скоро, помѣстенъ съборъ отъ преждебившитѣ патриарси и отъ пребиваещитѣ въ столицата архиереи, който да изрече своето рѣшение срѣщу беззаконствовавшитѣ архиереи, и 3) да се помоли още веднажъ Високата Порта да земе въ внимание писанното въ патриаршийтакрирь и да отдалечи отъ Цариградъ тримата Български архиереи, както и да забрани всеко священнодѣйствие на священницитѣ, които сж зели участие въ службата имъ. Въ събранието нѣкои си предлагали да обеви Църквата, че тя, като е така строга къмъ виновнитѣ въ нарушението на узаконенний редъ, е обаче всекога готова да изслуша и удовлетвори законнитѣ искания на Българетѣ, а това може да стане само по мнѣнието на единъ вселенски или помѣстенъ съборъ, но болшинството отхвърлило това предложение, като възразило, че сега работата е за постжпката отъ 6 януарий и че само слѣдъ нейното осжжданье отъ Българский народъ може да се влѣзе въ нови преговори съ него.

Съгласно съ рѣшението на това голѣмо събрание, съставено отъ видни духовни и свѣтски лица, на 15 януарий се събира въ патриаршията голѣмъ архиерейски съборъ, състоещъ отъ четирма вселенски патриарси, отъ които трима

преждебивши, а именно, отъ тогашний Антима VI, който ималъ и мнѣнието на преждебившия Антима, називанъ Византийский, отъ преждебившия Григория VI, който ималъ мнѣнието и на преждебивший Кирилла, и отъ 18 архиереи, между които е билъ и българинътъ, Врачанский Паисий. Този съборъ, като не могълъ да свърши дѣлото си на 15 януарий продължилъ засѣданието си и на другий день, 16 януарий, день недѣленъ. Очевидно бѣше, че единъ такъвъ съборъ, който не бѣше друго, освѣнъ самата патриаршия, на широко представена отъ самитѣ нейни иерарси, не можеше да погледне безпристрастно на единъ въпросъ, въ който самитѣ му членове сѫ били въ висока степень заинтересувани, особенно като е мислилъ, че съ своето духовно орѫжие той ще удари въ самий му коренъ враждебното движение на Българетѣ. Той прочее рѣшилъ, Панаретъ Пловдивский и Иларионъ Ловчанский да бѫдѫтъ лишени отъ архиерейский имъ санъ, или, както се обикновенно говори, да бѫдѫтъ извергнѫти отъ чинътъ имъ, както и свещенницитѣ, които сѫ служили съ тѣхъ, а Иларионъ Макариополский, като вече веднажъ изверженъ, да бѫде отлѫченъ отъ Църквата. Това извержение и това отлѫченье на другий день се прочете съ голѣма тържественность първо въ патриаршеската църква, въ присѫтствие на патриархътъ и на другитѣ архиереи, а послѣ и въ всички други цариградски църкви, и се испрати, преведено и на българскя, по всички епархии, гръцки и български, съдружено съ особенно патриаршеско послание. Въ умопомрачението си патриаршията го съобщи, като актъ отъ голѣма важность и на другитѣ самостоятелни Църкви, гръцки и не-гръцки, безъ да премисли, че то единъ день ще послужи, като ново доказателство за нейното пристрастие и заслѣпение. Въ актътъ на изверженнето се запрещаваше на всеки християнинъ сношение съ изверженнитѣ, подъ страхъ на вѣчно отлѫченье отъ Господа Вседържителя. Слѣдъ извършваньето на този актъ, толкова срамотенъ за подписавшитѣ го, патриархътъ Антимъ VI, съдруженъ отъ трима синодални владици, отиде на 21 януарий да посѣти великий везирь, както и министрътъ на външнитѣ дѣла, съ цѣль да разумѣе, какъ ще постѫпи по-нататъкъ правителството съ българскитѣ, лишени отъ санъ, владици, отъ които единъ бѣ още и отлѫченъ отъ Църквата. Въ това свижданье патриархътъ чулъ отъ устата на първий министръ, че правителството скърби, за гдѣ-

то българскитѣ архиереи направили на 6 январий такава, противна на приетий въ Църквата редъ, постѫпка и е зело вече надлежнитѣ мѣрки за наказанието имъ, но че, отъ друга страна то е увѣрено въ примирителний духъ на Църквата и въ готовностьта на патриархътъ и на синодътъ да се погрижатъ за доброто на нейнитѣ чеда, и за това надѣе се, че тѣ ще сторятъ потребното за окончателното рѣшение на въпросътъ. Негово светѣйшество побързалъ да забѣлежи срѣщу тия думи, че Църквата вече е направила за удовлетворение на Българетѣ щото ѝ е било възможно да направи, безъ нарушение на священнитѣ канони и правдинитѣ на патриаршеский тронъ, и че сега остава на правителството да заварди тия правдини отъ по́-нататъшно потъпкование. Везиръть отговорилъ, че грижата за наказанието на виновнитѣ български архиереи е възложена върху министрътъ на вънншнитѣ дѣла, Серверъ паша.

Патриархътъ, като излѣзълъ отъ садразамътъ, тръгнѫлъ къмъ кѫщата на Серверъ-паша, за да узнае по̀-точно наказанието, което ще се наложи на българскитѣ владици, но като дошълъ до неѭ, казали му, че министрътъ распитва сега тримата български владици за противоканоническата имъ постѫпка. Негово светѣйшество се върнѫлъ въ патриаршията съ синодалнитѣ архиереи, които го съдружавали, видимо успокоенъ.

Махмудъ-паша, като зане садразамский постъ, не веднажъ заеви, че той ще бѫде къмъ всички справедливъ. Той казваше и на Българетѣ, че султанътъ му е въвѣрилъ управлението на държавата да отдава всекиму справедливость и да поддържа навсѫдѣ правата страна и че той така ще постѫпа и по грѫцко-българската расправя. Той бѣше си съставилъ вече понятие за пѫтьтъ, който ще слѣдва по българский въпросъ. Той бѣше разсѫдилъ, че е добрѣ да остави отпърво странитѣ да опитатъ, да ли не ще могѫтъ да се споразумѣѭтъ помежду си. Въ случай че тѣ се не споразумѣѭтъ, си мислѣше Махмудъ-паша, правителството ще се намѣси и тури край на неспоразумѣнието имъ съ думата си. Той не искаше да продължава системата на предшественникътъ си, Аали-паша и да опитва постоянно, като него, всекакви начини и средства, за да ги накара да се съгласятъ. Той не смѣташе важно нѣщо, че, ако правителството наложи на патриаршията своето рѣшение, тя ще протестува и ще се оплаква всекому и навсекѫдѣ, че то, власть свѣтска и при това нехристиянска, се намѣ-

сило въ църковни въпроси, които навсждѣ се рѣшаватъ исключително отъ църковни власти, както бѣше направила тя, когато, преди двѣ години, се издаде султанский фирманъ, при всичко че този фирманъ не бѣше друго освѣнъ нейнъ собственъ проектъ. Той искаше да бжде справедливъ, и не проумѣваше, защо веднажъ като фирманътъ не е друго, освѣнъ собственъ проектъ на патриаршията, той да се не испълни, а да се търпи и чака доклѣ се споразумѣжтъ за приложението му двѣтѣ страни, както правеше Аали-паша, който предпочиташе да се бави още неопредѣленно време окончателното рѣшение на въпросътъ, отколкото да се увеличи раздорътъ и наруши още по̀-вече църковний миръ между Българе и Гърци. Той не промѣни мисъльта си и когато българскитѣ владици сгрѣшихж съ своеволната си постжпка на 6 януарий, както очакваше патриаршията, която смѣташе да извлече не малко полза отъ погрѣшката имъ и да спъне за дълго време благоприятний за Българетѣ вървежъ на расприята. Той бѣше рѣшилъ, като разумѣ грѣшката на българскитѣ владици, да ги накаже за нея, но отъ друга страна да изиска и отъ патриархътъ да направи отъ своя страна щото се пада. По негова поржчка, министрътъ на външнитѣ дѣла вика́ на 19 януарий тримата български владици да ги распита, какъ е станжло тѣ да се рѣшатъ да служатъ Литургия въ българската църква въпреки волята на патриархътъ. Бѣше наредено, распитътъ да стане въ присжтствие на четирма отъ членоветѣ на Привременний Съвѣтъ, които не одобрявахж тая постжпка, за да се разбере по̀-добрѣ, кой е кривий за службата на 6 януарий. Владицитѣ отговарели при распитътъ, че тѣхъ ги принудилъ народътъ да служатъ. Пашата попиталъ, кои сж тѣзи, дѣто сж ги принудили, и искалъ да му посочатъ поне двѣ три лица, за да се накажжтъ за това безчинство. Владицитѣ твърдили, че отдѣлни лица не могжтъ да посочатъ и че, ако нѣкой е виноватъ, то е всичкий народъ, който искалъ отъ тѣхъ да служатъ. Слѣдъ това дознание, отъ което се виждало, че владицитѣ, като не посочватъ никое лице, сами зематъ на себе си вината, тѣ били отпустнжти да отиджтъ дома си, но на другий день вечерьта приели заповѣдь отново да се евятъ на утрето при министрътъ. Като се евили пакъ, Серверъ-паша ги поканилъ най-напредъ да закусятъ у него, слѣдъ което имъ обевилъ, че по заповѣдь на султанътъ тѣ

требва да се отдалечатъ за десетина дни отъ Цариградъ, като сж имали непредпазливостьта самоволно да нарушатъ приетий въ Църквата редъ. Той ги обаче увѣрилъ, че българский церковенъ въпросъ скоро ще се свърши благоприятно за тѣхъ, и тѣ пакъ скоро ще се върнжтъ. Слѣдъ тия думи тѣ зели отъ него сбогомъ и излѣзли сдружени отъ единъ чиновникъ, да идхтъ на параходътъ, съ който имаше да тръгнжтъ за Измидъ, дѣто щехж да останжтъ нѣколко дни въ заточение ради вината си.

Извѣстието за отиванието на българскитѣ владици въ Измидъ на заточение се разчу изведнажъ между нашитѣ съотечественници въ Цариградъ, които разумѣхж, че то се прави по исканието на патриаршията. Събра се незабавно народъ при българската църква, и нейнитѣ врати, външни и вжтрешни, както и балконътъ на метохътъ срещу нея, се покрихж съ жалѣйка, въ знакъ че народътъ се лишава отъ любимитѣ си архипастири. На другий день, недѣля, дохожда на църквата още по̀-вече народъ, едно, поради жалното извѣстие, а друго да се черкува. Но тука той се научва още, че и на самитѣ священници, които до сега невъзбранно си служехж въ църквата, било забранено да священодѣйствоватъ поради служението имъ на 6 януарий съ владицитѣ и за това въ този день въ църквата не ще се служи. Тогава всичкото множество потегля къмъ Високата Порта да се оплаче на везирьтъ за тази несправедливость, като зема съ себе си и двѣ прошения, отъ които едното обесняваше, защо българскитѣ архиереи сж имали право да служатъ Литургия въ църквата безъ да питатъ патриархътъ, а другото съдържаше молба да се върнжтъ тѣ отъ заточението. Везирьтъ, като видѣлъ това множество, заповѣдалъ, то да се разиде и да останжтъ само троица четворица души да чуштъ рѣшението му, което ще имъ се каже, кога се затвори министерский съвѣтъ, който тогава се намиралъ на засѣдание. Народътъ, като чулъ това, се разотишълъ. Послѣ на четворицата души било казано, че на патриархътъ било вече съобщено, че или требва да приеме фирманътъ, или правителството ще заповѣда неговото приложение. И наистина везирьтъ бѣше испратилъ на другий день слѣдъ заточението на българскитѣ владици мюстешаринътъ отъ министерството на външнитѣ дѣла, Александра Каратеодори, и четворица отъ умѣреннитѣ членове на Привременний български съвѣтъ, които

не одобрявахѫ постѫпката на българскитѣ владици, да съобщатъ на негово светѣйшество, че той требва безъ друго да приеме султанский фирманъ въ оная форма, [1]) която му била дадена отъ Високата Порта, и така да се рѣши работата и съ одобрението на Църквата; или ако не, правителството ще упълномощи Българетѣ да го приложатъ и безъ неговото съгласие. Садразамътъ испратилъ именно тия Българе, за да улесни на патриаршията приеманието на фирманътъ съ видоизмѣненията, които намислилъ за примирение на двѣтѣ страни. Той прати и въ недѣля и въ понедѣлникъ до патриархътъ Александра Каратеодори, както и други нѣкои лица изъ сановницитѣ на Портата и изъ пò-знатнитѣ Гърци, да му дадѫтъ да разумѣе, че правителството, веднѫжъ като е испратило на заточение българскитѣ владици и забранило на българскитѣ свещенници да служатъ въ българската църква, иска и отъ патриаршията да направи отъ своя страна онова, щото е длъжна, и да приеме фирманътъ. Такъвъ съвѣтъ даваше на патриархътъ чрезъ първий си драгоманинъ и русското посолство. Портата му предложи още да не оставя българската църква затворена, а да одобри единъ отъ петьтѣ български попове, на които имената сѫ му били дадени, да служи въ неѭ. Негово светѣйшество искалъ да иде въ патриаршията нѣкой отъ тия свещенници, да му се провѣрятъ свидѣтелствата, но като не се явилъ нито единъ до навечерието на праздникътъ Св. Григорий (25 ян.), той испрати да служи вечерня секретарьтъ на синодътъ си, архимандритътъ Досатея, когото Българетѣ не приехѫ. За пò главното обаче и сѫщественното, т. е. за онова, щото искаше отъ него Портата относително фирманътъ, той не даваше рѣшителенъ отговоръ. Чакъ на 25 яннуарий, когато садразамътъ бѣ дозволилъ да служи въ сѫщий день въ българската църква единъ, посоченъ нему отъ българска страна, свещенникъ, т. е. слѣдъ тридневно съвѣщание и размишление въ синодътъ, патриархътъ рѣшилъ да каже нѣщо пò-опредѣленно, и за това, безъ да се обръща до правителството, той повиква при себе си четворицата Българе, които бѣхѫ ходили при него на 23 яннуарий съ мюстешаринътъ Каратеодори, т. е. Гаврила Кръстевичъ, хажи Никола Минчооглу,

---

[1]) Садразамътъ бѣ намислилъ да рѣши мѫчнотията относително епархиитѣ съ предложение да зематъ петь отъ спорнитѣ епархии Гърцитѣ и петь Българетѣ.

Д. Гешоглу и Ст. Камбуровъ. Като премислили, че той е поискалъ предварително да се разговори съ тѣхъ по новото предложение на везирьтъ, та тогава да се искаже самъ върху него, тѣ отишли при негово светѣйшество, но били не малко очудени, като чули отъ него, че се рѣшило въ синодътъ да се събере, подиръ 13 дни, а именно на 6 февруарий, главно народно (гръцко) събрание и, каквото това събрание намѣри за добро да се направи, това и ще стане. „Ще рѣче светѣйший, забѣлежилъ му Кръстевичъ, българский въпросъ не е църковенъ, а народенъ“ и слѣдъ като му цѣлували ржка всички, казали му послѣднето си сбогомъ. Тѣ справедливо си размислили, слѣдъ този отговоръ, че понеже, споредъ послѣднето мнѣние на патриаршеский синодъ, българский въпросъ не билъ нѣщо църковно, на който рѣшението да зависи отъ Църквата, сирѣчь отъ патриархътъ и синодътъ, а билъ въпросъ, който се отнася до народътъ, та за това щелъ да се събере грьцкий цариградски народъ да го рѣши, а отъ това направо се вади заключение, че той не може да се рѣши само отъ Гърцитѣ безъ Българетѣ и че той е отдавна и справедливо вече рѣшенъ съ фирманътъ на негово величество султанътъ, който е самъ господарь на тия два народа, и отишли тутакси при садразамътъ, да му съобщятъ исказанното послѣдне отъ синодътъ мнѣние, както го чули отъ патриархътъ, и да го помолятъ да даде вече край на работата, споредъ справедливото желание на Българский народъ. Садразамътъ охотно се съгласилъ на това и заповѣдалъ да се напише тутакси и испрати въ сжщий день, 25 яннуарий, везирска заповѣдь до членоветѣ на Привременний български съвѣтъ да прилагатъ фирманътъ и да управляватъ духовно екзархията до избиранието на екзархъ и утвърдението на уставътъ. Въ сжщий день садразамътъ даде още и съгласието си да се върнжтъ тримата, заточени и наказани духовно отъ патриаршията, български владици и да занематъ мѣстата си въ казанний Съвѣтъ, за което и заповѣдалъ да се прати въ Измидъ особенъ параходъ да ги доведе. Владицитѣ пристигнжхж въ столицата на 27 яннуарий. Като излѣзвахж отъ параходътъ, тѣхъ ги посрѣщнж единъ правителственъ чиновникъ. Тѣ отидохж най-напредъ при министрътъ на външнитѣ дѣла да искажжтъ благодарностьта си къмъ царското правителство за милостьта му и послѣ това вече потеглихж за Ортакьой, обикно-

веното си мѣсто за живенье, дѣто се стекохѫ отвсѫдѣ наши съотечественници да ги поздравятъ и имъ се сърадватъ за помилваньето имъ и за обратътъ на работитѣ къмъ пò-добрѣ.

На другий день, петъкъ, станѫ въ Ортакьой голѣмо събрание, въ което освѣнъ членоветѣ на Привременний съвѣтъ бѣхѫ дошли, по особенна призовка, още представителитѣ отъ епархиитѣ, колкото ги имаше въ Цариградъ, а сѫщо и десеть души отъ търговцитѣ съ 24 души отъ еснафитѣ. Требваше да се размисли, по случай на новий и добъръ обратъ на работитѣ, за онова, щото има да се прави, сѫщо и да се въдвори миръ и съгласие между еднородцитѣ, които поради богоевленската постѫпка бѣхѫ се раздѣлили на два стана. Ловчанский Иларионъ отвори събранието съ рѣчь, въ която най-напредъ исказа благодарность къмъ правителството за благоволението му къмъ Българский народъ и даде нѣкои съвѣти за добро и миролюбиво обнасенье съ Гърцитѣ и за пълно довѣрие въ правосѫдието на правителството. Послѣ се чете заповѣдьта (буюрултията) на великий везирь, която бѣше испратена до Съвѣтътъ на 25 януарий и която гласеше, че Привременний съвѣтъ се упълномощава да продължава засѣданията си, прекъснѫти отъ 6 януарий (противното на онова, което искаше патриаршията въ послѣдний си такрирь); че царский фирманъ ще се испълни; че уставътъ на екзархията се разглежда, за да се утвърди; че, понеже 10 членъ отъ фирмана е причина на разногласие между патриаршията и Българетѣ, епархиитѣ, за които той споменува, ще се раздѣлятъ помежду имъ, както намѣри за добрѣ правителството. Слѣдъ това Кръстевичъ прочете едно изложение за ходътъ на работитѣ по българский въпросъ отъ времето, когато патриархъ Григорий подаде своитъ проектъ за една българска екзархия, до Богоевленската служба на българскитѣ владици съ нейнитѣ послѣдствия. Прочитаньето на това изложение извика бѣлежки отъ страна на нѣкои отъ членоветѣ на събранието относително Богоевленската служба на владицитѣ. Споредъ тѣхъ, владицитѣ требвало да служатъ Литургия, както е желалъ народътъ. По тая забѣлежка не станѫхѫ никакви възражения, като безполезни вече, а се подигнѫ само въпросътъ, какъ требва Българетѣ да гледатъ на изверженнето, произнесено отъ патриаршията противъ владицитѣ имъ. Събранието прие, че това извержение е незаконно и че на него требва да се гледа като

да не е ставало. Които отъ членоветѣ на Привремений съвѣтъ не одобрявахѫ службата на архиереитѣ, извършена на 6 януарий, се въздържахѫ отъ исказване своето мнѣние по неѭ, за да се въдвори миръ и съгласие въ общината, толкова потребни сега въ новата фаза на въпросътъ. Такова желание за миръ и съгласие одушевяваше цѣлото събрание, както заеви то преди да се разиде.

Когато бѣше се вече исказалъ така рѣшително първий министръ, Махмудъ Недимъ паша, въ буюрултията си, въ патриаршията, дѣто наддѣляваше мнѣнието, че Църквата требва да слѣдва неуклонно пѫтьтъ, показанъ отъ патриархътъ Григория VI, и да продължава да отхвърля до край съ името на священнитѣ канони и установения българскитѣ искания и че Портата ще бѫде принудена, както по времето на Аали-паша, да се спре въ своитѣ мѣрки по българский въпросъ, въ патриаршията, казваме, потепърва се готвехѫ да отговорятъ на настояваньето на великий везирь за приложението на фирманътъ, което ѝ се съобщи чрезъ официални и неофициални лица по времето, когато българскитѣ владици се намирахѫ на заточение. На 30 януарий, въ недѣля, тамъ се свика за тая цѣль голѣмо събрание, въ което зехѫ участие предишнитѣ цариградски патриарси, находещитѣ се въ столицата митрополити, епископи и архимандрити, а сѫщо и първенцитѣ на Гръцкий народъ, както и нѣкои отъ по-значителнитѣ людье между неговитѣ еснафи. Патриархъ Антимъ въ рѣчьта, съ която отворилъ събранието, расказалъ кратко всичко, щото бѣше станѫло по работата отъ Богоевление насамъ, както и разговоритѣ, които е ималъ съ първий министръ и съ други нѣкои лица. Ораторитѣ, които слѣдъ него говорили по въпросътъ, се въртѣли около ръждивото и непрактично мнѣние на патриархъ Григория, че само единъ вселенски съборъ може да рѣши българский въпросъ. Отъ всичкитѣ оратори, било духовни, било свѣтски, само единъ Александръ Каратеодори исказалъ свѣстно мнѣние, че рѣшението на този въпросъ може да се сполучи само чрезъ споразумѣние на патриаршията съ Портата. Събранието обаче се спрѣло на мнѣнието, което исказалъ нѣкой си Каллиади, человѣкъ съ запалена глава, и споредъ което Църквата требва предварително да разбере най-първо, какво е православието на Българский народъ и да влѣзе въ преговори съ него за рѣшение на въпросътъ, само

слѣдъ като той покаже, че остава напълно вѣренъ на Православната Църква. При всичката нелѣпость на това мнѣние събранието се показало наклонно да го одобри съ нѣкои малки измѣнения. Напразно Александръ Каратеодори съвѣтвалъ да не бърза събранието да приима какво и да е мнѣние, а да отложи рѣшението си ако не до недѣля, а то поне до среда, за да има възможность да размисли по́-зрѣло. Съ него били съгласни само двама трима отъ събранитѣ. Всички други поддържели, че събранието требва незабавно да заеви мнѣнието си, и това мнѣние било формулирано както слѣдва: „Вселенската патриаршия, за умирение на една часть отъ находещитѣ се подъ неѭ православни християне, е готова, да почне отново преговори за рѣшението на българский въпросъ съгласно съ священнитѣ канони, когато Българский народъ отхвърли и осѫди публично нечестието на тримата негови архиереи и исповѣда, че признава на дѣло священнитѣ канони, по които се управя Восточната Православна Църква. Това като не стане, ако Портата настоява за рѣшението на въпросътъ, патриаршията го отнася предъ вселенский съборъ". И за да не остава нѣкакво съмнѣние въ тая условна готовность на патриаршията да се занеме съ българский въпросъ, събранието избрало отъ членоветѣ си една коммиссия, която да приготви рѣшенито му.

Два дни подиръ това патриархътъ представя на Портата рѣшението на събранието съ такриръ, на който въ сѫщий день получи отговоръ. Въ този отговоръ везирътъ казваше на Антима VI, че всичкитѣ старания на императорското правителство до сега сѫ били насочени да се не отдѣлятъ Българетѣ отъ Гърцитѣ; но понеже самата патриаршия, както показва нейний такриръ, желае това отдѣление, правителството, като оставя отговорностьта върху неѭ, пристѫпа до испълнението на фирманътъ, съ който се даде рѣшение на въпросътъ. Този рѣшителенъ и бързъ отговоръ на садразамътъ смути не малко патриархътъ и синодътъ, но не растури гѫстата мѫгла, която покриваше, както свѣтилата на патриаршията, така и всички Гърци, та имъ бъркаше да виждатъ работитѣ, както си сѫ. Дохаждатъ наистиннѫ времена, и такива за грърцкото племе сѫ били начесто, че цѣлъ народъ си побърква пѫтьтъ и, при всичко че си блъска главата на всека стѫпка, пакъ не вижда правий пѫть, що гледатъ останѫлитѣ людье.

Патриархътъ и синодътъ разумѣхѫ, че сѫ сбъркали съ такрирътъ си до великий везирь, но не поправихѫ грѣшката си. Тѣ написахѫ другъ такрирь, въ който казвахѫ, че първий билъ претълкуванъ, че е станало недоразумѣние и че патриаршията не е никога имала на умъ онова, което ѝ се отдава въ тезкерето на везирьтъ. При всичкото си старание да се оправдаѭтъ, тѣ твърдехѫ въ сѫщность пакъ онова, което бѣхѫ казали въ първий си такрирь, т. е. че патриаршията е всекога готова да чуе желанията и прошенията на Българский народъ, кога тѣ не преминуватъ границитѣ, турени отъ черковнитѣ закони и правила, но слѣдъ като Българетѣ отхвърлятъ прямо или посредственно противоканоническитѣ дѣяния на нечестивцитѣ и смѫтницитѣ.

Новий такрирь отнесохѫ на садразамътъ двама владици отъ синодътъ, съдружени отъ главний секретарь на патриаршията за корреспонденцията ѝ по турски. При врѫчванието му тѣ дали на великий везирь и нѣкои устни обеснения, като го увѣрили, че патриашията искренно желае законното и окончателно изравнение на въпросътъ. Махмудъ-паша казалъ, че ако патриаршията подкачи пакъ своитѣ преговори съ Българетѣ, той е готовъ да упразни плановетѣ на ония, които би хванѫли да се противятъ на нейнитѣ старания за въдворение мирътъ. Садразамътъ чака още около десеть дни и, като патриаршията не направи нищо подобно, той испрати до Привременний български съвѣтъ позволението да пристѫпи до избиранието на екзархъ.

Това позволение бѣше отговоръ на молбата, която бѣше подалъ на Махмудъ-паша, преди нѣколко дни, Българский привремененъ съвѣтъ. Въ заповѣдьта за избранието на екзархъ се казваше най-първо, че императорский фирманъ, съ който се рѣши въпросътъ, се туря вече въ испълнение; че уставътъ на екзархията ще се поднесе на негово величество за утвърдение. Послѣ като заповѣдваше да се дава една парична помощь, подъ име ембатикъ, на гръцкитѣ попове отъ църквата Св. Богородица въ Пловдивъ, мѣстата на които ще се захванѫтъ занапредъ отъ български, въ рѫцѣтѣ на които ще се намира споредъ фирманътъ и църквата съ енорията си, и като обевяваше пакъ, че при раздѣлението на смѣсеннитѣ епархии ще се постѫпи споредъ рѣшението на правителството, буюрултията предписваше да се избере екзархъ, съ строго съблю-

дение постановенията на фирманътъ, измежду владицитѣ Видинский Антима, Пловдивский Паисия и Ловчанский Илариона. Както по грѫцкий уставъ при избранието патриархътъ, тъй и по българский се предоставеше на правителството право да исхвърли единъ или двама отъ кандидатитѣ, ако то случайно не би одобрявало нѣкого отъ тѣхъ. Съ това право бѣше се въсползовалъ Махмудъ—паша относително кандидатитѣ за екзаршеский санъ, които му бѣше представилъ Привременний съвѣтъ. Между тия кандидати бѣхѫ и имената на Пловдивский Панарета и на Макариополский Илариона, но садразамътъ исключи отъ тѣхъ послѣднитѣ двама съ цѣль да може да се избере за екзархъ лице, при което да може да става и занапредъ опитвание за примирение съ патриаршията, за което все още се надѣехѫ ревнителитѣ на миръть въ Цървата и което сѫщо не преставаше да желае Високата Порта и при Махмудъ-паша. Съвѣтницитѣ на послѣдний предполагахѫ, че като се исключатъ отъ числото на избираемитѣ Панаретъ Пловдивский и Иларионъ Макариополский, при гласуванието ще се предпочете отъ другитѣ трима архиереи и ще бѫде избранъ за екзархъ, безъ съмнѣние, Антимъ Видинский, като неизверженъ отъ патриаршията, като по́-способенъ и образованъ, а не Ловчанский Иларионъ, който бѣше человѣкъ необразованъ и доста простъ, или Пловдивский Паисий, който бѣше на смърть боленъ и който бѣше молилъ да го не турятъ между кандидатитѣ, защото въ никой случай не му е възможно да поеме върху си обезаноститѣ на екзархъ.

Садразамътъ бѣше испратилъ буюрултията си въ Ортакьой на 11 февруарий и на 12 имаше да се пристѫпи до избранието. Този день бѣхѫ дошли въ Ортакьой, предварително извѣстени за предстоящето дѣяние, представителитѣ отъ епархиитѣ, а сѫщо и много други отъ нашитѣ съотечественници, побудени отъ любопитство. Като се отвори засѣданието на Привременний съвѣтъ и се прочете буюрултията, членоветѣ, като размѣнихѫ мислитѣ си относително съдържанието ѝ, дойдохѫ до заключение, че избранието на екзархътъ требва да стане отъ Съвѣтътъ, едно че то се възлага отъ буюрултията върху него, а друго, че ако то стане по другъ начинъ, ще се загуби много време, нѣщо, което сега требва да се избѣгне поради самата работа. За това ако представителитѣ и да бѣхѫ викани въ засѣданието на Съвѣтътъ за избрание екзархъ,

съобщи имъ се, че по смисълътъ на садразамската заповѣдь тѣ не могжтъ да зематъ участие въ избранието. Преди да се пристжпи до самото избрание, което имаше да стане съ тайно гласувание, извърши се молебствие за испросванье просвѣщение отъ Св. Духа. Отъ бюлетенитѣ, които подадохж съвѣтницитѣ, излѣзе, че за Видинский Антима се подали шесть бюлетини бѣли и седемь черни, а за Ловчанский Илариона седемь бѣли и шесть черни. Подирний на часътъ биде провъзгласенъ екзархъ и радостно привѣтствованъ отъ множеството народъ, който съ нетърпѣние чакаше вънъ да чуе, кой е избранъ. Този резултатъ на тайното гласувание смути онѣзи отъ членоветѣ на Съвѣтътъ, които пресмѣтахж, че ще се избере Видинский Антимъ, и зарадва тия, които предпочитахж избранието на Ловчанский. Подирнитѣ виждахж въ това избрание тържество на тѣхний принципъ за отдѣлна отъ Гърцитѣ и съвсѣмъ развързана отъ тѣхъ по свойтъ съставъ, по своето волно минжло, нова Българска Църква, на чело на която се туря изверженъ отъ патриаршията владика, но почитанъ отъ народътъ, както и отъ другитѣ български архиереи, извержени или отлжчени отъ неж, поради което и самъ този народъ се намираше подъ нейното проклятие. Но мазбатата или докладътъ за избранието, който требваше да се поднесе на Портата, не се подписа, а се отложи за пò-нататъкъ. Требваше наистиннж да се размисли и да се преварятъ новитѣ мжчнотии, които се пораждахж отъ избранието за екзархъ единъ изверженъ владика. Очевидно бѣше, че ако Българетѣ не искахж да рече свѣтътъ, че тѣ сами тласкатъ работата къмъ схизма, требваше избранието на Ловчанский Илариона да се упразни подъ нѣкой предлогъ. Махмудъ-паша, увѣдоменъ за неблагоприятнитѣ послѣдствия, които ще има това избрание, изрази мнѣние, каквото желаехж членоветѣ отъ Привременний съвѣтъ, който го смѣтахж несполучливо за църковний миръ. Правителството, казалъ той, би зело върху си голѣма отговорность да се рѣши да представи на патриаршията за екзархъ единъ изверженъ архиерей, и работата се нареди другояче. Въ засѣданието на Съвѣтътъ отъ 16 февруарий Ловчанский Иларионъ подаде отставката си отъ екзаршеский санъ словесно и писменно, като ж мотивира съ това, че билъ вече твърдѣ старъ и че поради отслабнжлитѣ си тѣлесни сили не ще бжде въ състояние да испълня обезанноститѣ на високий

екзаршески санъ. Съвѣтътъ, като зема предъ видъ обстоятелствата и времената, прие отставката му. Иначе, казали нѣкои отъ съвѣтницитѣ, Ловчанский Иларионъ би се избралъ едногласно отъ Съвѣтътъ за български екзархъ, а не съ седемь само гласа. Слѣдъ това за избираемъ останѫ само Видинский Антимъ, който и се прие за екзархъ отъ всичкитѣ членове на Съвѣтътъ. Състави се на часътъ мазбата за избранието му и се занесе на Високата Порта.

Между това представителитѣ отъ епархиитѣ, които бѣхѫ дошли въ Ортакьой, както и при избранието на Ловчанский Илариона, счетохѫ за свой дългъ да подадѫтъ на Съвѣтътъ писменно заевление, въ което, като казвахѫ, че избранието на Ловчанский владика щело било да оздравява по-добрѣ интереситѣ на екзархията, а пъкъ се предпочелъ Видинский Антимъ, искахѫ отъ Съвѣтътъ да обѣщае писменно, че не ще влѣзе въ споразумѣние съ патриаршията вънъ отъ фирманътъ. По настояваньето имъ, Съвѣтътъ допусти да се вмѣсти въ протоколитѣ това заевление. Това бѣ новъ отгласъ на привърженцитѣ на една екзархия съ изверженни архиереи и съ изверженъ екзархъ, безъ всекакви духовни връзки съ патриаршията.

Патриаршията не се забави да протестува предъ Високата Порта срѣщу избранието на Българский екзархъ. Щомъ се научихѫ, че великий везирь испратилъ на Българский съвѣтъ заповѣдь да избере екзархъ, патриархътъ и синодътъ се стреснахѫ и рѣшихѫ да свикатъ пакъ голѣмо народно събрание отъ духовни и миряне, като представители на цѣлий имъ народъ, за да размисли то какво требва да се прави въ такъвъ критически моментъ. Събранието бѣше свикано за 15 февруарий. Въ рѣчьта, съ която го отворилъ, патриархътъ казалъ, че то е свикано по случай на избранието български екзархъ, станѫло по заповѣдь на Портата, за което той се извѣстилъ и отъ самий министръ на външнитѣ дѣла. Той помолилъ всичкитѣ му членове да кажѫтъ ясно и просто, какво требва да се прави въ това обстоятелство. Всички оратори, духовни и свѣтски, исказвали преимущественно мнѣние, че вече не е работата за беззаконията на Българетѣ или рѣшението на българский въпросъ, но за отношенията на патриаршията къмъ Високата Порта. Най-послѣ всички се съгласили да се пише на великий везирь така, както предлагалъ Дерконский митрополитъ, а именно че патриаршията нѣма да признае Бъл-

гарский екзархъ и протестува противъ позволението за избранието му, че тя зема това позволение, като намѣсвание на гражданската власть въ църковнитѣ работи, но отъ друга страна тя е готова да почне пакъ преговори съ Българетѣ за разрѣшението на въпросътъ, слѣдъ като „тѣ предварително покажѫтъ православното си исповѣдание и отхвърлятъ всичкитѣ си до сега антиканонически дѣяния и искания". На другий день въ среда билъ написанъ въ този смисълъ такрирь и испратенъ на Портата. Слѣдъ 24 часа въ патриаршията се получи тезкере отъ великий везирь, което още по̀-вече зашемети главата на патриархътъ и на синодалнитѣ владици. Въ това тезкере садразамътъ казваше, че на императорското правителство е извѣстно, че въ патриаршията засѣдава единъ съвѣтъ отъ духовни лица и другъ единъ отъ духовни и свѣтски людие, че отъ тия два съвѣта първий се занимава съ духовнитѣ, а вторий съ смѣсеннитѣ дѣла, но че то съ прискърбие съглежда, че освѣнъ тия двѣ тѣла въ патриаршията се свикватъ събрания и се призоваватъ въ тѣхъ мирски лица, мнозина отъ които освѣнъ че не се ползоватъ съ довѣрието на правителството, но и не сѫ компетентни да разсѫждаватъ за работитѣ, за които се призоваватъ, така че тѣ докарватъ само бърканица и пречатъ на рѣшението на текущитѣ въпроси. Въ тезкерето си Махмудъ-паша не споменуваше нищо за рѣшението на великото събрание въ патриаршията, нито за позволението да се избере български екзархъ. Патриархътъ прибързалъ да даде по̀-скоро тезкерето на разглеждание въ синодътъ, който, като го обсѫдилъ, рѣшилъ да се дадѫтъ на садразамътъ обеснения и да се каже, че призованнитѣ въ събранието свѣтски лица сѫ по̀-вечето отъ бивши и сегашни службаши на Портата. Въ този разумъ билъ написанъ такрирь, който билъ подаденъ на Портата на 20 февруарий. На другий день негово светѣйшество, съдруженъ отъ трима синодални владици и капукехаята си, ходи да даде на везирьтъ и лично обеснения по предметътъ на събранията, които се свикватъ въ патриаршията. Слѣдъ тия обеснения, като станѫло отново рѣчь за рѣшението на българский въпросъ, садразамътъ истъкнѫлъ отново, че императорското правителство желае да се рѣши този въпросъ по църковнитѣ закони, колкото се може по̀-скоро, и да се въдвори съгласие между двата едновѣрни народа, за което нѣщо правителството отъ своя страна ще направи всичко, щото е

възможно. Патриархътъ, като поблагодарилъ везирьтъ за тая му готовность да помага да се рѣши мирно въпросътъ, обѣщалъ да се занеме съ изработваньето единъ проектъ, съ който да се даде надлежното рѣшение. За представенье на този проектъ билъ опредѣленъ между него и садразамътъ срокъ отъ 15 дена.

Това съглашение между садразамътъ и патриархътъ не спрѣ испълнението на фирманътъ. Съ тезкере отъ 23 февруарий великий везирь извѣсти Привременний български съвѣтъ, че мазбатата за избранието на Видинский владика за екзархъ се представила на султанътъ и че негово величество благоволилъ да утвърди реченний владика въ този санъ, поради което Съвѣтътъ требва да го увѣдоми за избранието му и покани да дойде въ Цариградъ. Незабавно слѣдъ това Привременний съвѣтъ нареди да се испрати особенна депутация да привѣтствова въ Видинъ новоизбранний екзархъ и да го съдружи въ пѫтуваньето му отъ тамъ до Цариградъ. За тая депутация се избрахѫ архимандритъ Викторъ, Нишский представитель, Георгий Стояновичъ Чалооглу, членъ отъ Привременний съвѣтъ, и икономъ П. Х. Арнаудовъ отъ Руссе. Снабдена съ везирско препорѫчително писмо до Руссенский главенъ управитель, Ахмедъ Расимъ паша, както и съ писмо отъ Съвѣтътъ до новоизбранний екзархъ, депутацията тръгнѫ отъ Цариградъ на 3 мартъ и на 4 пристигнѫ въ Руссе, гдѣто, извѣстена предварително, българската община ѭ посрѣщнѫ, въ лицето на първитѣ си хора и на много други граждане, съ голѣми почести. На утрето депутацията се представи на главний управитель и му предаде везирското писмо. Управительтъ ѭ прие ласкаво и каза, чо туря въ нейно распореждане особенъ параходъ за да иде въ Видинъ и земе новоизбранний екзархъ. Независимо отъ това Ахмедъ Расимъ паша препорѫчи на депутацията да се отбива на връщанье съ екзархътъ въ всекий градъ, за да вземе народътъ навсѫдѣ благословението му. Нѣколко души отъ Руссенската община се опредѣлихѫ да отидѫтъ до Видинъ съ депутацията на Привременний съвѣтъ и отъ тамъ да съдружатъ екзархътъ до Руссе. Депутацията тръгнѫ вечерьта съ параходътъ „София“, за Видинъ, гдѣто пристигнѫ на 7 мартъ. Тукъ тя биде посрѣщнѫта на скелята отъ изборъ граждане, съ които отиде въ митрополията, гдѣто ѭ привѣтсвовахѫ ученицитѣ отъ училището, държащи цвѣтя въ рѫцѣ и пѣещи пѣсни, а новоизбранний ек-

зархъ ѭ причакваше до стълбата, отдѣто ѭ поведе въ голѣмата стая на митрополията, която тутакси се препълни съ гости. Тукъ отъ страна на депутацията Георгий Чалооглу съобщи на екзархътъ въ едно прилично на обстоятелствата словце голѣмата и радостна новина, която тя носеше. Слѣдъ толкова годишни трудове и жъртви, каза той, Българската православна и нѣкога самоуправлявана Църква се възобновява пакъ, съ благоволението на царското правителство, на което дължимъ вѣчна признателность. Антимъ отговори, че той молилъ, когато се записвали кандидатитѣ за екзархъ, да го не турятъ въ числото имъ; но, като не било възможно и като волята Божия била да му се повѣри корабътъ на новоустрояванната Църква, той се нагърбя за кормчий на този корабъ, който има да посрѣщне голѣми бури и вълнения, но съ Божия помощь и съ съдѣйствието на другитѣ архиереи, както и на всички дѣйци, той се надѣе да го запази невредимъ и да го води неуклонно къмъ цѣльта на неговото плавание, съ което и ще оправдае високото избрание, съ което е почетенъ. Слѣдъ това се прочетохѫ писмото на Привременний съвѣтъ и тезкерето на Високата Порта, което казваше, че понеже избранието на Видинский Антима за екзархъ се призна и утвърди отъ негово величество султанътъ, издаде се висока заповѣдь за повикването и дохождането му въ Цариградъ. Множеството, като изслуша четеньето, прибърза да цѣлува рѫка на Антима и да поздрави въ лицето му първий екзархъ на новосъздаденната, самоуправлявана Българска Църква. Радостьта на всички не бѣше за исказванье. Всички съзнавахѫ голѣмата печалба на народътъ и се весело поздравехѫ единъ другъ съ този плодъ на народнитѣ трудове и самопожертвования, съ този добъръ край на толкова копнения, на толкова мѫчителни очаквания, на толкова унизително тъпканье българското име отъ страна на врагътъ. Упоени отъ радость, всички весело слушахѫ многолѣтствието, което почнѫхѫ да пѣѭтъ ученицитѣ въ честь на султанътъ. Преди да се свърши тържеството, пристигнѫ управительтъ на окрѫгътъ, Азисъ-паша, да поздрави екзархътъ и да се сърадва на нашитѣ съотечественници за добрата сполука, съ която се увѣнчахѫ тѣхнитѣ старания и трудове и която той, нека кажемъ тука пѫтемъ, бѣ винаги искренно желалъ на Българетѣ. Веселието се продължи при гощавкитѣ, които се дадохѫ презъ деньтъ въ митрополията и

на които се изрекохѫ прочувствованни здравици за султанътъ, за министритѣ му и за екзархътъ.

На другий день екзархътъ потегли за Цариградъ, съдруженъ отъ депутациитѣ, цариградска и руссенска. Той се испрати съ нечувани до сега по адрессъ на Българинъ почести. Отъ митрополията него го съдружаваше почетна стража отъ заптиета съ едно отдѣление войска. На скелята, посредъ безбройно множество народъ, го чакахѫ мютесарифинътъ и военний комендантъ.

Въ пѫтуваньето си къмъ Руссе екзархътъ излизà по всичкитѣ скели. Така той посѣти Ломъ, Орѣхово, Никополъ и Свищовъ, посрѣщанъ навсѫдѣ съ неописанна радость и приеманъ съ извънредни почести. Изъ всеки отъ тѣзи градове се принаждаше по една депутация, за да го съдружи въ пѫтуваньето му. Особенно бляскаво бѣше посрѣщаньето въ Свищовъ. Тука екзархътъ, като пристигнѫ, отиде въ църквата, дѣто единъ отъ учителитѣ му каза слово, а гражданетѣ му подадохѫ адрессъ, въ който изразявахѫ радостьта си за избранието му и исказвахѫ своитѣ желания и мнѣния по народний въпросъ. Екзархътъ престоя единъ день въ Свищовъ, за да служи Литургия въ новата църква на градътъ, послѣ която заминѫ за Руссе, испратенъ съ сѫщитѣ почести, съ които бѣ посрѣщнѫтъ. Когато наближаваше Руссе, той се посрѣщнѫ отъ тоя градъ съ празднично накиченъ параходъ, отъ който се пѣехѫ пѣсни, нарочно съставени за този случай и ечехѫ радостни въсклицания. Отъ параходътъ *София*, който Свищовци бѣхѫ укичяли съ чемшири, се отговареше на тия пѣсни и въсклицания съ сѫщий въсторгъ. Въ градътъ екзархътъ се посрѣщнѫ на скелята отъ многоброенъ народъ на чело съ духовенството, което, облечено въ свѣтлитѣ си одежди, държеше въ рѫцѣ кръстове и икони. Отъ скелята намѣтнѫтъ съ мантия, той се поведе, съдруженъ отъ почетна стража, къмъ църквата, гдѣто се извърши молебствие и се казахѫ слова. Въ Руссе бѣхѫ пристигнѫли да привѣтствоватъ екзархътъ депутации отъ Търново, Плевенъ и други още мѣста. На другий день екзархътъ отслужи и тука Литургия и тръгнѫ за Варна и Цариградъ, испратенъ съ сѫщитѣ почести, съ които бѣ приетъ. По желѣзницата до Варна екзархътъ пѫтувà, посрѣщанъ навсѫдѣ по станциитѣ отъ властитѣ и отъ народътъ. На станциитѣ Червена-вода, Разградъ, Каспичанъ го причак-

вахѫ граждане и селене съ ученицитѣ отъ училищата, които държехѫ въ рѫцѣ цвѣтя и пѣехѫ пѣсни.

Не по-малко тържественно бѣше причакваньето и посрѣщаньето на новоизбранний екзархъ отъ Българетѣ въ Цариградъ, гдѣто той пристигнѫ на 17 мартъ. Тѣ излѣзохѫ съ четире парахода по Босфорътъ да срѣщнѫтъ и привѣтствоватъ първий си екзархъ. На скелята въ Ортакьой, гдѣто бѣше сѣдалището на Българската църковно-народна управа, го причакахѫ владицитѣ, негови събратия, съ другитѣ членове на Привременний съвѣтъ, които слѣдъ приличното привѣтствие го отведохѫ въ екзархийский домъ. Тукъ нему се казахѫ съответни на случайтъ слова. Послѣ първото слово той самъ пое думата и между другото каза, че народътъ съ голѣмо въсхищение посрѣщнѫлъ освободението си отъ гръцкото иго и че нему, като началникъ и вождь, му се правило предпазвание срѣщу едно подплъзвание, отъ което би се увредили правдинитѣ, които дава на народътъ султанский фирманъ.

На другий день слѣдъ пристиганьето си, екзархътъ, съдруженъ отъ тримата владици и единъ отъ мирскитѣ членове на Привременний съвѣтъ, отиде да посѣти садразамътъ. Като влѣзълъ при него, той преди всичко изрекълъ по турски едно словце, въ което казалъ, че той съ очитѣ си видѣлъ, въ пѫтуваньето си отъ Виднъ до Цариградъ, голѣмата радость на народътъ за даруванната му царска милость и че народътъ навсѫдѣ му порѫчвалъ, като се представи предъ негово величество, да изрази сърдечната му признателность за тази милость, както и вѣрностьта и преданностьта му. Везирьтъ отговорилъ, че той ще предаде на негово величество тия чувства на Българский народъ, но че и самъ екзархътъ скоро ще има случай да ги искаже на падишахътъ непосредственно. „Слава Богу, прибавилъ везирьтъ, освободихме отъ Гърцитѣ петь милиона народъ. Азъ съмъ ви като баща. Свободенъ си да дохождашъ при мене и да ми казвашъ искренно щото желаешъ. Азъ ще ти отговарямъ сѫщо искренно“.

Слѣдъ избранието на екзархъ Привременний съвѣтъ имаше да размисли, какъ требва да се испълнятъ ония точки отъ фирманътъ, които опредѣлятъ отношенията на екзархията къмъ патриаршията, защото правителството, като се рѣши да позволи испълнението му, бѣше както видѣхме, предписало да се не наруши той въ нищо. А въ тия точки на първо мѣсто стоеше,

че, щомъ се избере екзархътъ, Българский Синодъ ще извѣстява това на патриархътъ, който ще дава часъ напредъ потребното вѣроисповѣдно утвърдение. Второ въ тѣхъ се намираше още предписано, че, когато екзархътъ ще поиска да дойде въ Цариградъ, той ще вземе по̀ напредъ съгласието на патриархътъ, както постѫпятъ и другитѣ патриарси. Последнето предписание, като се не испълни, когато требваше, поради извънреднитѣ обстоятелства, по които станѫ избранието на екзархътъ, требваше поне сега, следъ дохажданьето му въ столицата, да стане нѣщо подобно, отъ което патриаршията, ако не друго, поне да разумѣе, че Българетѣ искатъ да сѫ въ дружелюбни отношения съ неѭ. Като знаеше това, везирьтъ поиска отъ екзархътъ, като е пристигнѫлъ въ Цариградъ безъ всеко предварително увѣдомение, да напише на патриархътъ писмо поне следъ дохожданьето си, въ което да го извести, че е дошълъ въ Цариградъ и че желае да му се представи, за да му засвидѣтелствова почитанията си, и въ това писмо да се подпише само Антимъ. Махмудъ-паша настояваше да напише екзархътъ такова писмо, макаръ че бѣше му се съобщило, че расположението на патриархътъ къмъ екзархътъ е вече извѣстно, защото, когато последний билъ още по пѫтьтъ, Българетѣ били помолили негово светѣйшество да му дозволи, като пристигне въ Ортакьой, да влѣзе най-първо въ тамшната църква да си направи молитва, но патриархътъ не се съгласилъ. Везирьтъ искаше да се испълни постановението на фирманътъ относително дохожданьето и пребиваньето на екзархътъ въ Цариградъ и следъ като нашитѣ съотечественници му бѣхѫ казали, че гръцки нѣкои вѣстници били подбуждали патриархътъ да извергне и другитѣ български владици и обсипвали Българетѣ съ всекакви хули. Махмудъ-паша на това имъ забѣлежилъ, че Гърцитѣ сѫ луди и че Българетѣ требва да постѫпатъ по̀-мѫдро отъ тѣхъ, и обѣщалъ, че, щомъ стане свиждането между екзархътъ и патрихархътъ, той на утрето ще приготви бератътъ за екзархътъ. Поради това настояванье на садразамътъ въпросътъ се разисква надълго и нашироко въ засѣданието на Привременний съвѣтъ отъ 19 мартъ. Едни отъ членоветѣ намирахѫ че екзархътъ не може да се подпише въ писмото само Антимъ, нито пъкъ екзархъ; други казвахѫ, че по̀-добрѣ е да напише на патриархътъ такова писмо самъ Съвѣтътъ. Екзархътъ пъкъ

наблягаше да се остави това писмо за подиръ оффициалното му представление на Високата Порта. Най-послѣ Съвѣтътъ рѣши, писмото да се подпише не само отъ екзархътъ, но и отъ всичкитѣ членове на Съвѣтътъ, владици и миряне. Когато обаче, слѣдъ разижданьето на Съвѣтътъ писмото вече се било готвело, екзархътъ, като хванжлъ да обмисля пакъ съдържанието му, дошълъ до заключение, че въ този видъ то може да има лоши послѣдствия и поискалъ да го разгледа и обсжди отново съ владицитѣ. Подирнитѣ, като го обсждили съ него повторно, намѣрили за нужно да се промѣни. Преди да се рѣши обаче на нѣщо, екзархътъ поиска да се разговори по това писмо съ министрътъ на външнитѣ дѣла, при когото и ходи на другий день. Надвечеръ Кръстевичъ донася отъ садразамътъ една пусулка, въ която било показано, какъ требва да бжде написано писмото до патриархътъ. Екзархътъ събира пакъ наскоро за съвѣщание владицитѣ и нѣкои отъ мирскитѣ членове на Съвѣтътъ, които живѣехж наблизо, за да се разиска предложенното отъ везирьтъ съдържание на писмото. Това бѣше на 21 мартъ. Въ това съвѣщание, като се бѣ зело въ внимание, че везирьтъ желае много да напише екзархътъ до негово светѣйшество писмо и да го посѣти, безъ да се докачатъ съ нѣщо отъ това посѣщение даденнитѣ на Българската екзархия правдини и безъ да се влиза въ разговоръ съ него за тия правдини, се одобрило да се напише писмото въ слѣдний видъ: „Светѣйший, както е извѣстно на ваше светѣйшество, стигнжхъ тия дни отъ Видинъ въ Цариградъ. За това, моля ваше светѣйшество да благоволите да ми позволите да дойдж да ви засвидѣтелствовамъ почитанията си. Съмъ, съ всичката подобаеща почеть, на ваше светѣйшество смиренъ во Христѣ братъ“.

Но екзархътъ, който билъ съгласенъ презъ деньтъ да подпише въ такъвъ видъ писмо до патриархътъ, презъ нощьта, като обсжждалъ пакъ тая постжпка, дошълъ до убѣждение, че тя ще произведе лошо впечатлѣние въ народътъ, който му поржчвалъ, въ пжтуваньето му отъ Видинъ до Цариградъ, да избѣгва спогодба съ патриаршията и комуто той обѣщалъ да се съобрази съ това му желание, и за това намислилъ да отиде по-добрѣ да се обесни самъ съ везирьтъ. На утрето като отишълъ при садразамътъ, блаженнѣйший Антимъ му държалъ таквази рѣчь: „Азъ бѣхъ се рѣшилъ вчера да напишж писмото,

но отпослѣ счетохъ за потребно да ви изложѫ колебанията си. Царското правителство позволи съ едно ираде избранието ми, съ друго ираде то потвърди това избрание и ме повика въ Цариградъ. То предписа на властитѣ да ми отдадѫтъ въ пѫтуванието почеститѣ на екзархъ, и народътъ ме посрѣщнѫ навсѫдѣ съ голѣма радость и въсхищение, като пръвъ свой священноначалникъ. Сега бива ли да туримъ всички тѣзи почести подъ нозѣтѣ на патриархътъ, и той да ги потѫпчи?“ Садразамътъ отговорилъ, че той намира, че е полезно за самото дѣло да пише екзархътъ писмо до патриархътъ въ извѣстний нему видъ, но не го принуждава къмъ това. Екзархътъ предложилъ на везирьтъ да напише по̀-добрѣ подобно писмо самъ Съвѣтътъ, или пъкъ той, екзархътъ, да извѣсти патриархътъ за желанието си да го посѣти, чрезъ протосингелътъ си, като прибавилъ, че народътъ очаква съ нетърпѣние да се научи, че неговътъ архиепископъ се представилъ вече на негово величество султанътъ. Садразамътъ пакъ увѣрилъ екзархътъ, че това представение ще стане и че той ще приготви и бератътъ му. Послѣ при разесненията, които му давали нѣкои отъ мирскитѣ членове на Съвѣтътъ, какъ станѫло това, че екзархътъ, който билъ обѣщалъ да подпише писмото, се отпослѣ помѣтнѫлъ, садразамътъ пакъ имъ порѫчалъ, че доклѣ се приготви бератътъ, тѣ пакъ да размислятъ и намѣрятъ нѣкой начинъ да се напише въпросното писмо, защото правителството желаело да не се даде на патриархътъ мѣсто за оплакванье, че то оставело да обхождатъ владици въ епархията му безъ негово позволение. Но везирьтъ заевилъ, че не желаелъ да пише писмото Съвѣтътъ, нито да се принужда на това екзархътъ. Въ съвѣщанието си, което имахѫ слѣдъ това членоветѣ на Съвѣтътъ, ако и разсѫждавахѫ дълго време, не можѐхѫ да намѣрятъ начинъ за написванье писмото, съ което да се съгласи и екзархътъ, който продължаваше да се отказва сега не само да пише на патриархътъ писмо, но и да му направи посѣщение, като възразяваше, че народътъ му порѫчалъ да не ходи въ патриаршията и че той се врекълъ да го послуша. Подига̀ се пакъ въпросътъ да се остави всичко това слѣдъ като екзархътъ се представи оффициално на Високата Порта. Най-послѣ останѫ да се попита везирьтъ, да ли не бива, вмѣсто да пише екзархътъ писмо или да праща при патриархътъ протосингелътъ си, да увѣдомятъ по̀-добрѣ нѣкои

отъ мирскитѣ членове на Съвѣтътъ негово светѣйшество чрезъ капукехаята му, че екзархътъ желае да му направи посѣщение. Екзархътъ пакъ си запази правото да размисли, да ли ще се съгласи дори и на това, и скоро обеви, че той нѣма да пише писмо на патриархътъ, нито да го посѣти, преди да му се даде бератътъ и да се представи оффициално на Високата Порта, като Български екзархъ. Най-послѣ и великий везирь склони на това.

На 2 априлий Махмудъ-паша извѣсти екзархътъ, че бератътъ му е вече готовъ и че на утрето ще му се връчи тържественно на Високата Порта. На другий день се евяватъ въ екзархията чиновници отъ Високата Порта да съобщатъ, че сѫ дошли да придружатъ екзархътъ до великий везирь. Блаженнѣйший Антимъ, послѣдванъ отъ другитѣ владици и отъ българскитѣ свещенници, колкото се намирахѫ въ Цариградъ, както и отъ нѣкои свѣтски людье, членове на Привременний съвѣтъ, слѣзе, заедно съ чиновницитѣ на Портата, на скелята въ Ортакьой, гдѣто го чакахѫ четире парадни каика, пратени отъ правителството. Въ единъ отъ тия каици сѣднѫ той самъ съ пратеннитѣ отъ Портата службаши, а въ другитѣ навлѣзохѫ владицитѣ съ свещенницитѣ и нѣкои отъ мирскитѣ членове на Привременний съвѣтъ и така потеглихѫ всички къмъ Сиркежи скеле, гдѣто, като пристигнѫхѫ, се качихѫ въ приготвеннитѣ за тѣхъ парадни кочии и отидохѫ на Високата Порта. Тукъ великий везирь посрѣщнѫ екзархътъ до вратата на апартаментътъ си и му връчи бератътъ, като каза, че негово величество го признава за Български екзархъ и му дава този бератъ. Екзархътъ приложи до челото си бератътъ и исказа въ прочувствованни думи благодарностьта си и благодарностьта на народътъ за царската милость. Слѣдъ това садразамътъ препоръчи пакъ на екзархътъ да испълнява точно фирманътъ и го увѣри за готовностьта си да извършва всичко, за което би го помолилъ. Слѣдъ като имъ било подадено кафе, екзархътъ, владицитѣ и първенцитѣ, испратени съ почести, се завърнѫхѫ въ Ортакьой по сѫщий начинъ, по който бѣхѫ отишли на Портата. Въ екзархийский домъ се произнесохѫ съотвѣтни на случайтъ слова. Пръвъ говори Макариополский Иларионъ, който, като привѣтствова екзархътъ, припомни, че въ сѫщий този день, 3 априлий, преди дванайсеть годинъ, се исхвърли отъ молитвитѣ името на патриархътъ въ българската църква. Екзархътъ

ное слѣдъ него думата и исказа благодарность на султанътъ, на министритѣ му и на всички български дѣйци, които сѫ спомогнѫли да се увѣнчае съ успѣхъ народното дѣло. Слѣдъ това се прочете тържественно бератътъ, посрѣщнѫтъ съ радостни всклицания и рѫкоплескания отъ събранний народъ.

На другий день блажннѣйший Антимъ намѣсто да адрессува писмо до патриархътъ, съ което да го извѣсти, че иска да го посѣти, както до сега му се предлагаше отъ страна на садразамътъ, испрати депутация отъ трима мирски членове на Привременний съвѣтъ, а именно отъ Гаврила Кръстевичъ, Ив. Пенчовичъ и Георгий Чалооглу, която да му съобщи неговото желание да му направи посѣщение. Патриархътъ отговори на депутацията, че ще свика синодътъ и споредъ неговото мнѣние ще постѫпи така или инакъ. Въ сѫщий день синодътъ билъ свиканъ и, по мнѣнието му, негово светѣйшество обеви подиръ единъ день на депутацията, че преди всичко Видинский митрополитъ, Антимъ требва да отговори на патриаршето послание, което му се испрати презъ януарий подиръ извержението на българскитѣ владици, които служихѫ на Богоевление, и съ което се искаше отъ него да осѫди въ разстояние на 40 дни тая постѫпка и да се отдѣли отъ тѣхъ. Това сѫщото съобщи негово светѣйшество на блаженнѣйший Антима и чрезъ единъ свой архимандритъ, по име Германъ Афтониди, когото нарочно бѣ испратилъ за това на другий день при екзархътъ. Германъ Афтониди билъ още натоваренъ да обеви на екзархътъ. че негово светѣйшество му запрещава да служи. Блаженнѣйший Антимъ влѣзълъ съ архимандритътъ, слѣдъ като той испълни порѫчението си, въ частенъ разговоръ и му казалъ, че канонитѣ, възъ които патриаршията се обляга, като осѫжда българскитѣ владици, не могѫтъ да бѫдѫтъ приложени къмъ тѣхъ. Тѣ сѫ били отредени за други времена и при други обстоятелства, които се различаватъ отъ тия, въ които се намиратъ Българетѣ. Тѣ не сѫ неизмѣнни, както догмитѣ, а се отнасятъ къмъ управлението на Църквата, което се измѣнява споредъ времената. Българский народъ добрѣ разумѣва истинский смисълъ на тѣзи канони и по тази причина смѣта като че не е било осѫждането на владицитѣ му за мнимитѣ отъ патриаршията противоканонически тѣхни постѫпки. Има ли поне една епархия отъ българскитѣ, попиталъ негово блаженство архимандритътъ, която да е престанѫла да почита българскитѣ владици слѣдъ извержението имъ отъ патриаршията?

Патриаршията не искаше да измѣни нито най-малко посоката, която си бѣ начъртала, колкото и да бѣше явно, че тая посока не е съобразна съ духътъ на Евангелието. Българетѣ обаче толкозъ по́-малко се смущавахѫ отъ нейнитѣ дѣйствия, че и Турското правителство бѣше се убѣдило въ въ правотата на тѣхний погледъ върху работата. Не се минѫ много време откакъ екзархътъ получи тържественно бератътъ си, и ето и отъ султанский дворецъ му се извѣсти, че ще бѫде приетъ отъ негово величество. Българетѣ, които бѣхѫ захванѫли да се безпокоѭтъ отъ забавеньето съ нѣколко дни да се даде тая висока честь на тѣхний првъвъ владика, се зарадвахѫ, като видѣхѫ, че на 12 априлий, въ Великата Среда, парадни кочии дошли отъ дворецътъ предъ екзархийский домъ да зематъ негово блаженство и го заведѫтъ при падишахътъ. Подиръ малко блаженнѣйший Антимъ и преосвещеннитѣ владици Пловдивский Панаретъ, Ловчанский Иларионъ и Макариополский Иларионъ, съдружени отъ Гаврила Кръстевичъ и Ив. Пенчовичъ, насѣдахѫ въ тѣхъ и отидохѫ въ палатътъ Долма Бахче. Като се приели съ приличнитѣ почести въ дворецътъ, тѣ били не слѣдъ много време въведени при негово величество султанътъ, предъ когото, като предстанѫлъ, блаженнѣйший Антимъ произнесълъ по турски кратко словце, което, освободено отъ хиперболитѣ и многословието на турский езикъ, може да се предаде на български въ слѣдний видъ: „Българский народъ, вѣренъ подданикъ на ваше величество, силенъ и държавенъ царь, е ималъ отъ старо време независимо църковно управление, което отпослѣ било упразнено въ полза на грѫцката патриаршия, поради което той истърпѣлъ много несгоди въ религиозно и други отношения. Сега заповѣдьта (фирманътъ) на ваше величество да се състави отново българско църковно самоуправление възроди цѣлъ народъ, и високий бератъ, съ подписътъ на ваше величество, който ме утвърдява въ постътъ на екзархъ, зарадва вашътъ слуга. Не ми е възможно, ваше величество, да изразѭ съ думи глѫбоката признателность на Българский народъ за тия милости, но смѣло могѫ да кажѫ, че той ще бѫде и занапредъ покоренъ и вѣренъ на високата ви държава, както е билъ до сега. Да благоволи Богъ да укрѣпи ваше величество, до деньтъ на общото въскресение, върху високий ви престолъ. Тази молитва азъ, като повтарямъ, покланямъ се смиренно на вашето

високо подножие". Султанътъ отговорилъ съ слѣднитѣ думи: „благодарѭ за чувствата, които изразявате къмъ насъ отъ ваша страна и отъ страна на народътъ. Винаги съмъ расположенъ да покровителствовамъ безъ исключение всичкитѣ народи въ държавата ми и да се грижѫ за тѣхното благосъстояние. Българский народъ на дѣло се е показалъ вѣренъ на царството ми, и това ме много благодари".

Слѣдъ това блаженнѣйший Антимъ съ духовнитѣ и свѣтски лица, които го съдружавахѫ, се поклонилъ и оттеглилъ, испращанъ отъ царедворцитѣ съ подобаещата почесть. Отъ султанский дворецъ екзархътъ отиде на Портата, гдѣто посѣти великий везирь, Махмудъ-паша и министрътъ на вънщнитѣ дѣла, Серверъ-паша, които му се сърадвали за високото царско благоволение къмъ него и къмъ Българский народъ и му обѣщали своята помощь и съдѣйствие въ дѣлата на повѣренното му управление. Подирь три дни негово величество награди екзархътъ и съ орденътъ меджидие първа степень, така че на Българский екзархъ се дадохѫ всички почести, каквито се даватъ на народоначалницитѣ на другитѣ християнски общини въ Турската държава.

Наближаваше Великдень и нетърпѣливитѣ отъ нашитѣ по-интеллигентни людье изисквахѫ отъ блаженнѣйший Антима да служи непремѣнно въ този день, било съ позволението, било безъ позволението на патриаршията, и насъсквахѫ еснафитѣ да искатъ отъ него и тѣ сѫщото. Мнозина отъ людьето на послѣднитѣ, по внушение на водачитѣ си, заплашвахѫ дори, че ако екзархътъ не се рѣши да служи на Великдень, ще станѫтъ протестанти. Блаженнѣйший Антимъ не бързаше обаче да наруши установенний редъ, и въ това го поддържахѫ по̀вечето отъ членоветѣ на Привременний съвѣтъ и особенно ония, които често се виждахѫ съ везирьтъ по българскитѣ работи и съобщавахѫ на Съвѣтътъ неговитѣ заповѣди. Изискваше се въ интересътъ на самото имъ дѣло, Българетѣ да не бързатъ да искатъ отъ екзархътъ да служи, и то непремѣнно на Великдень. Праздникътъ бѣше вече наближилъ, а пъкъ формалноститѣ, които трябваше екзархътъ да испълни прѣдъ служението си, още не бѣхѫ всички извършени. А тѣ трябваше да се извършатъ, за да падне отговорностьта за всичко върху патриархътъ. Везирьтъ сѫщо намираше по нѣкои свои съображения, екзархътъ по̀-добрѣ да не служи на Великдень. Той

бѣше казалъ, че ако Българетѣ потърпятъ и прекаратъ Великденьтъ си, безъ да наблягатъ да служи екзархътъ, та каквото и да стане, ще спечелятъ по-вече. Въ испълнение прочее на потребнитѣ формалности, на Великата Среда, деньтъ когато Българский екзархъ се бѣ представилъ на султаньтъ, двама членове отъ Привременний съвѣтъ, Из. Пенчовичъ и Георгий Чалооглу бѣхѫ ходили, по порѫка на блаженнѣйший Антима, при патриархътъ да го молятъ, да даде позволение на екзархътъ да служи по великденскитѣ праздници. Това позволение се искаше по общото правило, което слѣдвахѫ всичкитѣ патриарси, кога искахѫ да служатъ въ епархията на Вселенский патриархъ. Негово светѣйшество имъ отговорилъ, че ще съобщи на синодътъ тая молба на екзархътъ и на утрето ще имъ каже неговото рѣшение. Това рѣшение бѣше пакъ, че догдѣ екзархътъ не отговори на извѣстното патриарше послание, което му искаше да признае и осѫди направеннитѣ до сега отъ страна на българскитѣ архиереи противоканонически постѫпки, не може да се земе въ внимание молбата му. Това сѫщото патриархътъ съобщи пакъ на блаженнѣйший Антима и чрезъ архимандритътъ, Германа Афтониди. Екзархътъ обесни на садразамътъ слѣдъ два дни, че патриархътъ иска нѣща невъзможни. Но да не остане никакво извинение за отказътъ на патриархътъ, намѣри се за добрѣ да иска екзархътъ отъ него позволение да служи Литургия съ писмо. Блаженнѣйший Антимъ испрати прочее на Великата Сѫбота таково писмо до негово светѣйшество съ архимандритътъ Григория (отпослѣ Русенски владика). Въ това писмо, въ което той се подписва Видински митрополитъ и Български екзархъ, блаженнѣйший Антимъ, като исказваше съжалѣнието си, че ако и да искалъ да направи на патриархътъ посѣщение, не билъ удостоенъ съ честьта да бѫде приетъ отъ негово светѣйшество, молеше да му се даде разрѣшение да служи Литургия на утрето, Великдень. Патриархътъ тутакси свикалъ синодътъ, за да му съобщи писмото на екзархътъ и слѣдъ малко предалъ на архимандритътъ Григория неговото рѣшение, което било, че догдѣ екзархътъ не отговори на извѣстното патриарше послание, което му се прати презъ януарий, никое негово искание не може да се земе въ внимание отъ Великата Църква. Вечерьта екзархътъ испраща архимандритътъ Григория съ друго писмо, въ което пакъ моли да му се дозволи да служи

на утрето Литургия и въ което каза, че смѣта излишно да дава отговоръ на писмото, за което поменува патриархътъ, слѣдъ като Българский народъ го избра и султанътъ го призна за екзархъ. Екзархътъ свършваше писмото съ бѣлежка, че отговорностьта за послѣдствията отъ отказътъ на негово светѣйшество ще падне върху патриаршията. Патриархътъ свиква презъ нощьта отново синодътъ, който рѣшилъ да се даде на екзархътъ пакъ сѫщий отговоръ, каквото и на първото му писмо и да му се върнѫтъ и двѣтѣ писма, слѣдъ като се зематъ преписи отъ тѣхъ.

На 21 априлий, Петъкътъ на Свѣтлата Седмица, екзархътъ, съгласно съ программата, която бѣше си начърталъ, испрати до патриархътъ и трете писмо, въ което, като му наумяваше, че съ двѣ, испратени преди това едно слѣдъ друго, писма, му искалъ съгласно съ установенний редъ позволение да служи на Великдень Литургия въ българската църква, но не получилъ никакъвъ отговоръ, прибавеше, че извержението, исказано противъ българскитѣ архиереи, е безъ всека законна сила, както по сѫщность, така и по форма; по сѫщность, защото тѣмъ бѣше дадено презъ декемврий отъ негово светѣйшество чрезъ първий секретарь на синодътъ, архимандритътъ Доситея, позволение да служатъ, и защото тѣ, преди службата на Богоевление, лично ходихѫ да молятъ патриархътъ да имъ позволи да служатъ, но имъ се отговори отрицателно; по форма, защото слѣдъ службата си тѣ искахѫ да се представятъ на патриархътъ, за да му изложатъ причинитѣ, по които тѣ не можехѫ да не служатъ, но не бидохѫ приети и така бѣхѫ осѫдени задочно. Слѣдователно заключаваше екзархътъ, негово светѣйшество е длъженъ да отмахне изверженнето, като станѫло незаконно и противоканонически. Патриархътъ върна и това трете писмо на екзархътъ, слѣдъ като зелъ отъ него преписъ.

Екзархътъ посочваше въ горѣреченното писмо фактитѣ и заключенията на здравий естественъ разумъ съгласно съ постановенията църковни, правилно и добросъвѣстно разбирани.

Но което негово светѣйшество съ синодътъ си не направи, направи го самъ екзархътъ съ българскитѣ владици. Каква е, по здравий разумъ, разликата между Грѣцкий патриархъ съ неговитѣ владици и Българский екзархъ съ българскитѣ владици? Главното и важното, на което требва да

се гледа тука, е, на чия страна се намира истината, коя страна ѭ похабява и разваля, по своекористие и властолюбие, и коя страна ѭ държи и исповѣдва въ всичката ѝ чистота. Ободренъ отъ това логическо разсѫждение, Българский екзархъ, ведно съ българскитѣ архиереи, рѣши да прогласи тържественно истината относително лишението отъ санътъ имъ българскитѣ владици, които служихѫ на Богоявление. Това станѫ въ недѣля Томина, на 23 априлий. Въ този день блаженнѣйший Антимъ присѫтствоваше въ българската църква на Литургията, която извършваше архимандритъ Григорий. Слѣдъ Евангелие, послѣдний, стоещъ на царскитѣ двери, прочете, споредъ както бѣ предварително нагласено, единъ актъ, подписанъ отъ екзархътъ и отъ тримата други неизвержени владици, а именно отъ Доротея Софийский, отъ Партения Нишавский и отъ Генадия Велешский, въ който се изброявахѫ причинитѣ, по които изверженията, прогласени отъ патриаршията срѣщу владицитѣ Макариополский Илариона, Пловдивский Панарета и Ловчанский Илариона, не могѫтъ да иматъ никаква законна сила не само въ очитѣ на Българский народъ, но и предъ всички православни Църкви, и требва да се смѣтатъ като не станѫли.

Слѣдъ четире дни, а именно на 27 априлий, патриаршията, безъ да се освѣсти отъ това, що се исказа отъ българска страна върху нейнитѣ недобросъвѣстни постѫпки и лъжливи тълкования на църковнитѣ канони, свиква пакъ съборъ отъ преждебившитѣ вселенски патриарси, отъ пребиваещитѣ въ столицата владици и отъ разни архимандрити, за да разсѫди, какъ требва да се постѫпи спрямо Българский екзархъ. Като се събрали всичкитѣ поканенни, светѣйший Антимъ изложилъ течението на работитѣ отъ Богоявление насамъ. Послѣ се прочели послѣднитѣ три писма, които бѣше пратилъ на негово светѣйшество екзархътъ, и отговорътъ на другитѣ гръцки патриарси върху патриаршето послание за извержението на българскитѣ архиереи, както и докладътъ на архимандритътъ Афтониди, който биде испращанъ нѣколко пѫти при негово блаженство отъ страна на патриархътъ. Слѣдъ дълго разискване, да ли требва незабавно да се приложѫтъ канонитѣ и къмъ Българский екзархъ, както сѫ били приложени до сега къмъ другитѣ български владици, надвило мнѣнието, Църквата да се покаже снисходителна и търпѣлива, и да се даде на екзархътъ срокъ отъ трийсеть дни да обмисли

направенното отъ него, макаръ че неговитѣ дѣяния заслужватъ осѫжданье и наказание, а отъ друга страна да се испрати патриарше окрѫжно послание за успокоение православнитѣ християне, които се били смутили, като гледали, че Църквата толкова време оставя безъ наказание противоканоническитѣ постѫпки на Българетѣ. Ако обаче и слѣдъ даденний срокъ не се забѣлежи никакво промѣнение въ постѫпкитѣ на закононарушителитѣ, тогава да се свика въ крайтъ на май голѣмъ съборъ отъ всички патриарси въ Турско и отъ Кипрский архиепископъ и да се осѫдятъ окончателно противоканоническитѣ дѣйствия на новата екзархия. Такова рѣшение намисли съборътъ, не за да се покаже Църквата търпѣлива и снисходителна, а за да сплаши блаженнѣйший Антима, на когото предпазливостьта и бавностьта патриашията земаше като нерѣшителность и боязливость. Посланието, което съборътъ рѣши, се испрати подиръ три дни по епархиитѣ и се прочете по всичкитѣ цьркви на Цариградъ. Въ него се казваше, че всичкото отстѫпничество и беззаконие на Българетѣ излизали отъ пагубното начало на филетизмътъ, което било несъгласно съ учението на Иисуса Христа и разрушавало самитѣ основания на християнската Вѣра, и се осѫждаше блаженнѣйший Антимъ между другото, че дошълъ въ Цариградъ безъ патриарше позволение, че зелъ титлата Български екзархъ и испратилъ послѣдне на патриархътъ три ругателни и заплашителни писма, въ които обевявалъ лишено отъ всека законна сила духовното наказание, изречено противъ Макариополский Илариона, Пловдивский Панарета и Ловчанский Илариона. Но патриаршията нѣмаше кого да уплаши съ тия празнословия и приструвки. Българский народъ отдавна бѣше ги разумѣлъ и се не стряскаше отъ тѣхъ. А неговитѣ владици съ всичката негова интелллигентна часть се само чудехѫ на смѣлостьта, съ която людье, поставени да бдятъ за доброто име и честьта на Църквата и да държатъ високо нейното свето знаме, ѭ така унижавахѫ съ изопачение на евангелската истина, правено само ради веществении облаги.

Екзархътъ, който бѣше разумѣлъ, че Портата му предоставя вече свобода да върши каквото намира за добрѣ по чисто църковната часть и бѣше опредѣлилъ да служи Литургия на 11 май, день на светитѣ Славенски Просвѣтители, не можеше, естественно, да се повлияе отъ такова едно, притворно

и срамно за самата Велика Църква, рѣшение на патриаршийй съборъ. Въ този день, който навсѭдѣ се празднова отъ Българетѣ, като единъ отъ най-голѣмитѣ праздници, той извърши въ българската църква тържественно Божественната служба заедно съ тримата владици, Илариона Макариополский, Панарета Пловдивский и Илариона Ловчанский, посредъ голѣмо множество наши съотечественници, които видимо бѣхѫ зарадвани, като виждахѫ въ тая служба осезателно доказателство за възстановението на Българската самостоятелна Църква. На Литургията слѣдъ Апостолътъ се прочете актъ, съ който се прогласяваше възобновението на независимостьта, съ която се е ползовала Българската Църква отъ времето на покръщаньето на Българетѣ до упразнението на Охридската архиепископия въ осемнайсетий вѣкъ отъ патриархътъ Самуила. Този актъ бѣше подписанъ отъ екзархътъ и отъ всички други български владици, каквито имаше тогава, т. е. отъ Пловдивский Панарета, отъ Софийский Доротея, отъ Нишавский (Пиротский) Партения, отъ Велешский Геннадия, отъ Ловчанский Илариона и отъ Макариополский Илариона. Ние предаваме на читателитѣ този актъ въ съкратенъ видъ, както слѣдва:

1) Българский народъ е ималъ отъ самото си покръщанье църковно самоуправление, своя автономна архиепископия, установена въ 870 год. отъ Цариградската Църква.

2) Тая архиепископия е била прогласена самостоятелна патриаршия отъ съборътъ на всички български и гръцки митрополити и епископи, станѫлъ въ Лампсакъ въ 1234 год., била одобрена, като таквази, отъ четиретѣ Въсточни патриарси и признавана до 16 вѣкъ отъ всичката Православна Църква.

3) Освѣнъ тая независима патриаршия Българетѣ сѫ имали и друга една самостоятелна архиепископия, а именно Охридската „всея Болгарии“, признавана отъ всички Църкви до 1767 година.

4) Много отъ българскитѣ епархии на тая архиепископия сѫ били отцѣпени отъ неѭ и присъединени до сѫщо така автокефалната Ипекска архиепископия, установена въ 1219 год. и признавана отъ всичкитѣ православни Църкви до упразнението ѝ отъ Цариградската патриаршия въ 1765 г.

5) Цариградската патриаршия упразнила първо Търновската патриаршия въ 1570 год., а послѣ Охридската и Ипекската архиепископии въ 1765—1767, въ което време рѣше-

нието си за упразнението на тия двѣ архиепископии тя оправдавала между друго съ признаваньето, че „на истинскитѣ и законни царе, какъвто е билъ тогавашний царь, султанъ Мустафа, е дадено да правятъ закони и да издаватъ неари, сакри хатти-шерифи за нѣща относещи се до църковното управление, каквото упразнението на Охридската и Ипекската архиепископии и присъединението имъ къмъ Цариградский престолъ".

6) Това упразнение, като е така станжло, е явно противозаконно и требва да се гледа като че не е станжло или че е станжло, само съ силата на султанский beратъ, даденъ на Цариградский патриархъ.

7) Ако този султански бератъ е билъ законно даденъ на Цариградский патриархъ, защото подчиненитѣ на тия автокефални архиепископии архиереи и жители били ушъ поискали упразнението имъ, колко по-вече е законно възобновението днесь съ фирманъ и бератъ султански не на тритѣ, а на една само архиепископия, каквато е днесь Българската екзархия, по исканието и желанието на цѣлъ Български народъ.

8) Фирманътъ за Българската екзархия е билъ издаденъ по единъ проектъ, който е билъ постепенно одобренъ отъ патриаршията както исцѣло, така и частно въ основитѣ си.

9) Вселенската наречена патриаршия, откато е станжла съ постжпкитѣ си причина отъ една страна да испадне Българский народъ въ невѣжество, а отъ друга да дойде въ опасность на раскжсванье отъ разнитѣ пропаганди, не само упорно отхвърли напослѣдне молбата му да върне отнетото му църковно самоуправление, но още и почнж да преслѣдва съ извержения и афоресвания българскитѣ архиереи и да обвинява всичкитѣ Българе въ ересь и расколъ, само и само защото си поискахж законнитѣ църковни правдини, а когато Вселенската патриаршия си позволява да онеправдава така жестоко единъ народъ, мислимъ че на този народъ самитѣ църковни правила разрѣшаватъ да не ѝ се подчинява.

10) Българскитѣ архиереи и първенци, ако и да се опитвахж, слѣдъ издаваньето на султанский фирманъ, да се сближатъ и примирятъ съ патриаршията, патриархъ Григорий VI не се показа наклоненъ къмъ това, а патриархъ Антимъ VI, при все че ги посрѣщнж отъ най-напредъ съ отворенни обятия и прие всички постановения на фирманътъ, освѣнъ постановението за числото на епархиитѣ, относително което се показа

пò-неотстжпливъ и отъ патриархътъ Григория, съ упоритостьта си докара въ негодованье българското население въ Цариградъ, и това население се подигнж противъ архиереитѣ си и ги принуди щжтъ не щжтъ да служатъ на Богоевление, нѣщо, което направи добро впечатлѣние помежду Българетѣ въ провинцията, които, оскърбявани въ народното си чувство отъ патриаршията и подстрекавани отъ пропагандитѣ, можехж да отстжпятъ отъ Православието, само и само да се избавятъ отъ станжлата за тѣхъ умразна църковна власть.

11) Духовното управление на българскитѣ епархии, откакъ се подигнжхж Българетѣ противъ патриаршията, хромеше отъ всека страна въ ущърбъ на религиозното чувство и нравственно образование на народътъ.

12) Това жалостно положение, което българскитѣ архиереи оповѣстихж съ окржжни писма до всички православни Църкви, като правеше народътъ да се оплаква и вълнува все пò-вече, побуди царското правителство даземе мѣрки за прекратяванието му и да заповѣда испълнението на фирманътъ.

Като взехме прочее въ внимание всичко горѣизложенно, ржководени отъ архиерейската си съвѣсть, и като призовахме Божията благодать, съ одобрението на всичкото около насъ българско духовенство и на предстоещий Български народъ, обевяваме слѣднето:

Членъ първий. Прогласява се образованието на самоуправляванната Българска Православна Църква законно и правилно.

Членъ вторий. Православната Българска Църква, като членъ отъ едната, света Съборна и Апостолска Църква, приема иварди постановенията на всичкитѣ Вселенски и Мѣстни Събори и всички предания, както и другитѣ частни православни Църкви, и отхвърля всеко иновѣрно учение, което отхвърлятъ и тѣ.

Членъ третий. Българската Църква ще се управлява съгласно съ свещеннитѣ предания, съ апостолскитѣ постановения, съ правилата на светитѣ Вселенски и Мѣстни Събори, и съобразно съ уставътъ, изработенъ отъ Българский народенъ съборъ.

Членъ четвъртий. Преписъ отъ този актъ ще се съобщи на всички самостоятелни Църкви и на всички български епархии и общини.

Слѣдъ Евангелието екзархътъ сказа слово, въ което очърта доброто, направено на Българский народъ отъ Светитѣ негови Първоучители, и показа задачитѣ и длъжноститѣ, които се налагатъ на възобновенната Българска Църква. На Литургията той споменѫ, както е обичай на независимитѣ архиепископи „всеко епископство православнихъ", вмѣсто патриархътъ, другитѣ владици поменяхѫ Светий Български Синодъ, архимандрититѣ—пъкъ екзархътъ, послѣ което се испѣ на екзархътъ установенното за владицитѣ многолѣтствие.

Патриаршията, като разумѣ отъ тая служба на екзархътъ, че нейнитѣ заплашвания оставатъ бездѣйственни, прибърза да свика по-скоро голѣмий си съборъ и да произнесе своята присѫда. Съборътъ се събра на 13 май и, при всичко че нѣкои отъ по-разсѫдливитѣ и благоразумни гръцки архиереи се старахѫ да раскриятъ, че съ изверженията и афоресванията, отъ които Българетѣ се не плашатъ, нѣма да се постигне нищо добро, а злото само ще стане по-голѣмо за патриаршията, и съвѣтвахѫ да се покаже Църквата благоразумна, той, безъ да се срамува поне отъ человѣцитѣ, ако го не бѣ грѣхъ отъ Бога, рѣши да извергне блаженнѣйший Антима и всички служивши съ него архимандрити, свещенници и дякони, а понапредъ изверженнитѣ български иерарси, Пловдивский Панарета и Ловчанский Илариона да афореса, а пъкъ Макариополский Илариона, като вече изверженъ и афоресанъ, да предаде на вѣчна анатема и да го осѫди за огненната геена. Съ това рѣшение съборътъ се самъ опозори, защото архиеретѣ, които го съставехѫ, показахѫ на свѣтътъ, че вмѣсто да се съобразяватъ съ евангелското учение, което сѫ повикани по званието си да проповѣдватъ, не го зачитатъ и постѫпатъ противъ него за постигание вещественни ползи.

Нашитѣ приснопаметни архиереи можехѫ съ несравненно по-голѣмо право да употребятъ духовното орѫжие срѣщу безобразието, което си позволихѫ противъ тѣхъ гръцкитѣ владици, и да ги осѫдятъ сѫщо за геенната огненна заради тѣхното противоевангелско и противохристиянско постѫпанье срѣщу всичкий Български народъ, когото бѣхѫ държали толкова време въ оковитѣ си и сега гледахѫ съ всекакви средства да не оставятъ и занапредъ да излѣзе отъ унизителното му робство; но тѣ, като истинни послѣдователи на Христовото и Апостолско учение, предпочетохѫ да не имъ отвръщатъ за злото съ зло. То-

гава като патриархътъ съ архиереитѣ си въ окрѫжното послание, съ което оповѣстяваше извержението на екзархътъ и афоресваньето на другитѣ наши владици, безсрамно ги злословеше и осипваше съ всекакви укорни прилагателни, блаженнѣйший Антимъ и другитѣ наши преосвещенни владици въ тѣхното окрѫжно, испратено до българскитѣ епархии, по случай на безсъвѣстната и безсрамна постѫпка на патриаршията срѣщу тѣхъ, отговарехѫ на тѣхнитѣ злословия и анатемисвания съ думитѣ на Апостолътъ: *„укоряеми благословляемъ, гоними терпимъ, хулими утѣшаемся, да о немже клевещутъ насъ аки злодѣевъ, постидятся злословящие наше благое о Христѣ житие.“* „Тия наставления, казвахѫ тѣ, сме имали и ще имаме всекога предъ видъ, възлюбленни о Христѣ чада наши. Съ тѣхъ да се съобразявате съвѣтваме и васъ. Имаме причини и право да се огорчимъ, да негодуваме и, въ силното и живо чувство на правдата си, да употребимъ въ наша защита оння църковни орѫжия, съ които злоупотребяватъ непримиримитѣ наши противници . . . Имахме причина и право да възразимъ на негово светѣйшество и на неговитѣ синодални архиереи по сѫщий начинъ, по който отговарятъ тѣ на нашитѣ благоразумни постѫпки и миролюбиви предложения. Отъ любовь обаче къмъ Евангелието, отъ преданность къмъ Всеобщата Православна Църква ние не ще си позволимъ да се отклонимъ отъ горнитѣ миролюбиви наставления на Апостолътъ“.

Като описватъ по-нататъкъ, какъ Българский народъ е всекога молилъ патриаршията да земе въ внимание желанията му и какъ българскитѣ архиереи, както и самий екзархъ въ своитѣ старания за примирение съ неѭ сѫ се отнасяли всекога къмъ неѭ съ приличното уважение и покорность, и какъ тя всекога се показвала упорна и се мѫчила да ги очерни предъ народътъ съ цѣль да повреди на светото имъ дѣло, българскитѣ архипастири думатъ въ окрѫжното си, че патриаршията пакъ съ сѫщата цѣль да побърка на Българетѣ да устроятъ самоуправлението на Църквата си, ги осѫжда и злослови наново по поводъ на службата имъ въ праздникътъ на св. Кирилла и Методия, извергава екзархътъ и афоресва другитѣ архиереи. Ако Българский народъ бѣше склонилъ, справедливо бѣлежатъ тѣ, да ѝ се подчини просто и безусловно, тя, вмѣсто да охулва и оскърбява съ изверженния и анатеми неговитѣ пастиреначалници, щеше да ги благославя съ двѣ рѫцѣ и да ги осипва съ всекакви похвали.

Екзархътъ не пропустнѫ сѫщо да се отнесе съ едно окрѫжно послание до всичкитѣ православни Църкви и да представи отъ една страна всичкитѣ опитвания, негови и на другитѣ български архиереи, за примирение съ патриаршията, а отъ друга упоритостьта, съ която послѣднята посрѣщнѫ тѣхнитѣ миролюбиви старания да наредятъ съ нейното благословение българското църковно самоуправление, безъ да се свѣни нито най-малко отъ противорѣчията, въ които е падала, като е търсила извѣтъ за отказътъ си; защото, думахѫ тѣ, веднажъ патриархътъ казваше, че българский въпросъ е църковенъ и требва да се рѣши съ одобрението на Църквата, а другъ пѫть твърдеше, че той е народенъ (гръцки) и пращаше Българетѣ да се молятъ на гръцкитѣ първенци, ако искатъ пò-голѣми устѫпки.

Патриаршията мислеше, че ще посѣче въ кореньтъ възобновението на българското църковно самоуправление, ако изъвергне екзархътъ и афореса другитѣ български владици. Тя си въобразяваше, че Българский народъ, щомъ чуе това изверbegин и това афоресванье, съпроводени съ толкова проклетии и съ такова очернение, ще бѫде като попаренъ и ще скѫса съ тѣхъ всекакви връзки. И нейната главна цѣль въ това изверженние и въ тая анатема бѣше никакъ не да испълни дългътъ си и да спази чистотата и светостьта на църковнитѣ постановения, както искаше тя да се представи предъ свѣтътъ, а само да подѣйствова върху проститѣ и невѣжественни умове и да подрови самитѣ основи на новата сграда, дигана преко нейнитѣ протести. Но Българетѣ не бѣхѫ вече толкова прости, каквото ги знаеше тя отъ пò-старо време. Научени отъ толкова примѣри на кощунство и непочитание на священнитѣ нѣща, примѣри, подадени отъ гръцкитѣ владици, Българетѣ разумѣвахѫ, че тя прави това съ едничката цѣль да задържи противохристиянското си господство надъ тѣхъ. Гръцкитѣ политиканствоващи чернокапци, като видѣхѫ това слѣдъ извержението на екзархътъ, хванѫхѫ да пръскатъ слухове въ правителственнитѣ крѫгове, че ушъ Българетѣ се уплашили отъ духовното наказание, наложено на тѣхнитѣ владици, и че слѣдователно, екзархията, учредена безъ волята на патриархътъ, ще се сгромоляса сама отъ себе си. Поради тия лъжи, екзархията намѣри за добрѣ да се подаде отъ страна на цариградскитѣ Българе до великий везиръ

адрессъ, съ който да се опровергнятъ тия лъжливи увѣрения. Този адрессъ везирьтъ можеше да покаже на лъжцитѣ и да оправдае своитѣ дѣйствия. „Долоподписаннитѣ, думаше се въ адрессътъ, покорнѣйши ваши раби отъ всичкитѣ страни на Европейска Турция, знаѭтъ какви козни употребява гръцката патриаршия, за да компрометира предъ високото царско правителство и предъ свѣтътъ възобновенната Българска Църква. Тѣ знаѭтъ въ сѫщото време и двигательтъ на тия козни. Важностьта на веществанната загуба, която тая патриаршия претърпѣва чрезъ освобождението на Българската Църква, доста обеснява изверженията и афоресванията, които тя стрѣля върху негово блаженство екзархътъ и другитѣ ни владаци. Но всички тия противохристиянски постѫпки не правятъ друго, освѣнъ че увеличватъ отвращението на народътъ ни отъ Гръцката патриаршия и усилватъ привързанностьта му къмъ истинскитѣ негови архипастири. И така покорнѣйшитѣ ваши раби, като увѣряватъ ваше височество въ тая истина, че Българский народъ нѣма да се отдѣли никога отъ народнитѣ си архипастири, които представятъ желанията му отъ дванадесеть години насамъ, молятъ ви да не давате никакво внимание на зломисленнитѣ увѣренния на Гръцката патриаршия".

Подобни адресси се испратихѫ и отъ епархиитѣ за по-голѣмо истъкванье на самата истина противъ лъжитѣ, пръскани отъ страна на патриаршията.

Ако патриаршията и да измислеше все нови спънки за дѣйствията на възобновенната Българска Църква, послѣднята смѣло вървеше къмъ цѣльта си. Екзархътъ и синодътъ, съ одобрението на правителството, хванѫхѫ скоро да назначаватъ за епархиитѣ владици, безъ да ги е нито най-малко грижа отъ гръмоветѣ на патриаршията и отъ нейнитѣ лъжи и клевети противъ тѣхъ. Така на 25 май се назначи за Търновски митрополитъ Макариополский Иларионъ, а за Самоковски архимандритъ Доситей, който бѣше до преди малко първъ секретарь на патриаршии синодъ. Подиръ три дни Търновский Иларионъ, Пловдивский Панаретъ и Самоковский Доситей рѫкоположихѫ архимандритъ Виктора за Нишский митрополитъ. Малко по-нататъкъ се произведохѫ архимандритъ Григорий за Русенски и Доростолски митрополитъ, а протосингелътъ на екзархията, Симеонъ за Преславский, а слѣдъ

тѣхъ Мелетий Зографский за Софийски митрополитъ, архимандритъ Дамаскинъ за Велешски и други.

Назначеннитѣ отъ екзархията владици не бързахѫ да вървятъ за епархиитѣ си. Тѣ чакахѫ да се утвърди първо екзархийский уставъ отъ правителството, та тогава да се разотидѫтъ. Мислеше се отнай-напредъ, че безъ уставътъ, тѣхнитѣ рѫцѣ ще бѫдѫтъ като вързани, и особенно, че безъ него тѣ не ще могѫтъ да събиратъ пари нито за себе си, нито за екзархията. Но нуждата за пари бѣше голѣма и тя принуди най-послѣ Привременний съвѣтъ да размисли отново и по-нашироко въ засѣданието си отъ 11 августъ, да ли не ще е по-добрѣ да отидѫтъ владицитѣ по епархиитѣ си, преди да дочакатъ да одобри правителството уставътъ. Намѣри се при новото обсѫжданье на въпросътъ, че освѣнъ другитѣ добрини, които ще има пребиваньето на архиеренитѣ посредъ паствитѣ имъ, тѣ ще иматъ възможность да събиратъ и паритѣ, които сѫ предвидѣни въ уставътъ, защото послѣдний ако и да не е още утвърденъ отъ правителството, е одобренъ отъ представителитѣ на епархиитѣ и слѣдователно самъ по себе си задължава подирнитѣ да даватъ опредѣленнитѣ въ него берии.

Но добритѣ и щастливи времена за екзархията се свършвахѫ. Добрий и справедливий Махмудъ Недимъ паша паднѫ отъ великото везирство, вѣроятно не безъ намѣсата на нѣкои държави, които не гледахѫ съ добро око улесненията, които той даваше на новоучреденната Българска екзархия противъ домогванията на Гърцитѣ. Подирнитѣ, като виждахѫ, че патриаршията не сполучва нищо съ нейнитѣ изверження и афоресвания и че Българската екзархия изъ день въ день отива все напредъ бѣхѫ проглушили свѣтътъ, съ своитѣ отчаянни викове, че толкова опасний панславизмъ все по-вече приэема землище, благодарение на нехайството, съ което Европа допустнѫ да се въздигнѫтъ Българетѣ, които не сѫ друго нищо, освѣнъ негово орѫдие и да смажѫтъ Гърцитѣ, които охраняватъ противъ него европейскитѣ интереси. Махмудъ Недимъ паша, за когото се мислеше, че е привърженецъ на Россия и че се отдалечава отъ пѫтьтъ, по който насочвахѫ Турция Аали-паша и Фуадъ паша, трябваше, по мнѣнието на западната дипломация, да отстѫпи везирството на лице, което бѣше познато като да гледа ужъ по-далечъ и да клони по-вече къмъ възгледитѣ на тия държавни мѫже. За такъвъ тогава се на-

мѣри Митхадъ паша, напрешний управитель на Дунавската область, който по тая длъжность бѣше познатъ и на Българетѣ. Но подирнитѣ не предосѣщахѫ, че съ неговото повишение на садразамский постъ се измѣнеше благорасположението на Високата Порта къмъ тѣхното дѣло. Гърцитѣ знаехѫ обаче, на кѫдѣ ще завие Митхадъ паша. За да го расположатъ още повече къмъ себе си патриарситѣ, Цариградский (наричанъ Вселенский) съ синодалнитѣ си архиереи, Александрийский, Антиохийский и Иерусалимский, както и Кипрский архиепископъ, които бѣхѫ дошли въ столицата, повикани отъ Антима VI за съборътъ, който се тъкмеше противъ Българетѣ, отидохѫ на 22 юлий, сирѣчь три дни слѣдъ като той станѫ садразамъ, всички заедно да му се сърадватъ за въздиганието до най-горнята стѫпень на държавното чиноначалие. Отиваньето на всичкитѣ патриарси изедно съ толкова владици означаваше, че на новий везирь се прави особенна честь, за да се уякчи неговото благорасположение къмъ тѣхъ. На рѣчьта, която му казалъ Цариградский патриархъ отъ името на всички присѫтствоващи иерарси и на „всичкий православенъ християнски народъ“, Митхадъ паша отговорилъ, че счита свой длъгъ да се грижи за всички подчинени на империята народи, а особенно за Гръцкий народъ, който билъ почетенъ още отъ самий завоеватель. День слѣдъ това пъкъ отива една тълпа Гърци, около хиляда души, при Цариградский патриархъ и му подава петь прошения съ еднакво съдържание, едно за него, а другитѣ четире за тримата останѫли Въсточни патриарси и за Кипрский архиепископъ. Въ тия прошения се казвало, че православний народъ гледа съ голѣма скърбь беззаконното сборище въ Ортакьой да тъпчи всичко, щото е священно за православнитѣ, и за това моли православната иерархия да събере часъ напредъ голѣмъ съборъ, който да прогласи схизматици, да отсѣче, като гнили и гангренясали членове, отъ Православната Църква и да отдѣли отъ вѣрнитѣ ѝ чеда главатаритѣ на самозванната Българска Църква и всичкитѣ които ги слѣдватъ, било че сѫ тѣ цѣли людства, било че сѫ цѣли народи. Патриархътъ отговорилъ, че Църквата нѣма да се отклони отъ пѫтьтъ, който е слѣдвала до сега, и че, както наказва съ извержение, афоресванье и анатема нечестивцитѣ, така и занапредъ ще направи всичко, щото ѝ налага Вѣрата и установенний редъ, който винаги се е почиталъ отъ граж-

данската власть и отъ великодушнитѣ султани, както и сега се почита и варди отъ благополучно царствоващий господарь. Тълпата посрѣщнѫла тия думи на патриархътъ съ викове „да живѣе султанътъ, да живѣе Вселенский патриархъ, Антимъ“. Словеснѣйшитѣ гръцки патриоти, мирски и духовни, които бѣхѫ наумили да обевятъБългаретѣ схизматици, защото искатъ своя самоуправлявана народна Църква, т. е. правятъ разлика по народность въ Църквата и съ това въвождатъ въ нея филетизмъ, нѣщо ушъ противно на евангелското и апостолско учение, намѣрихѫ, че съ подобни заевления отъ страна на народътъ пó-скоро и пò-надежно ще достинѫтъ цѣльта си. Подобни манифестации не ставахѫ догдѣ бѣше садразамъ Махмудъ паша. Тѣхъ ги пораждаше новото политическо вѣяние.

Одързостени отъ промѣната въ правителството, фенерскитѣ политикани и гръцкитѣ патриоти вървехѫ бърже къмъ цѣльта си и не се стѫписвахѫ предъ нищо. Въ злобата и упорството си противъ законното желание на Българетѣ, тѣ намирахѫ, че схизмата е едничкото средство да сплашатъ Россия, която виждахѫ задъ Българетѣ, и да спрѫтъ опитванието на послѣднитѣ да образуватъ едно независимо отъ патриаршията църковно управление за свойтъ народъ. Занети само съ своитѣ народни интереси и търсещи само материални ползи, тѣ нито най-малко не се свѣнехѫ, че онова, което бѣхѫ намислили да направятъ, не е съгласно съ учението на Вѣрата; че тѣ явно лъжатъ, като прогласяватъ ересь онова, което сѫщитѣ сѫ всекога практикували и практикуватъ и което практикува всичката Църква, защото тя всекога се е дѣлила на народности. Ако да бѣхѫ на този умъ само запаленнитѣ глави между гръцкитѣ патриоти, не щеше да бѫде толкова странно, но когато помислимъ, че това вършехѫ патриарси и владици, не можемъ да не се чудимъ и маемъ на това помрачение на умоветѣ, на тая полуда, която бѣше обзела Гърцитѣ. Истина, че между тѣхъ се срѣщахѫ тукъ тамъ владици и миряне, които не одобрявахѫ да се прогласятъ Българетѣ схизматици само и само защото устрояватъ собственна Църква, собственно църковно управление, независимо отъ Гърцитѣ, или, както казвахѫ тогава гръцкитѣ богослови, защото правели въ Църквата разлика по народность, въвождали въ нея филетизмъ, но тия владици и миряне бѣхѫ голѣмо малцинство, гласътъ на което не се чуваше. Та тѣ и не се постарахѫ да се уважи тѣхнийтъ

съвѣтъ. Което бѣ още по̀-чудно, полудата бѣше обзела Гърцитѣ не само въ Турско, но и въ кралевството Гърция. Отъ Атина идехѫ съвѣти, които окуражвахѫ патриаршията въ нейний планъ да прогласи схизмата. Ако тамошното правителство и тамошний синодъ бѣхѫ на друго мнѣние, тѣ щехѫ безъ друго да ѭ въздържѫтъ отъ намисленната ѝ постѫпка. Тя охотно слушаше съвѣтитѣ, които ѝ се давахѫ отъ свободна Гърция. Истина, че и оттамъ се чувахѫ нѣкои гласове на умѣренность и благоразумие, но общий викъ на многото полудѣли заглушаваше тия гласове. Въ свободна Гърция искахѫ безъ друго да върви патриаршията по пѫтьтъ, въ който ѭ тласнѫхѫ запаленнитѣ глави, и за това отъ тамъ се бѣ пратилъ въ Цариградъ освѣнъ многото други емисари единъ духовенъ агентъ да наблюдава да се не отстѫпа отъ този пѫть, да насърдчава вървежътъ по него и да предваря спънкитѣ, които би могли да се поевятъ. Този агентъ бѣше архиепископътъ отъ островъ Сира, Александръ Ликургъ, който бѣше дошълъ въ Цариградъ, като ужъ частно лице. Той се срѣщаше съ всичкитѣ патриарси и владици. Гръцкото посолство, което имаше инструкции да подклажда огъньтъ противъ Българетѣ, го употребяваше, като свое орѫдие между духовнитѣ, и можеше чрезъ него да дѣйствова между тѣхъ, както искаше.

На новий гръцки кроежъ противъ Българетѣ можехѫ да побъркатъ нѣщо Въсточнитѣ патриарси, които бѣхѫ наскоро дошли въ Цариградъ, понеже тѣ не бѣхѫ още добрѣ надѫхани да вървятъ по него безъ отклонение. Русското посолство, което употребяваше всичкитѣ средства да спре скандалътъ, бѣше ги понастроило чрезъ консулитѣ си въ полза на миръть, още преди да дойдѫтъ въ столицата. Искаше се да имъ се обърне умътъ. Гръцкитѣ патриоти, които ревехѫ на всекѫдѣ да се прогласи схизмата, подбутнѫхѫ отново еснафитѣ и гръцкото простолюдие по махалитѣ да направи демонстрация предъ патриаршията, така че да видятъ всичкитѣ патриарси и владици, че всичкий народъ ще се повдигне противъ ония отъ тѣхъ, които би искали да се покажѫтъ миролюбиви и снисходителни къмъ Българетѣ. На 13 августъ, въ недѣля, на Литургията въ патриаршата църква, по тѣхно нагласяванье, бѣше надошълъ, за да направи потребната манифестация многоброенъ народъ, който слѣдъ отпускътъ подаде чрезъ една депутация прошение, адрессувано до четиретѣ патриарси и

Кипрский архиепископъ, въ което се казваше, че събраний православенъ християнски народъ, вѣренъ на Църквата и на постановенията на Светитѣ Отци, се събира вече втори пжть въ патриаршията, да моли патриарситѣ да се отвори по-скоро мѣстний съборъ, за да се прогласи на него схизмата и да се отсѣкжтъ отъ Православната Църква и отлжчатъ отъ вѣрнитѣ ѝ чеда както началницитѣ на самозванната Българска Църква, така и всички тѣхни послѣдователи, като гнили и гангренясали членове, защото всеко по-нататъкъ отлаганье ще има печални послѣдствия, които сериозно требва да вземе предъ видъ Църквата. Патриархътъ увѣри тълпата, че Православната Църква не ще забрави високитѣ си обезаности и че твърдѣ скоро ще се събере за това великий съборъ. Тия думи наджханната тълпа посрѣщнж съ громки и дълги викове „да живѣе султанътъ, да живѣе патриархътъ". Водачитѣ тъкмѣли да ж заведжтъ и при Иерусалимский патриархъ, който особенно се противеше на схизмата, но като се научили, че той отишълъ на островъ Халки, устроихж тамъ на 15 августъ особенна манифестация за него.

За да закрѣпятъ още по-вече благорасположението на великий везирь къмъ дѣлото си, гръцкитѣ патриоти бѣхж устроили преди единъ день една манифестация и за него. Тѣ бѣхж надумали гръцкото простолюдие да се събере на Високата Порта и да му подаде адрессъ на сърадванье за садразамский му постъ, макаръ че бѣше се изминжлъ комай мѣсецъ отъ стжпванието му въ тази висока длъжность. Въ адрессътъ се казваше, че Гръцкий православенъ народъ е увѣренъ, че новий везирь ще уважи правдинитѣ на Великата Гръцка Църква, които ѝ сж били дадени отъ славний завоеватель, Мохамеда II, и които сж били запазени отъ всичкитѣ му преемници. Митхадъ паша благодарилъ за сърадванието и казалъ, че главната му грижа ще бжде всекога запазванието на славата на Гръцкий народъ. Гърцитѣ разбирахж, какво значжтъ тия думи при обстоятелствата, въ които се намираше патриаршията, и се насърчавахж още по-вече въ планътъ си противъ Българетѣ.

Но за гръцкитѣ патриоти, при всичкитѣ старания, които тѣ полагахж да се вкаратъ и задържатъ, безъ отклонение, въ водитѣ на Цариградската патриаршия и Въсточнитѣ патриарси, все имаше страхъ да не би тѣ да отстжпятъ отъ нея въ по-

слѣднята минута и останѫтъ въ съборътъ при друго мнѣние. Русското посолство силно дѣйствоваше върху тѣхъ за да ги отлѫчи отъ неѭ и да попречи съ този начинъ на съборътъ. Българетѣ сѫщо се помѫчихѫ да освѣтлятъ и убѣдятъ представителитѣ на Восточнитѣ Църкви въ правотата на своитѣ искания и въ кривото постѫпанье на патриаршията. Послѣднитѣ се надѣвахѫ, или показвахѫ че се надѣватъ да излѣзе нѣщо добро отъ сношенията имъ съ Българетѣ и отлагахѫ подъ този извѣтъ деньтъ за отвареньето съборътъ.

За да парализуватъ дѣйствията на Русското посолство, гръцкитѣ патриоти често ходехѫ при Въсточнитѣ патриарси да ги прекаратъ на страната си било съ убѣждение, било съ заплашванье. А на 25 августъ, сирѣчь четире дни преди откриване на съборътъ, при реченнитѣ патриарси ходихѫ, като депутация отъ страна на народътъ, видни въ гръцкото общество людье, каквото Савва паша, Милтияди Аристархъ бей, Иоанъ Икияди ефенди, Йосифъ Икияди ефенди, докторъ Зографосъ и К. Каллияди, които бѣхѫ и отъ по-горнитѣ чиновници на Портата. Тая депутация имъ представила отговорностьта, която ушъ иматъ предъ Православието съ тѣхното съмнително поведение по въпросъ на деньтъ, отъ което православното людство почнѫло ушъ справедливо да се смущава и да мисли, че неговитѣ патриарси се грижатъ само какъ да задоволятъ покровителитѣ на българскитѣ беззакония (т. е. Русситѣ), и никакъ не помислеватъ, че требва да защитятъ и спазятъ Православието, на което сѫ поставени хранители. Депутацията прибавила още, че тѣ иматъ да отговарятъ предъ народътъ за послѣдствията на неиспълнението обезанноститѣ си, като патриарси на Въсточната Църква. Патриарситѣ отговорили, че ще почакатъ до отвареньето на съборътъ раскаянието на Българетѣ, които може би да оставятъ заблужденията си и да се приближатъ до Църквата. Въ противенъ случай и тѣ сѫ съгласни да се отсѣкѫтъ Българетѣ отъ Православието, като гнили и гангренясали членове. Въ сѫщий день реченната депутация посѣтила и Вселенский патриархъ, Антима VI, както и преждебившитѣ патриарси, Григория и Иоакима, за да науми и тѣмъ, какво се изискова отъ тѣхъ въ тия важни за Църквата времена. Този день ходи въ патриаршията, по старанието на патриотитѣ, и една депутация отъ страна на гръцкото простолюдство, да моли и тя да се употреби сѣкирата

на правосѫдието противъ „нечестивцитѣ“ часъ напредъ. На утрето, 26 августъ, посѣтихѫ Вселенский патриархъ и синодътъ му членоветѣ на смѣсенний грьцки съвѣтъ съ цѣль да ги молятъ да зематъ предъ видъ желанията на православното людство и ускорятъ свикването на съборътъ. Патриархътъ и синодътъ увѣрили почтеннитѣ членове на съвѣтътъ, че има пълно съгласие между патриарситѣ и че, понеже даденний на Българетѣ срокъ за раскаяние се минѫ, съборътъ ще почне дѣлото си на 29 августъ. Отъ Вселенската патриаршия тѣ ходихѫ този день съ сѫщата цѣль и при Въсточнитѣ патриарси, които живѣехѫ въ Божигробский метохъ.

Съ непрестаннитѣ си прикания ту при единъ патриархъ, ту при други, грьцкитѣ патриоти успѣхѫ най-послѣ да привлекѫтъ на страната си първо Александрийский патриархъ, Софрония, а послѣ и Антиохийский, Иеротея съ Кипрский архиепископъ. Непреклоненъ останѫ само Иерусалимский патриархъ, Кириллъ. И какво не направихѫ разгорещеннитѣ грьцки глави да го вкаратъ и него въ коловозътъ си и да може да се рече, че съборътъ едногласно осѫдилъ Българетѣ. Патриархъ Кириллъ бѣше се задължилъ предъ русский посланникъ да не приима участие въ съборътъ и сдържа думата си.

Съборътъ имаше да стане въ патриаршийй храмъ на Фенеръ, на 29 августъ, праздникътъ Усѣкновение. За да се покаже, че има да стане нѣщо тържественно, нѣщо велико този день, бѣше наредено още на вечернята срѣщу праздникътъ да се съберѫтъ и присѫтствоватъ патриарситѣ и всички владици, а на утрето да служатъ Литургия патриарситѣ Цариградский, Александрийский, Антиохийский и Кипрский архиепископъ съ осемь още други архиереи. Билетитѣ за лицата, които бѣхѫ назначени да присѫтствоватъ на съборътъ, бѣхѫ распратени съ программата на занятията му и съ означение мѣстата, които имаше да занематъ приканеннитѣ. Въ опредѣленний часъ всичкитѣ членове на съборътъ се свихѫ. Нѣмаше само Иерусалимский патриархъ, когото да търсятъ се испратихѫ двама владици, отъ които единътъ да иде въ Пера до нѣкого си Константиниди, приятель неговъ, а другий въ Божигробский метохъ. Събраннитѣ патриарси и владици съ другитѣ членове на съборътъ чакахѫ Иерусалимский си събратъ въ стаитѣ на патриаршията и когато той пристигнѫ, бѣше останѫло половинъ часъ до пладне. Тогава чакъ тѣ влѣзохѫ въ църквата

на засѣдание. Както при влизаньето имъ въ храмътъ, така и при излизаньето имъ тѣ се посрѣщахѫ отъ грѫцкото людство съ грѫмогласни въсклицания „да живѣѭтъ".

Въ средата на цѫрквата бѣше турено Евангелието, въ името на което съборътъ ушъ имаше да върши което бѣше намислилъ. Подиръ молебствието, на което се четохѫ молитви и пѣхѫ тропари, съ които се призоваваше Св. Духъ, членоветѣ на съборътъ занехѫ мѣстата си и най-напредъ, за удостовѣрение на присѫтствието си, се подписахѫ въ нарочно приготвенната за това книга. Само Иерусалимский патриархъ, подъ извѣтъ на едно минутно развълнуванье, не се подписа, но моли да се остави празно мѣсто за подписътъ му. Той искаше да си сдържи думата, че не ще земе участие въ съборътъ, но нѣмаше куражъ да каже ясно въ очитѣ на всички, че той не одобрява намѣрението, съ което се събира този съборъ, и за това не желае да участвова въ него, а прибѣгваше къмъ разни хитрости, та и съ Русситѣ и съ Гърцитѣ да е добрѣ. Ето защо той не се намѣри въ кѫщата си въ опрѣдѣленний за откриваньето на съборътъ день. Неговото извинение, че ушъ ималъ нужда да се види съ министрътъ на външнитѣ дѣла, а като не го намѣрилъ у дома му, когато отишълъ останѫлъ ушъ да пренощува въ Пера, за да иде у него пакъ на утрето, показваше само, че той е желалъ, подъ нѣкой извѣтъ да се намѣри далечъ при откриваньето на съборътъ, но никого не убѣждаваше въ истинностьта на причината за отсѫтствието му, както ѭ той расказва.

Съборътъ пристѫпи къмъ дѣлото си съ прочитанье Символътъ на Вѣрата отъ Вселенский патриархъ, Антима VI, който бѣше неговъ предсѣдатель. Послѣ Антимъ VI каза кратка рѣчь, която служеше, като введение въ дѣлото на съборътъ и като предговоръ на изложението на негово светѣйшество относително ходътъ на българский въпросъ напослѣдъкъ, което прочете единъ отъ членоветѣ на съборътъ. Това изложение, съ което се злѣ предосѫждахѫ Българетѣ, като вводещи ушъ ново противохристиянско начало, се завършваше съ прикана да размисли и рѣши съборътъ, да ли това начало е приемливо въ християнската Цѫрква, както твърдятъ Българетѣ, или неприемливо.

Патриархъ Григорий зелъ слѣдъ това думата и предложилъ да се избере отъ членоветѣ на съборътъ една коммиссия

отъ архиереи и профессори по Богословието, която да изучи основателно въпросътъ и представи на съборътъ докладъ. Това предложение се приело отъ всичкитѣ други патриарси, отъ които и мнозина посочили на извѣстнитѣ тѣмъ лица, като достойни да влѣзятъ въ коммиссията. Само Иерусалимский се отказалъ да предложи нѣкого. Когато се подигнѫлъ въпросътъ, колко време требва да се даде на коммиссията, за да свърши работата си, рѣшило се да се не назначава срокъ, но да се остави коммиссията да работи толкова дни, колкото ще ѝ бѫдѫтъ потребни, и слѣдъ като свърши дѣлото си, да се призовѫтъ пакъ членоветѣ на съборътъ за второ засѣдание.

Догдѣ изучи въпросътъ коммиссията и представи докладътъ си, патриарситѣ и владицитѣ се непрестанно събирахѫ ту у единого, ту у другиго изъ между си да се съвѣщаватъ и сговарятъ по дѣлото, за което бѣше свиканъ съборътъ. Въ това сѫщото време тѣ приимахѫ и посѣщения отъ разни лица отвънъ, заинтересувани да ги расположатъ въ този или онзи смисълъ. Низъ обществото се носехѫ разни слухове, които се пущахѫ отъ разни средища, по духътъ на всеко отъ тѣхъ. Депутацията отъ страна на Грѣцкий народъ, която рѫководеше манифестациитѣ на тълпата въ полза на схизмата и подаваше прошенията до патриарситѣ отъ нейно име, като отъ име на народътъ, да побързатъ да съставятъ съборътъ, на който да се отсѣкѫтъ Българетѣ отъ Църквата, бдѣше да се не побърка отнѣгдѣ на испълнението на това предначъртание. Като бѣше се чуло, че правителството искало да въздържи съборътъ отъ понататъшно продължение на занятията му и че Иерусалимский патриархъ билъ излѣзълъ отъ Цариградъ, тая депутация прибърза да се еви при Вселенский патриархъ да го пита, истина ли е това. Патриархътъ ѭ увѣрилъ, че съборътъ ще продължи занятията си и че правителството, по неговото твърдо убѣждение, нѣма да направи никаква спънка на съборътъ и че слуховетѣ за подобно намѣрение на правителството се пущатъ съ извѣстна цѣль. Колкото за Иерусалимский патриархъ, казалъ негово светѣйшество, той наистинни ме извѣсти, че предполага да си отиде въ Иерусалимъ, защото скоро щелъ да посѣти светитѣ мѣста единъ отъ русскитѣ велики князе. Депутацията, като изслушала този отговоръ, поискала отъ светѣйший Антима позволение да отиде при Иерусалимский патриархъ и да му напомни високий му дългъ къмъ Правосла-

вието. Патриархътъ отсъвѣтовалъ това, като изразилъ надежда, че видътъ на ранитѣ, нанесени на Църквата, ще смегчи сърдцето и на Иерусалимский първоперархъ да се не дѣли отъ събратията си.

Въ сѫщото време гръцкитѣ вѣстници не преставахѫ да ратуватъ да се прогласи схизмата, като отблъсвахѫ каквито възражения можехѫ да се евятъ противъ неѭ. Тѣ всекояче нападахѫ и позорехѫ нейнитѣ противници. Тѣ особнно се зѫбехѫ на Иерусалимский патриархъ.

Най-послѣ коммиссията на съборътъ извѣсти, че свършила дѣлото си, и второто негово засѣдание се назначи за 12 септемврий. Въ навечерието на този день патриарситѣ и владицитѣ имали частно засѣдание у Иракдийский митрополитъ, на което Иерусалимский патриархъ не се евилъ. Отсѫтствието на подирний ги пакъ обезпокоило, и тѣ пратили, като депутация, единъ владика и двама архимандрити, при блаженнѣйший Кирилла да се научи, защо той отсѫтствова отъ частното имъ засѣдание, и да му каже, че коммиссията свършила дѣлото си и че той се умолява да дойде на утрешното засѣдание на съборътъ. Патриархъ Кириллъ отбѣгнѫлъ да влѣзе въ дългъ разговоръ съ депутацията, но ѝ обеснилъ, че не се евилъ на частното събрание, защото ходилъ по работа при великий везирь и че, понеже му било заповѣдано да отпѫтува по-скоро за Иерусалимъ, за да приготви приеманието на великий князь Николая Николаевича, който ималъ сега скоро да посѣти светитѣ мѣста, той не ще може, каквото се види, да дойде на утрешното засѣдание на съборътъ. Когато депутацията хванѫла пакъ да го моли да не страни отъ съборътъ, той, вмѣсто всекакъвъ отговоръ, станѫлъ и ѝ подалъ единъ запечатанъ пликъ до Вселенский патриархъ.

Всичко това депутацията расказала на другий день въ съборътъ, когато ѭ той распитвалъ, какъ е тя извършила дадената ѝ порѫка. Прочело се и писмото на блаженнѣйший Кирилла до Вселенский патриархъ, което му донесла тя отъ него и което било отговоръ на приканата на негово светѣйшество да присѫтствова на второто засѣдание на съборътъ. Въ него патриархъ Кириллъ пишелъ, че той си исказалъ мнѣнието за българский въпросъ въ разнитѣ си срѣщи съ негово светѣйшество и че, понеже въпросътъ еваженъ, а той требвало по висока заповѣдь да побърза да отпѫтува за Иеруса-

лимъ, за това той, като стигне въ светий градъ, ще събере свещенний си синодъ, за да размисли върху него, и ще съобщи по̀ скоричко на негово светѣйшество каквото мнѣние се искаже отъ членоветѣ му, и това така ще стане, за да не би да се направи нѣкоя грѣшка, ако самъ той, патриархъ Кириллъ, би далъ мнѣние безъ знанието на синодътъ си.

На съборътъ се изразило желание да се знае, какво мнѣние е исказалъ блаженнѣйший Кириллъ въ срѣщитѣ си съ Вселенский патриархъ и, когато негово светѣйшество отговорилъ, че то не било никакъ ново, и по̀-нататъкъ не щелъ да казва нищо, Кипрский архиепископъ, като по̀-близко сношенъ съ Иерусалимский патриархъ, поелъ думата и казалъ, че блаженнѣйший Кириллъ настоявалъ да се знае първо, какво е мнѣнието на правителството за този свети и великъ съборъ, защото безъ съгласието на послѣднето, казвалъ той, напразно ще е неговото свиканье, и второ, има ли надежда за спогодба съ Българетѣ, за която билъ даденъ осмодневенъ срокъ. Съборътъ не влѣзълъ въ разискваниe на тия два въпроса. Неговитѣ по̀-главни членове знаехѫ, че правителството оставя свободна патриаршията да прави каквото ще, но че то не желае да се открива това предъ всичкий свѣтъ.

Съборътъ не щелъ да знае, какво е говорилъ сега блаженнѣший Кириллъ въ неговитѣ срѣщи и разговори съ разни лица, защото неговото мнѣние, както и мнѣнието на цѣлий синодъ на Иерусалимската Църква за българский въпросъ, е било исказвано вече нѣколко пѫти, и то особенно ясно е изразено въ отговорътъ имъ върху посланието на Вселенската патриаршия отъ 1869, въ който филетизмътъ е нареченъ ехидна, която „за да се пропѫди изъ Църквата, ще спомогне и представительтъ на Иерусалимската патриаршия, кога стане вселенски съборъ“. Съборътъ рѣшилъ да се вика и занапредъ въ засѣданията му Иерусалимский патриархъ, — понеже послѣдний има сѫщото мнѣние за предметътъ, както и другитѣ негови членове, — така и да отговори Вселенский патриархъ на писмото на блаженнѣйший Кирилла, като му напомни което е писалъ послѣдний въ 1869 г., за да се покаже, че нѣма никакво разногласие между него и съборътъ.

Като се дало такова рѣшение на въпросътъ за отсѫтствието на Иерусалимский патриархъ, предсѣдательтъ предложилъ на коммиссията да представи докладътъ си, вслѣдствие

на което единъ отъ нейнитѣ членове, а именно архимандритъ Никифоръ станялъ и прочелъ съ високъ гласъ този докладъ. Послѣдний бѣше раздѣленъ на три части. Въ първата се показваше, че Българетѣ, които се отхвърлили отъ майка си, Цариградската Църква, отъ която зависели канонически, иматъ за основно начало филетизмътъ, т. е. различието въ Църквата по народность. Въ втората часть се раскриваше, че началото на филетизмътъ, като несъгласно ушъ съ учението на Евангелието, е неизвѣстно на Всеобщата Христова Църква и ѭ отклонява отъ нейното назначение. Въ третята се изброявахѫ по хронологически редъ направеннитѣ отъ българскитѣ архиереи нарушения на канонитѣ, както ги тълкува, по своитѣ видове, заинтересуванната Цариградска патриаршия, макаръ и да разумѣва тѣхний истински смисълъ.

Цѣлий съборъ напълно одобрилъ докладътъ на коммисията, и всички викали, че сѫ схизматици оние, които така сѫ отстѫпили отъ Църквата. Нито единъ гласъ не се обадилъ съ нѣкаква бѣлежка. На едного само дошло на умътъ да каже, че този день е скърбенъ за Православната Църква и че, както става голѣма радость на небето при раскаянието на единъ грѣшникъ, така става неисказанна печаль и за майката Църква, когато се принуждава да откѫсне отъ неѭ си едно само свое чедо по причина на неисцѣлимата му болѣсть, а сега тя е принудена да откѫсне не едно, а много чада. Съборътъ извикалъ: „всички скърбимъ, на всички ни се кѫса сърдцето отъ печаль“.

Предсѣдательтъ слѣдъ това казалъ, че понеже безспорно се осѫждатъ отъ само себе си отстѫпницитѣ отъ Църквата, не остава друго освѣнъ да се напише съотвѣтното съборно опредѣление, на което разискванието ще бѫде работа на третето засѣдание на светий съборъ. Всички изевили съгласие на това и одобрили да се натовари пакъ иста коммиссия да напише опредѣлението, безъ да ѝ се дава нѣкой срокъ.

Александрийский патриархъ предложилъ да се помѣсти въ опредѣлението молитва за връщаньето на заблуденнитѣ въ лоното на Църквата. Това предложение се приело отъ съборътъ съ въсклицание: „всички се молимъ съ сълзи“. Но предложението на Антиохийский патриархъ да се вмѣсти и увѣщание къмъ тѣхъ за обръщание не се приело. Нѣмало си

мѣстото, се произнесълъ съборътъ, да ставатъ въ определението увѣщания и съвѣти.

Врачанский епископъ, Паисий забѣлежилъ най-послѣ, че отсѫтствието на Иерусалимский патриархъ ще повлияе злѣ върху умоветѣ на Българетѣ, които ще зематъ отъ него поводъ да казватъ, че рѣшението на съборътъ нѣма важность, понеже друго нѣщо е, какво е мислилъ блаженнѣйший Кириллъ преди три годинъ, и друго нѣщо е, какво той сега мисли. Схизмата, казалъ епископътъ, сѫществува, истина, отъ нѣколко години насамъ, но сега се прогласява формално. За това требваше да се попита негово блаженство, какъ му се вижда докладътъ на коммиссията и какво мисли за сегашното дѣло на Църквата. Ако той приема филетизмътъ, требва и той да се тури на единъ редъ съ Българский екзархъ; ако пъкъ държи сегашното си поведение отъ упорство и незачитанье съборътъ, пакъ да се осѫди. Тая логическа бѣлежка на Българинътъ епископъ, който очевидно ѭ е направилъ съ цѣль да засвидѣтелствова пълното си едномислие съ другитѣ членове на съборътъ, не аресала на послѣдний, и той ѭ отхвърлилъ съ негодованье, като призналъ, че никой отъ присѫтствващитѣ не се съмнѣва въ благочестието на негово блаженство. Така требвало, по мнѣнието на грѫцкитѣ иерарси, да се затвори предъ свѣтътъ раната, която причини на съборътъ блаженнѣйший Кириллъ съ своето отсѫтствие. Съ това се свършило второто засѣдание на съборътъ, и останѫло да се назначи третето, когато коммиссията извѣсти, че е съставила определението.

Съборътъ се събра трети пѫть на 16 септемврий и, по предложение на Вселенский патриархъ, най-първо се прочело съставенното отъ коммиссията определение, на което се направили слѣднити бѣлежки. Първо, въ него между осѫденнитѣ български владици не били именовани Софийский Доротей, Пиротский Партений и Велешский Генадий, които не бѣхѫ още извержени. Ако по смисълътъ на определението, казало се, тѣ и да се осѫждатъ заедно съ другитѣ български владици, особенно първитѣ двама, но съборътъ предпочелъ да ги извергне незабавно и тѣхъ и да тури и тѣхнитѣ имена въ определението. Второ, по мнѣнието на Кипрский архиепископъ, до думитѣ на определението „осѫждатъ се също и ония, които се съобщаватъ съ осѫденнитѣ и сподѣлятъ мислитѣ имъ“

требвало да се прибави думата *съзнателно,* за да се вижда, че не се осжжда цѣлий Български народъ. Върху туй мнѣние станжла дълга препирня. Едни казвали, че требва да се прибави тази дума, а други твърдели, че тя не се срѣща нигдѣ въ опредѣленията на съборитѣ и че не е прието да се прибавя тя нито въ гражданскитѣ углавни закони, макаръ че между нарушителитѣ на тия подирнитѣ и да има които не ги нарушаватъ съзнателно. Нарушительтъ, думали тѣзи, които поддържали послѣднето мнѣние, било че съзнателно или несъзнателно дѣйствова, си остава нарушитель и въ двата случая. Разликата се зема въ внимание само отъ сждиитѣ при опредѣление на наказанията. Кипрский архиепископъ казалъ, че не настоява за предложенната си прибавка и че той е ималъ предъ видъ само да се не покаже, че съборътъ отхвърля цѣлий Български народъ, но въ всеки случай той иска да се спомене въ протоколитѣ за тая му бѣлежка. Съборътъ призналъ, че не се осжжда цѣлий Български народъ, но само именованнитѣ въ опредѣлението и ония, които се съобщаватъ съ тѣхъ и имъ съчувствоватъ, но не счелъ потребно да се вмѣсти думата *съзнателно.*

Слѣдъ това съборътъ минжлъ къмъ въпросътъ за отсжтствието на Иерусалимский патриархъ, което видимо го безпокоило. Чело се първенъ писмото на Вселенский патриархъ до негово блаженство, което му бѣ той испратилъ, по рѣшение на съборътъ въ второто засѣдание, и съ което го той канеше да дойде на третето. Като се попиталъ, какво е отговорилъ на това писмо блаженнѣйший Кириллъ, Вселенский патриархъ казалъ слѣднето: „Когато блаженнѣйший патриархъ Кириллъ бѣше дошълъ завчера, преди да замине за Иерусалимъ, да ни посѣти по обичайтъ, ние му исказахме желание да остави нѣкого за свой намѣстникъ въ светий съборъ, и, ако е възможно, архимандритъ Вениямина. Негово блаженство отговори, че не може да остави за намѣстникъ архимандритъ Венеамина, понеже той му е твърдѣ потребенъ. Ние му казахме, че сме готови да приемемъ когото другиго той ни предложи, но негово блаженство ни забѣлежи, че нѣма другъ пригоденъ за това человѣкъ. Тогава ние му казахме, че твърдѣ пригоденъ за това намираме territory неговътъ тукъ главенъ представитель, игуменътъ на Божегробский метохъ, архимандритъ Якова. На това блаженнѣйший Кириллъ възрази, че ар-

химандритъ Яковъ не може да ходи поради подаграта си, на което ние му отговоримхе, че даваме въ негово расположение за дохожданье и отиванье кочията си. На това той като не отговори нищо, ние, слѣдъ заминуванието му, поканихме архимандрита Якова да присжтствова на съборътъ, като намѣстникъ на негово блаженство. Архимандритъ Яковъ обаче ни отговори, че кириархътъ му не го е упълномощилъ за това".

Съборътъ се показалъ съгласенъ съ забѣлежванието на Халкидонский митрополитъ, който рекълъ, че съборътъ не губи нищо отъ това, че негово блаженство не оставилъ намѣстникъ, откато се знае формалното мнѣние на Иерусалимската Църква.

Александрийский патриархъ предложилъ слѣдъ това да се вмѣсти въ определението на съборътъ за нарушителитѣ на канонитѣ и отстжпницитѣ отъ здравото църковно учение сжщо едно дѣяние отъ страна на Великата Църква, съ което да се заевява ясно готовностьта ѝ да удовлетвори желанията на Бѫлгаретѣ, до колкото тѣ сж съгласни съ духътъ и буквата на священнитѣ узаконения, за да не би благочестивитѣ Българе, поради невѣжеството и простотата си, да се излъжатъ и сега отъ „синоветѣ на беззаконието". Предложението му, ако и да се подкрѣпило отъ нѣкои и други иерарси, не се приело, ами се казало да се предостави на Великата Църква да обеви, както и когато намѣри тя за благословно, че е готова да направи за Българетѣ всичко, щото е възможно споредъ канонитѣ, щомъ тѣ отхвърлятъ нечестието на архиереитѣ си.

Съ това се далъ край на всичкото разискване. Патриаршии секретарь поднесълъ за подписъ актътъ за извержението на тримата български владици, които до сега не бѣхж формално извержени, слѣдъ което, по заповѣдь на Вселенский патриархъ, единъ архиерей прочелъ съ голѣмъ гласъ определението, което, като се намѣрило вѣрно и точно преписано, подписали, единъ слѣдъ другъ по редътъ си, присжтствовавшитѣ на съборътъ патриарси, митрополити и епископи. Слѣдъ това Вселенский патриархъ направилъ една молитва и распустилъ съборътъ.

Ние вмѣстяме въ пълний му видъ и самото определение на този лицемѣренъ, недобросъвѣстенъ, пристрастенъ и,

слѣдователно, нечестивъ съборъ на гръцкитѣ наречени патриарси и владици, за да се чуди и диви потомството, до колко страститѣ заслѣпяватъ и помрачаватъ человѣцитѣ. То е слѣднето:

„Да внимаваме надъ сами себе си и надъ всичкото стадо, въ което ни постави Духъ Светий епископи да пасемъ Църквата на Господа Бога, която придоби Той съ кръвьта си, ни запсвѣдва съсждътъ на избранието (Апостолътъ), който предвѣщава, че въ средата на Църквата Божия ще се появятъ гладни вълци, не жалещи стадото, и людье, говорещи криво, за да отвличатъ подиря си ученицитѣ, и за това ни заржчва да бодрствоваме. Съ ужасъ и болѣсть сърдечна узнахме ние, че въ послѣдне време въ областьта на Вселенский престолъ се подигнжли такива людье отъ средата на Българский народъ, които дързнжхж да внесжтъ отъ мирский живот въ Църквата нѣкое ново учение — филетизмътъ (племено различие или дѣление) и да образуватъ, като не почитащи божественнитѣ и священни канони, нечуванно до сега племенно сборище. Ето защо ние, опасани, както се пада, съ ревностьта за Господа и желаещи, споредъ както требва, да попречимъ на понататъшното распространение на злото между този народъ, се събрахме днесь въ името на великаго Бога и Спаса нашего Иисуса Христа.

„Като призовахме съ душевно съкрушение благодатьта свише отъ Отецътъ на свѣтлината, и имащи на средата Евангелието Христово, „въ което сж скрити съкровищата на премждростьта и разумътъ“, ние, при сравнението началата на филетизмътъ съ евангелското учение и съ постоянний начинъ на дѣйствие на Църквата, видѣхме, че то не само имъ е чуждо, но и съвсѣмъ противно, и че противозаконнитѣ дѣйствия, съ които се е съдружавало съставеньето на племенното сборище на реченнитѣ людье, се осжждатъ отъ священнитѣ правила.

„За това като приемаме съ услаждение, заедно съ Богоноснитѣ и Свети Отци наши, Божественнитѣ правила и, като държимъ всецѣлото и непоколебимото постановение на тия правила, които сж съставени отъ Всехвалнитѣ Апостоли, светитѣ труби на Духътъ, и отъ седемьтѣ Свети Събора и отъ ония, които сж се събирали помѣстно за издаванье такива заповѣди, и отъ Светитѣ Отци наши, защото тѣ всички, просвѣщавани отъ единъ и сжщи Духъ, сж узаконили полезното, ние въ Св. Духъ постановяваме:

„1) Ние отхвърляме филетизмътъ, сирѣчь племеннитѣ различия и народнитѣ расири, съперничества и раздори въ Христовата Църква, като нѣщо противно на евангелското учение и на священнитѣ правила на Блаженнитѣ Отци наши, върху които се крѣпи и опира Църквата и които, украсявающи християнското общество, водятъ къмъ Божественното благочестие.

„2) Онѣзи, които приематъ филетизмътъ и дързноватъ да основаватъ нечуванни до сега сборища, провъзгласяме, съгласно съ священнитѣ канони, чужди на едната, света Всеобща и Апостолска Църква или, което е сѫщото, схизматици. Слѣдователно, отдѣлившитѣ се отъ Православната Църква и основавшитѣ свой особенъ жертвенникъ и образовавшитѣ свое особенно самочинно сборище, сирѣчь по-преди изверженнитѣ и отлѫченнитѣ (афоресани) отъ Църквата Илариона, нѣкога си Макариополски епископъ, Панарета, нѣкога си Пловдивски митрополитъ, Илариона, нѣкога си Ловчански епископъ, Антима, нѣкога си Видински митрополитъ, а така и сега лишеннитѣ отъ санъ, Доротея, до сега Софийски митрополитъ, Партения, до сега Широтски архиерей, и Геннадия, до сега Велешски владика, и нечестиво отъ тѣхъ рѫкоположеннитѣ архиереи, священници и дякони, и всичкитѣ, които се намиратъ въ общенье и едномислие съ тѣхъ и имъ сѫдѣйствоватъ и които приематъ като священни и канонически нечестивото имъ благословенье и священодѣйствие, духовни и миряне, обевяваме схизматици и чужди за Православната Христова Църква.

„Като така определяме това, ние молимъ всеблагаго и человѣколюбиваго Бога и Господа нашего Иисуса Христа, началникъ и съвършитель на нашата Вѣра, да пази светата си Църква чиста и невредима отъ всека скверна на нововведенията, закрѣпена възъ основанието на Апостолитѣ и Пророцитѣ, и да даде покаяние на отдѣлившитѣ се отъ неѭ и основавшитѣ върху филетизмътъ своето сборище да дойдѫтъ нѣкога въ разумъ, отхвърлятъ учението си и се приближатъ до едната, света, Всеобща и Апостолска Църква, за да славятъ въ неѭ съ всички православни Великий Ангелъ на миръть и Бога, който е дошълъ да сближи всички и възвѣсти миръ на всички ближни и далечни. Ему же подобаетъ всека слава, честь и поклонение съ Отца и Святаго Духа во вѣки. Аминъ“. [1])

[1]) Определението на съборътъ заедно съ протоколитѣ му се обнародва не само въ всичкитѣ грѫцки вѣстници, но се напечата и въ отдѣлни брошурки.

На другий день, недѣля, това опредѣление се прочете въ патриаршата църква, слѣдъ Евангелието, отъ единъ архиерей, въ присѫтствието на патриарситѣ и на седемнайсеть владици и при едно голѣмо стечение на народъ. Единъ отъ архимандрититѣ, членъ на съборътъ и профессоръ, сказа слово за изеснение на филетизмътъ. Въ крайгъ на Литургията излѣзе срѣщу патриаршии тронъ единъ отъ грърцкитѣ патриоти, человѣкъ свѣтски съ безмѣрно запалена глава, и говори, безъ да земе ушъ предварително позволение отъ патриархътъ, за Православието и законното отсичание отъ Църквата на българскитѣ архиереи и на всички, които ги слѣдватъ и сподѣлятъ мислитѣ имъ. На отиванье патриарситѣ се испратихѫ отъ събранний народъ съ грѫмогласни викове: „да живѣѭтъ! да живѣе Православието!“

На 20 септемврий синодътъ на Иерусалимската Църква извѣсти съборътъ, че той, съ всичката община на Светий Гробъ стои вѣренъ на духътъ на посланието, испратено отъ Иерусалимската Църква на 24 януарий 1869, въ което, както по-горѣ се споменѫ, филетизмътъ е нареченъ ехидна, която часъ напредъ требва да се испѫди изъ Църквата, и което бѣше се чело на второто засѣдание на съборътъ.

Блаженнѣйший Кириллъ, когото бѣхѫ осипали съ всекакви хули и клевети грърцкитѣ вѣстници и когото тѣ въ ядовититѣ си порицания не означавахѫ другояче, освѣнъ съ епитетътъ *вдътенилъ се стареиъ*, биде скоро низложенъ и изверженъ отъ Иерусалимский синодъ за отсѫтствието му отъ съборътъ и противенье да се прогласи схизмата срѣщу Българетѣ. Реченний синодъ и всичкото Божигробско братство, въ което сѫ се загнѣздили все Грърци, както и въ Цариградската патриаршия, бѣхѫ сѫщо хванѫти отъ бѣсътъ, който владѣеше по това време между съплеменницитѣ имъ въ Гърция и Цариградъ, така че тѣ сѫщо тъпчехѫ всичко свещенно и унижавахѫ Вѣрата, за да запазятъ интереситѣ на грърцката народность. Великий князь Николай Николаевичъ, който бѣше посѣтилъ въ това време светитѣ мѣста, напразно се стара да ги вразуми и освѣсти и да въдвори миръ и съгласие между патриархътъ и братството.

Въ Атина опредѣлението на съборътъ се потачило, като нѣкоя славна побѣда надъ неприятельтъ. То се чело въ катедралната църква, службата, която извършвалъ въ присѫтствието на многоброенъ народъ Атинский митрополитъ.

Атинский синодъ писа до Вселенский патриархъ, че споделя скръбьта, изразена въ определението на съборътъ, който, като единъ мѫдъръ лекарь, се принудилъ ушъ да отсече заразеннитѣ членове отъ тѣлото на Църквата. Неговата печаль се смегчавала само отъ увѣренностьта му, че отсичаньето е станѫло, слѣдъ като сѫ се опитали безплодно на тѣлото на болнитѣ всичкитѣ цѣрове. Отъ друга страна той, като премисля, какво зло щеше да испита всичката Христова Църква, ако съ време се не отсѣчеше гангренясалото мѣсто, се сърадва на патриархътъ и на съборътъ за мѫжеството, което тѣ показали при това.

На 24 септемврий, недѣля, когато по всички гръцки църкви въ Цариградъ се чете определението на съборътъ противъ Българетѣ, а въ патриаршата служехѫ Цариградский, Александрийский и Антиохийский патриарси и Кипрский архиепископъ съ други дванайсеть владици, за ознаменованье на многото имъ славно дѣло, Българский екзархъ извърши сѫщо съ трима владици Божественната служба въ българската църква на Фенеръ посредъ многоброенъ народъ. На тая служба бѣхѫ се стекли Българе отъ всичкитѣ краища на пространний Цариградъ и отъ всичкитѣ разреди, така че по улицитѣ около църквата проходещитѣ не можехѫ да се разминуватъ. Църквата бѣше украсена съ зеленина и цвѣтя, по стараниията на бахчеванский еснафъ. На Литургията, слѣдъ Евангелието, архимандритъ Серафимъ изъ Пловдивъ прочете окрѫжното послание, което бѣше испратено отъ екзархията до всички зависещи отъ неѭ епархии, по случай на прогласеньето на Българский народъ за схизматически отъ гръцкото нечестиво сборище на Фенеръ, и въ което се обесняваше цѣльта на това дързко дѣяние на гръцкитѣ нечестиви патриарси и владици и се давахѫ на нашитѣ съотечественници потребнитѣ за този случай съвѣти. Слѣдъ прочитанието на окрѫжното, екзархътъ сказа едно краснорѣчиво слово, съ което тури подобаващий жигъ върху челото на Цариградската патриаршия, която, като разбра, че не може вече да дои и стриже Българский народъ, намисли да протрѫби предъ свѣтътъ, че го испѫжда отъ кошарата на Църквата, като че е тя нейна собственность, та дано се той сплаши и припадне къмъ неѭ съ молба и раскаяние. Ние даваме по-долу едно извлечение отъ това слово, понеже то въ сѫщото време е отговоръ на определението на

гръцко-фенерското сборище, което се чете по църквитѣ въ Цариградъ въ истий день.

„Въ отчаянието и злобата си противъ насъ, казваше блаженнѣйший Антимъ въ словото си, гръцкитѣ клирици, като видѣхѫ осуетени всичкитѣ си усилия да потъпчатъ правдата Божия, дръзнѫхѫ да прогласятъ чужди на Православната Църква и схизматици, както насъ архиереитѣ и всичкитѣ ръкоположенни отъ насъ священници и дякони, така и всичкитѣ, които се съобщаватъ съ насъ и приематъ нашитѣ молитви и благословения, сирѣчь цѣлий Български народъ, който, въспламененъ отъ света ревность за честьта и славата на Христовата Вѣра, ги отхвърли отъ себе си и призна насъ за свои архипастири и архиереи, съ които и пребивава сега неразривно съединенъ. Кой благочестивъ и богобоязливъ не ще дълбоко да възнегодува при тая подигравка съ Христовото име, съ която се сега наново ознаменува Цариградската Църква въ своитѣ ухитрения противъ насъ? Наистиннѫ, *не може древо зло плоди добри творити*. Не отъ тази ли истата средина се е прострѣла нѣкога оная светотатственна ръка, която посегнѫ върху свободата на светитѣ Божи Църкви [1]) въ нашитѣ страни, окова съ тежки вериги християнетѣ по цѣлий Балкански полуостровъ, въ презрѣние на всички апостолски и отечески постановения? Не отъ тази ли истата средина излѣзвахѫ донедавно веприте, които дълговременно зобахѫ и тъпкахѫ вертоградътъ господень въ нашето любезно отечество, догдѣ найпослѣ бѣхѫ шумно изгонени изъ него? Тия лъжепастири, които сега произносятъ присѫда надъ благовѣрний Български народъ, не сѫ ли ония иститѣ, които този народъ въ негодованьето си изрина отъ средата си?

„Извѣстно ви е, възлюбленни чеда наши, че властолюбието и стремението къмъ господаруванье, съ които се заразихѫ нѣкои епископи въ Христовата Църква, е съвсѣмъ противно на смиреньето, на което даде примѣръ Господь нашъ Иисусъ Христосъ и което постоянно препорѫчваше на своитѣ апостоли и ученици . . . За да имъ преподаде още по-осезателно урокъ на смирение, той умилъ предъ смъртьта си нозетѣ на всички . . .“

---

[1]) Търновската патриаршия, Охридската и Ипекската независими архиепископии.

„Въ древнитѣ времена, когато нѣкои отъ епископитѣ хванѫли да забравятъ духътъ на Евангелието и да се увличатъ отъ примѣрътъ на земнитѣ обладатели, Светитѣ Отци напомнели въ правилата и установенията си: „да се не вмъква, подъ видъ на священнодѣйствие, надменностьта на мирската власть“. Колко малко обаче сѫ се съобразявали Цариградскитѣ епископи съ най-сѫщественното отъ евангелскитѣ правила и колко далечъ сѫ отстѫпили отъ началото на Отцитѣ и на християнството: *да се не вмъква подъ видъ на священнодѣйствие надменностьта на мирската власть*, е всекиму извѣстно. Въ жедностьта си за господаруванье тѣ поробихѫ най-послѣ самостоятелнитѣ Църкви по нашитѣ страни, а съ тѣхъ и самитѣ населения. Не е мѣсто, възлюбленни, да изброяваме сега страданията и бѣдствията, които сѫ претеглили отъ тогава и до днесь Вѣрата и народонаселението въ българскитѣ страни поради това поробванье и да описваме оскѫдението на християнскитѣ добродѣтели и заглъхваньето на благочестието между Българетѣ отъ господството на другоезичнитѣ пастири, които преслѣдвахѫ цѣли съвсѣмъ чужди на Евангелието. Да благословимъ и възблагодаримъ Господа Бога, че най-послѣ даде знакъ на своето благоволение къмъ насъ и къмъ Църквата си въ промѣнението и улучшението на времената и ни показа заря на надежда за избавление отъ духовното робство. Да му въздадемъ хвала, че, когато гладното за господаруванье фенерско духовенство високомѣрно отблъснѫ нашитѣ смиренни молби и представления, Той ни вдъхна священна ревность въ борбата, която слѣдъ това ни открихѫ иноплеменнитѣ обладатели на нашитѣ нѣкога независими Църкви. Въ петнайсетгодишното продължение на тази тежка борба, какви сили Фенеръ не тури въ дѣйствие противъ насъ, какви средства не употреби той, какви интриги не сплете, какви клевети не искова, за да ни събори и свърже отново съ веригитѣ си. Той ни преслѣдваше и гонеше съ своитѣ стрѣли не само тука долу на земята, но и горѣ на небето. Колко горчиви страдания, колко скърби и бѣдствия навлече това духовно началство върху онѣзи отъ насъ, които вървехѫ напредъ подъ знамето на священната борба. Но всевишний невидимо поддържаше нашитѣ слаби усилия за благото на светата си Църква и винаги ни съпѫтствуваше съ помощьта си. Ние придобихме духовната си свобода. Надменнитѣ властители

паднѫхѫ посрамени. Но какво правятъ тѣ подиръ това? Намѣсто да се свѣстятъ и разумѣѭтъ, че благодатьта Божия е съ насъ и да престанѫтъ да злословятъ онова, което Богъ отъ вѣка е благословилъ, тѣ хвърлихѫ върху насъ послѣдний си ядъ. Като видѣхѫ, че жъртвата, която смучехѫ, се изтръгнѫ отъ ногтитѣ имъ и побѣгнѫ, тѣ хвърлихѫ подиря ѝ стрѣли, дано ѭ наранятъ и премахнѫтъ, като не е вече въ рѫцѣтѣ имъ. Тѣ намислихѫ, въ изуменията и яростьта си да ни обевятъ чужди на Православната Църква и схизматици, дано нѣкакъ ни спънѫтъ съ това и увредятъ. Многолѣтнитѣ тѣхни неистовства посредъ светитѣ Български Църкви требваше да се привършатъ съ едно още по-голѣмо. *Порождения ехиднова, како можете добро глаголати зли суще* (Мат. XII. 34)".

„Когато вникнемъ въ причинитѣ, за които осѫжда Цариградската патриаршия нашето свето дѣло, ние недоумѣваме, на кое по-напредъ да се чудимъ: да ли на неистовствата и яростьта ѝ противъ насъ, или на злоупотребението ѝ съ светата ни православна Вѣра? Какво достоосѫдно има въ дѣйствията ни за възобновението на потъпканното самоуправление на нашата Църква? Споредъ Цариградската Църква ние сме били паднѫли въ люта ересь. Ние сме допущали начало, противно на Евангелието и на всичката църковна практика, а именно различието по народность въ Църквата. Ето нашата ересь. Обаче толкози явно е, че въ Църквата сѫществуватъ и се различаватъ една отъ друга народноститѣ и толкози вѣрно е, че Христовата Вѣра никога не е полагала като догма унищожението на това различие, колкото е вѣрно, че самъ Спасительтъ нашъ Иисусъ Христосъ не единъ пѫть е порѫчвалъ на Апостолитѣ да проповѣдватъ Евангелието на всичкитѣ народи и, когато слѣзълъ на тѣхъ Духъ Светий да ги управлява въ тази проповѣдь, Той се евилъ въ видъ на огненни езици за означенованье разнитѣ езици, на които ще говорятъ при тази проповѣдь. Не е ли това едно явно доказателство, че въ Църквата и въ нейното управление ще се различаватъ народноститѣ? Апостолскитѣ и съборнитѣ (Апост. 34, Антиох. 19) правила предписватъ такова именно управление, въ което не само отдѣлнитѣ народи, но и областитѣ се управляватъ самостоятелно, а не онова, което отпослѣ сѫ наредили Цариградскитѣ властолюбиви епископи, като прибрахѫ всичката власть въ рѫцѣтѣ си. Освѣнъ толкова други народни

Църкви днесь не сѫществуватъ ли Русска, Сърбска, Молдо-влашка и Еллинска, Русската за Русситѣ, Сърбската за Сърбитѣ, Молдо-влашката за Молдо-власитѣ и Еллинската за Гърцитѣ въ кралевството? Но Българетѣ не щели да приематъ, казва Цариградската патриаршия, граници за Църквата си, ами искали да се отличаватъ навсѫдѣ по епархиитѣ Българетѣ отъ Гърцитѣ. Кой не знае, възлюбленни, че ние сме всекога напълно исказвали съгласието си да се положатъ граници на нашата Църква, и граници, които да обематъ не всички мѣста, гдѣто има наши еднородци, но само мѣстата, въ които тѣ сѫ преобладаващъ елементъ. Нашето исканье да се отнасятъ Българетѣ до Българската Църква, а Гърцитѣ до Гръцката бѣше слѣдствие на притѣснението, което претърпяватъ отъ гръцкитѣ владици нашитѣ съотечественници въ смѣсеннитѣ епархии. Цариградската патриаршия нарича противозаконно и противоевангелско присъединяваньето до екзархията на нѣколко епархии, населени само или пò-вечето отъ Българе, когато тя сама отдѣля отъ Българската Църква малобройнитѣ Гърци, които се намирахѫ въ българскитѣ епархии. Така тя направи съ Гърцитѣ въ Варненската и Пловдивската епархии, както свидѣтелствоватъ проектитѣ на патриарситѣ Григория и Антима.

„Другото обвинение противъ насъ е, че ние си възобновихме и наредихме Църквата, безъ да земемъ съизволението и благословението на иноплеменнитѣ архиереи, които бѣхѫ ни подчинили и заробили, като безсловесно стадо, и въ тази постѫпка видятъ тѣ нарушението на канонитѣ. Но какво требваше да правимъ? Цариградската патриаршия, както Фараонъ правеше едно време съ Евреитѣ, ту се съгласяваше да ни отпустне, веднажъ съ едни ограничения, другъ пѫть съ други, ту се раскайваше и помѣташе . . .“

„Като имахме предъ очи светостьта на дѣлото, което представехме, и противоевангелский духъ на патриаршията, можехме ли и требваше ли да се осѫдимъ на бездѣйствие за винаги и презремъ гласътъ на народътъ, който, възмутенъ и възвълнуванъ отъ безподобното поведение на досегашнитѣ си пастири, не щеше вече и името имъ да чуе, и да го оставимъ на произволътъ на сѫдбата, щото да се хвърли дори и въ бездната на погибельта? Тогава ние щехме да бѫдемъ повинни предъ Бога и предъ всичката Църква, небесна и зем-

на. Когато фарисеитѣ укорявали Исуса за нарушение на сжботата, каквото насъ сега Цариградската патриаршия за незапазванье нѣкои несжщественни формалности, което бѣше необходимо, той имъ отговорилъ: *нѣсте ли чли, что сотвори Давидъ, егда взалка самъ и сущии съ нимъ? Како вниде въ храмъ Божий и хлѣби предложения снѣде, ихже недостойно бѣ ему ясти, ни сущимъ съ нимъ, токмо иереемъ единимъ? Нѣсте ли чли въ законѣ яко въ суботи священници въ церкви субботи сквернятъ, и неповинни суть. . . Кто есть отъ васъ человѣкъ иже иматъ овча едино и аще впадетъ сие въ субботи въ яму, не иметъ ли е и изметъ?— Колми убо лучше есть человѣкъ овчате?* (Мат. XII. 3—13). Въ нашето дѣло се касаеше да спасемъ не единъ человѣкъ, а хиляди, които гинехж, оставени безъ пастири и лишени отъ паша. Правилата и постановенията отечески не само не ни осжждатъ за постжпката, която направихме, но и напълно ж одобряватъ (Апост. 31 и Послание на Св. Атанасия до Руфинияна). Но присждата, която произнесе срѣщу насъ Цариградската патриаршия съ нейнитѣ едномисленници, изобличава тѣхната злоба, не само защото тая присжда е съзнателно основана върху безосновни тълкования, но защото и начинътъ на сжденьето бѣше несъгласенъ съ постановенията църковни и граждански, предписани за правилностьта к законностьта на сждътъ. *Еда законъ нашъ судитъ человеку, аще не слишитъ отъ него прежде и разумѣетъ что творитъ* (Иоанна VII, 51). Никой отъ Българетѣ, нито духовно, нито мирско лице, не се повика поне за форма предъ фенерский съборъ да даде нѣкои обеснения и, което е още по-нелѣпо, сждници въ него бѣхж ония, които сами подлежахж на сждъ. Дѣ се е чуло и видѣло една отъ скараннитѣ страни да бжде и сждникъ въ дѣлото имъ? Въ съборътъ е имало до 32 архиереи, между които само Александрийский и Антиохийский патриарси и Кипрский архиепископъ не принадлежатъ на Цариградската патриаршия. Всички други сж представели подирнята, която е една отъ скараннитѣ страни. Но понеже Александрийский патриархъ преди малко бѣше Цариградски и е билъ вече предрасположенъ противъ Българетѣ, неговътъ гласъ не може да има никаква тяжесть, а Антиохийский патриархъ и Кипрский архиепископъ отпърво дълго се противихж на распаленнитѣ противъ Българетѣ Гърци, но най-послѣ, заплашени, прину-

дихѫ се да направятъ каквото имъ искахѫ послѣднитѣ, при всичко че Антиохийский патриархъ имаше формално мнѣнието на неговътъ синодъ противъ схизмата. А Иерусалимский патриархъ, като видѣ слабитѣ основи, възъ които стѫпаше Цариградската патриаршия, много пѫти се опита да ѭ свѣсти, но, като се убѣди, че думитѣ му сѫ гласъ на вѫпиющъ въ пустиня, уми рѫцѣтѣ си и си отиде въ Иерусалимъ, безъ да дава внимание на хулитѣ на грѫцкитѣ вѣстници, които, при всичкото си безвѣрие, насърдчахѫ Цариградската патриаршия да направи послѣдната си постѫпка. Понеже Иерусалимский патриархъ съ оттегленьето си отъ съборътъ нанесе ударъ въ самий корень на рѣшението му, ревнителитѣ на еллинизмътъ го осипахѫ съ тия сѫщитѣ ругателства, които се не махатъ отъ езикътъ имъ, кога иматъ да поменѫтъ нашето име. Слѣдователно каква тяжесть може да има рѣшението на единъ съборъ, дѣйствоващъ като сѫдъ, и отъ членоветѣ на който трима требваше да се отстранятъ поради пристрастието имъ, а другитѣ бѣхѫ една отъ сѫдещитѣ се страни, рѣшение, което Грѫцкий народъ наложи на духовенството си още преди да се открие съборътъ?

„Като имаме предъ видъ, че едни отъ епископитѣ (патриарси и митрополити), които съставехѫ съборътъ въ патриаршията, сѫ или титулярни само, или съвсѣмъ отритнѫти отъ паствитѣ си и слѣдователно нѣматъ никакъвъ представителенъ характеръ, никакво значение, като пастири самозванни, които безъ пасомитѣ сѫ като тѣло безъ душа, ние можехме заедно съ събратията си въ епископското служение, по силата на любовьта и синовнята преданность, която питаѭтъ къмъ насъ многобройни християне, и въ качеството си на дѣйствителни представители тѣхни, много по̀-справедливо и по̀-съобразно съ апостолскитѣ и отечески правила да подвъргнемъ реченнитѣ епископи на нѣкое осѫждание. Но понеже тѣзи епископи сѫ предадени на страститѣ си и, както казалъ единъ отъ древнитѣ събори за подобни тѣмъ, че тѣ не само не се ужасаватъ отъ наказанието, което опредѣлятъ священнитѣ правила, но дрѣзнѫхѫ да се подигравать съ тѣхъ, защото ги преобрѫщатъ и поради страстната си воля изопачаватъ смисълътъ имъ, за да се вижда злото у тѣхъ не само неосѫдително, но и божественно“ (Двукр. 10), явно е, че таквази постѫпка отъ наша страна не щеше да има за слѣдствие вразумяваньето и освѣстя-

ваньето имъ. За това ние избираме онзи способъ, който единственно може да има подобно дѣйствие, а той е усърдна молитва къмъ Господа Бога да не помене поношението, което му направихѫ, но да ги приведе въ разумъ и съзнание, за да направятъ дѣла прилични на Вѣрата, по реченното: *покажи ми вѣру твою отъ дѣлъ твоихъ* (Иак. II 18). Тази молитва препорѫчваме на всички вѣрни, врѫчени на нашето духовно воденье.

„*Услиши, Боже, молитву нашу, вонми гласу моления нашего. Востани Боже, суди прю твою, помяни поношение твое еже отъ безумнаго весь день. Вознеси ся судяй земли, доколѣ грѣшници восхвалятся. Призри Господи съ небесе и посѣти виноградъ егоже насади десница твоя, яко озоба й вепрь отъ дубрави и уединенний дивий поядe й. О Бозѣ сътворимъ силу, и той уничижитъ враги нашя. Проклянутъ тии, онъ же благословитъ.*“ [1])

Българский народъ не се нѣщо докачи и раздразни отъ стрѣлитѣ, които хвърлихѫ върху му гръцкитѣ патриарси и владици. Той погледнѫ равнодушно къмъ безсилната имъ злоба. Той разумѣваше, че хулата имъ бѣше плодъ на ярость и негодованье, което облада всичкитѣ Гърци, мирски и духовни, кога видѣхѫ, че той счупи окончателно хумотьтъ имъ. Той бѣше сѫщо далечъ да се смути отъ анатемитѣ, които изрече срѣщу него Фенеръ. Нему бѣше вече извѣстна цѣльта, която последний имаше предъ видъ съ тия анатеми. За това и българскитѣ охулени владици, Иларионъ Търновский и Панаретъ Пловдивский, като се разотивахѫ по епархиитѣ си, слѣдъ провъзгласението на схизмата отъ гръцкий съборъ, се посрѣщахѫ отъ нашитѣ съотечественници по мѣстата, презъ които минувахѫ, съ всичкитѣ почести. Тѣмъ се свидѣтелствоваше навсѫдѣ любовь и уважение, като на дълговременни борци противъ народний врагъ. Българскитѣ епархии, за да истъкнѫтъ още по̀явно предъ очитѣ на всички, че Гърцитѣ сѫ направили една безумна постѫпка, побързахѫ да испратятъ до екзархътъ адресси, въ които се исказваше преданностьта имъ къмъ българскитѣ священноначалници и презрѣние къмъ псувнята на гръцкитѣ патриарси и владици, както нарекохѫ нашитѣ хвърленната върху

---

[1]) Това слово, като се обнародва въ вѣстникъ *Право*, се напечата и на отдѣлни брошурки и пръснѫ на всекѫдѣ по Българско.

имъ схизма. Въ нѣкои мѣста Българетѣ още по̀-демонстративно заевихѫ своатѣ мисли и чувства по отношение къмъ схизмата. Тѣ изгорихѫ публично опредѣлението на гръцкий съборъ.

Българската екзархия, при всичко че бѣше увѣрена, че другитѣ Цѫркви, освѣнъ Гръцкитѣ, виждахѫ, на коя страна е правдата и знаехѫ добрѣ, кой извратява истината и кой постѫпа противъ духътъ на Евангелието, счете потребно да испрати едно окрѫжно послание до всичкитѣ православни самостоятелни Цѫркви, въ което се показваше нейната неизмѣнна преданность къмъ православната Вѣра и Цѫрква и раскриваше безмѣстностьта на прогласенната отъ съборътъ на гръцкитѣ иерарси схизма. По съображения понятни за всекиго, никоя отъ не-Гръцкитѣ Цѫркви не отговори на това окрѫжно, както не отговорихѫ и на патриаршето послание, съ което имъ се извѣщаваше за прогласенната противъ Българетѣ схизма, но отъ съобщенията, които се давахѫ въ вѣстницитѣ, и отъ разсѫжденията на послѣднитѣ се ясно виждаше, че Русската Цѫрква и русското обществено мнѣние осѫждахѫ постѫпката на гръцкий съборъ. Мнѣнието на Русската Цѫрква е несравненно по̀-важно отколкото опредѣлението на единъ съборъ отъ нѣколко пристрастни гръцки патрици и владици. Независимо отъ това, че едни отъ тия патрици и владици бѣхѫ само титулярни, сирѣчь свалени отъ мѣстата си, тѣ представехѫ едно твърдѣ ограниченно число християне. Болшинството отъ християнетѣ, и болшинство огромно, бѣше на страната на Русската Цѫрква. Мнѣнието на Русската Цѫрква сподѣлехѫ и другитѣ не-Гръцки Цѫркви.

Цариградската патриаршия скоро подиръ прогласеньето на схизмата хванѫ да осѣща, че то не произведе между Българетѣ онова впечатлѣние, което тя очакваше. За да не заприлича нейната постѫпка на единъ ударъ по вѣтъра, тя нагласи да испрати по българскитѣ епархии свои владици, едно, да стоятъ тия владици въ реченнитѣ епархии, като православни архиереи насрѣща ужъ схизматическитѣ български, за да представятъ православната патриаршия и да удовлетворяватъ нуждитѣ на православното население, а друго, да проповѣдватъ на Българский народъ нечестието, което били извършили ужъ българскитѣ владици, и да гледатъ да го оттеглятъ отъ тѣхъ. Вече се и думаше, гдѣ и кои владици ще се испратятъ. Но скоро излѣзе, че по̀-умнитѣ отъ тѣхъ се отказватъ

отъ тая мисия, като съзнавахѫ, че трудътъ имъ ще е напразно и че тѣ само ще се опозорятъ. Малко по̀-малко охлади се и на всички други усърдието за новата проповѣдь, за която се гласехѫ. При това, както ще видимъ по̀-нататъкъ, патриаршията не можѐ да имъ издѣйствова отъ Портата берати като на православни владици, които ще стоятъ въ епархиитѣ срѣщу схизматическитѣ български. При всичко това екзархътъ счете за потребно на всекий случай да предупреди Българский народъ за този планъ на патриаршията и да го направи внимателенъ къмъ дѣйствията и интригитѣ на владицитѣ, които ще испраща тя въ българскитѣ епархии.

Друго средство, което патриаршията намисли да употреби, за да може схизмата да произведе впечатлѣние върху умоветѣ на проститѣ Българе и да ги накара да отстѫпятъ отъ екзархията, бѣше, да се промѣни облеклото на българското духовенство. Като хванѫтъ да носятъ българскитѣ попове и владици други калимавки и други жубета, отъ каквото сѫ носили до сега, Българский народъ ще повѣрва, казвахѫ си въ патриаршията, че тѣ ще да сѫ измѣнили нѣщо и отъ Вѣрата. При това патриаршията бѣше наумила да се промѣнятъ както фирманътъ, съ който се учреди Българската екзархия, така и бератитѣ, които се давахѫ на българскитѣ владици, при което послѣднитѣ да се нарекѫтъ въ тия берати още и схизматици. Съ този планъ бѣше се съгласило по свои съображения и Турското правителство. Послѣднето имаше предъ видъ съ промѣната въ дрехитѣ на българското духовенство и съ издаваньето другъ фирманъ за екзархията, който да отдѣля напълно Българската Църква отъ Гръцката, да направи полегка-легка отъ Българетѣ народъ съ друго исповѣдание, което да ги отлѫчи отъ Православната Църква а чрезъ това и отъ Россия. Едновѣрието на Българетѣ съ Русситѣ хванѫ да гложди на турскитѣ държавни мѫже, откакъ тѣ прогледахѫ малко по̀-налалечъ, поради което, когато Българский народъ потърси потъпканнитѣ си отъ Гръцката патриаршия правдини, тѣ наумихѫ, по внушенiе отъ западнитѣ държави, да се въсползуватъ отъ това негово движение, за да го отдѣлятъ отъ Православната Църква. Тази мисъль, която, както знае читательтъ, имъ се вдъхнѫ съ поевяваньето въ Турция на западнитѣ пропаганди слѣдъ Крѫмската война, не ги е оставела и до най-подирне време. Нея имаше предъ видъ и Мидхадъ паша, ко-

гато е тайно насърдчалъ Гърцитѣ да прогласятъ Българетѣ схизматици. А че той ги е ободрявалъ да направятъ подобна постѫпка, въ това Българетѣ се убѣдихѫ, като хванѫхѫ да сравняватъ, какво имъ е казвалъ той, когато Гърцитѣ се готвехѫ да прогласятъ схизмата, съ онова, щото хванѫ да имъ говори, когато тя биде прогласена. Преди схизмата Митхадъ-паша бѣше казвалъ на екзархътъ Антима: „вашата работа ще се рѣши изведнажъ. Бѫдете готови, пригответе си хòра.“ Като станѫ схизмата, той му каза: „сега рѫкополагайте владици за гдѣто искате.“ Екзархътъ и синодътъ, като не подозирахѫ въ тия думи никакъвъ злобенъ помисълъ, бѣхѫ се распоредили да се рѫкоположи за Охридъ архимандритъ Натанаилъ, сегашний Пловдивски митрополитъ, за Битоля иеромонахъ Евстатий, а за Скопие бѣхѫ приготвили Доротея Софийский. Слѣдъ като се извършихѫ обаче тия рѫкоположения, дохаждатъ единъ день при екзархътъ Кръстевичъ и хажи Ив. Пенчовичъ и му казватъ, че били пратени отъ правителственната коммиссия, която разгледваше уставътъ, да му съобщатъ, че понеже се било измѣнило положението на Българетѣ съ прогласеньето на схизмата, потребно било да се промѣни и фирманътъ, съ който е създадена екзархията. Блаженнѣйший Антимъ отблъснѫ това предложение и поиска само да се вмѣстятъ въ уставътъ съ едно царско праде епархиитѣ, които, споредъ 10 членъ на фирманътъ, принадлежатъ на екзархията.

Скоро слѣдъ това, а именно на 6 октомврий, Мидхадъ паша пада отъ везирский столъ и на негово мѣсто се въскачва Мехмедъ Рюшди паша. Екзархътъ отива при новий везиръ да му честити високий постъ, но той не му продумва нито дума за работитѣ на екзархията. Българский пръвъ владика отива при него вторий пѫть, но садразамътъ се направа на боленъ и не го приема. Слѣдъ това екзархътъ праща при него два пѫти капукехаята на екзархията, Георгия Чалоглу, да иска да му се опредѣли единъ день за свижданье, но везирьтъ отговарелъ все: „нека почака екзархътъ, азъ ще го извѣстѭ, кой день да дойде“. Мехмедъ Рюшди паша бѣше напълно съгласенъ съ предшественникътъ си по Българский въпросъ, но не желаеше тутакси да се обесни по него съ Българетѣ. Той отпърво оставаше това на министрътъ на външнитѣ работи, Халилъ Шерифъ паша, върлъ русофобъ и поклонникъ на Западъ, а самъ се ограничваше да казва на

екзархийский капукехая само, че работитѣ на екзархията за сега сѫ спрѣни поради рамазанътъ. Той избѣгва така доста дълго време да приеме екзархътъ и когато най-послѣ го прие въ назначенний отъ него день, бѣ му казалъ само, че правителството се грижи за доброто на всичкитѣ народи на империята и че, благодарение на тая негова грижа, тѣ сѫ спазили Вѣрата и народностьта си и не сѫ се стопили въ друга народность, както това е станѫло съ подчиненнитѣ народи въ другитѣ държави. Екзархътъ го помолилъ еднажъ и дважъ да не настоява Портата за промѣнението дрехитѣ на българското духовенство, но той отговорилъ, че за този вѫпросъ ще се говори по́-подиря, и го посъвѣтвалъ да иде по̀-добрѣ при министрътъ на външнитѣ работи, отъ когото зависятъ исповѣданията. Обеснения по политиката на Портата за отношенията между патриаршията и екзархията подиръ схизмата бѣше далъ на първо време само Халилъ Шерифъ паша. Той бѣше отпърво казалъ на капукехаята на екзархътъ, Георгия Чалооглу, че догдѣ земе правителството едно какво годѣ рѣшение, слѣдъ като се прогласи схизмата, работитѣ на екзархията нѣма да се гледатъ. Но скоро слѣдъ това той му обеви, че българското духовенство требва слѣдъ схизмата да промѣни облеклото си, защото така искала патриаршията. Георгия Чалооглу направилъ доста основателни възражения противъ това искание на патрикътъ и на правителството. Той казалъ на министрътъ, че Българетѣ сѫ православни отъ хиляда годинъ насамъ и православни ще си останѫтъ, че тѣ сѫ се отдѣлили отъ Гърцитѣ само административно, че тѣ гледатъ на прогласението на схизмата, като на една *псувня*, хвърлена върху имъ отъ патрикътъ, и че тѣ вѣрватъ, какво царското правителство нѣма да имъ даде това докачително име за удоволствие на Гърцитѣ. Халилъ Шерифъ паша забѣлежилъ на това, че патриархътъималъ фирманъ, който му далъ право да промѣни облеклото на духовенството въ Сирия. Георгий Чалооглу се сѣтилъ да расправи на министрътъ, че сирийското духовенство било приело католицизмътъ и искало да привлича христиенетѣ подиря си съ православното си облекло, а българското си е останѫло православно.

Екзархътъ съ единъ такрирь възрази писменно на турский министръ противъ исканието му да си промѣни облеолото българското духовенство, но той го вärнѫ подъ пред-

логъ, че билъ написанъ остро. За да накара Българетѣ да приематъ промѣна въ облеклото на духовенството си, Портата не само бѣше престанѫла да гледа каквато и да е работа на екзархията, не само че не даваше вече берати на екзархийскитѣ владици, които щехѫ да отидѫтъ по епархиитѣ си, но и спираше да ставатъ избирания на български архиереи въ ония мѣста, гдѣто още нѣмаше такива. Когато екзархътъ, основаващъ се на думитѣ на Митхадъ паша, че може да праща слѣдъ схизмата владици кѫдѣто ще, бѣше поканилъ Българетѣ въ Драма и Мелникъ да си изберѫтъ архиереи, и тѣ се били събрали за това, мѣстнитѣ каймаками растурили изборнитѣ имъ събрания и затворили по̀-главнитѣ лица отъ събравшитѣ се.

Въ началото на декемврий екзархътъ има́ съ министрътъ на вѫншнитѣ дѣла дългъ разговоръ по предметътъ. Халилъ Шерифъ паша подбралъ въ този разговоръ работата по̀-издълбоко и по̀-хитро. „Сега, казалъ той, ще се занимаемъ вече съ вашитѣ работи. И най-напредъ требва да ви измѣнимъ фирманътъ. Думата екзархъ означава владика, зависимъ отъ патриархътъ, а вие се вече отдѣлихте отъ него чрезъ схизмата. Имали сте нѣкога независими Църкви. Ние ще ви дадемъ и сега името Цариградский български патриархъ и ще позволимъ да пращате владици както вие, така и патриархътъ, кой за кѫдѣто иска“. Блаженнѣйший Антимъ побързалъ да възрази, че думата екзархъ е имала въ старо време и друго значение, споредъ което тя е била равносилна съ думата патриархъ; че той не може да се съгласи да стане промѣна на фирманътъ, съ който се създаде екзархията, защото този фирманъ е съгласенъ съ канонитѣ на Православната Църква и е на почитъ между народътъ и защото промѣнението му ще се истълкува, като слѣдствие на схизмата. „Добрѣ, казалъ на това министрътъ, но требва да улеснимъ и патриархътъ, който казва, че той, по съвѣсть, е дълженъ да испрати въ епархиитѣ свои владици, защото въ тѣхъ има людье, които не сѫ съ екзархията, и ние не можемъ да му откажемъ въ това. Ако се обаче не промѣни фирманътъ ви, калемътъ не може да дава берати на патриаршитѣ владици за епархии, които сѫ минати въ вашътъ фирманъ. Затова, ако не можете на първо време да измѣните фирманътъ, ние можемъ да издадемъ сега една буюрултия, съ която да се дозволи и на двѣтѣ страни да испращатъ по всичкитѣ епархии владици“. За да подмами ек-

зархътъ да се съгласи за промѣната на фирманътъ, Халилъ Шерифъ паша казалъ, че правителството нѣма да зема въ внимание името схизма и че то ще се постарае да убѣди патриархътъ да не настоява да се измѣни облеклото на българското духовенство. Антимъ, намѣсто да възразява още на турский министръ, намѣрилъ за по-добрѣ да му каже само, че въпросътъ е важенъ и че той желае да му се даде време да помисли върху него по-надълго.

Въ Смѣсенний съвѣтъ на екзархията се обсѫждало надълго предложението на министрътъ и, ако и да е имало отпърво единъ двама членове, които да сѫ се подмамили отъ това, че той се съгласявалъ да се издаде привременно само една буюрултия за испращаньето гръцки и български владици по епархиитѣ, всичкитѣ други исказали мнѣние, че не требва по никой начинъ да се съгласява екзархътъ съ исканьето на правителството да се измѣни фирманътъ и да се пращатъ владици въ епархиитѣ на екзархията и отъ патриаршията. Екзархътъ исказалъ въ засѣданието твърда рѣшителность да не отстѫпа отъ фирманътъ и да поддържа съ всичкитѣ си сили това, що е той узаконилъ.

Въ сѫщото време се обадихѫ и отъ провинцията нашитѣ съотечественници, че не сѫ съгласни да се замѣнява даденний вече фирманъ съ другъ. Откато не признавахѫ, че гръцкитѣ владици иматъ право да ги прогласяватъ схизматици, тѣ искахѫ фирманътъ, съ който се създаде екзархията, да си остане въ сила и занапредъ, защото той е съставенъ по канонитѣ на Православната Църква и защото съ него се исключава всека схизма. Рѣшението имъ да не отстѫпатъ отъ този фирманъ се заеви въ Руссе и съ една шумна манифестация. Малцината Гърци, преселени въ този градъ, бѣхѫ отворили въ една частна кѫща параклисъ и довели свой священникъ да служи въ него, безъ да зематъ предварително дозволение отъ мѣстний архиерей. Руссенский митрополитъ, Григорий, отсѫтствовалъ отъ градътъ, когато на 24 декемврий гръцкий попъ служилъ въ параклисътъ за пръвъ пѫть. При службата станѫло едно малко нарушение на редътъ, за което дали поводъ присѫтствувавшитѣ нѣколко млади Българе, така че презъ деньтъ и презъ нощьта требвало да обикаля махалата войска. Намѣстникътъ на владиката зелъ незабавно мѣрки противъ священникътъ — нарушитель на църковний редъ.

Той го повикалъ да се еви предъ каноническото началство на епархията да даде отвѣтъ за постѫпката си, а въ истото време пратилъ и такрирь до валията да иска затваренье на параклисътъ и испъжданье на грьцкий свещенникъ, защото се не съобразилъ съ 8 членъ отъ даденний за екзархията фирманъ, който предписва да се зема въ такива случаи отъ мѣстний архиерей разрѣшение, та тогава да се отваря цьрква и да се служи. Такрирьтъ на владичский намѣстникъ се подкрѣпилъ и съ едно шумно заевенье отъ страна на народътъ, който тръгнѫлъ къмъ митрополията съ натъкнѫти на прътъ екземпляри отъ казанний фирманъ, да пита епархиалний съвѣтъ, защо се не зачита този фирманъ. Отъ митрополията той потеглилъ къмъ конакътъ на валията да се оплаче за потъпкванье на султанский фирманъ отъ единъ грьцки попъ — чужденецъ. Тълпата била едвамъ придумана да не отива съ такъвъ шумъ при главний управитель, но да испрати до него една депутация, която да му покаже фирманътъ и да иска отъ него зачитаньето на 8 му членъ. Валията изслушалъ депутацията, прочелъ фирманътъ и се убѣдилъ, че исканьето на владичский намѣстникъ и на народътъ е справедливо. Той заповѣдалъ тутакси да се затвори параклисътъ и да се не служи въ него, догдѣ не земе наставление отъ Цариградъ.

Параклисътъ обаче билъ отворенъ и попътъ испратенъ съ знанието на патриархътъ, и грьцкий въ Руссе консулъ направилъ потребнитѣ постѫпки предъ валията и предъ посланникътъ си въ Цариградъ за отваренье отново на цьрквицата и невъзбранно извършенье въ неѭ служба за Гърцитѣ въ Руссе. Щомъ се извѣстилъ за станѫлото въ Руссе съ такъвъ шумъ въспиранье да се молятъ Гърцитѣ въ своята цьрквица, министрътъ на исповѣданията, Халилъ Шерифъ паша, писва незабавно едно строго тезкере до екзархътъ, въ което се казваше, че той счита отговоренъ за станѫлитѣ въ Руссе смущения между Българетѣ и Гърцитѣ мѣстний митрополитъ и че правителството ще го свали незабавно, ако тѣ се повторятъ още веднажъ. Това бѣше на 31 декемврий. Екзархътъ на другий день дава съ телеграфътъ на владиката, който се намиралъ въ Тулча, и на неговътъ намѣстникъ въ Руссе потребнитѣ наставления за варденье редътъ. Въ сѫщий день, сирѣчь на 1 яннуарий, вечерьта министрътъ извѣстилъ негово блаженство, че требва да дойде при него на утрето. Екзархътъ

отишълъ. Халилъ Шерифъ паша го приелъ много хладно и въ всичкото време, като се разговарелъ съ него, билъ все намусенъ. Разговорътъ се почнжлъ съ запитванье отъ страна на министрътъ, писалъ ли е екзархътъ въ Руссе, че правителството иска да се промѣни фирманътъ, който установява екзархията.

— Да, отговорилъ блаженнѣйший Антимъ. Той е достояние на народътъ.

— Е! Какво ще стане сега. Фирманътъ требва да се промѣни, и вие требва да се съгласите на това, защото сте чиновникъ.

— Азъ не могж да се съгласж, и народътъ сжщо не е съгласенъ. Да се съгласимъ да се промѣни фирманътъ ще каже да признаемъ схизмата, нѣщо което ние не въсприимаме. Като се признаемъ схизматици, ще се поиска да промѣнимъ дрехитѣ на духовенството си, да предадемъ църквитѣ, мънастиритѣ си, като направени отъ православни и за православни.

Като станжла послѣ това рѣчь за 8 членъ на фирманътъ и за исканьето на патриархътъ да праща и той владици въ българскитѣ епархии, екзархътъ разеснилъ на министрътъ, че правителството издаде фирманътъ, слѣдъ като се добрѣ убѣди, че Българский народъ не ще владици отъ патриаршията, и го издаде по проектъ, който бѣше съставенъ отъ самий патриархъ. Нека се покаже, казалъ той, че отнѣгдѣ изъ българскитѣ епархии искатъ владици не отъ екзархията, а отъ патриаршията, тогава работата ще бжде другояче, а сега ако се испълни волята на патриархътъ, ще ставатъ смущения много по-голѣми отъ ония, които сж станжли въ Руссе. Министрътъ слѣдъ това отворилъ рѣчь отново за станжлитѣ въ Руссе бъркотии, които се били повторили въ по-голѣмъ размѣръ и съ нѣкое кръвопролитие, и строго препоржчалъ на екзархътъ да пише на Руссенский митрополитъ да не се противятъ Българетѣ на отвареньето особенна църквица отъ Гърцитѣ. Вечерьта той испратилъ на екзархътъ ново тезкере, съдържанието на което било слѣдното: „писахъ ви и сега пакъ ви пишж, че митрополитътъ требваше да даде строги заповѣди, по случай на противеньето на Българетѣ въ Руссе, обаче отъ послѣднитѣ извѣстия се види, като да не сте писали нищо на митрополитътъ, и за това Българетѣ докарали

противеньето си до послѣдната крайность. Негово величество иска да се даде на всичкитѣ жители на империята пълно благоденствие и спокойствие, а особенно на Българетѣ, на които той направи толкова добрини и ще направи още и други. При всичко това правителството съ горчевина вижда, че руссенскитѣ Българе не се съобразяватъ съ неговата воля и рѣши да се179зематъ строги мѣрки противъ тѣхната постѫпка и да се дадѫтъ строги заповѣди на митрополитътъ".

Портата не щеше да пропустне току тъй опитваньето на патриархътъ въ Руссе за прокарванье схизмата въ провинцията. Тя искаше да се въсползова отъ тая негова постѫпка, за да накара екзархътъ да се съгласи за промѣната на фирманътъ, така че да пращатъ и Българе и Гърци на всекѫдѣ владици и да си отварятъ църкви и еднитѣ и другитѣ, кой гдѣто ще, безъ за се допитватъ нито тѣзи, нито онѣзи до мѣстний архиерей, т. е. да се владатъ така, като че сѫ отъ разни исповѣдания.

Двѣ седмици слѣдъ горѣказанното свижданье съ екзархътъ, Халилъ Шерифъ паша пакъ покани съ тезкере негово блаженство да го посѣти за разговоръ по работитѣ на екзархията. При това посѣщение министрътъ отново настоявалъ да се промѣни фирманътъ, като твърдилъ, че правителството не може да принуди Гърцитѣ, които живѣѭтъ въ българскитѣ епархии, да признаватъ екзархията, както не принуди и Българетѣ да се подчиняватъ на патриаршията. Той искалъ отъ екзархътъ, като не се съгласява да се промѣни фирманътъ, да покаже пъкъ нѣкое друго срѣдство за удовлетворение на патриаршията, която иска да праща владици за ония християне, които сѫ съ неѭ и отхвърлятъ екзархията, и настоявалъ да се покаже това средство въ три четире дни.

На утрето екзархътъ отиде при везирьтъ и му подаде такрирь за станѫлото въ Руссе, написанъ по свѣденията, съобщени отъ владический тамъ намѣстникъ, който отдавалъ вината за смущенията на двама Гърци и искалъ тѣ да се накажѫтъ. Съ такрирьтъ си той врѫчи на садразамътъ и преписъ отъ прошението, което било подадено на валията отъ Руссенци. Като разгледалъ книжата, Рюшди паша казалъ, че нему се е писало друго и че за да узнае добрѣ, какъ е всичкото станѫло, правителството испраща въ Руссе особенъ чиновникъ, който да издири на мѣстото работата. Послѣ той забѣлежилъ на ек-

зархътъ, че негово величество султанътъ поради такива безредия, които сѫ станѫли въ Руссе, губи благоволението си къмъ Българский народъ, и за това екзархътъ требва да пише както въ Руссе, така и въ другитѣ мѣста, нигдѣ вече тѣ да се не повтарятъ. Негово блаженство отговорилъ, че е писалъ и пакъ ще пише. Послѣ садразамътъ заговорилъ за фирманътъ и казалъ: „Сегашний ви фирманъ за учредението на екзархията е мрътва буква, lettre morte; той има добро основание, но формата му е гнила. Той ви дава самостоятелно управление, но това управление е злѣ опредѣлено". Капукехаята, Георгий Стояновичъ Чалооглу, който съдружавалъ екзархътъ, на това възразилъ, че този фирманъ има нѣщо свето за Българетѣ и че той е издаденъ по проектътъ на патриархътъ. Рюшди паша отговорилъ, по обесненията на патриаршията, че фирманътъ не е издаденъ по нейний проектъ. „Има нѣщо, казалъ той, което вие още не знаете. Истина, че патриархътъ даде проектъ, но този проектъ не влѣзе въ фирманътъ. Ако бѣше влѣзълъ, щеше да има отъ патриархътъ такиръ, и въ фирманътъ щеше да се помене, че, подиръ толкова и толкова борба, учредява се за Българетѣ, съ съизволението на патриархътъ, една екзархия. Има ли такова нѣщо въ сегашний ви фирманъ? Откакъ се издаде този фирманъ и до сега патриархътъ не е преставалъ да протестува срѣщу него. Какво право има правителството да учредява Църква? Църква отъ Църква става, а не отъ свѣтско правителство. Като не е признатъ фирманътъ отъ патриархътъ и като нѣма право правителството да създава Църква, то и фирманътъ не е задължителенъ за патриархътъ. И правителството не може да го принуди да признае този фирманъ, да дава напримѣръ миро и пр., нито пъкъ васъ може да накара да искате отъ него миро. Понеже фирманътъ е мрътва буква и понеже правителството не може да накара да признаватъ екзархията тия, които искатъ да сѫ подъ патриаршията, както не накара и Българетѣ да останѫтъ подчинени на патриархътъ, ами за да ги освободи отъ подчиненность, унищожи 500-годишни правдини, требва да се промѣни този ви фирманъ и да ви се даде другъ, съ който да се дозволява на патриархътъ да испраща владици и попове на онѣзи, които го признаватъ за свой началникъ, а така и вамъ да се дава право да испращате свои навсѫдѣ по държавата, гдѣто искате, напримѣръ въ Брусса, гдѣто има Българе,

и да добиете пълна независимость". Екзархътъ отговорилъ на тия обеснения на великий везиръ, че и за Българетѣ щеше да бѫде много по-сгодно да си пращатъ владици гдѣто щѫтъ, но не могѫтъ да сторятъ това, защото Вѣрата имъ възбранява да стоятъ въ една епархия двама владици. Освѣнъ това, казалъ негово блаженство, като измѣнимъ фирманътъ и въ новий позволимъ на Гърцитѣ да испращатъ архиереи и священници въ българскитѣ епархии, съ това ще покажемъ, че и ние сами признаваме схизмата, а послѣ това и правителството ще ѭ признае. Тогава патриархътъ ще поиска да се измѣни и облеклото на духовенството ни, да ни превземе църквитѣ и мънастиритѣ съ имотитѣ имъ, като собственность на православнитѣ". Садразамътъ си позволилъ да скрие намѣрението на Портата и да отговори, че облеклото на Българетѣ не ще се бута и че тѣ ще продължаватъ да се наричатъ православни. „Помислихте ли, добавилъ той, да се спогодите съ патриархътъ? Азъ самъ ще ви спомогнѫ въ това. Може да има нѣкои, които да искатъ раздѣлението ви, но азъ не съмъ отъ тѣхъ. Азъ обичамъ миръ и искамъ да живѣѭтъ мирно подданницитѣ на държавата и да си гледатъ всички спокойно работата, да си орѫтъ нивитѣ и пр. Ще спомогнѫ да се спогодите съ патриархътъ. Елате при мене. Но знайте, че има два пѫтя: промѣнение на фирманътъ или спогодба съ патриархътъ. „Рюшди паша знаеше, до колко на Българетѣ бѣше противно да търсятъ спогодба съ патриаршията, а особенно кога тя имъ се предлага като средство да избѣгнѫтъ схизмата. За да покаже, че той е безпристрастенъ и че не напира нито на едното, нито на другото отъ положенната дилемма, той не искалъ, като Халилъ Шерифъ паша, да даде екзархътъ отговоръ до два-дни три-дни, кое Българетѣ предпочитатъ. Напротивъ той му препорѫчилъ да не бърза. „Имате ли достойни хора, имате ли Съвѣтъ, продължилъ садразамътъ. Съберете се, разсѫдете добрѣ, не бързайте. Земете предъ очи сегашний фирманъ, който е мрътва буква, а така и вѣкътъ, както и политиката на царството, и че то не може съ байонети да се противи на Гърцитѣ, които иматъ правдини отъ 500 годинъ насамъ, както не се противи и на Българетѣ. Времето на фанатизмътъ минѫ. Минѫ вече онова време, когато единъ Турчинъ се убиваше, ако станеше христиенинъ, когато единъ камъкъ

да земеше нѣкой отъ една джамия, се посичаше. Сега джамии ставатъ на хаври и цѫркви. Два пѫтя имате. Мислете, размислете добрѣ, не бързайте“. Блаженнѣйший Антимъ казалъ, че ще вика владицитѣ отъ епархиитѣ за съвѣщание. „Викайте ги, отговорилъ Мехмедъ Рюшди паша, правете каквото знаете. Само смущения да не ставатъ“. — Така краснорѣчиво придумвалъ първий турски министръ Българетѣ, за да ги оплете въ примката, която бѣхѫ приготвили Гърцитѣ въ споразумѣние съ турскитѣ държавни мѫже.

Въ засѣданчето на Българский смѣсенъ съвѣтъ отъ 19 яннуарий се разисквали и обсѫждали надълго и нашироко двата пѫтя, показани отъ великий везирь: промѣна на фирманътъ, или спогодба съ патриаршията. Нѣкои отъ членоветѣ на Съвѣтътъ, като показвали лошитѣ послѣдствия за Българский народъ отъ промѣната на фирманътъ, не допущали по никой начинъ да се приеме тя и съвѣтвали да се държи фирманътъ такъвъ, какъвто е. Други наопаки, като сочили невъзможността на една спогодба съ патриаршията, която да признае на Българетѣ всичкитѣ имъ правдини и да ги изравни съ Гърцитѣ, склонели по̀-скоро да се промѣни фирманътъ. Такива сѫ били Н. Михайловский и д-ръ Чомаковъ, които обаче не сѫ смѣли въ Съвѣтътъ прямо и рѣшително да искатъ да се промѣни фирманътъ, таче каквото ще да става, но само показвали несгодитѣ, които ще има за Българетѣ една спогодба съ патриаршията. Немислимо е, казвали тѣ, да придобие Българский народъ всичкитѣ си правдини и да се привлекѫтъ подъ Българската екзархия всичкитѣ епархии, въ които болшинството на населението е българско, ако хванемъ да се спогаждаме съ патриаршията. Ако не бѣхѫ на друго мнѣние по̀-вечето отъ останѫлитѣ членове на Съвѣтътъ, отъ които нѣкои между друго съвѣтвали да се не бърза съ промѣната на фирманътъ, защото възможно е да не е за дълго време тая политика на Високата Порта, а особенно екзархътъ, който бляскаво отблъсвалъ всичко, що било казвано въ полза на едно промѣнение на фирманътъ, Българский народъ имаше да се увлече въ една посока, която щеше да докара въ средата му раздори и да повлияе върху всичката му бѫдѫщность. Блаженнѣйший Антимъ, като раскривалъ пагубнитѣ за народътъ послѣдствия отъ промѣната на фирманътъ, заевявалъ въ сѫщото време, че той по̀-добрѣ ще се оттегли отъ постътъ, на който

е поставенъ, отколкото да земе върху си вината за тия лоши послѣдствия.

Въ Смѣсенний съвѣтъ вече не приемаше участие Гаврилъ Кръстевичъ, който подаваше толкова мѫдри съвѣти при всичкитѣ случаи и който поради довѣрието, което имахѫ къмъ него турскитѣ държавни мѫже, сполучваше пó-лесно да се зематъ рѣшенията на Съвѣтътъ подъ сериозно внимание отъ правителството. Слѣдъ схизмата той се отрече отъ екзархията подъ предлогъ, че грѫцкий свещеникъ се отказалъ да причасти семейството му, като семейство на единъ схизматикъ. Но истинската причина на това отричанье е билъ страхътъ да не изгуби благоволението на правителството, при новата политика на послѣдното относително Българетѣ, особенно като и Гърцитѣ, посредъ които живѣеше и съ които имаше чести сношения, като жененъ за гъркиня, не щехѫ да го гледатъ съ добро око, като схизматикъ. Ако продължаваше да приема участие въ дѣлата на екзархията, като членъ на Съвѣтътъ, той въ всекий случай не щеше да може да исказва свободно мнѣнието си и да защищава нейнитѣ възгледи спрямо новата посока, по която тръгнѫ Портата слѣдъ прогласеньето на схизмата.

Като се обсѫди така на 19 яннуарий въ Смѣсенний съвѣтъ предложението на везирьтъ и се не прие нито спогодба съ патриаршията, нито промѣна на фирманътъ, екзархътъ не испущаше нито единъ случай да заеви твърда рѣшимость да пази недокаченъ фирманътъ. Наскоро слѣдъ това той ходи да посѣти Халилъ Шерифъ паша по случай на байрамътъ. Министрътъ го попиталъ, истина ли е, че има намѣрение да пита народътъ, да ли требва да се съгласи екзархията за измѣнението на фирманътъ. „Ако е истина, казалъ министрътъ, Високата Порта не одобрява това, защото тя знае не народътъ, а ония лица, които го представятъ предъ нея.“ Екзархътъ отговорилъ, че фирманътъ е даденъ на народътъ, а не нему, а народътъ го е вървилъ на владицитѣ и духовенството да го пазятъ, като най-свето нѣщо, и че той, екзархътъ, не може да приеме промѣната му безъ знанието и съгласието на другитѣ владици и духовенството.

На 2 февруарий капукехаята на екзархията, като се върнѫлъ отъ министрътъ на външнитѣ дѣла и исповѣданията, съобщилъ на екзархътъ, че Халилъ Шерифъ паша го питалъ, да ли е писалъ той, екзархътъ, по епархиитѣ, както му било

поржчано, да не ставатъ смущения, каквото въ Руссе, и като му отговорилъ капукехаята, че екзархътъ е писалъ, министрътъ рекълъ, че като е тъй, правителството може да позволи вече на патрикътъ да испраща владици по българскитѣ епархии. Като чулъ това блаженнѣйший Антимъ отишълъ на другий день при министрътъ и му казалъ, че той писалъ, споредъ заповѣдьта му, до ония мѣста, въ които предполагалъ, че може да станжтъ нѣкои безредия презъ празницитѣ между Българе и Гърци, и съвѣтвалъ Българетѣ да не даватъ никакъвъ поводъ на смущения, но че, до когато е въ сила фирманътъ, който запрещава, споредъ канонитѣ на Цървата, да се испращатъ въ екзархийскитѣ епархии грцки владици, той не може по никакъвъ начинъ да се съгласи да отиватъ въ тѣхъ патриаршески архиереи, и че понеже има въ ржцѣтѣ си заевления отъ населенията на казаннитѣ епархии, съ които тѣ молятъ Високата Порта да не дозволява нарушението на фирманътъ отъ патриаршията, той, екзархътъ, обевява, че слага всичката отговорность за непредвидѣннитѣ послѣдствия отъ пребиванието на гръцки владици въ българскитѣ епархии върху оногова, който би ги причинилъ съ дѣйствията си.

Портата обаче все се не оставеше отъ намѣрението си да позволи на патриаршията да испрати въ българскитѣ епархии свои владици. Понеже тя требваше да ги снабди и съ извѣстнитѣ берати, тя най-първо обеви на екзархътъ, че бератитѣ, които имаше да се даджтъ на българскитѣ владици, но се въспрахж, както по-горѣ се каза, догдѣ да се рѣши неопредѣленното положение на екзархията слѣдъ схизмата, се готвятъ вече и че той може да настани свободно свои владици по всички поименованни въ фирманътъ епархии. Наскоро слѣдъ това, а именно на 10 мартъ, блаженнѣйший Антимъ се научава, че се готвятъ берати и за гръцкитѣ владици, назначени отъ патриаршията за българскитѣ епархии. Той отива незабавно при новий садразамъ, Есадъ паша, който бѣше замѣстилъ Мехмедъ Рюшди паша, сваленъ на 3 февруарий, и му казва, че испращаньето на гръцки владици въ български епархии е противно на желанието на населението и може да докара на правителството главоболие. При това блаженнѣйший Антимъ му обеснилъ, че правителството не може да даде на гръцкитѣ владици берати възъ основа на схизмата, защото тя е нѣщо, направено отъ Гърцитѣ съвсѣмъ произволно, и досяга рели-

гията, въ дѣлата на която правителството обикновенно се не мѣси и, слѣдователно, не може да ѫ зема въ внимание. Садразамътъ попиталъ: „Защо се даде вамъ фирманъ? Не е ли защото не щехте да се подчинявате на патриаршията и на нейнитѣ владици? Вие ги считахте за православни, но като не щехте да зависите отъ тѣхъ, правителството ви даде особенно, независимо отъ патриаршията, управление, при което се предполагаше взаимното споразумѣние на двѣтѣ страни. Правителството се труди да ви спогоди, но не сполучи. Патриархътъ извади на срѣдата схизмата. Вие казвате, че ѫ не признавате и че сте си пакъ православни. Твърдѣ добрѣ, и правителството ви познава за православни. Но патриархътъ отвори съ обевеньето на схизмата една яма помежду ви и казва, че вие не сте вече православни, и иска да испраща владици за онѣзи християне, които желаѭтъ да зависятъ отъ него. Сега, когато правителството ви освободи отъ патриаршията, защото не щехте да зависите отъ неѭ, ако и да ѭ смѣтахте православна, какъ може да държи подъ екзархията ония, които не щатъ да зависятъ отъ неѭ, като ѭ смѣтатъ схизматическа? Въ Руссе, напримѣръ, Гърцитѣ искатъ да си иматъ особенна църква и да сѫ независими отъ васъ. Искате ли да ги държиме насила подъ екзархията? Правителството не може да ги принуди да ви се покоряватъ. То требва да бѫде справедливо и къмъ двѣтѣ страни. Казвате, че исканьето на Гърцитѣ е противно на църковнитѣ правила. Но вие какъ стоите въ Цариградъ и свещенодѣйствовате тукъ? Не престѫпате ли и вие църковнитѣ правила? Но ще кажете, че патрикътъ не се съгласилъ на вашитѣ искания. Както и да е, нали нарушавате канонитѣ? Когато вие, православни Църкви, не спазвате канонитѣ, ние ли сме длъжни да ги пазимъ?“ Когато екзархътъ забѣлежилъ на тия думи, че се говори, какво въ бератитѣ за гръцкитѣ владици, послѣднитѣ се означавали съ думата „православни“, и поискалъ, ако е това истина, да се пише и въ бератитѣ на българскитѣ владици, че сѫ православни, Есадъ паша отговорилъ: „Отъ мене ли искате да означавамъ Вѣрата ви и отъ това означение ли зависи вашето православие?“ Блаженнѣйший Антимъ, като видѣлъ отъ думитѣ на везирьтъ, че Портата е рѣшена да позволи на гръцки владици да се настанятъ въ българскитѣ епархии, турилъ му предъ очи, че на Българетѣ се призна независима Църква, слѣдъ като правителството се

увѣри, че българското население не желае да зависи отъ гръцката патриаршия, и че Високата Порта требва така сѫщо сега да поиска отъ патриархътъ да представи отъ българскитѣ епархии подтвърденни отъ мѣстнитѣ власти прошения, отъ които да се види, че има въ тѣхъ население, което признава него и иска отъ него владици. Садразамътъ отговорилъ, че правителството си знае работата и че то не зема никога нѣкоя мѣрка, преди да ѭ обмисли отъ всека страна, и слѣдъ това пакъ повторилъ, че правителството не може да накара да не зависятъ отъ патриархътъ ония, които искатъ да сѫ подъ негова власть.

Отъ садразамътъ блаженнѣйший Антимъ отишълъ при министрътъ на вънншнитѣ дѣла, какъвто бѣше вече не Халилъ Шерифъ паша, но Сабри паша, комуто представилъ сѫщитѣ възражения противъ испращаньето гръцки владици въ българскитѣ епархии; но и той му отговорилъ сѫщото, което и везирьтъ, като го обаче увѣрилъ, че бератитѣ на българскитѣ и гръцки владици съ нищо се не различавали едни отъ други.

Екзархътъ не се задоволи само съ устно заевение предъ везирьтъ и министрътъ на външнитѣ дѣла. Той подаде на 16 мартъ както отъ своя страна, така и отъ страна на всичкото духовенство и на всичкий народъ единъ такрирь, въ който най-формално заевяваше, че Българетѣ не признаватъ схизмата и молятъ да имъ се запази фирманътъ, съ който се създаде екзархията, небутнѫтъ.

Понеже правителството се показваше вече рѣшено, по политическитѣ си видове, да удовлетвори патриархътъ, който все пò-вече и пò-вече настояваше да се дадѫтъ часъ напредъ берати на владицитѣ, които бѣ отдавна назначилъ за българскитѣ епархии, екзархътъ при нѣманье друго средство да запази правата и интереситѣ на народътъ, бѣше турилъ за разискванье въ Синодътъ въпросътъ за извержение, съгласно съ църковнитѣ правила, гръцкитѣ владици, които би се поевили въ българскитѣ епархии. Нѣкои отъ българскитѣ архиереи, членове на Синодътъ, бѣхѫ одобрили тая мѣрка, като цѣлесъобразна, но нашитѣ архиереи по епархиитѣ, до които сѫщо бѣше се допиталъ блаженнѣйший Антимъ, се исказахѫ противъ неѭ, понеже тя имаше да уголѣми раздѣлата и да распали още пò-вече враждата между двѣтѣ страни, така че да се затрудни още пò-много примиренчето имъ въ бѫдѫщето. И тя се изостави.

Екзархътъ, като не можеше да направи нѣщо по́-вече отъ това, щото вече направи срѣщу стремлението на патриаршията да въведе съ помощьта на правителството схизмата въ българскитѣ епархии, бѣше се покорилъ на сѫдбината си и очакваше само отъ невидима ръка помощь.

Правителството бѣше вече отново престанѫло да гледа работитѣ на екзархията и заповѣдало на калемътъ да приготви бератитѣ за гръцкитѣ владици. Въ сѫщото време харджието т. е. министрътъ на вънншитѣ дѣла, бѣше испратилъ тезкере до екзархътъ, съ което като го извѣщаваше, че Високата Порта е дала вече на Гърцитѣ въ Руссе позволение да отворятъ църквицата си за Великдень, му заповѣдваше да пише до Доростоло-Червенский митрополитъ да предвари всекакви смущения, каквито би могли да станѫтъ по този поводъ. Блаженнѣйший Антимъ бѣше се съобразилъ съ тая заповѣдь, като бѣше наумилъ на митрополитътъ, че той първъ ще бѫде жертва, ако би да се повторятъ безредията въ епархията му.

Патриаршията обаче не бѣше представила, както настояваше екзархътъ предъ турскитѣ министри, достатъчни доказателства, че има население въ българскитѣ епархии, което иска отъ неѭ владици. Тя бѣше сполучила, както се чуваше, да земе арзухали въ този смисълъ само отъ Нишъ и отъ Кюстендилъ. Тия два града бѣхѫ ѝ испратили заевение, първий съ деветнайсеть подписа, а вторий съ шесть, че желаѭтъ да останѫтъ подъ нейната власть. Но патриархътъ не наблягаше да испрати свои владици въ българскитѣ епархии, само защото било имало въ тѣхъ христиене, които искали да се смѣтатъ подъ неговата власть. Той бѣше назначилъ архиереи за българскитѣ епархии главно съ цѣль да придумватъ населението да не признава екзархията, като схизматическа, да не се подчинява на испращаннитѣ отъ неѭ владици и да се отхвърли отъ тѣхъ, като отъ еретици. За да даде тяжесть на исканието си, той бѣше почнялъ да дума предъ правителството, че той има священна длъжность, като върховенъ архипастирь, да не оставя Българетѣ, които му сѫ духовни чеда, да стоятъ въ заблуждение, но да гледа да ги просвѣти и да ги вкара въ истинский пѫть, нѣщо което той ще постига чрезъ своитѣ архиереи, испращани помежду имъ. Портата, която желаеше да се въведе полегка-легка схизмата между Българетѣ, се ползоваше отъ този както и отъ всички други доводи на патри-

архътъ, за да оправдае благосклонностьта си къмъ неговитѣ ходатайства.

По щастие кабинетътъ, вѣроятно по вънщно влияние, се промѣни отново. На 3 априлий се назначи садразамъ вмѣсто Есада Мехмедъ Рюшди паша Ширванизаде, който, за отличие отъ съименний си предшественникъ, се казваше така по мѣстото, отъ гдѣто происхождаше. Халилъ Шерифъ паша, който напираше най-много да се удовлетвори патриаршията, бѣше сваленъ още преди паданьето на Есадъ паша, и на негово мѣсто се бѣ назначилъ отначало Сабри паша, и отпослѣ, а именно въ началото на априлий, Савфетъ паша, който се отличаваше съ умѣренность и тактъ. Слѣдъ него на 3 май министерството на вънншитѣ дѣла се предаде на Рашидъ паша, человѣкъ благоразуменъ и безпристрастенъ, който, въ противность на Халилъ Шерифъ паша и други нему подобни, бѣше на мнѣние, да се не дразни Россия, но да се поддържатъ съ неѭ напълно приятелски отношения. Пó-нататъкъ и Милхадъ паша, който управляваше министерството на правосѫдието, се извади отъ кабинетътъ. Новото правителство малко пò-малко престанѫ да сподѣля благорасположението на предишнитѣ кабинети къмъ исканието на патриаршията и да се показва пò-внимателно къмъ желанията и представленията на екзархията. Още къмъ средата на май Рашидъ паша съобщи на екзархътъ чрезъ единъ отъ чиновницитѣ си да потърпи още 10 дни, за да има той време да изучи пò-добрѣ работата, слѣдъ което ще му покаже пѫтьтъ, по който ще трѣбва да върви. Това сѫщото бѣше съобщилъ новий министръ, на вънншитѣ дѣла и исповѣданията и на патриархътъ. Като се минѫхѫ тия десеть дни, блаженнѣйший Антимъ прибърза да отиде пò-скоро при новий харджие да се научи, какъвъ е този новъ пѫть, който е намислило да улови правителството по работитѣ на екзархията и патриаршията. Рашидъ паша му казалъ, че не е свършилъ още изучваньето, което прави, и го помолилъ да почака още нѣкой и други день, слѣдъ което отворилъ рѣчь за схизмата и му казалъ, че патриархътъ все още настоява да му се даде дозволение да праща владици по българскитѣ епархии. Блаженнѣйший Антимъ отговорилъ, че схизмата, възъ която основава патриархътъ това си искание, не заслужва внимание, като произнесена отъ единъ мѣстенъ, а не вселенски съборъ, и че Българский

народъ протестова противъ неѭ, но че, ако Портата иска да удовлетвори патриархътъ и да му даде воля да прати свои архиереи въ българскитѣ епархии, той, екзархътъ, не може да ѝ се противи, но тя требва въ такъвъ случай да поиска отъ негово светѣйшество да ѝ представи доказателства, че населението иска негови владици. Послѣ екзархътъ минѫлъ на другъ предмѣтъ и казалъ на министрътъ, че има доста време откакъ екзархията е рѫкоположила, съ съизволението на правителството, архиереи за Охридската, Скопската и Битолската епархии, но и до сега не се издаватъ за тѣзи владици берати, та да могѫтъ да отидѫтъ на епархиитѣ си, и че нейний уставъ, който ѝ е толкова потребенъ, и до сега стои неутвърденъ. Пашата на това отговорилъ, че скоро всичко ще се види и свърши.

Екзархътъ помислилъ, че негли пакъ Портата е настроена, както бѣше при Митхадъ паша непосредственно слѣдъ схизмата, т. е. че тя е рѣшена да дозволи на патриаршията и на екзархията да пращатъ кѫдѣто щѫтъ свои владици. Скоро обаче се разумѣ, че нейний помисълъ сега билъ другъ, а именно, да гледа работитѣ на екзархията възъ основа на фирманътъ, съ който се тя учреди. И ето въ началото на юлий Рашидъ паша съобщи на екзархътъ, че бератитѣ за Охридский митрополитъ, Натанаила, и за Скопский, Доротея, за които той бѣше подалъ такриръ, ще се дадѫтъ, но предварително ще се испита, да ли населението на тия двѣ смѣсенни епархии испълня условието, положено въ 10 членъ на фирманътъ, т. е. да ли двѣтѣ третини негови искатъ да сѫ подъ екзархията. Правителството искаше да провѣри понапредъ дознанието, което бѣше направила екзархията за казаннитѣ двѣ епархии и възъ основа на което бѣше назначила за тѣхъ двамата горѣпоменѫти владици, та тогава да имъ издаде берати. Скоро подиръ това, а именно на 23 юлий министрътъ повика екзархътъ и му обеви формално, че Високата Порта рѣшила да тури фирманътъ за екзархията въ дѣйствие и че, преди три дни, като билъ у него патриархътъ да моли пакъ да се дадѫтъ берати за неговитѣ владици, назначени за българскитѣ епархии, той, Рашидъ паша, му казалъ, че нѣма да му се позволи да праща архиереи въ българскитѣ епархии, че правителството е рѣшило да не признава Българетѣ за схизматици и да приложи на дѣло даденний

имъ фирманъ, поради което требва да се дигне схизмата и да стане примирение между патриаршията и екзархията. Двамата владици, които съдружавали негово свѣтейшество, били отговорили на това, че патриаршията е съгласна да се примири, но требва, преди всичко, екзархътъ да напише до патриархътъ писмо, съ което да иска прошка. Пашата, като расказалъ това, предложилъ на блаженнѣйшиий Антима да напише таквозъ писмо. Екзархътъ помолилъ да му се даде време да си помисли, на което министрътъ се съгласилъ.

Негово блаженство внесе предложението на харджието за разискванне и обсѫждание отпърво въ Синодътъ, а послѣ и въ Смѣсенний съвѣтъ. И въ двѣтѣ тия тѣла се рѣши да не се пише писмо до патриархътъ за прошка, по простата причина, че нито екзархътъ, нито нѣкой другъ отъ владицитѣ или отъ мирянетѣ се осѣща въ нѣщо виновенъ, та да требва да просятъ да ги прости патриаршията, а на правителството да се представи писменно, че требва най-първо патриархътъ, ако желае примирение, да обеви съ такирь на Портата, че приима фирманътъ и всичко извършенно до сега отъ българската църковна власть, каквото избираньето на екзархътъ, рѫкоположението и настанението на владици по епархиитѣ и всичко, що сѫ тѣ направили, слѣдъ което екзархията на радо сърдце ще направи потребното отъ нейна страна за примирение. Екзархътъ, като занесълъ на министрътъ написанний въ този смисълъ такирь, развилъ и устно съдържанието му.

Предложението на Портата да се примирятъ патриаршията и екзархията, бѣше станѫло по внушение отъ русското посолство. Но то не докара никакъвъ резултатъ поради неумѣреннитѣ притезания и неустѫпчивостьта и на двѣтѣ страни, и по̀-вече на Гърцитѣ, отколкото на Българетѣ. Посолството, ако и да правеше всевъзможни постѫпки както предъ патриаршията и екзархията, така и предъ Портата, не можѐ да надвие на тая упоритость на двѣтѣ страни. Патриаршията, която наедно съ всичката гръцка иерархия се посрами предъ свѣтътъ съ крайното си упорство, увѣнчано най-послѣ съ безразсѫдното прогласение Българетѣ схизматици, туреше непремѣнно условие за подкачвание преговоритѣ да се признае екзархътъ съ всичкитѣ български владици виновенъ и да проси непремѣнно съ едно писмо прошка. Посолството бѣше приготвило и образецъ за такова писмо. Но екзархътъ, като не

бѣше съгласенъ да се признаѭтъ Българетѣ виновни, отказа да подпише писмото. Главната спънка обаче за примирението бѣше разногласието на двѣтѣ страни относително епархиитѣ, които требваше да влѣзятъ въ Българската църковна область. Гърцитѣ освѣнъ че претендувахѫ да останѫтъ подъ патриаршията градове въ тая область, населени съ Българе и Гърци, но исключвахѫ още изъ неѭ голѣмо число отъ българскитѣ епархии въ Македония.

Ако Българетѣ не настоявахѫ, поне на първо време, да влѣзе въ екзархията по̀-голѣмата часть отъ тия епархии, нѣма съмнѣние, че всички други мѫчнотии щехѫ да се изравнятъ. Но нашитѣ съотечественници не се рѣшавахѫ да направятъ това, толкова по̀-вече, че една партия помежду имъ, предвождана отъ д-ръ Чомакова, искаше да се включатъ въ предѣлитѣ на екзархията дори Солунската и Одринската епархии, които Гърцитѣ считахѫ неотемлемо притежание на патриаршията. Тая партия предпочиташе да се промѣни фирманътъ за екзархията, както настояваше по̀-преди Портата, и да се нарекѫтъ Българетѣ схизматици, та да не остане не само епархия, но и село българско подъ властьта на патриаршията.

Примирението не можѐ да се постигне, но Портата престанѫ да настоява да се промѣни фирманътъ, съ който се учреди екзархията. Тя постоянствоваше на послѣдното си рѣшение да остави екзархията да се нарежда и управя по този фирманъ и да не дозволява на патриархътъ да праща свои владици въ българскитѣ епархии. Така тя даде берати за българскитѣ владици, които бѣхѫ назначени за Македония, дозволи да се състави съвѣтъ при екзархията отъ мирски лица, споредъ уставътъ ѝ, и утвърди нѣкои по̀-потребни за нейното управление части отъ този уставъ. Така тя постѫпи не толкова, че Българетѣ се въспротивихѫ на нейното по напрешно рѣшение, колкото за хатърътъ на Россия, която искаше да стои въ сила фирманътъ и да се управя по него екзархията, съ надежда, че единъ день патриаршията и екзархията ще се споразумѣѭтъ помежду си възъ положеннитѣ отъ него основи. Правителството на султанътъ не продума вече предъ Българетѣ нито дума за схизмата до създаванието на Българското Княжество, макаръ че перспективата, която му се отвареше съ неѭ, му се много ревнеше.

Чакъ когато княжеството бѣше неблагоразумно скъсало, по интригитѣ на нѣкои държави, връзкитѣ си съ Россия, Турцитѣ отново помислихѫ по̀-сериозно, по внушение, види се, пакъ отъ тия сѫщитѣ държави, да се въсползуватъ отъ временното разединение между освободители и освободенни, за да помамятъ нѣкои легкомисленни български дипломати по онова време съ раскрасенни перспективи отъ схизмата. Грековъ, като министръ на външнитѣ дѣла, и Вълковичъ, като дипломатически агентъ въ Цариградъ, бѣхѫ се нагърбили, по внушение отъ представителитѣ на реченнитѣ държави, както и отъ турскитѣ държавни мѫже, да убѣдятъ екзархътъ и синодътъ, че Българетѣ ще спечелятъ много, ако, като сѫ прогласени за схизматици отъ Цариградската патриаршия, приемехѫ да се промѣни облеклото на духовенството имъ за отличие отъ грънкото. Тогава Македония цѣла цѣлиничка щела била, съ съгласието на султанското правителство, да премине подъ властьта на екзархията и всички части на България, обединени, като едно цѣло, щели били малко по малко да се отърсятъ за всекога отъ враждебни ней елементи и влияния. Но трудътъ имъ останѫ безплоденъ. Както блаженнѣйший Йосифъ, така и членоветѣ на синодътъ отблъснѫхѫ това предложение, като пагубно за Българетѣ и само въ себе си нелѣпо.

Така се свърши българо-гръцката расприя, при която Гърцитѣ се опозорихѫ, като късогледи политици и като людье, които употребявахѫ Вѣрата за достиганье свѣтски сгоди. Българетѣ продължаватъ и подиръ схизмата да приематъ отъ Гърцитѣ епархиитѣ, които имъ принадлежатъ.

Схизмата, на която нашитѣ съперници възложихѫ послѣднитѣ си надежди, почнѫ да се забравя. За неѭ сега напомня сегизъ тогизъ само Россия, предъ която Гърцитѣ ходатайстватъ въ безисходното си положение да посредствова за примирение между патриаршията и екзархията, като се надѣватъ, че отъ него тѣ ще иматъ пакъ нѣкои облаги. Но това примирение може да стане само когато, слѣдъ като се въведѫтъ въ Македония предвидѣннитѣ въ Берлинский трактатъ реформи, патриаршията се убѣди окончателно, че не е възможно да задържи въ рѫцѣтѣ си похитенното чуждо нѣщо и Гърцитѣ се принудятъ да оставятъ блѣноветѣ, съ които сѫ се лъгали до сега. Ако то пъкъ, преди да дойде това

време, би се наложило отнѣгдѣ на Българетѣ, ще бѫде опасно да не се докара ново зло на Православната Църква, като се отвори пакъ на пропагандитѣ землище за дѣйствие между Българетѣ, които би останѫли противъ волята си подъ властьта на патриаршията. Но, по щастие, отъ това зло хванѫхѫ въ подирне време да се страхуватъ и въ Россия.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Глава I.

Глава II.

Глава III.

Глава IV.

Глава V.

Глава VI.

Глава VII.

Глава VIII.

Глава IX.

7c.-Oncaut